

CONFERENCE BOOK

ÇANAKKALE
25 - 27 TEMMUZ 2025

TROIA 2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

TROIA 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
JULY 25-27, 2025
CANAKKALE

ISBN: 978-625-5962-98-0

Published by : Academy Global Publishing House

**TROIA 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
JULY 25-27, 2025
CANAKKALE**

Edited By

Assis. Prof. Dr. Amaneh Manafidizaji

ORGANIZATION

ACADEMY GLOBAL CONFERENCES

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES

TURKEY – Lebanon – India- Thailand- Spain- China- Czech Republic- Iran- Nigeria- South Africa- Bangladesh – Italy- Spain- Egypt- Bulgaria- Japan- Portugal- Oman- Tunisia- Malaysia- China- Israel- Greece- Pakistan- Russia – Taiwan – Switzerland- Philippines- Brazil- Indonesia-

PRESENTATION

Oral presentation

PERCENTAGE OF PARTICIPATION

**More than 50 % of paper are presented by participants from maintained countries.
33 papers from Turkey and 53 paper from other countries.**

**Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an
"official assignment letter"**

LANGUAGES

Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

CONGRESS ORGANIZING BOARD*Head of Conference: Prof. Dr. Hülya Çiçek**Prof. Dr. Ali Bilgili**Prof. Dr. Naile Bilgili**Prof. Dr. Başak Hanedan**Prof. Dr. Hajar Huseynova**Prof. Dr. Dwi Sulisworo**Prof. Zain Musa**Prof. Dr. Sameer Jain**Prof. Yakup Babayev**Prof. Dr. Suyatno**Prof. Dr. Hasan Akan**Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi**Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli**Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak**Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti**Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran**Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın**Assoc. Prof. Dody Hartanto**Assoc. Prof. Dr. Rungchacadaporn**Assoc. Prof. Nazile Abdullazade**Assoc. Prof. Dr. Feran Aşur**Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti**Assoc. Prof. Ivaylo Staykov**Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari**Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş**Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova**Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık**Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz**Assoc. Prof. Dr. Sevrə Fırıncioğulları**Assist. Prof. Ihwan Ghazali**Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərifxan oğlu**Assist. Prof. Dr. Məhruki Dövlətzadə**Assist. Prof. Dr. Naci Bütükqaracıyan**Assist. Prof. Dr. Songül ATAĞ**Lecturer Mehmet Nuri Ödük**Dr. Fatih İ. Kuşunmaden**Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heydarlou**Dr. Dadash Mehravari**Dr. Gültekin Gürçay**Dr. Aynur Əliyeva**Dr. Amaneh Manafidizaji*

All rights of this book belong to Academy Global Publishing House

Without permission can't be duplicate or copied.

Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.

Academy Conference-2025 ©

Issued: 30.08.2025

ISBN: 978-625-5962-98-0

Scientific & Review Committee

Prof. Dr. Hülya Çiçek – Türkiye
Prof. Dr. Emine Koca – Türkiye
Prof. Dr. Fatma Koç – Türkiye
Prof. Dr. Valide Paşayeva - Türkiye
Prof. Dr. Ali Bilgili - Türkiye
Prof. Dr. Naile Bilgili - Türkiye
Prof. Dr. Başak Hanedan – Türkiye
Prof. Dr. Aysel Güven - Türkiye
Prof. Dr. Bülent Kurtişoğlu – Türkiye
Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan
Prof. Dr. Dwi Sulisworo – Indonesia
Prof. Dr. Natalia Latygina – Ukraina
Prof. Dr. Yunir Abdrahimov – Russia
Prof. Muntazir Mehdi – Pakistan
Prof. Dr. T.Venkat Narayana Rao – India
Prof. Dr. İzzet Gümüş – Türkiye
Prof. Dr. Mustafa Bayram – Türkiye
Prof. Dr. Saim Zeki Bostan – Türkiye
Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China
Prof. Yakup Babayev - Azerbaijan
Prof. Dr. Suyatno – Indonesia
Prof. Dr. Zain Musa – Cambodia
Prof. Dr. Sameer Jain – India
Prof. Mehdi Mohammadzade – Iran
Prof. Dr. Hasan Akan – Türkiye
Prof. Dr. Ika Maryani - Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Feran Aşur – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Sevrâ Fıncıoğulları - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet Aydın – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Dilorom Hamroeva - Özbekistan
Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari – İran
Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - Bulgaristan
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Ümit Ayata – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev - Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Okan Sarıgöz – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Eda Bozkurt – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Ahmet Topal – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Sandeep Gupta – India
Assoc. Prof. Dr. Veysel Parlak – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mahmut İslamoğlu – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova – Azərbaycan
Assoc. Prof. Ali Vandshoari - İran
Assist. Prof. Dr. Göksel Ulay – Türkiye
Assist. Prof. K. R. Padma – India
Assist. Prof. Dr. Omid Afghan - Afghanistan
Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan Alanazi - Saudi Arabia
Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich Altayev - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amina Salihi Bayero – Nigeria
Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif Fakheer - Jordania
Assist. Prof. Dr. Dody Hartanto - Indonesia
Assist. Prof. Dr. Ihwan Ghazali - Malaysia
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heyladou – İran
Assist. Prof. Dr. Bazarhan İmangalieva - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı Jaylıbay - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Mamatkuli Juraev – Özbekistan
Assist. Prof. Dr. Kalemkas Kalibaeva – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bouaraour Kamel – Algeria
Assist. Prof. Dr. Alia R. Masalimova - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amanbay Moldibaev - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ayslu B. Sarsekenova - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bhumika Sharma - India
Assist. Prof. Dr. Gulşat Şugaeva – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. K.A. Tleubergenova - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Cholpon Toktosunova – Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Hoang Anh Tuan – Vietnam
Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Türkiye
Assist. Prof. Dr. Botagul Turgunbaeva - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Dinarakhan Tursunaliyeva - Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Yang Zitong – China
Assist. Prof. Dr. Gulmira Abndirasulova – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa
Assist. Prof. Dr. Murat Genç – Türkiye
Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India
Assist. Prof. Dr. Vaiva Balciuniene – Lithuania
Assist. Prof. Dr. Meltem Avan – Türkiye
Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu - Azerbaijan
Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade – Azerbaijan
Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan – Türkiye
Assist. Prof. Dr. Raihan Yusoph – Philippines
Dr. Que-Nhu Duong - Vietnam
Dr. Fatih İ. Kurşunmaden – Türkiye
Dr. Mehmet Nuri Ödük – Türkiye
Dr. Ayşe Baran - Türkiye
Dr. Dadash Mehravari – Iran
Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan
Dr. Sonali Malhotra – India
Dr. Amaneh Manafidizaji - Iran

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Tıp Fakültesi

Sayı :E-98102723-903.07-475454
Konu :Görevlendirme Talebi

REKTÖRLÜK MAKAMINA

İlgi : 27.03.2024 tarihli ve E--903.07-474236 sayılı yazı

Fakültemiz Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı'nda görevli öğretim üyesi Prof. Dr. Hülya ÇİÇEK'in Yükseköğretim Genel Kurulunun 15.06.2023 tarihli, 10 sayılı oturumunda alınan 2023.10.183 sayılı kararı gereğince Doçentlik Başvuru Şartlarında bulunan ve doçent olacak adaylardan istenen "Diğer uluslararası/ ulusal bilimsel toplantının düzenleme komitesinde resmi olarak görevlendirilmiş üniversite akademisyen temsilcisi bulunması zorunludur." maddesi gereğince, Academy Global Conference & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurullarında yolluksuz ve yevmiyesiz olarak görevlendirilme talebi ile ilgili dilekçesi ekte gönderilmiştir

Adı geçen öğretim üyesinin Academy Global Conference & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurullarında yolluksuz, yevmiyesiz olarak görevlendirilmesinde Dekanlığımızca bir sakınca bulunmamaktadır.

Onaylarınıza arz ederim

Prof.Dr. Şevki Hakan EREN
Dekan

OLUR

Prof.Dr. Arif ÖZAYDIN
Rektör

Ek:İlgi Dilekçe (1 Adet)

Dağıtım:

Gereği:

Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı Başkanlığı

Bilgi:

Sayın Prof.Dr. Hülya ÇİÇEK

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu : *BSFN3RR3CF* Pin Kodu : 27962

Belge Takip Adresi : <https://turkiye.gov.tr/gaziantep-universitesi-ebys>

Adres : Gaziantep Üniversitesi Kampus Alanı, Tıp Fakültesi Dekanlığı, Şehitkamil - 27310 -

GAZİANTEP

Telefon : 0 (342) 360 60 60 Faks:0 (342) 360 16 17

e-Posta : tipfaksek@gmail.com Web : www.gantep.edu.tr/~tipdekanlik/bilgipaketi

Kep Adresi : gauntipdek@hs01.kep.tr

Bilgi için : Hüseyin Temel

Unvanı : Bilgisayar İşletmeni V.

TROIA 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
TROIA 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
July 25-27, 2025
CANAKKALE

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

<https://us06web.zoom.us/j/88571518350?pwd=fOYazCWBmbAiWrHygjKSjkbbSvotfd.1>

Meeting ID: 885 7151 8350

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- **Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderatör olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.**
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- **Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmasını moderatörler temin edecektir.**
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- **Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.**
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- **Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.**
- Sunum yapmak zorunludur. **Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması söz konusu olamaz.**
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.
- **SADECE ÇALIŞMADA YAZAR OLARAK GEÇEN KİŞİLER SUNUM YAPABİLİR !**

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

TROIA 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES July 25-27, 2025 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Temmuz / July 26, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Doç. Dr. SEVRA FIRINCIOĞULLARI	1	MÜZİK SINIFI OLMAYAN ORTAOKULLARDA MÜZİK ÖĞRETMENLERİNİN MÜZİK DERSİNDE KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	Fatma Beste LÖK Doç. Dr. Melike ÖZYURT
		2	TYMM BİRİNCİ SINIF TÜRKÇE DERS KİTABI ETKİNLİKLERİNİN ÜST DÜZEY DÜŞÜNME BECERİLERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ	Ebru ARSLAN Doç. Dr. Melike ÖZYURT
		3	GELİŞEN TEKNOLOJİLER KARŞISINDA ÖĞRETMENLERİN MEDYA OKURYAZARLIĞININ ARTAN ÖNEMİ	Yüksek Lisans, Ömer Aslan Doç. Dr., Murat Okur
		4	VALUES AND PERSONALITY	Sümeyye AYATA Doç. Dr. Tolga SEKİ Prof. Dr. Bülent DİLMAÇ
		5	PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF VALUES	Sümeyye AYATA Doç. Dr. Tolga SEKİ Prof. Dr. Bülent DİLMAÇ
		6	ALEXANDRE DUMAS'IN SİYAH LALE ESERİ ÜZERİNE BİR ANALİZ	Doç. Dr. SEVRA FIRINCIOĞULLARI
		7	FAKİHE ODMAN'IN SEVGİ VE SAYGI ROMANINDA ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ MODERNLEŞMESİ VE KADIN	Yüksek Lisans Öğrencisi, Feyza HACIBEKTAŞOĞLU
		8	MESLEK FOLKLORU BAĞLAMINDA UĞUR VE UĞURSUZLUĞA DAİR İNANIŞLAR	Dr. Öğr. Üyesi Sezai DEMİRTAŞ

TROIA 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES July 25-27, 2025 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Temmuz / July 26, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Dr. Öğr. Üyesi, Sabiha Gizem ENGİN	1	KİME NE TATLI GELİR? ZİHİNSEL TAT KODLARI VE KÜLTÜREL ÇAĞRIŞIMLAR	Doç. Dr. Ali SOLUNOĞLU
		2	PSİKOLOJİK MENÜ: FİYAT, ESTETİK VE TAT ÜZERİNE ZİHİNSEL KODLAR	Doç. Dr. Ali SOLUNOĞLU
		3	KARİYER PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK ÖZ YETERLİĞİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN VOSVIEWER İLE BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	Dr. Öğr. Üyesi Osman SÖNER
		4	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KARİYER UYUMLULUĞUNUN YORDAYICISI OLARAK KARİYER ENGELLERİ	Dr. Öğr. Üyesi Hazel DURU Dr. Öğr. Üyesi Osman SÖNER
		5	DEPRESYON DÜZEYİ İLE BEDEN, BESLENME VE EGZERSİZ KARŞILAŞTIRMA YÖNELİMİ İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ	Doç. Dr. Hande Baba Kaya Prof. Dr. Selahattin Akpınar Dr. Öğretim Üyesi Öznur Akpınar İrem Memedoğlu
		6	ÖZEL EĞİTİM VE REHABİLİTASYON MERKEZLERİNDE GÖREV YAPAN ÖĞRETMENLERİN ENGELLİ BİREYLERE YÖNELİK DUYGUSAL MESAFELERİ İLE İŞ TATMİN DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Prof. Dr. Selahattin Akpınar Doç. Dr. Hande Baba Kaya Dr. Öğretim Üyesi Öznur Akpınar Yusuf Şahin
		7	TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ İŞİĞİNDA KADIN SPORCULAR VE KARANLIK ÜÇLÜ: KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME	Dr. Öğr. Üyesi, Sabiha Gizem ENGİN
		8	Dijital Gözetim ve Veri Kapitalizmi: Biz mi Onu Kullanıyoruz, O mu Bizi?	Yüksek Lisans Öğrencisi Gülin KÜÇÜKKAHRAMAN

TROIA 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 25-27, 2025 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Temmuz / July 26, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Prof. Dr. HÜLYA ÇİÇEK	1	PHARMACOLOGICAL AND THERAPEUTIC PROPERTIES OF HYPERICUM PERFORATUM (ST. JOHN'S WORT)	Prof. Dr. HÜLYA ÇİÇEK
		2	FROM TRADITIONAL MEDICINE TO MODERN SUPPLEMENTS: HEALTH ASSESSMENT OF TRIBULUS TERRESTRIS	Prof. Dr. HÜLYA ÇİÇEK
		3	AKCİĞER HASTALIKLARINDA SANAL GERÇEKLİK DESTEKLİ REHABİLİTASYONUN DİSPNE ÜZERİNE ETKİSİ	Doktora Öğr. Zeynep Betül ÖZCAN,
		4	HEALTHIER MEAT PRODUCTS: CURRENT STRATEGIES TO REDUCE NITROSAMINE FORMATION IN CURED MEAT PRODUCTS	Assist. Prof. Dr. N. MEZİYET DİLEK
		5	EFFECTS OF PERSIMMON (DIOSPYROS KAKI L.) PEEL POWDER ON THE PHYSICOCHEMICAL AND FUNCTIONAL PROPERTIES OF YOGURT	Asst. Prof. Dr., Melike DEMİRKOL Hiba Tullah ALHAMDOW

TROIA 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES July 25-27, 2025 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Temmuz / July 26, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Dr. Öğr. Üyesi Abdullah YEKTA	1	NECİP FAZIL KISAKÜREK'İN SİYASET ANLAYIŞINDA KADININ YERİ	Dr. Öğr. Üyesi Elif KALDIRIMOĞLU TÜRKOĞLU
		2	İBN HAZM'IN VA'D VE VA'İD ANLAYIŞI BAĞLAMINDA MUVAZENE TEORİSİ	Dr. Öğr. Üyesi Abdullah YEKTA
		3	ÜRETKEN YAPAY ZEKÂNIN KELÂM EKOLLERİNE GÖRE İNCELENMESİ	Dr. Buket ATAMAN
		4	ÜRETKEN YAPAY ZEKÂNIN KÖTÜYE KULLANILMASINA YÖNELİK KELÂMÎ BAKIŞ	Dr. Buket ATAMAN
		5	THE TOPONYM “SHUSHA” IN FOLKLORE EXAMPLES AND WRITTEN LITERATURE	Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade

TROIA 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES July 25-27, 2025 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Temmuz / July 26, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Dr. Fulya DOĞRUEL	1	ONE NEIGHBORHOOD TWO WORLDS	Belen ÇAKAN Prof. Dr. Uğur TÜRKMEN İmren Öz KESER
		2	HÜSEYİN KARABULUT'S WORKS AND CONTRIBUTIONS TO ÇANAKKALE FOLK MUSIC	Belen ÇAKAN Prof. Dr. Uğur TÜRKMEN
		3	MUSIC, CULTURAL MEMORY AND SOCIAL TRANSFORMATION: REFLECTIONS FROM THE NARRATIVES OF MUSICIANS IN İZMİR	Dr. Fulya DOĞRUEL
		4	ALMAN-SOYİYET SALDIRMAZLIK PAKTI'NIN TÜRK BASININA YANSIMALARI	Bilim Uzmanı, Latif Burak VURALGİL
		5	THE INFLUENCE OF THE CRITICAL DESICIONS ON WOMEN'S LIVES IN CARYL CHURCHILL'S TOP GIRLS	Yüksek Lisans Öğrencisi, Hanife ÖNAL

TROIA 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 25-27, 2025 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Temmuz / July 26, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Prof. Dr. Serdar BİLEN	1	YAĞLI TOHURLU BİTKİLERDE AĞIR METALLERİN ETKİSİ: TARIMSAL AÇISINDAN BİR İNCELEME	Aynur BİLMEZ ÖZÇINAR
		2	EFFECTS of DIFFERENT DOSES of MOLASSES APPLICATION on SOME BIOLOGICAL PROPERTIES of SOILS	Yük. Lis. Öğr. İbrahim N. I. DRBAS Prof. Dr. Serdar BİLEN
		3	EFFECTS of STUBBLE BURNING on the BIOLOGICAL PROPERTIES of SOILS WHEAT GROWING	Yük. Lis. Öğr. İsmail DENİZOĞLU Prof. Dr. Serdar BİLEN
		4	ODUN SİRKESİ PRİMİNG UYGULAMALARININ ÇEMENDE ÇİMLENMEYE ETKİSİ	Doç. Dr. Mehmet Arif ÖZYAZICI Doç. Dr. Gülen ÖZYAZICI Dr. Öğr. Üyesi Semih AÇIKBAŞ
		5	KURAKLIK STRESİNİN ÇİMLENMEYE ETKİSİ: BURÇAK TOHURLARI ÜZERİNDE BİR İNCELEME	Dr. Öğr. Üyesi Semih AÇIKBAŞ Doç. Dr. Mehmet Arif ÖZYAZICI Doç. Dr. Nizamettin TURAN
		6	GENOTİP SEÇİMİNDE MODERN BİTKİ ISLAHINDA MTSİ VE MGİDİ İNDEKSLERİNİN ÖNEMİ	Dr. Öğr. Üyesi Figen CERİTOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Mustafa CERİTOĞLU

TROIA 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES				
July 25-27, 2025 CANAKKALE				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Temmuz / July 26, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Prof. Dr. Helena Novak	1	SIMULATING FUNDAMENTAL PROCESSES OF HUMAN CONSCIOUSNESS	Dr. Leila Haddad
		2	EXPLORING THE ROLE OF PSYCHOSOCIAL FACTORS IN ADDICTION RECOVERY: INSIGHTS FROM INDIA	Dr. Priya Mehta Dr. Arjun Desai
		3	IMPROVING ORGANIZATIONAL JUSTICE IN INCENTIVE ALLOCATION WITHIN THAILAND'S PUBLIC SECTOR	Assoc. Prof. Dr. Somchai Rattanapong
		4	GENDER DIFFERENCES IN AUTOBIOGRAPHICAL MEMORY AND ADAPTIVE RECOLLECTION STRATEGIES	Dr. Ainhoa Etxebarria Dr. Rajiv Kumar
		5	THE IMPACT OF CULTURAL ANXIETY ON INTERNATIONAL STUDENTS AT WUHAN UNIVERSITY	Dr. Farid Al-Mansouri Dr. Li Na
		6	ADDRESSING RE-VICTIMIZATION: PSYCHOLOGICAL AND LEGAL PERSPECTIVES	Prof. Dr. Helena Novak
		7	NARRATIVE THEORY AND ORGANIZATIONAL CHANGE: CASE STUDIES OF MERGERS AND ACQUISITIONS	Dr. Omar Al-Farouq
		8	COMPARATIVE ANALYSIS OF ATTACHMENT PATTERNS IN NURSERY-RAISED AND FAMILY-RAISED CHILDREN IN IRAN	Assoc. Prof. Dr. Sahar Mohammadi

TROIA 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES				
July 25-27, 2025 CANAKKALE				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Temmuz / July 26, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Assoc. Prof. Dr. Giulia Bianchi	1	TRUST DYNAMICS AND LEARNING BEHAVIORS IN VIRTUAL TEAM ENVIRONMENTS	Prof. Dr. Amina Yusuf Dr. Samuel Okeke
		2	ENHANCED AUTOMATED DIFFERENTIATION BETWEEN ALCOHOL DEPENDENCE AND SOBRIETY	Dr. Farid Rahman
		3	RHETORICAL STRATEGIES IN COGNITIVE SCIENCE DISCOURSE: ANALYSIS OF COGNITIVE NEUROSCIENCES (2004) IN SCIENTIFIC COMMUNICATION	Lucia Moretti Assoc. Prof. Dr. Giulia Bianchi
		4	MORAL REASONING AND BEHAVIORAL PATTERNS IN ADULTHOOD	Carlos Mendoza Elena García
		5	INVESTIGATIONS INTO THE ROLE OF EMOTIONS IN MORAL DECISION-MAKING	Dr. Ahmed El-Sayed
		6	EFFECTS OF PROBABILITY AND INSTRUCTION ON SYLLOGISTIC CONDITIONAL REASONING	Ivan Dimitrov
		7	ANALYZING KANJI CHARACTER RECOGNITION PROCESSES USING EEG SIGNALS	Hiroto Tanaka Kenji Nakamura
		8	INNOVATIVE APPROACHES TO TEACHING INTRODUCTORY STATISTICS IN HEALTH, SOCIAL, AND BEHAVIORAL SCIENCES: HISTORICAL PERSPECTIVES AND JUSTIFICATIONS	Dr. Maria Rossi

TROIA 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES				
July 25-27, 2025 CANAKKALE				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Temmuz / July 26, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Assoc. Prof. Dr. Helena Schmidt	1	A COGNITIVE FRAMEWORK FOR CLASSIFYING FREQUENCY SIGNALS	Rui Santos Fernando Oliveira
		2	IMPACT OF ASSISTED REPRODUCTIVE TECHNOLOGIES ON WOMEN'S EXPERIENCES IN NEW DELHI: A FEMINIST ANALYSIS	Dr. Anjali Mehta
		3	ADDRESSING THE MISUSE OF LEGAL AUTHORITY IN SOCIETY	Dr. Olufemi Adeyemi
		4	URBAN POVERTY AND SOCIAL STRUCTURES: THE ROLE OF INVOLUNTARY RELATIONSHIPS	Dr. Farid Al-Mansouri
		5	TECHNICAL KNOWLEDGE TRANSFER AND THE CHALLENGES OF TRANSLATING SPECIALIZED TEXTS	Dr. Youssef El-Khatib
		6	THE INFLUENCE OF ISLAMIC ART TRADITIONS ON OMANI TEXTILE MOTIFS	Dr. Aisha Al-Harthy
		7	MANAGING COMPLEXITY IN SYSTEM DESIGN: PARADIGMS, FORMALISMS, AND TRANSFORMATION TECHNIQUES	Dr. Karim Ben Saad Dr. Laurent Dupont
		8		

TROIA 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES				
July 25-27, 2025 CANAKKALE				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Temmuz / July 26, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Dr. Mariana Costa	1	ANALYZING STUDENTS' RESPONSES TO THE MODIFIED RORSCHACH COMPREHENSIVE SYSTEM: A PSYCHOLOGICAL PERSPECTIVE	Thabo Mokoena, Sipho Dlamini, Naledi Khumalo
		2	MOTIVATIONAL FACTORS AND OBSTACLES TO RECYCLING IN KOTA KINABALU, MALAYSIA	Nurul Aisyah, Faridah Hassan, Lim Wei Jie,
		3	EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF METAPHOR THERAPY ON DEPRESSION IN FEMALE UNIVERSITY STUDENTS	Dr. Fatemeh Hosseini
		4	INVESTIGATING SECOND LANGUAGE WRITING AND SENSITIVITY IN NON-ENGLISH LANGUAGE TASKS: PROFICIENCY ANALYSIS	Dr. João Pereira, Dr. Mariana Costa
		5	HIERARCHICAL MODELING OF COGNITIVE AND BEHAVIORAL DIFFICULTIES IN UNDERREPRESENTED POPULATIONS	Li Wei, Chen Ming
		6	COMPARING MUSICAL NOTATION AND ALPHABET READING: TEACHING IMPLICATIONS FOR DYSLIXIC LEARNERS	Assoc. Prof. Dr. Rachel Stein
		7	ANALYSIS OF FATIGUE AND DROWSINESS AMONG NIGHT-TIME PASSENGER TRANSPORT WORKERS IN JAPAN	Kenji Nakamura
		8	UTILIZING DIGITAL GAMING FOR EDUCATIONAL SUPPORT: STRATEGIES TO ADDRESS LEARNING CHALLENGES	Dr. Eleni Papadopoulou
		9	THE INTERPLAY BETWEEN JOB SATISFACTION, MOTIVATION, AND ORGANIZATIONAL CITIZENSHIP BEHAVIOR	Dr. Faisal Ahmed

TROIA 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES				
July 25-27, 2025 CANAKKALE				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Temmuz / July 26, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Assoc. Prof. Dr. Tao Guang Dr. Lucia Cirelli	1	CHALLENGES IN LEGAL REGULATION OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN INNOVATION ACTIVITIES: AN INSTITUTIONAL APPROACH IN RUSSIA	Wei Zhang
		2	EXPLORING LEADERSHIP BEHAVIOR, SAFETY CULTURE, AND PERFORMANCE IN THE HEALTHCARE INDUSTRY: A COMPREHENSIVE STUDY	Liang Chen Mei Lin
		3	COMPARATIVE ANALYSIS: ASSESSING TRAINED INSPECTORS' PERFORMANCE ACROSS VARIED WORKLOADS VIA FEEDFORWARD VS. FEEDBACK TRAINING APPROACHES	Assoc. Prof. Dr. Anan Phongchai
		4	ASSESSING OPERATIONAL RISKS IN MALAYSIAN HIGHWAY PROJECTS	Assoc. Prof. Dr. Ahmad Zulkifli Dr. Nurul Huda
		5	BEST PRACTICES FOR CRAFTING TENDERS IN MALAYSIA'S BUILDING CONSERVATION PROJECTS	Dr. Siti Aishah
		6	THE INDEX OF SUSTAINABLE FUNCTIONALITY: A TOOL FOR ASSESSING SUSTAINABILITY	Assoc. Prof. Dr. Tao Guang Dr. Lucia Cirelli
		7	EXAMINING KNOWLEDGE SHARING BEHAVIOR IN E-COMMUNITIES THROUGH THE LENS OF TRANSACTION COST THEORY	Teresa Ju Chang Wu
		8		

TROIA 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES				
July 25-27, 2025 CANAKKALE				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Temmuz / July 26, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Assoc. Prof. Dr. Niran Chaiyaporn	1	EXPLORING INTERNET GOVERNANCE THROUGH MULTIPLE STAKEHOLDERS: OPPORTUNITIES, CHALLENGES, AND ADVANCEMENTS	Prof. Dr. Lukas Meier
		2	THE IMPACT OF HARDINESS AND ALIENATION ON BURNOUT AND DATA ENTRY ERRORS IN RURAL GREEK HOSPITAL LABORATORIES	Eleni Papadopoulou Aphrodite Koulouri
		3	GUIDELINES AND REQUIREMENTS FOR DEVELOPING TEAM AWARENESS SYSTEMS	Dr. Henrik Larsen
		4	AN ANALYTICAL APPROACH TO THE ADOPTION OF WIRELESS AND INTERNET TECHNOLOGIES IN LOGISTICS	Assoc. Prof. Dr. Niran Chaiyaporn
		5	GENDER DIFFERENCES IN SEXUAL PERCEPTION AND BEHAVIOR AMONG MARRIED ILOCANOS	Maricel Bautista
		6	EXAMINING INTERNET USER BEHAVIOR AND ITS INFLUENCE ON MARRIAGE TABOOS: A SURVEY OF UNDERGRADUATE STUDENTS IN MASHHAD, IRAN	Fatemeh Rahimi Leila Mohammadi Saeid Khosravi
		7	UTILIZING PERSUASIVE TECHNOLOGY TO ENHANCE IT SECURITY AWARENESS AND USER BEHAVIOR: A PILOT STUDY	Md. Hasanuzzaman Dr. Tan Wei Ling Ms. Siti Nurhaliza
		8		

TROIA 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES				
July 25-27, 2025 CANAKKALE				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Temmuz / July 26, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Assoc. Prof. Dr. Marcela López	1	CROSS-CULTURAL ANALYSIS OF ALCOHOL CONSUMPTION PATTERNS AMONG ETHNIC GROUPS IN RURAL BANGLADESH	Dr. Farhana Akter
		2	STAKEHOLDER MAPPING IN THE FORMATION AND GROWTH OF INDEPENDENT CONSUMER GROUPS IN THAILAND	Dr. Kanya Chaipayom
		3	THE IMPACT OF SOCIAL INTEGRATION ON PERFORMANCE IN THE AUTOMOTIVE INDUSTRY: A MULTI-COUNTRY STUDY	Carlos Mendes
		4	FRAMEWORK FOR DEVELOPING EDUCATIONAL GAMES BASED ON OUTCOME-ORIENTED LEARNING MODELS	Ratih Wulandari Dewi Kartika Sari Putri
		5	EVALUATING PEDAGOGICAL QUALITY IN DIGITAL LIBRARY RESOURCES: A CASE STUDY OF SOLARSPELL	Assoc. Prof. Dr. Marcela López
		6	EXPLORING ALTERNATE REALITY GAMES FOR EDUCATIONAL PURPOSES: A STUDY AT UNIVERSITY OF CAPE TOWN	Thandiwe Ndlovu
		7	INNOVATIVE APPROACHES TO ENGINEERING EDUCATION REFORM IN URBAN PLANNING AT TSINGHUA UNIVERSITY, CHINA	Li Wei Zhang Feng
		8		

TROIA 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 25-27, 2025 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Temmuz / July 26, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Dr, Gökçe KENDİRLİOĞLU ŞİMŞEK	1	TAXONOMIC AND PHYLOGENETIC IDENTIFICATION OF MELANOLEUCA BATAILLEI (BASIDIOMYCOTA) FROM ÇANAKKALE	İsmail ACAR Halide KARABIYIK
		2	MORPHOLOGICAL AND MOLECULAR IDENTIFICATION OF HOHENBUEHELIA PETALOIDES AND LACRYMARIA LACRYMABUNDA IN ÇANAKKALE PROVINCE	İsmail ACAR Halide KARABIYIK İlgaz AKATA
		3	EVALUATION OF THE EFFECTS OF DIFFERENT CULTURE CONDITIONS ON THE MICROALGAE SPECIES HAEMATOCOCCUS PLUVIALIS FOR ENHANCED ASTAXANTHIN PRODUCTION	Dr, Gökçe KENDİRLİOĞLU ŞİMŞEK
		4	CHANGES IN GROWTH, PROTEIN, AND LIPID CONTENT OF SCENEDESMUS ACUTUS INOCULATED IN CULTURE MEDIA USED IN PLANT TISSUE CULTURE	Dr, Gökçe KENDİRLİOĞLU ŞİMŞEK
		5	THE PROTECTIVE ROLE OF GRAPE SEED EXTRACT AGAINST IRON-INDUCED TOXICITY IN ALLIUM CEPA L.	Dr. Baran SEVEN
		6	A REVIEW ON THE IDENTIFICATION OF BACTERIA ISOLATED FROM XYLEBORINUS SAXESENII (COLEOPTERA: CURCULIONIDAE)	Dr. Baran SEVEN
		7	GENETIC STRUCTURE OF Muscardinus avellanarius POPULATIONS IN TÜRKİYE BASED ON MITOCHONDRIAL COI GENE ANALYSIS	Prof. Dr. Ercüment ÇOLAK Asst. Prof. Dr. Perinçek Seçkinozan ŞEKER Dr. Engin SELVİ Prof. Dr. Teoman KANKILIÇ Prof. Dr. Reyhan ÇOLAK Prof. Dr. Nuri YİĞİT
		8	A REVIEW ON THE ISOLATION OF BACTERIA FROM THAUMETOPOEA PITYOCAMPA (LEP.: THAUMETOPOEIDAE) AND THEIR BIOCONTROL POTENTIAL	Dr. Baran SEVEN
			EVALUATION OF THE PROTECTIVE ROLE OF POMEGRANATE SEED EXTRACT AGAINST NICKEL-INDUCED GENOTOXICITY IN ALLIUM CEPA L.	Dr. Baran SEVEN

TROIA 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 25-27, 2025 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Temmuz / July 26, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Assoc. Prof. Dr, Aslıhan TIRNAKÇI	1	SUSTAINABILITY AND TECHNOLOGY'S IMPACT ON MATERIAL USAGE: A STUDY ON 3D PRINTING	Alper DEMİR Özlem SALLI BİDECİ
		2	ZERO WASTE APPROACH TO INDUSTRIAL WASTE: A CURRENT ANALYSIS	Zilan KAYA
		3	ECOSYSTEM SERVICES PROVIDED BY UNIVERSITY CAMPUSES	Assoc. Prof. Dr, Aslıhan TIRNAKÇI Prof. Dr, Banu KARAŞAH
		4	SOME PLANT TAXA CAN BE USED AS NOISE SCREENS	Prof. Dr, Banu KARAŞAH Assoc. Prof. Dr, Aslıhan TIRNAKÇI
		5	PEYZAJ MİMARLIĞI PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE'DEKİ ÇEVRE ODAKLI SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ İŞLEVSEL ANALİZİ	Dr. Reva ŞERMET ACAR Doç. Dr. Fatma AŞILIOĞLU Hande ASLAN
		6	KAMUSAL YEŞİL ALANLARDA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK YAKLAŞIMLARI İLE KULLANICI BEKLENTİLERİ ARASINDAKİ UYUMSUZLUK ÜZERİNE BİR İNCELEME	Doç. Dr. Fatma AŞILIOĞLU Dr. Reva ŞERMET ACAR Hande ASLAN
		7	DÜZCE ÜNİVERSİTESİ VE ŞEHİR MERKEZİ ELEKTROMANYETİK KİRLİLİK ANALİZİ	Doçent Doktor, Musa ÇADIRCI Öğrenci, Semiha KÖROĞLU Öğrenci, Mehmet Akif BALOĞLU
		8		

TROIA 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES July 25-27, 2025 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Temmuz / July 26, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Doç. Dr., Umut AYDIN	1	TÜRKİYE'DE ÖNCELİKLİ KALKINMA POLİTİKALARI PERSPEKTİFİNDE YEŞİL TEKNOLOJİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR TARIMA ETKİSİ	Bağımsız Araştırmacı, Dr. Meral ÇABAŞ Doç. Dr. Nazife Özge BEŞER
		2	KALKINMA POLİTİKALARI BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE TURİZMİN ÇEVRESEL ETKİLERİ	Doç. Dr. Nazife Özge BEŞER Bağımsız Araştırmacı, Dr. Meral ÇABAŞ
		3	GÜNDELİK SIFIR ATIK UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİNDE KÜRESEL BULANIK MEREC–AROMAN ENTEGRASYONU	Doç. Dr., Umut AYDIN
		4	ZİHİNSEL SAĞLIK UYGAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİNDE KÜRESEL BULANIK ENTROPY–CODAS ENTEGRASYONU	Doç. Dr., Umut AYDIN
		5	KOBİ YÖNETİCİLERİNİN YEŞİL PAZARLAMA UYGULAMA KÜLTÜRÜ ÖLÇEĞİNE İLİŞKİN TUTUMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI	Dr. Candan ÖZGÜN AYAR Prof. Dr. Murat Selim SELVİ
		6	KOBİ YÖNETİCİLERİNİN YEŞİL PAZARLAMA SORUNLARI ÖLÇEĞİNE İLİŞKİN TUTUMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI	Dr. Candan ÖZGÜN AYAR Prof. Dr. Murat Selim SELVİ
		7	İZLEYİCİ TEMELLİ SPOR TURİZMİNİN ÇEVRESEL ETKİLERİ	Arş. Gör. Dr. Kadir ÇALIŞKAN

TROIA 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 25-27, 2025 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Temmuz / July 26, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Öğr. Gör. Muhammet DEMİRBAŞ	1	ARTIFICIAL INTELLIGENCE-ASSISTED FUNGUS DIAGNOSIS SYSTEMS: AN IMAGE PROCESSING-BASED APPROACH	Asst. Prof. Ebubekir SEYYARER Asst. Prof. Faruk AYATA Assoc. Prof. İsmail ACAR
		2	EXTRACTING MEANINGFUL DATA FROM RECEIPTS USING PADDLEOCR	Yüksek Lisans, Nida Şensoy MERCAN Doç. Dr. Rıza Cenk ERDUR
		3	GÜÇ SİSTEMLERİNDE STATİK KONDENSERİN GÜÇ AKIŞI VE KAYIPLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Dr. Öğr. Üyesi Enes KAYMAZ Prof. Dr. M. Kenan DÖŞOĞLU Öğr. Gör. Muhammet DEMİRBAŞ
		4	SOLVING THE ECONOMIC LOAD DISPATCH PROBLEM WITH A DYNAMIC FITNESS DISTANCE BALANCE BASED MANTA RAY FORAGING OPTIMIZATION ALGORITHM	Öğr. Gör., Muhammet DEMİRBAŞ Prof. Dr., M. Kenan DÖŞOĞLU Dr. Öğr. Üyesi., Enes KAYMAZ
		5	TEKRAR KULLANILABİLİR DİJİTAL İKİZ ARACI	Ali Furkan ILKAZ Doç. Dr. Rıza Cenk ERDUR

TROIA 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 25-27, 2025 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Temmuz / July 26, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Dr. Öğr. Üyesi Emriye ÇINAR	1	COMPARATIVE ANALYSIS OF THE MECHANICAL PERFORMANCE OF BULKHEADS FOR N2 CLASS COMMERCIAL VEHICLES	Didem Elif SOYDAN Prof. Dr. Hasan KAYA
		2	COSMETIC PERFORMANCE ANALYSIS OF 100% RECYCLED PET FELT COMPOSITE STRUCTURES	Didem Elif SOYDAN Prof. Dr. Hasan KAYA
		3	INVESTIGATION OF THE EFFECT OF SULFURIC ACID ON GLASS POWDER AND FIBER REINFORCED CONCRETES	İnş. Yük. Müh. Yelid BÜYÜKKURT Doç. Dr. Behçet DÜNDAR Dr. Öğr. Üyesi Emriye ÇINAR RESULOĞULLARI
		4	CAM TOZU TABANLI METAKAOLİN VE KALSİYUM ALÜMİNAT İKAMELİ GEOPOLİMER KOMPOZİTLERDE ISIL KÜR SÜRESİ VE AKTİVATÖR ORANININ ETKİSİ	Öğr. Gör. Hasan DEMİRBAĞ Doç. Dr. İsmail İsa ATABEY
		5	MISIR SİLAJI MEKANİZASYONU ve SİLOLAMA YÖNTEMLERİ	Öğr. Gör. Dr. MEHMET BAHADIR Zir. Müh. Mustafa YILDIRIM Zir. Müh. Ergin TOPBAŞ Doç. Dr. Osman ÖZBEK

TROIA 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES				
July 25-27, 2025 CANAKKALE				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Temmuz / July 26, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Assoc. Prof. Dr. Honma Nasiry	1	IMPACT OF SCALPING ON THE MECHANICAL PROPERTIES OF GRANULAR SOILS	Nadine Nguyen , Hassan Ngoc , Marot Bendahmane, Fateh Didier
		2	SIMULATING AND ANALYZING THE MOTION CHARACTERISTICS OF INDIVIDUAL ROCKFALLS: A STATISTICAL APPROACH	Wang Teh , Dr. Chin Lee
		3	FIELD AND PETROGRAPHIC CORRELATIONS OF CHARNOCKITIC AND ASSOCIATED GRANITIC ROCKS IN THE AKURE AREA, SOUTHWESTERN NIGERIA	Assis. Prof. Anthony Ademeso Odunyemi
		4	APPLICATION OF CSAMT METHOD IN INVESTIGATING COMPLEX ROCK MASS STRUCTURE AND CONCEALED TECTONIC FEATURES: CASE STUDIES	Yuxin Gama , Qingyun Chen Di, C. Dinis da
		5	UNIFIED EQUATION FOR WATER SURFACE PROFILE ALONG SIDE WEIRS IN COMBINED TRAPEZOIDAL AND EXPONENTIAL CHANNELS	Abdulrahman Abdulrahman
		6	COMPARATIVE ANALYSIS OF CO-SEISMIC GRAVITY CHANGES: GRACE OBSERVATIONS VERSUS FINITE-FAULT MODEL PREDICTIONS FOR THE 2012 MW = 8.6 INDIAN OCEAN EARTHQUAKE OFF-SUMATRA	Dr. Rahim Amin
		7	GEOTECHNICAL CHARACTERISTICS AND COMPRESSION BEHAVIOR OF ORGANIC DREDGED SEDIMENTS	Polat Inci , Hasan Develioglu
		8	OPTIMIZING PRODUCTION WITH EJECTOR INSTALLATION: A CASE STUDY FROM OFFSHORE OPERATIONS IN THE NORTH WEST JAVA FIELD	Arii Yudhaprasetya, Ario Agus , Guritno Setiawan, Recky Supriatna Tehupuring Cosmas

TROIA 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES				
July 25-27, 2025 CANAKKALE				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Temmuz / July 26, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Assis. Prof. Dr. Bauyrzhan Tulegenov Dr. Zhanar Kazybekova	1	EFFECTS OF SURFACE SCALPING ON THE STRENGTH AND DEFORMATION CHARACTERISTICS OF GRANULAR SOILS	Aigerim Zhanbota Nurlan Abilov Aruzhan Kassenova
		2	STATISTICAL MODELING AND SIMULATION OF ROCKFALL DYNAMICS IN MOUNTAINOUS TERRAIN	Faridah Binti Mohamad Dr. Ahmad Faizal
		3	PETROGRAPHIC AND FIELD STUDY OF CHARNOKITIC AND GRANITIC FORMATIONS IN SOUTHWESTERN NIGERIA	Dana Sadykova Mohd Hafiz Bin Ismail
		4	APPLICATION OF CSAMT TECHNIQUE FOR INVESTIGATING COMPLEX TECTONIC STRUCTURES: CASE STUDIES FROM SOUTHEAST ASIA	Nurul Afiqah Ahmad Zulkifli
		5	MATHEMATICAL MODELING OF WATER SURFACE PROFILES ALONG COMBINED TRAPEZOIDAL AND EXPONENTIAL CHANNELS	Assis. Prof. Dr. Bauyrzhan Tulegenov Dr. Zhanar Kazybekova
		6	COMPARATIVE ANALYSIS OF CO-SEISMIC GRAVITY VARIATIONS USING GRACE DATA AND FINITE-FAULT MODELS: CASE STUDY OF THE 2012 SUMATRA EARTHQUAKE	Siti Nur Aisyah Mohd Faizal
		7	GEOTECHNICAL PROPERTIES AND COMPRESSIBILITY OF ORGANIC DREDGED SEDIMENTS IN MALAYSIAN COASTAL AREAS	Ayanbek Nurmagambetov Rashidah Binti Ahmad
		8	OPTIMIZATION OF OFFSHORE PRODUCTION USING EJECTOR TECHNOLOGY: INSIGHTS FROM NORTHWEST JAVA FIELD	Zhanar Mukanova Nurul Huda

TROIA 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES				
July 25-27, 2025 CANAKKALE				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Temmuz / July 26, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Prof. Dr. R. Khadraoui	1	Comprehensive Analysis of Pin Fin Heat Sink Efficiency	Ayush Patel, S. Ramesh Kumar, M. Azeem
		2	Feasibility of Simplified Synchronous Generator Model for Power System Stability Assessment	A. Kumar, L. Perez
		3	Electricity Generation from Wastewater Using a Micro-Hydraulic Turbine	Yuki Nakamura, Hiroshi Tanaka, Akira Sato
		4	Online Diagnosis of Stator Faults in Squirrel Cage Induction Motors Using Electric Current Analysis	Miguel Herrera Santos, Dr. Carlos Enrique Alvarado, Maria Isabel Torres
		5	Enhanced Multi-Objective Particle Swarm Optimization for Optimal Design of Power System Stabilizers	Dr. A. H. El-Metwally, Prof. Dr. R. Khadraoui
		6	A Cost-Effective Design and Analysis of Full Bridge LLC Resonant Inverter	Alex Johnson, Priya Sharma

TROIA 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES				
July 25-27, 2025 CANAKKALE				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Temmuz / July 26, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Assoc. Prof. Dr. Anongrat Chaiyaporn	1	OPTIMIZATION OF TWO-STAGE BIOGAS PRODUCTION IN BIOFILM REACTORS	Dr. Samuel Karanja
		2	ENHANCING NITROGEN AND PHOSPHORUS REMOVAL FROM LIVESTOCK WASTEWATER USING ZEOLITE AND IONIZING RADIATION	Dr. Min-Jae Kim
		3	EFFECTS OF CRUDE OIL PARTICLE ELASTICITY ON HYDROCYCLONE SEPARATION PERFORMANCE	Dr. Carlos Mendoza
		4	INFLUENCE OF OPERATIONAL PARAMETERS ON CALCIUM CARBONATE SCALE FORMATION IN PLATE HEAT EXCHANGERS	Assoc. Prof. Dr. Anongrat Chaiyaporn
		5	CFD STUDY OF FLOW DYNAMICS IN PACKED-BED REACTORS WITH STATIC MIXERS	Dr. Priya Nair Dr. Rajesh Kumar
		6	DESIGN OF GUIDED STRUCTURES FOR SIMULTANEOUS REACTION AND SEPARATION IN MICROCHANNEL REACTORS	Assoc. Prof. Dr. Ahmed Al-Mansouri
		7	ADSORPTION-BASED REMOVAL OF LEAD AND CADMIUM IONS USING ACTIVATED CARBON FROM CASHEW SHELLS	Dr. Grace Nwosu
		8	SOIL REMEDIATION THROUGH HYDROGEN PEROXIDE OXIDATION: TECHNICAL AND ENVIRONMENTAL ASSESSMENT	Prof. Dr. Beata Sezabo

TROIA 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES				
July 25-27, 2025 CANAKKALE				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Temmuz / July 26, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Dr. Chang-hyun Lee	1	EXPLORING THE IMPACT OF BUSINESS MODEL INNOVATION ON FIRM VALUE: AN EVOLVING FRAMEWORK	Xiang W. Chen, Mei L. Wang, Liang K. Zhang
		2	STRUCTURAL DESIGN AND BLAST RESISTANCE ASSESSMENT OF A SINGLE-STORY CONTROL ROOM FOR A PETROLEUM REFINERY	Behzad Rahmani, Reza Mirzaei
		3	EVALUATION OF ENVIRONMENTAL REPORTING PRACTICES IN THE CHEMICAL SECTOR: A COMPARATIVE ANALYSIS OF GRI DISCLOSURES	E. Johnson
		4	EXPLORING THE ROLE OF FIT IN ENHANCING SERVICE INNOVATION PERFORMANCE: A NOVEL MODEL	Mei-Ling Chang, Hui-Ling Huang, Wan-Yu Yu, Chung-Lun Wei
		5	ETHICS AND LEGAL CONSIDERATIONS IN THE DIGITAL WORKPLACE: NAVIGATING THE INTERSECTION OF TECHNOLOGY AND ETHICS	Dr. Alice Smith, Lec. John R. Thompson
		6	ADVANCEMENTS IN REGIONAL MEDICAL IMAGING SYSTEMS: A COLLABORATIVE APPROACH	Petra Novak, Pavel Novotny, Jan Hruska
		7	INVESTIGATION OF RF PERMEABILITY FOR INTEGRATING USN INTO SOC STRUCTURES: A CASE STUDY	Dr. Chang-hyun Lee, Min-seok Choi, Sang-hoon Kim
		8		

TROIA 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES				
July 25-27, 2025 CANAKKALE				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Temmuz / July 26, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Assis. Prof. Dr Wei-Lin Chang	1	ADAPTIVE HANDOFF DETECTION ALGORITHM UTILIZING RCST MOBILITY INFORMATION IN SATELLITE BEAM SYSTEMS	Sung Min Park, Hyun Jung Choi, Seung Woo Kim, Ji Hyun Lee, Sang Min Yoon
		2	INTEGRATION OF VISION SYSTEM AND SIMULATION SOFTWARE FOR ENHANCED INDUSTRIAL ROBOT CAPABILITIES	Fatima Al-Hassan, Ganesh Kothapalli, Majid Tolouei-Rad
		3	MITIGATING UNPLANNED EXTUBATION RISKS IN PSYCHIATRIC LONG-TERM CARE FACILITIES	Assis. Prof. Dr Wei-Lin Chang, Hsiao-Mei Lin
		4	ENHANCED INTELLIGENT TRANSPORTATION SYSTEMS FOR EFFICIENT BRT OPERATIONS	A. Ahmadi, M. Rezaei
		5	ENHANCING INFORMATION SECURITY IN E-LEARNING THROUGH HUMAN IDENTIFICATION TECHNIQUES	John Smith, Alice Johnson, Michael Lee, Sarah Brown
		6	ENHANCING INFORMATION SECURITY IN E-LEARNING THROUGH ADVANCED HUMAN IDENTIFICATION TECHNIQUES	Ahmed Mahmoud, Maryam Rahimi, Sara Abbasi
		7	ANALYZING GREY INCIDENCE WITHIN THE MACROSCOPIC FRAMEWORK OF THE LOGISTICS SECTOR	Ming Li, Fang Wang
		8	EXPLORING PERFORMANCE CHALLENGES OF DSRC RADIO TESTBEDS IN HIGH CHANNEL TRAFFIC SCENARIOS	Ming-Hua Wang, Bo-Chiuan Chen, C. W. Hsu
		9	EXAMINATION OF DELAYED PAYMENT ISSUES IN THE CONSTRUCTION SECTOR OF MALAYSIA	Dr. Nurul Hidayah Abdullah, Dr. Ahmad Faisal Mohd Zain

TROIA 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES				
July 25-27, 2025 CANAKKALE				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Temmuz / July 26, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Jing Wei	1	ANALYSIS OF PAYMENT DELAYS AND THEIR IMPACT ON THE CONSTRUCTION INDUSTRY IN MALAYSIA	Siti Nur Aisyah
		2	EVALUATING THE PROGRESS OF MANUFACTURING CONTROL SYSTEMS IN LIBYA'S INDUSTRIAL SECTOR	Muna Al-Faraj
		3	COMPARATIVE STUDY OF ENVIRONMENTAL REPORTING IN THE CHEMICAL INDUSTRY: GRI STANDARDS APPLICATION	Dr. Emily Thompson
		4	DESIGN AND BLAST RESISTANCE ANALYSIS OF SINGLE-STORY CONTROL FACILITIES IN PETROLEUM REFINERIES	Khaled Al-Mahdi Omar Farouk
		5	IMPACT OF BUSINESS MODEL INNOVATION ON CORPORATE VALUATION: A DYNAMIC FRAMEWORK	Wei Zhang Li Mei Jian Liu
		6	THE ROLE OF ALIGNMENT IN BOOSTING SERVICE INNOVATION PERFORMANCE: A NEW CONCEPTUAL MODEL	Chun-Hua Lin Mei-Ying Huang Yu-Fen Wu
		7	PROMOTING LOW-CARBON TRANSITION IN CHINA'S TRADITIONAL MANUFACTURING INDUSTRIES	Jing Wei
		8		

Contents

MÜZİK SINIFI OLMAYAN ORTAOKULLARDA MÜZİK ÖĞRETMENLERİNİN MÜZİK DERSİNDE KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	1
TYMM BİRİNCİ SINIF TÜRKÇE DERS KİTABI ETKİNLİKLERİNİN ÜST DÜZEY DÜŞÜNME BECERİLERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ	2
GELİŞEN TEKNOLOJİLER KARŞISINDA ÖĞRETMENLERİN MEDYA OKURYAZARLIĞININ ARTAN ÖNEMİ....	12
DEĞERLER VE KİŞİLİK	21
DEĞERLERİN PSİKOLOJİK TEMELLERİ	34
ALEXANDRE DUMAS'IN SİYAH LALE ESERİ ÜZERİNE BİR ANALİZ.....	55
FAKİHE ODMAN'IN <i>SEVGİ VE SAYGI</i> ROMANINDA ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ MODERNLEŞMESİ VE KADIN.....	62
MESLEK FOLKLORU BAĞLAMINDA UĞUR VE UĞURSUZLUĞA DAİR İNANIŞLAR	63
KARİYER PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK ÖZ YETERLİĞİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN VOSVIEWER İLE BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	64
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KARİYER UYUMLULUĞUNUN YORDAYICISI OLARAK KARİYER ENGELLERİ	83
DEPRESYON DÜZEYİ İLE BEDEN, BESLENME VE EGZERSİZ KARŞILAŞTIRMA YÖNELİMİ İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ	93
ÖZEL EĞİTİM VE REHABİLİTASYON MERKEZLERİNDE GÖREV YAPAN ÖĞRETMENLERİN ENGELLİ BİREYLERE YÖNELİK DUYGUSAL MESAFELERİ İLE İŞ TATMİN DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	113
TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ IŞIĞINDA KADIN SPORCULAR VE KARANLIK ÜÇLÜ: KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME	128
DİJİTAL GÖZETİM VE VERİ KAPİTALİZMİ: BİZ Mİ ONU KULLANIYORUZ, O MU BİZİ?.....	136
NECİP FAZIL KISAKÜREK'İN SİYASET ANLAYIŞINDA KADININ YERİ	144
İbn Hazm'ın Düşüncesinde Va'd ve Va'îd Anlayışı.....	145
ÜRETKEN YAPAY ZEKÂNIN KÖTÜYE KULLANILMASINA YÖNELİK KELÂMÎ BAKIŞ	151
ÜRETKEN YAPAY ZEKÂNIN KELÂM EKOLLERİNE GÖRE İNCELENMESİ	152
FOLKLOR NÜMUNELERİ VƏ YAZILI ƏDƏBİYYATDA “ŞUŞA” TOPONİMİ	153
BİR MAHALLE İKİ DÜNYA	159
HÜSEYİN KARABULUT'UN ÇALIŞMALARI VE ÇANAKKALE HALK MÜZİĞİNE KATKILARI	167
MÜZİKAL HAFIZA VE KÜLTÜREL EMEK BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE MÜZİSYENLERİN MESLEKİ VE SOSYAL YAŞAMI.....	175
CARYL CHURCHILL'İN “ <i>TOP GIRLS</i> ” OYUNUNDA KADINLARIN VERDİKLERİ KRİTİK KARARLARIN HAYATLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	185
TÜRKİYE'DE ÖNCELİKLİ KALKINMA POLİTİKALARI PERSPEKTİFİNDE YEŞİL TEKNOLOJİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR TARIMA ETKİSİ	196
KALKINMA POLİTİKALARI BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE TURİZMİN ÇEVRESEL ETKİLERİ	207

ZİHİNSEL SAĞLIK UYGAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİNDE KÜRESEL BULANIK ENTROPY–CODAS ENTEGRASYONU	218
GÜNDELİK SIFIR ATIK UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİNDE KÜRESEL BULANIK MEREC– AROMAN ENTEGRASYONU	231
İZLEYİCİ TEMELLİ SPOR TURİZMİNİN ÇEVRESEL ETKİLERİ	274
SIMULATING FUNDAMENTAL PROCESSES OF HUMAN CONSCIOUSNESS	282
EXPLORING THE ROLE OF PSYCHOSOCIAL FACTORS IN ADDICTION RECOVERY: INSIGHTS FROM INDIA	283
IMPROVING ORGANIZATIONAL JUSTICE IN INCENTIVE ALLOCATION WITHIN THAILAND’S PUBLIC SECTOR	284
GENDER DIFFERENCES IN AUTOBIOGRAPHICAL MEMORY AND ADAPTIVE RECOLLECTION STRATEGIES	285
THE IMPACT OF CULTURAL ANXIETY ON INTERNATIONAL STUDENTS AT WUHAN UNIVERSITY.....	286
ADDRESSING RE-VICTIMIZATION: PSYCHOLOGICAL AND LEGAL PERSPECTIVES.....	287
NARRATIVE THEORY AND ORGANIZATIONAL CHANGE: CASE STUDIES OF MERGERS AND ACQUISITIONS	288
COMPARATIVE ANALYSIS OF ATTACHMENT PATTERNS IN NURSERY-RAISED AND FAMILY-RAISED CHILDREN IN IRAN	289
TRUST DYNAMICS AND LEARNING BEHAVIORS IN VIRTUAL TEAM ENVIRONMENTS	290
ENHANCED AUTOMATED DIFFERENTIATION BETWEEN ALCOHOL DEPENDENCE AND SOBRIETY	291
RHETORICAL STRATEGIES IN COGNITIVE SCIENCE DISCOURSE: ANALYSIS OF COGNITIVE NEUROSCIENCES (2004) IN SCIENTIFIC COMMUNICATION	292
MORAL REASONING AND BEHAVIORAL PATTERNS IN ADULTHOOD	293
INVESTIGATIONS INTO THE ROLE OF EMOTIONS IN MORAL DECISION-MAKING.....	294
EFFECTS OF PROBABILITY AND INSTRUCTION ON SYLLOGISTIC CONDITIONAL REASONING	295
ANALYZING KANJI CHARACTER RECOGNITION PROCESSES USING EEG SIGNALS	296
INNOVATIVE APPROACHES TO TEACHING INTRODUCTORY STATISTICS IN HEALTH, SOCIAL, AND BEHAVIORAL SCIENCES: HISTORICAL PERSPECTIVES AND JUSTIFICATIONS.....	297
A COGNITIVE FRAMEWORK FOR CLASSIFYING FREQUENCY SIGNALS.....	298
IMPACT OF ASSISTED REPRODUCTIVE TECHNOLOGIES ON WOMEN’S EXPERIENCES IN NEW DELHI: A FEMINIST ANALYSIS.....	299
ADDRESSING THE MISUSE OF LEGAL AUTHORITY IN SOCIETY	300
URBAN POVERTY AND SOCIAL STRUCTURES: THE ROLE OF INVOLUNTARY RELATIONSHIPS	301
TECHNICAL KNOWLEDGE TRANSFER AND THE CHALLENGES OF TRANSLATING SPECIALIZED TEXTS ..	302
THE INFLUENCE OF ISLAMIC ART TRADITIONS ON OMANI TEXTILE MOTIFS	303
MANAGING COMPLEXITY IN SYSTEM DESIGN: PARADIGMS, FORMALISMS, AND TRANSFORMATION TECHNIQUES	304

ANALYZING STUDENTS' RESPONSES TO THE MODIFIED RORSCHACH COMPREHENSIVE SYSTEM: A PSYCHOLOGICAL PERSPECTIVE	305
MOTIVATIONAL FACTORS AND OBSTACLES TO RECYCLING IN KOTA KINABALU, MALAYSIA.....	306
EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF METAPHOR THERAPY ON DEPRESSION IN FEMALE UNIVERSITY STUDENTS	307
INVESTIGATING SECOND LANGUAGE WRITING AND SENSITIVITY IN NON-ENGLISH LANGUAGE TASKS: PROFICIENCY ANALYSIS	308
HIERARCHICAL MODELING OF COGNITIVE AND BEHAVIORAL DIFFICULTIES IN UNDERREPRESENTED POPULATIONS	309
COMPARING MUSICAL NOTATION AND ALPHABET READING: TEACHING IMPLICATIONS FOR DYSLIXIC LEARNERS.....	310
ANALYSIS OF FATIGUE AND DROWSINESS AMONG NIGHT-TIME PASSENGER TRANSPORT WORKERS IN JAPAN	311
UTILIZING DIGITAL GAMING FOR EDUCATIONAL SUPPORT: STRATEGIES TO ADDRESS LEARNING CHALLENGES	312
THE INTERPLAY BETWEEN JOB SATISFACTION, MOTIVATION, AND ORGANIZATIONAL CITIZENSHIP BEHAVIOR	313
CHALLENGES IN LEGAL REGULATION OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN INNOVATION ACTIVITIES: AN INSTITUTIONAL APPROACH IN RUSSIA	314
EXPLORING LEADERSHIP BEHAVIOR, SAFETY CULTURE, AND PERFORMANCE IN THE HEALTHCARE INDUSTRY: A COMPREHENSIVE STUDY.....	315
COMPARATIVE ANALYSIS: ASSESSING TRAINED INSPECTORS' PERFORMANCE ACROSS VARIED WORKLOADS VIA FEEDFORWARD VS. FEEDBACK TRAINING APPROACHES.....	316
ASSESSING OPERATIONAL RISKS IN MALAYSIAN HIGHWAY PROJECTS	317
BEST PRACTICES FOR CRAFTING TENDERS IN MALAYSIA'S BUILDING CONSERVATION PROJECTS	318
THE INDEX OF SUSTAINABLE FUNCTIONALITY: A TOOL FOR ASSESSING SUSTAINABILITY	319
EXAMINING KNOWLEDGE SHARING BEHAVIOR IN E-COMMUNITIES THROUGH THE LENS OF TRANSACTION COST THEORY	320
EXPLORING INTERNET GOVERNANCE THROUGH MULTIPLE STAKEHOLDERS: OPPORTUNITIES, CHALLENGES, AND ADVANCEMENTS	321
THE IMPACT OF HARDINESS AND ALIENATION ON BURNOUT AND DATA ENTRY ERRORS IN RURAL GREEK HOSPITAL LABORATORIES	322
GUIDELINES AND REQUIREMENTS FOR DEVELOPING TEAM AWARENESS SYSTEMS	323
AN ANALYTICAL APPROACH TO THE ADOPTION OF WIRELESS AND INTERNET TECHNOLOGIES IN LOGISTICS.....	324
GENDER DIFFERENCES IN SEXUAL PERCEPTION AND BEHAVIOR AMONG MARRIED ILOCANOS	325
EXAMINING INTERNET USER BEHAVIOR AND ITS INFLUENCE ON MARRIAGE TABOOS: A SURVEY OF UNDERGRADUATE STUDENTS IN MASHHAD, IRAN	326
UTILIZING PERSUASIVE TECHNOLOGY TO ENHANCE IT SECURITY AWARENESS AND USER BEHAVIOR: A PILOT STUDY	327

CROSS-CULTURAL ANALYSIS OF ALCOHOL CONSUMPTION PATTERNS AMONG ETHNIC GROUPS IN RURAL BANGLADESH	328
STAKEHOLDER MAPPING IN THE FORMATION AND GROWTH OF INDEPENDENT CONSUMER GROUPS IN THAILAND	329
THE IMPACT OF SOCIAL INTEGRATION ON PERFORMANCE IN THE AUTOMOTIVE INDUSTRY: A MULTI-COUNTRY STUDY.....	330
FRAMEWORK FOR DEVELOPING EDUCATIONAL GAMES BASED ON OUTCOME-ORIENTED LEARNING MODELS.....	331
EVALUATING PEDAGOGICAL QUALITY IN DIGITAL LIBRARY RESOURCES: A CASE STUDY OF SOLARSPELL	332
EXPLORING ALTERNATE REALITY GAMES FOR EDUCATIONAL PURPOSES: A STUDY AT UNIVERSITY OF CAPE TOWN	333
INNOVATIVE APPROACHES TO ENGINEERING EDUCATION REFORM IN URBAN PLANNING AT TSINGHUA UNIVERSITY, CHINA	334

MÜZİK SINIFI OLMAYAN ORTAOKULLARDA MÜZİK ÖĞRETMENLERİNİN MÜZİK DERSİNDE KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Fatma Beste LÖK

Gaziantep Üniversitesi, bestelok@icloud.com -ORCID: 0009-0005-7405-0996

Melike ÖZYURT

Doç Dr, Gaziantep Üniversitesi, melikeozyurt@gantep.edu.tr - ORCID: 0000-0003-4527-9343

ÖZET

Müzik evrensel bir dildir ve kültürler arasında köprü kurar. Müzik eğitimi, bireyin duygusal, zihinsel, sosyal ve estetik gelişimini destekleyen çok yönlü bir öğrenme sürecidir. Okullarda verilen müzik eğitimi, öğrencilerin yaratıcılığını teşvik eder ve estetik duyarlılıklarını geliştirir. Ancak nitelikli bir müzik eğitimi uygun öğrenme ortamlarının sağlanması ile gerçekleştirilebilir. Bu kapsamda araştırmanın amacı müzik sınıfı olmayan ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin yaşadığı sorunları ortaya koymak ve bu sorunlara çözüm önerileri sunmak olarak belirlenmiştir. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden “durum çalışması” ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu Gaziantep ili Şahinbey ilçesinde müzik sınıfı olmayan devlet okullarında görev yapmakta olan 13 müzik öğretmeni oluşturmaktadır. Bu öğretmenlerin görev yaptıkları okullarda bağlama, gitar, piyano ve ritim aletleri gibi enstrümanlardan bazıları sınırlı sayıda bulunmakta ya da hiç bulunmamaktadır. Veriler araştırmacılar tarafından geliştirilen görüşme formu ile toplanmış, içerik analizi ile çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda müzik öğretmenlerinin okulda müzik sınıfı olmaması, okuldaki enstrüman eksikliği, ders esnasında oluşan seslerin diğer sınıfları rahatsız etmesi gibi nedenlerden dolayı dersi işlerken zorlandıkları ve okulda var olan enstrümanları konumlandıracakları güvenli bir ortamın bulunmadığı tespit edilmiştir. Araştırmada öğretmenlerin, bireysel enstrümanları olmadığı için öğrencilere enstrüman çalmayı öğretemedikleri tespit edilmiştir. Bu durumun ise maddi kaynak yetersizliği, velilerin ilgisizliği, müzik eğitimi önemsememeleri gibi nedenlerden kaynaklandığı belirlenmiştir. Öğretmenlerin bu zorlukları aşmaya yönelik önerilerinin ise her okulda müzik sınıfı oluşturulması, okullarda enstrüman eksikliğinin farklı yardımlar ile tamamlanması ve müzik eğitiminin önemine ilişkin farkındalığın artırılması olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müzik eğitimi, ortaokul müzik dersi, müzik sınıfı, müzik eğitimindeki sorunlar

TYMM BİRİNCİ SINIF TÜRKÇE DERS KİTABI ETKİNLİKLERİNİN ÜST DÜZEY DÜŞÜNME BECERİLERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Ebru ARSLAN

Yıl Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, arslanebru.ae@gmail.com –
0009-0009-3676-2641

Doç. Dr. Melike ÖZYURT

Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü,
melike.ozyurt@yahoo.com - 0000-0003-4527-9343

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (TYMM) kapsamında hazırlanan birinci sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerin, öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik olma durumunu incelemektir. Araştırmanın yöntemi nitel araştırma desenlerinden doküman analizi olarak belirlenmiştir. Araştırmanın veri kaynağını birinci sınıf Türkçe dersi MEB birinci ve ikinci kitapları oluşturmaktadır. Kitaplardaki etkinlikler; TYMM’de üst düzey düşünme becerileri olarak tanımlanan karar verme, problem çözme ve eleştirel düşünme becerileri ile bu becerilere ait süreç bileşenleri temel alınarak betimsel olarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda incelenen 236 etkinliğin 105’i karar verme, 63’ü problem çözme ve 70’i eleştirel düşünme becerisini geliştirici unsurlar içerdiği tespit edilmiştir. Ayrıca birçok etkinliğin yalnızca tek bir beceriyi değil, birden fazla üst düzey düşünme becerisini geliştirmeye yönelik olduğu belirlenmiştir. Araştırma bulguları, etkinliklerin bu becerileri geliştirmede niceliksel olarak yeterli olduğunu göstermektedir. Araştırmada ayrıca etkinliklerin karar verme sürecinde seçenekler arasında kıyas yapmaya; problem çözmede yaratıcı ve çok adımlı çözüm yolları üretmeye; eleştirel düşünmede ise bilgiye dayalı gerekçelerle değerlendirme yapmaya yeterince fırsat sunmakta sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Etkinlikler yalnızca doğru cevaba ulaşmaya yöneliktir. Ancak etkinliklerin öğrencinin düşünme sürecini yapılandırmasına ve kararlarını temellendirmesine imkân tanınması önemlidir. Bu kapsamda özellikle öğrencilerin düşüncelerini gerekçelendirme, farklı seçenekler arasından bilinçli tercihler yapma, bu seçenekleri karşılaştırarak değerlendirme ve kararlarını nedenleriyle birlikte ifade etme becerilerini geliştirecek fırsatların sağlanmasına yönelik etkinliklerin kitaplarda arttırılması önerilmektedir. Ayrıca öğrencilerin kişisel deneyimlerine, gözlem ve duygularına dayalı düşüncelerini ortaya koyabilecekleri, yaratıcılıklarını kullanabilecekleri etkinliklerin çeşitlendirilmesi önem arz etmektedir. Açık uçlu sorulara, günlük yaşamla bağlantılı problem durumlarına ve iş birliğine dayalı görev tasarımlarına etkinliklerde daha fazla yer verilmesi, üst düzey düşünme becerilerinin derinlikli biçimde desteklenmesine katkı sağlayacaktır. Bu doğrultuda, TYMM’nin öngördüğü beceri temelli yaklaşımı güçlendirmek amacıyla etkinliklerin içeriksel ve yapısal açıdan geliştirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Üst düzey düşünme becerileri, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, Türkçe Ders Kitabı, Etkinlik

TYMM BİRİNCİ SINIF TÜRKÇE DERS KİTABI ETKİNLİKLERİNİN ÜST DÜZEY DÜŞÜNME BECERİLERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

1. GİRİŞ

Eğitim sistemleri ülkelerin kalkınması ve ilerlemesi için temel koşul olarak görülmektedir (Berk ve Özer, 2024). Eğitim; kültürel değerleri benimsemiş, işleyip geliştiren, özgün fikirli, içsel hedeflerini başaran, inceleyen ve analiz eden bireyler yetiştirmeyi hedeflemektedir. Eğitimden fayda sağlanması yeni değişim ve gelişimlere devamlı erişebilen, küresel değerlere ulaşabilen genel bir programla geçerli olacaktır. Eğitimin her basamağında yetkin kişilerce planlanmış programların varlığı eğitimin niteliğini, eğitimden alınan olumlu sonuçları artıracaktır (Afacan Süğümlü ve Bahşi, 2025). Dijitalleşme dönemi ve 21. Yüzyıl becerilerinin etkisiyle küresel çaptaki dönüşümler ile teknoloji odaklı değişim ön plana çıkmaktadır. Bu dönem yönetim sistemlerini ve bir arada yaşayan halkları etkileyerek diğer dönemlerden farklılaşmaktadır. Bilgi ve teknolojideki bu denli dönüşümler öğretim programlarının yenilenmesini gerekli kılmaktadır. Bu dönemdeki bireylerin farklılaşması programlara da yansıyor yeni bilgi ve becerileri doğurmaktadır (Yurdakal, 2024).

Dijitalleşme ile bilgiye erişim süreci hız kazanmaktadır. Bu sebeple elde edilen çeşitli bilginin içerisinden istenenin seçilebilir olması önemli hale gelmektedir. Seçilen bilgi, beceriye dönüşme aşamasında ise anlamlı hale bürünmektedir. Bu sayede öğrenilen bilgi yaşamın içine yansıtılarak gözlemlenebilir eyleme evrilmektedir (Olukçu ve Yıldız, 2022). Bireylerin belirli bir konuda uzmanlık elde etmelerine imkân veren bilgi ve kabiliyetleri düzenli bir biçimde iletilmesi beceri öğretimi olarak tanımlanmaktadır. Beceri öğretimi bireylerin gerek iş hayatında gerek gündelik hayatında verimli sonuç almalarını sağlamaktadır (Altıntaş, 2025). Öğrenilen bilginin kullanılabilir olması üst düzey becerilere işaret etmektedir. Bireyler bilgiyi sistematik hale getirebilmek için bilişsel becerilere ihtiyaç duymaktadır. Alt düzey düşünme becerilerinde bilgi anımsama seviyesindeyken üst düzey düşünme becerilerinde bilginin pratiğe dökülmesi ön planda olmaktadır. Günümüz dünyasında bireylerden bilgiyi ezberlemeleri değil bilgiyi kullanarak yeni koşullara adapte etmeleri beklenmektedir. Üst düzey düşünme bireylerden bir sorunu çözüme kavuşturmak gerektiğinde farklı açılardan, yenilikçi ve sorgulayıcı düşüncelerini istemektedir (Yıldırım Suna ve Benzer, 2023).

2024 yılında eğitim sistemini dünya çapındaki çekişme ortamında başarıya ulaştırmak için yeni bir program tasarlanmıştır. Tasarlanan program 2024-2025 eğitim öğretim yılında okul öncesi, birinci sınıf, beşinci sınıf ve dokuzuncu sınıflarda uygulamaya konularak aşamalı olarak diğer eğitim kademelerinde de değişiklik yapılması öngörülmüştür (Seçilmiş Çetinçakmak, Uğurlu ve Çetinçakmak, 2025). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli ismini alan bu program ile tüm eğitim kademelerinde radikal bir dönüşüm yapılarak öğretim programları değiştirilmiştir. Milli ve manevi değerlerle ulusal değerleri bir araya getiren program, çok disiplinli, bireysel çeşitliliği dikkate alan bir anlayış çerçevesinde oluşturulmuştur. Program özelinde bilgi ezberlenmek için değil sorgulama, sorun çözme ve yenilikçi düşünme becerilerinin kullanıldığı eğitim ortamları oluşturulmasına imkân sağlamak için verilmektedir. Bu beceriler, öğrencilerin bilgiye ulaşma,

bilgiyi analiz etme ve anlamlandırma kabiliyetlerini kuvvetlendirmeyi hedeflemektedir (Kadioğlu Ateş, 2025).

2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni'nde (2024) becerilere kavramsal beceriler kapsamında yer verilmiştir. Temel ve Bütünleşik beceriler üst düzey düşünme becerilerine temel oluşturacak şekilde sınıflandırılmıştır. Üst düzey düşünme becerileri karar verme, problem çözme ve eleştirel düşünme olarak üçe ayrılmıştır. Program öğrencinin kendini geliştirebilmesine olanak sağlayacak şekilde planlanmıştır. Programda zenginleştirme kısmında yer verilen bu durum öğrencinin öğrendiklerini göstermesine imkân sağlamaktadır. Zenginleştirme, konuya hâkim olan öğrencinin süreçte öğrendiklerini uygulamalı olarak üst düzey düşünme becerileriyle ilişkilendirerek ifade etmesi şeklinde açıklanabilmektedir.

Küresel etkileşimin artmasıyla beraber dünya çapında sosyal, finansal, kültürel ve politik alalarda yenilikler meydana gelmektedir. Eğitim ve öğretim bu yenilikleri karşılayacak hale gelmek durumundadır. Ferdi ve sosyal yapılar devamlılık sağlamak adına gelişmelere adapte olmak mecburiyetindedir. Bu sebeple eğitim programlarının çağa uygun şekilde revize edilmesi gerekmektedir (Kayman ve Elkatmış, 2024) Bu doğrultuda eğitim programlarının güncellenmesi önem taşımaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından geliştirilen Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, bu ihtiyaca yanıt vermek amacıyla ülkemizde 2024-2025 eğitim öğretim yılından itibaren uygulamaya konulmuştur. Model öğrencilerin üst düzey düşünme becerileri kazanmasına önem vermekte öğrencilerin edindiği bilgiyi uygulamaya koşmasını amaç edinmektedir. Bu bağlamda ilkökul düzeyindeki ders kitaplarında söz konusu becerileri destekleyecek nitelikte etkinliklere yer verilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu durum, araştırmanın temel hareket noktasını teşkil etmektedir.

Bu araştırmanın amacı, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (TYMM) kapsamında hazırlanan birinci sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerin, öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerini (karar verme, problem çözme, eleştirel düşünme) geliştirmeye yönelik olma durumunu incelemektir. Elde edilecek bulguların, program geliştirme ve öğretim uygulamalarına katkı sağlaması beklenmektedir.

2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırmada nitel araştırma desenlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Araştırmanın amaçlarına yönelik verilerin elde edilmesinde, mevcut belgelerin sistemli biçimde incelenmesi süreci doküman analizini oluşturmaktadır (Çepni, 2010). Araştırmada Türkçe ders kitabı ve TYMM ortak metni kullanılarak etkinlik incelemesi yapılacağı için doküman analizi yöntemi tercih edilmiştir.

Veri Kaynağı

Araştırmanın veri kaynaklarını, birinci sınıf Türkçe dersi için Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan birinci ve ikinci kitaplar oluşturmaktadır. Birinci sınıf Türkçe dersi birinci kitap (158 s.) ve ikinci kitaplarında (166 s.) ikişer adet toplam dört adet tema yer almaktadır. Bu kitaplarda yer alan 236 adet etkinlik incelenmiştir. Kitaplarda yer alan temalar ve bu temalardaki toplam etkinlik sayıları Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Türkçe Kitaplarındaki Etkinliklerin Temalara Göre Dağılımı

Kitaplar	Temalar	İncelenen Etkinlik Sayısı
Birinci Sınıf Türkçe 1. Kitap	5. Tema Yeteneklerimizi Keşfediyoruz	51
	6. Tema Minik Kaşifler	57
Birinci Sınıf Türkçe 2. Kitap	7. Tema Atalarımızın İzi	56
	8. Tema Sorumluluklarımızın Farkındayız	72
Toplam	4 tema	236

Çizelge 1’de belirtildiği üzere birinci sınıf Türkçe ders kitabı iki kitaptan oluşmaktadır. Kitaplarda toplam 236 etkinlik yer almıştır. Kitaplardaki etkinlikler 5, 6, 7 ve 8. Temalara dağıtılmıştır.

Veri Analizi

Birinci sınıf Türkçe dersi Milli Eğitim Bakanlığı birinci ve ikinci kitaplarındaki etkinlikler; TYMM’de üst düzey düşünme becerileri olarak tanımlanan karar verme, problem çözme ve eleştirel düşünme becerileri ile bu becerilere ait süreç bileşenleri temel alınarak betimsel olarak analiz edilmiştir.

Geçerlik ve Güvenirlik

Bu araştırmada verilerin güvenilirliğini sağlamak amacıyla kodlama süreci, aynı araştırmacılar tarafından farklı zamanlarda yinelenerek yapılmıştır. Araştırmacılar, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli’nde tanımlanan karar verme, problem çözme ve eleştirel düşünme becerileri ile bu becerilere ait süreç bileşenlerini temel alarak etkinlikleri betimsel olarak analiz etmiştir. Kodlama işlemi, farklı zaman dilimlerinde tekrarlanarak tutarlılık kontrol edilmiştir. Çalışmanın iç geçerliğini artırmak amacıyla araştırmanın veri kaynağı olan birinci sınıf Türkçe ders kitabındaki tüm etkinlikler detaylı biçimde incelenmiş ve bu etkinlikler, sayfa numaraları belirtilerek Word dokümanına kaydedilmiştir. Kodlama sırasında tereddüt edilen durumlarda, bağımsız bir alan uzmanının görüşü alınarak uzlaşma sağlanmıştır. Bu sayede verilerin geçerlik ve güvenirliliği desteklenmiştir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu araştırmada, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (TYMM) kapsamında hazırlanan birinci sınıf Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerin üst düzey düşünme becerileri açısından durumu incelenmiştir. Bulgular, araştırma problemi doğrultusunda sunulmuştur. Öncelikle, ders kitaplarında yer alan etkinliklerin sayısal dağılımı ve üst düzey düşünme becerilerini içermeye oranları verilmiş; ardından etkinliklerin karar verme, problem çözme ve eleştirel düşünme becerileri ile bu becerilere ait süreç bileşenlerini ne ölçüde kapsadığı etkinlik örnekleri ile açıklanmıştır.

Bu bölümde birinci sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinlikler üst düzey düşünme becerilerini içermeye durumuna göre sayısal olarak incelenmiştir. Çizelge 2’de incelenen etkinliklerin üst düzey düşünme becerisi içermeye oranlarına yer verilmiştir.

Çizelge 2. İncelenen Kitaplardaki Etkinlik Sayıları ve Üst Düzey Düşünme Becerileri Oranı

Tema Adı	Etkinlik Sayısı	Üst Düzey Düşünme Becerisi İçeren Etkinlik Sayısı	Oran (%)
5. Tema Yeteneklerimi Keşfediyoruz	51	30	%58,82
6. Tema Minik Kaşifler	57	41	%71,93
7. Tema Atalarımızın İzi	56	43	%76,79
8. Tema Sorumluluklarımızın Farkındayız	72	36	%50,00
Toplam	236	150	%63,56

Çizelge 2’de görüldüğü üzere beşinci temada 51, altıncı temada 57, yedinci temada 56, sekizinci temada 72 olmak üzere kitapta toplam 236 etkinliğe yer verilmiştir. Bu etkinliklerden üst düzey düşünme becerilerini içeren beşinci temada 30, altıncı temada 41, yedinci temada 43 sekizinci temada 36 olmak üzere toplam 150 etkinlik yer almıştır. İncelenen kitaplardaki etkinliklerin üst düzey düşünme becerilerine oranı %63,56 olarak hesaplanmıştır. Temalara göre dağılım incelendiğinde, etkinliklerin sayısal olarak dengeli olduğu ve her temada belirli sayıda üst düzey düşünme becerisini içeren etkinliğe yer verildiği görülmektedir. En yüksek orana %76,79 ile yedinci tema sahiptir; buna karşılık, sekizinci tema %50 oranıyla diğer temalara göre daha düşük bir oranda üst düzey düşünme becerilerini içermektedir.

Çizelge 3’te birinci sınıf Türkçe ders kitaplarında temalara göre etkinliklerin üst düzey düşünme becerilerini içermeye sayıları verilmiştir.

Çizelge 3. Etkinliklerin Temalara Göre Üst Düzey Düşünme Becerisi Açısından Dağılımı

Tema	Karar Verme	Problem Çözme	Eleştirel Düşünme	Toplam
5. Tema Yeteneklerimi Keşfediyoruz	21	12	12	45
6. Tema Minik Kaşifler	20	19	16	55
7. Tema Atalarımızın İzi	34	19	24	77
8. Tema Sorumluluklarımızın Farkındayız	30	13	18	61
TOPLAM	105	63	70	238

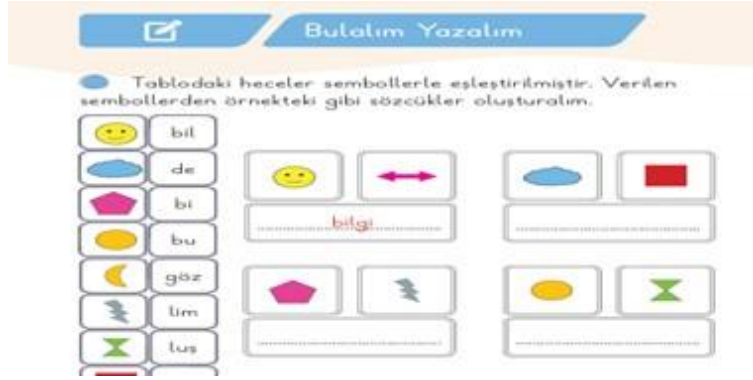
Çizelge 3'e göre her temada karar verme problem çözme ve eleştirel düşünme unsurlarına yer verilmiştir. Beşinci temada 21, altıncı temada 20, yedinci temada 34, sekizinci temada 30 karar verme becerisine yer verilmiştir. Beşinci temada 12, altıncı temada 19, yedinci temada 19, sekizinci temada 13 problem çözme becerisine yer verilmiştir. Beşinci temada 12, altıncı temada 16, yedinci temada 24, sekizinci temada 18 eleştirel düşünme becerisine yer verilmiştir. Kitapta üst düzey düşünme becerilerinden karar vermeye 105, problem çözmeye 63 eleştirel düşünmeye 70 kez yer verilmiştir. Bir etkinlik yalnızca tek bir beceriyi değil birden fazla beceriyi (karar verme, problem çözme, eleştirel düşünme) aynı anda geliştirebildiği için toplam 238 kez üst düzey düşünme becerilerine yönelik unsur tespit edilmiştir. Türkçe ders kitabındaki etkinliklerin en fazla karar verme becerisini desteklediği görülmektedir. En az ise problem çözme becerisini geliştirmeye yönelik etkinliklere yer verilmiştir.

Birinci sınıf Türkçe ders kitabında yer alan ve üst düzey düşünme becerileri ve bu becerilere ait süreç bileşenlerini içeren etkinlikler incelenmiştir. Örnek olarak seçilen bazı etkinlikler aşağıda açıklanmıştır.

Görsel 1. Türkçe Ders Kitabı Etkinlik Örneği 1

Görsel 1'de yer alan Bulalım İşaretleyelim Etkinliğinde (MEB, 2024a, s.39) öğrencilerden okudukları şiir ile ilgili görselleri işaretlemeleri ve bu görseller hakkında arkadaşları ile konuşmaları istenmektedir. Bu etkinlik, farklı seçenekler arasından seçim yapma, durum üzerinde düşünerek çıkarım yapma ve tartışarak akıl yürütme gibi bileşenleri içermektedir. Bu nedenle karar verme ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmektedir. Ancak öğrencilerin kendi alternatif görsel veya yorumlarını üretmeleri ve seçimlerinin gerekçelerini yazılı olarak ifade etmeleri gibi süreç bileşenleri de dahil edilerek, etkinlik daha derinlemesine düşünmeyi teşvik edebilirdi.

Görsel 2. Türkçe Ders Kitabı Etkinlik Örneği 2

Görsel 2’de yer alan Bulalım Yazalım Etkinliğinde (MEB, 2024a, s.105) öğrencilerden hecelerle eşleştirilen sembolleri kullanarak istenen kelimeleri bulmaları istenmektedir. Bu etkinlik bir problem durumunu anlama ve isteneni akıl yürüterek tahmin etme gibi bileşenleri içerisinde barındırmaktadır. Bu sebeple TYMM baz alınarak etkinliğin problem çözme becerisini geliştirdiği söylenebilmektedir. Ancak yeni kelime kombinasyonları oluşturma ile alternatif üretme bileşeni eklenerek karar verme becerisi ve öğrencilerin neden o kelimeyi oluşturduğunun açıklanması bileşeni eklenerek ise eleştirel düşünme becerisi desteklenebilirdi.

Görsel 3. Türkçe Ders Kitabı Etkinlik Örneği 3

Görsel 3’te yer alan Yazalım Konuşalım etkinliğinde (MEB, 2024b, s. 67) öğrencilerden 23 Nisan gösterisine gruplar halinde etkinlik önerileri düşünerek yazmaları ve bu önerilerden katılmadıklarını dile getirip yerine yeni öneriler geliştirmeleri istenmektedir. Bu etkinlik seçim yapma, durum üzerine düşünme, problem durumuna ilişkin çözüm önerileri geliştirme, bilgi toplama ve değerlendirme, farklı seçenekler üretme ve eleştirel olarak sorgulama yapma bileşenlerini içermektedir. Bu sebeple TYMM baz alınarak etkinlik karar verme, problem çözme ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmektedir. Ancak etkinlik, öğrencilere neden o öneriyi seçtiklerini veya neden bir öneriye katılmadıklarını daha açık yazdırarak karar sonuçları üzerinde yansıtma bileşenini daha güçlü hale getirebilirdi.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Araştırma bulguları, Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerin karar verme, problem çözme ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmede niceliksel olarak yeterli olduğunu göstermektedir.

Birinci sınıf Türkçe ders kitabında 236 etkinlik yer almaktadır. Bu etkinliklerden 150'sinin üst düzey düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca bağlı olarak birinci sınıf Türkçe ders kitaplarının üst düzey düşünme becerilerini niceliksel olarak yeterince karşıladığı söylenebilir. Kiler ve Sallabaş'a (2025) göre Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerin üst düzey düşünme becerilerini ne oranda ve nasıl içerdiği önemli görülmektedir. Araştırma sonucunda incelenen 236 etkinliğin 105'i karar verme, 63'ü problem çözme ve 70'i eleştirel düşünme becerisini geliştirici unsurlar içerdiği tespit edilmiştir. Sarıkaya, Yayan ve Yamaç (2023) Türkçe ders kitaplarında etkinlik sayısının yarısından fazlasının hiçbir üst düzey düşünme becerisini geliştirmedeğini tespit etmişlerdir. Çalışma ile doğru orantılı olarak en az yer verilen becerinin problem çözme becerisi olduğu sonucuna varmışlardır. Yıldırım ve Teke (2025) ise birinci sınıf Türkçe ders kitabının öğrencilerin seviyesine uygun olduğu ve öğretim programı ile etkinliklerin örtüştüğü sonucuna ulaşmışlardır. Dil bilgisi becerileri bakımından ise etkinliklerin bu becerileri kısmen desteklediğini tespit etmişlerdir.

Birinci sınıf Türkçe ders kitabı etkinlikleri niteliksel olarak incelendiğinde etkinliklerin karar verme sürecinde seçenekler arasında kıyas yapmaya; problem çözmede yaratıcı ve çok adımlı çözüm yolları üretmeye; eleştirel düşünmede ise bilgiye dayalı gerekçelerle değerlendirme yapmaya yeterince fırsat sunmakta sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda alan yazın incelendiğinde Arslan ve Polat (2025) eleştirel düşünme becerisinin öğrencilerin sahip olması gereken becerilerden olduğunu savunmuşlardır. Oryaşın (2021) Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerin üst düzey becerileri geliştirmede yetersiz kaldığını vurgulamaktadır. Türkçe ders kitabındaki etkinliklerin %67'sinin sadece bilgiyi anlamaya yönelik olduğu sonucuna ulaşmıştır. Sulak ve Çapanoğlu (2021) benzer şekilde etkinliklerin yeterli olmadığı farklı etkinliklerle desteklenmesi gerektiği üzerinde durmuşlardır. Türkçe ders kitaplarında etkinliklerin öğrenci seviyesine göre niteliksel bakımdan yeniden düzenlenmesi önerilmiştir.

Araştırma sonucunda Türkçe ders kitabı etkinlikleri karar verme, problem çözme ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik olma durumunu etkinlik sayısı bağlamında karşılamasına rağmen üst düzey düşünme ve buna bağlı süreç bileşenleri de dikkate alındığında etkinliklerin yalnızca doğru cevaba ulaşmaya yönelik olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu etkinliklerin öğrencinin düşünme sürecini yapılandırmasına ve kararlarını temellendirmesine imkân tanınmasının önemli olduğu kanısına varılmıştır. Bu açıdan etkinliklerin sınırlı kaldığı görülmüştür.

Öneriler

Öğrencilerin düşüncelerini gerekçelendirme, farklı seçenekler arasından bilinçli tercihler yapma, bu seçenekleri karşılaştırarak değerlendirme ve kararlarını nedenleriyle birlikte ifade etme becerilerini geliştirecek fırsatların sağlanmasına yönelik etkinliklerin kitaplarda arttırılması önerilmektedir.

Öğrencilerin kişisel deneyimlerine, gözlem ve duygularına dayalı düşüncelerini ortaya koyabilecekleri, yaratıcılıklarını kullanabilecekleri etkinliklerin çeşitlendirilmesi önem arz etmektedir.

Açık uçlu sorulara, günlük yaşamla bağlantılı problem durumlarına ve iş birliğine dayalı görev tasarımlarına etkinliklerde daha fazla yer verilmesi, üst düzey düşünme becerilerinin derinlikli biçimde desteklenmesine katkı sağlayacaktır.

Bu doğrultuda, TYMM'nin öngördüğü beceri temelli yaklaşımı güçlendirmek amacıyla etkinliklerin içeriksel ve yapısal açıdan geliştirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- [1] Afacan Süğümlü, A. ve Bahşi, N. (2025). Türkiye yüzyılı maarif modeli ortaokul Türkçe dersi öğretim programı'nın Bloom taksonomisi'ne göre incelenmesi. *SDU International Journal of Educational Studies*, 12(1), 27-49. <https://doi.org/10.33710/sdujes.1629076>
- [2] Altıntaş, N. İ. (2025). Maarif yüzyılı eğitim modelinin 4. Sınıf insan hakları vatandaşlık ve demokrasi dersinin eleştirel ve sorgulayıcı yaklaşım bağlamında incelenmesi: Beceri ve eğilimler örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 73, 660-683. <https://doi.org/10.21764/maeuefd.1525374>
- [3] Arslan, A. ve Polat, M. S. (2025). İlkokul öğrencilerinin okuma alışkanlıkları ile eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki ilişki. *Millî Eğitim*, 54(245), 321-354. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.1506770>
- [4] Berk, Ş. ve Özer, B. (2024). “Türkiye Yüzyılı” Maarif Modeli (TYMM) öğretim programlarına ilişkin düşünceler. *Tarih Okulu Dergisi*, 73, 3241-3256. <http://dx.doi.org/10.29228/joh.78177>
- [5] Çepni, S. (2010). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş* (5. Baskı). Trabzon.
- [6] Kadioğlu Ateş, H. (2025). Cumhuriyetten günümüze ilkökuller programları bağlamında Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli öğretim programlarına genel bakış. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(62), 89-116. <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.80492>
- [7] Kayman, F. ve Elkatmış, V. (2024). 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı ile 2024 İlkokul Türkçe Dersi Öğretim Programının karşılaştırılması. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö15), 61-87. <https://zenodo.org/record/13822842>
- [8] Kiler, B. ve Sallabaş, M. E. (2025). Türkçe eğitiminde üst düzey düşünme becerileri: Öğretmen görüşlerine göre bir inceleme. *Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları*, 13(1), 89-102. <https://doi.org/10.35233/oyea.1577580>
- [9] Olukçu, E. ve Yıldız, D. (2022). Üst düzey düşünme becerileri kavramları bağlamında Türkçe ders kitaplarının incelenmesi. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(2), 224-246.
- [10] Oryaşın, U. (2021). Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerin yenilenen Bloom sınıflandırması'na göre incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 9(3), 820-832. <https://doi.org/10.16916/aded.888116>

- [11] Sarıkaya, B., Yayan, E. ve Yamaç, A. E. (2023). Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerin üst düzey düşünme becerileri bağlamında incelenmesi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 8(1), 133-158. <https://doi.org/10.54979/turkegitimdergisi.1307757>
- [12] Seçilmiş Çetinçakmak, Ö., Uğurlu, A. ve Çetinçakmak, İ. (2024). 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı ile 2024 İlkokul Türkçe Dersi Öğretim Programının karşılaştırılmalı olarak değerlendirilmesi [Bildiri sunumu]. 22. Uluslararası Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu (USOS 2024), Türkiye.
- [13] Sulak, S. E. ve Çapanoğlu, A. Ş. (2021). İlkokul Türkçe ders kitaplarının sınıf öğretmenlerinin görüşlerine dayalı olarak bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(3), 830-849. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.979263>
- [14] T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. (2024a). Türkçe 1. Sınıf Ders Kitabı (1. Kitap). Ankara: MEB Yayınları.
- [15] T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. (2024b). Türkçe 1. Sınıf Ders Kitabı (2. Kitap). Ankara: MEB Yayınları.
- [16] T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. (2024). *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları Ortak Metni*. <https://mufredat.meb.gov.tr>
- [17] Yıldırım, N. ve Teke, A. (2025). İlkokul 1. Sınıf Türkçe ders kitabının öğretmen görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (44), 1-13. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14634791>
- [18] Yıldırım Suna, Z. ve Benzer, A. (2023). Türkçe eğitiminde üst düzey düşünme becerileri ile ilgili çalışmaların bibliyometrik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (15), 281-305. <https://doi.org/10.21733/ibad.1292882>
- [19] Yurdakal, İ. H. (2024). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli: 2024 İlkokul Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın (1, 2, 3 ve 4. sınıflar) incelenmesi. *Temel Eğitim Dergisi (Journal of Primary Education)*, 24, 76-88.

GELİŞEN TEKNOLOJİLER KARŞISINDA ÖĞRETMENLERİN MEDYA OKURYAZARLIĞININ ARTAN ÖNEMİ

Yüksek Lisans, Ömer Aslan

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

ipsizucurtma58@hotmail.com- 0009-0006-9728-6624

Doç. Dr., Murat Okur

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü

okurmurat55@hotmail.com- 0000-0003-2502-2276

ÖZET

Medya okuryazarlığı, bireylerin medya mesajlarını analiz edip değerlendirme, kendi mesajlarını üretme ve bu mesajları etkili biçimde paylaşma yeterliklerini kapsayan kritik bir beceridir. Dijitalleşmenin etkisiyle medya araçlarının çeşitlenmesi ve bilgiye erişimin kolaylaşması, aynı zamanda bilgi kirliliği, dezenformasyon ve etik dışı medya kullanımı gibi sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda medya okuryazarlığı, bireyleri yalnızca tüketici değil, sorgulayan ve dönüştüren bilinçli kullanıcılar hâline getirmeyi amaçlar. Özellikle eğitim alanında medya okuryazarlığına büyük önem verilmesi gerekmektedir.

Toplumun genelinde medya okuryazarlığı bilincini artırmak adına halk eğitim merkezlerinde kurslar açılması önerilmektedir. MEB ve RTÜK işbirliğiyle geliştirilen medya okuryazarlığı öğretim programları önemli bir adım olsa da, bu programların başarısı öğretmenlerin yeterlik düzeyine bağlıdır. Sonuç olarak, medya okuryazarlığı eğitimi, çağın gerektirdiği bilinçli bireyler yetiştirmek için vazgeçilmezdir. Bu bağlamda fen bilgisi öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeyleri belirlenmiştir. Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeyleri cinsiyetlerine ve yaşlarına istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Fakat erkek öğretmen adaylarının kadın öğretmen adaylarına göre medya okuryazarlık düzeyleri daha olumludur.

Bu nedenle öğretmen adaylarının medya okuryazarlığına ilişkin tutumları ve yeterlik düzeyleri, eğitimin kalitesi açısından belirleyicidir. Ancak mevcut literatür, öğretmenlerin büyük çoğunluğunun bu alanda eğitim almadığını ortaya koymaktadır. Medya okuryazarlığı derslerinin öğretmen yetiştiren fakültelerde zorunlu hâle getirilmesi ve ders içeriklerinin güçlendirilmesi önerilmektedir. Ayrıca hâlihazırda görev yapan öğretmenlerin hizmet içi eğitimlerle desteklenmesi gereklidir.

Anahtar Kelimeler : Medya Okuryazarlığı, Öğretmen Adayları, Öğretmen Yetiştirme, Kitle İletişim Araçları

1. GİRİŞ

Medya okuryazarlığı, bireylerin çeşitli medya araçları aracılığıyla iletilen yazılı ya da sözsüz mesajlara ulaşabilmeleri, bu mesajları analiz edip değerlendirebilmeleri, kendi mesajlarını üretebilmeleri ve bu mesajları etkili bir şekilde paylaşabilmeleri olarak tanımlanmaktadır (Aufderheide, 1993; Potter, 2013). Günümüzde medya yalnızca bilgiye erişim aracı değil, aynı zamanda bireylerin düşünme biçimlerini, olaylara yönelik bakış açılarını ve sosyal etkileşimlerini biçimlendiren güçlü bir unsur hâline gelmiştir (Buckingham, 2003; Hobbs, 2011). Dijitalleşmenin etkisiyle medya türlerinin çeşitlenmesi ve bilgiye erişimin kolaylaşması, beraberinde bilgi kirliliği, yanıltıcı içerikler ve etik dışı medya kullanımı gibi sorunları da getirmiştir (Livingstone, 2004).

Bu bağlamda medya okuryazarlığı, bireyleri medya içeriklerini yalnızca tüketen değil; aynı zamanda sorgulayan, eleştiren ve gerektiğinde dönüştürebilen bilinçli kullanıcılar hâline getirmeyi amaçlamaktadır (Kellner & Share, 2007). Medya mesajlarını çözümleme, farklı medya türlerini tanıma ve bu türler arasında ayırım yapabilme becerileri; bireylerin sağlıklı bilgiye ulaşabilmeleri, eleştirel düşünme yetkinliklerini geliştirmeleri, problem çözme ve karar verme süreçlerinde etkili olabilmeleri ve demokratik katılım sağlayabilmeleri açısından yaşamsal önem taşımaktadır (Mihailidis & Thevenin, 2013).

Teknolojik gelişmelerin hız kazanmasıyla birlikte medya, tüm yaş grupları üzerinde etkisini artırmakta ve bireylerin bu yeni medya ortamlarını doğru şekilde okuyup anlamlandırabilmeleri için birtakım yeterliklere sahip olmaları gerekmektedir (Jenkins et al., 2009). Bu noktada, bireylerin medya ile ilişkilerini sağlıklı biçimde kurabilmeleri için başta öğretmenler olmak üzere eğitimcilerin medya okuryazarlığı ve dijital yeterlik gibi becerileri edinmeleri kaçınılmaz hâle gelmiştir (Tüzel & Tok, 2013).

Toplumsal dönüşümlerin doğrudan ya da dolaylı olarak eğitim sistemlerine yansıdığı bir gerçektir. İnternetin bireylerin yaşamına bu denli hızlı ve yoğun şekilde dâhil olması, özellikle genç kuşaklar üzerinde ciddi etkiler yaratmakta; bu durum ise eğitim sistemlerinde yenilikçi yaklaşımların benimsenmesini gerekli kılmaktadır (Buckingham, 2007). Eğitim sisteminin temel unsurlarından biri olan öğretmenler, bu dönüşüm sürecinde dijital okuryazarlık başta olmak üzere çeşitli yeni becerilerle donatılmalıdır. Dolayısıyla medya okuryazarlığına yönelik yeterliklerin öğretmenlerde geliştirilmesi, eğitimin niteliğini artırma ve öğrencilerin bilinçli medya kullanıcıları olarak yetişmelerine katkı sağlama noktasında kritik bir rol oynamaktadır (Şahin, 2019). Özellikle medya okuryazarlığının erken yaşlarda kazandırılmasında öğretmenler belirleyici bir rol üstlenmektedir. Bu çerçevede, öğretmen adaylarının medya okuryazarlığına ilişkin tutumları ve yeterlik düzeyleri, dijital okuryazarlığın ve eleştirel düşünme kültürünün eğitim sisteminde yerleşik hâle gelmesi açısından önem arz etmektedir (Hobbs, 2011). Öğretmen adayları, bilimsel düşünme, sorgulama ve araştırma becerilerini öğrencilere kazandırma misyonları gereği medya okuryazarlığı bağlamında da stratejik bir konumda yer almaktadır. Zira bilimsel bilgi ile medyadaki bilgi arasında ayırım yapabilme, bilimsel temeli olmayan içerikleri ayırt edebilme ve bu farkındalığı öğrencilere

kazandırma, eğitimin temel hedefleri arasında yer almaktadır (Livingstone, 2004; Buckingham, 2003).

Öğrencilerin medya odaklı bir çevrede yetişmeleri, öğretmenlerin farklı kültürel arka planlardan gelen öğrencilerin öğrenme süreçlerini daha iyi anlamasını, medyanın olumlu etkilerini artırıp olumsuz etkilerini en aza indirecek biçimde rehberlik edebilmesini gerekli kılmaktadır (Mihailidis & Thevenin, 2013). Bu bağlamda, öğretmenlerin etkin birer medya okuryazarı olmaları büyük önem taşımaktadır (Kellner & Share, 2007). Medya okuryazarlığı eğitim programlarının temel girdisi olan eğitimciler, bu programların uygulanmasında kilit rol üstlenmektedir. Özellikle öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeyleri, bu programların başarısı açısından belirleyici olmaktadır (Şahin, 2019). Bu nedenle medya okuryazarlığı eğitiminin öğretmen yetiştiren fakültelerde yapılandırılması ve öğretmen adaylarının bu alandaki yeterliklerinin geliştirilmesi önem arz etmektedir (Tüzel & Tok, 2013). Ancak mevcut literatür, öğretmenlerin büyük çoğunluğunun lisans eğitimi süresince medya okuryazarlığına ilişkin herhangi bir ders almadıklarını ortaya koymaktadır (Şahin, 2019). Son yıllarda eğitim fakültelerinde medya okuryazarlığı dersinin seçmeli olarak müfredata dâhil edilmesi önemli bir adım olmakla birlikte, bu dersin zorunlu hâle getirilmesi ve ders saatlerinin artırılması yönünde yapılan öneriler dikkat çekmektedir. Hâlihazırda görev yapmakta olan öğretmenlerin de hizmet içi eğitimlerle medya okuryazarlığı alanında desteklenmesi, bu becerinin yaygınlaştırılması açısından gereklidir (Potter, 2013). Örgün eğitim dışında kalan bireyler için ise halk eğitim merkezlerinde bilgilendirici kurslar açılması, toplumun genelinde medya okuryazarlığı farkındalığının artırılması adına önemli bir katkı sağlayacaktır.

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) ve Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) iş birliğiyle hazırlanan "İlköğretim Medya Okuryazarlığı Dersi Taslak Öğretim Programı ve Öğretmen Kılavuzu", bu yönde atılmış önemli adımlardan biridir (RTÜK & MEB, 2006). Söz konusu program, öğrencilerin farklı medya türlerini etkin biçimde kullanabilmelerini sağlamayı, medyanın olumsuz etkilerinden korunmalarını ve temel beceri ve değerlerle donatılmalarını hedeflemektedir. Ancak bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde öğretmenlerin medya okuryazarlık düzeyleri ve farkındalıkları belirleyici unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle, öğretmen adaylarının mesleki yaşamlarına başlamadan önce medya okuryazarlığı eğitimi almaları ve bu alanda belirli bir yeterlik düzeyine ulaşmaları önerilmektedir (Hobbs, 2011; Jenkins et al., 2009).

Sonuç olarak, medya okuryazarlığı günümüz bilgi toplumunda yalnızca öğrenciler için değil, öğretmenler başta olmak üzere tüm bireyler için vazgeçilmez bir beceri olarak görülmelidir (Kellner & Share, 2007; Mihailidis & Thevenin, 2013). Bu doğrultuda öğretmen yetiştirme sisteminde medya okuryazarlığına yönelik köklü ve yapısal düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Gerek öğretmen adaylarına yönelik derslerin niteliğinin artırılması gerekse hizmet içi eğitimler ve yaygın eğitim olanakları yoluyla medya okuryazarlığı bilincinin güçlendirilmesi, toplumun dijital dönüşüm sürecinde daha dirençli ve bilinçli bireyler yetiştirmesi açısından önemlidir. Ancak özellikle fen bilgisi alanında medya okuryazarlığına yönelik tutumları ölçmeye ve bu tutumları etkileyen faktörleri ortaya koymaya yönelik çalışmaların sınırlı olduğu gözlemlenmektedir. Bu çalışma, fen bilgisi öğretmen adaylarının medya okuryazarlığına yönelik tutumlarının incelenmesi ve bu tutumları etkileyen faktörlerin

belirlenmesi ihtiyacından doğmuştur. Elde edilecek bulgular, hem medya okuryazarlığı eğitimi hem de fen bilgisi eğitimi politikalarına yön verebilecek öneriler sunmayı amaçlamaktadır.

1.1 Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, fen bilgisi öğretmen adaylarının medya okuryazarlığına yönelik tutumlarını incelemektir. Araştırma, öğretmen adaylarının medya okuryazarlığı konusundaki farkındalıklarını, bu tutumların altında yatan sebepleri ve medya okuryazarlığı eğitiminin gerekliliği konusundaki görüşlerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Ayrıca, medya okuryazarlığı tutumları ve alt boyutları (teknolojinin kullanımı, bilgiye ulaşma, kendi kendine bağımsız öğrenme, çalışma ahlakı, görsel sunum, bilgiyi kullanma) ile bireysel ve demografik faktörler arasındaki ilişkiler de analiz edilecektir. Bu doğrultuda aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır.

1. Fen bilgisi öğretmen adaylarının medya okuryazarlığına yönelik tutumları (teknolojinin kullanımı, bilgiye ulaşma, kendi kendine bağımsız öğrenme, çalışma ahlakı, görsel sunum, bilgiyi kullanma) hangi düzeydedir?
2. Medya okuryazarlığına yönelik tutumları, (teknolojinin kullanımı, bilgiye ulaşma, kendi kendine bağımsız öğrenme, çalışma ahlakı, görsel sunum, bilgiyi kullanma) cinsiyet, yaş ve sınıf düzeyi gibi demografik faktörlere göre farklılık göstermekte midir?
3. Fen bilgisi öğretmen adaylarının medya okuryazarlığı düzeyleri ile alt boyutları arasında ilişki var mıdır?

2.YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Araştırma ilişkisel tarama modelinde nicel bir araştırmadır. Bu modelde bir konuya ya da olaya ilişkin katılımcıların görüşlerinin ya da ilgi, beceri, yetenek, tutum vb. özelliklerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. İlişkisel araştırmalarda iki ya da daha çok değişken arasındaki ilişkinin herhangi bir şekilde bu değişkenlere müdahale edilmeden incelenmesi amaçlanmaktadır (Karasar, 2006). Bu çalışmada, öğretmen adaylarının medya okur düzeylerine yönelik tutumlarını belirlenerek aralarındaki ilişkilerin betimlenmesi için tarama modelinden ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca öğretmen adaylarının medya okuryazarlığı hakkında fikirlerini almak için de betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2024-2025 eğitim-öğretim yılında Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Fen Bilgisi Öğretmenliği 3. sınıfta öğrenim gören 69 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Örneklem, kolay ulaşılabilir örneklem yöntemiyle seçilmiştir. Kolay ulaşılabilir örneklem, ana kütle içerisinde seçilecek örnek kesimin araştırmacının yargılarınca belirlendiği tesadüfi olmayan örneklem yöntemidir. Kolayda örneklemde veriler, ana kütlede en kolay, hızlı ve ekonomik şekilde toplanır.

3.BULGULAR

Öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeylerini belirlemek amacıyla betimsel analiz yapılmış olup Çizelge 1.'de verilmiştir.

Çizelge 1. Öğretmen Adaylarının medya okuryazarlığına yönelik tutumları (teknolojinin kullanımı, bilgiye ulaşma, kendi kendine bağımsız öğrenme, çalışma ahlakı, görsel sunum, bilgiyi kullanma) Düzeylerine İlişkin Betimsel İstatistikler

Ölçekler	N	Minimum	Maximum	X	S
Medya Okuryazarlığı	69	3.04	4.78	3.98	.37
Teknolojinin Kullanımı	69	2.40	5.00	4.24	.55
Bilgiye Ulaşma	69	3.00	5.00	4.12	.44
Kendi Kendine Bağımsız Öğrenme	69	2.33	5.00	3.80	.55
Çalışma Ahlakı	69	2.00	5.00	4.21	.69
Görsel Sunum	69	1.80	5.00	3.65	.58
Bilgiyi Kullanma	69	2.80	5.00	4.18	.50

Çizelge.' de göre öğretmen adaylarının ölçeklerden aldığı puanlar incelendiğinde; Sürdürülebilir Medya Okuryazarlığı ölçeğine ait en düşük 3,04, en yüksek 4,78, standart sapması 0,37 ve puanların ortalaması 3,98,'dir. Teknolojinin Kullanımı alt boyutuna ait en düşük 2,40, en yüksek 5,00, standart sapması 0,55, ve puanların ortalaması 4,24'dür. Bilgiye Ulaşma alt boyutuna ait en düşük 3,00, en yüksek 5,00, standart sapması 0,44 ve puanların ortalaması 4,12'dir. Kendi Kendine Bağımsız Öğrenme alt boyutuna ait en düşük 2,33, en yüksek 5,00, standart sapması 0,55 ve puanların ortalaması 3,80'dir. Çalışma Ahlakı alt boyutuna ait puanlar ise en düşük 2,00, en yüksek 5,00, standart sapması 0,69 ve puanların ortalaması 4,21'dir. Görsel Sunum alt boyutuna ait puanlar ise en düşük 1,80, en yüksek 5,00, standart sapması 0,58 ve puanların ortalaması 3,65'dir. Bilgiyi Kullanma alt boyutuna ait puanlar ise en düşük 2,80, en yüksek 5,00, standart sapması 0,50 ve puanların ortalaması 4,18'dir. Öğretmen adaylarının puan ortalamalarına bakıldığında Teknoloji kullanımı ve Çalışma ahlakı alt boyut düzeylerinin çok yüksek, medya okuryazarlığına yönelik tutum, bilgiye ulaşma, kendi kendine bağımsız öğrenme, görsel sunum ve bilgiyi kullanma alt boyutlarının ise yüksek olduğu görülmüştür.

Öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeylerine yönelik tutumlarının cinsiyetlerine göre farklılık gösterip göstermediğini anlamak için İlişkisiz Örneklem t-Testi yapılmıştır. Yapılan t-Testine ait bulgular Çizelge 1.'de verilmiştir.

Çizelge 1. Öğretmen Adaylarını Medya Okuryazarlık Düzeylerine Yönelik Tutumlarının Cinsiyetlerine Yönelik t-Testi Sonuçları

Ölçekler	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	S	sd	t	p
Medya Okuryazarlığı	Erkek	33	4,06	.38	67	1.77	.08
	Kadın	36	3.91	.35			
Teknoloji Kullanımı	Erkek	33	4.34	.61	67	1.48	.14
	Kadın	36	4.14	.48			
Bilgiye Ulaşma	Erkek	33	4.18	.41	67	1.08	.28
	Kadın	36	4.07	.47			
Kendi Kendine Bağımsız Öğrenme	Erkek	33	3.82	.58	67	.16	.87
	Kadın	36	3.80	.43			

Çalışma Ahlakı	Erkek	33	4.15	.73	67	-.67	.50
	Kadın	36	4.26	.66			
Görsel Sunum	Erkek	33	3.81	.63	67	2.29	.25
	Kadın	36	3.50	.50			
Bilgiyi Kullanma	Erkek	33	4.19	.48	67	.04	.97
	Kadın	36	4.18	.52			

Çizelge 1.'de görüldüğü üzere öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeylerine yönelik tutumları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t(67)=1,77, p>.0,05$). Erkek öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeylerine yönelik tutumları ($\bar{X}=4,06$), kadın öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeylerine yönelik tutumlarına göre ($\bar{X}=3,91$) daha olumludur. Öğretmen adaylarının teknoloji kullanımı alt boyutu cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t(67)=1,48, p>.0,05$). Erkek öğretmen adaylarının teknoloji kullanımı alt boyut puanları ($\bar{X}=4,34$), kadın öğretmen adaylarının teknoloji kullanımı alt boyut puanlarına göre ($\bar{X}=4,14$) daha olumludur. Öğretmen adaylarının bilgiye ulaşma alt boyutu cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t(67)=1,08, p>.0,05$). Erkek öğretmen adaylarının bilgiye ulaşma alt boyut puanları ($\bar{X}=4,18$), kadın öğretmen adaylarının bilgiye ulaşma alt boyut puanlarına göre ($\bar{X}=4,07$) daha olumludur. Öğretmen adaylarının kendi kendine bağımsız öğrenme alt boyutu cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t(67)=0,16, p>.0,05$). Erkek öğretmen adaylarının kendi kendine bağımsız öğrenme alt boyut puanları ($\bar{X}=3,82$), kadın öğretmen adaylarının kendi kendine bağımsız öğrenme alt boyut puanlarına göre ($\bar{X}=3,80$) daha olumludur. Öğretmen adaylarının çalışma ahlakı alt boyutu cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t(67)=-0,68, p>.0,05$). Erkek öğretmen adaylarının çalışma ahlakı alt boyut puanları ($\bar{X}=4,26$), kadın öğretmen adaylarının çalışma ahlakı alt boyut puanlarına göre ($\bar{X}=4,15$) daha olumludur. Öğretmen adaylarının görsel sunum alt boyutu cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t(67)=2,29, p>.0,05$). Erkek öğretmen adaylarının görsel sunum alt boyut puanları ($\bar{X}=3,81$), kadın öğretmen adaylarının görsel sunum alt boyut puanlarına göre ($\bar{X}=3,50$) daha olumludur. Öğretmen adaylarının bilgiyi kullanma alt boyutu cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t(67)=0,38, p>.0,05$). Erkek öğretmen adaylarının bilgiyi kullanma alt boyut puanları ($\bar{X}=4,19$), kadın öğretmen adaylarının bilgiyi kullanma alt boyut puanlarına göre ($\bar{X}=4,18$) daha olumludur.

Öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeylerine yönelik tutumlarının yaşlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterip göstermediğini anlamak için Tek Boyutlu Varyans Analizi yapılmıştır. Öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeylerine yönelik tutumları ve alt boyutlarına ile yaşlarına yönelik tek boyutlu varyans analiz sonuçları Çizelge 2.'de verilmiştir.

Çizelge 2. Öğretmen Adaylarının Sürdürülebilir Tüketim Davranışlarının Annelerinin Eğitim Durumlarına Göre ANOVA Analizi Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Medya Okuryazarlığı	Gruplar Arası	.22	3	.73	.52	.67
	Gruplar İçi	9.13	65	.14		
	Toplam	9.35	68			
Teknoloji Kullanımı	Gruplar Arası	1.33	3	.44	1.50	.22
	Gruplar İçi	19.23	65	.30		
	Toplam	20.56	68			
Bilgiye Ulaşma	Gruplar Arası	.13	3	.04	.22	.88
	Gruplar İçi	13.24	65	.20		
	Toplam	13.38	68			
Kendi Kendine Bağımsız Öğrenme	Gruplar Arası	.37	3	.12	.40	.75
	Gruplar İçi	20.16	65	.31		
	Toplam	20.53	68			
Çalışma Ahlakı	Gruplar Arası	.72	3	.24	.49	.69
	Gruplar İçi	31.86	65	.49		
	Toplam	32.58	68			
Görsel Sunum	Gruplar Arası	.94	3	.31	.91	.44
	Gruplar İçi	22.14	65	.34		
	Toplam	23.07	68			
Bilgiyi Kullanma	Gruplar Arası	.49	3	.16	.65	.58
	Gruplar İçi	16.26	65	.25		
	Toplam	16.75	68			

Çizelge 2.'de görüldüğü üzere öğretmen adaylarının yaşları ile medya okuryazarlıklarına yönelik tutumları, teknolojinin kullanımı, bilgiye ulaşma, kendi kendine bağımsız öğrenme, çalışma ahlakı, görsel sunum, bilgiyi kullanma alt boyutları arasında anlamlı fark bulunmamaktadır. $[F(3,65)=0,52, p>.05]$; $[F(3,65)=1,50 p>.05]$; $[F(3,65)=0,22 p>.05]$; $[F(3,65)=0,40 p>.05]$; $[F(3,65)=0,49 p>.05]$; $[F(3,65)=0,91 p>.05]$; $[F(3,65)=0,65 p>.05]$

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu araştırmada, Fen Bilgisi öğretmen adaylarının medya okuryazarlığına yönelik tutumları ve bu tutumların çeşitli demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Elde edilen bulgulara ışığında, öğretmen adaylarının medya okuryazarlığına yönelik genel tutum düzeyleri yüksek bulunmuştur. Alt boyutlar incelendiğinde en yüksek ortalama teknoloji kullanımı ve çalışma ahlakı alt boyutlarında gözlenmiştir. Cinsiyet değişkeni açısından, kadın ve erkek öğretmen adayları arasında medya okuryazarlığı ve alt boyutlara yönelik tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Yaş değişkeni açısından da medya okuryazarlığı ve alt boyutlarına yönelik tutumlarda anlamlı bir fark gözlenmemiştir. Katılımcılar, en yüksek ortalamaları “bilgiye ulaşma” ve “bilgiyi kullanma” alanlarında elde etmiş, bu da medya ile ilgili bilgiye ulaşma ve bu bilgiyi değerlendirme konusunda yetkin olduklarını göstermektedir

4. GENEL DEĞERLENDİRME

Araştırma sonuçları, mevcut literatürle büyük ölçüde örtüşmektedir. Öğretmen adaylarının medya okuryazarlığına yönelik yüksek düzeyde olumlu tutumlara sahip olmaları, çağın dijital gereksinimlerine uyum sağladıklarını ve bu konuda bilinçli olduklarını göstermektedir. Potter (2013) ve Hobbs'un (2010) da vurguladığı gibi, medya mesajlarını eleştirel biçimde analiz edebilme becerisi bireylerin hem mesleki hem bireysel yaşamlarında önemli bir yer tutmaktadır.

Cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık gözlenmemesi, önceki bazı araştırmalarla benzerlik göstermektedir (Buckingham, 2007). Bu durum, medya okuryazarlığı becerilerinin cinsiyetten bağımsız olarak öğretmen adayları arasında homojen biçimde geliştiğini düşündürmektedir.

Yaş değişkenine göre anlamlı fark olmaması ise medya okuryazarlığına dair tutumların sadece yaş faktörüne bağlı olarak değişmediğini, bunun daha çok bireyin teknolojiyi kullanma sıklığı, eğitimsel deneyimleri ve dijital farkındalık düzeyi ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, Kellner ve Share'in (2007) medya okuryazarlığının bireyin yaşam boyu edinebileceği dinamik bir yetkinlik olduğu yönündeki görüşüyle uyumludur.

KAYNAKÇA

- Buckingham, D. Media education: Literacy, learning and contemporary culture. Polity Press. (2007).
- Buckingham, David. "Digital Media Literacies: Rethinking Media Education in the Age of the Internet." *Research in Comparative and International Education* 2, no. 1 (2007): 43–55.
- Buckingham, David. *Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture*. Cambridge: Polity Press, 2003.
- Ennis, R. H. A logical basis for measuring critical thinking skills. *Educational Leadership*, 43(2), 44–48.
- Fraenkel, J. R., ve Wallen, N. E. (2006). How to design and evaluate research in education (6th ed.). New York, NY: McGraw-Hill.
- Hobbs, R. (2010). Digital and media literacy: Connecting culture and classroom. Corwin Press.
- Hobbs, R. (2011). The state of media literacy: A response to Potter. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 55(3), 419–430. <https://doi.org/10.1080/08838151.2011.597594>
- Hobbs, Renee. *Digital and Media Literacy: Connecting Culture and Classroom*. Thousand Oaks, CA: Corwin, 2011.
- Jenkins, Henry, Ravi Purushotma, Margaret Weigel, Katie Clinton, and Alice J. Robison. *Confronting the Challenges of Participatory Culture: Media Education for the 21st Century*. Cambridge, MA: MIT Press, 2009.
- Karasar, N. (2006). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Kellner, D., & Share, J. (2007). Critical media literacy is not an option. *Learning Inquiry*, 1(1), 59–69. <https://doi.org/10.1007/s11519-007-0004-2>

- Kellner, Douglas, and Jeff Share. "Critical Media Literacy Is Not an Option." *Learning Inquiry* 1, no. 1 (2007): 59–69.
- Livingstone, S. (2004). What is media literacy? *Intermedia*, 32(3), 18–20.
- Livingstone, Sonia. "Media Literacy and the Challenge of New Information and Communication Technologies." *The Communication Review* 7, no. 1 (2004): 3–14.
- Malhotra, N. K. (2004). *Marketing Research an Applied Orientation*, 4. Edition, Pearson Prentice Hall, New Jersey.
- Mihailidis, Paul, and Belinha De Abreu Thevenin. "Media Literacy as a Core Competency for Engaged Citizenship in Participatory Democracy." *American Behavioral Scientist* 57, no. 11 (2013): 1611–1622.
- Potter, W. J. (2013). *Media literacy*. Sage Publications. Aufderheide, Patricia. *Media Literacy: A Report of the National Leadership Conference on Media Literacy*. Aspen Institute, 1993.
- Potter, W. James. *Media Literacy*. 7th ed. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, 2013.
- Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) ve Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). *İlköğretim Medya Okuryazarlığı Dersi Taslak Öğretim Programı ve Öğretmen Kılavuzu*. Ankara: RTÜK Yayınları, 2006.
- Şahin, Ahmet. "Öğretmen Adaylarının Medya Okuryazarlığına Yönelik Tutumları: Eleştirel Bir Yaklaşım." *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri* 19, no. 3 (2019): 45–65.
- Tüzel, Sibel, and Melek Tok. "Öğretmen Adaylarının Medya Okuryazarlığı Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma." *İlköğretim Online* 12, no. 2 (2013): 372–383.

DEĞERLER VE KİŞİLİK VALUES AND PERSONALITY

Sümeyye AYATA

Milli Eğitim Bakanlığı, Erbil Kuru Anadolu Lisesi, sumeyyeayata42@gmail.com,

Orcid ID:0009-0009-0282-6838

Doç. Dr. Tolga SEKİ

Necmettin Erbakan Üniversitesi, A.K.E.F Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik
Danışmanlık Ana Bilim Dalı, tlg.seki@gmail.com, Orcid ID:0000-0001-5594-0786

Prof. Dr. Bülent DİLMAÇ

Necmettin Erbakan Üniversitesi, A.K.E.F Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve
Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı, bulentdilmac@gmail.com, Orcid ID:0000-0001-
5753-9355

ÖZET

Çalışmanın amacı değer kavramının; kişilik, karar verme süreci, kişilik dinamikleri ve duygusal zeka ile ilişkisi konularıyla ilgili literatür taraması yapmaktır. Kişilik, bireyin dünyayı algılama biçimini, duygusal ve davranışsal tepkilerini ayrıca başkalarıyla ilişkilerini içerdiği için kişiliğin temelleri değerlerle şekillenmektedir. Çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi yöntemi, belirli çerçevede mevcut kaynakların sistematik şekilde incelenerek, belirlenen konuyla ilgili bilgileri toplama, okuma, not alma ve değerlendirme süreçlerini içerir. Bu kapsamda belirlenen konulara dair kuramsal bilgilere yer verilmiştir. Sahip olunan değerlerin bireylerin kişiliklerinin önemli bir bileşeni olduğu ayrıca değerler ile kişilik arasındaki etkileşimin genel yaşam memnuniyeti, psikolojik sağlamlık ve sosyal uyum gibi konularda önemli bir role sahip olduğu bilinmektedir. Kişilik dinamikleri ise bireyin değerleriyle etkileşim halinde gelişir ve bu değerler, bireyin dünyayı algılama biçimini, duygusal tepkilerini ve başkalarıyla olan ilişkilerini şekillendirir. Bunun yanı sıra değerler, bireylerin yaşamlarının her alanında karar vermeleri noktasında yönlendirici bir işleve sahip olup bireyin etik, ahlaki ve toplumsal sorumluluklarını dikkate alarak neyin doğru neyin yanlış olduğu konusunda içsel bir pusula işlevi görmektedir. Bu bağlamda bireyler inançlarına ters düşen durumlarla karşılaştıklarında değer çatışması yaşamaktadır. Bireylerin duygusal durumlarını tanıma, yönetme, empati ve etkili iletişim kurma becerisini ifade eden duygusal zekanın da değerlerden beslendiği bilinmekte olup çalışmanın sonunda sonuçlara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Değerler, değerler psikolojisi, değerler ve kişilik.

ABSTRACT

The aim of the study is to review the literature on the relationship between the concept of value and personality, decision making process, personality dynamics and emotional intelligence. Since personality includes the individual's perception of the world, emotional and behavioural reactions and relations with others, the foundations of personality are shaped by values. Document analysis method was used in the study. Document analysis method includes the processes of collecting, reading, noting and evaluating the information related to the determined subject by systematically examining the existing sources within a certain framework. In this context, theoretical information on the determined topics was included. It is known that values are an important component of individuals' personalities and that the interaction between values and personality has an important role in issues such as general life satisfaction, psychological resilience and social adjustment. Personality dynamics develop in interaction with the values of the individual and these values shape the way the individual perceives the world, his/her emotional reactions and his/her relationships with others. In addition, values have a guiding function at the point of making decisions in all areas of individuals' lives and function as an internal compass about what is right and wrong, taking into account the ethical, moral and social responsibilities of the individual. In this context, individuals experience value conflict when they encounter situations that contradict their beliefs. Emotional intelligence, which refers to the ability to recognise, manage, empathise and communicate effectively with individuals' emotional states, is also known to be fed by values and the results are given at the end of the study.

Keywords: Values, psychology of values, values and personality

1.GİRİŞ

Değerler, bireyin yaşamını anlamlandırmasında, kimliğini inşa etmesinde ve sosyal çevresiyle kurduğu ilişkilerde belirleyici bir işlev görmektedir. Düşünce, duygu ve davranış sistemini biçimlendiren değerler, bunun yanı sıra bireyin kişilik gelişiminde de önemli rol oynamaktadır. Kişilik; biyolojik, psikolojik ve toplumsal özelliklerin birleşimiyle oluşan bütüncül bir yapı olarak tanımlanmakta olup (Cüceloğlu, 2010; Yelboğa, 2006), bu yapının biçimlenmesinde bireyin benimsediği değer sistemi temel belirleyicilerden biri olarak öne çıkmaktadır. Nitekim değerler, bireyin davranışlarını yönlendirmekle kalmaz bunun yanı sıra karakter gelişimine katkı sunar, toplumsal uyum sürecini destekler ve kişilik özelliklerinin tutarlılık kazanmasına olanak tanır (Çankırılı, 2015; Yaman, 2012).

Değerler, bireyin yaşamına yön veren, karar alma süreçlerini şekillendiren ve toplumsal ilişkilerde rehberlik eden temel inanç sistemleridir. Kişinin neyi önemli, doğru ve anlamlı bulduğunu belirleyen bu yapılar, aynı zamanda bireyin tutum ve davranışlarının arkasındaki motivasyonel temeli oluşturur. Değerler, yalnızca bireysel yaşamla sınırlı kalmayıp aynı zamanda toplumsal düzenin sürdürülmesinde ve kültürel aktarımın sağlanmasında da merkezi bir rol üstlenir. Bireyin kişilik özellikleri, sosyal çevresi ve yaşam deneyimleri doğrultusunda biçimlenen değer sistemi; bireyin kimliğini yapılandırmasına, ahlaki ilkelerini oluşturmasına ve sosyal sorumluluk geliştirmesine katkı sağlar.

Bu çalışma değerlerin; kişilik, karar verme süreci ve duygusal zeka ile arasındaki ilişkiyi, aynı zamanda değer çatışmaları ve kişilik dinamikleri konularını ele almayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2.YÖNTEM

Çalışmada değerlerin tanımı ve önemi, değerler psikolojisinin tarihçesi, değerler ve psikoloji arasındaki ilişki, kültürel ve evrensel değerler konuları doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Doküman analizi, araştırma konusuyla ilgili diğer kişi ya da kurumlarca yazılmış, hazırlanmış ya da yaratılmış çeşitli yazı, belge, yapım veya kalıntının toplanması ve incelenmesidir (Seyidoğlu, 2016).

3.KURAMSAL ÇERÇEVE

3.1.Değerler ve Kişilik Arasındaki İlişki

Kişilik, genel olarak kabul edilmiş bir tanıma sahip olmamakla birlikte, bireyin duyuş, düşünüş ve davranış biçimlerini etkileyen etmenlerin kendine has bir bütünü olarak ele alınabilir. Sürekli olarak iç ve dış uyarıcıların etkisinde olan kişilik, bireyin biyolojik ve psikolojik özellikleri ile kalıtsal ve edinilmiş yeteneklerini, güdülerini, isteklerini, duygularını ve alışkanlıklarını kapsar (Yelboğa, 2006:198; Bayram vd., 2012:182). Burger (2006) kişiliği, bireyin tutarlı davranış kalıpları ve bu davranışlara yön veren bilişsel, duygusal ve güdüsel süreçleri kapsayan kişiliğin iç boyutu olarak tanımlamaktadır. Cüceloğlu (2010) ise, “bireyin kendisiyle ve sosyal

çevresiyle kurduğu, bireyi diğer bireylerden ayırt edici, tutarlı ve yapılaşmış ilişki tarzı” olarak, Atabek (1994), kişiliği çocuğun sosyal gelişim sürecinde edindiği bir yapı olarak tanımlamaktadır.

Her bireyin kendine özgü bir yapısı bulunmaktadır. Bir kişinin kişilik ağını anlamak, onun davranışlarını da tanıyor olmayı gerektirir (Durmuş, 2003). Kişilik; bireyin tüm ilgi alanlarını, tutumlarını, niteliklerini, yeteneklerini, konuşma biçimini, dış görünümünü ve çevresine uyum sağlama tarzını kapsayan bir kavramdır. Bu bağlamda dikkat çeken önemli bir nokta, kişiliğin kendine özgü bütüncül bir yapı oluşturduğudur. Başka bir deyişle, kişilik; bireyin çevresine uyum sağlamak amacıyla geliştirdiği kendine has davranış kalıplarının ve özelliklerinin bir bütünlük içinde süreklilik göstermesidir (Başaran, 1982).

Dollinger, Leong ve Ulicni’ye (1996, s. 23-24) göre, kişilik özellikleri ve değerler bireyler arası farklılıklar gösteren yapılar olmakla birlikte, bu iki kavram arasında belirli düzeyde örtüşme beklenebilir. Kişilik, bireyin tutarlı davranış örüntülerini ve çevresine yönelik eğilimlerini belirleyen bir yapı olarak tanımlanırken; değerler, bireyin yaşamına rehberlik eden, tercihlerinde ve hedeflerinde belirleyici olan inanç sistemleri olarak kabul edilir. Her ne kadar kişilik ve değerler kavramsal olarak farklı alanlara ait olsa da, bireyin davranışları üzerinde birlikte etkili oldukları düşünülmektedir.

Bu doğrultuda, McCrae ve Costa’nın (1996) Beş Faktör Kişilik Modeli çerçevesinde yürütülen araştırmalar, kişilik boyutları ile bireysel değerler arasında anlamlı ilişkilerin bulunduğunu göstermektedir. Örneğin, deneyime açıklık kişilik boyutu ile estetik ve entelektüel değerlere, dışadönüklük ile sosyal etkileşime dayalı değerlere yüksek düzeyde bağlılık gözlemlenmektedir.

Benzer şekilde, Roccas, Sagiv, Schwartz ve Knafo’nun (2002) yaptığı çalışmalarda da kişilik ile değerler arasında sistematik ilişkiler olduğu vurgulanmıştır. Araştırmacılar, kişilik özelliklerinin bireylerin bazı değerlere yönelimlerini kolaylaştırabileceğini ya da kısıtlayabileceğini belirtmektedir. Örneğin, sorumluluk (dürüstlük, özdisiplin) gibi değerlere sahip bireylerde yüksek oranda sorumluluk kişilik özelliği; yardımseverlik ve evrensellik gibi değerlere sahip bireylerde ise yüksek oranda uyumluluk görülme olasılığı artmaktadır.

Kişilik özellikleri ile değerler arasında yapısal değişiklikler bulunsa da, uygulamada bu iki kavramı birbirinden net kesin çizgilerle ayırmak çoğu zaman zordur. Roccas, Sagiv, Schwartz ve Knafo (2002), bazı durumlarda aynı kavramın hem kişilik özelliği hem de değer olarak kullanılabileceğini belirtmektedir. Örneğin “yeterlilik” kavramı, bir yandan bireyin yeterli olma eğilimini ifade eden bir kişilik özelliği iken; diğer yandan yeterlilik göstermenin önemli olduğuna ilişkin inancı yansıtan bir değer olarak ele alınabilir.

Araştırmacılara göre, bireylerin davranışlarını yalnızca kişilik özellikleriyle açıklama eğilimi oldukça yaygın olmakla birlikte, her davranışın bu şekilde yorumlanması yeterli değildir. Değerler, kişilik özelliklerinin davranışsal yansımalarını düzenleyici bir rol üstlenmektedir. Örneğin, doğuştan gelen dürtüselliğe sahip bir birey, iyilik halinin (well-being) önemli bir değer

olduğuna inanıyorsa, eşinin ve çocuklarının yanındayken daha yavaş araç kullanarak daha uzlaşmacı bir tavır sergileyebilir. Bu durum, kişilikten daha çok değerlerin yönlendirici etkisini ortaya koymaktadır.

Parks ve Guay (2009) da benzer şekilde, kişilik ile değerlerin bireysel davranışları anlamada birbirini tamamlayan yapılar olduğunu belirtmektedir. Onlara göre, değerler bireyin amaçlarını ve niyetlerini belirlerken, kişilik bu amaçlara ulaşmada kullanılan davranışsal eğilimleri şekillendirir. Bu nedenle, bireyin davranışlarını anlamak ve öngörmek için bir yandan kişilik özelliklerinin bir yandan da değer yönelimlerinin birlikte ele alınması gerekmektedir.

Bazı araştırmacılar, kişiliği bireyin bireysel özellikleri temelinde ele almakta ve başlıca psikososyal, biyolojik ve sosyo-kültürel etmenlerdeki değişimlere odaklanmaktadır. Bazı kuramlar ise kişiliği, bireyin kalıtsal olarak sahip olduğu mizaç özelliklerinin hayat boyunca küçük değişimlerle şekillenerek dışa vurumu olarak değerlendirmektedir. Alternatif bir yaklaşıma göre ise zihin, evrimsel süreçte gelişmiş ve belirli alanlara özgü mekanizmalarla yapılandırılmıştır; çevresel girdiler bu mekanizmaların etkinleşmesini etkileyebilse de, temel bilişsel yapılar ile yaşam olaylarına verilen işlevsel tepkiler görece sabit kalmaktadır (Caprara, 2002, s. 201).

Bireylerin tutum ve davranışlarının meydana gelmesinde değerler önemli bir rol oynamaktadır. (Yılmaz, 2009). Değerler vasıtasıyla bireylerin bir yandan yaşadıkları toplum için bir yandan da kendileri için daha iyi insan olmaları amaçlanmaktadır. (Lakshmi & Paul, 2018). Değerler, bireylerin kendini tanımasını, bilinçli şekilde topluma katılmasını ve toplumsal birlik ve beraberliği sağlamada etkin rol oynar. Bireyin sahip olduğu değerler, kişiliğine ve davranışlarına yansiyarak onun kişiliğinin bir parçası hâline gelir (Yaman, 2012).

Değerlerin birçok farklı boyutu olduğu söylenebilir. Her değerın duygu, düşünce ve davranış olmak üzere üç temel boyutu bulunmaktadır. Tarhan'a (2012) göre, bir değerın kabul edilebilir hale gelmesi için öncelikle o değere duygusal bir anlam yüklenmesi gerekmektedir. Bu duygusal bağ, zamanla bireyin kişiliğinin bir parçası haline gelir ve düşünce sürecini yönlendirmeye başlar.

Çalışkanlık, sorumluluk, doğruluk-dürüstlük ve saygı gibi insani değerler, ergen ve çocukların kişilik gelişiminde önemli bir rol oynamak olup bireysel ve toplumsal değerlere sahip olmayan çocuklar, kişilik gelişimlerinde çeşitli sorunlarla karşılaşabilir ve bu durum sosyal hayatlarının yanı sıra öğrenim hayatlarını da olumsuz etkileyebilir (Dilmaç & Ekşi, 2007).

Kişiliğın temel özellikleri kültürel yapı tarafından şekillendirilirken, alt kültürlerin de bireyin kişilik yapısı üzerinde etkili olabileceği belirtilmektedir. Standart bir sosyal yapıda bireyler eşit fırsatlara sahip olmadığından farklı kişilik yapıları ortaya çıkabilir. Ayrıca bireyin bağlı olduğu sosyal yapı, kişiliğinin şekillenmesinde önemli bir rol oynar (Erdoğan, 1994, s.260).

Değerler, kişilik yapısı içerisinde genellikle merkezi bir konumda yer almakta ve benliğin oluşumuna katkı sağlayarak benlik gelişiminde önemli bir rol üstlenmektedir. Ancak, her

merkezi konumda bulunan ya da hiyerarşik olarak üst düzeyde yer alan tutumun kişisel değer olarak nitelendirilmesi doğru bir yaklaşım değildir (Smith, 1969, s. 103).

Smith (1969), kişilik örgütlenmesi içerisinde benliğin bir alt sistemden oluştuğunu ve değerlerin bu alt sistemde örgütlendiğini belirtmektedir. Bu yapının yalnızca belirli bir fenomenal varoluş bölümüne karşılık geldiğini ifade eder. Smith ayrıca, benlik değerlerinin dönüşüm özelliğine sahip olduğunu ve bu dönüşümün, benlik denetimini ifade ettiğini ileri sürmektedir. Her bireyin, bu örgütlü varoluş farkındalığında bir benlik kavramı ve benlik algısına sahip olduğunu vurgulayan Smith, bu sistemin doğal dönüşüm sürecinin değerler vasıtasıyla işlediğini savunmaktadır (s. 112). Benzer şekilde McDougall da “kendine saygı duyma” duygusunu vurgulayarak, değer kavramı ile benlik arasında anlamlı bir ilişki olduğunu belirtmektedir (Smith, 1969, s. 113).

İnsanlar aynı olaya aynı çerçeveden baksalar bile farklı görüş ve fikirler ortaya atabilirler. Çünkü kişiler olayları ya da olguları bio-psiko-sosyal varlık olmaları dolayısıyla zihinlerinde farklı şekillerde anlamlandırabilirler. Fiziksel ve sosyal koşullar aynı olsa bile bakış açılarındaki değişiklikler, bireylerin inanç ve düşünce sistemlerinin çeşitliliğini ifade eder. Bu farklılıklar sonucunda bireysel ve sosyal düzeyde inanç, değer, davranış ve norm kavramları şekillenir (Çarıkçı ve Özkul, 2008, s. 10).

Değerler, bireylerin his, fikir ve tutumlarıyla doğrudan ilişkilidir ve insan tutumlarını şekillendirmede temel bir rol oynar. Değerler ile ilgili yapılan incelemeler, bireylerin sahip olduğu değer sistemlerini ortaya çıkarmayı ve bu yapıların bireylerin davranışları üzerindeki etkisini belirlemeyi amaçlar. Değerler, bireyin fikir ve davranışlarında bir çıkış noktasıdır; bir taraftan karakter oluşumuna katkı sağlarken diğer taraftan da sosyal birlikteliği ve uyumu destekler (Çankırılı, 2015: 12).

3.2. Değerler ve Karar Verme Süreci

Değerler, iyi ve uyumlu bir birey ile vatandaş olmanın temel şartı olup insanın ne olduğu, ne olması gerektiği konusunda yol göstericidir. Ancak bireyler, değerlerinin davranışları üzerindeki etkisinin çok farkında değildirler. Yaşamlarını sorguladıklarında, değerlerinin önemini anlarlar. Kendi değerlerinin ve hedeflerinin bilincinde olan bireyler, günlük olaylar karşısında daha çabuk ve doğru karar alırken, hem bireyler hem de toplumlar kaliteli bir yaşam sürmek için değerleri rehber edinmelidir (Hökelekli, 2013, s.286-287; Yılmaz, 2008).

Değerler, kararlarımızı ve yaşamımızı şekillendiren temel ölçütlerdir. Nasıl yaşayacağımıza yön veren anlam haritaları olmasının yanı sıra eylemlerimiz için bir ufuk noktası niteliğindedir (Poyraz, 2011, s.63). Aynı zamanda değerler, bireylerin topluma uyumunu, kişiler arası ilişkileri ve bir takım durumlar karşısında karar alma süreçlerini etkileyen standartlar olarak tanımlanabilir. En önemli işlevleri ise sosyal hayatı düzene sokmak ve ona yön vermektir (Kaşkaya & Duran, 2017).

Bireylerin karar verme süreçleri, yalnızca rasyonel analiz ve dışsal koşullara bağlı olarak şekillenmemekte; bunun yanı sıra bireyin içsel değer sisteminden de etkilenmektedir. Değerler, bireyin neyin “iyi”, “doğru” veya “öncelikli” olduğuna dair inançlarını yansıtan, oldukça soyut ve motivasyonel yapılardır (Schwartz, 1992). Karar verme süreçlerinde değerler, bireyin alternatifler arasında seçim yaparken nelere öncelik vereceğini, hangi sonuçları kabul edilebilir ya da ahlaki bulacağını belirleyen temel ölçütleri sunar.

Rokeach’a (1973) göre değerler, bireyin hedef ve araçlara yönelik olarak inanç sistemini düzenler. Bu bağlamda değerler yalnızca tutumların temelinde yer almakla kalmaz, bununla birlikte bireyin yaşamındaki önemli kararların dayandığı referans çerçevesini oluşturur. Özellikle ahlaki kararlar, mesleki seçimler, kişilerarası ilişkilerde alınan kararlar gibi alanlarda değerlerin yönlendirici etkisi belirgin hâle gelir (Schwartz, 2012).

Karar verme sürecinde değerlerin nasıl işlediğini açıklamak üzere geliştirilen modellerden biri Değer-Temelli Karar Verme Modelidir. Bu modele göre birey, birden çok seçenek arasında kaldığında, her bir seçeneği kendi değer sistemiyle ilişkilendirerek değerlendirme yapar (Keller, 2007). Örneğin, birey hem başarıyı hem de aile ilişkilerini önemli iki değer olarak görüyorsa, kariyer odaklı bir karar ile aileye vakit ayırmayı gerektiren bir karar arasında denge kurmaya çalışır. Bu tür durumlar, değer çatışması olarak isimlendirilir ve bu durum bireyin karar alma sürecini zorlaştırabilir.

Karar verme süreçlerinde değerler, yalnızca bireyin yönelimlerini belirleyen bir yol gösterici değil, aynı zamanda davranışsal tutarlılığı sağlayan temel bir filtre işlevi görmektedir. Bireyin etik ve ahlaki eğilimleri, aldığı kararların içeriğini şekillendirirken; duygusal zekâ ile etkileşim hâlindeki değerler, duyguların karar mekanizmalarına entegrasyonunu kolaylaştırmaktadır (Barrett, 1996).

Araştırmalar, karar verme süreçlerinde değerlerin yalnızca bilinçli yapılan tercihlerde değil, aynı zamanda hızlı, sezgisel karar süreçlerinde de etkili olduğunu göstermektedir (Skitka & Bauman, 2008). Bu durum, değerlerin sadece bilişsel bir kılavuz değil, bunun yanı sıra davranışı otomatikleştiren psikolojik yönelimler olduğunu da ortaya koymaktadır.

3.3. Değer Çatışmaları ve Kişilik Dinamikleri

Çatışma, birey, grup veya örgütün ilgi, istek, çıkar ve amaçlarına ulaşmada karşılaştığı psikolojik ve sosyolojik engellere karşı verdiği mücadeledir (Aydınalp, 2010, s.189).

Toplumsal değerler, bireylere yol göstermenin yanı sıra, bireylerin önceliklerini belirleme, toplumsal kaynaşmayı sağlama ve düzenleyici bir işlev görme bakımından önemlidir. Ancak, toplumun belirlediği genel değerler ile bireylerin görüş ve davranışları arasında uyumsuzluk olduğu zaman değerler çatışması ortaya çıkar (Seyyar, 2010, s. 167).

Bir bireyin en üst sıraya koyduğu değer, onun temel değeridir. Teorik olarak, tüm değerler sıralandığında en fazla kıymet verdiği değer, bireyin en üste koyduğu değerdir (Güngör, 1993).

Değerler alanında yaşanan sıkıntılar, toplumların olayları dışarıdan objektif bir şekilde anlama, yorumlama ve bu yolla kendilerini tanımlama yeteneğinden yoksun olmalarından kaynaklanmaktadır. Başka bir ifadeyle, bireylerin olayları nesnel bir biçimde aktarmak yerine, öznel ve katılımcı bir nitelik taşıyan değerler üzerinden ifade etmeye eğilimli olmaları, çeşitli çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Sevinç, 2006).

Kimlik bağlamında değerler çatışması, verili kimlik ile kazanılmış kimlik unsurları arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanabilir. Birey, doğduğu aile, kültür, ulus ve dinin bir ferdi olarak doğar ve bu dünyanın değer ve normlarını toplumsallaşma süreci içerisinde öğrenerek içselleştirir (Şimşek, 2002, s.33). bu bağlamda hızlı değişim yaşayan toplumlarda, yeni değerlerin içselleştirilmesi vakit aldığından, eski ve yeni değerler arasındaki uyumsuzluk ortaya çıkar ve bu durum değer çatışmalarına yol açar (Özensel, 2019, s.76).

Bunun yanı sıra değer çatışmaları, bireyin içsel dengesi ile sosyal ilişkilerinde çeşitli sorunlara yol açabilmektedir. Özellikle bireyin benimsediği değerlerle içinde bulunduğu sosyal çevrenin değerleri arasında bir uyumsuzluk söz konusu olduğunda, bu durum karar verme süreçlerinde kararsızlık, psikolojik stres ve kimlik karmaşası gibi olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir (Hitlin & Piliavin, 2004).

3.4. Değerler ve Duygusal Zeka

Duygusal zeka, bireyin yaşamını umutla sürdürebilme gücünü sağlayan bir enerji olup bu kavram, duyguları bastırmak ya da yok saymak yerine, onları fark ederek etkin bir şekilde kullanabilme becerisinin geliştirilmesini amaçlar (Delice & Günbeyi, 2013).

Sevgi, duyarlılık, saygı, sabır, hoşgörü, vatanseverlik, misafirperverlik, yardımlaşma, paylaşma, güven, adalet, dürüstlük ve empati gibi birçok değer, duygusal zeka ile de ilişkili olduğu ifade edilebilir (Bektaş et al., 2011).

Goleman'a göre (Goleman, 1995) duygusal zekâ beş temel bileşenden oluşur:

1. Öz-Farkındalık: Değerlerinin farkında olan bireylerin, duygusal zekâ düzeylerinin daha yüksek olduğu söylenebilir; çünkü bu bireyler kendilerini daha iyi tanıyarak duygularını ve düşüncelerini daha sağlıklı biçimde değerlendirebilmektedir. Goleman'ın (1995) duygusal zekâ modeline göre, öz-farkındalık duygusal zekânın temel bileşenlerinden biri olup bireyin kendi duygu durumları hakkında daha fazla bilgi sahibi olmasını sağlar.

2. Empati: Değerler, bireyin başkalarının duygularını anlamasında ve onlara saygı göstermesinde yol gösterici bir rol oynar. Empati, duygusal zekânın önemli bir bileşeni olarak değerlere doğrudan bağlıdır. Bireyin benimsediği değerler, başkalarının duygusal gereksinimlerine karşı daha duyarlı olmasını ve onları daha derinlemesine anlayabilmesini sağlar. Gilligan (1982), empatinin etik değerlerle güçlü bir biçimde ilişkili olduğunu ve bu iki yapının birbirini karşılıklı olarak desteklediğini vurgulamaktadır.

3. Öz Yönetim: Ahlaki ve etik değerlere sahip bireyler, duygularını daha etkili bir şekilde yönetebilir ve dürtüsel davranışlardan kaçınma eğilimindedir. Öz yönetim, bireyin duygusal dürtülerini kontrol etme ve bunları sosyal açıdan kabul edilebilir biçimlerde ifade edebilme becerisi olarak tanımlanmaktadır. Kültürel ve etik değerler, bu becerilerin gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Salovey ve Mayer (1990), duygusal zekânın temel bileşenlerinden biri olan öz yönetim yetisinin, bireyin duygularını düzenleme kapasitesiyle doğrudan ilişkili olduğunu ifade etmiştir.

4.İçsel Motivasyon: Öz yönetim yeteneği ile birlikte düşünülmesi gereken İçsel motivasyon, kişinin kendi içinden gelen istekle harekete geçmesidir. Başarıya ulaşmak için çaba göstermesi, zorluklara karşın hedefine ulaşmak adına kendini yönlendirebilme yetisidir. İçsel motivasyonu yüksek bireyler, öğrenme süreçlerinde başarılı, daha yaratıcı ve yaptığı işten mutlu olan bireylerdir. (Goleman,1995)

5. Sosyal Beceriler: Sağlam değerlerle yetişen bireyler, kişilerarası ilişkilerde daha başarılı olma eğilimindedir. Sosyal beceriler, duygusal zekânın temel bileşenlerinden biri olarak, bireylerin sağlıklı, etkili ve sürdürülebilir ilişkiler kurmalarına katkı sağlar. Duygusal zekâ düzeyi yüksek bireyler; saygılı, açık fikirli ve etkili iletişim becerilerine sahip kişiler olarak tanımlanabilir. Goleman (1995), güçlü sosyal becerilerin, duygusal zekâyâ sahip bireylerin sosyal ilişkilerde daha başarılı olmasında belirleyici bir rol oynadığını vurgulamaktadır.

Duygusal zekâ ile değerler arasındaki ilişki, bireyin hem içsel motivasyonunun artmasına hem de sosyal uyum becerilerinin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Petrides ve Furnham'a (2003) göre, duygusal zekâ düzeyi yüksek bireyler, değer temelli kararlarında daha esnek, dengeli ve sağlıklı tepkiler verebilmekte; bu da empati, sorumluluk ve adalet gibi sosyal değerlere yönelik farkındalıklarının artmasına ve bu değerleri içselleştirmelerine olanak tanımaktadır.

4. SONUÇLAR ve DEĞERLENDİRME

Bu çalışma kapsamında yapılan literatür taramaları ve kuramsal çözümlemeler doğrultusunda, bireylerin sahip oldukları değerlerin kişilik yapılarıyla çok boyutlu ve karşılıklı bir etkileşim içinde olduğu görülmektedir. Değerler, yalnızca bireyin sosyal ve kültürel çevresiyle iletişimlerini şekillendiren öğeler değil; bunun yanı sıra kişiliğin gelişimi, davranışların eğilimi, karar verme süreçleri ve duygusal zekâ gibi psikolojik yapıların da odağında yer almaktadır. Kişilik özelliklerinin bireylerin belli başlı değerlere eğilimlerini kolaylaştırabildiği ya da sınırlandırabildiği, buna karşın değerlerin de bireyin tutum ve davranışları üzerinde yönlendirici bir işlev gördüğü görülmektedir. Değerlerin bireyin içsel denetim mekanizmaları, benlik algısı ve özsaygı gelişimi üzerinde belirleyici bir rolü olduğu; bunun yanı sıra bireyin yaşam doyumu, sosyal uyumu ve psikolojik sağlamlığı gibi durumlar üzerinde de etkili olduğu bulgulanmıştır. Duygusal zekâ boyutunda ise değerlerin empati, öz farkındalık, içsel motivasyon ve sosyal beceriler gibi duygusal işlevlerle yakından ilişki içerisinde olduğu, bireyin duygusal süreçlerini etik ve sosyal değerlere bağlı olarak düzenleyebildiği görülmektedir.

Sonuç olarak, kişilik, değerler ve duygusal yapıların bireyin psikososyal gelişiminde birbirini bütünleyen ve karşılıklı olarak besleyen dinamik sistemler olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, özellikle eğitim süreçlerinde bireylerin değer gelişimini destekleyici çok yönlü yaklaşımların benimsenmesi, sadece bilişsel değil aynı zamanda duyuşsal ve davranışsal boyutta da bütüncül bir kişilik gelişimini destekleyecektir. Değerlerin küçük yaşlarda kazanıldığı dikkate alınarak, okul öncesi ve ilkokul düzeyinde uygun içerikler geliştirilmelidir. Ayrıca evrensel ve kültürel değerlerin öğrencilere kazandırılması kapsamında, aile, okul ve medya iş birliği içerisinde çok boyutlu bir yaklaşımla hareket edilmesi önem taşımaktadır. Psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinde ise bireylerin değer sistemlerini tanımaya yönelik yapılandırılmış müdahale programlarının geliştirilmesi, bireysel farkındalık düzeyinin artmasına ve toplumsal uyumun güçlenmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Atabek, E., *Çocuklar Büyükler Ve Tavşanlar*, Altın Kitaplar Yayınevi/İstanbul, 1994.
- Aydınalp, H., Sosyal Çatışma ve Din, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Haziran, 19,2, 2010.
- Barrett, L. F., Solving The Emotion Paradox: Categorization And The Experience Of Emotion, Personality And Social Psychology Review, 1,1, 1996.
- Başaran, İ. E., *Eğitim Psikolojisi*, Sevinç Matbası/Ankara, 1982.
- Bayram, N., Gürsakal, S., Aytaç, S., Öğrencilerin Kariyer Değerlerini Açıklamada Kişiliğin Etkisi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12,2, 2012.
- Bektaş, H., Cantürk, M., Şenler, *Değerler Eğitimi Program Kitabı*, Ebru/İstanbul, 2011.
- Burger, J.M., *Kişilik*, Kaknüs Yayınları/İstanbul, 2006.
- Caprara, C.V., Personality Psychology: Filling The Gap Between Basic Process and Molar Functioning, Psychology At The Turn Of The Millennium, 2, 2002.
- Cüceloğlu, D., *İnsan Ve Davranışı:Psikolojinin Temel Kavramları*, Remzi Kitabevi/İstanbul, 2010.
- Çankırılı, A., *Ailede ve okulda değerler eğitimi*, Uğurböceği Yayınları/İstanbul, 2015.
- Çarıkcı, İ. H. Ve Özkul, A. S., Çalışma Değerlerini Etkileyen Faktörler: Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8,2, 2008.

Delice, M., & Günbeyi, M., Duygusal Zekâ ve Liderlik İlişkisinin İncelenmesi: Polis Teşkilatı Örneği, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Ocak, 27,1, 2013.

Dilmaç B. Ve Ekşi H., Değerler Eğitiminde Temel Tartışmalar ve Temel Yaklaşımlar, İlköğretmen Eğitimi Dergisi, 14,11, 2007.

Dollinger, S. J., Leong, F. T. L., & Ulicni, S. K., On Traits And Values: With Special Reference To Openness To Experience, Journal Of Research In Personality, March, 30,1, 1996.

Durmuş, A., *Çocuğumu Gençliğe Ve Hayata Hazırlıyorum*, Timaş Yayınları/İstanbul, 2003.

Erdoğan, İ., (1994), *İşletmelerde Davranış*, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayını/İstanbul, 1994.

Gilligan, C., *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*, Harvard University Press/Cambridge, 1982.

Goleman, D., *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*, Bantam Books, 1995.

Güngör, E., *Değerler Psikolojisi*, Türk Akademisyenler Birliği Yayınları/ Amsterdam, 1993.

Hitlin, S., & Piliavin, J. A., Values: Reviving A Dormant Concept, Annual Review Of Sociology, 30,1, 2004.

Hökelekli, H., *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, Timaş Yayınları/İstanbul, 2013.

Kaşkaya, A., & Duran, T., İlkokul Türkçe Ders Kitaplarının Değer Aktarımı Açısından İncelenmesi, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 7,2, 2017.

Keller, J., *Motivational Design For Learning And Performance: The ARCS Model Approach*, Springer, 2007.

Lakshmi V. V., & Paul M. M., Value Education In Educational Institutions and Role Of Teachers In Promoting The Concept, International Journal Of Educational Science and Research (IJESR), 8,4, 2018.

Mccrae, R. R., & Costa, P. T., *Toward A New Generation Of Personality Theories: Theoretical Contexts For The Five-Factor Model, The Five-Factor Model Of Personality: Theoretical Perspectives*, Guilford Press, 1996.

zensel, E., *Değerler ve Değerler Psikolojisi*, Sosyoloji ve Değer, Pegem Akademi Yayıncılık/Ankara, 2019.

Parks, L., & Guay, R. P., Personality, Values, and Motivation. *Personality and Individual Differences*, 47,7, 2009.

Petrides, K. V., & Furnham, A., Trait Emotional Intelligence: Behavioural Validation In Two Studies Of Emotion Recognition And Reactivity To Mood Induction. *European Journal Of Personality*, 17,1, 2003.

Poyraz, H., Değerler Nasıl Oluşur?, Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi, 1,1, 2011.

Roccas, S., Sagiv, L., Schwartz, S. H., & Knafo, A., The Big Five Personality Factors and Personal Values, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28,6, 2002.

Rokeach, M., *The Nature Of Human Values*, Free Press, 1973.

Salovey, P., & Mayer, J. D., Emotional Intelligence, Imagination, Cognition And Personality, 9,3, 1990.

Schwartz, S. H., Universals In The Content and Structure Of Values: Theoretical Advances And Empirical Tests In 20 Countries, *Advances In Experimental Social Psychology*, 25, 1992.

Schwartz, S. H., An Overview Of The Schwartz Theory Of Basic Values, *Online Readings In Psychology and Culture*, 2,1, 2012.

Sevinç, M., *Evrensel ve Yerel Değerlerin Eğitime Yansımaları*, Ahlak ve Değerler (Ed. A.Mehmetoğlu & H. Mehmetoğlu), Litera Yayıncılık/İstanbul, 2006.

Seyyar, A., *Sosyal Hizmet Terimleri: Ansiklopedik "Sosyal Çalışma" Sözlüğü*, Sakarya Yayıncılık/Sakarya, 2010.

Skitka, L. J., & Bauman, C. W., Moral Conviction and Political Engagement, *Political Psychology*, 29,1, 2008.

Smith, M.B., *Social Psychology and Human Values*, Adline Publishing Company/ Chicago, 1969.

Şimşek, S., Günümüzün Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 2002.

Tarhan, N., *Güzel İnsan Modeli*, Timaş/İstanbul, 2012.

Yaman, E., *Değerler Eğitiminde Yeni Ufuklar*, Akçağ Yayıncılık/Ankara, 2012.

Yelboğa, A. , Kişilik Özellikleri ve İş Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, İş, Güç: Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 8,2, 2006.

Yılmaz, E., Öğretmenlerin Değer Tercihlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, Değerler Eğitimi Dergisi, 7,17, 2009.

Yılmaz, K., *Eğitim Yönetiminde Değerler*, Pegem Yayıncılık/Ankara, 2008.

DEĞERLERİN PSİKOLOJİK TEMELLERİ PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF VALUES

Sümeyye AYATA

Milli Eğitim Bakanlığı, Erbil Kuru Anadolu Lisesi, sumeyyeayata42@gmail.com,

Orcid ID:0009-0009-0282-6838

Doç. Dr. Tolga SEKİ

Necmettin Erbakan Üniversitesi, A.K.E.F Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı, tlg.seki@gmail.com, Orcid ID:0000-0001-5594-0786

Prof. Dr. Bülent DİLMAÇ

Necmettin Erbakan Üniversitesi, A.K.E.F Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı, bulentdilmac@gmail.com, Orcid ID:0000-0001-5753-9355

ÖZET

Bu çalışmanın amacı değer kavramı, değerler psikolojisinin tarihçesi, değerler ve psikoloji arasındaki ilişki, kültürel ve evrensel değerler konularıyla ilgili literatür taraması yapmaktır. Değerler bireylerin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal mekanizmalarına yön veren, yaşamın her alanında bireylere rehberlik eden temel inanç sistemleridir. Çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi yöntemi, belirli bir çerçevede mevcut kaynakların sistematik şekilde incelenerek belirlenen konuyla ilgili bilgileri toplama, okuma, not alma ve değerlendirme süreçlerini içermektedir. Bu kapsamda belirlenen konulara dair kuramsal bilgilere yer verilmiştir. Değer kavramı, Antik Yunan'dan itibaren etik ve felsefi bağlamda, Orta Çağ'da ise ahlak, din ve toplum düzeni çerçevesinde incelenmiştir. Psikolojinin bilimsel bir disiplin haline gelmesiyle birlikte W.Wundt, değerlerin psikolojik yönünü ele almış, 20. yüzyılın ortalarından itibaren ise G.Allport, M.Rokeach ve S.Schwartz gibi araştırmacılar bu alanda önemli çalışmalar yürütmüştür. Psikoloji disiplinde değerler, kişilik, tutum, karar verme süreçleri ve sosyal davranış gibi alanlarda önemli bir faktör olarak ele alınmaktadır. Psikolojide değerlerin önemi onun objektif bir esasa dayanıp dayanmamasında değil daha çok insan davranışları üzerinde yol göstericisi olmasından kaynaklanmaktadır. Evrensel değerler, insan doğasının ve toplumların temel ihtiyaçlarından kaynaklanan, kültürler tarafından kabul edilen değerlerdir. Kültürel değerler ise, toplumların tarihsel, coğrafi, dini ve sosyal yapısına bağlı olarak ortaya çıkan değerler olup çalışmanın sonunda sonuçlara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Değerler, değerler psikolojisi, kültürel ve evrensel değerler.

ABSTRACT

The aim of this study is to review the literature on the concept of values, the history of values psychology, the relationship between values and psychology, cultural and universal values. Values are basic belief systems that guide individuals' cognitive, affective and behavioral mechanisms and guide individuals in all areas of life. Document analysis method was used in the study. The document analysis method includes the processes of collecting, reading, noting and evaluating information on the determined subject by systematically examining the existing sources within a certain framework. In this context, theoretical information on the determined topics was included. The concept of value has been examined in the ethical and philosophical context since Ancient Greece, and in the Middle Ages within the framework of morality, religion and social order. As psychology became a scientific discipline, W.Wundt dealt with the psychological aspect of values, and since the mid-20th century, researchers such as G.Allport, M.Rokeach and S.Schwartz have carried out important studies in this field. In the discipline of psychology, values are considered as an important factor in areas such as personality, attitude, decision-making processes and social behavior. The importance of values in psychology does not stem from whether they are based on an objective basis or not, but rather from the fact that they guide human behavior. Universal values are those values that arise from the basic needs of human nature and societies and are accepted by cultures. Cultural values, on the other hand, are values that emerge depending on the historical, geographical, religious and social structure of societies and the results are given at the end of the study.

Keywords: Values, psychology of values, cultural and universal values.

1.GİRİŞ

Değer kavramı, felsefe, psikoloji, sosyoloji ve antropoloji gibi sosyal bilimlerde sıkça tartışılan konulardan biridir. Her ne kadar değerın tanımı, özellikleri, kaynakları, öznel ya da nesnel olup olmadığı ve olgu-değer ilişkisi gibi konulardaki tartışmalar devam etse de, değerlerin bireyin ve toplumun yaşantısında ve davranışların kaynaklarını açıklamada önemli bir rol oynadığı açıktır (Cevizci, 2005).

Değer kavramıyla ilgili oldukça fazla araştırma ve çalışma yapılmış olmasına rağmen kavramın tanımı konusunda ortak bir tanıma ulaşılamamıştır. Bu durum da değer kavramının farklı disiplinler arasında farklı yönleriyle ele alındığını ve disiplinler arası bir nitelik taşıyan kavram olduğunun göstergesidir (Güven, 2014: 15).

İnsanlık tarihiyle yaşıt olduğunu söyleyebileceğimiz “değer” kavramı, yüzyıllar boyunca farklı anlamlar kazanarak günümüze ulaşmıştır. Yaşamına anlam kazandırmaya çalışan bir varlık olan insanoğlu, geçmişten bugüne bir çok farklı disiplin ortaya koymuş ve disiplinlerin her biri “değer” kavramını kendi penceresinden değerlendirmiştir. Felsefe, sosyoloji, psikoloji gibi disiplinler değer kavramına kendi bakış açılarına göre anlam yüklemiştir.

Değerler, bireylerin düşünce, tutum ve davranışlarını yönlendiren, toplumun ise düzenini ve devamlılığını sağlayan temel yapısal öğelerdir. Bireyin neyin doğru, önemli ve anlamlı olduğuna ilişkin yargılarını belirleyen bu soyut kavramlar, aynı zamanda toplumsal yaşamın ortak paydalarını oluşturarak bireyler arası ilişkileri düzenleyici bir işlev üstlenir. Sosyal normların oluşumunda temel bir referans noktası olan değerler, bireyin toplumla uyum içinde yaşamasına, sorumluluk almasına ve etik davranışlar geliştirmesine katkı sağlar. Bu yönüyle değerler, yalnızca bireysel ahlak anlayışının bir göstergesi değil; aynı zamanda toplumsal dayanışmanın, iş birliğinin ve sosyal sorumluluğun da temelini oluşturmaktadır. Bireyin içinde yer aldığı kültürel yapı, ailevi çevre ve sosyal etkileşimler, sahip olunan değerlerin biçimlenmesinde etkili olmakta; bu değerler, zamanla bireyin kişiliği ve sosyal davranış kalıplarının ayrılmaz bir parçası hâline gelmektedir.

Bu çalışmada değerlerin; tanımı ve önemi, değerler psikolojisini tarihçesi, değerler ve psikoloji arasındaki ilişki, evrensel ve kültürel değerler konularını ele almayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2.YÖNTEM

Çalışmada değerlerin tanımı ve önemi, değerler psikolojisinin tarihçesi, değerler ve psikoloji arasındaki ilişki, kültürel ve evrensel değerler konuları doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Doküman analizi, araştırma konusuyla ilgili farklı kişilerce ya da kurumlarca oluşturulmuş belgeler, yazılı metinler, yapım ya da kalıntının incelenmesini ve toplanmasını içeren bir veri toplama yöntemidir (Seyidoğlu, 2016).

3. KURAMSAL ÇERÇEVE

3.1. Değerlerin Tanımı ve Önemi

Değer kavramı, farklı disiplinlerde farklı bakış açılarıyla incelendiğinden, ortak ve kesin bir tanım oluşturmak oldukça zordur. Bu kavram, zaman zaman benzer ya da kısmen örtüşen ifadelerle dillendirilirken, kimi zaman da tamamen farklı ifadelerle tanımlanmaktadır. Dolayısıyla, evrensel anlamda herkes tarafından kabul edilen bir değer tanımı yapmak oldukça güçtür (Dilmaç, 2007, ss. 14-15).

Türk Dil Kurumunda (TDK) sözlükte değer: “*Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet, bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü*” (TDK, 2019) olarak tanımlanmaktadır. Amerikan Psikoloji Derneği (2020)’ye göre değerler; sosyal, ahlaki veya estetik ilkeleri içerisine alan, birey veya toplum tarafından rehber olarak doğruluğu benimsenen unsurlardır. Uysal (2003), değeri bireylerin eylemlerini belirleyen, yönlendiren ve yönetmeye yardımcı olan temel ilkeler; Pilav, Erdoğan (2016) ve Yazıcı (2006), bireyleri iyiye, doğruya ve güzele yönlendiren milli, manevi ve ahlaki öğeler; Ulusoy ve Dilmaç (2016), insanı insan yapan ve onu diğer canlılardan farklı kılan özellikler ve insan davranışlarına yön veren inançlar bütünü; Erdem (2003), belirli bir durumu diğer duruma tercih etmeye yönelim; Veugelers ve Vedder (2003), davranışların iyi veya kötü olduğuyula ilgili genelleyici yargılar; Yılmaz (2010), bir ölçüt işlevi görerek olan ile olması gereken arasındaki ayrımı yapmaya yardımcı olan ve olumlu ya da olumsuz bir şey; Çelikkaya (2022) değerleri, bir toplum, ideoloji, inanç ya da toplumda yaşayan insanlar tarafından kabul edilen, özümşenen ve sürdürülen insani, toplumsal, ya da ilahî kaynaklı duygu, düşünce, davranış ve kurallar bütünü olduğunu; Köknel (2007), somut veya soyut kavramların önemini belirten, varlıklar, olgular ve olayların durumunu ifade eden soyut bir ölçüt; Halstead ve Taylor (2000) ise değerleri, bireyin davranışlarına rehberlik eden temel inançlar olup, eylemlerinin iyi veya kötü olduğunu tespit eden standartlar olarak tanımlamaktadır. Değerler, bireylerin duygu, düşünce ve davranışlarını yönlendiren temel ölçütler olup, bireylerin davranışlarında belirleyici bir rol oynar (Schwartz, 1992).

Değer, bireylerin amaçlarına ulaşırken benimsedikleri davranış örüntüleriyle birlikte, içinde bulundukları toplumsal yapının devamını sağlayan ve ayrıca bireylerin tutum ve davranışlarını yönlendiren etik ve ahlaki inanç sistemleridir (Kızılcı & Erjem, 1994; Kulaksızoğlu & Dilmaç, 2000; Kuşdil & Kağıtçıbaşı, 2000). Rokeach’a (1973) göre değerler, bireylerin davranışlarını yönlendiren, devamlılık gösteren ve arzu edilen durumlarla birlikte toplumsal anlayışla ilişkili kavramlardır (Aydın, 2005). Değerler, bireylerin davranışlarını belirleyen standartlar, toplum tarafından kabul edilen ortak düşünceler, ahlaki ilkeler ve inançlar bütünüdür. Aynı zamanda, bireyin bilincini, duygularını ve güdülerini yönlendiren, iyiliğini destekleyen birleştirici unsurların kaynağıdır (Gürsu, 2016, s. 851). Değerler, bir toplumun varlığını, bütünlüğünü ve işleyişini sürdürebilmek için vatandaşları tarafından oldukça gerekli ve doğru görülen ortak fikir, gaye, ahlaki temelli ilke ve inançlardır (Özgüven, 1999).

İnsanlar, olayları, davranışları veya bireylere ait özellikleri kendi değer süzgeçlerinden geçirerek değerlendirir ve bu değerlendirme sürecinde değerleri bir ölçüt olarak kullanır (Asan, Ekşi, Doğan & Ekşi, 2003). Değerler, toplumun varlığı, birliği, işleyişi ve sürekliliği için çoğunluk tarafından kabul edilen esas ilkeler ve kurallar olup aynı zamanda içinde bulunulan toplumsal hayatın bir yandan ilham kaynağıyken diğer yandan da anlamını oluşturur (Ulusoy, 2019, ss. 65-66).

Değerler, bireylerin hayat yolculuğunda onlara rehberlik eden unsurlar olup, karşılaştıkları tehlikelere karşı yönlendirici bir rol oynar. Göz ardı edildiklerinde ise olumsuz sonuçların kaçınılmaz olacağı belirtilmektedir. Ayrıca değerler, bireylere varlık nedenlerini hatırlatarak çevrelerini anlamalarına ve değerlendirmelerine yardımcı olur. Aynı zamanda aidiyet duygusu kazandırarak toplumsal uyumu destekler. Değerlerin hayatta uygulanma gücü arttıkça, bireylerin hedeflerine ulaşma olasılığı da artar (Aydın & Gürler, 2012, ss. 15-16). Değerler, eylemler için bir hedef oldukları gibi aynı zamanda süreci ve sonucu değerlendiren bir ölçek işlevi görürler. Bireyin bilinç ve vicdan dünyasında etkili olan bu unsurlar, eylemin her aşamasında vardır (Aydın, 2011, s. 41).

Değer, birçok farklı kavramla ilişkilendirilebilen ve insan davranışları ile düşüncelerini anlamada önemli bir unsur olarak kabul edilen bir yapıdır. Bireylerin değerleri; eğilimlerini, ihtiyaçlarını, tutumlarını, inançlarını, yönelimlerini, duygularını ve davranışlarını şekillendirebilir (Bacanlı, 2016).

Değerlerin işlevlerini yerine getirmesi, sosyal, siyasi ve kültürel alanlardaki gereksinimlerin karşılanmasını sağlar (Yazar, 2010). Değerler, bireylerin hem kendi hem de başkalarıyla olan ilişkilerinde davranışlarına yön veren bir rehber niteliğindedir. Her birey, kendisi için önemli gördüğü değerlere ulaşma imkanına sahiptir. Ancak birey, içinde yaşadığı toplumun önceden belirlenmiş ve yerleşmiş değer yargılarıyla da karşılaşır. Gelenek, görenek ve toplumsal kurallar aracılığıyla insanlar, doğru-yanlış ve iyi-kötü ayrımını yaparak kendi ahlaki ölçütlerini oluşturmayı öğrenirler (Beil, 2003).

Çalışkur (2008), değerleri bireyin bilişsel yapısı içerisinde temel belirleyici unsurlardan biri olarak değerlendirmektedir. Değerler, bireyin hem kişisel yaşamında hem de sosyal etkileşimlerinde yönlendirici bir rol üstlenir. İnsan, biyolojik, psikolojik ve sosyal taraflarıyla ayrılmaz bir bütün olarak dünyayı kendi öznel algıları doğrultusunda anlamlandırır, yorumlar ve değerlendirir. Bu çerçevede, değerler bireyin algı dünyasını şekillendirmekte ve bireyler arası farklılıkların oluşmasında etkin rol oynamaktadır.

Çakal (2022), değerlerin yarar ve zararları belirlemede, bireylerin günlük yaşamlarını düzenlemede ölçüt işlevi gördüğünü ve bireylerin bir arada yaşayabilmelerine olanak sağladığını vurgulayarak, değerlerin toplumsal yaşamdaki işlevine dikkat çekmiştir. Değerlerin sahip olduğu özellikler, bu kavramların bireysel ve toplumsal düzeydeki önemini anlaşılmasına katkı sağlar. Değerlerin temel özellikleri, bireyler arası ilişkilerde ve toplumsal yapının inşasında oynadıkları belirleyici rolü ortaya koyar.

Değerler, sahip oldukları vurgu ve yönelimler doğrultusunda çeşitli gruplara ayrılmaktadır (Eren, 2001). Bu gruplamalar şu şekilde sınıflandırılabilir:

Kurumsal değerler: Örgüt içerisinde paylaşılan ortak ve genel ifadeleri kapsar.

Ekonomik değerler: Fayda sağlama ve pratiklik ölçütüne dayalı değerlendirmeleri ön plana çıkarır.

Estetik değerler: Biçim, uyum ve görsel bütünlük gibi öğelerin önemine vurgu yapan değerlerdir.

Sosyal değerler: İnsan ilişkilerine, toplumsal bağlılığa ve sevgiye dayalı değerleri içerir.

Politik değerler: Güç elde etme ve etki alanını genişletme amacına yönelik değerlerdir.

Kutsal değerler: Dünya ötesi oluşumları anlamlandırmaya yönelik inanç temelli değerleri ifade eder.

Değerlerin işlevleri Fitcher” a göre aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1- Değerler, bireylerin ve toplulukların sosyal konumlarını belirlemede ve tabakalaşma sistemini şekillendirmede bir araç olarak işlev görür. Kişilere, çevrelerindeki gözleriyle konumlarını anlamalarında yardımcı olur.

2- Aynı zamanda, bireylerin dikkatini istedik ve fayda sağlayacağı düşünülen maddi kültür nesnelere yönlendirir; sosyal olarak değer atfedilen nesneler, birey veya gruplar için en iyi olmasa da belirlenen nesne için emek sarf edilmesine neden olabilir.

3-Toplumlarda ideal düşünme ve davranış biçimleri, değerler aracılığıyla belirlenir ve kabul edilebilir davranışların çerçevesini çizer. Bu sayede bireyler, eylem ve düşüncelerini en uygun şekilde nasıl ifade edebileceklerini anlayabilirler.

4-Değerler, bireylerin sosyal rollerini seçme ve gerçekleştirme süreçlerinde rehberlik ederek bilgi ve cesaret kazanmalarına yardımcı olur.

5-Ayrıca, sosyal kontrol ve baskının araçları olarak işlev görerek bireyleri normlara uymaya yönlendirir, kabul edilmeyen davranışları engeller ve bireylerin sosyal ihlallerin neden olduğu utanma ve suçluluk duygularını anlamalarını sağlar.

6-Son olarak, değerler sosyal dayanışmayı pekiştirmede rol oynarlar; ortak değerlere sahip bireyler birbirine yaklaşarak toplumsal bütünleşmeyi sürdürürler (Fichter, 2006, ss. 156-157; akt. Albayrak, 2017, s. 33).

Rokeach (1973) ise; değerlerin üç işleve sahip olduğunu belirtmiştir. Bu işlevlerden birincisi; değerlerin *düzeltilici ve ayarlayıcı* işlevidir. Birey, kişisel ve toplumsal değerleri izler; bu değerlerin yol göstericiliğinde bilinçli olarak, amaca uygun ve meşru davranışları seçer ve uygulamaya geçirir. Rasyonelleştirilmiş ve meşrulaştırılmış bu tutum ve davranışlar, bireyin varoluşunu anlamlandırmasına, yaşamdaki yerini kavramasına, ilgilerini ve hedeflerini

netleştirmesine yardımcı olup bu durum, bireyin içsel gerilimlerini ve benlik karmaşasını engeller ve değerlerin ikinci işlevi olan *benlik koruyucu* rolünü yerine getirmesine olanak sağlar. Değerlerin üçüncü temel işlevi ise *bilgi ve kendini gerçekleştirme* işlevleridir (akt. Karababa, 2019, s. 7). Ayrıca Rokeach değer kuramında, değerleri amaç ve araç değerler olarak ikiye ayırmaktadır. Araç değerler bireyin davranış biçimlerini şekillendirirken, amaç değerler ise varoluşsal hedeflerle ilgilidir (Gümüş, 2009). Amaç değerler, bireyin temel yaşam hedeflerini belirleyen konforlu bir hayat, eşitlik, mutluluk, ve ulusal güvenlik gibi unsurları kapsarken; araç değerler, bu hedeflere ulaşmada kullanılan neşeli, hırslı, sevecen ve bağımsız gibi davranış biçimlerini ifade etmektedir (Bilgin, 1995, s. 84).

Schwartz'ın (2007) Değerler Kuramı, tüm değerlere ortak bazı temel özellikler atfetmektedir. Buna göre:

- Değerler, duygularla iç içe geçmiş inanç sistemleridir.
- İstenilen hedeflere yönelik davranışları güdüler.
- Sadece belirli durum ve davranışlarla sınırlı olmayıp daha geniş bir etki alanına sahiptir.
- Bireyler için standart ve ölçüt işlevi görür.
- Değerler göreceli önemlerine göre sıralanır ve bu sıralama bireyin davranışlarını yönlendirir.

Bu özellikler, bireylerin hangi değerlere öncelik verdiğine bağlı olarak tutum ve davranışlarının şekillenmesinde etkin rol oynarlar (Schwartz, 2007).

3.2. Değerler Psikolojisinin Tarihçesi

Türkçede “bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık” (Türk Dil Kurumu [TDK], 2005) anlamına gelen değer kavramı tarihte ilk defa Platon tarafından milattan önce dördüncü yüzyılda kullanılmıştır (Goldthwait, 1996). Değer (value) sözcük kökeni olarak “kıymetli ya da güçlü olan” anlamına gelen Latince “valere” kökünden gelmektedir (Aydın, 2003).

Değer kavramını temel problemleri arasında ele alan en eski alanlardan biri felsefedir. Bu tartışma Antik Çağ filozoflarına kadar uzanır. “Bilgelik sevgisi” anlamına gelen felsefe, anlamı itibarıyla bir değer içerir. Bilgelik sevgisi, insanı mutluluğa ve kurtuluşa götürerek insanın hayatına anlam ve derin bilgi katar (Arslan, 1996, s.18-20).

Antik Yunan’da “değer” kavramı, toplumdaki hiyerarşik yapıyla şekillenmiştir. Platon’a göre toplum farklı sınıflara ayrılmalı ve bu ayrılan her sınıfın bu hiyerarşide belirli bir değeri

olmalıdır. Filozoflar bilgelik, idareciler cesaret, işçiler ise ölçülülük erdemine sahiptir (Skirbekk ve Gilje, 2006, 82-83).

Değer kavramı, sosyal bilimler literatürüne ilk kez 1918 yılında Znaniecki tarafından kazandırılmıştır (Bilgin, 1995).

Spranger, 1928 yılında değerleri altı farklı temel grupta sınıflandırmıştır. Bu gruplar; estetik, teorik (bilimsel), ekonomik, siyasal, dini ve sosyal değerlerdir. Spranger, bireyleri de bu altı değer tipine göre kategorize etmiştir. Söz konusu değer grupları, ilerleyen yıllarda Allport ve arkadaşları tarafından ölçülebilir hale getirilerek bir ölçek geliştirilmiştir (Akbaş, 2004; Aslan, 2011).

Spranger'in (1928) geliştirdiği değer tipolojisini temel alarak, değerlerin bireyler arası farklılıklarını ölçmeye yönelik ilk sistematik çabalar Gordon W. Allport, Philip E. Vernon ve Gardner Lindzey tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda geliştirilen *Study of Values* adlı ölçek, bireylerin değer önceliklerini ölçmeye yönelik ilk psikometrik araçlardan biri olmuştur (Allport, Vernon & Lindzey, 1931). Söz konusu ölçek, bireylerin sahip oldukları değerlerin, onların kişilik özellikleriyle nasıl ilişkilendirilebileceğini ortaya koyarak, değerlerin kişilik yapısıyla bütünleşik bir biçimde ele alınabileceğini göstermiştir.

Sosyal psikoloji alanında çalışmalarıyla tanınan ve inançlar, tutumlar ile değerler üzerine yoğunlaşan Rokeach, değerler eğitiminde yaygın biçimde kullanılan 'Rokeach Değerler Envanteri' sınıflandırmasını geliştirmiştir. Ayrıca, 1973 yılında yayımladığı *İnsan Değerlerinin Doğası* ve 1979 yılında yayımladığı *İnsan Değerlerini Anlamak: Bireysel ve Toplumsal* adlı eserleriyle alana önemli katkılarda bulunmuştur. Rokeach'in (1973) değerler kuramı, bireylerin yaşamlarında karşılaştıkları kararların alınmasında ve bu kararların sonuçlarının gözden geçirilmesinde önemli bir rehber işlevi görmektedir. Değerler, bir yandan bireyin yaşamını yönlendirirken bir yandan da toplumsal rollerini yerine getirmesinde temel bir yapı sunar. Bu bağlamda Rokeach, değerleri bireyin içsel bir rehberi olarak tanımlamakta ve yaşamındaki belirleyici rolüne dikkat çekmektedir. Rokeach (1973), eşitlik, kendine saygı ve aile güvenliği, sosyal itibar gibi değerleri Amaç Değerler (Terminal Values); bu değerlerin kazanılmasına katkı sağlayan sorumluluk, nezaket, gibi değerleri ise Araç Değerler (Instrumental Values) olmak üzere iki grupta sınıflandırmıştır (akt. Güngör, 1998). Amaç değerler, bireylerin ulaşmayı arzuladığı nihai hedefleri temsil ederken; araç değerler, bu hedeflere ulaşmada yol gösterici olan davranışsal eğilimlerden oluşmaktadır. Her iki grup da kendi içinde 18 değeri kapsamaktadır (Sapsağlam, 2015).

Schwartz ve Bilsky, insanın temel gereksinimlerine dayalı olarak farklı türlerde değerlerin varlığını ortaya koydukları araştırmalarında, 56 değeri tespit etmiş ve bu değerleri 10 temel kategori altında sınıflandırmışlardır. Bu kapsamda yürüttükleri çalışmaları 44 farklı ülkede gerçekleştirmişlerdir. Elde ettikleri bulgular doğrultusunda, değerleri belirli temalar altında gruplandırarak evrensel bir değerler yapısı önermişlerdir (Schwartz ve Bilsky, 1987; Schwartz, 1992).

Postmodern ve Çağdaş Değer Kuramlarına bakıldığında; Dilmaç ve Arıca (2012), bireylerin değer yönelimlerini daha sistematik biçimde incelemek amacıyla değerleri dokuz temel kategoride sınıflandırmışlardır. Bu sınıflar: *toplumsal değerler* (saygı, hoşgörü, yardımseverlik), *kariyer değerleri* (eğitim, başarı, kalite), *entelektüel değerler* (bilgi, akıl sağlığı), *manevi değerler* (iman, ibadet, iç huzur), *materyalist değerler* (mal, para, statü), *insan onuru* (şeref, haysiyet, adalet), *romantik değerler* (aşk, eş, haz), *özgürlük* (kültür, bağımsızlık, emek) ve *fütüvvet* (cesaret, cömertlik) biçiminde tanımlanmıştır. Bu kategoriler, hem bireyin kişisel gelişimi hem de sosyal etkileşimi açısından değerlerin çok boyutlu yapısını ortaya koymakta; bunun yanı sıra kültürel ve etik bir çözümleme zemini sunmaktadır.

3.3. Değerler ve Psikoloji Arasındaki İlişki

Değer kavramı, felsefe, psikoloji ve sosyoloji başta olmak üzere iktisat, matematik, tarih, dini bilimler ve tarih gibi pek çok alanda kullanılmakta olup sosyal bilimler açısından değerleri bu kadar kıymetli kılan, insan davranışlarını ele alıp yorumlamaya olan katkılarıdır (Ulusoy & Dilmaç, 2016, s. 13).

Psikolojik açıdan değerler, erken yaşlarda gelişimsel süreçlerle elde edilir ve bireyin davranışsal tercihleri şeklinde şekillenir (Sığnak, 2004). Değerler, bireylerin hayat amaçlarını belirleyen ve başkalarının da benimsemesini istedikleri şeyler olarak görülmektedir (Güngör, 2010, s. 84). Ayrıca, kişinin tutum ve eylemlerinin güdüsel temellerini açıklamak için kullanılmıştır (Schwartz, 2012) ve “güdü yönü olan başvurulabilir standartlar” olarak tanımlanmıştır (Kluckhohn, 1951, s. 425). Değerler bireylerin kendileri ve diğer insanları değerlendirmek, eylemlerini seçmek ve meşrulaştırmak için kullandıkları ölçütlerdir (Schwartz, 1992, s. 1).

Değerler, insan davranışlarını anlamlandırmada bir çok önemli bir işleve sahiptir, çünkü bireylerin davranışları belirli değerlere dayalı olarak şekillenmektedir (Güçlü, 2015, s. 721).

Bireylerin insan ilişkilerinde, tutumlarında, olaylar karşısında karar alma süreçlerinde ve olaylarla ilgili davranışlarında değer anlayışları belirleyici bir faktördür. Kişinin kendisi ve çevresiyle kurduğu bağ, geçmiş, şimdi ve gelecekle bütünlük içinde var olmasının özünde sahip oldukları değer anlayışları yatar (Kuçuradi, 2018, s. 5).

Değerler; bilişsel, duyuşsal ve psikomotor olmak üzere üç boyutta ele alınmaktadır. Bilişsel boyut, bireyin değeri fark etmesini ve bu değer nereden, nasıl kullanılacağını kavramasını ifade ederken; duyuşsal boyut, değerler hakkında olumlu-olumsuz, iyi-kötü gibi yargılarda bulunmayı içerir. Psikomotor boyut ise, değerlerin bireyin davranışlarına rehberlik etmesi ve bu davranışları yönlendirmesi sürecini içine almaktadır. Değerlerin davranışlara yol gösterici olabilmesi için, öncelikle bilişsel ve duyuşsal boyutlarının tamamlanmış olması gerekmektedir (Akbaş, 2004).

Bireylerin ve toplumların değerleriyle ilgili bilgi sahibi olmak, onların tutum ve davranışlarını anlamamıza yardımcı olur. Kişi, değerlerine uygun davrandığında huzur ve mutluluk hisseder;

aksi durumda ise mutsuzluk yaşar. Ayrıca, bireyin ihtiyaçları değer sıralamasında değişikliklere neden olabilir (Şerif, 1985).

Psikoloji değer kavramını, kişilerin değerlerine göre davranışlarını kontrol altına alıp almamasına bakar. Psikolojiye göre bireylerin ahlaki davranışlarının altında sahip olduğu değerleri yatar (Güngör, 1998).

Değerlerin psikolojik boyutunu öne çıkaran tanımlamalarda değerler, yaşamımızın amaçları, hatta diğer insanların da yaşamının amacı olmasını istediğimiz şeyler (Güngör, 2010: 84) ve kişilerin kendileri ile birlikte diğer insanları ve olayları betimlemek, eylemlerini seçmek ve hatta meşrulaştırmak amacıyla kullanılan ölçütlerdir (Schwartz, 1992: 1).

Yiyecek, giyecek, barınma ve cinsellik gibi temel ihtiyaçlar, psikolojik açıdan bireyler için en temel değerler arasında yer alır. Ancak, örneğin açlık hisseden bir birey yemek yedikten sonra, yeniden acıkana dek yiyecek değerini yitirir. Bu durum, ihtiyaçların bireylerin tutum ve davranışlarını yönlendirdiğini göstermektedir. Değerler, bireyin duygu, düşünce ve davranış boyutlarıyla ilişkili olup; psikolojinin incelediği zihinsel süreçler ve davranışsal tepkilerle de bağdaşmaktadır. Dolayısıyla, değerlerin psikolojik yönünü daha iyi anlayabilmek için ilgili kavramlarla olan ilişkilerinin incelenmesi gereklidir (Oral, 2014, s. 22).

Değerler; bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor olmak üzere üç boyutta ele alınmaktadır. Bilişsel boyut, bireyin bir değer farkına varmasını ve bu değer nasıl kullanılacağını anlamasını; duyuşsal boyut, söz konusu değerle ilgili yargılarda bulunmasını; psiko-motor boyut ise değer bireyin davranışlarına yön vermesini ifade eder. Değerlerin davranışa dönüşebilmesi için, bilişsel ve duyuşsal boyutların tamamlanmış olması gerekmektedir (Akbaş, 2004).

Felsefi antropolojiye göre, bilme, eylemde bulunma, tavır alma, inanma ve idealleştirme gibi niteliklerle birlikte, “değerler dünyasına sahip olma” da bireyin varlık koşulları içerisinde yer almaktadır. Bu durum, tarihsel olarak hangi dönemin insanı ele alınırsa alınsın, bireyin mutlaka bir değerler sistemine sahip olduğunu ve hatta insanın tüm davranışlarının bu değerler tarafından belirlendiğini ortaya koymaktadır. Değer sahibi olmak, insana özgü ve onu insan yapan temel niteliklerden biridir. Bu bağlamda, bazı değerlerin varlığı ve bu değerlerin insan davranışları üzerindeki belirleyici rolü açısından felsefi düzeyde bir sorun bulunmamaktadır. Asıl tartışma, bu değerler öznel midir yoksa nesnel midir olduğu sorusu üzerinde yoğunlaşmaktadır (Özen, 2012).

3.4. Kültürel ve Evrensel Değerler

Ercan (2001) 'e göre evrensel değerler, insanlığı ortak bir noktada birleştiren ve bireyler arasında bütünleşmeyi sağlamada ortak unsurlardır.

Schwartz değerleri 10 farklı ana grupta ele almıştır. Bu 10 farklı grupta toplamda 56 değer bulunmaktadır (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000: 56). Değerler Teorisi, değerlerin bireylerin hayatlarında yol gösterici bir işleve sahip olduğunu öne sürer. Bireyler değerlerini oluştururken

çeşitli motivasyonel kaynaklardan faydalanırlar. Bu bağlamda bireylerin on farklı değerinin üç ana ihtiyaçtan ortaya çıktığını dile getirmektedir (Schwartz,1996):

- Bireylerin biyolojik organizmalar olmasından kaynaklı ihtiyaçları
- Etkileşimde bulunma ihtiyacı
- Grupların varlığını sürdürme ve refah ihtiyaçları

Schwartz (1992;2005;2006) üç ihtiyaçtan ortaya çıkan on temel değeri şu şekilde detaylandırmaktadır:

- *Öz yönelim (self direction)*: bireylerin özgürce düşünmesini ve eyleme geçmesini; seçme, yaratma ve keşfetmesini,
- *Uyarılma (stimulation)*: bireylerin yaşamda yeni şeylere karşı heyecan duyma ve zorluklara karşı mücadele etmesini,
- *Hazcılık (hedonism)*: bireylerin kendilerinden keyif ve duyuşsal tatmin almasını,
- *Başarı (achievement)*: Sosyal standart ölçütlerine karşı kişinin yetkinlik durumunu,
- *Güç (power)*: Bireylerin başka bireyler ve kaynaklar üzerinde kontrol kurma ve toplumdaki sosyal statü ve saygınlığını,
- *Güvenlik (security)*: Bireyin, toplumun ve sosyal ilişkilerin uyumunu, mutluluğunu ve sürekliliğini,
- *Uyum (conformity)*: Bireylerin diğerlerine zarar verme ihtimali olan dürtülerini, eylemlerini ve eğilimleri bastırmasını, aynı zamanda toplumsal normlara ve beklentilere göre hareket etmesini,
- *Gelenek (tradition)*: Dini yapının ve geleneksel kültürün bireylere sunduğu düşünceleri ve inanışları kabul etme ve saygı gösterme durumunu,
- *Yardımseverlik (benevolence)*: Bireylerin çoğunlukla iletişim halinde olduğu kişilerin refahını korumasını ve geliştirmesini,
- *Evrenselcilik (universalism)*: Tüm insanlığın refahını korumayı ayrıca tüm insanlığa karşı hoşgörü ve takdir geliştirmeyi ifade etmektedir.

Schwartz (2006), değerlerin hem evrensel hem de kültüre özgü yönleri bulunduğunu ileri sürmektedir. Evrensel değerler, tüm toplumlarda kabul gören ve bireylerin yaşamlarını yönlendiren temel inanç sistemleri olarak tanımlanırken; kültürel değerler, belirli bir topluma özgü olup, o toplumun normları doğrultusunda şekillenen değerlerdir. Bu çerçevede, değerlerin evrensel ve kültürel boyutları, bireylerin yaşamlarında ve toplumlar arası etkileşimlerde nasıl farklılık gösterebileceğini ortaya koymaktadır (Schwartz, 2006; Halstead, 2005).

Evrensellik ve yardımseverlik gibi değerler, bireyin başkalarının refahına önem vermesini; güvenlik ve uyum ise toplumsal düzenin ve istikrarın korunmasını önceler. Schwartz'ın değerler teorisi, evrensel değerlerin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde anlam kazandığını ve kültürler arası karşılaştırmalara olanak tanıdığını ortaya koymuştur (Schwartz & Bardi, 2001).

Evrensel değerlerin temelini oluşturan ilkelerin farklı kültürlerde çeşitli derecelerde vurgulanması, bu değerlerin tüm insanlık için geçerli olabileceği varsayımını

güçlendirmektedir. Inglehart ve Baker (2000), kültürler arası değer yönelimlerinde modernleşme, postmodernleşme ve geleneksel yapıların etkisini inceleyerek, kültürel farklılıklara rağmen bireylerin kendini gerçekleştirme, ifade özgürlüğü, kişilerarası güven ve toplumsal katılım gibi değerlere evrensel anlamlar yüklediğini göstermiştir.

Evrensel değerler yalnızca teorik düzlemde değil, aynı zamanda eğitim, hukuk, insan hakları, medya ve uluslararası ilişkiler gibi birçok alanda pratik uygulamalara sahiptir. Özellikle değerler eğitimi kapsamında, bireylere farklılıkları kabul etme, empati kurma ve küresel sorumluluk bilinci kazandırma süreçleri evrensel değerler temelinde yürütülmektedir (Halstead & Taylor, 2000).

Evrensel olarak kabul gören insan hakları ve adalet gibi ortak değerler bulunmakla birlikte, değerler sistemi kültürden kültüre farklılık gösterebilir ve aynı kültürdeki bireyler arasında bile bazı değerlerin önem derecesi farklı olabilir (Çakıcı, 2010; Kuşdil & Kağıtçıbaşı, 2000; Reboul, 1995; Rokeach, 1973). Değerler, toplumdan topluma ve kültürden kültüre değişebilirken, evrensel olarak kabul gören bazı ortak değerler de bulunmaktadır. Adalet, sorumluluk, liderlik, yardımseverlik ve dürüstlük gibi birçok toplum tarafından benimsenen bu değerler, toplumların iyi insan yetiştirme ve olma çabasını yansıtmaktadır (Dilmaç vd., 2009).

Schwartz ve Bilsky (1987) bireyin sahip olduğu değerlerin evrensel özellikler taşıdığını, ancak bunların bireyden bireye ve kültürden kültüre göre farklı derecelerde önceliklendirildiğini belirtmiştir. Bu öncelik sıralamaları da karar alma sürecinde bireysel farklılıkları açıklar. Örneğin güvenlik ve istikrar değerlerini ön planda tutan bir birey, riskli girişimlerden kaçınarak daha garantili kararlar alma eğilimindedir.

Kültür, toplumun üyelerinin doğadaki yaşamda bulabileceklerinden daha fazla doyum sağlamaları amacıyla oluşturduğu maddi, manevi ve davranışsal düzenlemelerin bütünü olarak tanımlanmıştır (Kağıtçıbaşı, 1999, s.344). Kültür, bireylerin davranışlarını açıklayan soyut dünya görüşleri, değerler ve algıların toplamıdır; toplum üyeleri tarafından paylaşıldığı ve ortak anlamlandırıldığı ölçüde, o toplulukta kabul edilen davranış örüntülerini üretir. Biyolojik olarak kalıtılmayan kültür öğrenilir ve birbirinden farklı tüm bileşenleri uyumlu bir bütün hâlinde işlev görür (Haviland vd., 2008). Kültürler, toplumların psiko-sosyal ve ruhsal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik manevi unsurları içerir. Manevi kültür; toplumsal düzeni sağlayan kurallar, bilgi, değerler, gelenekler, adetler ve inançlar gibi unsurlardan oluşan bir bütündür (İçli, 2002). Kültür, bir toplumu diğerlerinden ayıran bütüncül bir yapı iken, değerler doğru ve yanlışın sınırlarını belirleyerek bireylerin düşünce ve davranışlarını yönlendiren unsurlardır (Çınar, 2013).

Değerler, toplumun sürekliliğini sağlayan ve bireyler arasında olumlu tutum ve davranışların gelişimine önemli katkılar sunan sistemlerdir (Altunay & Yalçınkaya, 2011; Schwartz, 2015). Değer kavramı, farklı disiplinlerin ve bireylerin bakış açılarına göre çeşitli şekillerde tanımlanmakta ve anlamlandırılmakta olup farklı kültürlerde, toplumlarda ve bireylerde çeşitli değerler ve değer sistemleri bulunabilmektedir. Bu doğrultuda, değerlerin anlamı ve önemi;

bireysel deneyimler, inançlar, kültürel bağlamlar ve sosyal çevre gibi değişkenlere bağlı olarak değişkenlik gösterebilir (Bolat, 2013).

Değerler, bireyin çevresini kuşatan tüm olgularla ilişkilidir; sadece inançları, normları, tutumları ve kültürü etkilemekle kalmaz, aynı zamanda bunların oluşumuna da kaynaklık eder. Bir kültür tanımlanırken çoğunlukla değerlerin referans alınmasının temel nedeni de bu özelliğidir (Özensel, 2003). İnsan, sosyal bir varlık olarak toplum içinde çeşitli değerler oluşturur ve bunlar sosyal değerleri meydana getirir. Sosyal hayatı düzenleyen bu değerler, birey ve toplum arasındaki ilişkileri yapılandırarak bir düzen sağlar (Güngör, 2008, s.102).

Değerler, bireylerin kimliklerini oluşturan, toplumsal ilişkileri şekillendiren ve doğru ile yanlış ayırt etmeye yardımcı olan temel unsurlar olup, bir toplumun kültürünü yaşatmada önemli bir rol oynayan unsurlardır (Uçar & Çetinkaya, 2021). Değerlerin öğrenilmesi sosyal bir öğrenme sürecidir ve bireyler, toplum içindeki rollerine uygun davranışlar sergiler. İnsan, hem toplumu etkileyen hem de toplumdan etkilenen bir varlık olduğundan, karşılıklı etkileşim içinde değerler bireylerin davranışlarını şekillendiren yapısal unsurlar olarak işlev görür (Güngör, 2010, s. 70).

Toplumda değerlerin farklılaşması dile getirildiğinde, toplum kuramcıları bu dönüşümü iki ana kuramsal yaklaşımla açıklamaya çalışmışlardır. Birinci yaklaşımda, değer sisteminin özerk bir yapıya sahip olmadığı ve toplumsal yapı ile hareket alanları tarafından şekillendiğini ileri sürülmektedir. İkinci yaklaşım ise, değer sistemindeki çelişkiler ve tutarsızlıkların zaman içerisinde değer değişimlerine yol açtığını ileri sürer. Ortodoks Marksist kuram, toplumdaki tüm değerlerin ekonomik yapı ve güç ilişkilerine bağımlı olduğunu öne sürerken; Durkheim, Weber ve Parsons gibi düşünürler, değer sisteminin görece özerkliğini vurgulamakta ve değerlerin dönüşümünü bu yapısal çelişkiler aracılığıyla açıklamaya çalışmaktadırlar (Sagan, 2001, s. 286).

Değerler, toplumsal kültürün temel taşlarını oluşturan fikirleri, inançları ve kuralları içerir (Fidan, 2009). Toplumun devamlılığının sağlanması ve gelecek nesillere aktarılması açısından, değerlerin doğru şekilde öğretilmesi, gelecekteki nesillerin yetiştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Özsoy, 2007; Kantar, 2014).

Toplumlar, farklı kurallar, gelenekler ve düzenlemelerle şekillenen yapılar olup, bireyin gelişimi ve davranışları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu süreçte birey, iyi ve kötüyü toplumun kültürel özelliklerinin yansıması olarak ortaya çıkan değer yargıları aracılığıyla anlamlandırmaya çalışır (Özen, 2012).

Bireyin değer dünyası, toplum içerisinde büyüyüp gelişme sürecinde şekillenir. Ancak, toplumsal değerlerden farklılaşan ya da bu değerlerin sınırlarını aşan kişisel değerler zaman içerisinde bireyde içsel çatışmalara yol açabilir ve bu durum, bireyin yaşamında farklılaşmalara neden olabilir. Toplumsal değerler, toplumun büyük bir kesimi tarafından doğru, faydalı ve ideal olarak kabul edilmiş olan ortak inanç ve yargılardır. Bu değerler, bireylerin kişisel arzu ve isteklerine bağlı olarak değil; toplumun ortak beklentileri doğrultusunda şekillenir ve herkes için iyi ve istenen durumları temsil eder (Silah, 2005).

Yazıcı'ya (2014) göre, toplum, kültür ve değer arasındaki ilişki şu şekilde ifade edilebilir: Toplum kültürü üretirken, kültür de “değer” olarak adlandırılan çeşitli soyut ölçütleri oluşturur. Toplumun bir parçası hâline gelen bireyler, öncelikli olarak içinde bulundukları toplumun değerlerini içselleştirip benimseyerek toplumsallaşma sürecini gerçekleştirirler. Bu süreç, toplumun devamının sağlanması açısından temel bir işlev görmektedir.

Kültürel yapı ile etkileşim içerisinde olan değerler, insan yaşamına anlam kazandıran unsurlar arasında yer alır. Değerler, kültürle birlikte gelişir, karşılıklı etkileşim yoluyla biçimlenir ve bu etkileşim sayesinde gelecek kuşaklara aktararak süreklilik kazanır (Altın, 2010).

Değerlerin oluşumunda etkili olan toplumsal faktörler incelendiğinde, iki unsurun öne çıktığı görülmektedir. Bunlardan birincisi ekonomik gelişmedir; ekonomik kalkınma süreci, bireylerin öncelik verdiği yaşamsal değerlere kıyasla, giderek daha çok kendini ifade etmeye yönelik değerlere yönelimi teşvik etmektedir. Bu durum, refah düzeyi yüksek toplumların neden daha demokratik eğilimler ortaya koyduğunu açıklamaya yardımcı olmaktadır. İkinci önemli unsur ise demokrasidir. Yaşamsal değerler ile kendini ifade değerleri arasında, demokrasiyle yüksek düzeyde bir ilişki olduğu gözlemlenmektedir. Bu iki değişkenin birbirine eşlik etmesi tesadüf değildir; zira kendini ifade değerleri; bunlar kişilerarası güven, sabır ve katılımcı karar alma eğilimi gibi, demokratik bir yapının varlığını gerektirmez mi? Aynı şekilde, demokratik kurumların da bu tür değerlerin ortaya çıkmasına ve gelişmesine imkan sağladığı ileri sürülebilir. Ancak burada nedenselliği net biçimde kurmak kolay değildir. Yine de bu yaklaşım, demokrasinin kültürel değerlerin şekillenmesindeki rolünü, diğer toplumsal faktörlere kıyasla daha öncelikli bir konumda değerlendirmektedir (Harrison & Huntington, 2000, s. 81).

Toplumlar, bireyleri bir arada tutan değerlerle varlıklarını sürdürürken, değerlerdeki bozulma ve yozlaşma ise toplumların tarih olmasına neden olmaktadır (Yeşil & Aydın, 2007).

Değerlerin sürekliliği, bireylerin tutumlarına bağlıdır. Göz ardı edilen değerler zamanla yok olurken, toplum tarafından korunan değerler nesilden nesile aktarılmaktadır (Smith, 1983).

Değerler, bireyleri bir arada tutarak toplum içindeki davranışlarını düzenlemekte ve bu durum bireysel ve toplumsal huzuru sağlamaktadır. Yardımlaşma, hoşgörü, vatanseverlik ve sabır gibi değerler, bireylerin daha kaliteli ilişkiler kurmasına katkı sağlamaktadır (Kumbasar, 2011).

4. SONUÇLAR ve DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada ele alınan kuramsal yaklaşımlar ve alan yazın verileri doğrultusunda, değerlerin bireyin psikolojik yapısında önemli bir konuma sahip olduğu görülmektedir. Değerler, bireyin kişilik gelişimine katkı sağlayan, toplumsal uyumunu kolaylaştıran ve karar alma süreçlerine rehberlik eden temel psikolojik yapılardan biridir. Özellikle erken çocukluk döneminden itibaren gelişen ve toplumsal, kültürel ve ailesel etkilerle şekillenen değerler; bireyin benlik algısı, tutumları ve davranış kalıpları üzerinde belirleyici rol oynamaktadır. Kişilik dinamikleri ile değerler arasında iki yönlü bir etkileşim söz konusudur: bir yandan bireyin kişilik özellikleri, hangi değerlere öncelik vereceğini etkilerken; diğer yandan benimsediği değerler de bireyin

davranışsal eğilimlerini, ilişkilerini ve sosyal rollerini biçimlendirmektedir. Değer sınıflandırmaları değerlerin evrensel taraflarının yanı sıra bireysel ve kültürel bağlamda çeşitlilik gösterdiğini de ortaya koymaktadır. Ayrıca duygusal zekâ, içsel motivasyon ve sosyal etkileşim gibi duyuşsal süreçlerle olan etkileşimi bakımından değerler; sadece bireysel bazda değil, toplumsal uyum ve etik sorumluluklar açısından da oldukça önem arz etmektedir.

Bu çerçevede, değerlerin hem eğitsel süreçlerde hem de psikolojik danışma uygulamalarında dikkate alınması; bireylerin ahlaki gelişimi, benlik bütünlüğü ve toplumsal sorumluluk bilinci açısından vazgeçilmez bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir.

Bu çalışmada değerlendirilen literatür ışığında elde edilen sonuçlara dayanarak, gelecekte yapılacak araştırmalarda değerler psikolojisinin bireylerin gelişimsel süreçleri üzerindeki etkisinin daha derinlemesine incelenmesi önerilmektedir. Bunun yanı sıra değerlerin hem bireysel gelişim hem de toplumsal yapılar üzerindeki etkisini daha iyi anlamak amacıyla felsefe, sosyoloji, psikoloji ve eğitim bilimleri alanlarının iş birliğiyle yürütülecek daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır. Eğitim uygulamaları açısından bakıldığında, değerlerin küçük yaşlarda kazanıldığı dikkate alınarak, okul öncesi ve ilkokul düzeyinde uygun içerikler geliştirilmelidir. Ayrıca evrensel ve kültürel değerlerin öğrencilere kazandırılması kapsamında, aile, okul ve medya iş birliği içerisinde çok boyutlu bir yaklaşımla hareket edilmesi önem taşımaktadır. Psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinde ise bireylerin değer sistemlerini tanımaya yönelik yapılandırılmış müdahale programlarının geliştirilmesi, bireysel farkındalık düzeyinin artmasına ve toplumsal uyumun güçlenmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Akbaş, O., *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2004.

Albayrak, F., *Köktürk Ve Uygur Dönemi Eserlerindeki Değerler Ve Bu Değerlere İlişkin Öğretmen Adaylarının Görüşleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum, 2017.

Allport, G. W., Vernon, P. E., & Lindzey, G., *Study of Values*, Houghton Mifflin, Boston, 1931.

Altın, F. T., *Mevlana'nın Eserlerinde Dostluk ve Samimiyet Değerlerinin İşleniş ve Eğitim Açısından Tahlili*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010.

Altunay, E., & Yalçınkaya, M., *Öğretmen Adaylarının Bilgi Toplumunda Değerlere İlişkin Görüşlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 17,1, 2011.

American Psychological Association, *Dictionary of psychology*, <http://dictionary.apa.org>

Asan, T., Ekşi, F., Doğan, Ekşi, H., Bireysel Değerler Envanteri'nin Dilsel Eşdeğerlik Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 27,15, 2008.

Aslan, A., *Felsefeye Giriş*, Vadi Yayınları, 1996.

Aslan, M., *İlköğretimde Karakter Eğitimi ve Öğrencilere Kazandırılması Gereken Değerler*, Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, 2011.

Aydın, A., *Dil Tarih Ve Coğrafya Fakültesi Öğrencilerinin Değer Hiyerarşileri İle İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Hiyerarşilerinin Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.

Aydın, M., Değerler, İşlevleri ve Ahlak, Eğitime Bakış Dergisi, 7,19, 2011.

Aydın, M., Gençliğin Değer Algısı: Konya Örneği, Değerler Eğitimi Dergisi, Temmuz, 1,3, 2003.

Bacanlı, H. (2016). *Değer Eğitime Bir Çözüm Olarak Değer Bilinçlendirme*, A. G. Saygın ve M. Saygın (Yay. Haz.), Eğitimde Gelecek Arayışları: Dünden Bugüne Türkiye'de Beceri, Ahlak ve Değerler Eğitimi Uluslararası Sempozyumu, 21-28, Ankara, 2015.

Beil, B., *İyi Çocuk Zor Çocuk, Doğru Davranışlar Çocuklara Nasıl Kazandırılır?*, Arkadaş Kitapevi/Ankara, 2003.

Bilgin, N., *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*, Sistem/İstanbul, 1995.

Bilgin, N., *Sosyal Psikolojiye Giriş*. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları/İzmir, 1995.

Bolat, Y., Bir Değer Ölçme Aracı: Çok Boyutlu Sosyal Değerler Ölçeği, Turkish Journal Of Education, Ekim, 2,4, 2013.

Cevizci, A., *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları/İstanbul, 2005.

Çakal, A., *Sosyal Bilgiler Dersinde Değer Analizi Yöntemi ile Değer Öğretiminin Vignette Tekniği ile Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, 2022.

Çalışkur, E. A., *Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Değerleri İle Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişki*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2008.

Çelikkaya, T., *Karakter ve Değer Eğitimi*, Nobel Yayıncılık/Ankara, 2002.

Çınar, A., *Değerler Felsefesi ve Psikolojisi*, Emin Yayınları/Bursa, 2013.

Dilmaç, B., Arıca, O.T., *Değerler ölçeği geçerlilik ve güvenirlik çalışması*, 2. Uluslararası Değerler Eğitimi Sempozyumu, İstanbul, 2012.

Dilmaç, B., *Bir Grup Fen Lisesi Öğrencisine Verilen İnsani Değerler Eğitiminin İnsani Değerler Ölçeği İle Sınanması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2007.

Dilmaç, B., Ertekin, E., & Yazıcı, E., Değer Tercihleri ve Öğrenme Stilleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7,17, Haziran, 2009.

Ercan, İ., *İlköğretim Sosyal Bilgiler Programlarında Ulusal ve Evrensel Değerler*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2001.

Erdem, A. R., Üniversite Kültüründe Önemli Bir Unsur: Değerler, *Değerler Eğitim Dergisi*, Ekim, 1,4, , 2003.

Erdemler–İslâmî Erdemler, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ocak, 12,1, 2003.

EREN, E., *Yönetim ve Organizasyon-Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar*, Beta Yayınları/İstanbul, 2001.

Fidan, N. K., Öğretmen Adaylarının Değer Öğretimine İlişkin Görüşleri, *Kuramsal Eğitim Bilim*, 2,2, 2009.

Goldthwait, J. T., *Values: What They Are & How We Know Them*, Prometheus Books, 1996.
Güçlü, M., Türkiye’de Değerler Eğitimi Konusunda Yapılan Araştırmalar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8,38, 2015.

Gümüş, Ö. D., *Kültür, değerler, kişilik ve siyasal ideoloji arasındaki ilişkiler: Kültürlerarası bir karşılaştırma (Türkiye-ABD)*, Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009.

Güngör E., *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, Ötüken Yayınları/İstanbul, 2010.

Güngör E., *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları/İstanbul, 1989.

Güngör, E., *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, Ötüken Yayınevi/İstanbul, 1998.

Güngör, E., *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, Ötüken Yayınları/ İstanbul, 2008.

Güngör, E., *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, Ötüken Yayınları/İstanbul, 1998.

Güngör, E., *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*, Ötüken Yayınları/İstanbul, 2010.

Gürsu, O., *Değerlerin Çözülmesi Bağlamında Medya, Bilişim ve İletişim Teknolojilerinin İnsan Psikolojisi Üzerindeki Etkisi*, Eğitimde Gelecek Arayışları: Düünden bugüne Türkiye’de Beceri, Ahlak ve Değerler Eğitimi Uluslararası Sempozyumu, 811- 830, 2016.

Güven, A. Z., *Değerler Eğitimi ve Türkçe Derslerinde Değerlerin Kullanımı*, Palet Yayınları/Konya, 2014.

Halstead, J. M. & Taylor, M. J., *Learning and Teaching About Values, A Review Of Recent Research*, Cambridge Journal Of Education, 30,2, 2000.

Halstead, M., *Values And Values Education İn Schools, Values İn Education And Education İn Values*, Routledge/London and New York, 2005.

Harrison, L.E. Ve Huntington, S.P., *Culture Matters: How Values Shape Human Progress*, Basic Books/ New York, 2000.

Haviland A. W., Prins H.E.L., Walrath D., McBride B., *Kültürel Antropoloji*, Kaknüs Yayınları/İstanbul, 2008.

Inglehart, R., & Baker, W. E., *Modernization, Cultural Change, And The Persistence Of Traditional Values*, American Sociological Review, 65,1, February, 2000.

İçli, G., *Sosyolojiye Giriş*, Anı Yayıncılık/İstanbul, 2002.

İlişkin Öğretmen Adaylarının Görüşleri, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum, 2017.

Kağıtçıbaşı, Ç., *Yeni İnsan ve İnsanlar*, Evrim Yayınevi, 1999.

Kantar, Ş., *İlköğretim 4 ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde 100 Temel Eser Yoluyla Değerler Eğitimi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2014.

Karababa, A., *Kuramsal Temelde Değer, Değerler ve Değerler Psikolojisi*, Pegem Akademi Yayıncılık/Ankara, 2019.

Kızılçelik, S. ve Erjem, Y., *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*, Atilla Kitabevi/Ankara, 1994.

Kluckhohn, C., *Values And Value Orientations In The Theory Of Action: An Exploration In Definition And Classification, Toward A General Theory Of Action*, Harvard University Press/ Cambridge, MA. 1951.

Köknel, Ö., *Çatışan Değerlerimiz*, Altın Kitaplar Yayınevi/İstanbul, 2007.

Kuçuradi, İ., *İnsan ve Değerleri*, Türkiye Felsefe Kurumu/Ankara, 2018.

Kulaksızoğlu, A. Ve Dilmaç, B., *İnsani Değerler Eğitimi Programı*. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 12,12, 2000.

Kumbasar, E., *Muzaffer İzgü'nün Romanlarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon, 2011.

Kuşdil, M. E. ve Kağıtçıbaşı, Ç., *Türk Öğretmenlerinin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı*, Türk Psikolojisi Dergisi, 15,45, 2000.

Oral T., *Psikolojik Perespektifden Değer Kavramı, Değerler ve Değerler Psikolojisi*, Pegem Akademi/Ankara, 2014.

Özen, Y., *Değerlerin Kişilik ve Kimlik Kazanımındaki Rolü*, Journal Of The Human and Social Science Researches (İtobiad), Aralık, 1,4, 2012.

Özensel, E., *Sosyolojik Bir Olgusu Olarak Değer*, Değerler Eğitimi Dergisi, Temmuz, 1,3, 2003.

Özgüven, İ.E., *Psikolojik testler*, Pegem Akademi/Ankara, 1999.

Özsoy, S., *Değerlere Dayalı Bir Ortam Yaratmak Eşittir Daha İyi Bir Dünya Yaratmak*, İlk Öğretmen Dergisi, 14, 2007.

Pilav, S. & Şirin, E., *Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki Bilgilendirici Metinlerin Değer İletimi Açısından İncelenmesi*, Milli Eğitim Dergisi, Mayıs, 45,210, 2016.

Reboul O., *Değerlerimiz Evrensel Midir?*, Kuram Ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, Nisan, 3,3, 1995.

Rokeach, M., *Nature of Human Values*, The Free Press/New York, 1973.

Sagan, E., *Freud, Kadın ve Ahlak*, İlyas Yayınevi/İzmir, 2001.

Sağnak, M., *Kişi-Örgüt Değer Uyumu Ölçme Çalışmaları ve Kullanılan Yöntemlerin Karşılaştırılması*, Değerler Eğitimi Dergisi, Ocak, 2,5, 2004.

Sapsağlam, Ö., *Anasınıfına Devam Eden Çocuklara Uygulanan Sosyal Değerler Eğitimi Programının Sosyal Beceri Kazanımına Etkisinin İncelenmesi*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2015.

Schwartz, S. H., & Bardi, A., Value Hierarchies Across Cultures: Taking A Similarities Perspective, *Journal Of Cross-Cultural Psychology*, 32,3, 2001.

Schwartz, S. H., & Bilsky, W., Toward A Universal Psychological Structure Of Human Values, *Journal Of Personality and Social Psychology*, 53,3, 1987.

Schwartz, S. H., & Ross, M., Values In The West: A Theoretical and Empirical Challenge To The Individualism-Collectivism Cultural Dimension, *World Psychology*, 1, 1995.

Schwartz, S. H., & Bilsky W., Toward A Psychological Structure Of Human Values, *Journal Of Personality and Social Psychology*, 53, 1987.

Schwartz, S. H., A Theory Of Cultural Value Orientations: Explication and Applications, *Comparative Sociology*, 5,2, 2006.

Schwartz, S. H., An Overview Of The Schwartz Theory Of Basic Values, *Online Readings In Psychology And Culture*, December, 2,1, 2012.

Schwartz, S. H., Basic Human Values: An Overview, The Hebrew University Of Jerusalem, 2006.

Schwartz, S. H., Basic Human Values: Their Content and Structure Across Countries, *Voices*, 2005.

Schwartz, S. H., *Basic Individual Values: Sources and Consequences*, *Handbook Of Value*, Oxford University Press/Oxford, 2015.

Schwartz, S. H., Universal in The Content And Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries, *Advances In Experimental Social Psychology*, Academic Press/New York, 1992.

Schwartz, Shalom H., Value Orientations: Measurement, Antecedents and Consequences Across Nations., *Measuring attitudes cross-nationally: Lessons from the European Social Survey*, Sage, London, 2007.

Seyidoğlu, H., *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, Güzem Can Yayınları, 2016.

Silah, M., *Sosyal Psikoloji Davranış Bilimi*, Seçkin/Ankara, 2005.

Skirbekk G., Gilje N., *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*, Kesit Yayınları/İstanbul, 2006.

Smith, B. H., Contingencies Of Value, Critical Inquiry, 10,1, 1983.

Spranger, E., Types of Men: The Psychology and Ethics of Personality, Halle: Niemeyer, 1928.

Şerif, M., *Sosyal Kuralların Psikolojisi*, Sosyal Yayınları/İstanbul, 1985.

Uçar, F. H., & Çetinkaya, S., İlkokul Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Değerler Eğitimi, Oltu Beşerî Ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, 2,2, 2021.

Ulusoy, K. Ve Dilmaç, B., *Değerler Eğitimi*, Pegem Akademi/Ankara, 2016.

Ulusoy, K., *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi*, Pegem Yayıncılık/Ankara, 2019.

Uysal, E., Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsanî Erdemler–İslâmî Erdemler, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12,1, 2003.

Yazar, T., *İlköğretim Sosyal Bilgiler Programında Değerler Eğitiminin Mevcut Durumunun Belirlenmesi ve Öğretmenlere Yönelik Bir Program Modülü Geliştirme*, Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2010.

Yazıcı, K., Değerler Eğitimine Genel Bir Bakış, Kanat Dergisi, 19, 2006.

Yazıcı, M., Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri, Fırat University Journal of Social Sciences, 24,1, 2016.

Yeşil, R. & Aydın, D., Demokratik Değerlerin Eğitiminde Yöntem ve Zamanlama, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2, 2007.

Yılmaz, K., *Yönetimde Yeni Yaklaşımlar*, Pegem Akademi/Ankara, 2010.

ALEXANDRE DUMAS'IN SİYAH LALE ESERİ ÜZERİNE BİR ANALİZ

***Doç. Dr. SEVRA FIRINCIOĞULLARI**

Herhangi Bir Kuruma Bağlı Değil

ORCID: 000-0003-1052-6092

sevrafirinci@gmail.com

Özet

Bu çalışmada ünlü Fransız yazar Alexander Dumas tanıtılmış ve ünlü eseri “Siyah Lale” analiz edilmiştir. Bilindiği gibi Dumas Fransız edebiyatının en güçlü isimlerinden biri olmasının yanı sıra tarihi roman örneğini ortaya koyan en etkili yazarlardan birisidir. Bu nedenle yapıtlarında gerçeklikle kurgu bir arada yer almaktadır. “Siyah Lale” eseri belli bir dönemde Hollanda’da siyah lale üretiminin ne ölçüde büyük bir ekonomik ve politik etkiye sahip olduğunu ortaya koyması açısından önemlidir. Esere bakıldığı zaman tüm klasik eserlerde olduğu gibi iyiliğin ve kötülüğün savaşımını görmek mümkündür. Aynı zamanda iyilik ve kötülüğü simgeleyen karakterler ışığında bir dönemin tarihsel gerçekliğini de ortaya koyması bakımından önemlidir. Ülkede lale üretimi başarının, aristokrasi ve burjuvazi sınıflarının ikisin de prestijin simgesidir. Bu yönüyle ülkede tek bir siyah lale üretimi için ortaya inanılmaz miktarda bir ödül konulur. Bundan sonra gelişen olaylar ülkenin politik atmosferini serimleyen önemli noktalara vurgu yapar. Aynı zamanda siyah laleyi elde etmek için savaş veren insanların arasındaki sınıfsal, politik mücadeleyi ortaya koyması itibarıyla önemlidir. Aynı zamanda eser adalet duygusu, iyilik ve kötülüğün insan dünyasındaki savaşımı konusunda da önemli mesajlar içermektedir. Eser söz konusu gerçeklikler ışığında tanıtılmış ve analiz edilmiştir. Çalışma edebiyat sosyolojisi alanında olup, göstergebilim ve yorumbilim yöntemlerinden yararlanılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Alexander Dumas Pere, “Siyah Lale”, Tarihi Roman

Abstract

This study introduces the famous French writer Alexander Dumas and analyzes his famous work “The Black Tulip”. As it is known, Dumas is one of the most powerful names in French literature as well as one of the most influential writers who put forward the historical novel example. For this reason, reality and fiction coexist in his works. “The Black Tulip” is

important in terms of revealing the extent to which the production of black tulips had a great economic and political impact in the Netherlands in a certain period.

***000-0003-1052-6092, Kuruma Bağlı Değil, Doç. Dr. Sevrâ Fırıncioğulları, sevrafirinci@gmail.com**

When we look at the work, it is possible to see the struggle between good and evil, as in all classical works. It is also important in terms of revealing the historical reality of a period in the light of characters symbolizing good and evil. Tulip production in the country is a symbol of success and prestige for both aristocracy and bourgeoisie classes. In this respect, an incredible reward is offered for the production of a single black tulip in the country. The events that unfold after this emphasize important points that illustrate the political atmosphere of the country. At the same time, it is important as it reveals the class and political struggle between the people who fight to obtain the black tulip. At the same time, the work contains important messages about the sense of justice and the struggle between good and evil in the human world. The work is introduced and analyzed in the light of these realities. The study is in the field of sociology of literature and semiotics and hermeneutics methods were utilized.

Key Words: Alexander Dumas Pere, “The Black Tulip”, Historical Novel

1802 doğumlu Alexander Dumas Fransız edebiyatının en güçlü kalemlerinden biri olmasının yanı sıra dünya edebiyatında iz bırakan eserleri ile de bilinmektedir. Dumas’ın eserleri farklı dillere çevrilmekle birlikte sinemaya da uyarlanmıştır. “19. yüzyıl Fransız edebiyatının önemli yazarlarından Alexandre Dumas, aynı ismi taşıyan oğluyla karışmaması için “Alexandre Dumas père” olarak da bilinir. Tarihi macera romanlarıyla tanınan yazar, eserlerinin 100’den fazla dile çevrilmesi sayesinde Fransız edebiyatının en çok okunan isimlerinden biri olmuştur. Monte Kristo Kontu, Üç Silahşörler, Yirmi Yıl Sonra ve Demir Maskeli Adam gibi ünlü eserleri, dizi olarak yayınlanmanın yanı sıra, 20. yüzyılın başlarından itibaren yaklaşık 200 kez sinemaya uyarlanmıştır” (Altun, 2024:150). “Kendisi gibi romancı ve oyun yazarı Alexandre Dumas Fils’in babasıdır... Victor Hugo ile birlikte romantik dram tiyatrosunun kurucuları arasında sayılan Alexandre Dumas Pere, edebiyata oyun yazarlığıyla başladı. 1840’larda Paris’te Tarih Tiyatrosu’nu kurdu. Birçok türde eserler veren Dumas, daha

çok macera türündeki tarihi romanlarıyla ünlüdür”
(<https://www.biyografya.com/biyografi/28532>, Son Erişim 03.01. 2025).

Alexander Dumas’ın eserleri tarihi roman örneği olarak bilinmektedir. Bilindiği tarihi romanlar kurguyu kullanırlar ve tarihsel sürece birebir bağlı kalmazlar. “Tarihi anlatı ile tarihsel roman arasındaki en önemli fark tarihsel anlatının tüm gerçekliği vermeye gayret ederken tarihsel romanın geçmişteki bir zaman dilimi, olay veya şahsiyet hakkında en temel veya odak olabilecek bir kısmı alarak kurgunun gücüyle yeniden üretime tabi tutmasıdır. Tarihçi ile tarihsel roman yazarı arasındaki farklardan biri de tarih yazarının bilim iddiası, tarihsel roman yazarının ise yaratma gücünün verdiği itki ile sanat yapma ve yeniden üretim gayesidir. Dolayısıyla tarihçi ile tarihi roman yazarı arasındaki fark bilim adamı ile sanatçı arasındaki fark kadardır” (Karataş, 2015: 214). “Tarihi roman yazarları, tarihi olayları malzeme edinerek kendi sanatlarını icra etme yoluna gitmişlerdir. Tarihi roman yazarı bazen tarihi olaydan hareketle, tarihi olayın zaman, mekan ve şahsiyetlerinden apayrı bir kurgu ortaya çıkarabilmektedir” (Düzgün, 2008: 2). “Tarihi işleyen ve anlatmaya bağlı kurmaca metin türü olan romanın bir arada ele alınmasıyla ortaya çıkan roman türlerinden biridir tarihi roman. İlk örneklerini Walter Scott’ la veren tarihi roman yine bu yazarın başarısı sayesinde Avrupa’da bir tür halinde yaygınlaşmıştır. Bu metinlerde gerçeklik, tarihi vesikalar ve bunların yansımalarıdır. Fakat bir edebi metin yaratıcısı yalnızca bilimsellik ve öğreticilik amaçlı nesnel bir yapıda eserini oluşturamaz. Belgesel gerçeklikte var olan boşlukları hayal dünyasının yardımıyla doldurarak yeni bir ürün elde eder” (Korucu, 2018: 8).

Siyah Lale eseri oldukça romantik bir tarzda iyiliğin ve kötülüğün savaşımını anlatan bir hikayeye dayanmaktadır. 1672 yılında Hollanda’da yaşanan politik çarpışma içinde gerçekleşen idamlardan sonra ülkede Siyah Lale üretimi ile ilgili tarihsel süreci konu alır. Bilindiği gibi bu dönemde söz konusu bölgede laleler büyük bir zenginlik ve prestij göstergesidir ve lale üretimi inanılmaz bir yarışa dönüşmüştür. Bu süreçte ülkede bilinen cinsteki lale üretiminin dışında, lale soğanlarının farklı ırklarla karıştırılarak çeşitlendirilmektedir. Karışık renkler haricinde o ana dek bilinenlerin dışında tek renkli bir siyah lalenin üretilmesi için ödül konmuştur.

Romanın kahramanı Van Baerle idam edilen Cornelius De Witte’nin vaftiz oğludur ve De Witte ölmeden önce vaftiz oğluna politik mesajlarını içeren mektuplarını teslim etmiştir. Bu süreçten sonra tüm yaşamını lale üretimine ve bu yöndeki bilimsel çalışmalarına adan Van Baerle ne mektuplarla ne de içindikilerle ilgilenmemiş vaftiz babasını emanetini saklamak

dışında hiçbir şey yapmamıştır. Varlıklı bir aristokrat olan Van Baerle kendine bir botanik oluşturmuş o dönem kutsallaştırılan lalelerin soğanlarını ıslah ederek yeni türler elde etmeye çalışıyordu.

En sonunda da kendine bir uğraş edinmek için bitkileri ve böcekleri incelemeye başladı. Hollanda'nın bitkilerini topladı ve sınıflara ayırdı; tüm böcek türlerinden örnekler topladı ve kendi elleriyle çizdiği plakalarla birlikte bilimsel bir araştırma yazdı ve en sonunda zamanını ve korkunç bir hızla artan parasını nasıl değerlendireceğini bilmediğinden ülkesinde o çağda ilgilenebilecek en zarif ve en pahalı şeye mera sardı: Lalelere.

O zamanlar Hollandalılar ve Portekizliler bu tür bahçe uğraşlarında birbirleriyle adeta yarışıyorlardı ve laleyi inanılmaz derecede kutsallaştırıyorlardı. Kısa süre içinde Van Baerle'nin laleleri, plakaları, bitki yatakları, kurutma odaları ve soğanları, ünlü Romalı gezginlerin İskenderiye'nin kütüphanelerini ve tünellerini ziyaret etmesinden daha çok rağbet görür oldu.

Van Baerle, gelirini koleksiyonu için harcamaya ve tüm parasını onu mükemmelleştirmeye ayırmaya başladı. Tüm çabaları çok iyi sonuç verdi ve beş yeni lale türü buldu. Birine annesinin adı olan Jane, birine babasının adı olan Baerle ve diğerine vaftiz babasını Cornelius ismini verdi (Dumas, 2008: 49).

Siyah lale üretimi ülkede büyük prestij ve başarı göstergesine dönüşmüştür. Bu süreçte ülkede tek siyah lalenin üretimini başarana verilecek ödül ilan edilmiştir. İlan edilen ödül için hazırlık yapan Van Baerle siyah laleyi üretmek için çabalamakta ve oldukça başarılı sonuçlar almaktadır. Hesaba katmadığı tek şey yan komşusu Boxtel'dir.

Boxtel'in lale sevgisi John de Witte'nin (Van Baerle) usta bir lale yetiştiricisi olduğunu anladığı andan itibaren bir endişe kaynağına dönüştü. Böylelikle sadece komşusunun fikrinin kendisini nasıl inciteceğini düşünmeye başladı ve çok sevdiği, en çok ilgilendiği şey onun için adeta bir kabus oldu.

Kolaylıkla tahmin edilebileceği gibi Van Baerle doğuştan yeteneğini ve mükemmel zekasını kullanarak en güzel laleleri yetiştirmeye başladı. Van Baerle lalelerin renklerini ve şekillerini değiştirmeyi ve yeni türler geliştirmeyi, en verimli topraklara ve en uygun havaya sahip Haarlem ve Leyden'deki yetiştiricilerden daha iyi biliyordu.

Van Baerle o kadar başarılı oldu ki, kendisinden ve lalelerden o kadar bahsettirdi ki Boxtel'in ismi Hollanda'daki lale yetiştiricileri arasından tamamen silindi. Dort'taki lalecilik artık sadece alçak gönüllü ve kimseye zararı dokunmayan Cernelius Van Baerle tarafından temsil ediliyordu.

Onun sayesinde krallara layık en güzel çiçekler, bazen bir oduncunun bazen de bir avcının küçük kulübesinde açıyordu.

Van Baerle kendisini tamamen çiçek dikmeye, toplamaya ve onları yabancı otlardan arındırmaya vermişti. Bütün Avrupalı çiçek severler tarafından takdir edilen Van Baerle yanı başında kendisinin tahtından indirdiği bir bahtsızın olduğunu bile bilmiyordu. Deneylerine ve sonuçta başarılarına devam etti. İki sene sonra bahçesi herkesi şaşırtan çiçeklerle dolmuştu... Boxtel duvar boyuna diktiği küçük bir çınarın arkasından şişmiş gözleriyle, sulanan ağzıyla komşusunun her adımını takip ediyordu (Dumas, 2008: 54, 55).

Romanın ana kahramanı Van Baerle laleler üzerine uzmanlaşırken ve şehirdeki tek siyah laleyi üretmeye çalışırken komşusu Boxtel tarafından büyük bir kıskançlıkla takip edildiğinin farkında değildir. Ancak bu kıskançlık onun yıllarını hapiste geçirmesine neden olacaktır. Zira önce düzenlediği lale bahçesini kedileri salarak tarumar eden Boxtel yine onu durduramamış ve lale soğanlarının ekiminin hızlanarak sürmesinin önüne geçememiştir. Zira kahramanımız Van Baerle'nin büyük bir hayali vardır. Tek siyah lale üzerine konan büyük ödülü kazanıp fakirlere dağıtmak. Yoksullara dağıtarak savaşın ektiği nefret tohumlarını ortadan kaldırmak.

“Büyük, siyah laleyi ben bulacağım!” dedi kendine tohumları laleden koparırken, “Yüz bin florinlik ödülü ben alacağım. Parayı Dort'in yoksullarına dağıtacağım ve böylelikle her savaşta zenginlerin ektiği nefret tohumlarını söküp atacağım. NE Cumhuriyetçilerin ne de Orange yanlılarının düşmanlığını kazanmadan bahçemi görkemli bir hale getireceğim. Bir isyan çıkıp da kentin esnafının ya da denizcilerin gelip lale soğanlarını sökecekleri, yemeklerinde kullanacakları, arada bir her bir lale soğanı için iki yüz bin florin harcadığımı, anımsadıkları zamanlardaki gibi beni alçak sesle tehdit edecekleri korkusuyla yaşamayacağım artık. Haarlem ödülünün parasını kentin fakirlerine dağıttığımda her şey sona erecek (Dumas, 2008: 65).

Ancak kahramanımızın serüveni hiç de düşündüğü gibi ilerlemez. Siyasi suçlu ilan edilen vaftiz babasının mektuplarını lale soğanlarını koyduğu çekmeceye sakladıktan sonra

komşusu tarafından ihbar edilen Van Baerle için oldukça zor bir süreç başlar. Van Baerle hapse atılır. Ancak girdiği hapishanede farklı ırkları deneyerek yetiştirmiş olduğu siyah lale soğanlarını her şeye rağmen korumayı başarır.

Orada da kıskanç komşusu peşini bırakmaz ve gardiyanlar aracılığıyla onu izlemeye devam eder. Bu süreçte komşusu Boxel lale soğanlarından birini çalmayı başarır. Böylece Haarlem ödülünü almak için çaldığı laleyi kullanır. Ancak Van Baerle elinde tuttuğu son siyah lale soğanı sayesinde bu oyun bozulur. Adalet yerini bulur. Aynı zamanda Van Baerle ona hapishanede soğanları saklamak ve yetiştirmek için yardım eden gardiyanın üvey kızına aşık olur ve onunla evlenir. Romanın sonunda kahramanımızın masum olduğu anlaşıldığından hem büyük ödüle hem de özgürlüğüne kavuşur aynı zamanda aşık olduğu bu kızla yaşamını birleştirir.

Romanın en genel anlamda dönemin siyasi çalkantılarını, siyah lale üretiminin ülkede geldiği noktayı anlattığını belirtmek mümkündür. Ayrıca ana karakterin serüveni üzerinden bakıldığında dönemin siyasi çalkantıları içinde adalet arayışının zorluğuna da değindiğini belirtmek mümkündür.

Romanın temel konusu olan siyah lale üretimi ise, o dönemin sosyal ve ekonomik durumu içinde büyük bir yarışa dönüşebilecek ölçüde prestij göstergesi olan lalelerin öyküsünü anlatmaktadır. Dönemin yönetimi ve aristokrasisi için lalelerin ne ölçüde büyük bir önem arz ettiğini ve halkın yaşamını etkileyecek ölçüde önemli bir prestij göstergesi haline geldiğini ortaya koymaktadır.

Lale üretiminin ve buna yönelik sosyal algının ne büyük bir önem arz ettiği ve koşullar içinde ne ölçüde büyük bir soruna dönüşebileceğinin öyküleştirilerek anlatıldığını belirtmek mümkündür. Söz konusu öykü üzerinden iyi ve kötünün savaşımının yer aldığı söylenebilir. Dolayısıyla siyah lale üretimi ve dönemin sosyal koşulları tanıtılmış, bütün klasik eserlerde olduğu gibi iyilik ve kötülüğün klasik savaşımı da sunulmuştur. İnsanın içindeki iyiliğin ve kötülüğün bilinen en eski savaşı bu romanın öyküsünde de anlatılmıştır.

Kaynak

Altun, S, (2024), “Alexander Dumas’ın Kafkasya Maceralarında Öteki Mekan”, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 14, Özel Sayı

Dumas, A, (1998), “Siyah Lale”, Akvaryum Yayınevi, İstanbul

Düzgün, H, (2008), “Tarih Öğretiminde Tarihi Romanların Yeri-Mehmet Niyazi’nin Romanları-”, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Tarih Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Karataş, C, (2015), “Tarihsel Romanda Gerçeklik ve Kurgu İlişkisi” , III. Milletlerarası Tarihî Roman ve Romanda Tarih Bilgi Şöleni Bildiriler Kitabı, 27-29 Kasım Konya

Korucu, S, (2018), “2000 Sonrası Yayınlanan Tarihi Romanlarda Yakın Tarihin Ele Alınışı ve Eğitim”, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Orta eğitim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Programı Yüksek Lisans Tezi, İzmir

<https://www.biyografya.com/biyografi/28532>, Son Erişim: 03.01. 2025

FAKİHE ODMAN'IN *SEVGİ VE SAYGI* ROMANINDA ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ MODERNLEŞMESİ VE KADIN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Feyza HACİBEKTAŞOĞLU
İstanbul AREL Üniversitesi, feYZa-unsal@hotmail.com
ORCID ID: 0009-0007-3875-2426

ÖZET

Cumhuriyet'in ilanı sonrası Türk toplumunun modern bir çehreye kavuşmasında, Cumhuriyet ideolojisine halkın daha kolay ve hızlı şekilde uyum sağlayabilmesinde dönemin düşünürleri ve sanatkarları etkin rol oynamıştır. Milliyetçilik, modernleşme, eğitim kadının kamusal alandaki görünürlüğünün koşulları vb. erken Cumhuriyet dönemi yazarlarının romanlarında işledikleri konular arasında yer alır.

Erken Cumhuriyet döneminde popüler aşk romanlarıyla tanınan Fakihe Odman (d.1908-Bursa/ö.1967-Mudanya) da eserlerinde aşk eksenini çerçevesinde Cumhuriyet kazanımlarını işler. Özellikle kadın karakterlere yoğunlaşarak kadının kamusal alandaki varlığını belirginleştirmeye çalışan yazarın 1935'te yayımlanan ilk romanı *Sevgi ve Saygı*'da anlatılan milliyetçi ve modern Türk kadını, Türk genci, Türk toplumu vurgusu Cumhuriyet'in ilk çeyreği için önemlidir. Fakihe Odman “yeni Türk devletinin ulus kimliği inşası”ndan hareketle romanının başkışısı olan ve Cumhuriyet kazanımlarını özümsemiş “ideal Bursa kızı” Sevgi üzerinden Türklüğü yüceltir. Bunun yanı sıra Türklerin ve Türk tarihinin Avrupa'ya kabul ettirilmesi, Anadolu halkına duyulan saygı ve Anadolu'ya yöneliş vb. konuları da ele alarak millî, manevî ve kültürel değerlere sahip çıkma vurgusu yapar. Yazar, *Sevgi ve Saygı*'nın kişi kadrosunu milliyetçi ve modern Türk gençlerinden oluşturarak yeni Türk devleti ideolojisinin halka benimsetilmesinin özellikle akıl ve bilimi önceleyen, bedensel, zihinsel ve ruhsal açıdan sağlıklı genç nesiller ile mümkün olacağını vurgulamıştır.

Bu incelemede popüler bir aşk romanı olarak sunulan, kişi kadrosunun neredeyse tamamının gençlerden oluşması ve gençliği anlatması sebebiyle “ilk gençlik romanı” olarak da kabul edilen *Sevgi ve Saygı*'da özellikle ana karakterlerin nasıl kurgulandığı, yapıta adını veren gençler arasındaki evlilikle sonuçlanan aşk ilişkisinin simgeselliği, kadının kamusal hayattaki var oluş koşullarının nasıl yapılandırıldığı açığa çıkarılacak ve Fakihe Odman'ın dönemin hâkim ideolojisiyle nasıl ilişkilendiği tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Erken Cumhuriyet Dönemi, popüler roman, Fakihe Odman, modernleşme, milliyetçilik, Türk kadını.

MESLEK FOLKLORU BAĞLAMINDA UĞUR VE UĞURSUZLUĞA DAİR İNANISLAR

Dr. Öğr. Üyesi Sezai DEMİRTAŞ

Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

sezai.demirtas@selcuk.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-8219-255X

ÖZET

Folklor araştırmalarının temelinde yer alan halk kavramının ortak bir faktörü paylaşan herhangi bir insan grubu şeklinde ifade edilmeye başlanması, hedef kitlenin ilkel (vahşi) köylü ve medeni (seçkin) çizgisine taşınmasını sağlama yanında halka dair her şeyin incelendiği folklorun çalışma alanını da genişletmiştir. Bunun sonucu olarak insanları birbirine bağlayan dil, din, meslek gibi ortak değerlerin daha fazla dikkate alınması, kırsaldan kente doğru yönelen araştırmalara farklı boyutlar kazandırmıştır. Bildiri konusu olarak seçilen meslek folkloru çalışmalarını da bu minvalde değerlendirmek mümkündür. Bir mesleğin çalışma kültürü, o meslek grubuna ait özel bir dil, giyim tarzı, inanışlar, âdetler, semboller, anlatılar vb. unsurları ifade etmek için kullanılan meslek folkloru, folklorun sosyal gruplar arasında ortaya çıkmış şekillerindendir. Mesleklerin icracıları tarafından o meslek çerçevesinde ortaya konulmuş kültürel birikimi ele alan meslek folklorunda; somut olmayan kültürel ürünler yanında üniforma, araç ve gereçler gibi maddi kültüre dayalı somut boyutlar da bulunmaktadır. Meslek folkloru araştırmalarına katkı sağlaması düşünülen bu bildiriyle, halk inanışları içerisinde kendine yer edinen uğur ve uğursuzluğa dair inanışların meslek folkloru bağlamında ele alınması amaçlanmıştır. Bir kişi, nesne, hayvan, yer, sayı, zaman vb. unsurların iyilik, mutluluk, bereket gibi olumlu nitelik ve gücünü ifade eden uğur ile bu unsurların olumsuz nitelik ve gücünü ifade eden uğursuzluk algısı üzerine şekillenen inanışların çobanlık, balıkçılık, hekimlik, zeytincilik, dolmuşçuluk, madencilik, çarşı esnafılığı gibi meslekler açısından taşıdığı anlamlar üzerinde durularak söz konusu mesleklerde uğurlu ve uğursuz kabul edilen şahıs, nesne, gün, hayvan ve hareketlerle ilgili inanışların kökenleri hakkında tespitlere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Folklor, meslek folkloru, inanış, uğur, uğursuzluk

KARİYER PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK ÖZ YETERLİĞİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN VOSVIEWER İLE BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Osman SÖNER

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi,

osman.soner@izu.edu.tr - 0000-0001-9741-5357

ÖZET

Bu çalışmada, kariyer psikolojik danışmanlık öz yeterliği üzerine yapılan bilimsel yayınlar VOSviewer programı aracılığıyla bibliyometrik olarak analiz edilmiştir. Araştırmada veri kaynağı olarak, güvenilirliği ve gelişmiş filtreleme seçenekleriyle bilinen Web of Science veri tabanı kullanılmıştır. “Career Counseling Self-Efficacy” anahtar sözcüğüyle 01.06.2025 tarihinde yapılan tarama sonucunda elde edilen 1.334 kayıt arasından yayın türlerine göre en fazla sayıda çalışmanın 1.228 ile makale (article) formatında olduğu belirlenmiştir. Bunu sırasıyla 69 derleme makalesi (review article) ve 67 bildiri özeti (Proceeding paper) takip etmektedir. Ayrıca kitap bölümü, editöryal materyal, bildiriler, mektuplar ve geri çekilmiş yayınlar gibi türlere de yer verildiği görülmüştür. Bu yayınlar, ortak yazar analizi, yazar atıf analizi, kaynak ve ülke düzeyinde atıf analizleri, kurum analizleri ve anahtar sözcük analizleri üzerinden incelenmiştir. Analizlerde hem bilimsel üretkenlik hem de araştırma iş birlikleri ve tematik eğilimler değerlendirilmiştir. Ayrıca bibliyometrik eşleşme (bibliometric coupling) ve yazarların eş atıf (co-citation) ilişkileri incelenerek literatürdeki yapısal bağlar haritalandırılmıştır. Bu sayede, kariyer psikolojik danışmanlığı öz yeterliği alanında öne çıkan araştırmacılar, kurumlar, ülkeler ve çalışma odakları ortaya konulacak, alanın gelişim yönü ve araştırma boşlukları belirlenmiştir. Elde edilen bulgular bilimsel literatüre stratejik katkı sunacağı umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kariyer, psikolojik danışmanlık, öz yeterlik, bibliyometrik analiz

1. GİRİŞ

Kariyer psikolojik danışmanlık öz yeterliği üzerine yapılan akademik çalışmalar, bireylerin kariyer planlaması sürecinde danışmanlık hizmetlerinin kalitesini doğrudan etkileyen bir değişken olarak önem kazanmaktadır. Öz yeterlik, bireyin belirli bir görev ya da davranışı başarıyla yerine getirebileceğine dair inancı olarak tanımlanmakta ve kariyer danışmanlarının profesyonel yeterliklerini değerlendirmede temel bir ölçüt olarak kabul edilmektedir. Bu alandaki yayınların zaman içinde artış göstermesi, kavrama olan ilginin yükseldiğini ve araştırmacılar açısından çeşitli açılardan ele alınmaya uygun zenginlikte bir içerik barındırdığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, literatürün nicel olarak analiz edilmesi gereksinimi doğmuş, özellikle bibliyometrik analiz yöntemleri ön plana çıkmıştır. Bibliyometrik analiz, belirli bir bilimsel alandaki üretkenlik, iş birliği ağları, anahtar kavram kümeleri ve yayın trendleri gibi ölçütleri inceleyerek alana ilişkin genel bir resim sunan sistematik ve sayısal bir yöntemdir (Merigo ve Yang, 2017).

Kariyer danışmanlığına dair öz yeterlik temalı araştırmaların bibliyometrik incelemesi, sadece bireysel danışman becerileriyle sınırlı kalmayıp, örgütsel destek, etik ilkeler, eğitim uygulamaları ve danışan-danışman ilişkisi gibi çok boyutlu yapıların da değerlendirilmesini olanaklı kılmaktadır. VOSviewer gibi görselleştirme yazılımları sayesinde, bu çalışmaların kümelenme yapıları, yazar ve kurum ilişkileri, anahtar kelime yoğunlukları ve araştırma boşlukları açık biçimde tespit edilebilmektedir. Nitekim öğretmen liderliği, örgütsel bağlılık ya da sürdürülebilir kurumsal gelişim gibi yakın temalarda yapılan benzer analizlerde, öz yeterlik kavramının merkezî bir ekseninde konumlandığı görülmektedir (Hidayat et al., 2023; Wargoputri et al., 2024). Ayrıca literatürde öne çıkan eğilimler, öz yeterlik üzerine yapılan çalışmaların giderek disiplinlerarası nitelik kazandığını ve sadece psikolojik danışmanlıkla sınırlı kalmayıp insan kaynakları, eğitim yönetimi ve iş yaşam dengesi gibi alanlarla da entegre olduğunu ortaya koymaktadır (Padwiansyah et al., 2023; Srivastava, 2024).

Bu çalışma, kariyer psikolojik danışmanlık öz yeterliği üzerine yapılan yayınları VOSviewer aracılığıyla bibliyometrik olarak inceleyerek literatürdeki güncel eğilimleri, üretken yazar ve kurumları, anahtar kavram kümelerini ve araştırma boşluklarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda kariyer danışmanlarının profesyonel gelişimi ve etik sorumluluklarının şekillendirilmesinde kullanılabilecek ampirik bir zemin sunmayı hedeflemektedir. Bu yönüyle çalışma, hem akademik literatürün sistematik biçimde değerlendirilmesini sağlamakta hem de araştırmacılar ve uygulayıcılar için stratejik bir referans çerçevesi oluşturmaktadır.

1.1.Kariyer Psikolojik Danışmanlığı Öz Yeterlik Kavramsal Çerçeve

Kariyer psikolojik danışmanlığı öz yeterliği, bireylerin kariyer gelişim süreçlerinde danışanlara etkili rehberlik sağlayabilme inançlarını temsil eden kritik bir psikolojik yapı olarak tanımlanır. Bandura'nın

sosyal bilişsel kuramı çerçevesinde şekillenen bu kavram, bireyin kendi danışmanlık becerilerini etkili biçimde kullanabileceğine yönelik inancını içerir ve kariyer danışmanlarının tutumları, müdahale stratejileri ve profesyonel performansları üzerinde doğrudan etkili olur (Lent & Hackett, 1987). Öz yeterlik inancı, yalnızca danışmanlık sürecinin kalitesini değil, aynı zamanda danışmanların mesleki doyumlarını ve tükenmişlik düzeylerini de belirleyen temel bir bileşen olarak öne çıkmaktadır (Tang et al., 2004). Alanyazında, kariyer danışmanlığı öz yeterliği üzerine yapılan çalışmalar; danışman adaylarının eğitimi, süpervizyon deneyimleri, danışanla etkileşim kalitesi ve danışmanın kişisel özelliklerinin (örneğin empati düzeyi, bilinçlilik, duygusal zeka) öz yeterlik düzeylerini anlamlı şekilde etkileyebildiğini göstermektedir (Larson et al., 1992; Lent et al., 2003). VOSviewer gibi bibliyometrik analiz araçları aracılığıyla yapılan yeni nesil taramalar, kariyer danışmanlığı öz yeterliği konusunun özellikle 2000’li yıllardan sonra artan bir ilgiyle ele alındığını, kavramın “multikültürel yeterlik”, “liderlik”, “karar verme becerisi” ve “psikolojik sağlamlık” gibi yapılarla birlikte incelendiğini ortaya koymaktadır (O'Brien et al., 1997).

Türkiye bağlamında yapılan çalışmalar da konuya ilişkin önemli bulgular sunmaktadır. Örneğin, Ümmet (2017) pozitif-duygulanımın psikolojik danışman adaylarının öz yeterliklerini anlamlı şekilde etkilediğini ortaya koymuştur. Siyez ve Savi (2010) ise empati, öz yeterlik ve psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkileri ele alırken; Meydan (2021), süpervizyon süreçlerinin öz yeterlik algıları üzerindeki etkisine odaklanmıştır. Ayrıca, Demirtaş-Zorbaz ve arkadaşları (2023), kariyer karar verme öz yeterliğini artırmaya yönelik geliştirilen "Career Sailboat" modelini test etmişlerdir. Bakioğlu ve Türküm (2020) ise çok kültürlü yeterlik, toplumsal cinsiyet rolleri ve farkındalık gibi değişkenlerin öz yeterlik üzerindeki etkilerini analiz etmişlerdir. Aslan ve Padir (2023), üstün yetenekli öğrencilerle çalışma bağlamında danışmanların bilgi ve algılarının öz yeterliğe katkısını ortaya koyarken; Çarkıt (2023), çalışma hedeflerine ulaşmanın iş doyumunu ile ilişkisinde öz yeterliğin rolünü vurgulamıştır. Son olarak, Söner (2025), yapay zekâ destekli kariyer danışmanlığı eğitim programlarının, danışman adaylarının öz yeterlik düzeylerinde anlamlı artış sağladığını; bu etkinin izleme testinde de korunduğunu ve danışmanların uygulama becerilerinin simülasyonlar, senaryolar ve dijital geri bildirimlerle geliştiğini ortaya koymuştur. Bu bulgular, Türkiye’de kariyer danışmanlığı öz yeterliğine dair kuramsal ve uygulamalı ilginin arttığını ve bu alanda çeşitlenen metodolojik yaklaşımların varlığını göstermektedir.

Danışmanların öz yeterlik düzeylerinin artırılması, yalnızca bireysel danışmanlık uygulamalarının kalitesini artırmakla kalmayıp; aynı zamanda kurumsal düzeyde hizmet sunumunun etkililiğine, danışan memnuniyetine ve mesleki bağlılığa da doğrudan katkı sağlamaktadır (Bandura, 1997). Literatürde bu kapsamda yapılan çalışmalar, öz yeterlik düzeylerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi,

ölçülmesi ve geliştirilmesine yönelik araç ve stratejilerin geliştirilmesini teşvik etmektedir. Böylece, alanda hem kuramsal derinlik hem de uygulamaya dönük yenilikçi öneriler geliştirilebilmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, kariyer psikolojik danışmanlık öz yeterliği üzerine yapılmış çalışmaları bibliyometrik yöntemle incelemektedir. Web of Science veritabanından elde edilen veriler, VOSviewer yazılımı kullanılarak atıf analizi, anahtar kelime birliktelikleri ve işbirliği ağları bağlamında analiz edilmiştir. Bibliyometrik analiz, bilimsel yayınların yapısını, eğilimlerini ve ilişkisel örüntülerini sistematik ve nicel olarak ortaya koyan bir yöntemdir (Donthu et al., 2021).

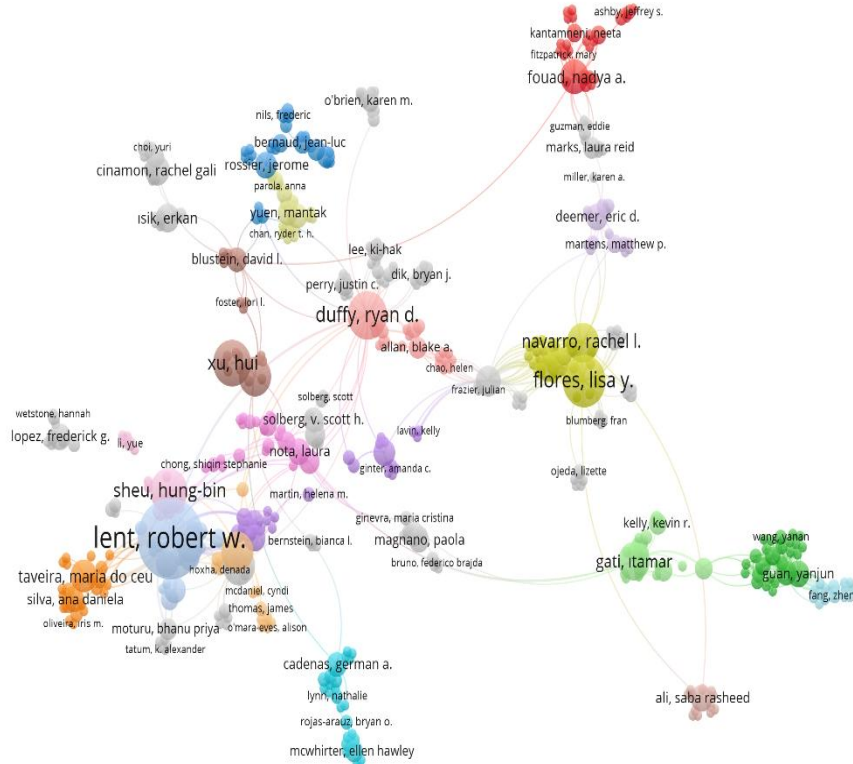
2.2. Veri Seti, Kullanılan Yazılım ve Bibliyometrik Analiz Süreci

Bibliyometrik analizlerde farklı yazılımlar kullanılmakla birlikte, bu çalışmada VOSviewer programı tercih edilmiştir. Bu tercihte, VOSviewer'ın literatür yapısını görselleştirme, ilişkisel ağları haritalandırma ve çok boyutlu analiz yapabilme gibi güçlü yönleri etkili olmuştur. Program, literatürdeki tematik kümelenmeleri, kavramsal etkileşimleri ve araştırma alanının evrimsel dinamiklerini keşfetmede araştırmacılara önemli avantajlar sunmaktadır. Grafiksel arayüzü sayesinde özellikle yazar, dergi, kurum, ülke ve anahtar kelime düzeyindeki eşleşmeleri sezgisel olarak yorumlamaya olanak tanımaktadır. Çalışmada kullanılan veri seti, Web of Science Core Collection veri tabanından elde edilmiştir. Web of Science, gelişmiş arama algoritmaları ve disiplinler arası kapsamlı içeriğiyle yüksek güvenilirlik düzeyine sahip bir kaynak olarak öne çıkmakta; yalnızca hakemli, bilimsel ve etik standartları karşılayan yayınları indekslemesi nedeniyle bibliyometrik çalışmalar açısından tercih edilmektedir. 6 Temmuz 2025 tarihinde "Career Counseling Self-Efficacy" anahtar sözcüğü ile yapılan taramada, "tüm alanlar" filtrelemesi ile 35.774 kayıt elde edilmiştir. Bu havuzdan 1.334 kayıt analiz kapsamına alınmış, yayın türlerine göre dağılım incelendiğinde çalışmaların büyük çoğunluğunun ($n = 1.228$) özgün araştırma makalesi formatında olduğu görülmüştür. Bunu sırasıyla derleme makaleleri ($n = 69$) ve bildiri özetleri ($n = 67$) takip etmektedir. Ayrıca kitap bölümü, editöryal değerlendirme, mektup, rapor ve geri çekilmiş yayın gibi farklı türlerin de yer aldığı belirlenmiştir. Elde edilen veri seti, yazar, atıf, dergi, ülke, kurum ve anahtar kelime düzeylerinde çok yönlü bibliyometrik analizlerle değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Ortak Yazar Analizi

Yazarların ortak yazarlık analizine göre, en fazla bağlantılı ve iş birliği yapan yazarları tespit etmek üzere en az 1 yayın ve en az 1 atıf kriteri belirlenerek ağ haritası oluşturulmuştur. Ortak yazar analizi sonucunda elde edilen bibliyometrik ağ yapısı aşağıda Şekil 1’te sunulmuştur.

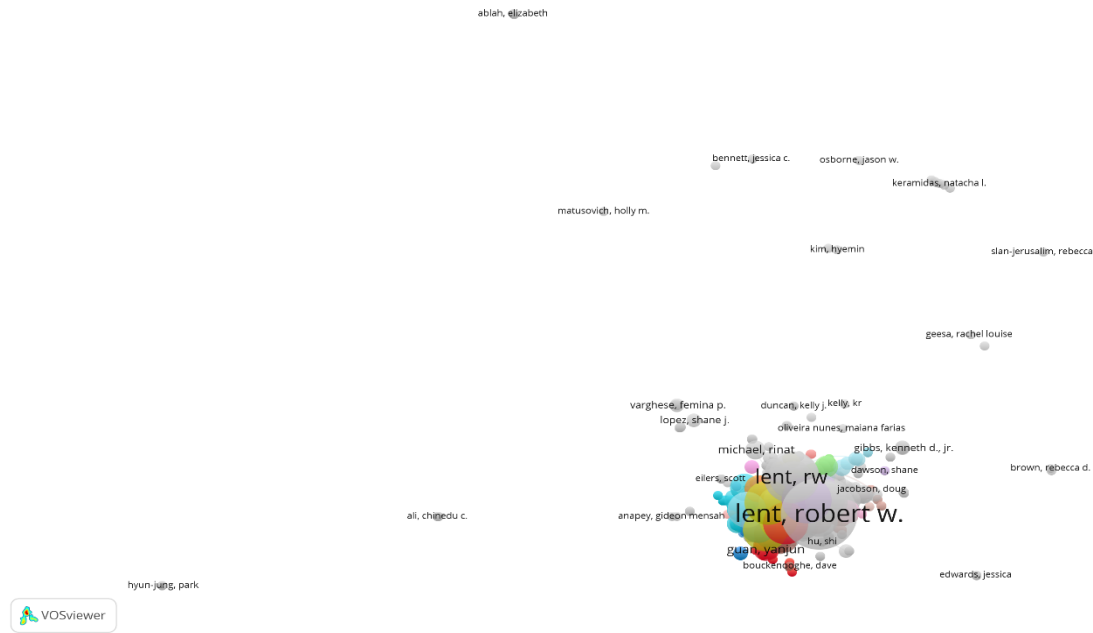
Şekil 1. Yazarlar Arası İş Birliğini Gösteren Ortak Yazar Bağları

Şekil 1’de görüldüğü üzere ortak yazar analizi sonucunda, en çok atıf alan yazarların (örneğin, 11.377 atıf ile Lent, 9.822 ile Brown ve 7.378 ile Hackett) her zaman en yüksek bağlantıya sahip yazarlar olmadıkları dikkat çekmektedir. Elde edilen ağ yapısı dokuz farklı kümeye ayrılmış olup, bu kümeler yazarlar arasındaki ortak yazarlık ilişkilerine göre şekillenmiştir. En büyük ve merkezi kümede, Robert W. Lent, Hung-Bin Sheu ve Maria do Ceu Taveira gibi isimlerin yer aldığı yoğun bir iş birliği ağı gözlenmiştir; özellikle Lent, çok sayıda farklı yazarla iş birliği içinde olması nedeniyle en merkezî konumda yer almaktadır. Şekildeki renk kodlamaları, bu kümeleri birbirinden ayırmakta ve her bir kümenin, belirli tematik veya coğrafi araştırma iş birliklerini yansıttığını göstermektedir. Örneğin, Rachel L. Navarro ve Lisa Y.

Flores'in bulunduğu sarı küme; Itamar Gati ve Kevin R. Kelly'nin yer aldığı yeşil küme ile Nadya A. Fouad'ın merkezde olduğu kırmızı küme, literatürdeki iş birliği yapılarının örnek alt kümeleri olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte, yüksek bağlantılı yazarların her zaman en çok yayın yapan ya da en çok atıf alan kişiler olmaması dikkat çekicidir; örneğin, Xu Hui ve Laura Nota gibi yazarlar kendi kümeleri içinde yoğun iş birliği sergilese de diğer kümelerle sınırlı düzeyde ilişki kurmuştur. Bu bulgular, akademik etki ile yapısal iş birliğinin her zaman örtüşmediğini ve bibliyometrik analizlerin bu tür farklılıkları ortaya koymada işlevsel olduğunu göstermektedir.

3.2. Yazar atıf analizi

Atıf ağlarını tespit etmek üzere en az 1 yayın ve en az 1 atıf kriteri ile yazar atıf analizine dair ağ haritası çıkarılmıştır. Yazar atıf analizi sonucunda elde edilen bibliyometrik ağ yapısı aşağıda Şekil 2'te sunulmuştur.

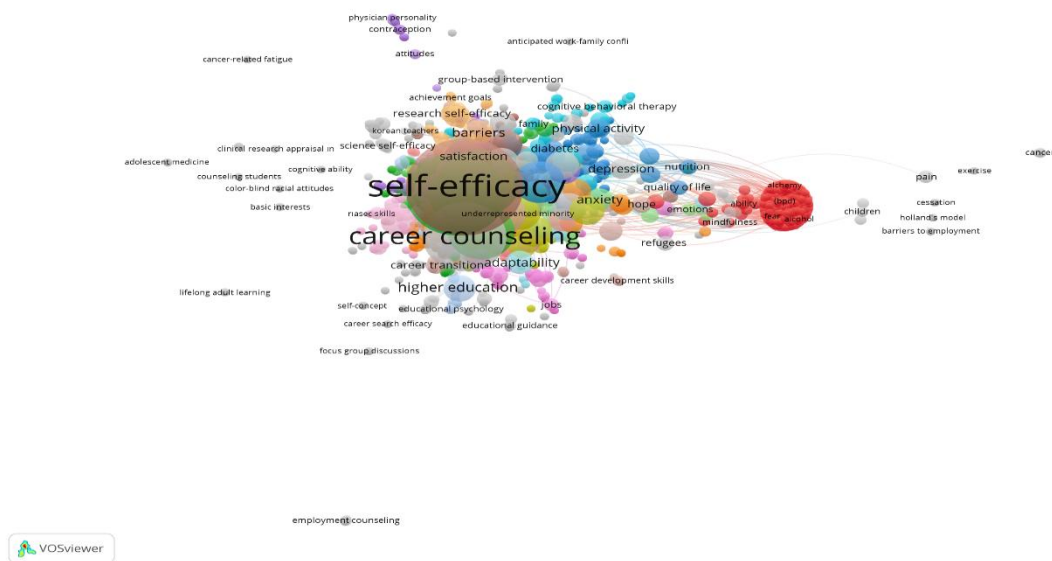
Şekil 2. Yazar Atıf Analizine İlişkin Ağ Analizi

Yapılan yazar atıf analizinde, birbirleriyle bağlantılı 2.997 birim üzerinden gerçekleştirilen değerlendirme sonucunda toplamda 48 küme, 44.833 bağlantı ve 74.037 toplam bağlantı gücü tespit edilmiştir. En fazla atıf alan yazarlar sırasıyla 11.377 atıf ile Robert W. Lent, 9.822 atıf ile Steven D. Brown ve 7.378 atıf ile Gail Hackett olmuş; bu üç yazar aynı zamanda toplam

bağlantı gücü açısından da en üst sıralarda yer almıştır. Özellikle Lent, hem düğüm boyutunun büyüklüğü hem de çok sayıda yazarla kurduğu yoğun bağlantılar sayesinde ağın merkezinde konumlanmakta ve alanın entelektüel yapısında belirleyici bir figür olarak öne çıkmaktadır. Ortaya çıkan haritada, tek bir baskın kümenin varlığı dikkat çekmekte; bu ana yapının içinde Guan, Hu, Michael, Eilers, Anapey ve Gibbs gibi yazarların da bulunduğu ve bu yazarların hem kendi aralarında hem de Lent ile çift yönlü yoğun atıf ilişkileri kurduğu görülmektedir. Buna karşılık, ağın dış çeperlerinde yer alan Ablah, Bennett, Kim, Geesa, Matusovich, Osborne ve Slan-Jerusalem gibi bazı yazarlar ana küme ile sınırlı düzeyde etkileşim göstermekte, bu da söz konusu yazarların merkezî bilgi akışından uzak ya da farklı alt alanlara odaklanan çalışmalara sahip olduğunu düşündürmektedir. Genel olarak en çok atıf alan yazarların (özellikle Lent'in) aynı zamanda ağın en merkezî ve bağlantılı figürleri olması, atıf sayısının yalnızca niceliksel bir gösterge değil, bilimsel etki ve yapısal merkezîyet açısından da anlamlı bir ölçüt olduğunu ortaya koymaktadır; öte yandan, bazı yazarların yüksek atıf almalarına rağmen sınırlı bağlantı göstermesi, bu kişilerin daha bağımsız veya özgün hatlar üzerinden atıf aldığına işaret etmektedir.

3.3. Kaynak Atıf Analizi

Kaynak atıf ağlarını tespit etmek üzere en az 1 kaynak ve en az 1 atıf kriteri ile kaynak atıf analizine dair ağ haritası çıkarılmıştır. Kaynak atıf analizi sonucunda elde edilen bibliyometrik ağ yapısı aşağıda Şekil 3’te sunulmuştur.

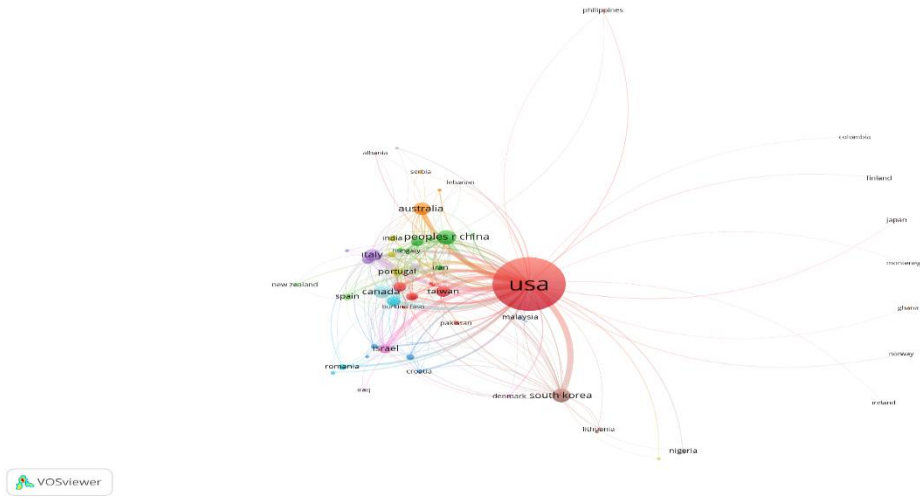

Şekil 3. Kaynak Atıf Analizine İlişkin Ağ Analizi

Şekil 3'te görüldüğü üzere birbiriyle bağlantılı 282 kaynak üzerinden gerçekleştirilen kaynak atıf analizinde, toplamda 48 küme, 44.833 bağlantı ve 74.037 toplam bağlantı gücü tespit edilmiştir. Atıf sayısı bakımından öne çıkan dergiler sırasıyla Journal of Counseling Psychology (14.703 atıf), Journal of Vocational Behavior (12.699 atıf) ve Journal of Career Assessment olup, bu üç dergi aynı zamanda toplam bağlantı gücü açısından da ilk üç sırada yer almaktadır. Analiz bulgularına göre, literatürde en sık atıf yapılan kaynakların başında Journal of Career Assessment, Journal of Career Development ve Career Development Quarterly gelmekte; bu dergiler, büyük düğüm boyutları ve yüksek bağlantı sayılarıyla ağın merkezinde konumlanarak, ilgili alanda temel referans kaynakları olarak işlev gördüklerini ortaya koymaktadır. Görselleştirilen ağ yapısında en az altı farklı kümenin oluştuğu gözlemlenmiş, bu kümelerin dergilerin konusal yakınlıklarına göre gruplaştığı anlaşılmıştır. Örneğin, Counseling Psychologist, Rehabilitation Counseling Bulletin ve Journal of Employment Counseling gibi kaynaklar benzer temalar etrafında yoğun biçimde birbirine bağlanarak kendi içlerinde anlamlı bir yapı oluşturmuştur. Öte yandan, Frontiers in Psychology ve Frontiers in Education gibi çok disiplinli dergiler, birden fazla kümeyle bağlantı kurlmaları nedeniyle ağın geçiş bölgelerinde yer almakta ve alanlar arası etkileşimi temsil etmektedir. Ağın dış çeperlerinde bulunan PLOS ONE, Revista de Psicodidáctica, ACM Transactions on Computing ve Journal of Chemical Education gibi kaynaklar ise merkezî atıf ağına kıyasla daha zayıf bağlantılarla temsil edilmekte olup, analiz kapsamındaki çekirdek konu alanıyla sınırlı düzeyde örtüşen veya daha marjinal/disiplinlerarası literatürleri yansıtmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, Journal of Career Assessment yalnızca en çok atıf alan değil, aynı zamanda en fazla kaynakla bağlantı kuran yayın olarak ağ yapısının merkezinde konumlanmakta ve literatürün yönünü belirlemede kritik bir rol üstlenmektedir.

3.4. Ülke Atıf Analizi

Yayınların menşei ülkelerine göre aldıkları atıflara dair ağ haritası oluşturmak üzere bir ülke tarafından en az 1 eser yayınlanması ve 1 atıf alınması kriteri kapsamında aralarında ilişki bulunan 61 gözlem birimi üzerinden analiz yapılmıştır. Ülke atıf analizi sonucunda elde edilen bibliyometrik ağ yapısı aşağıda Şekil 4'de sunulmuştur.

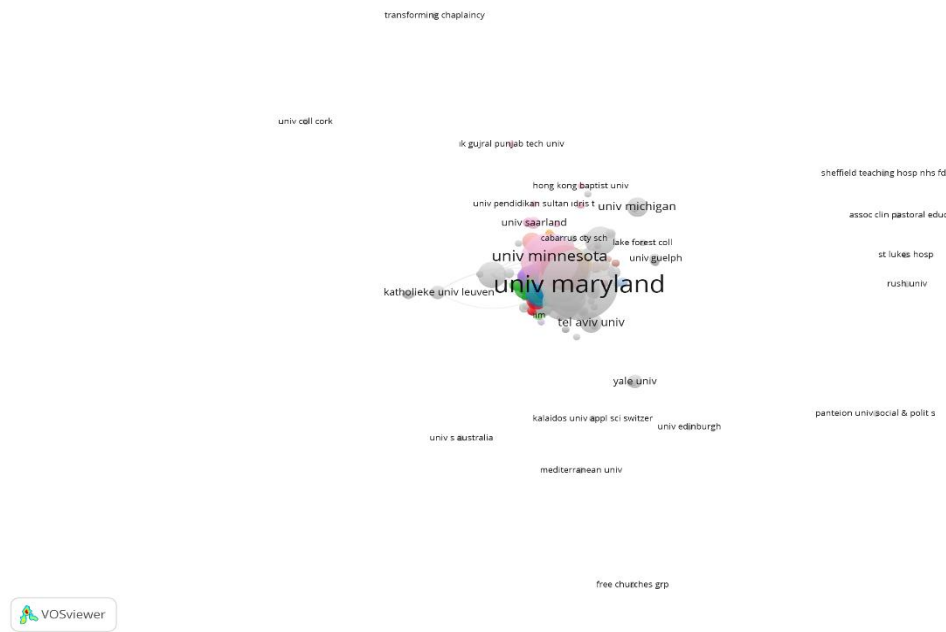
Şekil 4. Kaynak Atıf Analizine İlişkin Ağ Analizi

Şekil 4'te görüldüğü üzere gerçekleştirilen ülke bazlı atıf analizinde, 13 küme, 380 bağlantı ve 1.785 toplam bağlantı gücü tespit edilmiştir; ayrıca bibliyometrik yapıda 26 kümeye ayrılmış 303 bağlantı ve 3.158 toplam bağlantı gücü kaydedilmiştir. Atıf sayısı bakımından en önde gelen ülkeler sırasıyla Amerika Birleşik Devletleri (USA) 40.488 atıfı, Çin 1.557 atıfı ve Avustralya 1.493 atıfı yer almakta olup, bu ülkeler aynı zamanda uluslararası iş birliği ve toplam bağlantı gücü açısından da dikkat çekmektedir. Özellikle ABD, hem düğüm büyüklüğü hem de diğer ülkelerle kurduğu yoğun bağlantılarla bibliyometrik ağın merkezinde konumlanmakta ve küresel bilgi akışında belirleyici bir rol üstlenmektedir. ABD ile güçlü çift yönlü atıf ilişkileri geliştiren ülkeler arasında Güney Kore, Kanada, Tayvan, Avustralya, Çin, İsrail, Portekiz, İtalya ve İspanya öne çıkmaktadır. Bu ülkeler hem kendi aralarında hem de ABD ile sıkı bir bilimsel iş birliği yapısı sergilemekte olup, özellikle Asya ülkeleri olan Güney Kore ve Tayvan ile ABD arasındaki kalın bağlantılar bu etkileşimin yoğunluğunu göstermektedir. Şekildeki kümelenmeler, ülkelerin coğrafi ve tematik yakınlıklarına göre oluşan bilimsel iş birliği bloklarını yansıtmaktadır; örneğin, Avrupa ülkeleri (İtalya, Portekiz, İspanya, Romanya, Almanya) genellikle birbiriyle ilişkili kümelerde yer alırken, Asya ülkeleri (Çin, Güney Kore, Tayvan, Japonya) hem iç grup bağları hem de ABD ile dış bağlantılar kurmaktadır. Öte yandan, ağın dış çeperlerinde bulunan Gana, Litvanya, Kolombiya, Karadağ, Arnavutluk ve Irak gibi ülkeler daha sınırlı bağlantılarla temsil edilmekte, bu da bu ülkelerin analiz kapsamındaki literatürde daha az atıf aldığı ya da yaptığı anlamına gelmektedir. Genel olarak bu analiz, ülkelerin bilimsel etkisini ve uluslararası bilgi üretimi içindeki konumunu

ortaya koymakta; özellikle ABD'nin yalnızca yayın sayısı değil, kurduğu çift yönlü atıf ilişkileriyle de literatürdeki merkezi rolünü pekiştirdiğini göstermektedir.

3.5. Kurum Atıf Analizi

Kurumlar arası atıflara dair ağ haritası oluşturmak üzere bir kurum tarafından en az 1 eser yayınlanması ve 1 atıf alınması kriteri kapsamında aralarında ilişki bulunan 953 gözlem birimi üzerinden analiz yapılmıştır. Kurum atıf analizi sonucunda elde edilen bibliyometrik ağ yapısı aşağıda Şekil 5'te sunulmuştur.

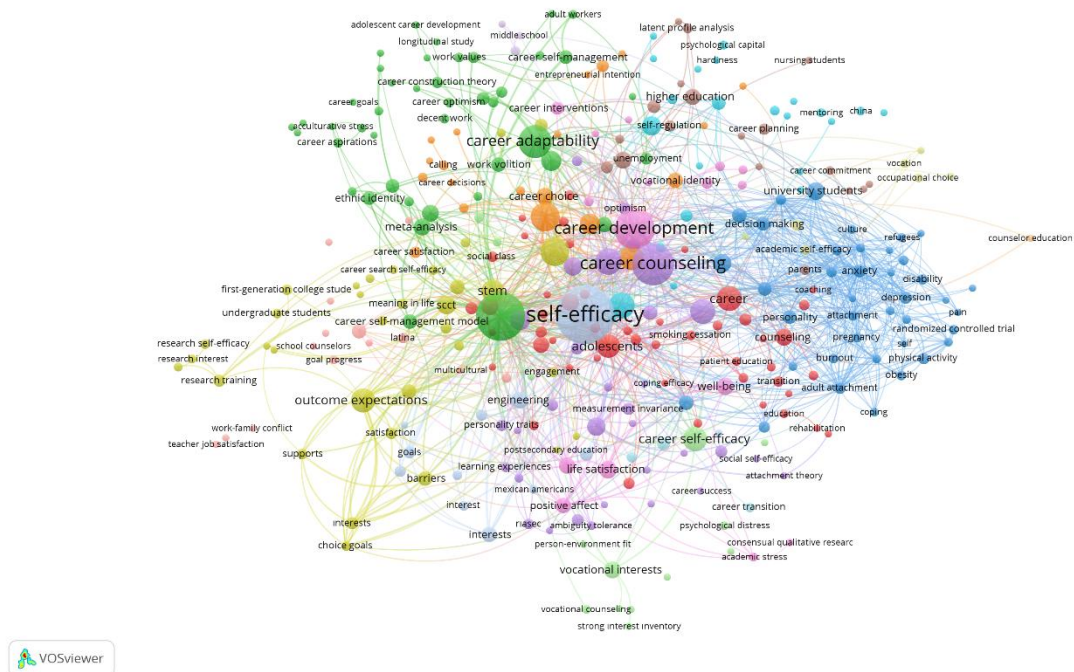
Şekil 5. Kurum Atıf Analizine İlişkin Ağ Analizi

Şekil 5'te görüldüğü üzere gerçekleştirilen kurumlar arası eş atıf analizine göre, toplamda 40 küme, 9.244 bağlantı ve 21.576 toplam bağlantı gücü tespit edilmiştir. Üretkenlik açısından en fazla yayına sahip ilk üç kurum sırasıyla University of Maryland (106 eser), University of Missouri (62 eser) ve University of Wisconsin (43 eser) olarak öne çıkarken, atıf sayısı bakımından en fazla etki yaratan kurumlar ise University of Maryland (10.325 atıf), Loyola University (6.629 atıf) ve Arizona State University (4.123 atıf) olmuştur. Özellikle University of Maryland, hem düğüm boyutunun büyüklüğü hem de farklı kurumlarla kurduğu yüksek sayıda eş atıf bağlantısıyla bibliyometrik ağın merkezinde yer almakta, literatürde yüksek düzeyde görünürlük ve bilimsel etki gücüne sahip olduğunu göstermektedir. Bu kurum, University of Minnesota, University of Michigan, Katholieke Universiteit Leuven, Tel Aviv

University ve Universität des Saarlandes gibi kurumlarla kurduğu çift yönlü güçlü atıf ilişkileri sayesinde, ortak referans noktası niteliğindedir. Şekildeki kümelenmeler, kurumların coğrafi ve tematik yakınlıklarına göre gruplaştığını ortaya koymakta; örneğin Avrupa kökenli üniversiteler (ör. KU Leuven) genellikle kendi aralarında kümelenirken, Amerikan üniversiteleri daha merkezî bir pozisyonda yer almakta ve farklı kıtalardan kurumlarla yoğun iş birliği örüntüleri sergilemektedir. Ağın dış çeperlerinde konumlanan Free Churches Group, Rush University ve University College Cork gibi kurumlar ise sınırlı atıf bağlantıları nedeniyle daha marjinal pozisyonlarda yer almakta; bu da söz konusu kurumların analiz edilen alandaki bilimsel etki düzeylerinin görece düşük olduğunu göstermektedir. Bu analiz genel olarak, kurumların akademik literatürdeki yerini, entelektüel bilgi akışındaki rollerini ve bilimsel etkileşimlerin yapısal desenlerini ortaya koyarak bibliyometrik açıdan anlamlı ve açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır.

3.6. Anahtar Sözcük Analizi

Anahtar sözcük atıf analizi sonucunda elde edilen bibliyometrik ağ yapısı aşağıda Şekil 6’da sunulmuştur.

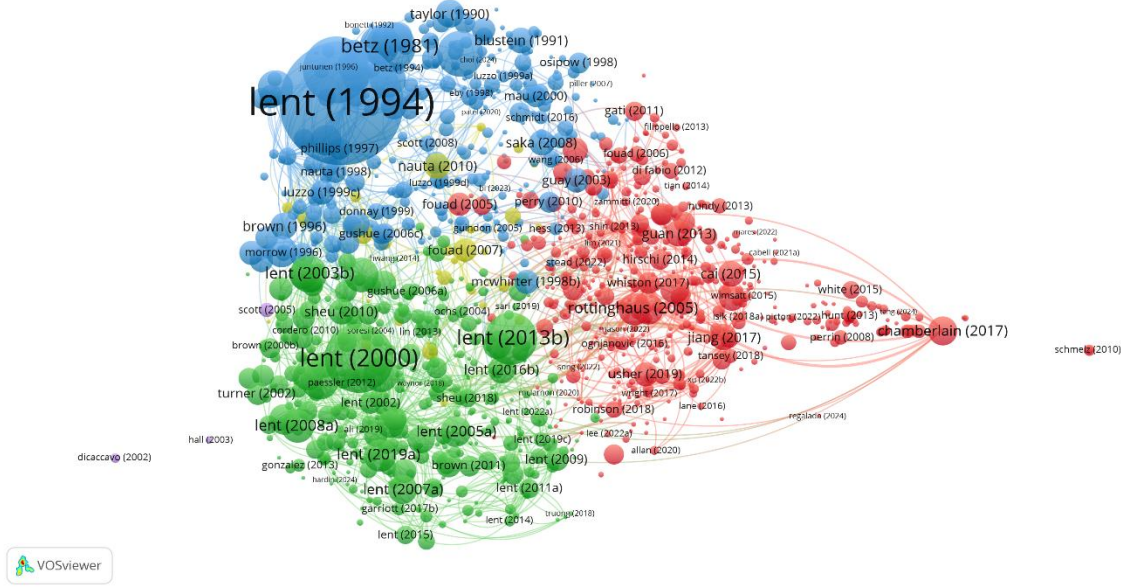
Şekil 6. Anahtar Sözcük Analizine İlişkin Ağ Analizi

Şekil 6’da görüldüğü üzere kariyer psikolojik danışmanlığı alanında gerçekleştirilen anahtar kelime eşgörünüm analizine göre, en sık kullanılan terimler arasında self-efficacy (169 tekrar),

social cognitive career theory (121 tekrar) ve career counseling (87 tekrar) yer almakta olup, bu kavramlar aynı zamanda toplam bağlantı gücü açısından da ilk üç sırada konumlanmaktadır. En az üç kez görülen ve aralarında ilişki bulunan 544 anahtar kelime birimi üzerinden yapılan analiz sonucunda, toplam 17 küme, 7.878 bağlantı ve 12.562 toplam bağlantı gücü tespit edilmiştir. Elde edilen ağ yapısı, “self-efficacy”, “career development”, “career adaptability” ve “career counseling” gibi kavramların kavramsal haritanın merkezinde yer aldığını ve mesleki gelişim süreçlerinde öz-yeterlik algısının ve danışmanlık uygulamalarının temel bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Özellikle “career adaptability” ve “career self-efficacy” gibi yapılar, “outcome expectations”, “career choice”, “career satisfaction”, “academic self-efficacy” ve “university students” gibi çok sayıda değişkenle bağlantılı olup, alanın psikolojik ve bağlamsal boyutlarını bütüncül biçimde ele aldığını göstermektedir. Görselleştirilen haritada yer alan renkli kümeler, literatürdeki tematik yoğunlukları temsil etmekte; örneğin, yeşil küme, “meta-analysis”, “ethnic identity”, “cultural stress”, “first-generation college students” gibi kavramlarla kültürel çeşitlilik ve sosyal eşitsizlik ekseninde yapılan çalışmaları; mavi küme, “anxiety”, “depression”, “attachment”, “coping”, “burnout” ve “disability” gibi ifadelerle psikolojik iyi oluş temelli danışmanlık araştırmalarını; turuncu ve sarı kümeler ise “outcome expectations”, “goal progress” ve “interests” kavramlarıyla Bandura’nın sosyal bilişsel kariyer kuramına dayalı çalışmaları yansıtmaktadır. Ayrıca mor küme, “career self-efficacy”, “life satisfaction”, “positive affect” ve “person-environment fit” gibi pozitif psikoloji ve yaşam doyumu odaklı yapılar etrafında örgütlenmiştir. Haritanın dış çeperlerinde konumlanan daha düşük sıklıklı terimler ise genellikle literatürdeki özel odak alanlarını ya da henüz gelişmekte olan tematik konuları temsil etmektedir. Bu analiz genel olarak, kariyer danışmanlığı literatüründe öz-yeterlik kavramının yalnızca bireysel psikolojik faktörlerle değil, aynı zamanda bağlamsal, kültürel ve yapısal değişkenlerle de güçlü bir ilişki içinde olduğunu göstermekte ve alanın çok boyutlu, disiplinlerarası doğasını bibliyometrik düzlemde ortaya koymaktadır.

3.7. Metinlerin Bibliyometrik Eşleşme Analizi

Bibliyografik eşleşme, birbirinden bağımsız iki kaynak tarafından alıntılanmış ortak bir esere atıf yapılması durumunu ifade eder. Anahtar metinlerin bibliyometrik eşleşme analizi sonucunda elde edilen bibliyometrik ağ yapısı aşağıda Şekil 7’de sunulmuştur.

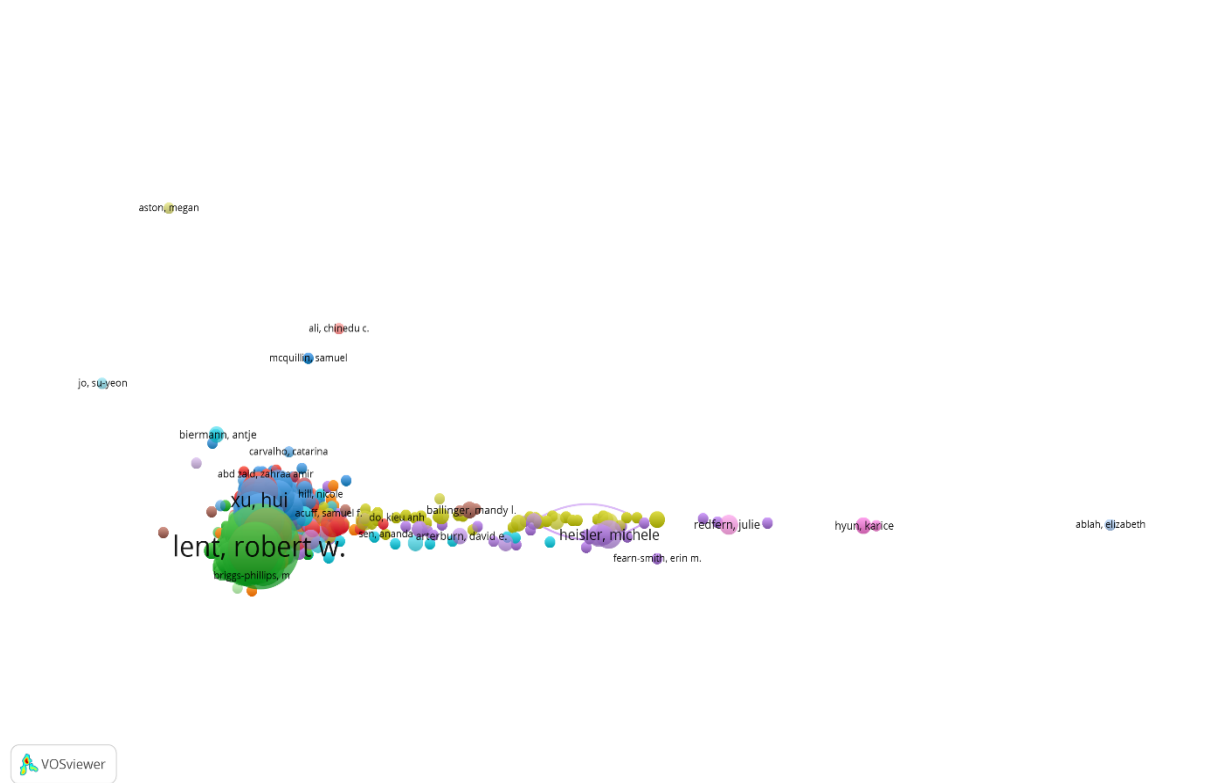

Şekil 7. Metinlerin Bibliyometrik Eşleşme Analizine İlişkin Ağ Analizi

Şekil 7’de görüldüğü üzere en az 1 atıf almış olmak kriteri ile seçilen ve aralarında bağlantı bulunan 1197 birim eser ile yapılan analize göre 5 küme, 284558 bağlantı ve 548523 toplam bağlantı gücü elde edilmiştir. En fazla bibliyografik eşleşme olan yayınlar 4035 alıntı ile Lent (1994), 1263 alıntı ile Lent (2000) ve 1190 ile Multon (1991) olmuştur. Toplam bağlantı gücünün en yüksek olduğu eserler ile Lent (2018b), Sheu (2018) ve Lent (2006c) olmuştur. Gerçekleştirilen metinlerin bibliyometrik eşleşme analizine göre, literatürde benzer referans temeline dayanan çalışmalar arasında belirgin yapısal kümelenmeler ortaya çıkmaktadır. Özellikle Lent’in 1994, 2000, 2003b ve 2013b gibi yüksek atıf alan çalışmaları, hem düğüm büyüklüğü hem de bağlantı yoğunluğu açısından ağın merkezinde yer almakta ve sosyal bilişsel kariyer teorisinin (SCCT) alandaki kurucu rolünü açıkça göstermektedir. Analizdeki yeşil küme, SCCT’nin öz-yeterlik, outcome expectations ve kariyer ilgileri gibi temel bileşenlerini odağına alan ampirik çalışmaları içerirken; mavi küme, Betz, Nauta ve Fouad gibi araştırmacıların öncülüğünde gelişen, özellikle cinsiyet, etnik kimlik ve kültürel çeşitlilik bağlamındaki kariyer süreçlerine odaklanmaktadır. Kırmızı küme ise Usher, Chamberlain ve Jiang gibi güncel yazarların katkılarıyla, kariyer gelişimini psikolojik değişkenler (ör., kaygı, umut, öz-düzenleme) çerçevesinde ele alan çalışmaları temsil etmektedir. Bu yapısal harita, literatürde hem tarihsel gelişimi hem de tematik çeşitliliği yansıtarak, alanın entelektüel mimarisini kavramsal düzlemde ayrıştırma ve gelecekteki araştırmalar için yön belirleme açısından güçlü bir bibliyometrik temel sunmaktadır.

3.8. Yazarların Bibliyografik Eşleşme Analizi

En az 1 eser yayınlamış ve 1 atıf almış olmak kriteri ile seçilen ve aralarında bağlantı bulunan 1449 birim ile yapılan analize göre 39 küme, 90975 bağlantı ve 240369 toplam bağlantı gücü elde edilmiştir. Yazarların bibliyometrik eşleşme analizi sonucunda elde edilen bibliyometrik ağ yapısı aşağıda Şekil 8’de sunulmuştur.

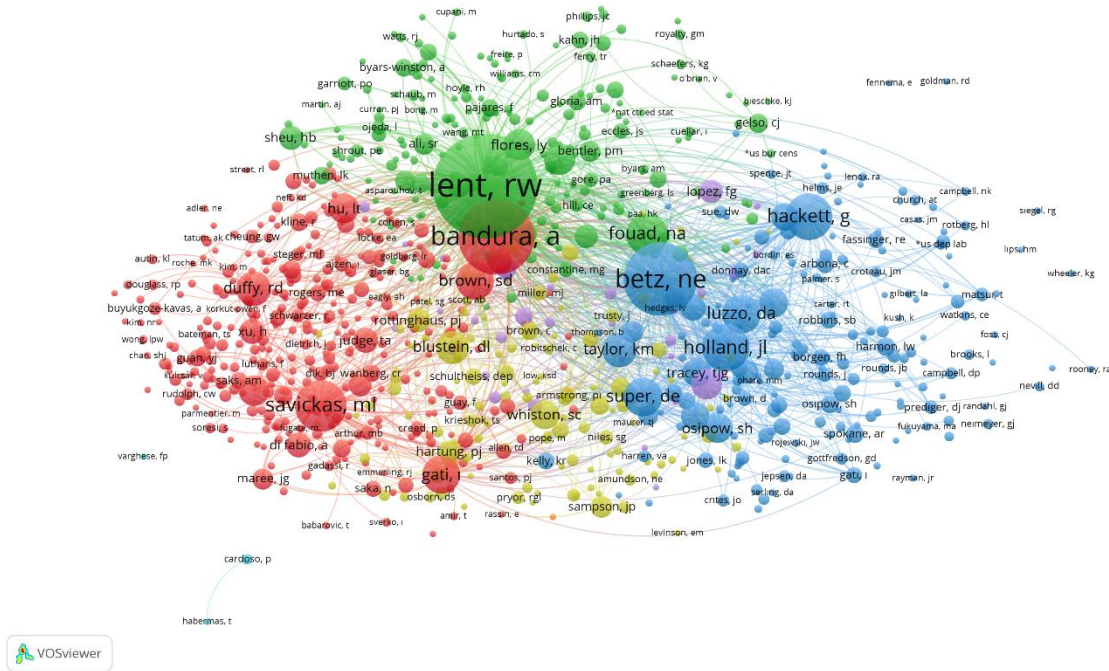
Şekil 8. Yazarların Bibliyometrik Eşleşme Analizine İlişkin Ağ Analizi

Şekil 8’de görüldüğü üzere gerçekleştirilen bibliyografik eşleşme analizine göre, en fazla eşleşmeye sahip yazarlar Robert W. Lent (11.377 alıntı, 123.237 bağlantı gücü), Steven D. Brown (9.822 alıntı, 95.744 bağlantı gücü) ve Gail Hackett (7.378 alıntı, 50.026 bağlantı gücü) olarak öne çıkmaktadır. Bu bulgular, söz konusu yazarların literatürde hem yoğun biçimde atıf aldığını hem de çok sayıda diğer çalışma ile ortak referanslara dayandığını göstermekte, özellikle Lent’in teori ve uygulama düzeyinde literatürde kurucu bir konumda yer aldığını ortaya koymaktadır. Ağ yapısında yer alan renkli kümeler, benzer tematik referanslara dayalı olarak gruplanmış yazar gruplarını temsil etmekte olup, bu kümeler aracılığıyla kariyer danışmanlığı, öz-yeterlik, psikolojik müdahale ve sağlık eğitimi gibi alanların hangi yazarlar etrafında şekillendiği görselleştirilmektedir. Örneğin Xu Hui, Michele Heisler ve Samuel F. Acuff gibi isimler, kendi kümeleri içinde merkezi konumlarda yer almakta ve tematik olarak

birbirine yakın alanlarda güçlü bibliyografik eşleşmeler sergilemektedir. Buna karşılık, ağın dış çeperlerinde konumlanan Chinedu C. Ali ve Su-Yeon Jo gibi yazarlar, daha sınırlı sayıda eşleşmeye sahip olmaları nedeniyle ya daha bağımsız çalışma alanlarını temsil etmekte ya da özgül referans yapılarına sahip literatürlerde konumlanmaktadır.

3.9. Yazarların Ortak Atıf Analizi

Atıf sayısı minimum 10 seçilerek 899 birim üzerinden yapılan analize göre toplamda 7 küme, 125708 bağlantı ve 698961 toplam bağlantı gücü tespit edilmiştir. Yazarların ortak atıf analizi sonucunda elde edilen bibliyometrik ağ yapısı aşağıda Şekil 9’da sunulmuştur.

Şekil 9. Yazarların Ortak Atıf Analizine İlişkin Ağ Analizi

Şekil 9’da gerçekleştirilen yazarların ortak atıf analizine göre, kariyer gelişimi ve öz-yeterlik temelli literatürdeki öncü kuramsal yaklaşımlar ve entelektüel kümelenmeler belirgin biçimde görünür hale gelmiştir. En fazla ortak atıf yapılan yazarlar arasında Robert W. Lent (2.632 atıf), Albert Bandura (1.368 atıf) ve Nancy E. Betz (1.279 atıf) yer almakta olup, özellikle Lent hem düğüm boyutunun büyüklüğü hem de diğer yazarlarla kurduğu yoğun eş atıf bağlantılarıyla ağın merkezinde konumlanmaktadır. Bu durum, Lent’in geliştirdiği Sosyal Bilişsel Kariyer Teorisi’nin, kariyer psikolojisi literatürünün entelektüel çekirdeğini oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca Bandura, Betz, Hackett, Savickas, Super ve Holland gibi teorisyenler de

yüksek düzeyde ortak atıf olarak hem kuramsal çeşitliliği hem de tarihsel sürekliliği temsil etmektedir. Haritada belirgin şekilde ayrıışan kümeler, farklı teorik yaklaşımlar doğrultusunda yapılandırılmış alt alanlara işaret etmektedir: Yeşil küme, öz-yeterlik ve SCCT merkezli ampirik çalışmalara; mavi küme, Holland ve Super gibi araştırmacıların katkılarıyla ilgiler, değerler ve kişilik kuramlarına; kırmızı küme ise Savickas, Maree ve Duffy'nin öncülüğünde kariyer uyumu, yaşam tasarımı ve anlatı temelli yaklaşımlara karşılık gelmektedir. Bu yapısal örüntüler, alandaki bilgi üretiminin yalnızca tarihsel olarak gelişmediğini, aynı zamanda belirli tematik kümeler etrafında bütünleştiğini göstermektedir. Genel olarak, bu ortak atıf analizi kariyer psikolojisi ve danışmanlığı alanındaki kuramsal temelleri, yüksek etki düzeyine sahip yazarları ve disiplinler arası bağlantıları belirleme açısından kapsamlı ve açıklayıcı bir bibliyometrik çerçeve sunmaktadır.

4. TARTIŞMA

Bu araştırma kapsamında gerçekleştirilen bibliyometrik analiz, kariyer psikolojik danışmanlık öz yeterliği alanındaki bilimsel yayınların entelektüel yapısını, iş birliği örüntülerini ve tematik yoğunluklarını kapsamlı biçimde ortaya koymuştur. Özellikle Robert W. Lent, Steven D. Brown ve Gail Hackett gibi yazarların yüksek atıf ve bağlantı gücüyle literatürün merkezinde yer aldığı görülmüş, bu durum Sosyal Bilişsel Kariyer Teorisi'nin (SCCT) alandaki kurucu etkisini bir kez daha vurgulamıştır. Elde edilen ağ haritaları, literatürdeki kavramsal yoğunlaşmanın öz yeterlik, kariyer gelişimi ve danışmanlık becerileri etrafında şekillendiğini göstermiştir.

Kaynak ve ülke düzeyinde yapılan atıf analizleri, Journal of Counseling Psychology ve Journal of Career Assessment gibi dergilerin; Amerika Birleşik Devletleri, Çin ve Avustralya gibi ülkelerin yayın üretimi ve etki bakımından önde olduğunu ortaya koymuştur. ABD'nin literatürdeki merkezi konumu, hem yayın sayısı hem de uluslararası iş birliği yoğunluğuyla desteklenmiş; Türkiye'nin ise daha sınırlı bağlantılara sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, Türkiye'deki akademik potansiyelin güçlendirilmesi ve uluslararası görünürlüğün artırılması gerekliliğine işaret etmektedir.

Anahtar sözcük analizlerinde, "self-efficacy", "career adaptability", "career development" ve "social cognitive career theory" kavramlarının yüksek sıklıkla kullanıldığı belirlenmiş; bu kavramların, kariyer danışmanlığı süreçlerinde hem bireysel hem de bağlamsal faktörlerle güçlü ilişkiler içinde olduğu görülmüştür. Özellikle "burnout", "coping", "positive affect" ve "person-environment fit" gibi yapılar, öz yeterlik olgusunun çok boyutlu bir bağlamda

incelendiğini göstermekte; psikolojik sağlamlık, kültürel yeterlik ve yaşam doyumu gibi alanlarla entegrasyonun arttığını ortaya koymaktadır.

Türkiye özelinde yapılan çalışmalar, alana yönelik artan bir akademik ilgiyi ve uygulamalı açılımları göstermektedir. Süpervizyon deneyimleri, pozitif duygu durumları, çok kültürlü yeterlik ve yapay zekâ destekli danışmanlık gibi değişkenlerin öz yeterlikle ilişkili biçimde ele alınması, alandaki metodolojik çeşitliliği artırmakta ve yenilikçi yaklaşımlara zemin hazırlamaktadır. Ancak bu çalışmaların çoğu sınırlı örneklemeyle yürütüldüğünden, bulguların genellenebilirliği açısından daha geniş ölçekli ve karşılaştırmalı araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

5.1. Sonuç

Bu çalışma, kariyer psikolojik danışmanlık öz yeterliği üzerine yapılan bilimsel yayınları bibliyometrik düzlemde analiz ederek, literatürdeki öncü yazarları, kurumsal ve ulusal katkıları, tematik odakları ve yapısal bilgi kümelenmelerini sistematik biçimde ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, SCCT kuramının alandaki temel çerçeveyi oluşturduğunu, öz yeterlik yapısının sadece bireysel becerilerle sınırlı kalmayıp çok disiplinli bir etkileşim ağı içinde değerlendirildiğini göstermektedir.

5.2. Öneriler

Gelecek çalışmalarda, Türkiye merkezli araştırmaların uluslararası iş birlikleriyle desteklenmesi, örneklem çeşitliliğinin artırılması ve nicel bulguların nitel verilerle bütünleştirilmesi önerilmektedir. Ayrıca, yapay zekâ destekli danışmanlık uygulamaları, çok kültürlü yeterlik eğitimi ve süpervizyon süreçlerinin öz yeterlik üzerindeki etkilerini inceleyen disiplinlerarası araştırmalar, hem kuramsal gelişime katkı sağlayacak hem de mesleki uygulamalara yön verecektir.

Kaynakça

- Aslan, H., & Padir, M. A. (2023). Does School Counselors' Self-efficacy to Work with Gifted Students Fed by Their Knowledge and Perception regarding Giftedness. *Research on Education and Psychology*, 7(2), 180–194. <https://doi.org/10.54535/rep.1363878>
- Bakioğlu, F., & Türküm, A. S. (2020). Investigation of the relationships among psychological counselor candidates' counseling self-efficacy, multicultural competence, gender roles, and mindfulness. *The International Journal of Progressive Education*, 16(3), 223-239. <https://doi.org/10.29329/ijpe.2020.248.17>
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. Freeman.
- Çarkıt, E. (2023). Job satisfaction of Turkish school counselors: A social cognitive career theory perspective. *Journal of Career Assessment*, 32(3), 456–472. <https://doi.org/10.1177/10690727231208464>
- Demirtaş-Zorbaz, S., Korkut-Owen, F., Arıcı-Şahin, F., & Mutlu, T. (2023). Career sailboat: A model for enhancing career decision-making self-efficacy among job-seekers. *British Journal of Guidance & Counselling*, 51(2), 284-297. <https://doi.org/10.1080/03069885.2023.2177615>
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285–296. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070>
- Hidayat, R., Patras, Y. E., Sampaleng, D., & Gunawan, Y. (2023). *Bibliometric analysis of teacher leadership using VOSviewer*. Jurnal Manajemen Pendidikan Islam.
- Larson, L. M., Suzuki, L. A., Gillespie, K. N., Potenza, M. T., Bechtel, M. A., & Toulouse, A. L. (1992). Development and validation of the Counseling Self-Estimate Inventory. *Journal of Counseling Psychology*, 39(1), 105–120. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.39.1.105>
- Lent, R. W., Hill, C. E., & Hoffman, M. A. (2003). Development and validation of the Counselor Activity Self-Efficacy Scales. *Journal of Counseling Psychology*, 50(1), 97–108. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.50.1.97>
- Lent, R. W., Brown, S. D., & Hackett, G. (1994). Toward a unifying social cognitive theory of career and academic interest, choice, and performance. *Journal of Vocational Behavior*, 45(1), 79–122. <https://doi.org/10.1006/jvbe.1994.1027>
- Lent, R. W., Brown, S. D., & Hackett, G. (2000). Contextual supports and barriers to career choice: A social cognitive analysis. *Journal of Counseling Psychology*, 47(1), 36–49. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.47.1.36>
- Lent, R. W., Ireland, G. W., Penn, L. T., Morris, T. R., & Sappington, R. (2018). Sources of self-efficacy and outcome expectations for career exploration and decision-making: A longitudinal study. *Journal of Vocational Behavior*, 99, 107–117. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2017.11.007>
- Lent, R. W., Brown, S. D., & Gore, P. A. (2006). Discriminant and predictive validity of academic self-concept, academic self-efficacy, and mathematics-specific self-efficacy. *Journal of Counseling Psychology*, 53(1), 139–145. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.53.1.139>
- Lent, R. W., Miller, M. J., Smith, P. E., Watford, B. A., Lim, R. H., Hui, K., ... & Williams, K. (2013). Social cognitive predictors of academic persistence and performance in engineering: Applicability across gender and race/ethnicity. *Journal of Vocational Behavior*, 83(1), 22–30. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2013.03.005>

- Lent, R. W., & Hackett, G. (1987). Career self-efficacy: Empirical status and future directions. *Journal of Vocational Behavior*, 30(3), 347–382. [https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/0001-8791\(87\)90010-8](https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/0001-8791(87)90010-8)
- Merigó, J. M., & Yang, J.-B. (2017). A bibliometric analysis of operations research and management science. *Omega-International Journal of Management Science*, 73, 37–48. <https://doi.org/10.1016/J.OMEGA.2016.12.004>
- Meydan, B. (2021). Turkish first-time supervisees' counseling self-efficacy. *Eurasian Journal of Educational Research*, 92, 65–84.
- Multon, K. D., Brown, S. D., & Lent, R. W. (1991). Relation of self-efficacy beliefs to academic outcomes: A meta-analytic investigation. *Journal of Counseling Psychology*, 38(1), 30–38. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.38.1.30>
- O'Brien, K. M., Heppner, M. J., Flores, L. Y., & Bikos, L. H. (1997). The career counseling self-efficacy scale: Instrument development and training applications. *Journal of Counseling Psychology*, 44(1), 20–31. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.44.1.20>
- Padwiansyah, M. R., Wahyuningsih, R. S. H., & Handayani, S. D. (2023). Analyzing sustainable organizational development with VOSviewer: A bibliometric analysis. *Multidisciplinary Reviews*, 6(3), e2023023. <http://dx.doi.org/10.31893/multirev.2023023>
- Srivastava, S. (2024). Bibliometric analysis of spirituality at workplace using VOSviewer. *BSSS Journal of Management*, 15(1), 145-163. <http://dx.doi.org/10.51767/jm1511>
- Siyez, D. M., & Savi, F. (2010). Empathy and self-efficacy, and resiliency: An exploratory study of counseling students in Turkey. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 5, 2479–2483. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.07.123>
- Söner, O. (2025). The effect of artificial intelligence-supported career psychological counseling training for psychological counselors on their self-efficacy levels. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 62(2), 1-32. <https://doi.org/10.15285/maruaeabd.1665862>
- Tang, M., Addison, D.K., LaSure-Bryant, D., Norman, R., O'Connell, & Steward-Sicking, J.A. (2011). Factors That Influence Self-Efficacy of Counseling Students: An Exploratory Study. *Counselor Education and Supervision*, 44(1), 70-80. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6978.2004.tb01861.x>
- Sheu, H.-B., Lent, R. W., Miller, M. J., Penn, L. T., & Cusick, M. E. (2018). Sources of self-efficacy and outcome expectations in science, technology, engineering, and mathematics domains: A meta-analysis. *Journal of Vocational Behavior*, 109, 118–136. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2018.10.001>
- Ümmet, D. (2017). Structural relationships among counselling self-efficacy, general self-efficacy and positive-negative affect in psychological counsellor candidates. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 17(6), 1875–1892. <http://dx.doi.org/10.12738/estp.2017.6.0180>
- Wargoputri, A. I., Wahyuningsih, S., & Surwanti, A. (2024). A bibliometric analysis of perceived organizational support and performance using VOSviewer. *International Journal of Social Science and Human Research*, 7(7), 5015-5025. <http://dx.doi.org/10.47191/ijsshr/v7-i07-48>

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KARIYER UYUMLULUĞUNUN YORDAYICISI OLARAK KARIYER ENGELLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Hazel DURU

Bursa Uludağ Üniversitesi,

hazelduru@uludag.edu.tr, 0000-0002-1669-6407

Dr. Öğr. Üyesi Osman SÖNER

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi,

osman.soner@izu.edu.tr - 0000-0001-9741-5357

ÖZET

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin, kariyer uyumlulukları ve kariyer engelleri arasındaki ilişkileri incelemek için korelasyonel model kullanılmıştır. Çalışmanın örneklemini, üniversitede öğrenimine devam eden yaşları 17-48 arasında yer alan 293 öğrenci (246 kadın, 47 erkek) oluşturmaktadır. Çalışmada araştırmacılar tarafından oluşturulan “Kişisel Bilgi Formu”, öğrencilerin kariyer gelişimine ilişkin araştırmacılar tarafından oluşturulan “Kariyer Gelişim Anket Formu” ve daha önce geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılan “Kariyer Engelleri Ölçeği” ve “Kariyer Uyumluluğu Ölçeği” kullanılmıştır. Verilerin analizinde pearson korelasyon analizinden ve çoklu regresyon analizinden faydalanılmıştır. Analizler sonucunda, kariyer engellerinin tutumsal engeller ve eğitsel engeller alt boyutları ile kariyer uyumluluğunun kariyer keşfi ve kariyer planı arasında orta düzeyde negatif yönde anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında kariyer engellerinin etkileşimsel engeller ve sosyal engeller alt boyutları ile kariyer uyumluluğunun kariyer keşfi ve kariyer planı alt boyutları arasında negatif yönde düşük düzeyde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Yapılan regresyon analizi sonucunda kariyer engellerinin, tutumsal ve eğitsel engeller alt boyutlarının, kariyer uyumluluğunun anlamlı yordayıcıları ($R^2=.286$, $p<.001$) olduğu ortaya koyulmuştur. Etkileşimsel engeller ve sosyal engeller alt boyutlarının ise kariyer uyumluluğunu anlamlı bir şekilde yordamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma sonucundan hareketle üniversite öğrencilerinin kariyer uyumluluklarını artırmada özellikle tutumsal ve eğitsel faktörlere odaklanmak ve bu bağlamda müdahale çalışmaları gerçekleştirmek etkili olabilir.

Anahtar Kelimeler: Üniversite öğrencileri, kariyer uyumluluğu, kariyer engelleri

1. GİRİŞ

Kariyer uyumluluğu, bireylerin karşılaştıkları mesleki görevler ile baş etme ve beklenmedik kariyer geçişlerine uyum sağlama becerileriyle tanımlanır (Savickas, 1997; Hirschi, 2009). Üniversite öğrencileri için bu kavram, yalnızca gelecekteki mesleklerine hazırlık değil, aynı zamanda iş gücü piyasasına geçiş sürecinde psikolojik esneklik ve planlama becerilerinin gelişimini de ifade eder (Negru-Subtirica vd., 2015). Ancak bu süreç, öğrencilerin karşılaştıkları çok yönlü kariyer engelleri nedeniyle sekteye uğrayabilir. Kariyer engelleri; bireysel tutumlar (örneğin özgüven eksikliği), sosyal etkileşim zorlukları, eğitsel yetersizlikler ve çevresel-sosyoekonomik faktörler gibi boyutlarda sınıflandırılabilir (Marini vd., 2023). Araştırmalar, özellikle içsel tutum ve eğitsel fırsat yetersizliklerinin kariyer uyumluluğunun alt boyutları olan kariyer keşfi ve kariyer planlamayı olumsuz etkilediğini göstermektedir (Bartley ve Robitschek, 2000; Savickas, 2005). Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin karşılaştığı kariyer engellerinin kariyer uyumluluğu üzerindeki etkilerini belirlemek ve hangi engel türlerinin uyumluluk üzerinde daha belirleyici olduğunu ortaya koymaktır.

Literatürde kariyer uyumluluğu ile kariyer engelleri arasındaki ilişkiyi açıklayan birçok kuramsal model yer almaktadır. Özellikle kariyer karar verme öz-yeterliliği ve sosyal destek faktörleri, engellerin etkisini hafifletici etkenler olarak tanımlanmıştır (Wang ve Fu, 2015; Hou vd., 2019). Wang ve Fu (2015), sosyal desteğin CDSE aracılığıyla kariyer uyumluluğunu doğrudan ve dolaylı olarak etkilediğini vurgularken; Oral Ataç ve diğerleri (2017), özgüven ve sosyal desteğin kariyer uyumluluğunun güçlü yordayıcıları olduğunu ortaya koymuştur. Marini ve diğerleri (2023) ise sosyoekonomik kısıtların, öğrencilerin kariyer hedeflerine yönelik motivasyonunu olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Bu bulgular, özellikle kariyer danışmanlık hizmetlerinin yapılandırılmasında bireysel ve çevresel engel tiplerine yönelik müdahalelerin önemini ortaya koymaktadır. Bu çalışma, daha önceki modellerin aksine, doğrudan kariyer engeli türleri ile kariyer uyumluluğu alt boyutları arasındaki ilişkiyi irdeleyerek özgün bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Çalışmada kullanılan veri toplama araçları aracılığıyla öğrencilerin kariyer gelişimiyle ilgili algı ve tutumları nicel olarak ölçülmüştür. Korelasyonel araştırma deseni kapsamında yürütülen bu çalışmada, öğrencilerin yaşadığı tutumsal, etkileşimsel, sosyal ve eğitsel engellerin kariyer keşfi ve planlama üzerindeki etkileri incelenmiştir. Yapılan çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre, tutumsal ve eğitsel engellerin kariyer uyumluluğunun anlamlı yordayıcıları olduğu

belirlenmiştir. Bu bulgu, öğrencilere yönelik kariyer danışmanlığı hizmetlerinin içerik ve hedeflerini belirlemede yol gösterici olabilir. Özellikle kariyer planlama süreçlerinde özgüven eksikliği, yönsüzlük ya da bilgi yetersizliği gibi tutumsal ve eğitsel eksikliklerin, bireyin uyum kapasitesini zayıflattığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma, üniversite düzeyindeki kariyer gelişimi çalışmalarına hem teorik hem de pratik katkılar sunma potansiyeline sahiptir. Bu kapsamda belirlenen araştırma soruları aşağıda sunulmuştur;

1. Üniversite öğrencilerinin kariyer engelleri ile kariyer uyumluluğu düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Tutumsal, eğitsel, sosyal ve etkileşimsel engeller, öğrencilerin kariyer keşfi düzeylerini anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma nicel araştırma yöntemleri kullanılarak yapılmıştır. Araştırmada üniversite öğrencilerinin kariyer uyumluluğu ve kariyer engelleri arasındaki ilişkileri incelemek için korelasyonel model kullanılmıştır. İki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkileri belirlemek ve neden sonuca ilişkin bilgi edinebilmek amacıyla yapılan araştırmalara korelasyonel araştırma denmektedir (Büyüköztürk vd., 2016).

2.2. Çalışma Grubu

Çalışmanın örneklemini, üniversitede öğrenimine devam eden yaşları 17-48 arasında yer alan 293 öğrenci (246 kadın, 47 erkek, $M_{yaş} = 21.50$, $SD = 3.53$) oluşturmaktadır. Katılımcıların gönüllülük ilkesini sağlamak amacıyla, çalışmaya katılmayı kabul eden katılımcılarla süreç yürütülmüş ve buradan hareketle örnekleme türleri arasından uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmada araştırmacılar tarafından oluşturulan “Kişisel Bilgi Formu”, öğrencilerin kariyer gelişimine ilişkin araştırmacılar tarafından oluşturulan “Kariyer Gelişim Anket Formu” ve daha önce geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılan “Kariyer Engelleri Ölçeği” ve “Kariyer Uyumluluğu Ölçeği” kullanılmıştır.

2.3.1. Kariyer Gelişim Anket Formu. Araştırmacılar tarafından oluşturulan anket formunda öğrencilerin daha önce kariyer danışmanlığı hizmeti alıp almadığı, kariyer psikolojik danışmanlığı hizmeti alıp almak istemedikleri, bir mesleği seçerken hangi mesleki değer kendileri için önemli olduğu, meslek seçimlerinde etkili olan faktörlerin neler olduğu ile ilgili sorular yönlendirilmiştir.

2.3.2. Kariyer Engelleri Ölçeği. Ölçek Ulaş ve Kızıldağ (2018) tarafından üniversite öğrencilerinin kariyer engellerini tespit etmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek toplam 18 maddeden ve tutumsal engeller, etkileşimsel engeller, sosyal engeller ve eğitsel engeller olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekten toplam puan da alınabilmektedir. Ölçeğin Cronbach alpha güvenirlik katsayıları sırasıyla iç tutarlılık katsayıları ölçeğin tutumsal engeller için 0,79-0,75; etkileşimsel engeller için 0,71-0,63; sosyal engeller için 0,71-0,68 ve eğitsel engeller için 0,52-0,50 olarak bulunmuştur (Ulaş ve Kızıldağ, 2018). Bu çalışmada ise ölçeğin tamamı için Cronbach alpha güvenirlik katsayısı .87 olarak tespit edilmiştir. Alt boyutlar için güvenirlik katsayısı ise sırasıyla tutumsal engeller için .81, etkileşimsel engeller için .71, sosyal engeller için .68 ve eğitsel engeller için .66 olarak bulunmuştur.

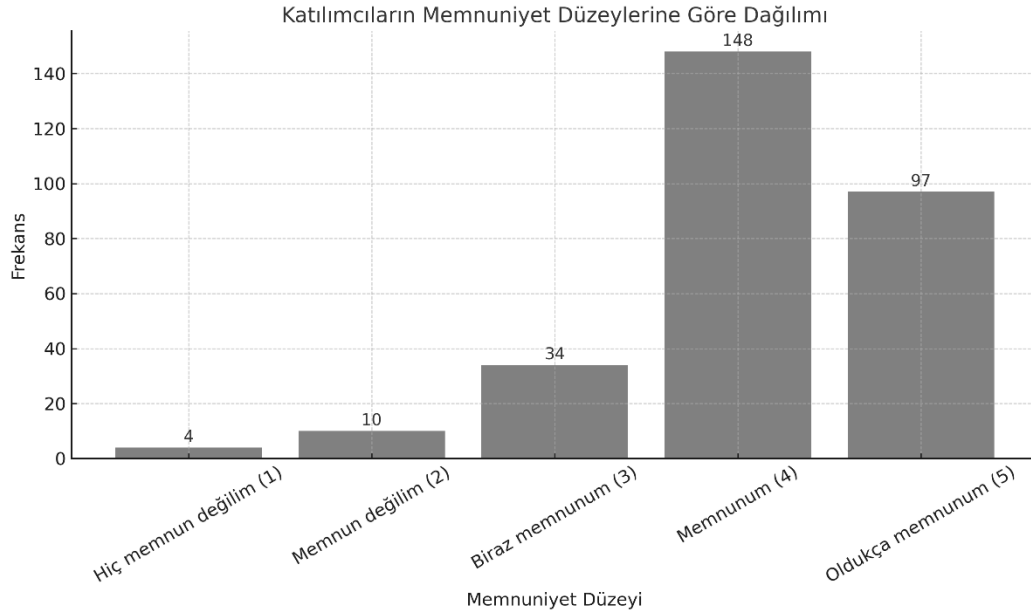
2.3.3. Kariyer Uyumluluğu Ölçeği. Eryılmaz ve Kara (2016) tarafından bireylerin kariyer uyumluluklarını tespit etmek için geliştirilmiştir. Ölçek toplam 10 maddeden ve kariyer keşfi ve kariyer planı olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek 5'li likert tipinde puanlanmaktadır. Ölçeğin Cronbach alpha iç tutarlılık katsayısı kariyer keşfi için .84, kariyer planı için .71 olarak tespit edilmiştir. Bunun yanında ölçeğin tamamının iç tutarlılık kat sayısı ise .87 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin uyum iyiliği değerleri: NFI, 0.95; NNFI, 0.97; IFI, 0.98; CFI, 0.98; GFI, 0.94 ve AGFI değeri ise 0.90 şeklindedir (Eryılmaz ve Kara, 2016). Bu çalışmada ise ölçeğin kariyer keşfi alt boyutu için güvenirlik katsayısı .89, kariyer planı için .84 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin tamamının güvenirlik katsayısı ise .90'dır.

2.4. Verilerin Analizi

Veriler eksik değer, aykırı değer, normallik, çoklu doğrusal bağlantı açısından incelenmiştir. Veriler hatalı kodlama açısından incelenmiş ve formları boş bırakan herhangi bir katılımcının olmadığı görülmüştür. Aykırı değer analizinde Mahalonobis uzaklık değerine bakılmış bakılmıştır ve beş veri analiz dışında tutulmuştur. Son aşamada çoklu doğrusal bağlantı için VIF ve tolerans değerleri incelenmiştir. Değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı bulunmamıştır. Yapılan incelemeler sonucunda analiz için gerekli sayıltıları karşılayan 293 veri ile analizler yapılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon analizi ile değişkenler arasındaki yordayıcılık ise çoklu regresyon analizi ile tespit edilmiştir.

3. BULGULAR

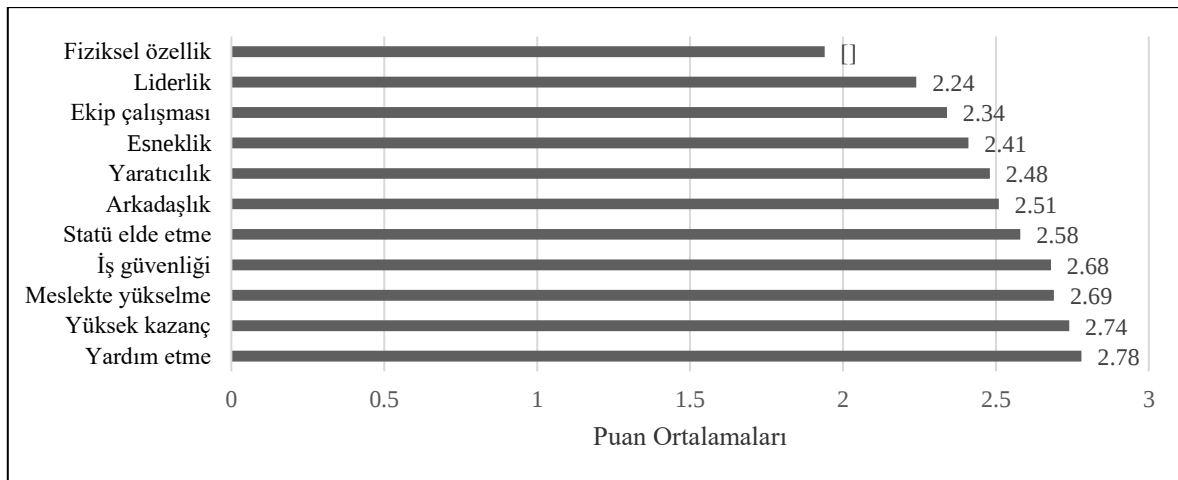
Araştırmada öğrencilere sorulardan biri bölümlerinden memnuniyet düzeylerdir. Öğrencilerin bölümlerinden memnuniyet düzeyleri frekanslarla ve grafiklerle aşağıda gösterilmiştir.

Şekil 1. Öğrencilerin Bölümlerine İlişkin Memnuniyet Düzeyleri

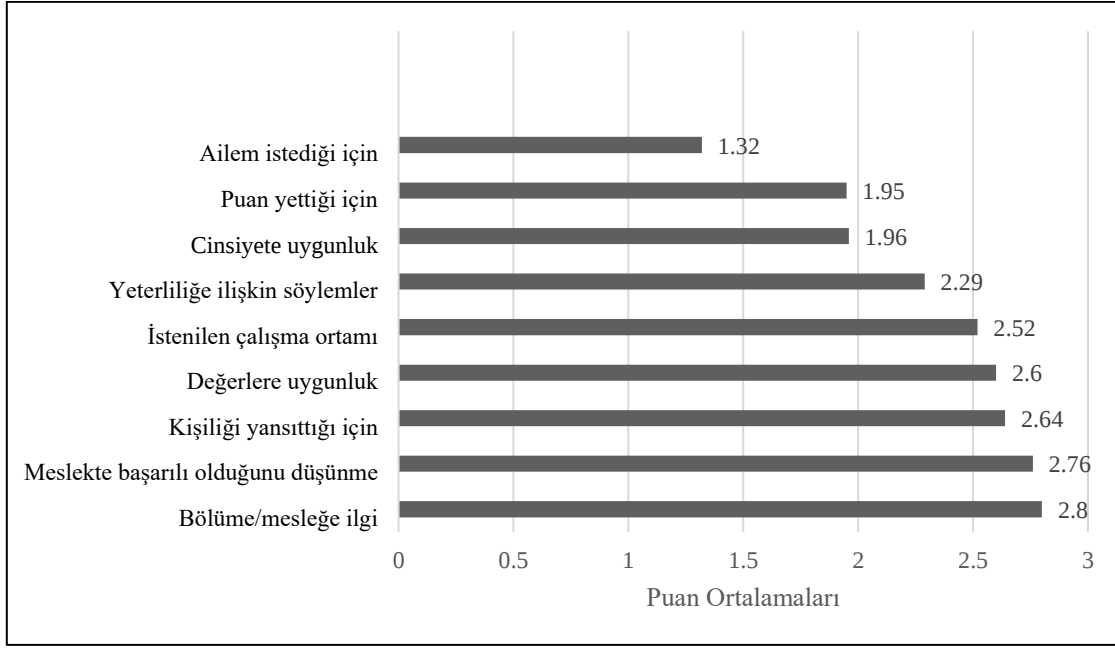
Şekil 1 incelendiğinde katılımcıların %83.6'sının bölümlerinden memnun oldukları görülmektedir. Bunun yanında %4.8'i bölümlerinden memnun değildir. Bunun yanında katılımcıların %90.9'u (271 kişi) daha önce herhangi bir kariyer psikolojik danışma hizmeti almadıklarını ifade etmiştir. %73.8'i (220 kişi) ise kariyer danışmanlığı hizmeti almak istediğini belirtmiştir.

Öğrencilere bölümlerini seçerken hangi mesleki değer kendileri için daha önemli olduğu sorulmuştur. Öğrencilerden alınan cevaplardan hareketle ilk sırada yardım etme, ikinci sırada yüksek kazanç ve üçüncü sırada meslekte yükselme değerinin yer aldığı görülmüştür. Öğrenci cevaplarından hareketle puan ortalamaları aşağıdaki grafikte (Şekil 2) sunulmuştur.

Şekil 2. Öğrencilerin Mesleki Değerlere İlişkin Puan Ortalamaları

Öğrencilere mesleklerini seçmelerinde etkili olan faktör seçenekleri sunulmuş ve kendilerine en uygun olanları seçmeleri istenmiştir. Analizler sonucunda öğrencilerin mesleklerini/bölümlerini seçmelerinde en önemli unsur bölümlerine/mesleklerine duydukları ilgidir. İkinci sırada meslekte/bölümde başarılı olduklarını düşünme yer almaktadır. Üçüncü sırada ise katılımcılar bölümlerinin kendi kişiliklerini yansıttığı için seçtiklerini ifade etmişlerdir. Aşağıdaki grafikte (Şekil 3) öğrencilerin meslek seçiminde etkili olan faktörler puan ortalamalarına göre verilmiştir.

Şekil 3. Öğrencilerin Meslek Seçiminde Etkili olan Faktörlerin Puan Ortalamaları

Kariyer uyumluluğunun alt boyutları (kariyer keşfi, kariyer planı) ve kariyer engellerinin alt boyutları (tutumsal eğitsel, etkileşimsel, sosyal engeller) arasındaki ilişkiler Pearson momentler çarpımı korelasyonu ile incelenmiş ve sonuçlar Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Değişkenler Arasındaki Korelasyon Değerleri

Değişkenler	1	2	3	4	5	6
Tutumsal engeller	-					
Etkileşimsel engeller	.39**	-				
Sosyal engeller	.57**	.42**	-			
Eğitsel engeller	.56**	.29**	.40**	-		

Kariyer keşif	-.44**	-.22**	-.31**	-.36**	-
Kariyer plan	-.49**	-.20**	-.25**	-.41**	.61**

*p<.05, **p<.001

Tablo 1 incelendiğinde tutumsal engeller ile etkileşimsel ($r=.39$), sosyal ($r=.57$) ve eğitsel engeller ($r=.56$) arasında pozitif yönde orta düzeyde; tutumsal engeller ile kariyer keşif ($r=-.44$) ve kariyer planı ($r=-.49$) değişkenleri arasında negatif yönde orta düzeyde anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Etkileşimsel engeller ile sosyal engeller ($r=.42$) arasında pozitif yönde orta düzeyde, eğitsel engeller ($r=.29$) ile arasında düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı ilişkiler vardır. Bunun yanında etkileşimsel engeller ile kariyer keşif ($r=-.22$) ve kariyer planlama ($r=.20$) arasında düşük düzeyde negatif yönde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Sosyal engeller ile eğitsel engeller ($r=.40$) arasında pozitif yönde orta düzeyde, kariyer keşif ($r=-.31$) ile negatif yönde orta düzeyde ve kariyer planı ($r=-.25$) ile arasında negatif yönde düşük düzeyde anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Eğitsel engeller ile kariyer keşif ($r=-.36$) ve kariyer planlama ($r=-.41$) arasında negatif yönde orta düzeyde anlamlı ilişkiler vardır. Son olarak kariyer keşfi ve kariyer planı ($r=.61$) arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ilişkiler bulunmaktadır.

Kariyer uyumluluğunun tutumsal, etkileşimsel, sosyal ve eğitsel engeller tarafından yordanmasına ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Kariyer Uyumluluğunun Yordayıcılarına İlişkin Çoklu Regresyon Sonuçları

Model	B	SE _B	β	t	p	Tolerance	VIF
Tutumsal engeller	-.60	.10	-.39	-5.72	.00**	.51	1.93
Etkileşimsel engeller	-.04	.11	-.02	-.35	.72	.78	1.27
Sosyal engeller	-.006	.15	-.002	-.03	.97	.61	1.61
Eğitsel engeller	-.70	.21	-.20	-3.30	.00*	.66	1.50

**p<.01, *p<.05, R=.54, F=30.21, R²= .29, Düzeltilmiş R²=.28

Çoklu regresyon analizi sonuçları incelendiğinde kariyer engellerinin, tutumsal ve eğitsel engeller alt boyutlarının, kariyer uyumluluğunun anlamlı yordayıcıları (R²=.286,

$p < .001$) olduğu ortaya koyulmuştur. Farklı bir ifadeyle öğrencilerin yaşadıkları tutumsal ve eğitsel engeller, kariyer uyumluluklarını açıklamada önemli faktörlerdir. Etkileşimsel engeller ve sosyal engeller alt boyutlarının ise kariyer uyumluluğunu anlamlı bir şekilde yordamadığı sonucuna ulaşılmıştır.

4. TARTIŞMA

Bu araştırma, üniversite öğrencilerinin kariyer uyumluluğu ile karşılaştıkları kariyer engelleri arasındaki ilişkiyi inceleyerek, özellikle hangi engel türlerinin kariyer uyumluluğunun alt boyutları üzerinde etkili olduğunu belirlemeyi amaçlamıştır. Elde edilen bulgular, tutumsal ve eğitsel engellerin kariyer keşfi ve kariyer planlamayı anlamlı şekilde negatif yönde yordadığını göstermiştir. Bu bulgu, daha önce kariyer karar verme öz-yeterliliği ve içsel motivasyonun kariyer gelişiminde belirleyici faktörler olduğunu savunan çalışmalarla örtüşmektedir (Savickas, 2005; Hirschi, 2009). Öğrencilerin özgüven eksikliği, gelecek kaygısı, meslek bilgisi yetersizliği gibi bireysel ve eğitsel temelli engelleri; kariyer planlarını yapılandırmalarını ve seçenekleri keşfetmelerini zorlaştırmaktadır. Bu durum, kariyer danışmanlığı süreçlerinde birey merkezli müdahalelerin önemini vurgulamaktadır.

Araştırma sonuçları, etkileşimsel ve sosyal engellerin kariyer uyumluluğunu anlamlı şekilde yordadığını göstermiştir. Bu bulgu, bazı literatür sonuçlarıyla çelişmekle birlikte, Türkiye örneğine özgü kültürel ve yapısal faktörlerle açıklanabilir. Özellikle bireylerin kariyer gelişiminde sosyal ağların etkisi zaman içinde artarken, öğrenciler sosyal destek eksikliğini daha az engelleyici olarak yorumlayabilirler. Ayrıca üniversite sisteminde yer alan rehberlik ve danışmanlık birimlerinin yetersizliği ya da öğrencilerin bu kaynaklardan yeterince faydalanmaması, sosyal ve etkileşimsel desteklerin etkisini azaltan bir faktör olabilir. Bu nedenle sosyal engellerin doğrudan değil, dolaylı yollarla (örneğin CDSE aracılığıyla) etkili olduğu varsayımı daha açıklayıcı olabilir.

Kariyer keşfi ve kariyer planı alt boyutları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki saptanması, kariyer gelişim süreçlerinin dinamik ve birbirini tamamlayan yapısını ortaya koymaktadır. Bu sonuç, bireyin mesleklerle ilgili bilgi toplama ve kendini keşfetme sürecinde yeterli destek ve rehberlik almasının, planlama davranışlarını da artıracakını göstermektedir. Dolayısıyla kariyer uyumluluğunu destekleyici müdahalelerde, keşif ve planlamanın ayrı ayrı değil, bütüncül bir çerçevede ele alınması gereklidir. Kariyer danışmanlığı hizmetlerinin bireyin tutumlarını yeniden yapılandırmaya, mesleki farkındalığını artırmaya ve gelecek hedeflerine yönelik planlama yapmasına yönelik olması gerektiği önerilmektedir.

5.1. Sonuç

Bu çalışmada elde edilen bulgular, üniversite öğrencilerinin kariyer uyumluluğunun özellikle tutumsal ve eğitsel engellerden olumsuz yönde etkilendiğini ortaya koymuştur. Bu iki engel türü, kariyer keşfi ve kariyer planı üzerinde anlamlı yordayıcılar olarak öne çıkarken; sosyal ve etkileşimsel engellerin bu süreçler üzerinde belirgin bir etkisi bulunmamıştır. Bulgular, kariyer danışmanlık hizmetlerinin planlanmasında bireysel özgüven, motivasyon ve mesleki bilgi eksikliklerini gidermeye yönelik stratejilere öncelik verilmesi gerektiğini göstermektedir. Kariyer gelişiminde bireyin psikolojik hazırlığı kadar, bilgilendirilmesi ve yönlendirilmesi de başarıyı etkileyen temel faktörler arasında yer almaktadır.

5.2. Öneriler

Araştırma sonuçlarına dayanarak, üniversitelerde kariyer gelişimini desteklemek amacıyla öğrencilerin tutumlarına yönelik bireysel psikolojik danışma hizmetleri yaygınlaştırılmalı; ayrıca eğitsel içerikli seminerler, atölyeler ve mentorluk programlarıyla mesleki bilgi eksiklikleri giderilmelidir. Özellikle özgüven geliştirme, meslek araştırma becerileri ve kariyer planı oluşturma konularında yapılandırılmış kariyer eğitim programları sunulmalıdır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda ise kariyer engelleri ile uyumluluk arasındaki ilişkide aracılık eden faktörler (örneğin CDSE, umut, dayanıklılık) dahil edilerek daha kapsamlı modeller geliştirilebilir.

Kaynakça

- Bartley, C. E., & Robitschek, C. (2000). Predicting career adaptability from career decision-making self-efficacy and control. *Journal of Vocational Behavior*, 56(3), 309–324. <https://doi.org/10.1006/jvbe.1999.1714>
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (22. baskı). Pegem Akademi.
- Hirschi, A. (2009). Career adaptability development in adolescence: Multiple predictors and effect on sense of power and life satisfaction. *Journal of Vocational Behavior*, 74(2), 145–155. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2009.01.002>
- Hou, C., Wu, L., & Liu, Z. (2019). Effect of social support and self-efficacy on career adaptability among Chinese college students. *Psychology Research and Behavior Management*, 12, 1033–1040. <https://doi.org/10.2147/PRBM.S214774>

- Marini, D., Ginevra, M. C., Nota, L., & Soresi, S. (2023). The impact of perceived barriers to career advancement: A study with a sample of Italian university students. *Journal of Career Assessment*. <https://doi.org/10.1177/10690727231189466>
- Negru-Subtirica, O., Pop, E. I., & Crocetti, E. (2015). Developmental trajectories and reciprocal associations between career adaptability and vocational identity: A three-wave longitudinal study with adolescents. *Journal of Vocational Behavior*, 88, 131–142. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2015.03.004>
- Oral Ataç, L., Dirik, D., & Tetik, H. T. (2017). Predicting career adaptability through self-esteem and social support: A research on young adults. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(2), 454–462. <https://doi.org/10.24289/ijsser.279454>
- Savickas, M. L. (1997). Career adaptability: An integrative construct for life-span, life-space theory. *The Career Development Quarterly*, 45(3), 247–259. <https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.1997.tb00469.x>
- Savickas, M. L. (2005). The theory and practice of career construction. In S. D. Brown & R. W. Lent (Eds.), *Career development and counseling: Putting theory and research to work* (pp. 42–70). John Wiley & Sons.
- Wang, L., & Fu, L. (2015). Social support, social comparison, and career adaptability: A moderated mediation model. *Journal of Vocational Behavior*, 86, 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2014.10.012>

DEPRESYON DÜZEYİ İLE BEDEN, BESLENME VE EGZERSİZ KARŞILAŞTIRMA YÖNELİMİ İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Hande Baba Kaya

Düzce Üniversitesi-handebabakaya@duzce.edu.tr-0000-0002-9281-2588

Prof. Dr. Selahattin Akpınar

Düzce Üniversitesi-selahattinakpinar@duzce.edu.tr -0000-0002-1676-4465

Dr. Öğretim Üyesi Öznur Akpınar

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi-oznurakpinar@kmu.edu.tr-0000-0003-0812-3534

İrem Memedoğlu

Düzce Üniversitesi-memedoglu.irem77@gmail.com-0009-0006-9685-9187

ÖZET

Bu araştırma, bireylerin depresyon düzeyleri ile beden, beslenme ve egzersiz uyumu arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yürütülmüş ilişkisel tarama modelinde bir nicel çalışmadır. Araştırmanın çalışma grubu çalışma grubunu toplam 213 kadın 205 erkek olmak üzere 418 kişiden oluşmaktadır. Katılımcıların depresyon düzeylerini belirlemek için Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışmaları Hisli (1988) tarafından yapılan Beck Depresyon Ölçeği, beden, beslenme ve egzersiz konularında sosyal karşılaştırma eğilimlerini ölçmek amacıyla Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışması Cömert ve ark. (2023) tarafından yapılan Beden, Beslenme ve Egzersiz Karşılaştırma Yönelimi Ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde Depresyon düzeyi ve Beden/Beslenme/ Egzersiz karşılaştırma yönelimi arasındaki ilişkiyi incelemek için Pearson korelasyon analizi ve değişkenler arasındaki farklılıkları tespit etmek amacıyla Independent Samples T-testi ve One-Way ANOVA testi uygulanmıştır. Araştırmanın bulgularına göre; Depresyon düzeyi ile beden karşılaştırma yönelimi arasında pozitif ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu bulgu, depresyon arttıkça beden karşılaştırma yöneliminin de artabileceğini, ancak ilişkinin güçlü olmadığını göstermektedir. Depresyon düzeyi ile beslenme karşılaştırma yönelimi arasındaki ilişki pozitif yönde zayıf düzeydedir. Beslenme karşılaştırma yöneliminin depresyon düzeyi ile ilişkili olabileceği, ancak bu ilişkinin zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Depresyon düzeyi ile egzersiz karşılaştırma yönelimi arasındaki ilişki düşük düzeydedir. Depresyon düzeyi arttıkça egzersiz karşılaştırma

yöneliminin artacağı düşünülse de, ilişki oldukça zayıftır. Depresyon düzeyi ile beden-beslenme-egzersiz karşılaştırma yönelimi değişkeni arasında da pozitif ve zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki gözlenmiştir. Sonuç olarak depresyon düzeyi ile beden beslenme ve egzersiz karşılaştırma yönelimi arasında ilişki olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler : Depresyon, Beden, Beslenme, Egzersiz, Sosyal karşılaştırma

1. GİRİŞ

Üniversite yaşamının başlangıcı ile bireyler, alışkın oldukları aile çevresinden uzaklaşmak durumunda kalmaktadır ve bu süreçte dışsal etkilere karşı daha hassas hale gelmekte ve kendi tercihlerini daha özgürce seçebilme eğilimi göstermektedirler (Erçim, 2014). Bu süreç, bireylerin hayatlarında kritik geçiş dönemi olarak değerlendirilmektedir. Geç ergenlik dönemi ya da erken yetişkinlik evresine giren gençlerde; ekonomik, toplumsal ve çevresel koşulların etkisiyle beslenme alışkanlıkları ile yaşam tarzlarında belirgin değişimler gözlenebilmektedir. Bu dönemde bireyler, sigara ya da alkol tüketimi, diyet yapmaları ya da egzersiz gibi sağlıklı ilişkili çeşitli davranış biçimleri sergileyebilmektedirler. Ek olarak, söz konusu bu dönemde yer alan bireyler genellikle sağlıklı beslenmeye yeterince özen göstermedikleri, dengesiz bir şekilde beslendikleri ve öğün atladıkları bilinmektedir (Çiftçi, 2012).

Üniversite öğrencileri, yeni bir başlangıç yaptıkları bu yaşam alanına uyum sağlama, yalnızlık duygusuyla baş etme, ekonomik sorunlarla mücadele etme, yurt ortamına alışma ve bu alanlardaki yetersizliklerle baş etme, aileden fiziksel ve duygusal olarak ayrı kalmanın getirdiği psikolojik yük, geleceğinin nasıl olacağı hakkında umutsuz düşünceler ve sosyal çevre oluşturma gibi çeşitli sorunlarla karşı karşıya gelebilmektedirler. Bu tür zorluklarla baş etme sürecinde bireylerin ara ara yetersiz kaldıkları durumlar olabilmektedir ve bunun sonucunda sadece uyum problemleri değil, aynı zamanda depresif belirtiler, beden imajına ilişkin olumsuz değerlendirmeler ve yeme davranışlarında çeşitli bozulmalara da yol açabilmektedir (Kara, 2017).

Depresyon, dünya genelinde yaygın görülen ve birçok hastalıkla ilişkilendirilen önemli bir halk sağlığı sorunu olmakla birlikte bireylerin yaşam kalitesini ciddi derecede düşürmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) verilerine göre depresyon 2020 yılında küresel hastalık yükü açısından en üst sırada yer almıştır (Dünya Sağlık Örgütü [WHO], 2020). Farklı yaş gruplarını kapsayan küresel bir araştırmaya göre, Dünya çapında 264 milyondan fazla birey depresyon tanısı almıştır (James, 2017). Depresyonun yaygınlığının bu denli yüksek olması, oluşum süreci ve biyolojik temellerinin henüz tam anlamıyla açıklığa kavuşmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden bu alandaki çalışmalar bilimsel olarak devam etmektedir (Çelik, 2015).

Depresyonun tedavisinde yaygın olarak kullanılan antidepresan ilaçları kullanılmaktadır. Kullanılan antidepresan ilaçları, kilo artışı, uyku düzeninde bozukluklar ve üreme sistemi ile ilgili çeşitli işlevsel sorunlar gibi yan etkilere yol açabilmektedir (Ulusal Sağlık Servisi, 2021; Jin ve diğ., 2011). Bu tür olumsuz etkiler nedeniyle, fiziksel egzersiz temelli müdahaleler,

depresyona yönelik alternatif bir terapi yöntemi olarak son yıllarda daha fazla tercih edilmektedir (Gordon ve diğ., 2018; Pedersen & Saltin, 2015; Zemberi, Ismail & Leong Abdullah, 2020; Noetel ve diğ., 2024). Depresyonun tedavisi ile ilgili çeşitli araştırmalar, düzenli fiziksel egzersizin depresyon düzeylerini azaltmada ilaç tedavileriyle benzer şekilde etkili olabileceğini göstermektedir (Morres ve diğ., 2019; Qaseem ve diğ., 2016; Ravindran ve diğ., 2016).

Beden algısı, bireylerin fiziksel görünümelerini başkaları tarafından nasıl değerlendirildiğine yönelik duygu, düşünce ve tutumlarını ifade etmektedir (Grogan, 2001). Bireyin kendi bedeni ve dış görünüşü hakkında düşündüğü olumsuz değerlendirmeler, sosyal görünüş kaygısının ortaya çıkmasında etkili bir faktör olabilir. Sosyal anksiyetesi bulunan birçok kişi, depresyonda olan kişilerde de sıkça gözlemlendiği üzere, özsaygı ve yeterlilik algısı açısından düşük bir bakış açısına sahip olduğu görülmektedir (Clark & Wells, 1995).

Beslenme; vücudun büyüme, gelişme ve hücrelerin yenilenmesi gibi temel işlevlerini sürdürebilmesi için gerekli besinleri yeterli ve dengeli şekilde alınması durumudur. Beslenme yalnızca fizyolojik değil; aynı zamanda psikolojik, sosyolojik ve ekonomik yönleriyle de çok boyutlu bir olgudur. Yapılan araştırmalar, yeterli ve dengeli beslenmenin psikolojik sağlığın korunmasını önemli etkileri olduğunu ve depresyonu azaltabileceği görülmektedir (Demirezen & Coşansu, 2005; Jacka ve diğ., 2010).

Yeme tutumu, bireylerin beslenme sürecine yönelik duygu, düşünce ve davranış kalıplarını şekillendiren eğilimler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2017). Yeme tutumu, sağlıklı (normal) ya da sağlıklı (bozulmuş) yeme davranışı olarak sınıflandırılmaktadır (Aytin, 2014). Sağlıklı yeme tutumu; yeterli, dengeli ve düzenli beslenme alışkanlıklarını ifade eder. Sağlıksız yeme tutumu aşırı diyet yapma, öğünleri atlama, yeterli olmayan besin tüketme, fazla yeme atakları, yemek yemede kontrolsüzlük sonrasında ise pişmanlık duygusu oluşması, kusma ve aşırı egzersiz gibi telafi etme davranışları söylenebilir. Bu tür sağlıksız yeme davranışlarının gelişiminde; olumsuz beden algısı, beden memnuniyetsizliği ve düşük benlik saygısı gibi psikososyal faktörler önemli risk etkenleri arasında yer almaktadır.

Egzersiz, bireylerin hem fiziksel hem de psikolojik sağlıklarını destekleyen önemli bir müdahale aracıdır (Yılmaz ve diğ., 2023). Egzersiz, bireylerin stresle başa çıkma kapasitelerini artırırken aynı zamanda toplumsal uyum ve sağlıklı yaşam alışkanlıklarının gelişmesine de katkı sağlamaktadır (Ceyhun ve diğ., 2023; İlhan, 2008). Düzenli bir şekilde yapılan egzersizler, kardiyovasküler sağlık, kas gücü ve genel yaşam memnuniyetini artırırken, diyabet ve hipertansiyon gibi kronik rahatsızlıkların önlenmesine de katkı sağlamaktadır (Uslu, 2023).

Bu araştırmada, üniversite öğrencilerinde depresyonun, beden algısı, yeme alışkanlıkları ve egzersizle olan ilişkisi incelenmiştir. Bu bağlamda, bu faktörler arasındaki olası bağlantılar ele alınmış ve literatürde bu konuda yapılmış benzer bir çalışmanın bulunmaması nedeniyle araştırmanın önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmanın, bu alandaki eksiklikleri gidermeye yönelik bir adım atacağı ve gelecekte bu konuda yapılacak araştırmalar için özgün ve değerli bir kaynak oluşturacağı öngörülmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, bireylerin depresyon düzeyleri ile beden, beslenme ve egzersiz karşılaştırma yönelimi arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yürütülmüş ilişkisel tarama modelinde bir nicel çalışmadır. İlişkisel tarama modeli, birden fazla değişken arasındaki ilişkileri ortaya koymaya yönelik desenlerden biridir. Bu doğrultuda çalışmada, katılımcıların depresyon düzeyleri ile beden, beslenme ve egzersiz uyumu arasındaki ilişki yapısal olarak değerlendirilmiştir (Karasar, 2007).

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu toplam 418 birey oluşturmaktadır. Katılımcılar, basit rastgele örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Bu yöntem doğrultusunda, araştırma evrenindeki bireylerin örnekleme seçilme olasılığı eşit tutulmuş ve örnekleme süreci herhangi bir sistematik etkiye maruz kalmadan yürütülmüştür (Büyüköztürk, 2012). Araştırmaya katılanların kişisel bilgilerinin yüzde frekans dağılımları tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Kişisel Bilgi Dağılımları

Faktör	Değişken	f	%
Cinsiyet	Kadın	213	51,0
	Erkek	205	49,0
Yaş	17-19 yaş	108	25,8
	20-23 yaş	269	64,4
	24 yaş ve üzeri	41	9,8
	Sağlıklı	15	3,6
Vücut kitle indeksi	Şişman	305	73,0
	Obez	80	19,1
	Aşırı Obez	18	4,3
Yaşadığı yer	Köy/Kasaba	36	8,7
	İlçe	97	23,2
	İl	158	37,8
	Büyük şehir	127	30,4
Anne baba birlikte mi?	Evet	370	88,5
	Hayır	48	11,5
	Kötü	82	19,6
Algılanan ekonomik durum	Orta	223	53,3
	İyi	113	27,0
	Evil	82	19,6
Psikiyatrik tanı aldınız mı?	Evet	37	8,9
	Hayır	381	91,1
Düzenli egzersiz yapıyor musunuz?	Evet	188	45,0
	Hayır	230	55,0
Diyet yapıyor musunuz?	Evet	191	45,7
	Hayır	227	54,3
Şu anki kilonu nasıl değerlendirirsin?	İdeal kilomun altındayım	70	16,7
	İdeal kilomdayım	232	55,5
	İdeal kilomdan fazlayım	116	27,8
Toplam		418	100

Bu araştırmaya toplam 418 kişi katılmıştır. Katılımcıların %51'ini (n=213) kadınlar, %49'unu (n=205) erkekler oluşturmaktadır. Bu dağılım, cinsiyet açısından gruplar arasında dengeli bir örneklem dağılımı olduğunu göstermektedir. Katılımcıların yaş gruplarına göre dağılımına bakıldığında, çoğunluğun 20-23 yaş aralığında (%64,4, n=269) yer aldığı görülmektedir. Bunu 17-19 yaş grubu (%25,8, n=108) ve 24 yaş ve üzeri bireyler (%9,8, n=41) takip etmektedir. Vücut kitle indeksi (VKİ) dağılımına göre katılımcıların büyük bir kısmı şişman kategorisinde yer almaktadır (%73,0, n=305). Bunun yanı sıra katılımcıların %19,1'i obez (n=80), %4,3'ü aşırı obez (n = 18) ve sadece %3,6'sı sağlıklı (n=15) olarak değerlendirilmiştir. Bu bulgu, katılımcı grubunda fazla kilolu birey oranının yüksek olduğunu göstermektedir. Katılımcıların yaşadıkları yer incelendiğinde, en fazla katılımın il düzeyinden (%37,8, n=158) ve büyük şehirlerden (%30,4, n=127) geldiği; bunu ilçelerden (%23,2, n=97) ve köy/kasaba yerleşimlerinden (%8,7, n=36) gelen bireylerin izlediği görülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu anne ve babasının birlikte yaşadığını belirtmiştir (%88,5, n=370), sadece %11,5'i (n=48) ebeveynlerinin birlikte olmadığını ifade etmiştir. Algılanan ekonomik düzey incelendiğinde, katılımcıların yarıdan fazlası ekonomik durumlarını orta düzeyde olarak değerlendirmiştir (%53,3, n=223). Katılımcıların %27'si iyi, %19,6'sı ise kötü olarak algılamaktadır. Katılımcıların sadece %8,9'u (n=37) psikiyatrik bir tanı aldığını belirtirken, büyük çoğunluğu (%91,1, n = 381) herhangi bir tanı almadığını ifade etmiştir. Düzenli egzersiz yapma durumu incelendiğinde, katılımcıların %45'i düzenli egzersiz yaptığını, %55'i yapmadığını belirtmiştir. Benzer şekilde, %45,7'si diyet yaptığını, %54,3'ü yapmadığını ifade etmiştir. Katılımcıların beden algılarına ilişkin değerlendirmelerinde, %55,5'i ideal kilosunda olduğunu düşünürken, %27,8'i ideal kilosundan fazla, %16,7'si ise ideal kilosunun altında olduğunu ifade etmiştir. Bu durum, beden algısının çoğunlukla olumlu yönde olduğunu göstermektedir.

2.3.Verilerin Toplanması

Araştırma verileri, katılımcıların gönüllü katılımı esasına dayalı olarak toplanmıştır. Katılımcılara çalışmanın amacı, kapsamı ve gizlilik esasları hakkında ön bilgi verilmiş; araştırmaya katılmak isteyen bireylerden yazılı onam alınmıştır. Ölçek formları, yüz yüze şekilde uygulanmıştır. Çalışma başlamadan önce, araştırmanın etik ilkelere uygunluğu değerlendirilmiş ve Düzce Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan gerekli izin alınmıştır (Etik Kurul Karar No: 204, Tarih: 30/04/2025). Katılımcıların kimlik bilgileri gizli tutulmuş ve elde edilen veriler yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılmıştır.

2.3.1. Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu; katılımcıların cinsiyeti, yaşı, vücut kitle indeksi, yaşadığı yer, anne-baba birliktelik durumu, algılanan ekonomik durum, psikiyatrik tanı alıp almadığı, düzenli egzersiz yapma durumu, diyet yapma durumu ve şu anki kilosunu nasıl değerlendirdiği gibi sorulardan oluşmaktadır.

Beden, Beslenme ve Egzersiz Karşılaştırma Yönelimi Ölçeği

Bu araştırmada, beden, yeme ve egzersiz konularında sosyal karşılaştırma eğilimlerini ölçmek amacıyla Beden, Yeme ve Egzersiz Karşılaştırma Yönelimi Ölçeği'nin Türkçe formu kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışması Cömert ve ark. (2023) tarafından yapılmıştır. Ölçek, bireylerin beden görünümü, yeme davranışları ve egzersiz

alışkanlıklarına yönelik sosyal karşılaştırma eğilimlerini değerlendirmek amacıyla geliştirilmiştir. Toplam 18 maddeden oluşan bu ölçek, üç alt boyut içermektedir: beden karşılaştırmaları, yeme karşılaştırmaları ve egzersiz karşılaştırmaları. Katılımcılar, ifadeleri 5’li Likert tipi bir derecelendirme ölçeği (1=Hiç katılmıyorum, 5=Tamamen katılıyorum) kullanarak yanıtlamaktadır. Ölçeğin Türkçe formu üniversite öğrencileri üzerinde geçerlik ve güvenirlik açısından yeterli bulunmuş; doğrulayıcı faktör analizi sonuçları, orijinal yapı ile uyumlu bir faktör yapısı ortaya koymuştur. Ayrıca ölçeğin iç tutarlılık katsayıları alt boyutlar için .80’in üzerinde bulunarak güvenirliğini kanıtlamıştır. Bu çalışma kapsamında ölçeğin Cronbach alfa değeri .81 olarak bulunmuştur.

Beck Depresyon Ölçeği

Bu araştırmada bireylerin depresyon düzeylerini belirlemek amacıyla Beck Depresyon Ölçeği (BDÖ) kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçe’ye uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışmaları Hisli (1988, 1989) tarafından yapılmıştır. BDÖ, bireylerin depresyon belirtilerini özbeöz bildirim yoluyla değerlendirmelerine olanak tanıyan, psikometrik açıdan güçlü bir ölçme aracıdır. Ölçek, her biri 0’dan 3’e kadar puanlanan 21 maddeden oluşmaktadır ve toplam puan 0 ile 63 arasında değişmektedir. Yüksek puanlar, bireyin daha yüksek düzeyde depresyon belirtileri gösterdiğine işaret etmektedir. BDÖ, klinik ve normal örneklemeler üzerinde güvenilir ve geçerli sonuçlar vermesi nedeniyle, psikolojik araştırmalarda sıkça tercih edilmektedir. Hisli’nin Türk örnekleminde yaptığı çalışmalarda ölçeğin iç tutarlılık katsayısı (Cronbach alfa) .80’in üzerinde bulunmuştur. Bu çalışma kapsamında ölçeğin Cronbach alfa değeri .79 olarak bulunmuştur.

2.4. Verilerin Analizi

Elde edilen verilere SPSS 26.0 programında betimsel istatistiksel işlemler (aritmetik ortalama ve standart sapma) uygulanmıştır. Verilerin çarpıklık ve basıklık değerleri incelenerek tablo 2’de gösterilmektedir. Verilerin normal dağılım gösterdiği kabul edilerek parametrik testler kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Depresyon ve Beden/Beslenme/ Egzersiz Uyumu arasındaki ilişkiyi incelemek için Pearson korelasyon analizi ve değişkenler arasındaki farklılıkları tespit etmek amacıyla Independent Samples T-testi ve One-Way ANOVA testi uygulanmıştır.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

	N	Mean	sd	Çarpıklık	Basıklık
Beden/Beslenme/ Egzersiz karşılaştırma yönelimi	242	41,13	10,34	-1,111	.636
Depresyon düzeyi	242	55,79	8,34	-,639	1,157

3. BULGULAR

Tablo 3. Depresyon düzeyi ve Beden/Beslenme/ Egzersiz karşılaştırma yönelimi toplam puanları ve alt boyutlarının cinsiyete Göre T-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	Mean	sd	t	df	p
	Kadın	205	51,292	23,461	,274	416	,784

Beden/Beslenme/Egzersiz karşılaştırma yönelimi	Erkek	213	51,920	23,412			
Beden karşılaştırma yönelimi	Kadın	205	19,190	9,356	-	416	,198
	Erkek	213	18,079	8,235	1,289		
Beslenme karşılaştırma yönelimi	Kadın	205	16,404	8,582	-,745	416	,457
	Erkek	213	15,793	8,198			
Egzersiz karşılaştırma yönelimi	Kadın	205	15,697	8,346	2,742	416	,006
	Erkek	213	18,046	9,137			
Depresyon düzeyi	Kadın	205	16,707	10,520	-	416	,003
	Erkek	213	13,816	9,129	3,003		

Tablo 3 incelendiğinde, Beden/Beslenme/Egzersiz Karşılaştırma Yönelimi toplam puanları açısından kadın ($\bar{X} = 51,29$) ve erkek ($\bar{X} = 51,92$) katılımcılar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($t(416) = ,274$; $p = ,784$). Alt boyutlara bakıldığında; beden karşılaştırma yönelimi ($t(416) = -1,289$; $p = ,198$) ve beslenme karşılaştırma yönelimi ($t(416) = -,745$; $p = ,457$) açısından da cinsiyetler arasında anlamlı bir fark görülmemiştir. Ancak, egzersiz karşılaştırma yönelimi alt boyutunda erkek katılımcıların puan ortalaması ($\bar{X} = 18,05$), kadın katılımcılardan ($\bar{X} = 15,70$) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($t(416) = 2,742$; $p = ,006$). Buna göre erkeklerin egzersize ilişkin sosyal karşılaştırma eğilimlerinin kadınlara kıyasla daha yüksek olduğu söylenebilir. Ayrıca, depresyon düzeyi açısından yapılan karşılaştırmada kadın katılımcıların ortalama puanı ($\bar{X} = 16,71$), erkek katılımcılardan ($\bar{X} = 13,82$) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($t(416) = -3,003$; $p = ,003$). Bu sonuç, kadınların depresyon düzeylerinin erkeklere göre daha yüksek olabileceğini göstermektedir.

Tablo 4. Depresyon düzeyi ve Beden/Beslenme/ Egzersiz karşılaştırma yönelimi toplam puanları ve alt boyutlarının yaşa göre ANOVA Sonuçları

Alt Boyut		Karelerin Toplamı	sd	Ortalama Kare	F	p	Anlamlı Fark
Beden/Beslenme/Egzersiz karşılaştırma yönelimi	Gruplar Arası	3816,812	2	1908,406	3,524	,030	B<C
	Grup İçi	224722,403	415	541,500			
	Toplam	228539,215	417				
Beden karşılaştırma yönelimi	Gruplar Arası	460,999	2	230,500	2,998	,051	-
	Grup İçi	31905,032	415	76,880			
	Toplam	32366,031	417				
Beslenme karşılaştırma yönelimi	Gruplar Arası	451,356	2	225,678	3,245	,040	B<C
	Grup İçi	28864,005	415	69,552			
	Toplam	29315,361	417				
Egzersiz karşılaştırma yönelimi	Gruplar Arası	424,932	2	212,466	2,750	,065	-
	Grup İçi	32060,437	415	77,254			
	Toplam	32485,368	417				
Depresyon düzeyi	Gruplar Arası	149,610	2	74,805	,758	,469	-
	Grup İçi	40969,414	415	98,721			
	Toplam	41119,024	417				

A=17-19 yaş B=20-23yaş C=24 yaş ve üzeri

Tabloya 4'e göre, Beden/Beslenme/Egzersiz Karşılaştırma Yönelimi toplam puanları yaş gruplarına göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir ($F(2, 415) = 3,524$; $p = ,030$). Post-hoc analiz (Scheffe) sonuçlarına göre, 24 yaş ve üzeri (C) katılımcıların bu alandaki karşılaştırma yönelimi puanları, 20–23 yaş (B) grubuna göre anlamlı düzeyde daha yüksektir ($B < C$). Bu bulgu, ileri yaş grubundaki bireylerin beden, beslenme ve egzersizle ilgili sosyal karşılaştırma eğilimlerinin daha fazla olabileceğini göstermektedir. Beslenme karşılaştırma yönelimi alt boyutunda da yaş grupları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($F(2, 415) = 3,245$; $p = ,040$). Benzer şekilde, 24 yaş ve üzeri (C) grubunun puanları, 20–23 yaş (B) grubuna kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksektir ($B < C$). Bu durum, yaş ilerledikçe bireylerin yeme davranışlarına ilişkin sosyal karşılaştırma eğilimlerinin arttığını düşündürülebilir. Bununla birlikte, beden karşılaştırma yönelimi ($F(2, 415) = 2,998$; $p = ,051$) ve egzersiz karşılaştırma yönelimi ($F(2, 415) = 2,750$; $p = ,065$) alt boyutlarında elde edilen farklar istatistiksel anlamlılık düzeyine yakın olmakla birlikte anlamlı kabul edilmemiştir. Ayrıca, depresyon düzeyi açısından yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($F(2, 415) = ,758$; $p = ,469$). Bu sonuca göre, katılımcıların depresyon düzeyleri yaşa göre anlamlı bir değişim göstermemektedir.

Tablo 5. Depresyon düzeyi ve Beden/Beslenme/ Egzersiz karşılaştırma yönelimi toplam puanları ve alt boyutlarının vücut kitle indekslerine göre ANOVA Sonuçları

Alt Boyut		Karelerin Toplamı	sd	Ortalama Kare	F	p	Anlamlı Fark
Beden/Beslenme/Egzersiz karşılaştırma yönelimi	Gruplar Arası	2270,039	3	756,680	1,384	,247	-
	Grup İçi	226269,177	414	546,544			
	Toplam	228539,215	417				
Beden karşılaştırma yönelimi	Gruplar Arası	259,794	3	86,598	1,117	,342	-
	Grup İçi	32106,237	414	77,551			
	Toplam	32366,031	417				
Beslenme karşılaştırma yönelimi	Gruplar Arası	250,408	3	83,469	1,189	,314	-
	Grup İçi	29064,953	414	70,205			
	Toplam	29315,361	417				
Egzersiz karşılaştırma yönelimi	Gruplar Arası	326,174	3	108,725	1,400	,242	-
	Grup İçi	32159,194	414	77,679			
	Toplam	32485,368	417				
Depresyon düzeyi	Gruplar Arası	237,890	3	79,297	,803	,493	-
	Grup İçi	40881,134	414	98,747			
	Toplam	41119,024	417				

A=Sağlıklı B=Şişman C=Obez D=Aşırı Obez

Tablo 5 incelendiğinde, Beden/Beslenme/Egzersiz Karşılaştırma Yönelimi toplam puanları ile vücut kitle indeksi (VKİ) kategorileri (A: Sağlıklı, B: Şişman, C: Obez, D: Aşırı obez) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($F(3, 414) = 1,384$; $p = ,247$). Benzer şekilde, ölçeğin alt boyutları olan beden karşılaştırma yönelimi ($F(3, 414) = 1,117$; $p = ,342$), beslenme karşılaştırma yönelimi ($F(3, 414) = 1,189$; $p = ,314$) ve egzersiz karşılaştırma yönelimi ($F(3, 414) = 1,400$; $p = ,242$) açısından da VKİ grupları arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Ayrıca, depresyon düzeyi ile vücut kitle

indeksi kategorileri arasındaki fark da istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($F(3, 414) = 0,803$; $p = ,493$). Bu sonuçlara göre, katılımcıların beden kitle indeksine göre hem sosyal karşılaştırma yönelimleri hem de depresyon düzeyleri anlamlı bir değişiklik göstermemektedir. Bu bulgular, beden, beslenme ve egzersiz yönelim sosyal karşılaştırma eğilimlerinin ve depresyon düzeylerinin beden kitle indeksine göre tutarlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir.

Tablo 6. Depresyon düzeyi ve Beden/Beslenme/ Egzersiz karşılaştırma yönelimi toplam puanları ve alt boyutlarının yaşadığı yer değişkenine göre ANOVA Sonuçları

Alt Boyut		Karelerin Toplamı	sd	Ortalama Kare	F	p	Anlamlı Fark
Beden/Beslenme/Egzersiz karşılaştırma yönelimi	Gruplar Arası	860,582	3	286,861	,522	,668	-
	Grup İçi	227678,633	414	549,948			
	Toplam	228539,215	417				
Beden karşılaştırma yönelimi	Gruplar Arası	199,411	3	66,470	,856	,464	-
	Grup İçi	32166,620	414	77,697			
	Toplam	32366,031	417				
Beslenme karşılaştırma yönelimi	Gruplar Arası	242,958	3	80,986	1,153	,327	-
	Grup İçi	29072,403	414	70,223			
	Toplam	29315,361	417				
Egzersiz karşılaştırma yönelimi	Gruplar Arası	161,142	3	53,714	,688	,560	-
	Grup İçi	32324,226	414	78,078			
	Toplam	32485,368	417				
Depresyon düzeyi	Gruplar Arası	966,039	3	322,013	3,320	,020	A>C
	Grup İçi	40152,985	414	96,988			
	Toplam	41119,024	417				

A=Köy/Kasaba B=İlçe C=İl D=Büyük Şehir

Tablo 6 incelendiğinde, Beden/beslenme/egzersiz karşılaştırma yönelimi toplam puanları ile katılımcıların yaşadıkları yer (A = Köy/Kasaba, B = İlçe, C = İl, D = Büyükşehir) arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmektedir ($F(3, 414) = ,522$; $p = ,668$). Ölçeğin alt boyutları olan beden karşılaştırma yönelimi ($F(3, 414) = ,856$; $p = ,464$), beslenme karşılaştırma yönelimi ($F(3, 414) = 1,153$; $p = ,327$) ve egzersiz karşılaştırma yönelimi ($F(3, 414) = ,688$; $p = ,560$) açısından da yaşanan yer değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmamıştır. Bu sonuçlar, bireylerin sosyal karşılaştırma yönelimlerinin yaşadıkları yerleşim yerine göre değişmediğini göstermektedir. Bununla birlikte, depresyon düzeyi açısından yaşanan yer değişkeni anlamlı bir farklılık göstermiştir ($F(3, 414) = 3,320$; $p = ,020$). Yapılan post-hoc analiz sonucuna göre, köy/kasaba (A) grubunda yer alan bireylerin depresyon düzeyleri, il (C) grubunda yaşayan bireylerden anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur ($A>C$). Bu bulgu, kırsal bölgelerde yaşayan bireylerin kentsel bölgelerde yaşayanlara kıyasla daha yüksek düzeyde depresif belirtiler gösterebileceğine işaret etmektedir.

Tablo 7. Depresyon düzeyi ve Beden/Beslenme/ Egzersiz karşılaştırma yönelimi toplam puanları ve alt boyutlarının anne-babanın birlikte olma durumlarına Göre T-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	Mean	sd	t	df	p
Beden/Beslenme/Egzersiz karşılaştırma yönelimi	Evet	370	50,794	23,176	-	416	,047
	Hayır	48	57,916	24,480	1,990		
Beden karşılaştırma yönelimi	Evet	370	18,356	8,773	-	416	,085
	Hayır	48	20,687	8,908	1,729		
Beslenme karşılaştırma yönelimi	Evet	370	15,870	8,246	-	416	,131
	Hayır	48	17,812	9,293	1,512		
Egzersiz karşılaştırma yönelimi	Evet	370	16,567	8,726	-	416	,035
	Hayır	48	19,416	9,273	2,113		
Depresyon düzeyi	Evet	370	15,108	9,809	-,722	416	,471
	Hayır	48	16,208	10,876			

Tablo 7'ye göre, Beden/beslenme/egzersiz karşılaştırma yönelimi toplam puanları, anne ve babası birlikte olan bireyler ile olmayanlar arasında anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir ($t(416) = -1,990$; $p = ,047$). Bu fark doğrultusunda, anne-babası birlikte olmayan bireylerin ($X = 57,92$) sosyal karşılaştırma yönelimi düzeylerinin, anne-babası birlikte olan bireylerden ($X = 50,79$) daha yüksek olduğu görülmektedir. Alt boyutlara bakıldığında, egzersiz karşılaştırma yönelimi açısından da gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($t(416) = -2,113$; $p = ,035$). Bu fark doğrultusunda, anne-babası birlikte olmayan bireylerin ($X = 19,42$) egzersize yönelik sosyal karşılaştırma eğilimleri, anne-babası birlikte olan bireylere ($X = 16,57$) kıyasla daha yüksektir. Diğer alt boyutlar olan beden karşılaştırma yönelimi ($p = ,085$) ve beslenme karşılaştırma yönelimi ($p = ,131$) açısından elde edilen farklar istatistiksel olarak anlamlı değildir. Benzer şekilde, depresyon düzeyi açısından da anne-babanın birlikte olma durumuna göre anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($t(416) = -,722$; $p = ,471$). Bu bulgular, aile yapısında yaşanan değişimlerin özellikle genel sosyal karşılaştırma eğilimleri ve egzersizle ilgili karşılaştırmalar üzerinde etkili olabileceğini, ancak depresyon düzeyini anlamlı ölçüde etkilemediğini göstermektedir.

Tablo 8. Depresyon düzeyi ve Beden/Beslenme/ Egzersiz karşılaştırma yönelimi toplam puanları ve alt boyutlarının algıladığı ekonomik durum değişkenine göre ANOVA Sonuçları

Alt Boyut		Karelerin Toplamı	sd	Ortalama Kare	F	p	Anlamlı Fark
Beden/Beslenme/Egzersiz karşılaştırma yönelimi	Gruplar Arası	1519,454	2	759,727	1,389	,251	-
	Grup İçi	227019,761	415	547,036			
	Toplam	228539,215	417				
Beden karşılaştırma yönelimi	Gruplar Arası	594,574	2	297,287	3,883	,021	A>C
	Grup İçi	31771,457	415	76,558			
	Toplam	32366,031	417				
Beslenme karşılaştırma yönelimi	Gruplar Arası	90,273	2	45,136	,641	,527	-
	Grup İçi	29225,089	415	70,422			
	Toplam	29315,361	417				
Egzersiz karşılaştırma yönelimi	Gruplar Arası	27,020	2	13,510	,173	,841	-
	Grup İçi	32458,348	415	78,213			
	Toplam	32485,368	417				

Depresyon düzeyi	Gruplar	2551,652	2	1275,826	13,728	,000	A>B, A>C, B>C
	Arası						
	Grup İçi	38567,372	415	92,933			
	Toplam	41119,024	417				

A=Kötü B=Orta C=İyi

Tablo 8'e göre, katılımcıların Beden/beslenme/egzersiz karşılaştırma yönelimi toplam puanları, algılanan ekonomik düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($F(2, 415) = 1,389; p = ,251$). Alt boyutlar incelendiğinde, beden karşılaştırma yönelimi açısından ekonomik düzeyler arasında anlamlı düzeyde farklılık bulunmuştur ($F(2, 415) = 3,883; p = ,021$). Post-hoc analiz sonucunda anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğuna bakıldığında, ekonomik durumu kötü olarak algılayan bireylerin depresyon düzeyleri, iyi ekonomik durum algısına sahip bireylerden anlamlı derecede yüksektir ($A > C$), Beslenme ($p = ,527$) ve egzersiz karşılaştırma yönelimi ($p = ,841$) alt boyutları açısından ise ekonomik düzeylere göre anlamlı bir fark bulunmamıştır. Diğer yandan, depresyon düzeyi açısından algılanan ekonomik durum grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark saptanmıştır ($F(2, 415) = 13,728; p < ,001$). Yapılan post-hoc analiz sonuçlarına göre, ekonomik durumu kötü olarak algılayan bireylerin depresyon düzeyleri, orta ve iyi ekonomik durum algısına sahip bireylerden anlamlı derecede yüksektir ($A > B, A > C$); ayrıca, orta ekonomik düzeydekilerin depresyon düzeyleri de iyi düzeydekilere göre daha yüksektir ($B > C$). Bu sonuç, bireylerin algıladıkları ekonomik durum düzeyi azaldıkça depresyon düzeylerinin arttığını ortaya koymaktadır.

Tablo 9. Depresyon düzeyi ve Beden/Beslenme/ Egzersiz karşılaştırma yönelimi toplam puanları ve alt boyutlarının psikiyatrik tanı alma durumlarına Göre T-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	Mean	sd	t	df	p
Beden/Beslenme/Egzersiz karşılaştırma yönelimi	Evet	37	60,594	25,090	2,459	416	,014
	Hayır	381	50,740	23,090			
Beden karşılaştırma yönelimi	Evet	37	24,459	9,326	4,308	416	,000
	Hayır	381	18,057	8,561			
Beslenme karşılaştırma yönelimi	Evet	37	18,675	10,445	1,969	416	,050
	Hayır	381	15,842	8,129			
Egzersiz karşılaştırma yönelimi	Evet	37	17,459	9,266	,407	416	,684
	Hayır	381	16,839	8,793			
Depresyon düzeyi	Evet	37	26,162	12,345	7,456	416	,000
	Hayır	381	14,173	9,000			

Tablo 9'a göre, Beden/beslenme/egzersiz karşılaştırma yönelimi toplam puanları, psikiyatrik tanı alma durumuna göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir ($t(416) = 2,459; p = ,014$). Psikiyatrik tanı alan bireylerin sosyal karşılaştırma eğilimleri ($X = 60,59$), tanı almayan bireylere ($X = 50,74$) göre anlamlı düzeyde daha yüksektir. Alt boyutlar incelendiğinde, en belirgin fark beden karşılaştırma yönelimi puanlarında görülmektedir. Psikiyatrik tanı alan bireylerin ortalama puanı ($X = 24,46$), tanı almayanlardan ($X = 18,06$) anlamlı düzeyde yüksektir ($t(416) = 4,308; p < ,001$). Bu durum, tanı almış bireylerin bedenlerine yönelik sosyal karşılaştırma eğilimlerinin daha yoğun olduğunu göstermektedir. Beslenme karşılaştırma yönelimi açısından da gruplar arasında anlamlı düzeyde bir fark tespit edilmiştir ($t(416) = 1,969; p = ,050$); tanı alan bireylerin ($X = 18,68$) puanları, tanı almayan bireylerden ($X = 15,84$) daha yüksektir. Ancak bu fark istatistiksel anlamlılık sınırında kalmaktadır. Diğer yandan, egzersiz

karşılaştırma yönelimi alt boyutunda gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p = ,684$). En dikkat çeken bulgu ise depresyon düzeyi değişkenine ilişkindir. Psikiyatrik tanı alan bireylerin depresyon puan ortalamaları ($X = 26,16$), tanı almayan bireylerin ortalamasından ($X = 14,17$) istatistiksel olarak anlamlı ve oldukça yüksek düzeyde farklıdır ($t(416) = 7,456$; $p < ,001$). Bu bulgu, psikiyatrik tanı almış bireylerin depresyon düzeylerinin önemli ölçüde daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 10. Depresyon düzeyi ve Beden/Beslenme/ Egzersiz karşılaştırma yönelimi toplam puanları ve alt boyutlarının düzenli egzersiz yapma durumlarına Göre T-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	Mean	sd	t	df	p
Beden/Beslenme/Egzersiz karşılaştırma yönelimi	Evet	188	54,127	24,388	416	416	,047
	Hayır	230	49,556	22,423			
Beden karşılaştırma yönelimi	Evet	188	18,494	8,711	-,272	416	,786
	Hayır	230	18,730	8,907			
Beslenme karşılaştırma yönelimi	Evet	188	16,180	8,627	,193	416	,847
	Hayır	230	16,021	8,198			
Egzersiz karşılaştırma yönelimi	Evet	188	19,452	9,199	5,543	416	,001
	Hayır	230	14,804	7,936			
Depresyon düzeyi	Evet	188	12,526	9,140	-	416	,001
	Hayır	230	17,447	10,019			

Tablo 10'a göre, Beden/beslenme/egzersiz karşılaştırma yönelimi toplam puanları, düzenli egzersiz yapma durumuna göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir ($t(416) = 2,001$; $p = ,047$). Düzenli egzersiz yapan bireylerin sosyal karşılaştırma yönelimi düzeyleri ($X = 54,13$), yapmayanlara ($X = 49,56$) göre daha yüksek bulunmuştur. Alt boyutlar incelendiğinde, egzersiz karşılaştırma yönelimi değişkeninde anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($t(416) = 5,543$; $p = ,001$). Bu fark doğrultusunda, düzenli egzersiz yapan bireylerin egzersize yönelik sosyal karşılaştırma eğilimleri ($X = 19,45$), yapmayan bireylerden ($X = 14,80$) belirgin şekilde yüksektir. Diğer alt boyutlar olan beden karşılaştırma yönelimi ($p = ,786$) ve beslenme karşılaştırma yönelimi ($p = ,847$) açısından ise gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Depresyon düzeyi açısından değerlendirildiğinde, düzenli egzersiz yapan bireylerin ortalama puanı ($X = 12,53$), egzersiz yapmayan bireylerin puanından ($X = 17,45$) anlamlı düzeyde daha düşüktür ($t(416) = -5,195$; $p = ,001$). Bu sonuç, düzenli egzersiz yapan bireylerde depresyon düzeylerinin daha düşük olduğunu göstermektedir. Genel olarak bu bulgular, düzenli egzersizin sosyal karşılaştırma eğilimlerini artırabileceğini ancak aynı zamanda depresyon düzeylerini azaltabileceğini ortaya koymaktadır.

Tablo 11. Depresyon düzeyi ve Beden/Beslenme/ Egzersiz karşılaştırma yönelimi toplam puanları ve alt boyutlarının diyet yapma durumlarına Göre T-Testi Sonuçları

	Diyet yapma	N	Mean	sd	t	df	p
Beden/Beslenme/Egzersiz karşılaştırma yönelimi	Evet	191	57,759	25,349	5,068	416	,000
	Hayır	227	46,440	20,302			

Beden karşılaştırma yönelimi	Evet	191	20,691	9,524	4,500	416	,000
	Hayır	227	16,885	7,765			
Beslenme karşılaştırma yönelimi	Evet	191	17,973	9,204	4,293	416	,000
	Hayır	227	14,511	7,278			
Egzersiz karşılaştırma yönelimi	Evet	191	19,094	9,541	4,795	416	,000
	Hayır	227	15,044	7,725			
Depresyon düzeyi	Evet	191	16,623	10,347	2,641	416	,009
	Hayır	227	14,066	9,430			

Tablo 11 incelendiğinde, Beden/Beslenme/Egzersiz Karşılaştırma Yönelimi toplam puanları açısından, diyet yapan bireyler ($X = 57,76$) ile yapmayan bireyler ($X = 46,44$) arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($t(416) = 5,068$; $p < ,001$). Diyet yapan bireylerin sosyal karşılaştırma eğilimlerinin, yapmayanlara kıyasla belirgin şekilde daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Alt boyutlar düzeyinde incelendiğinde, her üç alt boyutta da diyet yapan bireylerin anlamlı düzeyde daha yüksek puanlar aldığı görülmektedir. Beden karşılaştırma yönelimi puanları diyet yapanlarda ($X = 20,69$), yapmayanlara ($X = 16,89$) göre anlamlı biçimde yüksektir ($t(416) = 4,500$; $p < ,001$). Benzer şekilde, beslenme karşılaştırma yönelimi ($t(416) = 4,293$; $p < ,001$) ve egzersiz karşılaştırma yönelimi ($t(416) = 4,795$; $p < ,001$) açısından da diyet yapan bireylerin puan ortalamaları anlamlı düzeyde daha yüksektir. Bu bulgular, diyet yapan bireylerin beden, beslenme ve egzersize ilişkin sosyal karşılaştırma eğilimlerinin daha yoğun olduğunu göstermektedir. Ayrıca, depresyon düzeyi açısından da anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($t(416) = 2,641$; $p = ,009$). Diyet yapan bireylerin depresyon puan ortalamaları ($X = 16,62$), yapmayanlara göre ($X = 14,07$) anlamlı biçimde daha yüksektir. Bu sonuç, diyet yapan bireylerde depresyon düzeylerinin daha yüksek olabileceğine işaret etmektedir. Genel olarak bulgular, diyet yapmanın hem sosyal karşılaştırma yönelimlerini hem de depresyon düzeyini artırabileceğini ortaya koymaktadır.

Tablo 12. Depresyon düzeyi ve Beden/Beslenme/ Egzersiz karşılaştırma yönelimi toplam puanları ve alt boyutlarının şu anki kilodan memnuniyet durumu değişkenine göre ANOVA Sonuçları

Alt Boyut		Karelerin Toplamı	sd	Ortalama Kare	F	p	Anlamlı Fark
Beden/Beslenme/Egzersiz karşılaştırma yönelimi	Gruplar Arası	5174,970	2	2587,485	4,807	,009	A<C,B<C
	Grup İçi	223364,246	415	538,227			
	Toplam	228539,215	417				
Beden karşılaştırma yönelimi	Gruplar Arası	1400,513	2	700,257	9,385	,000	A<C,B<C
	Grup İçi	30965,518	415	74,616			
	Toplam	32366,031	417				
Beslenme karşılaştırma yönelimi	Gruplar Arası	597,546	2	298,773	4,318	,014	B<C
	Grup İçi	28717,815	415	69,200			
	Toplam	29315,361	417				
	Gruplar Arası	209,447	2	104,724	1,347		-

Egzersiz karşılaştırma yönelimi	Grup İçi	32275,921	41	77,773			
	Toplam	32485,368	41			,26	
Depresyon düzeyi	Gruplar Arası	1828,834	2	914,417	9,658	,00	A>B,B<C
	Grup İçi	39290,190	41	94,675		0	
	Toplam	41119,024	41				

A= İdeal kilomun altındayım B= İdeal kilomdayım C=İdeal kilomdan fazlayım

Tablo 12 incelendiğinde, katılımcıların Beden/Beslenme/Egzersiz Karşılaştırma Yönelimi toplam puanları açısından, şu anki kilolarına ilişkin algıları doğrultusunda anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği görülmektedir ($F(2, 415) = 4,807$; $p = ,009$). Yapılan post-hoc analiz sonuçlarına göre, ideal kilosundan fazla olduğunu düşünen bireyler (C), hem ideal kilosunun altında olduğunu düşünenler (A) hem de ideal kilosunda olduğunu belirten bireyler (B) ile karşılaştırıldığında anlamlı düzeyde daha yüksek sosyal karşılaştırma eğilimlerine sahiptir ($A < C$, $B < C$). Alt boyut düzeyinde bakıldığında, beden karşılaştırma yönelimi açısından gruplar arasında anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır ($F(2, 415) = 9,385$; $p < ,001$). Post-hoc testlere göre, ideal kilosundan fazla olduğunu düşünen bireyler (C), hem A hem de B gruplarından anlamlı düzeyde daha yüksek beden karşılaştırma yönelimi puanlarına sahiptir ($A < C$, $B < C$). Beslenme karşılaştırma yönelimi açısından da gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($F(2, 415) = 4,318$; $p = ,014$). Bu farklılık, ideal kilosunda olduğunu düşünen bireyler (B) ile ideal kilosunun üzerinde olduğunu belirten bireyler (C) arasında olup, C grubunun puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir ($B < C$). Egzersiz karşılaştırma yönelimi açısından ise gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($F(2, 415) = 1,347$; $p = ,261$). Depresyon düzeyi bakımından yapılan analizde ise gruplar arasında anlamlı bir fark saptanmıştır ($F(2, 415) = 9,658$; $p < ,001$). Post-hoc sonuçlara göre, ideal kilosunun altında olduğunu düşünen bireyler (A), ideal kilosunda olan bireylerden (B) daha yüksek depresyon puanlarına sahiptir ($A > B$); ayrıca, ideal kilosunda olan bireyler (B) de ideal kilosunun üzerinde olduğunu düşünen bireylerden (C) daha düşük depresyon düzeyine sahiptir ($B < C$). Bu bulgu, beden algısı ile depresyon düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olabileceğini göstermektedir.

Tablo 13. Depresyon düzeyi ile beden-beslenme-egzersiz karşılaştırma yönelimi arasındaki ilişkilerin incelendiği korelasyon analizi sonuçları

Ölçek		Beden karşılaştırma	Beslenme karşılaştırma	Egzersiz karşılaştırma	Beden Beslenme Egzersiz karşılaştırma
Depresyon Düzeyi	r	,314	,197	,137	,240
	p	,000	,000	,005	,000
	n	418	418	418	418

Depresyon düzey değişkeni ile beden karşılaştırma yönelimi, beslenme karşılaştırma yönelimi, egzersiz karşılaştırma yönelimi ve beden-beslenme-egzersiz karşılaştırma yönelimi arasındaki ilişkilerin incelendiği korelasyon analizine göre, tüm değişkenlerle istatistiksel olarak anlamlı düzeyde pozitif yönlü ilişkiler saptanmıştır. Buna göre, Depresyon düzeyi ile beden karşılaştırma yönelimi arasında pozitif ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r = ,314$; $p < ,001$). Bu bulgu, depresyon arttıkça beden karşılaştırma yöneliminin de artabileceğini, ancak ilişkinin güçlü olmadığını göstermektedir. Depresyon düzeyi ile beslenme karşılaştırma yönelimi arasındaki ilişki pozitif yönde

zayıf düzeydedir ($r = ,197$; $p < .001$). Beslenme karşılaştırma yöneliminin depresyon düzeyi ile ilişkili olabileceği, ancak bu ilişkinin sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Depresyon düzeyi ile egzersiz karşılaştırma yönelimi arasındaki ilişki çok düşük düzeydedir ($r = ,137$; $p = .005$). Depresyon düzeyi arttıkça egzersiz karşılaştırma yöneliminin artacağı düşünülse de ilişki oldukça zayıftır. Depresyon düzeyi ile beden-beslenme-egzersiz karşılaştırma yönelimi değişkeni arasında da pozitif ve zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki gözlenmiştir ($r = ,240$; $p < .001$). Bu sonuç, depresyon düzeyi ile beden-beslenme-egzersiz uyum davranışı arasında ilişki olduğunu göstermektedir.

4. TARTIŞMA

Bu araştırma, üniversite öğrencilerinin depresyon düzeyleri ile beden, beslenme ve egzersiz karşılaştırma yöntemleri arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Elde edilen bulgular, sosyal karşılaştırma davranışlarının bireylerin ruh sağlığı üzerinde anlamlı etkiler yarattığını göstermektedir. Bu çalışmanın bulguları ile ilgili literatür ışığında yayınlanmakta, sınırlılıklar ele alınmakta ve ileriye yönelik önerilere yer verilmektedir.

Çalışma bulguları, bireylerin bedenlerini sosyal çevreyle karşılaştırmaya daha açık olduklarında depresif semptomlarında artış görüldüğünü ve bu iki değişken arasında olumlu yönlü bir ilişki bulunduğunu ortaya koymuştur. Han ve diğ., (2023), beden imajı memnuniyetsizliğin depresyonla güçlü şekilde ilişkili olduğunu ve kadın bireylerin bu tür karşılaştırmaları daha yatkın olduklarını belirtmişlerdir. Bu bağlamda, kadın öğrencilerin depresyon düzeylerinin erkeklere göre anlamlı düzeyde yüksek bulunması ($p = ,003$), literatür ile uyumlu bir bulgudur ve toplumsal güzellik algılarının kadınlar üzerindeki psikolojik etkilerini desteklemektedir. Ayrıca, ideal kilosundan fazla olduğunu düşünen bireylerin hem beden karşılaştırma eğilimlerinin hem de depresyon düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bayar (2019)'da beden memnuniyetsizliğinin depresif belirtiler üzerindeki etkisini vurgulamaktadır.

Analize göre, yaş düzeyi yükseldikçe bireylerin beden algısı ve beslenme alışkanlıklarına yönelik sosyal karşılaştırmalara daha fazla yöneldiği gözlemlenmiştir. Bu durum ise bireylerin yaşla birlikte bedensel farkındalıklarının arttığını ve sosyal karşılaştırma eğilimlerinin güçlendiğini düşündürmektedir. Ancak depresyon düzeyinin yaşa bağlı olarak anlamlı biçimde değişmemesi, bu değişkenin daha çok bireysel ve çevresel koşullardan etkilendiğini göstermektedir.

Beden kütle indeksiyle sosyal karşılaştırma eğilimleri ve depresyon düzeyleri arasında anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç, kiloya ilişkin nesnel ölçütlerden ziyade bireyin bedenine ilişkin algısının psikolojik iyi oluşu üzerinde daha belirleyici olabileceğini göstermektedir (Bayar, 2019).

Aile yapısının sosyal karşılaştırma üzerinde etkisi de oldukça dikkat çekmektedir. Anne babası birlikte olmayan bireylerin sosyal karşılaştırma eğilimlerinin ve egzersiz karşılaştırmalarının daha yüksek olması bu durumu destekler niteliktedir. Ancak bu farkın depresyon düzeyi üzerinde anlamlı bir etkisi görülmemiştir.

Beslenme alanındaki sosyal kıyaslanmanın depresyonla düşük düzeyde ama anlamlı bir ilişkili olduğu ($r = ,197$; $p < .001$) ve karşılaştırma eğilimlerinin bireylerde yetersizlik hissi ya da

suçluluk duygusunu tetikleyebileceği düşünülmektedir. Wu ve diğ., (2023), duygusal yeme davranışı ile beden memnuniyetsizliği ve depresyon arasında dolaylı olarak bir ilişki olduğunu vurgulamışlardır. Diyet yapan bireylerde depresyon düzeylerinin ve karşılaştırma eğilimlerinin yüksek olması da bu psikolojik baskının bir göstergesi olabilir. Yassıbaş (2022), beslenme düzeni ile ruhsal durum arasındaki ilişkinin karşılıklı ve dinamik bir yapıya sahip olduğunu söylemektedir.

Egzersiz karşılaştırma yönelimi ile depresyon arasındaki ilişki daha zayıf bir düzeyde kalmakla birlikte ($r = ,137$; $p = .005$) düzenli egzersiz yapan bireylerin depresyon düzeylerinin anlamlı biçimde daha düşük olduğunu gözlemlenmiştir. Elmas (2021)'da düzenli fiziksel aktivitenin psikolojik iyi oluşu desteklediğini ifade etmektedir. Egzersiz yapan bireylerin aynı zamanda egzersiz ile karşılaştırma eğilimlerinin daha yüksek bulunması ise fiziksel performansla ilişkin sosyal farkındalığın arttığını göstermektedir. Ancak bu karşılaştırmaların depresyon düzeyi üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu yönünde güçlü bir kanıt bulunmamaktadır. Stanton ve diğ., (2014), egzersiz müdahalelerinin depresyon tedavisinde önemli olabileceğini ve etkili psikolojik sonuçlar doğurduğunu belirtmişlerdir.

Araştırma sonuçları, beden algısının depresyon üzerindeki belirleyici rolünü de ortaya koymaktadır. İdeal kilosundan fazla olduğunu düşünen bireylerde hem karşılaştırma eğilimlerinin hem de depresyon puanlarının anlamlı biçimde yüksek olduğu saptanmıştır. Bu bulgu, beden imajı ile depresif semptomlar arasındaki karşılıklı ilişkiyi vurgulamaktadır (Bayar, 2019).

Psikiyatrik tanı almış bireylerde sosyal karşılaştırma eğilimlerinin ve depresyon düzeylerinin daha yüksek olması, klinik düzeyde ruhsal sorun yaşayan bireylerin kendilerini başkalarıyla daha fazla kıyaslama eğiliminde olduklarını ve bunun depresyonu arttırabileceğini göstermektedir (Wu ve diğ., 2023).

Sosyo-demografik değişkenlerde depresyon düzeyleriyle ilişkili bulunmuştur. Kırsal bölgelerde yaşayan bireylerin depresyon düzeylerinin daha yüksek olması, sosyal destek eksikliği ve ekonomik dezavantajlar gibi faktörlerle açıklanabilir (Solomou, 2023). Ekonomik durumunu kötü olarak algılayan bireylerde de aynı şekilde yüksek depresyon düzeyleri bulunmuştur. Bu sonuçlar, ekonomik yetersizliklerin bireylerin ruh sağlığını doğrudan etkilediğini göstermektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma, üniversite öğrencilerin depresyon düzeyleri ile beden algısı, beslenme alışkanlıkları ve egzersiz davranışları arasındaki ilişki incelemiştir. Elde edilen bulgular, depresyon düzeyinin beden beslenme egzersiz karşılaştırma yönelim ile anlamlı ancak zayıf düzeyde ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu durum, bireylerin depresif semptomlar yaşarken fiziksel görünümünü, yeme davranışlarını ve egzersiz düzeylerini sosyal çevreleri ile kıyaslama eğiliminde olabileceğini düşündürmektedir.

Araştırma bulguları, beden algısı olumsuz olan bireylerin depresyon düzeylerinin daha yüksek olduğunu ve sağlıklı beslenme ile düşük fiziksel aktivite düzeylerinin de bu semptomlarla bağlantılı olabileceğini ortaya koymuştur. Bu sonuçlar, depresyonun sadece zihinsel bir durum

olmadığını; bireyin bedenine yönelik algıları, yaşam tarzı tercihleri ve sosyal karşılaştırma davranışları ile yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu doğrultuda, üniversite öğrencilerine yönelik geliştirilecek ruh sağlığı destek programlarında yalnızca psikolojik müdahaleleri değil aynı zamanda beden algısını güçlendirmeye, sağlıklı beslenme alışkanlıkların kazandırmaya ve düzenli olarak egzersiz yapmayı teşvik etmeye yönelik çalışmalar geliştirmelidir.

İlerleyen araştırmalarda farklı yaş gruplarından bireylerle daha geniş örneklemeler oluşturulması, değişkenler arasındaki ilişkinin daha derinlemesine analiz edilmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca nitel araştırmalarla öğrencilerin beden algısı, beslenme ve egzersizle ilgili kişisel deneyimlerinin anlaşılması, depresyonla olan etkileşimin daha kapsamlı yorumlanmasına olanak tanıyabilir.

6. SINIRLILIKLAR

Bu çalışmanın bazı sınırları bulunmaktadır. Örneklemin yalnızca üniversite öğrencilerinden oluşması, sonuçların genellenebilirliğini kısıtlamaktadır. Ayrıca verilerin öz bildirim yoluyla toplanmış olması katılımcıların yanıtlarında sosyal beğenilme eğilimini artırabilir.

KAYNAKÇA

Ağır, M. B. *Spor yapan ve yapmayan gençlerin beden algısı, benlik saygısı ve depresyon düzeyi üzerindeki etkisinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, Yakın Doğu Üniversitesi, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı]. 2022.

Ayten, N. *Ergenlerde yeme tutumları ile sorun çözme eğilimleri ve ebeveynle bağlanma arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Aydın]. 2014.

Bayar, Ö. Üniversite Öğrencilerinde Beden İmajı, Öz-Şefkat, Depresif Duygulanım ve Cinsiyet. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 46(46), 175-190. 2019.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Pegem Atıf İndeksi. 1-360. 2012.

Ceyhan, S., Yılmaz, S. H., Dokuzoğlu, G., & Karacan Doğan, P. Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin sporda tutkunluk ile zihinsel dayanıklılık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 10(3). 2023.

Clark, D. M., & Wells, A. *Cognitive model of social phobia*. In R. G. Heimberg, M. R. Liebowitz, D. A. Hope, & F. R. Schneier (Eds.), *Social phobia: Diagnosis, assessment and treatment* (pp. 143-159). New York: Guilford Press. 1995.

Çelik, A., Ölçücü, B., Paktaş, Y., Vatansever, Ş., & Özcan, G. Üniversite öğrencilerinde fiziksel aktivite düzeyi ile depresyon ve anksiyete ilişkisi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2, 294-303. 2015.

Çiftçi, F. S. *Üniversite öğrencilerinin beden algısı ve yeme tutumları arasındaki ilişki* [Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta]. 2012.

Dean, J., & Keshavan, M. The neurobiology of depression: an integrated view. *Asian Journal of Psychiatry*, 27, 101-111. 2017.

Demirezen, E., & Coşansu, G. Üniversite öğrencilerinin beslenme alışkanlıkları. *Tıp Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 174–180. 2005.

Dünya Sağlık Örgütü [WHO]. Depresyon bilgi sayfası. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/depression> adresinden alındı. 2020.

Dünya Sağlık Örgütü Zihinsel bozuklukların küresel yükü ve ülke düzeyinde sağlık ve sosyal sektörlerden kapsamlı, koordineli bir yanıt ihtiyacı. *Sekreterlik Raporu*. 2011.

Elmas, L., Yüceant, M., Ünlü, H., Bahadır, Z. Üniversite Öğrencilerinin Fiziksel Aktivite Düzeyleri ile Psikolojik İyi Oluş Durumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Sportive*, 4(1), 1-17. 2021.

Eminoğlu, G., Günel, M., Akçakoca, M., Cangür, Ş., vd. Beslenmenin depresyon ve anksiyete üzerinde olumlu ya da olumsuz etkisinin araştırılması: Üniversite öğrencilerinde bir anket çalışması. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 10(3), 369-376. 2020.

Erçim, R. E. *Üniversite öğrencilerinin beslenme durumlarının değerlendirilmesi ve sağlıklı yeme indekslerinin saptanması* [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara]. 2014.

Gordon, B. R., McDowell, C. P., Hallgren, M., Meyer, J. D., Lyons, M., & Herring, M. P. Direnç egzersizi eğitiminin etkinliğinin depresif semptomlarla ilişkisi meta-analizi ve randomize klinik çalışmaların meta-regresyon analizi. *JAMA Psikiyatri*, 75(6), 566-576. 2018.

Grogan, S. Body image: understanding body dissatisfaction in men, women and children. London: Routledge. 2001.

Güleşce, M., & İlhan, E. L. Egzersiz ve Psikolojik Savaş: Bağımlılık, Depresyon, Anksiyete ve Stres Üzerine Bir İnceleme. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 9(2), 275-292. 2024.

Han, B., Du, G., Yang, Y., Chen, J., & Sun, G. Relationships between physical activity, body image, BMI, depression and anxiety in Chinese college students during the COVID-19 pandemic. *BMC public health*, 23(1), 24. 2023.

James, S. L., Abate, D., Abate, K. H., Abay, S. M., Abbafati, C., Abbasi, N., et al. Global, regional, and national incidence, prevalence, and years lived with disability for 354 diseases and injuries for 195 countries and territories, 1990-2017: a systematic analysis for the global burden of disease study 2017. *The Lancet*, 392(10159), 1789–1858. 2018.

Kara, E., & Ceyhan, A. A. Üniversite öğrencilerinin depresyon düzeylerinin bilinçli farkındalık ile ilişkisi: Öz-kontrolün aracılık rolü. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 9-14. 2017.

Karasar, N. (2007). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Nobel Yayınları, Ankara.

Morres, I. D., Hatzigeorgiadis, A., Stathi, A., Comoutos, N., Arpin-Cribbie, C., Krommidas, C., & Theodorakis, Y. Ruh sağlığı hizmetlerinde majör depresif bozukluğu olan yetişkin hastalar için aerobik egzersiz: sistematik bir inceleme ve meta-analiz. *Depresyon ve Anksiyete*, 36(1), 39-53. 2019.

Özenoğlu, A., & Sarıyer, E. T. Üniversite öğrencilerinde beslenme durumunun stres, depresyon ve anksiyete üzerine etkisi. 9. Ulusal Sağlıklı Yaşam Kongresi, Türkiye. 2020.

Rosenberg, M. Society and the adolescent self-image. Princeton University Press, Princeton. 1965.

Solomou, S., Logue, J., Reilly, S., & Perez-Algorta, G. A systematic review of the association of diet quality with the mental health of university students: implications in health education practice. *Health education research*, 38(1), 28–68. 2023.

Stanton, R., & Reaburn, P. Exercise and the treatment of depression: a review of the exercise program variables. *Journal of science and medicine in sport*, 17(2), 177–182. 2014.

Suna, D. G. Üniversite öğrencilerinde uyku kalitesi ve yeme davranışının değerlendirilmesi. 2016.

Uslu, Ö. S. *Beden eğitimi öğretmenlerinin rekreasyon faaliyetlerine katılımındaki fayda, serbest zaman doyumu düzeyleri ile bilişsel esneklikleri arasındaki ilişki*. Selçuk Üniversitesi Doktora Tezi. 2023.

Wu, C., Hao, M., Liu, X., Yang, D., Liu, B., Yan, W., & Wang, Q. The effects of body dissatisfaction and depression levels on the dietary habits of university students in southern China during COVID-19. *Frontiers in nutrition*, 10, 1103724. 2023.

Yardımcı, H., & Demir, G. Genç kadınlarda diyet kalitesi ve vücut kompozisyonunun depresyon seviyesi ile ilişkisi. *Acta Scientiarum. Sağlık Bilimleri*, 45, 1-9. 2023.

Yassıbaş, E., & Yeşildemir, Ö. Üniversite Öğrencilerinde Depresyon Düzeyinin Duygusal İştah ve Yeme Farkındalığı Üzerine Etkisi. *Beslenme Ve Diyet Dergisi*, 50(2), 56–65. 2022.

Yılmaz, B. *Bir grup lise öğrencisinin internet kullanımlarının beden algıları ve yeme tutumları ile ilişkisi*. [Yüksek lisans tezi, Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul]. 2017.

Yılmaz, B. H., Erer, H., & İlhan, E. L. Özel gereksinimli bireylerin fiziksel aktiviteye katılımlarına yönelik tutum ölçeği: Geçerlik güvenirlik çalışması. *Yalova Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 2(3), 218-230. 2023.

Zhang, X., Hashim, H. T., Huang, Y., & Zhang, P. The effect of physical exercise on depression among college students: A systematic review and meta-analysis. *PeerJ*, 12, e18111. 2024.

ÖZEL EĞİTİM VE REHABİLİTASYON MERKEZLERİNDE GÖREV YAPAN ÖĞRETMENLERİN ENGELLİ BİREYLERE YÖNELİK DUYGUSAL MESAFELERİ İLE İŞ TATMİN DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Prof. Dr. Selahattin Akpınar

Düzce Üniversitesi selahattinakpinar@duzce.edu.tr -0000-0002-1676-4465

Doç. Dr. Hande Baba Kaya

Düzce Üniversitesi handebabakaya@duzce.edu.tr-0000-0002-9281-2588

Dr. Öğretim Üyesi Öznur Akpınar

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi oznurakpinar@kmu.edu.tr-0000-0003-0812-3534

Yusuf Şahin

Düzce Üniversitesi yusufsahinv2@gmail.com

ÖZET

Bu araştırma, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde görev yapan öğretmenlerin engelli bireylere yönelik duygusal mesafeleri ile iş tatmin düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu, Türkiye genelindeki çeşitli özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde görev yapan toplam 158 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmada, öğretmenlerin engelli bireylere yönelik duygusal mesafelerini ölçmek için Yılmaz (2018) tarafından geliştirilen “Diğerine Karşı Duygusal Mesafe Ölçeği”, iş tatmin düzeylerini belirlemek amacıyla ise Çalışkan ve Köroğlu (2024) tarafından geliştirilen “İş Tatmini Ölçeği” kullanılmıştır. Verilerin analizinde Pearson korelasyon analizi, Independent Samples T-testi ve One-Way ANOVA testi uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, öğretmenlerin uzaktaki engellilere yönelik duygusal mesafeleri ile içsel iş tatmini arasında pozitif yönde, düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ancak dışsal tatminle anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Kamusal alanda engellilere yönelik duygusal mesafe azaldıkça hem içsel hem de dışsal tatmin düzeylerinin arttığı belirlenmiştir. Bu durum, kamusal alanda engellilere karşı daha yakın bir duygusal yaklaşımın iş tatmini üzerinde olumlu etkileri olabileceğini göstermektedir. İş hayatı bağlamında engellilere yönelik duygusal mesafe ile her iki tatmin türü arasında anlamlı ilişkiler gözlenmiş, özel alanda ise duygusal mesafe ile içsel tatmin arasında orta düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Bu bulgular, engellilere karşı duygusal yakınlığın, öğretmenlerin genel iş tatmini düzeyini olumlu yönde etkileyebileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Engelli bireyler, duygusal mesafe, iş tatmini, özel eğitim

1. GİRİŞ

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde görev yapan öğretmenlerin, engelli bireylerle kurdukları duygusal bağlar ve bu bağların iş tatmini üzerindeki etkisi hem eğitim kalitesini hem de öğretmen refahını etkileyen kritik unsurlardan biridir. Öğretmenlik mesleğinde duygusal yakınlık veya stres kaynaklı uzaklık, yalnızca sınıf içi etkileşimi değil; aynı zamanda iş yerinde hissedilen tatmini de etkileyebilmektedir (Çakır & Çetin, 2019).

Duygusal mesafe, bir öğretmenin engelli bireyle arasına koyduğu psikolojik sınırları ifade eder. Çok yüksek mesafe empatiyi azaltabilirken, çok düşük mesafe duygusal tükenmişliğe yol açabilir. Araştırmalar, bu mesafenin dengeli tutulmasının hem eğitim süreçlerinin verimliliğini hem de öğretmenin mesleki tatminini artırdığını göstermektedir (Altınkurt & Alev, 2015; Akyol & Yıldırım, 2017). Özellikle özel eğitim alanında çalışan öğretmenler için, duygusal regülasyon stratejileri ve sürdürülebilir etkileşim biçimleri büyük önem taşımaktadır.

Aynı zamanda duygularla ilişkili mesleki yükümlülük (örneğin duygusal emek) ile iş tatmini arasında da doğrudan ilişkiler gözlenmektedir. Duygusal emek düzeyinin artırılması, iş tatminini çeşitli boyutlarda olumsuz etkileyebilmekte, özellikle yüzeysel duygusal davranışlarla iş tatmini arasında olumlu ilişki kurulmamaktadır (Kolbaşı, 2022). Buna karşılık derinlemesine ve samimi duygusal emek, öğretmenin iş tatminini anlamlı biçimde artırabilmektedir (Kolbaşı, 2022).

Türkiye'de özel eğitim öğretmenleri üzerine yapılan araştırmalar ayrıca, mesleki tükenmişlik, stres düzeyi ve iş tatmini arasında ilişki kurmaktadır. Karadirek (2021), öğretmenlerdeki duygusal tükenmişlik ve iş stresi düzeylerinin, iş tatmini ve mesleki bağlılık üzerinde negatif ancak güçlü etkiler oluşturduğunu belirtmektedir. Bu bulgular, öğretmenlerin iş doyumunu artırmak için duygusal stres kaynaklarının azaltılması gerektiğini göstermektedir (Karadirek, 2021).

Bunun yanı sıra, duyguların doğrudan analiz edildiği çalışmalar da dikkat çekmektedir. Örneğin Shapiro ve diğerleri tarafından geliştirilen Teacher Emotion Inventory (TEI), aşk, korku, sevinç gibi duyguların mesleki doyuma etkisini incelerken; sevgi ve korku duygularının iş tatminiyle orta düzeyde pozitif ilişkiler içerdiği bulunmuştur (Atmaca ve ark., 2020).

Özel eğitim öğretmenlerinin engelli bireylere yönelik duygusal mesafeleri ile iş tatmini arasındaki dinamik ilişki, literatürde duygusal emek, tükenmişlik, stres ve duygusal deneyim temelli çok boyutlu analizlerle ele alınmaktadır. Ancak, bu konuda özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde görev yapan öğretmenlere odaklanan sistematik araştırmalar sınırlıdır. Bu nedenle, bu çalışma öğretmenlerin duygusal mesafe algılarını ve iş tatmini düzeylerini birlikte inceleyerek, alan yazına özgün katkılar sunmayı hedeflemektedir.

Çalışmadan elde edilecek bulgular, yalnızca bireysel düzeyde öğretmen psikolojik ihtiyaçlarını anlamaya değil; ayrıca kurumsal stratejiler geliştirmede de yol gösterici olacaktır. Dolayısıyla bu araştırma hem teorik hem pratik açıdan özel eğitim alanında yenilikçi çözümler için temel oluşturmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde görev yapan öğretmenlerin engelli bireylere yönelik duygusal mesafeleri ile iş tatmin düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik yapılan çalışmada, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama yöntemi var olan bir durumu betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır (Karasar, 2007). Nicel araştırmada amaç; bireylerin toplumsal ve sosyal davranışlarını anket gibi benzer araçlar yoluyla nesnel bir biçimde ölçerek sayısal verilerle açıklamaktır (Çepni, 2007).

2.2. Araştırmanın Örneklemi

Araştırmaya 112'si kadın ve 46'sı erkek olmak üzere toplam 158 öğretmen katılmıştır. Çalışma grubu özel eğitim ve rehabilitasyon kurumlarında çalışan öğretmenler arasından seçkisiz örneklem yöntemlerinden rastgele örneklem yöntemiyle belirlenmiştir. Rastgele örneklem yöntemi, evrendeki her bir bireyin örneklem seçilme şansının eşit ve bağımsız olduğu bir süreçtir (Büyüköztürk, 2012). Araştırmaya katılan sporcuların kişisel bilgilerinin yüzde frekans dağılımları tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Kişisel Bilgi Dağılımları

		Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	112	70,9
	Erkek	46	29,1
Yaş	20-25yaş	62	39,2
	26-30yaş	51	32,3
	31 ve üzeri yaş	45	28,5
Algıladığı ekonomik düzey	Kötü	31	19,6
	Orta	95	60,1
	İyi	32	20,3
Branş	Beden eğitimi	51	32,3
	Çocuk gelişim	38	24,1
	Özel eğitim	36	22,8
	Diğer	33	20,9
Yakınlarında engelli birey var mı?	Var	36	22,8
	Yok	122	77,2
Medeni durum	Evli	66	41,8
	Bekar	92	58,2
Çalışma yılı	1-5yıl	115	72,8
	6-10yıl	21	13,3
	11-15yıl	22	13,9
Çalıştığı engel grubu	Otizm	68	43,0
	Zihinsel	51	32,3
	Fiziksel	39	24,7
Toplam		158	%100,0

Araştırmaya katılan toplam 158 öğretmenin %70,9'unu kadınlar, %29,1'ini ise erkekler oluşturmaktadır. Bu durum, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde görev yapan öğretmenlerin büyük çoğunluğunu kadınların oluşturduğunu göstermektedir. Yaş dağılımı incelendiğinde, katılımcıların %39,2'si 20-25 yaş arasında, %32,3'ü 26-30 yaş arasında ve %28,5'i 31 yaş ve üzerindedir. Bu bulgu, öğretmenlerin büyük çoğunluğunun genç yaş grubunda olduğunu ortaya

koymaktadır. Katılımcıların algıladığı ekonomik düzeye göre dağılımda, %60,1'i ekonomik durumunu "orta" olarak değerlendirirken, %20,3'ü "iyi", %19,6'sı ise "kötü" olarak belirtmiştir. Bu sonuç, öğretmenlerin çoğunun ekonomik durumunu orta seviyede algıladığını göstermektedir. Branş dağılımına bakıldığında, %32,3'ü beden eğitimi, %24,1'i çocuk gelişimi, %22,8'i özel eğitim ve %20,9'u diğer branşlardadır. Bu bulgu, araştırma grubunun farklı alanlardan öğretmenleri kapsadığını göstermektedir. Katılımcıların %22,8'inin yakın çevresinde engelli birey bulunduğu, %77,2'sinin ise bulunmadığı görülmektedir. Bu da çoğu öğretmenin engelli bireylerle olan ilişkisinin profesyonel bağlamda sınırlı olduğunu göstermektedir. Medeni durum açısından katılımcıların %58,2'si bekar, %41,8'i evlidir. Bu dağılım, örneklemin genç yaş profiliyle uyumludur. Çalışma yılına göre dağılımda öğretmenlerin büyük kısmı (%72,8) 1-5 yıl arasında çalışmaktadır. 6-10 yıl çalışanlar %13,3, 11-15 yıl çalışanlar ise %13,9 oranındadır. Bu sonuç, araştırmaya katılan öğretmenlerin çoğunlukla mesleki deneyim bakımından yeni olduğunu göstermektedir. Son olarak, çalışılan engel grubuna göre öğretmenlerin %43,0'ü otizmlili bireylerle, %32,3'ü zihinsel engelli bireylerle ve %24,7'si fiziksel engelli bireylerle çalışmaktadır.

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırma verileri, katılımcıların gönüllü katılımı esasına dayalı olarak toplanmıştır. Katılımcılara çalışmanın amacı, kapsamı ve gizlilik esasları hakkında ön bilgi verilmiş; araştırmaya katılmak isteyen bireylerden yazılı onam alınmıştır. Ölçek formları, yüz yüze şekilde uygulanmıştır. Katılımcıların kimlik bilgileri gizli tutulmuş ve elde edilen veriler yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılmıştır.

2.3.1. Veri Toplama Araçları

Diğerine Karşı Duygusal Mesafe Ölçeği

Diğerine karşı duygusal mesafe ölçeği, bireylerin farklı sosyal ve düşünsel özelliklere sahip kişilerle karşılaştıklarında çeşitli ortamlarda hissettikleri duygusal yakınlık ya da uzaklığı değerlendirmeye yönelik geliştirilmiş bir ölçme aracıdır. Ölçek, bireylerin inanç, yaşam tarzı, cinsel yönelim, siyasi görüş gibi konularda kendilerinden farklı olan kişilere karşı ne tür duygular beslediklerini anlamak amacıyla yapılandırılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, ölçek dört farklı durumu temsil eden senaryolardan oluşmaktadır. Birinci senaryo bireylerin fiziksel olarak uzakta bulunan kişilere karşı hissettikleri duygusal mesafeyi ölçerken; ikinci senaryo kamusal ortamlarda karşılaşılan bireylere yönelik duygusal tepkileri değerlendirmektedir. Üçüncü senaryo iş yaşamında karşılaşılan kişilere yönelik duygusal tutumları ele alırken, dördüncü senaryo özel alan, yani bireyin kişisel hayatında temas ettiği farklı bireylere yönelik duygusal mesafesini ortaya koymaktadır. Her senaryoda sekiz farklı duygu yer almakta olup, bunların ilk dört tanesi olumlu, kalan dördü ise olumsuz duygulardır. Katılımcılardan, her bir senaryo için bu sekiz duyguyu ne düzeyde deneyimleyebileceklerini 1 (hiç) ile 9 (çok fazla) arasında derecelendirmeleri istenmektedir. Puanlama sürecinde olumsuz duygular ters kodlanarak toplam puan elde edilmektedir. Ölçeğin güvenilirlik analizinde Cronbach's Alpha katsayıları yüksek düzeyde bulunmuştur. Buna göre, uzaktaki kişiye yönelik duygusal mesafe alt boyutu için .83, kamusal alanda .87, iş yaşamında .91 ve özel alanda .93 güvenilirlik değeri

elde edilmiştir. Bu sonuçlar, ölçeğin her bir alt boyutunun yüksek düzeyde iç tutarlılığa sahip olduğunu ve güvenilir bir ölçme aracı olarak kullanılabileceğini göstermektedir (Yılmaz, 2018).

İş Tatmini Ölçeği

Ölçek iş tatmininin özelliklerini belirlemek ve iş tatminini bilimsel yöntemlere dayalı, güvenilir ve geçerli bir ölçüm aracı kullanarak ölçmek amacıyla Çalışkan ve Koroğlu (2024) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 5'li Likert formatındadır. Doğrulayıcı ve açıklayıcı faktör analizleri (DFA ve EFA) ile geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Analiz bulgularına göre "İş Tatmini Ölçeği" iki alt boyut ve 13 ifadeden oluşmaktadır. Ayrıca güvenilirlik analizleri ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır. "İçsel Tatmin" ve "Dışsal Tatmin" olarak adlandırılan iki alt boyutlu yapısıyla iş tatmin düzeyini ortaya koymaktadır. Ölçeğin Cronbach's Alpha değeri; İçsel Tatmin alt boyutu için .70, Dışsal Tatmin alt boyutu için .78 olarak bulunmuştur.

2.4. Verilerin Analizi

Elde edilen verilere SPSS 26.0 programında betimsel istatistiksel işlemler (aritmetik ortalama ve standart sapma) uygulanmıştır. Verilerin çarpıklık ve basıklık değerleri incelenerek tablo 2'de gösterilmektedir. Verilerin normal dağılım gösterdiği kabul edilerek parametrik testler kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Engelli bireylere yönelik duygusal mesafe ile iş tatmini arasındaki ilişkiyi incelemek için Pearson korelasyon analizi ve değişkenler arasındaki farklılıkları tespit etmek amacıyla Independent Samples T-testi ve One-Way ANOVA testi uygulanmıştır.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

	N	Mean	sd	Çarpıklık	Basıklık
UÖKDM	158	64,019	9,556	-1,420	1,606
KAÖKDM	158	65,164	4,480	-1,044	,754
İHÖKDM	158	66,962	3,254	-1,370	1,447
ÖAÖKDM	158	67,151	3,009	-1,043	1,752
İçsel tatmin	158	23,303	17,269	-,767	,340
Dışsal tatmin	158	21,753	9,364	,148	-,632

3. BULGULAR

Tablo 1. Cinsiyete Göre Duygusal Mesafe ve İş Tatmini Puanlarının Karşılaştırılması

	Cinsiyet	N	Mean	sd	t	df	p
UÖKDM	Kadın	112	63,884	8,580	-,337	156	,736
	Erkek	46	64,348	5,661			
KAÖKDM	Kadın	112	65,223	6,448	,182	156	,856
	Erkek	46	65,022	6,057			
İHÖKDM	Kadın	112	67,196	6,895	,670	156	,504
	Erkek	46	66,391	6,787			

ÖAÖKDM	Kadın	112	67,214	6,285	,204	156	,838
	Erkek	46	67,000	5,194			
İçsel tatmin	Kadın	112	23,509	4,383	,851	156	,396
	Erkek	46	22,804	5,480			
Dışsal tatmin	Kadın	112	22,107	6,763	1,009	156	,315
	Erkek	46	20,891	7,172			

Tabloya göre, engellilere karşı duygusal mesafe alt boyutları (UÖKDM, KAÖKDM, İHÖKDM, ÖAÖKDM) ile iş tatmininin alt boyutları (içsel ve dışsal tatmin) açısından kadın ve erkek katılımcılar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p > .05$). Her iki cinsiyetin ortalama puanları incelendiğinde, kadınların tüm değişkenlerde erkeklere göre biraz daha yüksek ortalamalara sahip olduğu görülse de bu farklılıklar istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu bulgu, cinsiyetin ne engellilere karşı duygusal mesafe ne de iş tatmini üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir.

Tablo 4. Yaş değişkenine Göre Duygusal Mesafe ve İş Tatmini Puanlarının Karşılaştırılması

Alt Boyut		Karelerin Toplamı	sd	Ortalama Kare	F	p	Anlamlı Fark
UÖKDM	Gruplar Arası	54,922	2	27,461	,445	,642	-
	Grup İçi	9566,021	155	61,716			
	Toplam	9620,943	157				
KAÖKDM	Gruplar Arası	41,197	2	20,599	,513	,600	-
	Grup İçi	6226,524	155	40,171			
	Toplam	6267,722	157				
İHÖKDM	Gruplar Arası	137,743	2	68,871	1,476	,232	-
	Grup İçi	7234,030	155	46,671			
	Toplam	7371,772	157				
ÖAÖKDM	Gruplar Arası	147,666	2	73,833	2,099	,126	-
	Grup İçi	5452,688	155	35,179			
	Toplam	5600,354	157				
İçsel tatmin	Gruplar Arası	171,976	2	85,988	4,006	,020	C>A, C>B
	Grup İçi	3327,441	155	21,467			
	Toplam	3499,418	157				
Dışsal tatmin	Gruplar Arası	238,722	2	119,361	2,569	,080	-
	Grup İçi	7200,651	155	46,456			
	Toplam	7439,373	157				

A=20-25yaş B=36-30yaş C=31 ve üzeri yaş

Tabloya göre, yaş grupları arasında (A = 20–25 yaş, B = 26–30 yaş, C = 31 yaş ve üzeri) engellilere karşı duygusal mesafe alt boyutlarında (UÖKDM, KAÖKDM, İHÖKDM, ÖAÖKDM) ve dışsal tatmin düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır (tüm $p > .05$). Ancak, içsel tatmin alt boyutunda yaş grupları arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($F(2,155) = 4,006$; $p = .020$). Post-hoc karşılaştırmalar sonucunda, 31 yaş ve üzeri bireylerin (C grubu; $\bar{X} = 24,96$) içsel tatmin düzeylerinin hem 20–25 yaş grubu (A grubu; $\bar{X} = 22,69$) hem de 26–30 yaş grubu (B grubu; $\bar{X} = 22,59$) bireylerden

anamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, yaş ilerledikçe bireylerin içsel iş tatmini düzeylerinin artabileceğini ve iş yaşamından daha fazla doyum elde ettiklerini göstermektedir.

Tablo 5. Algıladıkları Ekonomik Düzeye Değişkenine Göre Duygusal Mesafe ve İş Tatmini Puanlarının Karşılaştırılması

Alt Boyut		Karelerin Toplamı	sd	Ortalama Kare	F	p	Anamlı Fark
U�KDM	Gruplar Arası	138,252	2	69,126	1,130	,326	-
	Grup İçi	9482,691	155	61,179			
	Toplam	9620,943	157				
KAÖKDM	Gruplar Arası	119,746	2	59,873	1,509	,224	-
	Grup İçi	6147,976	155	39,664			
	Toplam	6267,722	157				
İHÖKDM	Gruplar Arası	153,312	2	76,656	1,646	,196	-
	Grup İçi	7218,460	155	46,571			
	Toplam	7371,772	157				
ÖAÖKDM	Gruplar Arası	35,286	2	17,643	,491	,613	-
	Grup İçi	5565,069	155	35,904			
	Toplam	5600,354	157				
İçsel tatmin	Gruplar Arası	87,186	2	43,593	1,980	,142	-
	Grup İçi	3412,232	155	22,014			
	Toplam	3499,418	157				
Dışsal tatmin	Gruplar Arası	651,967	2	325,984	7,444	,001	C>A, C>B
	Grup İçi	6787,406	155	43,790			
	Toplam	7439,373	157				

A=K t  B=Orta C=İyi

Tabloya göre, engellilere karşı duygusal mesafe alt boyutları (U KDM, KAÖKDM, İHÖKDM, ÖAÖKDM) ve içsel tatmin düzeylerinde algılanan ekonomik düzeye (A = Kötü, B = Orta, C = İyi) göre anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p > .05$). Ancak, dışsal tatmin alt boyutunda gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmıştır ($F(2,155) = 7,444$; $p = .001$). Ortalama değerlere göre, ekonomik durumu iyi olarak algılayan bireylerin dışsal tatmin düzeyleri ($\bar{X} = 25,56$), hem ekonomik durumu orta düzeyde ($\bar{X} = 21,21$) hem de kötü ($\bar{X} = 19,48$) olarak algılayan bireylerden anlamlı derecede daha yüksektir. Bu bulgu, bireylerin ekonomik koşulları iyileştikçe, dışsal (maaş, ödül, statü vb.) kaynaklı iş doyumlarının da arttığını göstermektedir.

Tablo 6. Öğretmenlik Branş Değişkenine Göre Duygusal Mesafe ve İş Tatmini Puanlarının Karşılaştırılması

Alt Boyut		Karelerin Toplamı	sd	Ortalama Kare	F	p	Anamlı Fark
U�KDM	Gruplar Arası	522,325	3	174,108	2,947	,035	A>D B>D
	Grup İçi	9098,618	154	59,082			
	Toplam	9620,943	157				

KAÖKDM	Gruplar Arası	209,352	3	69,784	1,774	,154	-
	Grup İçi	6058,369	154	39,340			
	Toplam	6267,722	157				
İHÖKDM	Gruplar Arası	256,871	3	85,624	1,853	,140	-
	Grup İçi	7114,901	154	46,201			
	Toplam	7371,772	157				
ÖAÖKDM	Gruplar Arası	313,339	3	104,446	3,042	,031	A<C,A<C, C>D,B>D
	Grup İçi	5287,015	154	34,331			
	Toplam	5600,354	157				
İçsel tatmin	Gruplar Arası	292,260	3	97,420	4,678	,004	A<B,A<C, A<D
	Grup İçi	3207,158	154	20,826			
	Toplam	3499,418	157				
Dışsal tatmin	Gruplar Arası	844,545	3	281,515	6,574	,000	A<B,A<C, A<D
	Grup İçi	6594,829	154	42,824			
	Toplam	7439,373	157				

A=Beden Eğitimi B=Çocuk Gelişimi C=Özel Eğitim D=Diğer

Tabloda öğretmenlik branşına göre yapılan analiz sonucunda uzaktaki ötekine karşı duygusal mesafe (UÖKDM), özel alanda ötekine karşı duygusal mesafe (ÖAÖKDM), içsel tatmin ve dışsal tatmin alt boyutlarında anlamlı farklılıklar gözlenmiştir ($p < .05$). Diğer duygusal mesafe boyutlarında (KAÖKDM ve İHÖKDM) branşlara göre anlamlı bir fark saptanmamıştır. UÖKDM boyutunda, Beden Eğitimi öğretmenlerinin ($\bar{X} = 65,31$) ve Çocuk Gelişimi öğretmenlerinin ($\bar{X} = 65,87$) puan ortalamaları, Diğer branş öğretmenlerine ($\bar{X} = 61,27$) kıyasla anlamlı derecede yüksektir. Bu bulgu, Beden Eğitimi ve Çocuk Gelişimi öğretmenlerinin engellilere yönelik duygusal mesafe düzeylerinin daha düşük olduğunu göstermektedir. ÖAÖKDM boyutunda, Beden Eğitimi öğretmenleri ($\bar{X} = 65,94$), Özel Eğitim ($\bar{X} = 68,64$) ve Çocuk Gelişimi ($\bar{X} = 68,66$) öğretmenlerine göre anlamlı düzeyde daha düşük puan almıştır. Ayrıca Özel Eğitim öğretmenlerinin puan ortalamaları, hem Diğer branş öğretmenlerinden ($\bar{X} = 65,67$) hem de Beden Eğitimi öğretmenlerinden anlamlı şekilde yüksektir. Bu bulgular, özel eğitim öğretmenlerinin özel alandaki etkileşimlerde daha yüksek düzeyde duygusal mesafe hissedebileceğini göstermektedir. İçsel tatmin alt boyutunda, Beden Eğitimi öğretmenlerinin içsel tatmin puanı ($\bar{X} = 21,35$), diğer tüm branşlardan (Çocuk Gelişimi $\bar{X} = 24,05$; Özel Eğitim $\bar{X} = 24,56$; Diğer $\bar{X} = 24,09$) anlamlı derecede daha düşüktür. Bu, beden eğitimi öğretmenlerinin mesleki açıdan içsel doyumlarının daha düşük olabileceğini göstermektedir. Dışsal tatmin boyutunda da benzer şekilde, Beden Eğitimi öğretmenleri ($\bar{X} = 18,41$), diğer branşlardaki öğretmenlere kıyasla anlamlı düzeyde daha düşük dışsal tatmin düzeyine sahiptir (Çocuk Gelişimi $\bar{X} = 23,32$; Özel Eğitim $\bar{X} = 23,58$; Diğer $\bar{X} = 23,12$). Bu bulgu, beden eğitimi branşında görev yapan öğretmenlerin maaş, ödül, takdir gibi dışsal kaynaklı iş doyumlarının daha düşük düzeyde algılandığını ortaya koymaktadır.

Tablo 7. Çalışma yıllarına Göre Duygusal Mesafe ve İş Tatmini Puanlarının Karşılaştırılması

Alt Boyut		Karelerin Toplamı	sd	Ortalama Kare	F	p	Anlamlı Fark
UÖKDM	Gruplar Arası	255,361	4	63,840	1,043	,387	-
	Grup İçi	9365,582	153	61,213			
	Toplam	9620,943	157				
KAÖKDM	Gruplar Arası	53,553	4	13,388	,330	,858	-
	Grup İçi	6214,168	153	40,615			
	Toplam	6267,722	157				
İHÖKDM	Gruplar Arası	103,164	4	25,791	,543	,704	-
	Grup İçi	7268,608	153	47,507			

	Toplam	7371,772	157				
ÖAÖKDM	Gruplar Arası	107,654	4	26,913	,750	,560	-
	Grup İçi	5492,700	153	35,900			
	Toplam	5600,354	157				
İçsel tatmin	Gruplar Arası	102,289	4	25,572	1,152	,335	-
	Grup İçi	3397,129	153	22,203			
	Toplam	3499,418	157				
Dışsal tatmin	Gruplar Arası	564,292	4	141,073	3,139	,016	B>A,
	Grup İçi	6875,081	153	44,935			B>C,
	Toplam	7439,373	157				B>D

A=1-5yıl B=6-7yıl C=8-9yıl D=10veüstü

Çalışma yılı değişkenine göre yapılan varyans analizi sonuçlarına göre, dışsal tatmin dışında kalan tüm alt boyutlarda (UÖKDM, KAÖKDM, İHÖKDM, ÖAÖKDM ve içsel tatmin) gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p > .05$). Bu sonuç, öğretmenlerin engellilere yönelik duygusal mesafe düzeyleri ile içsel iş tatmini algılarının meslekte geçirdikleri süreye bağlı olarak değişmediğini göstermektedir.

Buna karşılık, dışsal tatmin alt boyutunda çalışma yılına göre gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($F = 3,139$, $p = ,016$). Çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre, çalışma süresi 6-7 yıl olan öğretmenlerin ($\bar{X} = 25,90$), 1-5 yıl ($\bar{X} = 21,17$), 8-9 yıl ($\bar{X} = 19,50$) ve 10 yıl ve üzeri ($\bar{X} = 21,91$) kıdemdeki öğretmenlere kıyasla dışsal tatmin puanlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, öğretmenlerin mesleki kariyerlerinin orta dönemlerinde dışsal ödüller, takdir ve çevresel koşullara ilişkin tatmin düzeylerinin daha yüksek seyrettiğini ve bu dönemin motivasyon açısından kritik bir eşik olabileceğini düşündürmektedir.

Tablo 8. Çalıştıkları Engelli Grubuna Göre Duygusal Mesafe ve İş Tatmini Puanlarının Karşılaştırılması

Alt Boyut		Karelerin Toplamı	sd	Ortalama Kare	F	p	Anlamlı Fark
UÖKDM	Gruplar Arası	840,208	2	420,104	7,416	,001	B<A,
	Grup İçi	8780,735	155	56,650			B<C
	Toplam	9620,943	157				
KAÖKDM	Gruplar Arası	234,956	2	117,478	3,018	,052	C>A,C>B
	Grup İçi	6032,765	155	38,921			
	Toplam	6267,722	157				
İHÖKDM	Gruplar Arası	318,989	2	159,494	3,505	,032	C>B
	Grup İçi	7052,783	155	45,502			
	Toplam	7371,772	157				
ÖAÖKDM	Gruplar Arası	95,939	2	47,970	1,351	,262	-
	Grup İçi	5504,415	155	35,512			
	Toplam	5600,354	157				
İçsel tatmin	Gruplar Arası	26,966	2	13,483	,602	,549	-
	Grup İçi	3472,451	155	22,403			
	Toplam	3499,418	157				
Dışsal tatmin	Gruplar Arası	77,571	2	38,786	,817	,444	-
	Grup İçi	7361,802	155	47,495			
	Toplam	7439,373	157				

A=otizm B=zihinsel C=fiziksel D=diğer

Öğretmenlerin görev yaptıkları engelli gruplara (otizm, zihinsel yetersizlik, fiziksel yetersizlik) göre “ötekine karşı duygusal mesafe” ve iş tatmini düzeyleri arasındaki fark tek yönlü varyans analizi

(ANOVA) ile incelenmiştir. Uzaktaki ötekine karşı duygusal mesafe (UÖKDM) alt boyutunda gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($F(2,155) = 7,416, p=.001$). Ortalama puanlar incelendiğinde, fiziksel yetersizlik alanında görev yapan öğretmenlerin ($\bar{X}=67,07$) puanlarının, otizm ($\bar{X}=64,51$) ve özellikle zihinsel yetersizlik alanında çalışan öğretmenlere ($\bar{X}=61,02$) kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. Anlamlı fark, zihinsel yetersizlik grubunda çalışan öğretmenlerin duygusal mesafe puanlarının daha düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum, zihinsel yetersizlikle çalışan öğretmenlerin “uzaktaki ötekine” karşı daha az mesafeli, daha yakın bir tutum sergilediklerini düşündürmektedir. Kamusal alanda ötekine karşı duygusal mesafe (KAÖKDM) alt boyutunda ise anlamlılığa oldukça yakın bir fark gözlenmiştir ($F(2,155) = 3,018, p=.052$). Ortalama puanlara göre fiziksel yetersizlik grubunda çalışan öğretmenler ($\bar{X}=67,28$), otizm ($\bar{X}=64,33$) ve zihinsel yetersizlik ($\bar{X}=64,64$) alanında çalışanlara kıyasla daha yüksek düzeyde duygusal mesafe bildirmiştir. Bu sonuç, fiziksel yetersizlik alanında çalışan öğretmenlerin kamusal alanda öğrencileriyle daha profesyonel, daha mesafeli bir ilişki kurma eğiliminde olabileceklerini göstermektedir. İş hayatı alanında ötekine karşı duygusal mesafe (İHÖKDM) alt boyutunda da gruplar arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($F(2,155)=3,505, p=.032$). Fiziksel yetersizlikle çalışan öğretmenlerin bu boyuttaki ortalaması ($\bar{X}=69,03$), zihinsel yetersizlikle çalışanlardan ($\bar{X}=65,23$) anlamlı düzeyde yüksektir. Bu da fiziksel yetersizlik alanında görev yapan öğretmenlerin iş hayatındaki mesleki sınırlarını daha keskin çizdiğini, öğrenciyle aralarındaki duygusal mesafeyi daha belirgin tuttuğunu göstermektedir. Buna karşılık, Özel alanında ötekine karşı duygusal mesafe (ÖAÖKDM), içsel tatmin ve dışsal tatmin alt boyutlarında görev yapılan engel grubuna göre anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir ($p>.05$). Bu durum, öğretmenlerin özel alanlarındaki tutumları ile iş tatminlerinin çalıştıkları engelli gruptan bağımsız olarak benzerlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, öğretmenlerin görev yaptığı engelli gruplar, özellikle kamusal ve mesleki alanlarda kurdukları duygusal mesafe üzerinde etkili olmakta; buna karşın özel yaşamla ilgili duygusal mesafe ve iş tatmini boyutlarında belirgin bir etki oluşturmamaktadır. Özellikle zihinsel yetersizlik grubunda çalışan öğretmenlerin daha düşük duygusal mesafe puanları, bu öğretmenlerin öğrencilerine karşı daha içten ve yakın bir ilişki geliştirdiklerini göstermektedir.

Tablo 9. Medeni Durum Değişkenine Göre Duygusal Mesafe ve İş Tatmini Puanlarının Karşılaştırılması

	Medeni Durum	N	Mean	sd	t	df	p
UÖKDM	Evli	66	63,318	8,317	-,953	156	,342
	Bekar	92	64,521	7,463			
KAÖKDM	Evli	66	64,803	6,400	-,608	156	,544
	Bekar	92	65,423	6,281			
İHÖKDM	Evli	66	67,075	6,533	,176	156	,860
	Bekar	92	66,880	7,106			
ÖAÖKDM	Evli	66	67,121	6,555	-,055	156	,957
	Bekar	92	67,173	5,554			
İçsel tatmin	Evli	66	23,712	4,075	,920	156	,359
	Bekar	92	23,010	5,136			
Dışsal tatmin	Evli	66	22,484	6,322	1,133	156	,259
	Bekar	92	21,228	7,247			

Tablo 9. Medeni duruma göre engellilere karşı duygusal mesafe alt boyutları (UÖKDM, KAÖKDM, İHÖKDM, ÖAÖKDM) ile iş tatmini (içsel ve dışsal tatmin) puanlarının karşılaştırılması. Yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçlarına göre, evli (n=66) ve bekar (n=92) katılımcılar arasında hiçbir değişkende istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Ortalama puanlar incelendiğinde, evli bireylerin içsel ve dışsal tatmin düzeylerinin bekar bireylere kıyasla biraz daha yüksek olduğu, ancak

bu farkların anlamlı düzeye ulaşmadığı görülmektedir. Benzer şekilde, engellilere yönelik duygusal mesafe alt boyutlarında da medeni duruma göre anlamlı bir fark gözlenmemektedir. Bu bulgular, bireylerin medeni durumlarının duygusal mesafe ve iş tatmini algılarını istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etkilemediğini göstermektedir.

Tablo 10. Yakınlarında Engelli Birey Olma Değişkenine Göre Duygusal Mesafe ve İş Tatmini Puanlarının Karşılaştırılması

Yakınlarında Engelli birey var mı?		N	Mean	sd	t	df	p
UÖKDM	Var	36	64,222	8,025	,177	156	,860
	Yok	122	63,959	7,801			
KAÖKDM	Var	36	66,361	5,446	1,296	156	,197
	Yok	122	64,811	6,531			
İHÖKDM	Var	36	68,027	7,392	1,062	156	,290
	Yok	122	66,647	6,684			
ÖAÖKDM	Var	36	69,055	5,751	2,203	156	,029
	Yok	122	66,590	5,942			
İçsel tatmin	Var	36	24,166	4,468	1,250	156	,213
	Yok	122	23,049	4,780			
Dışsal tatmin	Var	36	23,305	6,241	1,547	156	,124
	Yok	122	21,295	7,020			

Tabloya göre, engellilere karşı duygusal mesafe ve iş tatmini alt boyutları açısından, yakın çevresinde engelli birey bulunan (n = 36) ve bulunmayan (n = 122) bireyler arasında genel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p > .05$). Ancak, özel alanda ötekine karşı duygusal mesafe (ÖAÖKDM) alt boyutunda anlamlı bir fark bulunmuştur ($t(156) = 2,203$; $p = .029$). Buna göre, yakınında engelli birey bulunan katılımcıların özel alanlarındaki duygusal mesafe düzeyleri ($\bar{X} = 69,06$) bulunmayanlara ($\bar{X} = 66,59$) göre anlamlı düzeyde daha yüksektir. Bu durum, bireyin özel yaşam alanında engelli bireylerle etkileşim halinde olmasının, duygusal mesafe algısını artırabileceğine işaret etmektedir. Diğer duygusal mesafe boyutları ve iş tatmini değişkenleri açısından ise anlamlı bir fark gözlenmemiştir. Bu sonuçlar, yakın çevrede engelli birey bulunmasının yalnızca özel alandaki duygusal mesafe algısını etkileyebileceğini ortaya koymaktadır.

Tablo 11. Engelli Bireylere Yönelik Duygusal Mesafe ve İş Tatmini Alt Boyutlarının Puanları Arasındaki Pearson Korelasyon Sonuçları

	UÖKDM	KAÖKDM	İHÖKDM	ÖAÖKDM
İçsel tatmin				
r	,215**	,327**	,335**	,362**
p	,007	,000	,000	,000
N	158	158	158	158
Dışsal tatmin				
r	,094	,210**	,168*	,217**
p	,240	,008	,035	,006
N	158	158	158	158

Korelasyon analizine göre, UÖKDM ile içsel tatmin arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = ,215$; $p < .01$). Ancak UÖKDM ile dışsal tatmin arasında anlamlı bir ilişki gözlenmemiştir ($r = ,094$; $p > .05$). Bu durum, bireylerin uzaktaki ötekine yönelik duygusal mesafeleri azaldıkça içsel tatmin düzeylerinin bir miktar artabileceğini, ancak dışsal tatminle ilişkili olmadığını

göstermektedir. KAÖKDM alt boyutu hem içsel ($r = ,327$; $p < .01$) hem de dışsal tatmin ($r = ,210$; $p < .01$) ile pozitif ve anlamlı düzeyde ilişkili bulunmuştur. Bu bulgu, kamusal alanda engellilere yönelik duygusal mesafenin iş tatmininin her iki boyutuyla da ilişkili olabileceğini göstermektedir. İHÖKDM ile hem içsel ($r = ,335$; $p < .01$) hem de dışsal tatmin ($r = ,168$; $p < .05$) arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Özellikle iş hayatı bağlamında ötekine yönelik duygusal mesafenin azalması, çalışanların iş tatminlerini olumlu yönde etkileyebilmektedir. Benzer şekilde, ÖAÖKDM alt boyutu ile içsel tatmin arasında orta düzeyde ($r = ,362$; $p < .01$), dışsal tatmin arasında ise düşük düzeyde ($r = ,217$; $p < .01$) pozitif ve anlamlı ilişkiler gözlemlenmiştir. Bu durum, bireylerin özel alanlarında engellilere yönelik daha az duygusal mesafe hissetmelerinin, genel iş tatmin düzeylerini artırabileceğini göstermektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇLAR

Bu araştırmada, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde görev yapan öğretmenlerin engelli bireylere yönelik duygusal mesafeleri ile iş tatmini düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiş ve elde edilen korelasyon bulguları literatürdeki benzer çalışmalarla karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde dikkat çekici sonuçlara ulaşılmıştır. Uzaktaki ötekine yönelik duygusal mesafenin, öğretmenlerin içsel iş tatminiyle pozitif yönde zayıf ama anlamlı bir ilişki gösterdiği; buna karşılık dışsal iş tatminiyle anlamlı bir bağ kurmadığı görülmektedir. Bu durum, bireyin fiziksel olarak mesafeli olduğu gruplara karşı duygusal olarak daha yakın hissettiğinde, işin anlamı ve içsel motivasyonu açısından bir artış hissedebileceğini, ancak dışsal ödüller ve maddi getirilerle bu durumun pek ilişkili olmadığını göstermektedir. Benzer şekilde Zhang ve ark. (2022) duygusal durumların iş tatmini üzerindeki etkilerini incelediği çalışmada, olumlu duyguların içsel tatmini artırdığı ancak dışsal tatmine olan etkisinin sınırlı olduğu belirtilmiştir.

Çalışmada en güçlü ilişki, öğretmenlerin kamusal alanda engelli bireylere karşı hissettikleri duygusal mesafe ile hem içsel hem de dışsal tatmin düzeyleri arasında bulunmuştur. Kamusal alan, bireyin toplumla doğrudan etkileşim içinde olduğu ve sosyal rollerini yerine getirdiği bir bağlam olduğundan, bu ortamda hissedilen duygusal yakınlık ya da uzaklık iş memnuniyetini doğrudan etkileyebilmektedir. Garmendia ve ark. (2023) bulguları da bu durumu desteklemektedir; söz konusu araştırmada, sosyal destek hissi ve olumlu sosyal ilişkilerin öğretmenlerin hem öznel hem de nesnel iş tatminini artırdığı görülmüştür. Bu çerçevede, kamusal alandaki duygusal mesafenin azalması, öğretmenlerin hem işlerine olan bağlılıklarını hem de çevresel tatminlerini olumlu yönde etkilemektedir.

İş yaşamı özelinde engelli bireylere yönelik duygusal mesafenin iş tatminiyle ilişkisine bakıldığında ise hem içsel hem de dışsal tatminle anlamlı düzeyde pozitif ilişkiler saptanmıştır. Bu durum, öğretmenlerin iş ortamında engelli bireylerle olan duygusal etkileşimlerinde yakınlık geliştirmelerinin, yalnızca işi anlamlı bulmalarını değil, aynı zamanda kurumsal koşullar ve ödül sistemleriyle olan memnuniyetlerini de artırdığını göstermektedir. Bu bağlamda, Schulze-Hagenest ve ark. (2023) öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri ile iş tatminleri arasındaki ilişkileri ele aldıkları çalışmada, olumlu iş ortamının ve yüksek empati düzeylerinin, duygusal yıpranmayı azalttığı ve iş doyumunu artırdığı belirtilmiştir.

Çalışmanın en dikkat çekici diğer sonucu ise, öğretmenlerin özel yaşam alanlarında engelli bireylere karşı hissettikleri duygusal mesafenin, özellikle içsel tatmin ile orta düzeyde; dışsal tatminle ise daha düşük düzeyde pozitif ilişkili bulunmasıdır. Bu sonuç, özel yaşam gibi mahremiyetin ön planda olduğu bir bağlamda duygusal yakınlık geliştirebilen bireylerin, işlerini daha anlamlı ve tatmin edici bulduklarını ortaya koymaktadır. Literatürde, iş dışı değerlerin ve özel yaşam algılarının da iş doyumuna katkı sağlayabileceği yönünde görüşler mevcuttur. Zhang ve ark. (2022), öğretmenlerin sosyal bağlarının ve duygusal refahlarının iş tatmini üzerinde belirleyici olabileceğini ifade etmişlerdir.

Sonuç olarak, duygusal mesafe kavramının bağlama göre farklı işlevler kazandığı ve özellikle iş tatmini ile olan ilişkilerinde bağlamın belirleyici bir rol oynadığı söylenebilir. Uzaktaki ötekine karşı duyulan duygular daha çok içsel tatmini etkilerken, kamusal ve iş alanındaki ilişkiler hem içsel hem dışsal tatmini olumlu yönde etkileyebilmektedir. Özel yaşamda ise bu etki daha çok bireysel anlamlandırma düzeyinde ortaya çıkmaktadır. Bu bulgular, özel eğitim alanında görev yapan öğretmenlerin mesleki tatminlerini artırmaya yönelik duygu temelli müdahale programlarının geliştirilmesi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca, öğretmenlerin duygusal yakınlık düzeylerinin güçlendirilmesi, yalnızca bireysel tatminleri değil, aynı zamanda özel eğitim kurumlarında verilen hizmetin niteliğini de olumlu yönde etkileyebilecek potansiyele sahiptir.

KAYNAKÇA

Akyol, S., & Yıldırım, N. Özel eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin iş doyumu ve algıladıkları duygusal emek ilişkisinin incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(61), 1084–1095. 2017.

Altinkurt, Y., & Alev, N. Özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin iş doyumu ve çalışma koşulları ilişkisi: Ankara ili örneği. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 125–141. 2015.

Atmaca, Ç., Rızaoğlu, F., Türkoğlu, T., & Yaylı, D. An emotion focused approach in predicting teacher burnout and job satisfaction. *Teaching and Teacher Education*, 90, 103025. 2020.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Pegem Atıf İndeksi. 1-360, 2012.

Çakır, M., & Çetin, F. Özel eğitim öğretmenlerinin duygusal mesafe ve emek tükenmişliği: Doğu Karadeniz Bölgesi örneği. *Electronic Turkish Studies*, 14(5), 957–971. 2019.

Çalışkan, A. ve Köroğlu, E. Ö. Job satisfaction: a scale development study. *Antalya Bilim Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2023, 4.2: 112-134.

Çepni, S. Performansların değerlendirilmesi. Ölçme ve değerlendirme içinde, 196-234, 2007.

Garmendia, P., Garcia, D., & Martínez, M. Social Support and Its Impact on Job Satisfaction and Emotional Exhaustion. *Journal of Organizational Psychology*, 23(1), 102–114. 2023.

Karadirek, G. Öğretmenlerde iş stresi ve mesleki tükenmişliğin iş tatmini ve mesleki duygusal bağlılık üzerindeki etkisi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 10(3), 101–122. 2021.

Karasar, N. Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Nobel Yayınları, Ankara. 2007.

Kolbaşı, E. *Duygusal emek ve iş tatmini arasındaki ilişki: Denizli’deki özel okul öğretmenleri üzerinde bir araştırma*. [Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. GCRIS. 2022.

Schulze-Hagenest, T., Reinhold, S., & Klusmann, U. Teachers’ emotional exhaustion and job satisfaction: How much does the school context matter? *Teaching and Teacher Education*, 128, 104154. 2023.

Yılmaz, H. *Ötekine Karşı Duygusal Mesafe Ölçeği*. The Journal of Academic Social Science. 2018.

Zhang, K., Cui, X., Wang, R., Mu, C., & Wang, F. Emotions, Illness Symptoms, and Job Satisfaction among Kindergarten Teachers: The Mediating Role of Emotional Exhaustion. *Sustainability*, 14(6), 3261. 2022.

TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ IŞIĞINDA KADIN SPORCULAR VE KARANLIK ÜÇLÜ: KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi, Sabiha Gizem ENGİN

Yozgat Bozok Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,
s.gizemengin@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0898-8474>

ÖZET

Bu çalışma, Karanlık Üçlü (narsisizm, makyavelizm ve psikopati) kişilik özelliklerinin kadın sporcular üzerindeki etkilerini sosyokültürel, psikolojik ve toplumsal cinsiyet bağlamında kapsamlı şekilde incelemektedir. Araştırmanın temel amacı, kadın sporcuların bu kişilik özelliklerini nasıl geliştirdiği, sergilediği ve gerek bireysel performans gerekse takım dinamikleriyle toplumsal algı üzerindeki yansımalarını ortaya koymaktır. Araştırmada, Karanlık Üçlü'nün spor ortamlarında rekabet, cesaret, stratejik düşünce ve liderlik gibi avantajlar sağlarken, toplumsal cinsiyet rolleriyle çatışma ve önyargıların artmasına da neden olabileceği gösterilmiştir. Özellikle makyavelizm ve narsisizmin kadın sporcularda öne çıktığı, bunun da psikolojik dayanıklılık, çatışma yönetimi ve liderlikte belirleyici rol oynadığı vurgulanmaktadır. Ayrıca, medya ve toplumsal normların kadın sporcuları baskı altında bırakarak, Karanlık Üçlü'nün bazı boyutlarını tetikleyebileceği ifade edilmektedir. Sonuçta, kadın sporcuların hem başarı hem de kimliklerini özgürce inşa edebilmeleri için psikolojik destek, toplumsal önyargıların azaltılması ve eşitlikçi politikaların geliştirilmesi önerilmiştir. Araştırma, disiplinlerarası yaklaşımıyla hem spor psikolojisi hem de toplumsal cinsiyet alanına katkı sunmakta olup, kadın sporculardaki Karanlık Üçlü dinamiklerinin çok yönlü olarak ele alınmasının gerekliliğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler : Karanlık üçlü, kadın sporcu, sporcu psikolojisi, toplumsal cinsiyet

GİRİŞ

Karanlık Üçlü (Dark Triad) kavramı, psikolojide bireyin toplumsal olarak olumsuz kabul edilen bazı çekirdek kişilik özelliklerinin birleşimini ifade eder ve bu kategoriye narsisizm, makyavelizm ile psikopati dâhildir (Paulhus & Williams, 2002; Jones & Paulhus, 2014). Her üç kişilik özelliği de bireyin toplumsal adaptasyonunu zorlaştıran özellikler taşır: narsisizm güç ve üstünlük arayışını, makyavelizm manipülasyon ve stratejik çıkarıcılığı, psikopati ise empati yoksunluğunu ve duygusal soğukluğu kapsar (Furnham vd., 2013; Hardyns vd., 2022).

Son yıllarda Karanlık Üçlü'nün özellikle spor psikolojisi literatüründe yoğun olarak incelendiği görülmektedir. Çünkü spor kavramı; bireyler arası rekabet, liderlik, güç ve toplumsal görünürlük gibi temaları merkezine koyar ve bu ortamda bireylerin kişilik özellikleri başarı, motivasyon ve sosyal ilişkiler üzerinde belirleyici rol oynar (Ermiş vd., 2024; Furnham & Treglown, 2022). Bazı çalışmalarda spor yapan bireylerin, özellikle rekabet ortamında, Karanlık Üçlü özelliklerini daha fazla sergiledikleri, bu kişilik özelliklerinin bazen başarıya ulaşmada işlevsel olabildiği gösterilmiştir (Vaughan vd., 2019; Allen vd., 2013).

Bu bağlamda kadın sporcuların incelenmesi ise ayrı bir önem taşır. Literatürde uzun süre erkek sporcular merkezinde yapılan çalışmalar, son dönemde kadın sporcuların sosyal, psikolojik ve toplumsal kimlikleriyle birlikte değerlendirilmesine evrilmiştir (Eke vd., 2024; Koç & İnan, 2023). Kadınların sporda sergilediği güç, bağımsızlık ve liderlik gibi özelliklerin, toplumsal cinsiyet normları ve önyargılar ile karşı karşıya kalabileceği vurgulanmıştır (Scheidler,). Kadın sporcular hem “iyi sporcu” olmanın gerektirdiği rekabetçi, özgüvenli ve hırslı davranışlar; hem de “iyi kadın” olmanın dayattığı uyumlu, duygusal ve hassas tutumlar arasında rol çatışması yaşayabilmektedir (Isard,).

Karanlık Üçlü kişilik boyutlarının sporda nasıl işlediğini anlamak için yapılan nöropsikolojik çalışmalarda, bu kişilik örüntülerinin beynin ödül, yürütücü ve sosyal ağları ile ilişkili olduğu bulunmuştur (Gathmann ve ark.). Narsisizmin yüksek olduğu bireylerde başarıya olan aşırı ihtiyaç ve ödül beklentisi, makyavelistlerde stratejik manipülatif düşünme, psikopatide ise risk alma davranışı, sportif ortamlarda ortaya çıkabilir (Furnham & Treglown, 2022; Hardyns vd., 2022). Ayrıca, kadın sporcular üzerinde yapılan araştırmalar; erkek sporcularla kıyaslandığında kimi zaman daha yüksek makyavelizm puanlarının bulunabildiğini, takım sporları yapan kadınlarda ise psikopati puanlarının arttığını göstermektedir (Ermiş, 2022; Bryan vd., 2023).

Kadın sporcularda gözlenen bu dinamikler, hem sporun doğasından hem de kadınlara yönelik toplumsal beklentilerden etkilenmektedir (Correia & Rosado, 2019; Walton,).

Cinsiyetle ilgili toplumsal önyargılar ve medya sunumu da bu sürecin önemli bir boyutunu oluşturur. Kadın sporcular, medya tarafından çoğunlukla estetik ve cinsel çekicilikleriyle öne çıkarılırken, sportif başarılarından ziyade beden görüntüsü ya da “kadınsı” özellikleri gündeme getirilmektedir. Bu durum, hem baş etme stratejilerinin hem de özsaygı ve motivasyonun şekillenmesinde belirleyicidir (Scheidler,). Kadın sporculara yönelik medya ve toplumsal tutumlar spora katılım motivasyonunu, özgüvenini ve performansını etkileyebildiği gibi, potansiyel olarak Karanlık Üçlü'nün belirli bileşenlerini tetikleyebilir (Isard; Walton,).

Araştırmalar ayrıca, Karanlık Üçlü'nün sadece bireysel uyum ya da baş etme mekanizması değil, aynı zamanda takım dinamikleri, liderlik ilişkileri ve çatışma yönetimi üzerinde de etkili olduğunu göstermektedir. Takım sporlarında kadın sporcuların, iş birliği ve grup uyumu gibi değerlerle birlikte hiyerarşi, statü ve güç mücadelelerine de maruz kaldığı, bu durumun grup içi etkileşimi ve aidiyet hissiyi etkileyebileceği saptanmıştır (Bryan vd., 2023; Allen ve ark.). Sonuç olarak, Karanlık Üçlü kişilik özellikleri ile kadın sporcuları anlamak, hem psikolojik hem de sosyokültürel açıdan çok boyutlu bir analiz gerektirmektedir ve bu konu güncel literatürde giderek daha fazla öne çıkmaktadır.

KARANLIK ÜÇLÜ KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ ve TANIMI

Narsisizm: Narsisizm, bireyin kendi benliğine aşırı derecede değer atfetmesi, kendini özel ve ayrıcalıklı görmesiyle ortaya çıkan bir kişilik özelliğidir. Narsistik bireyler, üstünlük ve başarı beklentisi içinde yaşar; toplumdaki konumlarının ve başarılarının sürekli takdir görmesini isterler. Bu kişiler başkalarının görüşlerine ve duygularına duyarlı olmakta zorlanırlar, empati düzeyleri genellikle düşüktür ve çevrelerinden sürekli onay ya da hayranlık beklerler. Narsisizmin sporcu profillerinde öne çıkabilen yönleri arasında, özgüvenin fazlalığı, liderlik iddiası ve kendi kabiliyetlerini abartma eğilimleri yer almaktadır. Bu özellik, bireylere motivasyon sağlayabildiği gibi, takım dinamiğinde çatışmalara veya sosyal izolasyona yol açabilir (Paulhus & Williams, 2002; Furnham vd., 2013).

Makyavelizm: Makyavelizm, esas olarak bireyin hedeflerine ulaşmak için amaç her türlü aracı mübah görmesiyle ve çevresindeki kişileri manipülasyon yoluyla yönlendirme eğilimiyle tanımlanır. Makyavelist kişiler, duygusal soğukkanlılıkları, stratejik plan yapabilmeleri ve başkalarının zayıflıklarını kendi çıkarları için kullanma becerileriyle dikkat çekerler. Bu kişiler

sosyal ortamlarda yüzeysel ilişkiler kurmaya yatkındır ve ahlaki normlardan çok kendi çıkarlarını gözetken pragmatik bir tutum benimserler. Sporda ise makyavelizm, rakiplerin ve takım arkadaşlarının hareketlerini dikkatle analiz ederek stratejik avantaj sağlamada öne çıkabilir. Ancak uzun vadede güven sorunlarına ve takım içi güvensizliğe neden olma riski de vardır (Jones & Paulhus, 2014).

Psikopati: Psikopati, empati eksikliği, duygusal donukluk, sorumsuzluk ve dürtüsellik gibi özelliklerle karakterizedir. Psikopatik eğilimi olan bireyler, suçluluk veya vicdan azabı gibi duyguları nadiren yaşar ve başkalarının haklarına, normlara veya toplumsal beklentilere karşı kayıtsız davranabilirler. Bu durum, yüksek risk almayı ve sonuçlar üzerinde düşünmeden hareket etmeyi de beraberinde getirir. Spor ortamlarında psikopati özelliği taşıyan kişiler, özellikle tehlikeli, yoğun rekabetli veya ani karar gerektiren oyunlarda cesaret ve korkusuzlukla öne çıkabilirler; fakat aynı zamanda takım uyumunu bozucu, etik dışı davranışlar sergileme veya disiplin problemi yaşama potansiyeli taşırlar (Paulhus & Williams, 2002; Furnham vd., 2013).

KADIN SPORCULAR ve KARANLIK ÜÇLÜ

Karanlık Üçlü (narsisizm, makyavelizm ve psikopati), spor psikolojisi literatüründe başlangıçta daha çok erkek sporcular üzerinden incelenmiş; ancak günümüzde kadın sporcuların bu kişilik özelliklerini geliştirme, sergileme ve toplumsal bağlamda nasıl deneyimlediklerine dair çalışmalar ciddi bir artış göstermiştir (Ermiş, 2022). Bu alan, sporun toplumsal cinsiyet rolleriyle ne denli iç içe geçtiğini anlamada da çok önemlidir.

Son yıllarda yapılan araştırmalar gerek bireysel gerekse takım sporlarında yer alan kadın sporcuların Karanlık Üçlü skorlarının anlamlı düzeyde olduğunu ortaya koymuştur (Ermiş, 2022; Bryan vd., 2023). Kadın sporcular arasında bu özelliklerin ortaya çıkış biçimi, sporun türüne, takım mı yoksa bireysel branş mı olduğuna, antrenman yoğunluğuna ve sporcuların sosyal çevrelerine göre değişkenlik gösterebilmektedir.

Özellikle makyavelizm boyutunun kadın sporcular arasında erkeklere kıyasla bazı durumlarda daha yüksek çıkabildiği bulunmuştur (Ermiş, 2022). Bu, spor ortamında kadınların hayatta kalma, rekabet etme ve kendilerine yer açma stratejisi olarak değerlendirilebilmektedir. Takım sporlarında ise makyavelist eğilimler, yalnızca rakiplerle olan ilişkilerde değil, aynı zamanda takım içi hiyerarşi, liderlik mücadeleleri ve iş birliği süreçlerinde de belirleyici olabilmektedir.

Bu bağlamda makyavelizmin, kadın sporcularda psikolojik dayanıklılık, stratejik düşünme ve çatışma yönetimi gibi becerilerin gelişmesinde öne çıktığı da ileri sürülmektedir (Ermiş, 2022).

Bunlara ek olarak, narsisizm skorlarının kadın sporcularda eğitim düzeyiyle doğru orantılı olarak yükseldiği saptanmıştır (Ermiş, 2022). Eğitim seviyesi arttıkça, kadın sporcuların özgüvenlerinde artış, liderlik pozisyonlarına aday olma eğilimi ve yaptıkları işi daha fazla sahiplenme gibi tutumların öne çıkması, narsisizmin bu kesimde yükselişini açıklayabilmektedir. Yüksek eğitilmiş kadın sporcuların, başarılarının ve kimliklerinin daha fazla görünür olmasını istemeleri de toplumsal algı ve kendi benlik algıları üzerinde etkili olabilmektedir.

Ayrıca, hem makyavelizm hem de narsisizmin kadınlarda geleneksel toplumsal cinsiyet normlarına meydan okuma ve spordaki güç dengelerini sorgulama süreçlerinde işlevsel rol oynayabileceğini gösteren bulgular bulunmaktadır (Ermiş, 2022). Sonuç olarak, kadın sporcular bağlamında Karanlık Üçlü'nün dinamikleri; psikolojik, toplumsal ve kültürel etmenlerle şekillenmekte ve bu çok katmanlı yapının incelenmesi literatüre önemli katkılar sunmaktadır (Ermiş, 2022; Bryan vd., 2023).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Karanlık Üçlü (narsisizm, makyavelizm ve psikopati) kişilik özellikleri, kadın sporcularda yalnızca bireysel performansı değil, takım dinamikleri ve sosyal algı üzerinde de çok boyutlu etkilere sahiptir. Kadın sporcular, yüksek rekabet, cesaret ve stratejik davranış gerektiren spor ortamlarında, Karanlık Üçlü'nün bazı boyutlarının adaptif olarak işlevsel olabileceğini gösterebilmekte; özgüven, risk alma ve liderlik becerileriyle öne çıkabilmektedir. Ancak bu özellikler, mevcut toplumsal cinsiyet normları ve geleneksel kadınlık algısıyla çatışmakta, kadın sporcuların zaman zaman önyargılarla, stereotiplerle ve rol çatışmasıyla yüzleşmelerine sebep olmaktadır. Ayrıca hem bireysel hem de takım içinde psikolojik dayanıklılığın korunması, etik değerlerin sürdürülebilmesi ve sağlıklı sosyal ilişkilerin geliştirilmesi, bu kişilik yapılarına sahip sporcular için önemli birer sınav oluşturmaktadır. Bu hususta sunulabilecek öneriler şu şekilde sıralanabilir;

- **Psikolojik Destek Programları:** Kadın sporcuların Karanlık Üçlü'nün riskli yönleriyle başa çıkabilmeleri için spor kulüplerinde düzenli psikolojik danışmanlık ve mentorluk hizmetleri sağlanmalıdır. Özellikle takım içinde empati, etik davranış ve iş birliği becerilerini güçlendirecek destek programları yaygınlaştırılmalıdır.

- **Farkındalık ve Rol Model Gelişimi:** Spor camiasında kadın liderlerin ve başarılı sporcuların öykülerine daha fazla yer verilerek, pozitif rol modellerin ön plana çıkarılması, cinsiyetçi önyargıların azalmasına katkı sağlayacaktır. Medyada kadın sporcuların yalnızca sportif başarılarıyla anılması teşvik edilmelidir.
- **Eğitim ve Atölyeler:** Antrenörler, spor yöneticileri ve takım üyeleri için Karanlık Üçlü kişilik özelliklerini tanıtan, bu yaklaşımların avantaj ve dezavantajlarını tartışan eğitimler düzenlenmelidir. Özellikle etik karar verme, etkili iletişim ve çatışma yönetimi konuları vurgulanmalıdır.
- **Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Yönelik Politikalar:** Spor federasyonları ve ilgili kurumlar tarafından, kadın sporcuların maruz kaldığı önyargı ve stereotiplere karşı bütüncül politikalar geliştirilmelidir. Eşit fırsat, görünürlük ve temsil gücü sağlanarak, kadınların spor alanında daha özgür kendini ifade etmeleri desteklenmelidir.
- **Araştırma ve Takip Mekanizmaları:** Karanlık Üçlü kişilik özelliklerinin kadın sporculardaki etkilerini izlemeye, değerlendirmeye ve uzun vadeli takibe olanak sunan yeni araştırma projelerine yatırım yapılmalıdır. Branş, yaş, kültür ve eğitim düzeyi değişkenlerine göre düzenli veri toplanmalı ve bu bulgular ışığında uygulamalar güncellenmelidir.

Bu bütüncül ve çok boyutlu yaklaşım sayesinde, hem spor alanında psikolojik sağlığın desteklenmesi hem de toplumsal önyargıların azaltılması yolunda önemli ilerlemeler sağlanabilir. Böylelikle, kadın sporcuların hem başarıları hem de kimlikleriyle daha güçlü ve özgür bir biçimde var olabilmelerinin önü açılacaktır.

KAYNAKÇA

- Allen, M. S., Greenlees, I., & Jones, M. (2013). Personality in sport: A comprehensive review. *International Review of Sport and Exercise Psychology*, 6(1), 184-208. <https://doi.org/10.1080/1750984X.2013.769614>
- Gathmann, B., Schulte, F. P., Maderwald, S., Pawlikowski, M., Starcke, K., Schäfer, L. C., ... & Brand, M. (2014). Stress and decision making: neural correlates of the interaction between stress, executive functions, and decision making under risk. *Experimental brain research*, 232(3), 957-973. <https://doi.org/10.1007/s00221-013-3808-6>
- Ermis, S. A., Boyanmis, A. H., Kesilmiş, İ., Toros, T., Ogras, E. B., Akın, M., ... & Ocal, Y. K. (2024). Exploring the influence of dark triad and light triad traits on sport sciences students. *Medicina*, 60(8), 1269. <https://doi.org/10.3390/medicina60081269>
- Ermiş, S. A. (2022). Examination of athletes' dark personality traits in terms of demographic variables. *Mediterranean Journal of Sport Science*, 5(Özel Sayı 1), 47-62. <https://doi.org/10.38021/asbid.1200668>
- Furnham, A., & Treglown, L. (2022). Bright and dark-side traits associated with interests in commerce vs science: Different personality profiles of the scientist-practitioner. *Psychological Reports*, 125(3), 1667-1686. <https://doi.org/10.1177/0033294121100213>
- Furnham, A., Richards, S. C., & Paulhus, D. L. (2013). The Dark Triad of personality: A 10 year review. *Social and personality psychology compass*, 7(3), 199-216. <https://doi.org/10.1111/spc3.12018>
- Hardyns, W., Ponnet, K., Hauspie, T., & Pauwels, L. J. (2022). How well do the Dark Triad characteristics explain individual differences in offending in a representative non-clinical adult sample?. *Current Research in Behavioral Sciences*, 3, 100084. <https://doi.org/10.1016/j.crbeha.2022.100084>
- Isard, R. F., Melton, E. N., & Macaulay, C. D. (2023). Women's sport and everyday resistance. *Frontiers in Sports and Active Living*, 5, 1007033. <https://doi.org/10.3389/fspor.2023.1007033>

- Jones, D. N., & Paulhus, D. L. (2014). Introducing the short dark triad (SD3) a brief measure of dark personality traits. *Assessment*, 21(1), 28-41.
<https://doi.org/10.1177/1073191113514105>
- Correia, M., & Rosado, A. (2019). Anxiety in athletes: Gender and type of sport differences. *International Journal of Psychological Research*, 12(1), 9-17.
<https://doi.org/10.21500/20112084.3552>
- Paulhus, D. L., & Williams, K. M. (2002). The dark triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of research in personality*, 36(6), 556-563.
[https://doi.org/10.1016/S0092-6566\(02\)00505-6](https://doi.org/10.1016/S0092-6566(02)00505-6)
- Koç, M., & İnan, H. (2023). Analysing Gender Roles of Female Athletes Available in Different Branches of Sport. *Mediterranean Journal of Sport Science (MJSS)*, 6.
- Scheidler, T. R., Anderson-Butcher, D., & Bates, S. (2024). College coaches' engagement in advocacy for lesbian, gay, bisexual, transgender, queer, intersex, asexual, and other gender and sexual minorities (LGBTQIA+) rights and racial justice: Experiences, facilitators, and barriers. *Journal of Diversity in Higher Education*.
<https://doi.org/10.1037/dhe0000559>
- Bryan, W., Donachie, T. C., Vaughan, R. S., & Madigan, D. J. (2023). Don't look back in anger: A cross-sectional and dyadic examination of the Dark Triad, anger, and aggression in athletes. *Psychology of sport and exercise*, 64, 102305.
<https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2022.102305>
- Vaughan, R., Madigan, D. J., Carter, G. L., & Nicholls, A. R. (2019). The Dark Triad in male and female athletes and non-athletes: Group differences and psychometric properties of the Short Dark Triad (SD3). *Psychology of Sport and Exercise*, 43, 64-72.
<https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2019.01.002>
- Eke, A. O., Erlandson, M. C., Humbert, M. L., Johnson, K. L., Martin, S. L., & Ferguson, L. J. (2024). "That's too stereotypical... I don't want that to be how I identify": Identity and body-related sport experiences of racialized young women athletes in Canada. *Psychology of Sport and Exercise*, 70, 102517.
<https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2023.102517>

DİJİTAL GÖZETİM VE VERİ KAPİTALİZMİ: BİZ Mİ ONU KULLANIYORUZ, O MU BİZİ?

Yüksek Lisans Öğrencisi

Gülin KÜÇÜKKAHRAMAN

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-9426-0809>

ÖZET

Dijitalleşmenin hız kazandığı çağımızda bireyler, teknolojiyle iç içe bir yaşam sürdürürken aynı zamanda görünmeyen bir gözetim ağı içerisinde konumlanmaktadır. Sosyal medya platformları yalnızca iletişim aracı olmanın ötesine geçerek, bireylerin dijital davranışlarının izlendiği ve bu verilerin ekonomik değere dönüştürüldüğü mecralara evrilmiştir. Bu bağlamda sosyal medya, veri kapitalizminin en işlevsel aygıtlarından biri hâline gelmiş; kullanıcılar hem içerik üreticisi hem de tüketicisi olarak çift yönlü bir rol üstlenmiştir. Bireylerin artan sosyal medya kullanımı, dijital gözetimin normalleşmesine ve mahremiyet algısının dönüşmesine neden olmaktadır. Bu çalışma, sosyal medyanın günümüzde kim tarafından ve nasıl kullanıldığını sorgulamakta; “bireyler mi sosyal medyayı kullanıyor, yoksa sosyal medya mı bireyleri kullanıyor?” sorusu çerçevesinde medya ekonomi politiği, dijital gözetim ve veri kapitalizmi ekseninde eleştirel bir analiz sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelime: Dijital gözetim, veri kapitalizmi, ekonomi politik, sosyal medya.

Giriş

Dijital teknolojilerin son yıllardaki hızlı gelişimi ve yaygınlaşması, bireylerin günlük yaşamlarını derinden etkilemiş ve dönüştürmüştür. İletişimden eğitime, alışverişten sağlık hizmetlerine kadar pek çok alanda dijital platformlar ve cihazlar vazgeçilmez araçlarımız haline gelmiştir. Ancak bu dijitalleşme süreci, beraberinde "dijital gözetim" ve "veri kapitalizmi" olarak adlandırılan yeni bir olguyu ortaya çıkarmıştır. Bireylerin internet kullanımları, sosyal medya etkileşimleri, çevrimiçi alışverişleri ve hatta akıllı cihazları aracılığıyla sürekli olarak ürettikleri veriler, şirketler ve devletler tarafından çeşitli amaçlarla toplanmakta, analiz edilmekte ve kullanılmaktadır. Bu durum, bireylerin mahremiyet hakları, özerkliği ve özgür iradeleri üzerinde ciddi etik, sosyal ve politik soruları gündeme getirmektedir.

Bireylerin özgür alanlarını bu kadar ihlal edebilme özelliği bireylerin sağlamış olduğu ve bilerek kabul etmiş oldukları üyelik şartlarından gelmiş olmasına rağmen; bireylerin verilerine en detaylı şekilde erişim sağlanabilmesi günümüzde birey için tehdit unsuru haline gelmeye başlamaktadır. Bu durumdan yola çıkarak ise akıllarda şu soru canlanmaktadır: Dijital teknolojileri aktif bir şekilde kullanan ve faydalanan özneler miyiz, yoksa ürettiğimiz veriler üzerinden manipüle edilen ve yönlendirilen nesneler miyiz?

Bu sorunun cevabı bireylere sorulduğunda her ne kadar biz kullanıcıyız denilse bile gizli şekilde yapılan bir kontrol söz konusudur. Sosyal medyanın birey hayatına girmesiyle kullanılmamasının neredeyse imkânsız duruma geldiği ve bireylerin bağımlı olduğu gözlenmektedir. Bu kadar hayata etki eden bir aracın, birey üzerinde güç kurması olanaksız hale gelmekte ve bireylerin körü körüne tüketme alışkanlığı ön plana çıkmaktadır.

Tüketim çağı; içinde bulunduğumuz çağ en kapsamlı şekilde açıklayan tamlamalardandır. Başka bir deyişle devir tüketim devridir. Tüketim salt ihtiyacı gidermek için gerçekleşmemektedir. Hatta ihtiyaç hariç her şey için tüketim gerçekleşmektedir. (Demirkaya & Koyuncu, 2021) Tüketim alışkanlıkları günümüzde oldukça değişmiş ve çoğalmıştır. Her geçen gün indirim adı altında yapılan fakat bireyi tüketime yönlendirmek için yapılan çalışmalar, bireylerde tüketme alışkanlığını tetiklemekte ve ihtiyaç dışı dahi olsa tüketmektedir. Tüketime yönlendiren en büyük etmenlerden biri, sosyal medya verilerine erişim sağlayarak bireyi yönlendiren algoritmalar. Algoritmalar, bireyin ihtiyaç duyduğu ya da duymadığı her türlü nesneyi ihtiyacı varmış, o nesneyi tüketmek zorundaymış gibi bireye sunmakta ve bireyi bilinçsiz gerçekleşen bir tüketimin içine sürüklemektedir. Günümüzde çoğalmakta olan bilinçsiz tüketicinin de yüksek bir oranı bu şekilde sağlanmaktadır. Bu noktada, dijitalleşmenin bireylerin yaşam alanlarını dönüştürmesiyle ortaya çıkan dijital gözetim ve veri kapitalizmi olgularının, sosyal medya platformları üzerinden nasıl işlediği ve bireylerin bu süreçteki konumunu nasıl etkilediği kritik bir önem taşımaktadır. Sosyal medya, başlangıçta bireylerin iletişim kurma, bilgi paylaşma ve sosyalleşme aracı olarak ortaya çıkmış olsa da zamanla devasa veri havuzlarına dönüşmüş ve bu veriler, algoritmalar aracılığıyla işlenerek bireylerin davranışlarını, tercihlerini ve hatta düşüncelerini etkileme potansiyeli olan güçlü bir araca evrilmiştir (Zuboff, 2019).

Bireylerin sosyal medya platformlarına gönüllü olarak sunduğu kişisel bilgiler, beğeniler, yorumlar, paylaşımlar ve etkileşimler, bu platformların algoritmaları tarafından sürekli olarak analiz edilmektedir. Kalamın'ın (2019) Türkiye'deki sosyal medya kullanıcıları üzerine yaptığı araştırma, bireylerin Facebook'ta kişisel bilgilerini paylaşma düzeylerinin yüksek olduğunu, ancak bu bilgilerin ticari şirketler ve kamu kurumları tarafından gözetim amacıyla kullanıldığının farkında olma düzeylerinin ise düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, bireylerin dijital ayak izlerinin potansiyel sonuçları konusunda yeterince bilinçli olmadıklarını ve farkında olmadan gözetim mekanizmalarının bir parçası haline geldiklerini düşündürmektedir.

Veri kapitalizmi bağlamında sosyal medya platformları, kullanıcılarından topladıkları bu değerli veriyi, reklam verenlere ve diğer ticari aktörlere sunarak önemli bir ekonomik değer yaratmaktadır (Başlar, 2013). Algoritmalar aracılığıyla gerçekleştirilen kişiselleştirilmiş hedefleme, reklamların bireylerin ilgi alanlarına ve ihtiyaçlarına yönelik olarak sunulmasını sağlamakta, böylece tüketim davranışlarını etkileme potansiyelini artırmaktadır. Bu durum, bireylerin tüketim kararlarının ne kadarının kendi özgür iradeleriyle alındığı ve ne kadarının algoritmik yönlendirmelerle şekillendiği sorusunu daha da önemli hale getirmektedir.

Sosyal medyanın bireyler üzerindeki gücü, sadece tüketim alışkanlıklarını etkilemekle sınırlı kalmamaktadır. Algoritmalar, bireylerin bilgiye erişimini, dünya görüşlerini ve hatta siyasi tercihlerini de dolaylı olarak etkileyebilmektedir. "Filtre balonu" ve "yankı odası" gibi kavramlar, algoritmaların kullanıcıları kendi düşüncelerine benzer içeriklerle karşılaştırarak, farklı perspektiflere maruz kalmalarını engelleyebileceğini ve toplumsal kutuplaşmayı artırabileceğini göstermektedir. Bu durum, sosyal medyanın sadece bir iletişim aracı olmaktan çıkarak, bireylerin düşünce yapılarını ve toplumsal etkileşimlerini şekillendiren güçlü bir aktöre dönüştüğünü ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda bu makale, dijital gözetim ve veri kapitalizmi olgularının sosyal medya platformları üzerinden nasıl işlediğini ve bireylerin bu süreçteki konumunu derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Türkiye'deki sosyal medya kullanıcılarının bilgi paylaşım düzeyleri, gözetim farkındalıklarının ve veri kapitalizminin sosyal medya platformlarındaki işleyiş mekanizmalarıyla etkileşimi analiz edilerek, "biz mi sosyal medyayı kullanıyoruz, yoksa sosyal medya mı bizi (davranışlarımızı, tercihlerimizi, düşüncelerimizi) biçimlendiriyor?" sorusuna cevap aranacaktır. Söz konusu çözümleme, bireylerin dijital dünyadaki kendi iradeleriyle hareket etme kapasitelerini ve bu teknolojilerin onları yönlendirme potansiyelini sorgulayarak, bu konudaki bilimsel söyleme katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Amaç:

Günümüzde artmakta olan sosyal medya kullanımının, bireylerin hayatları hakkında her türlü bilgiye erişim sağlayarak, algoritmalar aracılığıyla bireye altın bir tepside sunulan istekler ve ihtiyaçlar olarak görülen nesneler, bireyleri bilinçsiz şekilde tüketime yönlendirmektedir. Bu durum da bireyler mi sosyal medyayı kullanıyor; sosyal medya mı bireyleri kullanıyor sorusunu

ortaya çıkarmaktadır. Bu makale kapsamında; dijital gözetim, veri kapitalizmi ve sosyal medyanın bireyler tarafından kullanılan bir araç mı yoksa bireyleri kullanan bir mekanizma mı olduğu araştırılacaktır. Dijital gözetim ve veri kapitalizmi olgularının sosyal medya platformları üzerinden nasıl işlediğini ve bireylerin bu süreçteki konumunu derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır.

Yöntem:

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemine dayanmaktadır. Çalışmada belge tarama (doküman inceleme) yöntemi kullanılmıştır.

Dijital Gözetim ve Veri Kapitalizmi Bağlamında Medyanın Ekonomi Politikası

Dijital gözetim ve veri kapitalizmi, yalnızca bireylerin verilerinin toplanması ve ticarileştirilmesi süreçlerini değil, aynı zamanda medya endüstrisinin yapısal dönüşümünü de kapsamaktadır. Medyanın ekonomi politikası çerçevesinden bakıldığında bu kavramlar; medya içeriklerinin nasıl üretildiği, kim tarafından denetlendiği ve kimin çıkarına hizmet ettiği gibi temel sorulara yeniden yanıt verme gerekliliğini doğurmaktadır. Sosyal medya platformlarında, kullanıcılar her ne kadar kendilerinin kullanımıyla şekillenen ve algoritmaların karşısına tesadüfi sanılan yollarda çıktığını düşünse bile aslında bu durum bu şekilde gerçekleşmemektedir. Kullanıcıların hali hazırda denetim altında bulunan hesapları, farklı şekillerde yönetilmekte ve farklı şekillerde değiştirmektedir. Geleneksel medya ekonomilerinde reklam ve abonelik gelirleri ön plandayken günümüz dijital medya yapıları, kullanıcı verisinin metalaştırılması üzerinden değer üretmektedir.

Medya platformları, artık yalnızca bilgi yayma ve haber iletme işlevi değil; kullanıcı davranışlarını izleyen, toplanan verileri işleyerek pazarlanabilir ürünlere dönüştüren dijital fabrikalar hâline gelmiştir. Bu bağlamda dijital gözetim, içerik üretiminin ve dağıtımının merkezine yerleşmiş; algoritmik mantık, haberlerin hangi sırayla sunulacağından hangi içeriklerin görünür olacağına kadar pek çok editoryal süreci belirlemeye başlamaktadır.

İçerik Üretiminin Ekonomi Politikası: Kullanıcıdan Üreticiye Geçiş

Geleneksel medya sistemlerinde içerik üretimi profesyonel gazeteciler, editörler ve medya kurumları tarafından yapılırken; dijital çağda bu rol, büyük ölçüde kullanıcılara kaymıştır. Instagram’da paylaşılan bir gönderi ya da TikTok’ta oluşturulan kısa bir video, artık reklam verenler için değerli bir veri kaynağıdır. Kullanıcılar gönüllü olarak içerik üretmekte, bu içerikler algoritmalarca analiz edilmekte ve ticari kazanç sağlayan yapay zekâ sistemlerine entegre edilmektedir.

Bu dönüşüm, üretim araçlarının mülkiyetine ilişkin klasik Marksist sorunsalı da yeniden gündeme getirmektedir. Kullanıcıların üretim sürecine katılımı artarken ürettikleri değer in kontrolü büyük teknoloji şirketlerinin kontrolünde bulunmaktadır. Üstelik bu üretim biçimi

çoğu zaman gönüllü olarak ve ücret almadan gerçekleştirilmektedir. Bu durum, veri kapitalizmini klasik emek sömürsünün dijital karşılığı olarak okunabilecek yeni bir sömürü biçimiyle buluşturmaktadır (Fuchs, 2014).

Kullanıcının Konumu: Tüketici mi, Meta mı?

Veri kapitalizminin merkezinde yer alan kullanıcılar, hem birer tüketici hem de üretim girdisi olarak konumlanmaktadır. Instagram gibi platformlarda, kullanıcıların davranışları yalnızca kendilerine özel içerik sunmak için değil, aynı zamanda diğer kullanıcılar üzerinde davranışsal öngörüler yapmak için de analiz edilmektedir. Böylece kullanıcı, hem içerik tüketirken veri bırakır hem de bu verilerle başkalarının tüketimini şekillendiren birer algoritmik unsur hâline getirmektedir.

Bu çift yönlü işlevsellik, medya kullanıcılarını klasik medyada olduğu gibi yalnızca izleyici ya da okuyucu değil, aynı zamanda üretimin doğrudan parçası olan bir özneye dönüştürmektedir. Ancak bu özne, kendisine ait olduğunu düşündüğü mahrem bilgilerin nasıl, kimler tarafından ve ne amaçla kullanıldığının farkında değildir (Kalaman, 2019; Türk & Erden, 2021).

Instagram ve Dijital Gözetim: Ekonomi Politikası Üzerinden Kullanıcının Dönüşümü

Dijital gözetim ve veri kapitalizminin en görünür örneklerinden biri olan Instagram, bireylerin hem içerik üreticisi hem de izleyici olarak konumlandığı hibrit bir yapıyı temsil etmektedir. Kullanıcılar platformda gönüllü olarak kişisel verilerini paylaşırken; konum bilgileri, beğeniler, takip edilen hesaplar ve içerik etkileşimleri gibi bu veriler platformun algoritmaları tarafından işlenerek hem bireysel profillemeye hem de kitle davranışlarının öngörülmesi amacıyla kullanılmaktadır (Turan, 2024).

Bu süreçte kullanıcılar yalnızca sosyal etkileşim kurduklarını düşünürken gerçekte ekonomik bir döngünün parçası haline gelmektedir. Instagram, kullanıcıların davranışlarından yola çıkarak mikro düzeyde reklam hedeflemesi yapabilmekte ve kullanıcı profillerini pazarlanabilir meta haline getirmektedir. Bu durum, bireylerin ekonomik sistem içerisindeki konumunu sorgulamakta; onları hem üretici hem tüketici hem de veri kaynağı haline getirmektedir (Fuchs, 2014).

Instagram'daki algoritmik yapı, bireylerin görsel tercihlerine ve içerik etkileşimlerine göre "keşfet" alanını kişiselleştirerek kullanıcıların platformda geçirdiği süreyi maksimize etmeyi hedeflemektedir. Bu kişiselleştirme, aslında bireyin özgür iradesiyle içerik tüketmediğini; algoritmik manipülasyonun yön verdiği bir dijital deneyim yaşadığını göstermektedir. Böylece birey, veri kapitalizminin sunduğu görünmez tahakküm biçimleriyle biçimlenen dijital bir özneye dönüşmektedir.

Instagram'da içerik üretimi çoğunlukla ücretsiz ve gönüllülük esasına dayanırken bu içerikler algoritmalar sayesinde ekonomik değere dönüşmektedir. Sosyal medya fenomenlerinin ve mikro-influencer'ların yükselişi, bu ekonomik sistemin kullanıcı emeğini nasıl metalaştırdığını açık biçimde gözler önüne sermektedir. Kullanıcılar, yalnızca bir görsel

paylaşarak değil; yaşam tarzlarını, tüketim alışkanlıklarını ve duygularını da dijital gözetim sistemine entegre etmektedir. Bu yönüyle Instagram, yalnızca bir sosyal medya uygulaması değil; veri madenciliği ve algoritmik yönlendirme temelinde işleyen bir dijital gözetim aracıdır.

▪ Instagram Örneği: Dijital Gözetimin Ekonomi Polisiği

Instagram, dijital gözetim ve veri kapitalizminin en somut örneklerinden biridir. Kullanıcılar bu platformda görseller paylaşır, etkileşim kurar, hikâyeler izler ve çeşitli içerikleri tüketmektedir. Ancak bu süreçlerin tamamı, algoritmik sistemler tarafından sürekli olarak izlenmekte ve analiz edilmektedir. Kullanıcıların beğeni alışkanlıkları, takip ettikleri hesaplar, içeriklere verdikleri tepkiler; platformun algoritması tarafından bireysel profillemeye için kullanılır ve bu profiller hedefli reklam kampanyalarının temelini oluşturmaktadır.

Reklam verenler, örneğin 18–25 yaş arası kadın kullanıcıların organik kozmetik ürünlere ilgisini doğrudan bu algoritmik analizler üzerinden satın alabilirler. Böylece kullanıcılar, hem içerik üretiminde hem de veri üretiminde aktif rol alırken, farkında olmadan ekonomik sistemin dışlıları hâline gelmektedir. Bu da Instagram gibi platformların birer “veri fabrikası” işlevi gördüğünü ve klasik medya işletmeciliği modellerinden çok daha kapsamlı bir sömürü sistemine dayandığını göstermektedir.

Eleştirel Değerlendirme ve Alternatif Yaklaşımlar

Dijital gözetim ve veri kapitalizmine dair mevcut medya yapısı, bireylerin öznelliğini aşındırmakta ve onları algoritmik tahakküm altına sokmaktadır. Bu sistemin eleştirisi yalnızca mahremiyet ihlali düzeyinde değil; bireyin bilgiye erişim hakkı, özgür seçim yapabilme kapasitesi ve demokratik katılım hakkı açısından da yapılmalıdır. Algoritmalar, bireylerin neyi göreceğini seçerek kamusal alanı yönlendirmekte ve medya içeriklerini ticarileştirmektedir.

Alternatif medya modelleri, veri temelli sömürüyü kırmak için önemli bir fırsat sunabilir. Açık kaynaklı, reklamsız, kullanıcı verilerini satmayan sosyal medya platformlarının geliştirilmesi ve bu platformların teşvik edilmesi, dijital çağda daha adil ve etik bir medya düzeni kurulmasını sağlayabilir. Bunun yanı sıra dijital okuryazarlık programları, kullanıcıların kendi verilerinin değerinin farkına varmalarını ve veri temelli manipölasyonlara karşı direnç kazanmalarını destekleyecektir.

Sonuç olarak, dijital gözetim ve veri kapitalizmi, medya ekonomi polisiğinin dönüşümünde temel belirleyici hâle gelmiştir. Sosyal medya platformlarının ekonomi politik analizine dâhil edilmesi; birey, medya ve piyasa ilişkilerinin yeniden yorumlanmasını zorunlu kılmaktadır. Dijital dünyada özgürlük ve mahremiyetin yeniden kazanımı, yalnızca bireysel farkındalıkla değil; sistemsel dönüşümle mümkün olacaktır.

Sonuç:

Bu çalışma, dijitalleşmenin etkisiyle hayatımıza giren sosyal medya platformlarının yalnızca iletişim araçları olmadığını, aynı zamanda dijital gözetim ve veri kapitalizminin işlediği alanlara dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Özellikle Instagram örneği üzerinden

yapılan değerlendirmeler, bireylerin bu dijital ekosistemde sadece kullanıcı değil; aynı zamanda gözetlenen, yönlendirilen ve ekonomik değere dönüştürülen birer veri kaynağı haline geldiğini göstermektedir.

Gönüllü biçimde sunulan veriler, algoritmalar tarafından işlenmekte; bireylerin tüketim alışkanlıkları, tercihleri ve hatta siyasi görüşleri bu algoritmalar aracılığıyla yeniden şekillenmektedir. Bu durum bireyin dijital alandaki özerkliğini ve özgür iradesini tehdit eden bir tabloyu ortaya koymaktadır. Sosyal medya platformları, kullanıcıları hem içerik üreticisi hem de tüketici olarak konumlandırırken, bu katılım biçimi çoğu zaman farkında olunmadan bir sömürü mekanizmasına dönüşmektedir.

Dijital gözetim çağında, bireyin davranışların izlenmesi, kategorize edilmesi ve ekonomik çıkarlar doğrultusunda yönlendirilmesi, medya ekonomi politığının yeniden düşünülmesi zorunlu kılınmaktadır. Bireylerin mahremiyet hakları, veri sahipliği ve dijital öznellikleri üzerine geliştirilecek yeni etik ve hukuki çerçeveler, bu alandaki adaletsizliklerin giderilmesinde önemli rol oynamaktadır. Ayrıca dijital okuryazarlığın arttırılması ve alternatif medya modellerinin desteklenmesi, bireylerin bu sistemsel yapılar karşısında daha dirençli hale gelmesini sağlayacaktır.

Sonuç olarak, “Biz mi sosyal medyayı kullanıyoruz, yoksa sosyal medya mı bizi kullanıyor?” sorusu, çağdaş dijital medya düzeninde yalnızca bireysel tercihlere indirgenemeyecek kadar çok katmanlı ve yapısal bir meseledir. Dijital gözetim pratikleri ve veri kapitalizmi bağlamında bireylerin öznellik durumu ile ekonomik sistem içerisindeki konumunun eleştirel biçimde sorgulanması, iletişim ve medya çalışmaları disiplininin kuramsal ve yöntemsel geleceği açısından stratejik bir önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Başlar, G. (2013). Yeni medyanın gelişimi ve dijitalleşen kapitalizm.
- Demirkaya, İ., & Koyuncu, E. (2021). Dijital kapitalizm, tüketim kültürü ve Y kuşağının değişen tüketim davranışları. *Intermedia International E-Journal*, 8(15), 174–196. <https://doi.org/10.21645/intermedia.2021.57>
- Fuchs, C. (2014). *Digital labour and Karl Marx*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315858287>
- Kalaman, S. (2019). Yeni medya ve dijital gözetim: Türkiye’deki sosyal medya kullanıcıları üzerine bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 26(2), 575–594. <https://doi.org/10.29133/yonveek.534794>
- Kılınç, U. (2021). Dijital dünyada sosyal medya, benlik sunumu, gözetim-denetim ve riskler arasındaki ilişkiler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(4), 1647–1669. <https://doi.org/10.16953/deusosbil.983983>
- Sağlam, Y. (2021). Gözetim kapitalizmi bağlamında sosyal medya ve yabancılaşma (Yüksek lisans tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi). YÖK Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>
- Shoshana, Zuboff (2019). Gözetim kapitalizminin çağı: Gücün yeni sınırında insanlığın geleceği için mücadele (T. Sipahioğlu, Çev.). Vb. Yayınları. (Orijinal eser 2019’da yayımlandı). <https://www.hbs.edu/faculty/Pages/item.aspx?num=56791>
- Turan, Y. (2024). Sosyal medyada gözetim ve mahremiyet algısı: Instagram kullanıcıları üzerine bir inceleme. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (47), 146–169. <https://doi.org/10.31123/akil.123456>
- Türk, M., & Erden, K. (2021). Sosyal medyadaki gözetim uygulamalarının bilinirliği üzerine bir araştırma: Türkiye örneği. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 6(1), 63–77. <https://doi.org/10.29228/jumcs.15>
- Yüksel, M. (2003). Mahremiyet hakkının sosyo-tarihsel gelişimi. *İnsan Hakları Yıllığı*, 21(1), 75–90.

NECİP FAZIL KISAKÜREK'İN SİYASET ANLAYIŞINDA KADININ YERİ

Dr. Öğr. Üyesi Elif KALDIRIMOĞLU TÜRKÖĞLU

Bayburt Üniversitesi, ekaldirimoglu@bayburt.edu.tr- 0000-0001-5913-0238

ÖZET

Necip Fazıl Kısakürek, Türkiye’de sağ siyasetin önde gelen düşünürleri arasında kabul edilmektedir. Geliştirdiği politik fikirleri ve siyasal yaklaşımı ile özellikle sağ kesimleri etkileyerek güncel bir düşün insanı olma özelliğine sahiptir. Necip Fazıl’ın siyasal düşüncesinde kadınlar ve toplumsal cinsiyet rolleri hakkındaki görüşleri hiç şüphesiz bu kesimler üzerinde yönlendirici olma işlevi taşımaktadır. Zira toplumsal ve politik düzeyde öne çıkan fikir insanlarının, kadınlara yaklaşımı ve kadın algısı, aile, toplum, ekonomi ve politika gibi pek çok alanda kadınların konumlarını etkilemektedir. Bu çalışmada Necip Fazıl’ın siyasal düşüncesinde kadınların kamusal ve özel alandaki konumuna yönelik yaklaşımının araştırılması amaçlanmaktadır. Bununla birlikte literatür taraması yöntemine başvurulmuş çalışmada Necip Fazıl’ın siyasal yazıları ile söylemleri analiz edilerek Türk sağının kadına yönelik yaklaşımı ve ataerkil yapısı üzerinde Necip Fazıl’ın etkisini ortaya koymak hedeflenmektedir. Necip Fazıl’ın siyasi yazıları ile bunlar arasında öne çıkan İdeolocya Örgüsü eserinde ve söylemlerinde kadınların özel alan ve kamusal alandaki konumuna yönelik İslami kurallara göre bir yaklaşım geliştirdiği, toplumsal cinsiyet rollerine vurgu yaptığı ve eril bir anlayışa sahip olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler : Necip Fazıl Kısakürek, Kadın, Toplumsal Cinsiyet Roller, Ataerkillik.

İbn Hazm'ın Düşüncesinde Va'd ve Va'id Anlayışı

Abdullah YEKTA

Öğretim Üyesi Dr., K.Maraş İstiklal Üni. İslami İlimler Fak.

Kelam ve İtikadi İslam Mezhepleri Tarihi Öğretim Üyesi,
abdullah.yekta@istiklal.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6477-7623.

Öz

Bu çalışma, İslâm kelâm mezhepleri arasında tartışmalı bir mesele olan va'd (sevap vaadi) ve va'id (azap tehdidi) konusunu İbn Hazm'ın yaklaşımı çerçevesinde ele almaktadır. Mezhepler arasında önemli ayrışmalara yol açan bu meselede Mu'tezile büyük günah işleyen kişinin imanla bağının kesildiğini ve ebediyen cehennemde kalacağını savunurken, Mürcie günahın imana zarar vermeyeceğini ileri sürer. Ehl-i Sünnet ise büyük günah sahiplerinin imanla ölmeleri hâlinde affedilebileceğini veya cezalarını çektikten sonra cennete girebileceklerini kabul eder.

İbn Hazm bu tartışmalara “muvazene” ilkesiyle yaklaşır. Ona göre kıyamet gününde iyilik ve kötülükler tartılır; iyilikleri ağır basanlar cennete girer, kötülükleri fazla olanlar cezalandırılır ancak imanları sayesinde ebedî kalmazlar. Şirk dışındaki tüm günahlar affa veya cezalandırılmaya açıktır. İbn Hazm, bu yaklaşımını Kur'an'daki adalet terazisi, hiçbir amelinin zayı olmayacağı ve ilâhî adaletin mutlaklığına dair ayetlerle temellendirir. Bu bağlamda, nihaî manada va'id ayetlerinin yalnızca kâfirler hakkında olduğunu, müminlerin ise cezalandırılırsalar bile cehennemde ebedî kalmayacaklarını savunarak mutedil ve bütüncül bir yorum ortaya koyar.

Anahtar Kelimeler: Mezhepler Tarihi, İbn Hazm, Va'd, Va'id, Büyük Günah, Ebedî Azap.

Abstract

The Concept of Wa'd and Wa'id in Ibn Hazm's Thought

This study explores the theological concepts of *wa'd* (divine promise) and *wa'id* (divine threat) within Islamic thought, focusing specifically on Ibn Hazm's interpretation. While the Mu'tazilites argue that major sinners lose their faith and will dwell eternally in Hell, the Murji'a maintain that sin does not affect belief and thus cannot lead to eternal punishment. The Sunni position typically holds that grave sinners may be forgiven or punished temporarily but will eventually enter Paradise if they die as believers.

Ibn Hazm introduces a distinctive approach centered on the principle of *muwāzanah* (weighing of deeds). He argues that on the Day of Judgment, each individual's good and bad deeds will be weighed: if good outweighs evil, the person enters Paradise; if evil predominates, punishment may follow—but not eternally, provided faith remains intact. All sins except *shirk* (polytheism) are open to divine forgiveness. Ibn Hazm bases his view on Qur'anic verses affirming that no deed is lost, God's justice is absolute, and no soul is wronged. Ultimately, he asserts that *wa'id* verses apply exclusively to disbelievers, not to sinful believers. His

interpretation offers a balanced theological position, rejecting both the eternal condemnation of all grave sinners and the unconditional absolution of the faithful.

Keywords: History of Islamic Sects, Ibn Hazm, *Wa'd*, *Wa'id*, Major Sin, Eternal Punishment.

Giriş

İslam düşünce tarihinde büyük günah işleyen müminin akıbeti ciddi tartışmalara yol açmıştır. Mu'tezile, Mürcie ve Ehl-i Sünnet gibi farklı mezhepler bu konuda farklı anlayışlar geliştirmiştir. Bu bağlamda, Zahiri ekolünün önde gelen ismi İbn Hazm'ın yaklaşımı, “muvazene” (terazi, denge) anlayışı etrafında özgün bir çözüm önerisi sunar.

Konu, büyük günah işleyen Müslümanın durumudur. el-Kebîre işleyen mümin cennete girer mi? İman sahibi olan ve aynı zamanda büyük günah işleyen cehennem girerse ebediyen orada kalır mı, yoksa cezasını çektikten sonra oradan çıkıp cennete mi gider? Bu sorulara her mezhep kendi bakış açısıyla cevap vermiştir.

Va'd ve Va'id Anlayışında Mezheplerin Yaklaşımı

Mu'tezile: Büyük günah sahibini “el-menzile beyne'l-menziyeteyn” kavramıyla iman ile küfür arasında konumlandırır. Mu'tezile'ye göre büyük günah işleyen imandan çıkar; fakat küfre girmez. Bu durumda olan kişi günahından tövbe etmedikçe cennete giremez, cennete ancak müminler girer. Büyük günah sahibi, iman sıfatını kaybettiğinden cennete giremez.¹

Haricîler: Onlara göre büyük günah işleyen kafir olur, kafir de ebediyen cehennemde yanar. Yaptığı günahattan tövbe edip pişmanlık duymayan kimse ebediyen cehennemde yanar.²

Mürcie: İman eden kimsenin işlemiş olduğu günahlar, onun imanına zarar vermez. Kafirin yaptığı iyilikler ona fayda vermediği gibi müminin işlediği günahlar da onun imanına zarar vermez. İşlemiş olduğu günahlardan ötürü cezalandırılması veya Allah'ın mağfiretiyle cezalandırılmadan cennete girmesi mümkündür; onlara göre bu Allah'a kalmış bir hesaptır.³

Ehl-i Sünnet: Günahkâr müminin Allah'ın dilediği takdirde affedileceğini, cehennem girse dahi orada cezasını çektikten sonra Allah'ın mağfireti ve peygamberin şefaatiyle cennete gider. Ehl-i sünnet'in görüşüne göre mümin ebedi olarak cehennemde kalmaz.⁴

Tartışma büyük günah üzerinden cereyan etmiştir. O halde büyük günahların nelerdir. Allah'ın ya da Resulullah'ın cehennem ile tehdit edip uyardığı günahların tamamının büyük günah olduklarını; zira Peygamberimizin (sav.) “Yedi büyük öldürücü günahattan sakının; şirk, sihir, katil, zina.” yine “Anne-babaya karşı gelmek büyük günahlardandır.” şeklindeki rivayetlerde bahsi geçen günahların tamamının büyük günah olduğunu, hakkında nas olmayanların ise büyük günah olmadığını söyler.⁵

¹ Ebu'l-Hasen Ahmed b. Abdülcebbar el-Esedî Kâdî, *Şerhu Usûlu Hamse (Mu'tezile'nin Beş İlkesi)*, çev. İlyas Çelebi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 609.

² Ebu'l-Feth Muhammed b. 'Abdu'l-Kerîm eş-Şehristânî eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal* (b.y.: Muessesetu'l-Halebî, ts.), 125; Ebu Muzzaffer İmâdüddîn Şahfur İsferâyîni, *et-Tebzir fi'd-dîn* (Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1983), 45.

³ Ebu'l-Huseyin el-Malatî, *et-Tenbih ve'r-red ala ehli'l-ehvai ve'l-bida'*, thk. Muhammed Zahid el-Kevserî (Kahire: mektebetü'l-Ezheriye Li't-Türas, 1993), 50; Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 125.

⁴ İsferâyîni, *et-Tebzir fi'd-dîn*, 176.

⁵ Ebu Muhammed Ali b. Ahmed İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-mileli ve'l-ehvâi ve'n-nihal*, thk. Aburrahman Umeyra Muhammed İbrahim Nasr (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1996), 4/99.

İbn Hazm'ın Anlayışında Va'd ve Va'id Yaklaşımı

Va'd ve va'id konusunda her mezhep ve fırka kendine ait bir görüş beyan etti. Mu'tezile'ye göre; büyük günah sahibi mü'min değil, kafir de değil; ikisinin arasında bir konumdadır, işlediği günah üzerine devam ederse ve tövbe etmeden ölürse o Müslüman değildir, ebediyen cehennemde yanacaktır. Ölmeden önce tövbe ederse o mü'mindir, cehenneme girmez.⁶ Hariciler, büyük günah sahibi imandan çıkar kafir olur. Tövbe etmeden ölürse ebediyen cehennemde yanar. Onlara göre Bedir ehli bundan istisnadır, çünkü onlar af olunmuşlardır.⁷

Mürcie, küfürle beraber iyiliğin fayda vermediği gibi kötülük ve masiyetin imana zarar vermeyeceğini söylerler. İman ettikten sonra masiyet Müslümanın imanına zarar vermez; artık o cennet ehlidir, ateşi görmez, şüphesiz cehennem kafirler içindir, derler.⁸ Bu her iki görüşe göre cehenneme giren birinin oradan çıkıp cennete girmesi, cennet ehlinin de cehenneme girmesi söz konusu değildir.

Ehl-i sünnet, Hüseyin en-Neccar ve arkadaşları, Bişr bin Gıyas el-Merîsî (ö. 218 H.), Gaylân ed-Dımeşkî el-kaderî, Muhammed bin Şebîb (ö.), Yunus bin İmrân, Ebu'l-Abbas en-Nâşî, el-Eş'arî ve arkadaşları, Muhammed bin Kerrâm es-Sicistânî ve arkadaşları kafirlerin ebediyen cehennemde yanacağını, müminlerin de günahlarında ısrar etse dahi cennete gireceklerini söylerler.⁹

Bunlardan bir grup, müminlerden cehenneme gireceklerin olanların azabını çektikten sonra cennete gireceğini söylerken başka bir grup müminlerin cehenneme girmeyeceğini; ancak Allah dilerse büyük günah sahiplerini cehennemde cezalandırır sonra cennetine koyar ya da onları affeder azap etmeden cennetine götürür. Bunlardan Muhammed bin Şebîb (ö.), Yunus bin İmrân, Ebu'l-Abbas en-Nâşî, Allah büyük günah sahiplerinden birini affederse diğer bütün büyük günah sahibi kimseleri de affeder, birini cezalandırırsa diğerlerin hepsini cezalandırır, dediler.¹⁰

Bunlardan bir grup da Allah dilediğine azap eder, dilediğini affeder, günahın çok veya az olması fark etmez; en büyük günah sahibini affedebilir, günahı en az olanı da cezalandırabilir, dediler.¹¹

İbn Abbas ve İbn Ömer (ra.) Allah'ın büyük günah sahiplerinden dilediğine azap edeceğini, dilediğini affedeceğini ancak kasten adam öldüren kimsenin cezası ebediyen cehennemde yanmak olduğunu söylerler.¹²

Bunlardan bir grup da mümin yapmış olduğu günahlarından tövbe etmiş ve mümin olarak Allah'ın karşısına geldiğinde bütün günahları af olunur; yapmış olduğu günahlarından tövbe etmemiş olarak Allah'ın huzuruna geldiğinde onun da hükmü muvazenedir. İbn Hazm da muvazene fikrini benimser. İyilikleri günahlarından fazla olanların bütün günahları sakıt olur, cennet ehlinden olur; o artık cehenneme girmez. Ashab-ı A'raf¹³ gibi iyilikleriyle günahları eşit olanlar bir müddet bekledikten sonra cennete gider.¹⁴

⁶ İbn Hazm, *el-Fasl*, 4/79.

⁷ İbn Hazm, *el-Fasl*, 4/80.

⁸ İbn Hazm, *el-Fasl*, 4/80.

⁹ İbn Hazm, *el-Fasl*, 4/80.

¹⁰ İbn Hazm, *el-Fasl*, 4/80.

¹¹ İbn Hazm, *el-Fasl*, 4/80.

¹² İbn Hazm, *el-Fasl*, 4/80.

¹³ el-A'raf

¹⁴ İbn Hazm, *el-Fasl*, 4/81.

Günahları iyiliklerinden fazla olanlar, günahları kadar cezalandırılırlar. Cehennemde cezalarını çektikten sonra oradan çıkar cennete giderler. İbn Hazm büyük günah sahibinin ebediyen cehennemde kalacağını iddia edenlerin delillerini de verir:

“Ama kimler de kötülükle gelirse işte onlar yüzüstü cehenneme atılırlar. Yaptıklarınızın karşılığında başkasını mı göreceksiniz?”¹⁵

“Bilerek ve isteyerek kötülük yapanlara gelince, kötülüğün karşılığı, dengi olan cezadır; bunlar aşağılanmış bir şekilde yaşarlar, kendilerini Allah’ın cezasından kurtaracak biri de yoktur. Yüzleri sanki kapkaranlık gecenin bir parçasıyla kaplanmıştı. İşte bunlar da cehennemliklerdir, kendileri orada devamlı kalıcıdır.”¹⁶

“Kim de bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde devamlı kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.”¹⁷

“Yetimlerin mallarını haksız olarak yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş dolduruyorlar. Zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir.”¹⁸

Hadiste delillerine gelince, “Kim İslam’dan başka bir din üzerine yemin ederse, söylediği gibi olur (o dine girmiş olur). İnsanoğlunun sahip olmadığı bir şey hakkında adakta bulunması geçerli değildir. Kim dünyada kendini bir şeyle öldürürse, kıyamet günü onunla azap edilir. Kim bir mümine lanet ederse, onu öldürmüş gibidir. Kim bir mümine küfür isnadında bulunursa, onu öldürmüş gibidir.”¹⁹

“Kim kendini bir demir parçasıyla öldürürse, kıyamet günü demiri elinde olduğu hâlde, cehennem ateşinde onu karnına saplaya saplaya gelir; orada ebedî olarak kalır. Kim de kendini zehirle öldürürse, zehiri elinde olduğu hâlde, cehennem ateşinde onu içip durur; orada ebedî olarak kalır.”²⁰

Bu ayet ve hadisleri delil getirenlerin kimisi büyük günahların insanı şirke, kimisi küfre, kimisi nifaka, kimisi de fasıklığa götürdüğünü söylemiştir. Onlara göre kişi mümin değilse cennete giremez.

Bunlardan kimisi “Kim de bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde devamlı kalmak üzere cehennemdir.” ayetini delil getirerek sadece kasten bir mümini öldürme cezasının ebedî olarak cehennemde kalmak olduğunu söylemişlerdir. Mümin sıfatına sahip olan birinin cehenneme girmeyeceğini söyleyenler “O ateşe ancak gerçeği yalan sayıp sırt çeviren isyankâr kişi girer.”²¹ ayetlerini delil getirdiler. İbn Hazm va’d ve vaîd ile ilgili bu görüşleri serdettikten sonra sözü kedisinin de katıldığı “muvazene” fikrine getirir.

Muvazene, "(Edebiyatta) İki edebî eser, düşünce, ekol ya da şahsiyet arasında eleştirel karşılaştırma; uzun bir incelemede ya da bir bölümde iki şair ya da iki âlim arasında mukayese." etmek şeklinde tarif edilmiştir.²²

¹⁵ En-Neml 27/90.

¹⁶ Yunus 10/27.

¹⁷ En-Nisâ 4/93.

¹⁸ En-Nisâ 4/10.

¹⁹ Ebû Abdullah Muhammed bin İsmail el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-şâhih*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr (Şam-Beyrut: Darü İbn Kesir, 1422/2001), "Kitabü'l-Edeb" 44 (had. no:6047).

²⁰ Buhârî, *Sahihü'l-Buhârî*, "Kitabü't-Tıp", 56.

²¹ el-Leyl 92/15-16

²² Cemaleddin b. Muhammed b. Muhammed b. Mukerrem İbn Manzur, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Darü Kütübu İlmiyye, 2009), "el-Muvazene".

İbn Hazm, va'd ve va'id ile ilgili ayetlerin yorumuna açık mücmel olduğunu, mücmel olan bu ayetlerin özellikle şefa'at ve muvazene ile ilgili ayet ve hadisler vasıtasıyla yorumlanıp açıklanabileceğini söyler ve konuyla ilgili şu delilleri serdedir:

“Biz, kıyamet günü için adalet terazileri kurarız; artık kimseye hiçbir şekilde haksızlık edilmez. Yapılan, bir hardal tanesi kadar dahi olsa, onu getirir ortaya koyarız.”²³ “Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür.”²⁴

“Bugün hiç kimse en küçük bir haksızlığa uğratılmaz. Sadece yapıp ettiklerinizin karşılığını görürsünüz.”²⁵ “Kimin tartılan amelleri ağır gelirse, işte o mutlu bir hayat içinde olur, amelleri hafif olana gelince onu kucaklayacak olan hâviyedir.”²⁶ “Şüphesiz ki iyilikler kötülükleri yok eder.”²⁷ “O gün herkes yaptığıının karşılığını bulur. O gün hiçbir haksızlık olmayacaktır...”²⁸

Peygamber (sav.), “Cehennem ehline olanlara gelince onlar orada ebedi olarak kalacaklar, onlara ölüm de yoktur...” buyurmaktadır.²⁹

Sonuç

İbn Hazm'ın va'd (ilâhî ödül vaadi) ve va'id (ilâhî tehdit) anlayışı, klasik kelâmî mezhepler arasında süregelen tartışmalar karşısında özgün ve dengeleyici bir yaklaşımı temsil eder. O, ne Mu'tezile gibi büyük günahkârları ebedî azapla mahkûm eder ne de Mürcie gibi mutlak kurtuluşu imana indirger. Bunun yerine “muvazene” yani amellerin tartılması esasına dayalı bir adalet anlayışı geliştirir. İbn Hazm'a göre, kıyamet gününde insanların iyilik ve kötülükleri tartılacak, iyilikleri ağır basanlar doğrudan cennete girecek, kötülükleri ağır basanlar ise hak ettikleri ölçüde ceza gördükten sonra imanları sayesinde cennete ulaşacaklardır.

Bu yaklaşım, Kur'an'ın adalet, sorumluluk ve ilâhî affa dair temel ilkeleriyle uyum içindedir. İbn Hazm, özellikle va'id içerikli nasların mücmel (yorumu açık) olduğunu, bu nasların şefa'at, mağfiret ve terazi ile ilgili diğer ayet ve hadisler ışığında yorumlanması gerektiğini savunur. Böylece o, ne ilâhî va'din gerekliliğini ihmal eder ne de va'id'in mutlaklığına yaslanarak ilâhî rahmeti göz ardı eder.

Sonuç olarak İbn Hazm'ın va'd ve va'id anlayışı hem ilâhî adaletin hem de rahmetin birlikte tecelli edeceği bir uhrevî denge anlayışına dayanır. Bu yorum, mümin günahkârların ebediyen cehennemde kalmayacağını savunarak, ifrat ve tefritten uzak mutedil bir kelâmî tavır temsil eder. Bu yönüyle onun görüşü, klasik mezhebi ayrışmalar içinde Kur'an merkezli rasyonel bir çözüm önerisi olarak dikkate değer bir katkı sunmaktadır.

Kaynakça

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed bin İsmail el-. *el-Câmi 'u's-şahîh*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 1 Cilt. Şam-Beyrut: Darü ibn Kesir, 1422/2001.

²³ El-Enbiya 21/47.

²⁴ Zilzal 99/7-8.

²⁵ Yasin 36/54.

²⁶ El-Kâria 101/6-9.

²⁷ Hud 11/114.

²⁸ El-mümin 40/17.

²⁹ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *Sunenu İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî (b.y.: Dâru 'İhyâ'î'l-Kutubi'l-'Arabiyye, ts.), "Kitabü'z-Züh'd", 37 (4309).

- İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed. *el-Fasl fi'l-mileli ve'l-ehvâi ve'n-nihal*. thk. Aburrahman Umeyra Muhammed İbrahim Nasr. 1-5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1996.
- İbn Mâce, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sunenu İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî. 2 Cilt. b.y.: Dâru 'İhyâ'î'l-Kutubi'l-'Arabiyye, ts.
- İbn Manzur, Cemaleddin b. Muhammed b. Muhammed b. Mukerrem. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Daru Kütübu İlmiyye, 2. Basım, 2009.
- İsferâyînî, Ebu Muzaffer İmadüddîn Şahfur. *et-Tebzir fi'd-dîn*. Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1983.
- Kâdı, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Abdülcebbar el-Esedî. *Şerhu Usûlu Hamse (Mu'tezile'nin Beş İlkesi)*. çev. İlyas Çelebi. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Malatî, Ebu'l-Huseyin el-. *et-Tenbih ve'r-red ala ehli'l-ehvai ve'l-bida'*. thk. Muhammed Zahid el-Kevserî. Kahire: mektebetü'l-Ezheriye Li't-Türas, 1993.
- Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. 'Abdu'l-Kerîm eş-Şehristânî eş-. *el-Milel ve'n-Nihal*. 3 Cilt. b.y.: Muessesetu'l-Halebî, ts.

ÜRETKEN YAPAY ZEKÂNIN KÖTÜYE KULLANILMASINA YÖNELİK KELÂMÎ BAKIŞ

Dr. Buket ATAMAN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi - bktatm58@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-3180-8454

ÖZET

Varlık olarak insanı temele alan Kelâm ilmi insanın irade, özgürlük ve sorumluluklarına önem veren disiplindir. Kulun eylemlerinin faili olup olmadığı, bu fiillerin Allah tarafından mı yoksa insan tarafından mı yaratıldığı meselesi, insanın irade ve sorumluluk alanlarından bahseden yaklaşımlar bunun kanıtıdır. İnsan tarafından oluşturulan ÜYZ'nin kullanımında insan iradesi ve tercihi belirleyici unsurdur. İyi ve kötü yönde tercih yapabilen insan, bu teknolojiyi insanlara zarar vermek, hak ve hakikati çarpıtmak amacıyla kötüye kullandığı takdirde dinen ve ahlâken sorumludur. Çünkü hem İslâm dininde hem de Kelâm ilminde insan, kötü fiillerinden mes'uldür. İnsan aklını, iradesini, tercihini, niyetini ve kastını dikkate alan bu ilimde oluşan Mu'tezile, Eş'arî ve Mâtürîdî perspektiflerinde bireyin işlediği kötü fiillerde sorumluluğun insana ait olduğu kabul görmektedir. Kötü amaçla kullanılan ÜYZ'den meydana gelen kötülükler bireyin kendisine aittir. Yanlış bilgilendirme, manipülasyon, yalan haberler, mahremiyet ihlali, sahte ses ve görüntü gibi hususlar insan iradesi ile ÜYZ'nin kötüye kullanılmasıdır. Bu kullanım, kelimada büyük günah meselesini de gündeme getirmektedir. Diğer taraftan insanın akıl ve iradesinin pasifleşmesine, fitrî yetilerin devredilmesine, insan akıl ve iradesinin bağımlı hale gelmesine, düşünme melekelerinin zayıflamasına ve sorumluluktan kaçmasına neden olmaktadır. İnsan fitratına aykırı olan bu durum, bireyin mükellef olma özelliğine zarar verebilmektedir. ÜYZ'nin kötüye kullanılması, sadece etik bir problem değildir. İnsanın güncel problemler karşısında sorumluluk alanlarını bilmesi, dinen ve ahlâken pusulasını kaybetmemesi açısından kelâm ilmi rehber konumundadır. Akıl ve iradeye önem veren bu ilim, insanın fitratına uygun sınırlarda bulunmasını öngörmektedir. Bunlara rağmen bireyin ÜYZ'yi kötüye kullanması, ahlakî, vicdanî ve dinî sorumluluk bilincinin sekteye uğramasına sebeptir. İrade mekanizmasını devreden çıkaran insan, yaptıklarından bizatihi sorumludur.

Anahtar Kelimeler : Üretken Yapay Zekâ, Kelâm, Sorumluluk, İrade, Kötü Fiil.

ÜRETKEN YAPAY ZEKÂNIN KELÂM EKOLLERİNE GÖRE İNCELENMESİ

Dr. Buket ATAMAN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi - bktatm58@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-3180-8454

ÖZET

ÜYZ, insan zekâsının belirli bilişsel işlevlerini taklit eden sistemdir. 1956 yılında John McCarthy, ilk kez kullanmıştır. Kelâm, dinin inanç alanlarıyla ilgili hüküm ile delilleri esas alan, dinî akîdeyi naklî ve aklî delillerle ispat ve müdafaa eden bir ilimdir. Akıl ve vahiy gerçekliğinin insan ve varlık âlemindeki rolünü, doğru yerini tespit etme gayesi güden bu ilim, insan akıl ve iradesini temele alan disiplindir. Kelamî açısından bakıldığında ÜYZ, insan iradesiyle oluşturulmuş teknolojik üründür. ÜYZ'nin kullanılmasının birey ve toplum üzerinde nasıl etki bıraktığı, insanın irade ve sorumluluk alanını tehdit eden bir unsur olup olmadığı önemlidir. Çünkü kelâmı, insanın fiillerinden sorumlu olması iradesiyle yakından ilişkilidir. Kelâmı mezhepler arasında fiillerin faili ve sorumlusunun kim olduğu tartışma konusudur. Mu'tezile'ye göre, fiillerinin yaratıcısı olan insan, irade argümanı temelinde fiillerinde hür ve yaptıklarından sorumludur. Bu noktada insanın ÜYZ'yi nasıl ve hangi gaye ile kullandığı önemlidir. Çünkü fiillerini yaratan insan, dinen ve ahlâken eylemlerinden ve sonuçlarından mes'uldür. İnsanın bilinçsizce aklını, özgür iradesini ÜYZ'ye teslim etmesi dinî ve ahlâkî sorumluluğu anlamsızlaştırmakta ve insanı hiçsizleştirmektedir. Kişinin sorumluluğunu ÜYZ'ye vermesi müspet veya menfî sonuçlardan kaçmasına engel değildir. Eş'ariler, fiillerin yaratılmasını Allah'a, kesb yönünü insana dayandırmaktadır. ÜYZ kullanımında insanın tercih ve niyetleri önemlidir. Bu unsurları göze almadan iradesini ÜYZ'ye teslim eden insan, dinen ve ahlaki sorumludur.. Mâtürîdîler, insanın akıl ve iradesine vurgu yapmış, tercihlerinden doğan fiillerinden insanı sorumlu tutmuştur. ÜYZ, insanın akıl ve iradesine hükmeden fail değildir. Özne olan insan, özgür iradesi ile yaptıklarından sorumlu varlıktır. Cebriyye ise insana irade ve sorumluluk hakkı tanımamıştır. Çünkü robottan farksız olan insan, fiillerini yapan konumunda değildir.

Anahtar Kelimeler : Üretken Yapay Zekâ, Kelâm, Sorumluluk.

FOLKLOR NÜMUNƏLƏRİ VƏ YAZILI ƏDƏBİYYATDA “ŞUŞA” TOPONİMİ THE TOPONYM "SHUSHA" IN FOLKLORE EXAMPLES AND WRITTEN LITERATURE

Nazile Abdullazade

associate professor doctor

Azerbaijan State Pedagogical University

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

[http:// ORCID.org/0000-0002-1829-7178](http://ORCID.org/0000-0002-1829-7178)

nazile.s.m.d@mail.ru

ABSTRACT

One branch of Azerbaijan oral folk literature is Karabakh folklore Shusha, which is considered “The life of Kulli-Karabakh”, has been famous throughout history not only for its rich nature, material goods, misty mountains, heavenly forests, but also for its national and spiritual heritage, culture, literature and art. Mir Mohsun Navvab, Khurshidbanu Natavan, Aghabeyim Agha, Firudin Bey Kocherli, Uzeyir Hajibeyov, Najaf Bey Vazirov, Abdurrahim Bey Hagverdiyev, Yusif Vazir Chamanzaminli, Jabbar Garyagdioglu, Bulbul are the historical personalities that this land brought up. The atmosphere of the Jidir plain, the magnificence of the Isa spring, Dashalti, Turshsu, and Murov have left a mark on the artistic thinking and historical memory of the people from time to time, and this mark has gradually made its way to written literature from songs and sayings, the love of Karabakh, Shusha, experienced the pain. The existence of the first human settlement in the territory of Karabakh testifies to the historical antiquity of Karabakh and Shusha folklore.

Key words: folklore, written literature, Shusha, onomastic unit, toponym.

Ədəbiyyatşünaslıqda hər bir xalqın folklor nümunələrini onun yaşadığı torpaqla, təbiətlə müqayisə edir, bir bənzərlik axtarırlar. Torpaq və təbiət saf, dəyişməz olduğu qədər, folklor da məzmunca saf, cilasız və dəyişməz olur. Zaman dəyişdikcə folklor nümunələri də zamanın sərhədlərini aşır, özündə tarixin izini daşıyaraq mənsub olduğu xalqın mənəviyyatına, tarixi yaddaşına körpü olur.

Təsadüfi deyil ki, folklorun ümumbəşəri əhəmiyyəti beynəlxalq səviyyədə təsbit olunmuş, qorunması üçün BMT və YUNESKO xətti ilə proqram qəbul edilmişdir. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının bir qolu da Qarabağ folklorudur. “Külli-Qarabağın abi-həyatı” sayılan Şuşa tarix boyu yalnız zəngin təbiəti, maddi nemətləri, başı dumanlı dağları, cənnət meşələri ilə deyil, milli-mənəvi irsi, mədəniyyəti, ədəbiyyatı, incəsənəti ilə də məşhur olmuşdur. Mir Möhsün Nəvvab, Xurşidbanu Natəvan, Ağabəyim ağa, Firudin bəy Köçərli, Üzeyir Hacıbəyov, Nəcəf bəy Vəzirov, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Yusif Vəzir Cəmənzəminli, Cəbbar Qaryağdıoğlu,

Bülbül bu torpağın yetişdirdiyi tarixi şəxsiyyətlərdir. Cıdır düzünün ab-havası, İsa bulağının, Daşaltının, Turşsunun, Murovun əzəməti zaman zaman xalqın bədii təfəkküründə, tarixi yaddaşında iz salmış, bu iz nəğmələrdən, deyim-duyumlardan yavaş-yavaş yazılı ədəbiyyata da yol almış, bədii nümunələrdə Qarabağın, Şuşanın sevgisini, ağrısını yaşatmışdır. İlk insan məskəninin də Qarabağ ərazisində mövcudluğu Qarabağ, Şuşa folklorunun tarixən qədimliyindən xəbər verir. XIX əsrdə Şuşanın Qafqazın mədəniyyət mərkəzinə çevrilməsi ilə Qarabağ ədəbiyyatı çiçəklənmə dövrünü yaşayır. Şuşa ədəbi mühiti təkcə yazılı ədəbiyyat nümunələri ilə deyil, xalq yaradıcılığı nümunələri ilə də Azərbaycan mədəniyyətində və ədəbiyyatında aparıcı rol oynayır, yeni ideya istiqamətləri və meyilləri, ədəbi məclisləri ilə Şərq ədəbiyyatında qabaqcıl yerlərdən birini tutur. Şuşada dünyaya göz açan Yusif Vəzir Cəmənzəminli Qarabağ folklorunun zənginliyi ilə bağlı yazırdı: “Mühit təbiətcə zəngin olursa, dil də genişlənir, çeşməli yerin xalqı daha incə, daha şairanə tərkiblərə malik olur”. Qarabağ folklorunda “Şuşa” toponiminin geniş işlənməsi də bu bədii örnəklərin tarixi zənginliyinə dəlalət edir.

“Şuşa” toponiminin mənşəyi ilə bağlı ən geniş yayılmış fikir onun “şiş” sözündən törəmiş olmasıdır. “Şiş” – dik, iti uclu zirvə deməkdir. Getgedə söz fonetik transformasiyaya uğrayaraq “Şuşa” formasını almışdır. Bu mülahizənin tərəfdarları Şuşa şəhərinin bu cür adlandırılmasını onun coğrafi xüsusiyyətləri ilə əlaqələndirirlər. Belə ki, Şuşa şəhəri coğrafi baxımdan Kiçik Qafqaz dağlarının ətəklərində dəniz səviyyəsindən ortalama 1420 metr yüksəklikdə yerləşir.

“Şuşa”nın bir mənası da qədim sak tayfaları və türk tayfası dondarların adı ilə bağlanır. Toponimin etimologiyası haqqında folklor, xalq əfsanəsinə nəzər yetirdikdə isə şəhərin bu cür adlandırılmasının səbəbi kimi bu yerlərin havasının bülür, şüşə kimi saf olmasından qaynaqlanması göstərilmiş, şüşə kimi havası olan şəhər mənasında zamanla “Şüşə” – “Şuşa” formasını almışdır. Əsası Pənahəli xan tərəfindən qoyulan şəhər yarandığı vaxtdan Pənahabad, Qala, Şəhri-Şişə, Şişə və Şuşa adlandırılmışdır. XVIII əsrin sonlarında Şuşa İran şahı Ağa Məhəmməd şahın hücumlarına məruz qalmış, qala sakinləri mərdliklə mübarizə apardıqlarını, bu tarixi-coğrafi fakta, Şuşa qalasının alınmasına ağı demişlər:

Kərbəlam vay, qalam vay!

Kərbəlamda qalam vay!

Çəkilirdi kərpici,

Alınırdı qalam, vay.

Şifahi ədəbiyyatın ən geniş yayılmış, məzmunca zəngin və qədim janrı bayatılardır. Xalq ağrı-acısını, sevincini, adət-ənənəsini, düşməne nifrətini, dostətiqarını, sədaqətini dörd misrada söyləmiş, nəsillərdən nəsillərə, ərənlərdən ərənlərə bu bayatıları ötürərək tarixini, varlığını yaşatmışdır. Bayatılar özündə məhəbbət, inam, etiqad, əxlaq, zəhmət, öyüd-nəsihət, ictimai məzmun ifadə etməklə yanaşı, yer-yurd, tayfa, nəsil, dağ-dəniz, gül-çiçək və s. adların poetik daşıyıcısı olmuş, bədii-estetik qayəsinə görə digər janrlardan fərqlənmişdir. Azərbaycan bayatılarında işlənən toponimlər sırasında “Şuşa” adını yerli camaat öz aralarında çox vaxt “Qala” kimi işlətməmişdir. Bayatılarda şuşalıların başlarına gətirilən zülm, işgəncə, xarici işğalçılara qarşı apardıqları mübarizə, toy-düyünlərinin qara gəlidi poetik dillə ifadə olunur:

Ay gedən, haralısan?

*Köylüsən, Qalalısan?
Gözlərindən tanıram
Bizim dağ maralısan.*

Şuşanın Cıdır düzündə bitən, məhəbbət və sədaqət simvolu “Xarıbülbul”ün vəfası İbrahimxəlil xanın qızı Ağabəyim ağanın Şuşadan didərgin düşməsi ilə bağlı rəvayətdə əksini tapmışdır. Xarıbülbul bitdiyi torpağa, “Vətən bağı”na o qədər etibarlıdır ki, qürbətdə qərib el qızının könlünü açmaq üçün belə bitmir. Şuşanın dağlarından, daşlarından gətirilən güllər çiçək açır, xarıbülbul bitmir ki, bitmir, sübut edir ki, yalnız vətən torpağında yaşaya bilər. Xarıbülbulün nisgili, yangısı nəğməyə çevrilir:

*Vətən bağı al-əlvandır,
Yox içində xarı bülbul.*

Lakin xarıbülbul bilmədi ki, iki əsr sonra özü didərgin düşəcək, Cıdır düzünə həsrət qalacaq. Al-əlvən vətən bağında xarıbülbul bu dəfə qana bələnəcək – igidlərin, qız-gəlinlərin, körpələrin qanına. Ağabəyim ağanın kədərinə şəhid analarının nələsi şərik olacaq:

*Mən aşiq sarı bülbul,
Oxuma, zarı bülbul.
Qürbətdə bir bağ saldım,
Bitmədi xarı, bülbul.*

Şuşanın Turşsu yaylağı, Cıdır düzü, Daşaltısının əsrarəngiz təbiətinə, cənnət guşələrinə vurğunluq xalqın sevgisini bayatılara köçürmüş, dillər əzbəri etmişdir.

*Əzizim, gəl yuxarı,
Cıdır gəl yuxarı.
Turşsu cənnətə dönüb,
Daşaltı gəl yuxarı [AFA, 2000:31].*

“Şuşa” sözünün işləndiyi məşhur folklor nümunələrindən biri də “Şuşanın dağları başı dumanlı” xalq mahnısıdır. Xanəndə Xan Şuşinski tərəfindən bəstələnmiş mahnı o qədər sevilir və sürətlə yayılır ki, xalq mahnısı kimi məşhurlaşır. Mahnıda Şuşa şəhərinin gözəlliyi vəsf olunur, Şuşa gözəl qızla müqayisə edilir. Dağlar dumanla büründüyü kimi, gözəl də örtüyə bürünmüşdür. Dağın qırmızı lalələrlə örtülməsi gözəlin qırmızı köynəyinə, yaşıl örtüyü gözəlin yaşıl ələyinə işarə edir. Şuşa – başında dumanlar, çənlər oynayan qırmızı qoftalı, yaşıl tumanlı, ismətli, abır-həyalı bir gəlidir. Bu gəlinin – Şuşanın paltarını təbiət özü qırmızı, yaşıl rənglərdən biçmişdir. Bəlkə də xanəndə cümhuriyyət dövründə bu rənglər ilə Azərbaycan bayrağının rənglərinə işarə etmiş, bunu açıq deyər bilmədiyindən mətnaltı mənada vermişdir.

*Şuşanın dağları başı dumanlı,
Şuşanın dağları başı dumanlı,
Qırmızı qoftalı, yaşıl tumanlı,
Dərdindən ölməyə çoxdu gümanım.*

Şuşanın uca dağlarının başı həmişə dumanlı olduğundan mahnının ilk misrasında "duman" sözü işlənir. Sovet senzurası “dumanlı” sözünə don geydirərək “sovetlərdə Şuşanın dağları dumanlı olmaz” iddiası ilə ilk misranın dəyişdirilməsini tələb etdikdə xanəndə bu misranı "Şuşanın

dağları deyil dumanlı"ya dəyişdirərək ifa etmişdir. Lakin mahnı bu gün öz ilkin variantında ifa olunur. “Şuşanın dağları” xalq mahnısında şuşalı qız-gəlinlərin yol üstə oturub sevgililərini gözləmələri ilə şəhər uğrunda daim mübarizə aparıldığı, Şuşa igidlərinin bu mübarizədən çəkinmədiyi, Şuşanın sorağının el-ələmə yayıldığı tərənnüm olunur.

*Şuşada axşamlar yanar ulduzlar,
Onlardan gözəldi gəlinlər, qızlar,
Oturub yol üstə yarını gözlər.
Şuşanın hər yandan gəlir sorağı,
Tərifə layiqdir İsa bulağı,
Dağları, bağları, qızlar oylağı.*

“Şuşa” adına xalq ədəbiyyatı janrlarından rəvayət və lətifələrdə də rast gəlinir. “Həyat dərsi” adlanan bir rəvayətdə Şuşada Hacı Qulu adlı bir nəfərin xəsisliyindən danışılır. Ev tikdirən ustalarla qiymət sövdələşməsində razılaşmayan Hacı onlara bazara gedən oğluna tapşırığı ilə “həyat dərsi” verir. Cibindən bir halqa çıxarıb “hansı yumurta halqadan keçməsə, onu alarsan” deyən Hacıның xəsisliyini görüncə ustalar dərslərini almış olurlar [AFA, 2000:66]. Bəzi lətifələrdə Şuşa şəhərinin adı “Qala” deyər işlənir. “Mən nə bilim sən necə gedirsən”, “Sənin qardaşın” lətifələrində şəhər ilk salındığı vaxtlarda olduğu kimi “Qala” adlandırılır. “Şuşa” toponiminə yazılı ədəbiyyatda da geniş şəkildə rast gəlinir. Ədiblərimiz cənnətməkan Şuşanı vəsf etmiş, onun gözəlliyindən danışdıqca doymamışlar. Hələ XVIII əsrdə əslən Qazaxdan olan, lakin Qarabağ şairlərindən söz düşəndə adı birinci çəkilən Molla Pənah Vaqif Şişə (Şuşa) dağlarında məskən saldığından məmnunluğunu bildirir:

*Məkan tutdisə Vaqif, yox əcəb, bu Şişə dağında,
Məqami ləli-gülrəngin miyani-səngi-xaradır* [Vaqif, 2004:152].

XIX əsrin əvvəllərində satirik şairlər Qasım bəy Zakirin, Baba bəy Şakirin şeirlərində “Şuşa” toponiminin “Şişə” şəklində işləndiyinə rast gəlirik. Zakir “şəhri-Şişə”nin başına gələn qəzanı, bu şəhər uğrunda şişə çəkilməyin belə xoşluğundan məmnunluğunu gizlətmir:

*Bu şəhri-Şişədə gər bizi şişə taxsalar xoşdur,
Ki, həmsöhbət bizə ol növi-qövmi-bihəşab olsun* [Zakir, 2005:269].

XIX əsr Azərbaycan elmi-ədəbi və Qarabağ ədəbi mühitinin yetişdirdiyi simalardan biri – çoxşaxəli yaradıcılığa malik, dövrün poeziya, musiqi, 47 rəssamlıq, astronomiya, xəttatlıq, nəqqaşlıq sahələri üzrə əsərlər müəllifi Mir Möhsün Nəvvab olmuşdur. O, özünün “Şuşa qalasında baş vermiş ermənimüsəlman münəqişəsi münasibətilə” adlı mürəbbə janrında olan şeirində Şuşanı Qala kimi təqdim edir: Müsəlmana ermənilər durdu sataşmağa, Qarınca tək Qalada qatışib qaynaşmağa, Qırallığın yolların üzlərinə aşmağa, Başlarına böyüklük ciqqəsini saşmağa. Şuşada dünyaya göz açıb orada təhsil alan, savadlı olduğundan “Mirzə” deyər çağırılan “Kaşif” təxəllüslü şair Həsən Qarabaği Xan qızı Xurşidbanu Natəvana yazdığı şeirdə “Şişə” şəhərini onsuz təsəvvür etmir; onsuz Şuşanı ümitsiz, vücudunu bir heç sayır:

*Sən Şişə içində türfə cansan,
Həm cismilə can üçün təvənsən.
Sənsiz nədi Şişənin nəmudi?*

Gəlməz nəzərə onun vücudi.

Bədii nəsrdə də “Şuşa” toponiminin “ŞuşaŞişə” şəklində işləndiyini görürük. Y.V.Çəmənəminli “Qan içində” romanında yazırdı: “..İbrahim xan Qarabağa qayıdanda qardaşı Mehralı bəylə arasında səltənət davası düşmüşdü. İbrahim xan qaynı Avar xanın köməyi ilə qardaşını Şişədən çıxarıb, Qarabağ xanı olmuşdu [Çəmənəminli, 1978:132]. Elçinin “Qarabağ şikəstəsi”, “Şuşaya duman gəlib” əsərlərində toponim – şəhər insan duyğularının ifadəçisi, insanın yaşadıklarını dağında-daşında, hayında-harayında, şikəstəsində yaşadan bir obrazdır: “Onda Cümüyə elə gəlirdi ki, o dəmir çarxların səsinə sadası Şuşa dağlarından gələn bir “Qarabağ şikəstəsi” müşayiət edir və o şikəstə müşayiətli tuqqatuk Cümünü təkcə universitet imtahanlarına yox, başqa bir dünyaya aparırdı” [Elçin, 2005:357].

Şuşaya duman gəlib,

Ürəyimə güman gəlib.

Hər dərdimi-sərimi

Sinəmdən qovan gəlib [Elçin, 1997:49].

Xalq şairi Səməd Vurğun Şuşanın bənzərsiz gözəlliyini “Şuşa” şeirində vəsf etmiş, bu diyarın torpağının, daşının belə müalicəvi əhəmiyyətli olduğunu vurğulamışdır. Bir əcəb gülşəndir torpağın, daşın, Dumanlı dağlardır həyat yoldaşın. Bir ağrı gördümü ömründə başın, Ey fitrən xəlv olmuş təbabət, Şuşa! Müasir Azərbaycan ədəbiyyatında Rəsul Rza, Xəlil Rza Ulutürk, Zəlimxan Yaqub və bir çox şairlər “Şuşa” toponiminin poetik obrazını yaratmışlar. R.Rza bircə dəfə görməklə bir könlüdən min könlə bənd olduğu Qarabağın yaraşığı Şuşanın döyüşkənliyi, sədaqəti, mətanəti ilə qürur duyur. İstiqlal şairi Xəlil Rza “şuşədən mərmər” Şuşa aya, ulduza bacı, məğrur qartallara aşıyan, qayğı möhtacı adlandırır. Z.Yaqubun yuxularının qonağı olan Şuşa qanadları qırılmış quşa bənzəyir; Şuşa əlini Bakıya uzadıb hayqırır, Qarabağı satan xainlərə nifrən deyir. Şuşanın ahu-zarından dağlar da inləyir, Pənah xanın goru od tutub yanır, Natəvan ağı deyir, Vidadi Qazaxdan Vaqifin qəbrinə üz tutub “milləti qurtarın dardan” deyir. Şuşa başabaş qan içindədir, Üzeyirin belə nitqi tutulmuş, Bülbülün səsi batmışdır. Şair Şuşanın ermənilər tərəfindən 1992-ci il işğalının sözlə bədii obrazını oxucunun yaddaşına köçürür:

Bu gecə yuxuma girmişdi Şuşa,

Pənah xan qəzəbdən tir-tir əsirdi.

Şuşanı satanlar verib baş-başa,

Şəhərin üstündə qiymət kəsirdi.

Od tutub yanırdı Vaqifin goru,

Natəvan ah çəkib, ağı deyirdi.

Gözündə yaş gördüm, yanağında nəm,

Cıdır düzündəki "Xarı bülbül"ün.

Dərdin sinəsində dağlandı sinəm,

Didərgin olmuşdu yarı bülbülün.

Ocaq yerlərində qalanırdı kül,

İsa bulağından qan fışqırırdı.

Susmuşdu Üzeyir, susmuşdu Bülbül,

Düşmən "mənəm" deyib, boğaz cırırdı.

Bu gecə yuxuma girmişdi Şuşa,

*Cabbar ağlayırdı, Xan ağlayırdı.
Dönmüşdü qanadı qırılmış quşa,
Qarabağ başabaş qan ağlayırdı...* [Yaqub, 2006:89]

Bu gün Qafqazın mirvarisi Şuşa erməni işğalından azaddır. Şuşanın ədəbiyyatdakı statusu, mövqeyi bu gün də ədəbiyyatın əsas mövzusu. “Şuşa” bu gün ədəbiyyata ağır-acılarına, faciəsinə, içim-içim göynəyən qubarına Azərbaycan əsgərinin iradəsi, zəfər müjdəsi, qana boyanmış üçrəngli bayrağı ilə boya-boy daxil olur. Çünki... “Şuşa” yalnız Azərbaycan ədəbiyyatında var. Çünki... “Şuşa” – Qarabağ, Qarabağ isə Azərbaycandır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan bayatıları (2004). – Bakı: XXI-Yeni Nəşrlər Evi. – 304 s.
2. Azərbaycan folkloru antologiyası (2000). – V kitab (Qarabağ folkloru). – Bakı: Səda.–417 s.
3. Çəmənəminli, Yusif Vəzir (1978). Əsərləri. – II cild. – Bakı, 1978. – 489 s.
4. El çələngi (2004). Xalq şeirindən seçmələr. – Bakı: Şərq-Qərb.– 248 s.
5. Elçin (2005). Seçilmiş əsərləri. 10 cildə, I cild. – Bakı: Çinar çap. – 428 s.
6. Elçin (1977). Şuşaya duman gəlib //Azərbaycan. – № 8.- s.44-64.
7. Rza, Rəsul (2005). Seçilmiş əsərləri. 5 cildə, III cild. – Bakı: Öndər nəşriyyatı. – 256 s.
8. Ulutürk, Xəlil Rza (2005). Seçilmiş əsərləri. 2 cildə, II cild. – Bakı: ŞərqQərb. – 247 s.
9. Vaqif, Molla Pənah (2004). Əsərləri. – Bakı: Şərq-Qərb. – 269 s.
10. Yaqub, Y. Seçilmiş əsərləri. 2 cildə, II cild. – Bakı: Şərq-Qərb. – 287 s.
11. Zakir, Qasım bəy (2005). Seçilmiş əsərləri. – Bakı: Avrasiya Press. – 398

BİR MAHALLE İKİ DÜNYA

Belen ÇAKAN¹

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi

belencakan@gmail.com

ORCID: 0009-0003-3601-3962

Prof. Dr. Uğur TÜRKMEN²

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Müzik ve Sahne Sanatları Fakültesi

uturkmen@comu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-0847-779X

İmren Öz KESER³

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sanatta Yeterlik Öğrencisi

iozkeser@hotmail.com

ORCID: 0009-0008-6237-4610

Özet

Günümüzde Etnomüzikolojinin sadece müziğin kültürel işlevleriyle sınırlı olmadığı düşünülmekte, tarih, felsefe, estetik, sosyoloji, sosyal psikoloji, psikoloji, arkeoloji, akustik, müzikoterapi, müzikolinguistik gibi farklı disiplinler ile multidisipliner anlayışla çalışmalar yapılabileceği dile getirilmektedir.

Çanakkale, coğrafi konumu ve tarihsel süreç içerisinde birçok topluluk için göç merkezi ve yerleşim bölgesi olması nedeniyle, çeşitli müzik türlerini barındıran bir yerdir. Farklı kültürler bir arada yaşamakta, birbirlerini etkilemekte, kültürlenme, kültürleşme ve kültürlemeler meydana gelmektedir. Bu karşılaşmalar, etkileşimler, ortak yaşam alanlarında meydana gelebildiği gibi, bazen de bu yaşam alanlarında birbirinden son derece bağımsız bir süreç sürüp gitmektedir.

Bu çalışma; Çanakkale Merkez'de sosyo-kültürel anlamda birbirine zıt yapılara sahip Mahal Sanat ve Fevzipaşa Mahallesi'nin müzik pratiklerini karşılaştırmalı olarak incelemeyi hedeflemektedir. Mahal Sanat, çağdaş sanatın ve alternatif müzik türlerinin temsilcisi olarak öne çıkarken, Fevzipaşa Mahallesi'nin diğer kısmı geleneksel Roman müziğini yaşatmaktadır. Araştırma, bu iki yerin konum bakımından yakınlığına rağmen icra pratiklerinin farklılığını ve birbirleriyle etkileşimini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Nitel ve betimsel araştırma yöntemleri kullanılan bu çalışmada; Mahal Sanat'ın kurucusu Seyhan Boztepe, çalışma arkadaşları ve Fevzipaşa Mahallesi muhtarı ile mahallede yaşamakta olan müzisyenler ile derinlemesine görüşmeler yapılacaktır. Toplanan veriler, müzik türleri, enstrümanlar, icra pratikleri, sosyal ve kültürel kimlikler bağlamında analiz edilerek yorumlanacaktır.

Sosyo-kültürel anlamda birbirine uzak grupların, müzik pratiklerinin mekânsal yakınlığına rağmen ne gibi farklılıklara sahip olduğunu ve birbirleriyle nasıl bir etkileşimde bulunduğunu ortaya koyan bu çalışmanın özgün olduğu, müzik sosyolojisi ve etnomüzikoloji alanlarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Mahal Sanat, Fevzipaşa Mahallesi, Müzik Kültürü, Karşılaştırmalı Müzikoloji, Müzik Sosyolojisi.

ONE NEIGHBORHOOD TWO WORLDS

Today, it is thought that Ethnomusicology is not limited to the cultural functions of music, and it is stated that studies can be conducted with a multidisciplinary approach with different disciplines such as history, philosophy, aesthetics, sociology, social psychology, psychology, archaeology, acoustics, music therapy, and music linguistics.

Çanakkale is a place that hosts various musical genres due to its geographical location and being a migration center and settlement area for many communities throughout history. Different cultures live together, influence each other, and acculturation, acculturation and acculturation occur. These encounters and interactions can occur in common living spaces, while sometimes a process that is completely independent of each other continues in these living spaces.

This study aims to comparatively examine the musical practices of Mahal Sanat and Fevzipaşa Neighborhood, which have opposite structures in socio-cultural terms in Çanakkale Center. While Mahal Sanat stands out as the representative of contemporary art and alternative music genres, the other part of Fevzipaşa Neighborhood keeps traditional Romani music alive. The research aims to reveal the differences in performance practices and their interactions despite the proximity of these two places in terms of location.

In this study, which uses qualitative and descriptive research methods; in-depth interviews will be conducted with Seyhan Boztepe, the founder of Mahal Sanat, his colleagues, the headman of Fevzipaşa Neighborhood and musicians living in the neighborhood. The collected data will be analyzed and interpreted in the context of musical genres, instruments, performance practices, social and cultural identities.

It is thought that this study, which reveals the differences in musical practices of groups that are socio-culturally distant from each other despite their spatial proximity and how they interact with each other, is original and will contribute to the fields of sociology of music and ethnomusicology.

Keywords: Mahal Sanat, Fevzipaşa Neighborhood, Music Culture, Comparative Musicology, Sociology of Music.

Giriş

Müziğin disiplinlerarasılığı söz konusu olduğunda bazı bilim dalları ile daha yakın çalışıldığı bilinmektedir. Tıp, din, eğitim ilk olarak akla gelse de psikoloji, sosyoloji, sosyal psikolojide ilgi duyulan bilim dalları olarak karşımıza çıkar.

Bununla birlikte, bireyin toplum içindeki davranışlarının incelendiği sosyal psikoloji ve müzik çalışmaları ise oldukça azdır. Bireylerin birbirleri ile olan etkileşimleri, içinde yaşadıkları toplumdaki iletişimleri, diğer toplumlara yönelik bakış açıları, tutum ve davranışları yanında; algı, biliş, sosyal etki, çatışma, önyargı, bireysel farklılıklar bu bilim dalının ilgilendiği konular arasındadır.

Eğitim, icra, besteleme, araştırma, sahneleme alanlarında çalışan bilim insanları yanında; Geleneksel Türk sanatları, plastik sanatlar, tasarım, sinema gibi sanatın farklı alanları da bireyleri ve toplumları daha iyi tanıyabilme de bu bilim dalından yararlanabilirler.

Günümüzde Etnomüzikolojinin sadece müziğin kültürel işlevleriyle sınırlı olmadığı düşünülmekte, tarih, felsefe, estetik, sosyoloji, sosyal psikoloji, psikoloji, arkeoloji, akustik, müzikoterapi, müzikolinguistik gibi farklı disiplinler ile multidisipliner anlayışla çalışmalar yapılabileceği dile getirilmektedir.

Çanakkale, coğrafi konumu ve tarihsel süreç içerisinde birçok topluluk için göç merkezi ve yerleşim bölgesi olması nedeniyle, çeşitli müzik türlerini barındıran bir yerdir. Farklı kültürler bir arada yaşamakta, birbirlerini etkilemekte, kültürlenme, kültürleşme ve kültürlemeler meydana gelmektedir. Bu karşılaşmalar, etkileşimler, ortak yaşam alanlarında meydana gelebildiği gibi, bazen de bu yaşam alanlarında birbirinden son derece bağımsız bir süreç sürüp gitmektedir.

Bu çalışma; Çanakkale Merkez'de sosyo-kültürel anlamda birbirine zıt yapılara sahip Mahal Sanat ve Fevzipaşa Mahallesi'nin müzik pratiklerini karşılaştırmalı olarak incelemeyi hedeflemektedir. Mahal Sanat, çağdaş sanatın ve alternatif müzik türlerinin temsilcisi olarak öne çıkarken, Fevzipaşa Mahallesi'nin diğer kısmı geleneksel Roman müziğini yaşatmaktadır. Araştırma, bu iki yerin konum bakımından yakınlığına rağmen icra pratiklerinin farklılığını ve birbirleriyle etkileşimini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Sosyal psikolojinin en çok ilgilendiği “algı, biliş, müzik zevki ve toplum, tutumlar ve tutum değişimi gibi konular özelinde ele alınan nitel ve betimsel çalışmada; Mahal Sanat'ın kurucusu Seyhan Boztepe, çalışma arkadaşları ve Fevzipaşa Mahallesi muhtarı ile mahallede yaşamakta olan müzisyenler ile görüşmeler yapılmıştır. Toplanan veriler, müzik türleri, enstrümanlar, icra pratikleri, sosyal ve kültürel kimlikler bağlamında analiz edilerek yorumlanmıştır.

Sosyo-kültürel anlamda birbirine uzak grupların, müzik pratiklerinin mekânsal yakınlığına rağmen ne gibi farklılıklara sahip olduğunu ve birbirleriyle nasıl bir etkileşimde bulunduğunu ortaya koyan bu çalışmanın özgün olduğu, müzik sosyolojisi ve etnomüzikoloji alanlarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir

Sosyal Psikoloji ve Müzik

“Sosyal Psikoloji, bireyin kişisel davranışlarını küçük gruplar içinde inceler, aile, çalışma grubu, eğlen ce grubu, dernek gibi sosyal grupların yapısını ele alır ve bu gruplar içinde liderlerin oluşması, kararların alınması, kişilerin eklenmesi gibi olayları bilimsel yaklaşım içinde araştırır. Sosyal psikolojinin insanı konu alan diğer bilim dalları içinde özel bir yeri vardır. Tüm insan olaylarına psikolojik ve aynı zamanda sosyolojik bir yaklaşımla eğilir. Sosyal psikoloji, psikolojiyi sadece birey ya da sosyal toplum düzeyine indirgeme önyargısına da karşı çıkmıştır.” (Sabuncuoğlu, Tüz, 2001;6-7)

Ben ve Öteki Üzerine

Etnomüzikolojinin müzikal davranışı ortaya çıkarmak için izlediği yöntem, incelenen müziğin temsilinin izlenmesi, icranın kaydedilmesi, teknik analizi ve değerlendirme sürecini kapsamaktadır. Bu süreçler ise, kültürel antropolojinin, özellikle Boas ekolü ve ardıllarının takip ettiği yoğun betimleme ile emik yaklaşımı içeren nitel araştırma yöntemleri ile bire bir örtüşmektedir. Bir başka deyişler, ister bir antropolog akrabalık ilişkileri ve evlilik ritüellerini, ister bir etnomüzikolog müzik aletleri ve dansları inceliyor olsun, her iki araştırmacı da sosyal ve kültürel antropolojinin araştırma metotları ile bir antropoloğun sahada yaşadıklarını deneyimler. Araştırmacının bu deneyimleri, önce grup-dışı/yabancı olma ile başlayıp grup-içi misafir ya da üye olma şeklinde sürdüğünden, zamanı geldiğinde sahayı terketme ya da gerekli zamanlarda yinelenen ziyaretler ile kırılğan bir konumsallık (positionality) ve öz-düşünümselliği (self-reflexivity) gerekli kılmaktadır” (Güven, 2017:75)

Her ne kadar hükmetme, fetih vb. unsurlar olmasa da aynı mahalle içindeki iki farklı dünya “ben ve öteki” olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Sosyal ve kültürel antropolojinin bir bilim dalı olarak ortaya çıkışındaki etmenler hatırlandığında, bir alt branşı olarak etnomüzikolojinin eş zamanlı yükselişi de anlam kazanmaktadır. Bu etmenlerin altında öncelikle, basit bir insani itki olarak uzaktaki yerleri ve oradaki insanları merak etmeden kaynağını alan keşif hareketleri yatmaktadır. Akabinde, öteki ile ilişkinin en açık hiyerarşik temsili olarak sömürgecilik girişiminin de önünü açan toplumların ve ülkelerin yayılma ve hükmetme amacı ile fetih hareketleri gelmektedir. Bu sayede “yeni” yerdeki “yabancı” lar ile karşılaşma, ben ve ötekinin tanımlanması, 15. Yüzyıldan itibaren, resim, edebiyat ve müzik başta olmak üzere sanatın tüm dallarında izdüşümlerinin belirginleştiği temalardan biri olarak karşımıza çıkar” (Güven, 2017:71)

Kimlik ve Aidiyet

“Kimlik kavramı, Aydınlanma çağından itibaren, psikoloji ve sosyal psikoloji alanında yer almış, günümüzde toplumsal ve siyasal boyut kazanmıştır” (Kaplan,2008;34)

Çanakkale ve Müzik Kültürü

“Çanakkale’nin yetiştirdiği Reşat Tabak gibi; siyasette, sanatta, bilimde, kültürde, iş yaşamında ve eğitimde pek anımsanmayan ve unutulup gitmiş başka seçkin, ünlü kişilerde vardır. Örneğin bugün kaçımız Arif Damar, Erol Günaydın, Teoman Alpay, Filiz Aksoy, Ece Ayhan, Saniye Can, Mualla Mukadder Atakan, Bülent Dikmener, Metin Erksan, Dr. Adan Adivar, Zeynep Aksoy, R. Altuğ Dilmaç, Aydın Tekindor, Arif Sami Toker, Ateşböceği Ercan, Prof. Türkkaya Ataöv, Prof. Fahir Armanoğlu, Elif Naci ve Kemal Dilbasar gibi birçok ünlünün Çanakkaleli olduğunu biliyor veya anımsıyoruz?” (Yıldız,2015:32)

Araştırmanın Problem cümlesi

Araştırmanın problem cümlesi “İki mahalle icra pratiklerinin farklılığı ve birbirleriyle etkileşimi nasıldır?” olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın Yöntemi, Amacı, Önemi ve Sınırlılıkları

Nitel ve betimsel araştırma yöntemleri kullanılan bu çalışmada; derinlemesine görüşmeler yapılacaktır. “Görüşme toplumbilimcilerin sık sık başvurdukları bir tekniktir. Bilgi alınacak kişilerle karşılıklı konuşma şeklinde yapılır. Yüz yüze bir ilişkiye dayanması, verilerin elde edilmesinde açıklık ve kesinlik kazandırır. Konuyu daha fazla aydınlatmak için yeni sorular sorma olanağı vardır” (Seyidoğlu, 2000: 36). Toplanan veriler, müzik türleri, enstrümanlar, icra pratikleri, sosyal ve kültürel kimlikler bağlamında analiz edilerek yorumlanmıştır.

Çanakkale Merkez'de sosyo-kültürel anlamda birbirine zıt yapılara sahip Mahal Sanat ve Fevzipaşa Mahallesi'nin müzik pratiklerini karşılaştırmalı olarak incelemeyi hedeflemektedir. Mahal Sanat, çağdaş sanatın ve alternatif müzik türlerinin temsilcisi olarak öne çıkarken, Fevzipaşa Mahallesi'nin diğer kısmı geleneksel Roman müziğini yaşatmaktadır. Araştırma, bu iki yerin konum bakımından yakınlığına rağmen icra pratiklerinin farklılığını ve birbirleriyle etkileşimini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Sosyo-kültürel anlamda birbirine uzak grupların, müzik pratiklerinin mekânsal yakınlığına rağmen ne gibi farklılıklara sahip olduğunu ve birbirleriyle nasıl bir etkileşimde bulunduğunu ortaya koyan bu çalışmanın özgün ve önemli olduğu, müzik sosyolojisi ve etnomüzikoloji alanlarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bulgular ve Yorum

Mahal Sanat'ın ve Fevzipaşa Mahallesi'nin Müzikle İlişkisi

Mekanların müzikle kurdukları ilişkiler, etnomüzikoloji bağlamında sadece fiziksel olarak var olan bir ortamın ya da alanın sesle doldurulması değil, aynı zamanda toplumların kimliklerini, aidiyet biçimlerini ve kültürel hafızalarının üretiminin bir parçasıdır.

Mahal Sanat, başlangıçta bir Çanakkale Bienali'ne ait bir ofis ve arşiv alanı olarak planlansa da zamanla çok amaçlı bir kültür-sanat merkezi halini gelmiştir. Müzik, burada sanatsal bir ifade biçimi olarak merkezi olmasa da destekleyici bir rol oynamaktadır. Çağdaş, akustik, klasik, alternatif ve oda müziği gibi müzik etkinliklerine ev sahipliği yapmaktadır. Müziği disiplinlerarası bir sanat pratiği olarak mekânın içine dâhil ederken, daha çok estetik, izleyici ve temsil odaklıdır.

Fevzipaşa Mahallesi'nde ise müzik, gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir. Onlar içim müzik kuşaktan kuşağa aktarılan ve topluluğun kolektif belleğinde yer eden bir pratiktir. Aynı zamanda da geçim kaynağıdır.

Bunlardan yola çıkarak, mekânsal yakınlığa rağmen iki alan arasında gözlemlenen fark, müziğin işlevselliğinin yanında temsil biçimlerine de dikkat çekmektedir. Mahal Sanat'ta yerel kültürle sınırlandırılmayan, daha evrensel ve seçici bir repertuar sunulurken; Fevzipaşa Mahallesi'nde icra edilen müzik, yerel kimliği vurgular ve sosyo-kültürel sürekliliği sağlar niteliktedir.

Müzik Türleri, İcra Biçimleri ve Temsiliyet

Elde edilen bulgulara göre Mahal Sanat bünyesinde gerçekleştirilen müzik etkinliklerinde genellikle çağdaş, akustik, klasik, alternatif müzik türlerine yer verilmektedir. O nedenle de etkinliğe göre özellikle Batı müziğinde kullanılan birçok enstrümana yer verilmektedir. Bu etkinlikler için hem yurtiçi hem de yurt dışından sanatçılar gelmekte ve belirli bir dinleyici profiline hitap etmektedir.

Öte yandan Fevzipaşa Mahallesi'nde müzikal üretim daha çok geleneksel Roman Müziği çerçevesinde ilerlemektedir. Görüşmelerden elde edilen bulgulara göre klarnet, keman ve vurmali çalgılar, mahallenin müzikal kimliğini temsil eden enstrümanlardır. İcra pratikleri ise günlük yaşamın dışında düğün, kutlama ve benzeri etkinliklerle birlikte sürdürülmektedir.

Bu farklılık, müziğin hem mekânsal hem de sosyo-kültürel anlamda değişebilen işlevselliğini vurgulamaktadır. Aynı mahalle içinde ancak farklı dinamikler altında şekillenen iki müzik kültürünün, temsil, erişim ve icra pratikleri gibi konularda çeşitlilik sunduğunu göstermektedir.

Etkileşim Biçimleri, İşbirliği ve Mekânsal Yakınlığa Rağmen Ayrışma

Görüşme sorularından elde edilen veriler doğrultusunda fiziksel yakınlığa rağmen Mahal Sanat ve Fevzipaşa Mahallesi arasından doğrudan ve sürdürülebilir bir etkileşim mevcut değildir. Mahal Sanat'ın kurucusu olan Seyhan Boztepe ve Fevzipaşa Mahallesi muhtarının ifadelerine göre iki alan arasında zaman zaman kültürel etkileşimler olsa da müzik alanında iş birliği sınırlıdır. Fevzipaşa Mahallesi'nde yaşayan müzisyenlerden elde edilen verilere göre de Mahal Sanat ile herhangi bir etkileşim yoktur.

Buna göre bu ayrışmanın sadece mekânsal farklılıklardan kaynaklanmadığı, aynı zamanda estetik önceliklerin uyuşmamasından, toplumsal sınıf farklılıkları gibi çok katmanlı faktörlerin bir araya gelmesinden kaynaklandığı açıkça görülmektedir. Müzikal etkileşimler ve işbirlikleri ancak bu çok boyutlu engellerin aşılmasıyla mümkün olabilir.

Fevzipaşa Mahallesi muhtarının aktardığına göre geçmişte “Düm Tek Atölye” tarafından bir etkinlik düzenlenmiş. Bu etkinlikte mahalledeki müzisyenler ve ünlü perküsyon sanatçıları bir araya getirilerek birlikte sahne almaları sağlanmıştır. Sınırlı bir işbirliği olsa da bu etkinlik sayesinde kültürel üretimin kapsayıcı biçimlerde sürdürülmesinin önemi vurgulanmıştır.

Müzik, farklı sosyo-kültürel gruplar arasında bir köprü görevi görse de bu potansiyelin gerçekleştirilebilmesi için ilgili kurumların (belediye, üniversite, STK, vb.) daha aktif şekilde destek sağlaması ve aradaki dengeyi kurmaları gerekmektedir.

Kimlik, Kültürel Miras

Fevzipaşa Mahallesi'nde yaşayanlar için müzik, yalnızca bir performans aracı değil aynı zamanda kimlik, aidiyet ve kültürel miras alanıdır. Müzik, gündelik yaşamın vazgeçilmez bir parçası olup, kuşaktan kuşağa aktarılan bir pratik olarak varlığını sürdürmektedir. Görüşmelerde, genç kuşakların geleneksel Roman müziğine olan ilgisi vurgulanmıştır.

Mahal Sanat ise müziği yerelden çok evrensel üzerinden kurgulamakta ve sergilemektedir. Bu da aynı bölgede yer alan iki farklı alanın kimlik inşa süreçlerinin nasıl ayrıştığını bizlere sunmaktadır.

Sonuçlar ve Öneriler

Bu çalışma, Çanakkale Merkez'de bulunan iki farklı alanın yani Mahal Sanat ve Fevzipaşa Mahallesi'nin müzik pratiklerini karşılaştırmalı olarak ele almıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda her iki mekânın müzikle kurduğu ilişkinin sosyo-kültürel işlevleri açısından belirgin farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Mahal Sanat, estetik ve evrensel sanat odağında hareket eden bir sanat merkezi olarak müziği, daha çok disiplinlerarası bir sanat

biçimi olarak konumlandırmaktadır. Fevzipaşa Mahallesi'nde ise müzik, yerel kimliği ön plana koyan ve toplumsal bağları güçlendiren kültürel bir pratik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fiziksel olarak yakın olan bu iki alan arasında müzikal etkileşim sınırlı olsa da, müziğin mekânın sosyal yapısını şekillendiren bir araç olduğu her iki örnekte de görülmektedir. Mahal Sanat, müziği kültürel çeşitlilikle sanatsal bir ifade biçimi olarak konumlandırırken, Fevzipaşa Mahallesi'nde yaşayanlar, müziği gündelik yaşamın bir parçası olarak toplumsal hafıza ve kimliklerinin bir parçası olarak icra etmektedirler.

Bu çalışmanın, müziğin mekânsal, kültürel ve toplumsal bağlamlardaki farklı işlevlerini anlamak gözlemlemek açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Özellikle müzik sosyolojisi ve etnomüzikoloji alanlarında bu ve bu gibi konular üzerinden mekânın toplumsal ve kültürel bağlamını analiz etmeye dair derinlemesine araştırmalara ihtiyaç olduğu gözlemlenmiştir.

- Mahal Sanat ve Fevzipaşa Mahallesi arasındaki müzikal etkileşimin artırılabilmesi için, her iki mekânın güçlü yönlerini birleştiren ortak projeler geliştirilebilir.
- Fevzipaşa Mahallesi'ndeki genç kuşakların geleneksel müzikle olan bağlarını güçlendirecek eğitim programları başlatılabilir. Mahal Sanat bu programlara mekân desteği sağlayabilir.
- Yalnızca Mahal Sanat değil, Çanakkale'deki diğer kültürel alanların da Mahal Sanat'ın deneyimlerinden faydalanarak, toplumsal etkileşim ve kültürel üretim süreçlerine dâhil olması sağlanabilir.
- Etnomüzikoloji ve müzik sosyolojisi alanlarında, farklı sosyo-kültürel grupların müzik pratikleri ve mekânsal yakınlıklarının etkilerini derinlemesine araştırarak, analiz edecek ve yorumlayacak akademik çalışmalar yapılabilir.
- İlgili kurumlar tarafından mahallenin kültürel mirasını tanıtmak ve yaşatmak adına daha fazla teşvik ve kaynak sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Güven, U. Z. (2017). Müzik Kültürleri İncelemelerinde “Öteki” Kavramı Üzerine Sosyolojik ve Antropolojik Yaklaşımlar, *Sosyoloji Dergisi* 38 (1): 67-88, DOI: <http://dx.doi.org/10.26650/SJ.38.1.0003 tjs.istanbul.edu.tr>

Kaplan, Ayten (2008). *Kültürel Müzikoloji*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul

Sabuncuoğlu, Z., Tüz, M., (2001). *Örgütsel Psikoloji*, Ezgi Kitapevi, Bursa

Seyidoğlu, H. (2000). *Bilimsel Araştırma Ve Yazma El Kitabı*. Kurtiş Matbaası, İstanbul.

Yıldız, N. (2015). *Bir Şehir Bir Başkan Reşat tabak ve Çanakkale*, Yazın matbaacılık, İstanbul.

HÜSEYİN KARABULUT'UN ÇALIŞMALARI VE ÇANAKKALE HALK MÜZİĞİNE KATKILARI

Belen ÇAKAN¹

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi

belencakan@gmail.com

ORCID: 0009-0003-3601-3962

Prof. Dr. Uğur TÜRKMEN²

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Müzik ve Sahne Sanatları Fakültesi

uturkmen@comu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-0847-779X

Özet

Halk aşıkları, saz ve söz sanatçıları, yerel araştırmacılar kültürel belleğin yaşatılmasında, korunmasında, gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli roller üstlenirler. Özellikle amatör bir ruh ve anlayışla bu rolü üstlenen yerel araştırmacılar, sanatçılar, kültür için önemli unsurlar olarak görülür, değer verilir. Bu insanların çalışmaları, üretimleri, araştırmaları, içinde yaşadıkları topluma duydukları aidiyet yanında diğer birey ve toplumlarında aidiyetlik duygularının güçlenmesine etki ettiği düşünülür. Özellikle sözlü tarih ürünlerinin kaybolup gitmemesi yine yerel araştırmacıların gayretlerinin sonucu olduğu sıklıkla dile getirilir.

Çanakkale'nin mahalli sanatçısı, araştırmacı Hüseyin Karabulut, saz ve ses icracılığı yanında, derleme çalışmaları, besteleri ile tanınmakta, Çanakkale halk müziğine katkıları ile tanınmaktadır. Karabulut; müziğin yer edindiği hemen her alanda çalışmış, özellikle köylerde yaptığı çalışmalar ile dikkat çekmiştir. Karabulut aynı zamanda içinde yaşadığı toplumun ses hafızası rolünü de üstlenmiştir.

Bu çalışma; Hüseyin Karabulut'un müzik insanı kimliği yanında, halk müziği alanında yapmış olduğu araştırmaları belgelemeyi, üretimlerinin ilgili kişilerle paylaşılmasını amaçlamaktadır. Literatür taraması ve yapılandırılmış görüşme tekniğini esas alan nitel ve betimsel çalışmada; elde edilen veriler, nitel tekniklere göre analiz edilerek yorumlanacak ve kayıt altına alınacaktır. Hüseyin Karabulut'un çalışmaları, Çanakkale ve bölge halk müziğinin korunması, yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması açısından büyük önem taşımaktadır. Çalışmanın özgün olduğu, alana katkı sağlayacağı, ilgili araştırmalara kaynaklık edeceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Karabulut, Çanakkale Halk Müziği, Derleme

HÜSEYİN KARABULUT'S WORKS AND CONTRIBUTIONS TO ÇANAKKALE FOLK MUSIC

Abstract

Folk minstrels, saz and vocal artists, local researchers play important roles in keeping cultural memory alive, protecting it, and transferring it to future generations. Local researchers and artists who undertake this role, especially with an amateur spirit and understanding, are seen and valued as important elements for culture. It is thought that the works, productions, and research of these people, in addition to the sense of belonging they feel to the society they live in, also affect the strengthening of the sense of belonging in other individuals and societies. It is often stated that the fact that oral history products, in particular, do not disappear is the result of the efforts of local researchers.

Çanakkale's local artist and researcher Hüseyin Karabulut is known for his compilation works, compositions, as well as his saz and vocal performance, and is known for his contributions to Çanakkale folk music. Karabulut has worked in almost every field where music has a place, and has drawn attention especially with his works in villages. Karabulut has also assumed the role of the sound memory of the society he lives in.

This study aims to document Hüseyin Karabulut's identity as a musician, as well as his research in the field of folk music, and to share his productions with relevant people. In this qualitative and descriptive study based on literature review and structured interview technique; the data obtained will be analyzed, interpreted and recorded according to qualitative techniques.

Hüseyin Karabulut's works are of great importance in terms of preserving, keeping alive and transferring Çanakkale and regional folk music to future generations. It is thought that the study is original, will contribute to the field and will be a source for relevant research.

Keywords: Hüseyin Karabulut, Çanakkale Folk Music, Compilation

Giriş

Halk müziği araştırmaları süresince kılavuz veya kaynak kişilerin önemi bilinmektedir. Araştıracığımız konuyla, kişi ve gruplarla ilgili derinlemesine bilgi edinebilme, kimlik geliştirebilme, araştırmayı tasarlayabilme, elde edilen verileri çözümleyebilme, raporlama gibi tüm süreçlerde doğru kılavuz ve kaynak kişiler yardımcı olacaktır.

Bu kişilerin deneyimli olması, alanı iyi tanınması, alanında yetkin olması, olay ve olguların anlamlarına vakıf olması oldukça önem arz eder. Bazen kılavuz ve kaynak kişi aynı olabilir bu çalışmanın niteliğini artıracak unsurlar arasında görülür. Çünkü; içinde yaşadığı kültüre yönelik üretimler yapabilen, kültürün özelliklerini yaşayıp, gelecek kuşaklara aktarabilen, icra edebilen, yazılı, sözlü, görsel olarak yorumunu ve sunumunu yapabilen kişiler müzik bilimi çalışmalarının niteliğini artırdığı düşünülür.

Bununla birlikte; ülkemizde kaynak ve kılavuz kişiler üzerinde az çalışmanın yapıldığı bilinir ve söylenir. Biyografilerine, görüşlerine, bilgi birikimlerine, icra pratiklerine, üretimlerine, gelenekteki rolüne, temsil ettiği topluluktaki rolüne yönelik çalışmalara pek de rastlanmaz. Bu kişiler arasında yayın yapanlar-yapabilenler, eserleri değerlendirilenler ise şanslı olarak görülür.

Halk aşıkları, saz ve söz sanatçıları, yerel araştırmacılar kültürel belleğin yaşatılmasında, korunmasında, gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli roller üstlenirler. Özellikle amatör bir ruh ve anlayışla bu rolü üstlenen yerel araştırmacılar, sanatçılar, kültür için önemli unsurlar olarak görülür, değer verilir. Bu insanların çalışmaları, üretimleri, araştırmaları, içinde yaşadıkları topluma duydukları aidiyet yanında diğer birey ve toplumlarında aidiyetlik duygularının güçlenmesine etki ettiği düşünülür. Özellikle sözlü tarih ürünlerinin kaybolup gitmemesi yine yerel araştırmacıların gayretlerinin sonucu olduğu sıklıkla dile getirilir.

Çanakkale'nin mahalli sanatçısı, araştırmacı Hüseyin Karabulut, saz ve ses icracılığı yanında, derleme çalışmaları, besteleri ile tanınmakta, Çanakkale halk müziğine katkıları ile tanınmaktadır. Karabulut; müziğin yer edindiği hemen her alanda çalışmış, özellikle köylerde yaptığı çalışmalar ile dikkat çekmiştir. Karabulut aynı zamanda içinde yaşadığı toplumun ses hafızası rolünü de üstlenmiştir.

Bu çalışma; Hüseyin Karabulut'un müzik insanı kimliği yanında, halk müziği alanında yapmış olduğu araştırmaları belgelemeyi, üretimlerinin ilgili kişilerle paylaşılmasını amaçlamaktadır. Literatür taraması ve yapılandırılmış görüşme tekniğini esas alan nitel ve betimsel çalışmada; elde edilen veriler, nitel tekniklere göre analiz edilerek yorumlanmış ve kayıt altına alınmıştır.

Hüseyin Karabulut'un çalışmaları, Çanakkale ve bölge halk müziğinin korunması, yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması açısından büyük önem taşımaktadır. Çalışmanın özgün olduğu, alana katkı sağlayacağı, ilgili araştırmalara kaynaklık edeceği düşünülmektedir.

Çanakkale Müzik Kültürü

Ülkemizde halk bilimine yönelik araştırmaların niteliği bilinmektedir. Cumhuriyet öncesinde başlayan ama özellikle Cumhuriyetle birlikte oldukça önemsenen, yön verilen, okulların sayesinde ise çok ciddi adımların atıldığı bu alanda birçok nitelikli çalışma yapılmış, kültürümüze kazandırılmıştır.

Bununla birlikte; binlerce yıllık tarihe sahip Türk milletinin, yine medeniyetlerin beşiği sayılan Anadolu'nun yaklaşık 5000-5500 civarında türküsünün olması pek de akla yatkın gelmemektedir. Hala tozlu raflarda kalan derleme kayıtlarının olduğu, derlenmeyi bekleyen sayısız hazinenin olduğu da sıklıkla dile getirilir.

Oysa insan buradadır, onun ürettiği kaynak hala dillerdedir. Göz ardı edilen ise maalesef insanın değiştiği, unutulduğu, kültürün akışkanlığının kesildiği, ekonomik-toplumsal-teknolojik- kültürel değişim ve dönüşümler dolayısı ile geçmişi izleri olan, bizi biz yapan hazinenin yok olup gittiğidir.

Çanakkale bir yönüyle önemli bestecilerin yetiştiği, saz ve söz ustalarının varlığının bilindiği bir il olarak bilinir. Birçok türküsü dillerde dolaşır durur.

Gözükızıl ise farklı bir bakış açısı sunar ve şunları söyler. “Merkez orjinli aşık, tekke ve meddah geleneklerinin gelişme olanağı kentimizde-kent ile kır ilişkisindeki kopukluk sayesinde-halk yaratması sözel ürünler, Anadolu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi/kadar yaşam alanı bulabilmiş, günümüze kadar gelebilmiştir” (2013:19).

Birçok etnik grubun yaşadığı Çanakkale’de üretimlerin ve alanın dar olduğu düşüncesi yanında Gözükızıl’ın bir başka tespiti ise oldukça dikkat çekicidir. Ona göre “Tüm zamanını üretim dışı uğraşlar içinde geçiren sanatçıların yaşayabilmeleri ve sanatlarını icra edebilmeleri için artı (k) ürüne ihtiyaçları vardır. Oysa Çanakkale’de artık ürünün ortaya çıkmasını sağlayacak süreç yaşanmadığından, sözle kültüre ‘tepeden’ etki edecek bir damarın ortaya çıkışı mümkün olmamıştır. Tek neden budur demem belki fazla iddialı bir söylem olacaktır ama bu durumun, önemli bir neden olduğunu söylemem de gerekir. Bunun yansıması olarak Çanakkale’de aşık edebiyatının gelişmesi mümkün olmamıştır” (2013: 18-19)

Çok değil 110 yıl önce binlerce insanın kaybedildiği bir savaşın geçtiği, birçok kültürün ortak yaşam alanı bulduğu bu torakların kültürüne yönelik bu tespit ilgi çekicidir.

Araştırmanın Problem cümlesi

Araştırmanın problem cümlesi, “Hüseyin Karabulut’un Türk Halk Müziği özelindeki çalışmalarının özellikleri nedir? olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın Yöntemi, Amacı, Önemi ve Sınırlılıkları

Literatür taraması ve yapılandırılmış görüşme tekniğini esas alan nitel ve betimsel çalışmada; Hüseyin Karabulut'un müzik insanı kimliği yanında, halk müziği alanında yapmış olduğu araştırmaları belgelemeyi, üretimlerinin ilgili kişilerle paylaşılmasını amaçlamaktadır. “Tarama (Survey) modelleri, geçmişte veya halihazır mevcut olan bir durumu (olay, kişi, nesne) kendi şartları içinde olduğu gibi tanımlamayı amaçlayan araştırma modelleridir” (Cebeci, 2010: 14). Hüseyin Karabulut'un çalışmalarının, Çanakkale ve bölge halk müziğinin korunması, yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Çalışma Karabulut'un Türk halk müziği özelindeki çalışmaları ile sınırlandırılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Hüseyin Karabulut: Müzikal Kimliğin Oluşum Süreci

Hüseyin Karabulut, 1970'li yılların sonunda, lise çağlarında müziğe başlamıştır. Radyodan dinlediği ve televizyondan izlediği halk ozanlarının etkilenerek halk müziğine ilgi duymuştur. Özellikle doğmuş olduğu Bayramiç Yiğitler Köyü civarındaki diğer köylerin tahtacı köyü olması ve o kültüre olan yakınlığı, çocukluk dönelerinde bu topluluğun nefes ve deyişlerine tanıklık ederek büyümesi müzikal kimliğinin temellerini atmada oldukça etkili olmuştur.

Bu kültürel etkileşim sayesinde, Karabulut'un halk müziği hem icracı hem de derlemeci kimliğini şekillendirmiştir.

Derleme Çalışmaları

“Halk müziğinde "derleme" halk müziği ürünlerini kaynağında, yaşadığı en orijinal şekliyle, birinci elden kaydederek, tasnif etmek suretiyle arşivleme ve müzik alanının hizmetine sunma çabalarının tümüdür” (Arat, 2001).

Hüseyin Karabulut'un derleme çalışmalarının başlangıcı 1990 yılına dayanmaktadır. İlk derleme çalışması “Hafizem (Koca Kule Ateş Almış)” isimli ağıttır. Yörede yaşanmış ve trajik bir hikayesi olan bu ağıt hem sözlü tarih hem de müzikal ifade niteliği taşımaktadır. Bu ağıt daha sonrasında TRT Müzik Dairesi'ne gönderilmiştir ve kurul tarafından onaylanan türkü repertuara eklenerek kayıt altına alınmıştır.

Bunun yanı sıra, derleme çalışmalarının arasında sözleri İmam Yahya'ya, müziği kendisine ait olan, “Ah Nuranım (Nuran'ın Ağıdı)” isimli yine trajik bir hikâyeye dayanan türkü de bulunmaktadır.

Ayrıca tahtacı geleneği için özel bir yere sahip olan, Karıncalık Köyü'nde Mustafa Kurt (Dik Mustafa) dededen derlemiş olduğu “Geyik Nefesi”, Yenice Aşağı Çavuş Köyü'nden derlemiş olduğu “Telli Gelin” ve çeşitli yörelere ait eserler de derlemeleri içinde yer almaktadır. Bu eserlerinin bir kısmının notaları internet üzerinden yayımlanmıştır.

Karabulut'un derleme çalışmalarında hikayesi olan türkölere öncelik verdiği, sözlü anlatıların yanı sıra müzikal yapıların da korunmasına özen gösterdiği görülmektedir.

Saha Çalışmaları Sırasında Karşılaşılan Zorluklar

Karabulut'un saha çalışmaları sırasında karşılaşmış olduğu zorluklar hem sosyo-kültürel hem de teknik boyutlara dayanmaktadır. Özellikle kadın olan kaynak kişilerin isimlerinin yazılması ve görsel kayıtlarının alınmasını istememeleri saha çalışması süreçlerinde zorluklara yol açmıştır. Bunun yanında teknik ekipman eksiklikleri, derleme yapılacak alana ulaşımında yaşanan güçlükler bu araştırmalarda ciddi zorluklar yaratmıştır.

Mahalli Sanatçı ve Ozan Kimliği

“Mahalli sanatçılar, kaynaklık ettikleri geleneksel halk ezgilerini yöre insanlarının bir araya geldiği çeşitli ortamlarda icra ederek bağlı bulundukları yörenin kültürel mirasının korunmasına ve yaşatılmasına hizmet eden kültür temsilcileridir” (Doğan & Eren, 2024).

Hüseyin Karabulut yalnızca bir icracı ve derlemeci değil aynı zamanda ozan ve mahalli sanatçı kimliğiyle de karşımıza çıkmaktadır. “Ozan Hizmeti” mahlası ile şiirsel ve müzikal üretimlerine devam etmektedir. Yazdığı şiirleri besteleyerek, söz-müzik bütünlüğünü de öne çıkararak ortaya koymaktadır. Bu anlamda, bireysel üretim süreciyle sözlü kültür arasında bir köprü kurduğu söylenebilir.

Karabulut'un 2022 yılında kurmuş olduğu “Troya Ozanları” isimli topluluğu, bireysel olan bu pratiği kolektif bir yapı haline getirme çabasının somut bir örneği olarak görebiliriz. Beş bağlama icracısından oluşan bu topluluk, Çanakkale ve Çanakkale dışı şehirlerde sahne alarak, halk müziğini yerel bağlamda görünür kılmaya çalışmaktadır. Bu gibi faaliyetler hem kültürel süreklilik hem de halk müziğini toplumsal belleğe yeniden kazandırma anlamlarında oldukça önemlidir.

Karabulut hem mahalli sanatçı hem de ozan kimliğiyle sadece geçmiş temsil etmeyi değil aynı zamanda gelecek nesiller için kültürel ve müzikal anlamda bir miras bırakmayı hedeflemektedir.

Genç Kuşaklara Yönelik Değerlendirmeler

Halk müziği günümüzde belli ölçülerde yaşatılmaya ve sürdürülmeye çalışılsa da Karabulut'a göre bu çabalar yeterli değildir. Genç kuşakların halk müziğine olan ilgisinin sınırlı kalmasında, günümüz müzik endüstrisinin ve eğitim merkezlerinde halk müziğine ayrılan alanın sınırlı olmasının etkisi büyüktür. Buna göre gençlerin sözlü ve yazılı kültüre daha duyarlı yaklaşabilmeleri için halk müziği icracılarının ve alan araştırmacılarının eğitim veren kurumlarda daha aktif biçimde yer alması gerektiğini vurgulamaktadır.

Ona göre gençlerin kendi kültürel kimliklerini tanıması ve sahip çıkması için bu mirasla doğrudan etkileşimde olmaları gerekmektedir.

Veri Arşivleme ve Paylaşma Yöntemleri

Karabulut, saha çalışmalarından topladığı verileri kendi kişisel arşivinde muhafaza etmektedir. Notaya alma süreçlerinde ise alanında uzman kişilerden destek alarak çalışmaktadır. Eserlerini dijital ortama aktarmak için sosyal medya ve YouTube gibi platformları kullanmaktadır. Bunun yanı sıra CD kayıtları ile fiziksel arşiv oluşturma yoluna gitmektedir. Ancak bu bireysel çabaların ilgili kurumlar tarafından desteklenmediğini vurgulama; bu gibi verilerin kalıcı şekilde korunması ve erişilebilir kılınması için üniversitelerin ve kamu kurumlarının daha destekleyici olması gerektiğini belirtmektedir.

Sonuçlar ve Öneriler

Bu çalışma, Hüseyin Karabulut'un derlemeci, icracı ve mahalli sanatçı ve ozan kimliklerini bir arada yürüten bir yerel kültür taşıyıcısı olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle Çanakkale ve çevresine özgü sözlü kültür ürünlerini sistemli bir biçimde kayıt altına alması, bölgenin müzikal belleğine katkı sağlamaktadır. Karabulut'un derleme çalışmalarına yönelik yaklaşımı, müzikal unsurlarında yanı sıra hikâye ve anlatıyı da kapsayacak şekilde bütüncül bir anlayışı yansıtmaktadır.

Saha araştırmaları sırasında yaşadığı teknik ve sosyo-kültürel zorluklara rağmen, bireysel çabalarıyla sürdürdüğü bu çalışmalar, yerel müzik mirasının korunmasında ve aktarılmasında oldukça önemlidir. Derleme çalışmalarının yanında şiir yazması, beste yapması ve kurduğu müzik topluluğu aracılığıyla halk müziğini yaşatma ve sürdürme çabası, onu sadece bir araştırmacı değil, aynı zamanda kültürel aktarıcı olarak da tanımlamayı mümkün kılmaktadır.

Karabulut'a göre halk müziğinin özellikle genç kuşaklara aktarımında eğitim kurumlarının ve kamu destekli projeler oldukça yetersiz. Bu nedenle, yerel araştırmacıların çalışmalarının kurumsal düzeyde desteklenmesi, arşivlenmesi ve görünür kılınması gerekmektedir. Bu tür bireysel girişimler yalnızca yerel olarak kalmamalı, ulusal ölçekte kültürel sürekliliğe hizmet ettiği için dikkate alınarak üniversiteler, kültür müdürlükleri ve ilgili kurumlar tarafından desteklenmeli ve yeni stratejiler geliştirilmelidir.

Sonuç olarak, Hüseyin Karabulut'un yürüttüğü çalışmalar, halk müziğinin kaynak temelli belgelenmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması açısından oldukça önemlidir. Bu tür yerel çalışmalar, kültürel mirasın korunmasında ve halk müziğinin yaşatılmasında temel bir role sahiptir. Derleme çalışmalarının yalnızca bireysel değil, toplumsal sorumluluk alanı olduğunu da göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Arat, S. (2001). *Türk Halk Müziğinde Derleme*. (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü)
<https://polen.itu.edu.tr/bitstream/11527/17932/1/107341.pdf> (Erişim Tarihi: 29.07.2025)
- Cebeci, S. (2010). *Bilimsel Araştırma ve Yazma Teknikleri*. Alfa Yayınları, İstanbul.
- Doğan, U. & Eren, Z. (2024) *Bayburtlu Mahalli Sanatçı Mustafa Ahıskahoğlu; Yaşamı ve Sanatçı Kimliği*. The Journal of Academic Social Science (157), 173-208
- Gözükızı, Ö. (2013). *Çanakkale Halk Kültürü*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi yayını, Pozitif matbaa, Ankara.

MÜZİKAL HAFIZA VE KÜLTÜREL EMEK BAĞLAMINDA TÜRKİYE’DE MÜZİSYENLERİN MESLEKİ VE SOSYAL YAŞAMI

Dr. Fulya DOĞRUEL

Bandırma Onyedli Eylöl Üniversitesi,

İnsan ve Toplum Bilimleri Faköltesi

Sosyoloji Bölümü

fdogruel@bandirma.edu.tr

ORCID: 0000-0001-9593-740X

ÖZET

Bu çalışma, müzikal hafıza ve kültürel emek çerçevesinde Türkiye’de müzisyenlerin mesleklerini sosyal, ekonomik ve kültürel bağlamlarda nasıl deneyimlediklerini sosyolojik bir perspektiften incelemeyi amaçlamaktadır. Müzikal hafıza, yalnızca geçmişin sanatsal birikimini değil, müzik emekçilerinin kuşaklar boyunca taşıdığı değerleri, ritüelleri ve ifade biçimlerini de kapsar. Bu hafıza, müzik üretiminin ve kültürel pratiğin piyasa koşulları içinde nasıl süreklilik kazandığını ve dönüştüğünü anlamada önemli bir rol oynar. Dünya literatüründe, müzik sektöründeki iş güvencesizliği ve bağımsız sanatçıların karşılaştığı ekonomik zorluklar önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye’de ise müzik sektörü; dönüşen müzik gelenekleri, güvencesiz çalışma koşulları, düzensiz gelir, sınırlı iş güvencesi, toplumsal dışlanma ve mesleki şiddet gibi çok katmanlı yapısal sorunlarla şekillenmektedir. Araştırma, bu bağlamda, müzisyenlerin performans sergiledikleri mekânlardaki deneyimlerine, dijital medya kullanımlarına, üretim süreçlerine ve sosyal çevreyle kurdukları ilişkilere odaklanırken; piyasa dinamiklerinin kültürel hafızanın aktarımı ve müzik emekçilerinin kariyer sürekliliği üzerindeki etkilerini de incelemektedir. Çalışmada müzisyenlerin sektöre dair beklentileri, gelecek hedefleri ile mesleki kırılmalı ve dayanıklılık pratikleri ele alınmaktadır. Müzikal emeğin değeri yalnızca estetik değil, aynı zamanda politik ve ekonomik bir mesele olarak değerlendirilmekte; emeğin toplumsal görünürlüğü ve karşılığı analiz edilmektedir. Nitel yöntemle yürütölen araştırma, İzmir’de çeşitli mekânlarda çalışan müzisyenlerle derinlemesine görüşmeler, katılımcı gözlem, literatür taraması ve medya içerik analizi yoluyla gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler, müzisyenlerin deneyimlerini anlamak ve sektörel sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirmek amacıyla değerlendirilmiştir. Müzik sosyolojisi alanında sınırlı sayıdaki çalışma göz önünde bulundurulduğunda, bu araştırma, müzikal

kariyerlerin sürdürülebilirliğini mümkün kılan koşulların ortaya konmasına özgün bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Müzik Sosyolojisi, Kültürel Emek, Müzikal Hafıza, Mesleki Kırılganlık

ABSTRACT

This study aims to examine how musicians in Turkey experience their profession within social, economic, and cultural contexts from a sociological perspective, focusing on the concepts of musical memory and cultural labor. Musical memory encompasses not only the artistic heritage of the past but also the values, rituals, and modes of expression that musicians have carried across generations. It plays a crucial role in understanding how musical production and cultural practices persist and transform within market conditions. Reflecting broader global dynamics, the Turkish music industry is marked by complex transitions and structural issues, such as evolving musical culture, limited job security, diverse forms of violence, and occupational vulnerability experienced by musicians. Within this framework, the research focuses on musicians' experiences in performance venues, their use of digital media, production processes, and their social networks. It also explores the effects of market dynamics on the transmission of cultural memory and the sustainability of musicians' careers. The study was conducted using qualitative methods, including in-depth interviews with musicians working in various venues in İzmir, participant observation, literature review, and media content analysis. Due to the relatively underexplored nature of the sociology of music in Turkey, this research seeks to offer an original contribution by identifying the conditions that make musical careers sustainable.

Keywords: Sociology of Music, Cultural Labor, Musical Memory, Occupational Vulnerability

1. GİRİŞ

Bu çalışma, İzmir'deki bağımsız müzisyenlerin mesleki ve toplumsal deneyimlerini sosyolojik açıdan inceleyerek, kültürel emeğin çok boyutlu dönüşümünü tartışmaktadır. Müzik sektörü, esnek çalışma, düzensiz gelir, sosyal güvencesizlik ve mekânsal belirsizlik gibi sorunlarla örülü kırılgan bir emek rejimiyle karakterizedir. Pilot araştırma niteliğindeki bu çalışma, Türkiye'de kültür sektöründe yaşanan yapısal eşitsizlikleri ve kırılganlıkları görünür kılmayı hedeflemektedir.

Nitel araştırma yöntemi ile yürütülen çalışmada, İzmir'de farklı türlerde müzik icra eden altı profesyonel müzisyenle yapılan derinlemesine görüşmeler ve katılımcı gözlemler bir arada değerlendirilmiş; elde edilen veriler tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Katılımcılar

büyükşehirdeki bar, meyhane, kafe ve kulüp gibi mekânlarda çalışan müzisyenler arasından “amaca yönelik” ve “kartopu” örnekleme yoluyla (Neuman, 2020) seçilmiştir. Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış; analiz süreci, Türkiye ve diğer ülkelerdeki müzisyenlerin çalışma koşullarına dair literatürle desteklenmiştir. Katılımcı ifadeleri, cinsiyet (K/E), yaş ve eğitim durumu (L/Ü) bilgileriyle parantez içinde kodlanmıştır. Bu çalışma, “*Müzisyenlerin Mesleki ve Sosyal Yaşamı: Ankara, İstanbul ve İzmir’den Bir Bakış*” başlıklı daha geniş kapsamlı araştırmanın bir parçası olarak, T.C. Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu’nun 25.12.2024 tarihli ve 2024/12 sayılı kararıyla etik açıdan uygun bulunmuştur.

Araştırma, performans mekânlarının fiziksel ve sosyal koşulları, mesleki tanınırlık, dijital platformlarla ilişkiler ve uğranılan sembolik/maddi şiddet biçimleri gibi unsurlar etrafında şekillenen deneyimlere odaklanmakta; bu bağlamda geliştirilen bireysel ve kolektif direnç stratejilerini incelemektedir. Müzik emeğinin güvencesiz yapısının kültürel üretimin gündelik pratikleriyle nasıl kesiştiği sosyolojik bir çerçevede ele alınmakta; kültürel emeğin sürdürülebilirliği ve kültürel mirasın korunmasına dair tartışmalara katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Müzik üretimi yalnızca bir meslek değil; kültürel süreklilik, toplumsal aidiyet ve sanatsal ifade açısından anlam taşıyan bir toplumsal pratiktir. Kuramsal çerçeve, kültürel emek ve müzikal hafıza kavramları etrafında şekillenmekte; bağımsız müzisyenlerin deneyimlerini çok katmanlı toplumsal bağlamlar içinde anlamlandırmayı hedeflemektedir.

Müzikal hafıza, repertuarın kuşaklar boyunca aktarımını ve sanatçının kültürel mirasla kurduğu ilişkiyi ifade eder (Merriam, 1964; Anar, 2021). Anadolu’da sözlü kültür, ozanlar aracılığıyla toplumsal hafızayı taşıyan kültürel aktarıcılar eliyle yaşatılmıştır (Kaplan, 2022; Azar, 2007). Ozanın belleği, kültürel hafızanın yeniden üretimini mümkün kılar (Harvilahti, 1997). Halk müziği ise Cumhuriyet döneminde modernleşme ve ulusal kimlik inşası süreçlerinde kültürel hafızanın biçimlenmesinde merkezi bir rol oynamıştır (Öztürk, 2002; Güray, 2018). Bu bağlamda, erken yaşta müzik eğitimi ve enstrüman aktarımı, hem geleneksel hem de modern aktarım biçimlerinde belleğin sürdürülebilirliği açısından belirleyici bir işleve sahiptir (Coşkun Keskin & Kırtel, 2012; Soysal, 2012).

Kültürel emek, günümüzde esnek, görünmez ve güvencesiz koşullarda gerçekleşirken, müzik alanındaki istihdam düşük gelir, belirsizlik ve duygusal yük gibi özelliklerle tanımlanır.

Standing'in (2011) prekarya kavramı, neoliberal politikalarla ortaya çıkan, sosyal hakları olmayan, iş güvencesi ve aidiyet hissinden yoksun yeni bir toplumsal sınıfı tanımlar. Risk çalışanlara aktarılırken, piyasa taleplerine uyum sağlayamayanların kariyerleri zarar görmektedir (Gill vd., 2017; Strong & Raine, 2018). Müzik sosyolojisi gelişse de, ekonomik ve toplumsal kırılmalıklara odaklanan araştırmalar sınırlıdır (Özdemir, 2016; Öngen, 2020; Anar, 2021; Sezgin vd., 2024). Pandemi dönemi ise bu kırılmalığı daha görünür kılmıştır (Ersöz, 2023).

Bu iki kuramsal eksen bir araya geldiğinde, müzisyenliğin yalnızca bir meslek değil, aynı zamanda bir toplumsal aidiyet biçimi, kültürel süreklilik zemini ve direniş alanı olarak nasıl kurgulandığını görmemize olanak sağlar. Bu nedenle çalışma hem estetik üretimi hem de emeğin dönüşen biçimlerini bir arada ele alarak müzikal deneyimi bütünlüklü bir toplumsal olgu olarak incelemektedir.

2. BULGULAR ve TARTIŞMA

2.1. Müzisyenlerin Kültürel Emek Deneyimi: Esnek ve Belirsizlik

Türkiye'de bağımsız müzisyenlerin çalışma koşulları, kültürel emeğin güvencesizleşen doğasını açık biçimde yansıtmaktadır. Müzisyenlerin gelirleri büyük ölçüde düzensizdir ve performanslar, mekân sahiplerinin beklentilerine, müşteri sayısına ve sezonsal taleplere bağlı olarak şekillenir. Katılımcıların önemli bir bölümü sigortasız ve geçici sözleşmelerle, sahne aldıkları mekânlarla haftalık ya da günlük bazda anlaşarak çalışmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'de bağımsız müzisyenlerin çalışma koşulları, güvencesiz kültürel emeği yansıtmaktadır (Sezgin vd., 2024; Hoş, 2018; Göher, 2007). Uluslararası araştırmalar da benzer şekilde kültürel emekçilerin çoklu, kısa süreli işlerde çalıştığını ve yoksulluk riskiyle karşılaştığını göstermektedir (Eurofound, 2017; Umney & Kretsos, 2014; akt. Dudu, 2020).

Türkiye'de müzik emekçileri arasında gelirlerin büyük kısmını müzikten sağlayanların oranı %79'dur (Dudu, Ögüt & Denizci, 2022, s.11). Standing'in (2011) "prekarya" kavramı bu durumu açıklamakta, saha bulguları da bunu desteklemektedir. Bir katılımcı (K4, E, 35, Ü.) güvencesizliği "ailemle kalıyorum, tek başıma ev geçindiremem... garantisi yok" sözleriyle dile getirmektedir. Müzisyenler, başka çalışmalarda da (Gill & Pratt, 2008; Banks, 2007) ortaya konduğu üzere belirsizlik ortamında gündüz farklı işler yapıp, özel ders vererek ya da freelance çalışarak hayatta kalmaya çalışmaktadır. Bazıları bunu "özgürlük" olarak görse de (K6, E, 44, L.), çoğunlukla bu durum zorunlu çok işle meşguliyet ve sosyal sermayeye dayalı kırılmalık bir

yaşam stratejisidir. McRobbie'ye (2002) göre, bu esneklik, güvencesizliğin bireysel sorumluluk olarak benimsenmesi ve işyeri demokrasisinin yerini ağ ilişkilerinin almasıdır.

Müzik sektörü, estetik üretimin ötesinde, geçim mücadelesinin ve kırılğan emeğin somutlaştığı bir yapıya dönüşmüştür. Türkiye'de müzikal kariyerlerin sürdürülebilirliğini tehdit eden yapısal engeller, yalnızca müzisyenleri değil, kültürel sürekliliği ve sanatsal çeşitliliği de riske atmaktadır.

2. 2. Piyasa Koşullarında Müzikal Üretim

Antropolojik anlamda kültür, yalnızca inançlar, ritüeller ve gündelik pratiklerle değil, aynı zamanda sanat ve zanaat gibi yaratıcı ifade biçimleri aracılığıyla da inşa edilir; bu biçimler, insanların ortak değerlerini, duygularını ve dünyayı algılayışlarını yansıtır (Macionis, 2010; Kottak, 2010). Ancak kültürel üretim alanında faaliyet gösteren bağımsız müzisyenler için sanatsal yaratıcılık, geçim kaygıları ve piyasa talepleriyle giderek daha fazla çatışmaktadır.

Görüşmelerde birçok katılımcı, sahne alabilmek ya da daha geniş bir dinleyici kitlesine ulaşabilmek için repertuarlarını piyasa odaklı beklentilere göre yeniden şekillendirmek zorunda kaldıklarını belirtmiştir. “Pop söylüyorsan Halk müziği de söylemek zorundasın...” (K3, E, 30, Lise) diyen katılımcı, repertuarların standartlaşmasına ve özgünlüğün kaybına işaret etmektedir. Bu durum yalnızca bireysel tatmini değil, müzikal hafızanın aktarımını da zorlaştırmakta, kültürel mirası tehdit etmektedir. Nitekim Stokes'un (2002, s. 61), Adorno ve Horkheimer'in kültür endüstrisi kavrayışına dayanarak vurguladığı gibi, müziğin metalaşması yabancılaşmayı ve yozlaşmayı beraberinde getirmektedir.

Öte yandan, dijitalleşme ve sosyal medya, bağımsız müzisyenlere yeni ifade ve tanıtım olanakları sağlarken, çok disiplinli teknik bilgi ve emek gerektiren yeni çalışma biçimlerini de beraberinde getirmektedir. Katılımcılardan biri bu durumu “artık hem aranjör hem tonmayster hem yapımcı olmak gerekiyor” (K1, E, 45, U.) sözleriyle özetlemiştir. Bu dönüşüm, kültürel üretimde idealize edilen “girişimci modeli”nin (Gill & Pratt, 2011, s.3) sahadaki yansımasıdır. Sanatçılar, medya çalışanları ve kültürel emekçiler, hem “örnek girişimci” olarak yüceltilmekte hem de güvencesiz, esnek ve bireysel risklerin arttığı çalışma koşullarının simgesi olarak eleştirilmektedir (Gill & Pratt, 2011, s.3). Müzisyenler, sanatlarını icra etmenin ötesinde kendi markalarını oluşturmak, dijital içerik üretmek ve görünür kalmak için çok yönlü emek harcamakta; sosyal medyada profesyonel olmayanlarla rekabet etmek zorunda kalmaktadırlar.

Bu dijital dönüşüm, sanatsal yaratıcılığı görünürlük mücadelesine indirgerken, estetik kaygıların yerini daha kolay tüketilebilir ve geniş kitlelere hitap eden içeriklere bırakmasına yol açmaktadır. Katılımcılar, bu durumun kültürel üretimde bir tür yozlaşmaya ve emeğin değersizleşmesine neden olduğunu vurgulamıştır. Özellikle kadın müzisyenler açısından, ses ve müzik niteliği kadar ve hatta “daha çok dış görünüş, sahnedeki “enerjik” duruş”, “bakımlı” ve “estetik” görünüm (K2, K, 33, Ü.) gibi görsel performans öğeleri de belirleyici hale gelmiştir. “İşıldamak,” “iyi görünmek” (K5, E, 35, Ü.) zorunda olmak, kadınların kültürel üretim alanlarında toplumsal cinsiyet temelli baskılarla karşı karşıya kalmasına neden olmakta; bu da kültürel emek literatüründe vurgulanan görünürlük baskısını ve değer eşitsizliklerini teyit etmektedir (Cohen, 1997; Sezgin vd., 2024).

İzleyicilerle kurulan ilişkilerden mekân sahipleriyle yürütülen pazarlıklara kadar her aşama, müzisyenin sadece estetik değil, aynı zamanda “duygulanımsal” performans göstermesini de gerektirmektedir. Bu, Hochschild’in (1983) kavramsallaştırdığı “duygulanımsal emek” olgusunun kültürel üretim sahasında görünür hale gelmesidir. Duygulanımsal emek, bir görevi yerine getirebilmek için kişinin kendi duygularını yönetmesi, yani hissettiklerinden bir ölçüde uzaklaşarak ya da belki de onları bastırarak] bir davranışı ya da hissi profesyonelce sergilemesi anlamına gelir.

Alan araştırması, dayanışma ile rekabetin iç içe geçtiği profesyonel ağlara işaret etmektedir. Bireysel inisiyatifle yürütülen iş birlikleri bazı sanatçılara destek sağlarken, pek çok müzisyen kısa süreli ekipler ve tek gecelik performanslarla günlük 1000-2500 TL arasında kazançla geçim mücadelesi vermektedir. Bourdieu’nün (1993) sosyal sermaye vurgusuna rağmen, artan rekabet kolektif dayanışmayı zayıflatmakta, ilişkiler çoğunlukla günlük iş bulmaya indirgenmekte ve bireysel dayanışma sosyal güvence sağlamamaktadır. Güven Uz’a (2020, s.142) göre, Marksist bakış açısıyla müzisyenler ücretli emekçi kategorisindedir. Bir katılımcı ise, “25-30 bin TL kira, 1250 TL günlük kazanç; garantisi yok, sosyal güvencesi yok, çocuk geçindiremez” (K5, E, 35, Ü.) diyerek durumu özetlemektedir. Dudu (2020, s.107) ise, Anayasa sanatçıları korusa da Türkiye’de sanatçı ve kültürel emekçi tanımlarının yasal olarak net olmadığını, dolayısıyla güvenceden yoksun göründüklerini belirtmektedir.

Öte yandan, görünürlük baskısı ve geçim kaygısının yanı sıra fiziksel güvenlik endişeleri de müzikal emeğin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Türkiye’de sahne alan müzisyenler, zaman zaman doğrudan fiziksel şiddete ya da tehditlere maruz kalmaktadır. Katılımcıların “belalı masalar oluyor bazen, olur olmaz şarkılar çalmamızı istiyorlar, söylemeyince silah

çeken var, öldürülen müzisyenler oldu” (K1, E, 45, Ü.) ve “enstrümanı bırakıp kavgaya girdiğim oldu, mecbur kaldım saldırınca” (K3, E, 30, L.) ifadeleri, bu tehdidin boyutunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu tür durumlar, müzikal yaratımı doğrudan etkileyen, sanatsal süreci baskılayan bir güvenlik açığına işaret etmektedir.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, İzmir’deki bağımsız müzisyenlerin deneyimlerinden yola çıkarak, kültürel üretim alanında şekillenen neoliberal emek rejimlerinin sanatsal yaratıcılık, mesleki aidiyet ve sosyal yaşam üzerindeki çok boyutlu etkilerini görünür kılmayı amaçlamaktadır. Bulgular, müzikal emeğin günümüzde giderek daha esnek, güvencesiz, bireyselleşmiş ve çok yönlü bir yapıya büründüğünü; bunun da hem ekonomik hem de duygusal düzeyde kırılganlık yarattığını ortaya koymaktadır.

Esnek çalışma saatleri, belirsiz gelir ve piyasa odaklı talepler, müzisyenlerin sanatsal tatminini ve toplumsal aidiyet duygusunu zedelerken, kültürel hafızanın kuşaklar arası aktarımını da tehdit etmektedir. Sahne mekânları yalnızca performans alanları değil; aynı zamanda dayanışma, bilgi paylaşımı ve mesleki kimliğin inşa edildiği kolektif hafıza alanlarıdır. Ancak piyasa dinamiklerine bağlı dönüşümler, bu alanlardaki dayanışma bağlarını zayıflatmakta, sosyal sermaye ağlarını işlevsizleştirmektedir. “Sanat için üretim” ile “geçim için performans”, “dayanışma” ile “rekabet” arasında sıkışan müzisyenler, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda etik, estetik ve toplumsal düzeyde de gerilimler yaşamaktadır. Bu tablo, müzik alanını yalnızca kültürel üretimin değil, aynı zamanda ekonomik güvencesizliğin şekillendirdiği bir emek rejimi olarak ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, müzikal hafıza ve kültürel emek kavramları, bireysel deneyimlerin ötesine geçerek yapısal eşitsizlikleri ve tarihsel dönüşümleri analiz etmede güçlü bir ilişkisel çerçeve sunar.

Sanat emeğini görünür kılmak yalnızca estetik bir mesele değil; aynı zamanda toplumsal adalet, kültürel süreklilik ve yaşam kalitesiyle doğrudan ilişkili politik bir meseledir. Bu nedenle, kültürel üretim alanındaki kırılgan emek rejiminin görünür kılınması, müzik alanında daha kapsayıcı, dayanışmacı ve sürdürülebilir politikaların geliştirilmesi açısından bir zorunluluktur. Sosyal güvenceye erişim ve can güvenliğini sağlayan yasal düzenlemeler hem sanat emeğinin onurunu koruyacak hem de kültürel mirasın kuşaklar arası aktarımını güvence altına alacaktır. Bu çalışma, sınırlı örneklemine rağmen, kültürel emek alanında yapılacak daha kapsamlı araştırmalar için bir ön adım ve aynı zamanda bir çağrı niteliği taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- [1] Anar, S. (2021). *Sokağın sesleri: Osmanlı'dan günümüze sokak müziği*. İletişim Yayınları.
- [2] Azar, B. (2007). Sözlü kültür, tarihi gerçek ve Saltukname örneği. *TÜBAR*, 21, 17–27.
- [3] Banks, M. (2007). *The politics of cultural work*. Palgrave Macmillan.
- [4] Bourdieu, P. (1993). *The field of cultural production: Essays on art and literature*. Columbia University Press.
- [5] Cohen, R. (1997). *Punks, bulldaggers, and welfare queens: The radical potential of queer politics?* Routledge.
- [6] Coşkun Keskin, S., & Kırtel, A. (2012). Erken çocukluk döneminde Türk kültürüne ait sanat örnekleri aracılığıyla sosyo-kültürel eğitim. *Sakarya University Journal of Education*, 2(2), 32–51.
- [7] Dudu, S. (2020). Exploring cultural employment: The case of Turkey. *Economics Literature*, 2(2), 104–121. <https://doi.org/10.22440/elit.2.2.1>
- [8] Eröz, B. (2023). Pandemide enformel ilişkiler ve güvencesiz çalışma: Müzisyen emeğinin sahadaki izleri. *Çalışma ve Toplum*, 4(79), 3333–3360.
- [9] Gill, R., & Pratt, A. C. (2008). In the social factory? Immaterial labour, precariousness and cultural work. *Theory, Culture & Society*, 25(7–8), 1–30. <https://doi.org/10.1177/0263276408097794>
- [10] Gill, R., Kelan, E. K., & Scharff, C. M. (2017). A postfeminist sensibility at work. *Gender, Work & Organization*, 24(3), 226–244.
- [11] Göher, N. (2007). Kültürel emek: Küresel kapitalizm bağlamında kültür çalışanlarının emek süreci. *Kültür ve İletişim*, 10(1), 65–83.
- [12] Güray, C. (2018). Cumhuriyet politikalarının halk müziğine yaklaşımı: Bir toplumsal dönüşüm modeli. In F. Kutluk (Ed.), *Cumhuriyetin müzik politikaları* (ss. 15–46). H2O Yayınları.
- [13] Hacısüleymanoğlu, G. E., & Sağer, T. (2022). Türkiye’de müzik sosyolojisinde önemli bir unsur olan düğünde çalan müzisyenlerin sosyo-ekonomik durumları ve pandeminin etkisi hakkında bir durum çalışması: Safranbolu örneği. *Rast Müzikoloji Dergisi*, 10(1), 59–77.
- [14] Hochschild, A. R. (1983). *The managed heart: Commercialization of human feeling*. University of California Press.
- [15] Hoş, Z. (2018). İş ve sosyal güvenlik mevzuatı bakımından sanatçı hakları: Oyuncular üzerine bir alan araştırması (Yayınlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

- [16] Kaplan, A. (2022). İşlevsellik penceresinden Anadolu'da sözlü kültür geleneği ve ozan. *Anadolu Müzik Kültürleri Dergisi*, 1, 46-85.
- [17] Kottak, C. P. (2010). *Cultural anthropology* (14th ed.). McGraw-Hill.
- [18] Macionis, J. J. (2010). *Sociology* (14th ed.). Pearson Education.
- [19] McRobbie, A. (2002). Clubs to companies: Notes on the decline of political culture in speeded up creative worlds. *Cultural Studies*, 16(4), 516–531.
- [20] Merriam, A. P. (1964). *The anthropology of music*. Northwestern University Press.
- [21] Neuman, W. L. (2020). *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches* (8th ed.). Pearson.
- [22] Nussbaum, C. O. (2007). *The musical representation: Meaning, ontology, and emotion*. A Bradford Book.
- [23] Öngen, O. (2020). Müzik-toplum ilişkisi bağlamında sokak müziği. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 9(70), 1015–1026.
- [24] Öztürk, O. M. (2022). Anadolu müziği: Yeni bir disiplin için müzikolojik bir çerçeve. *Anadolu Müzik Kültürleri Dergisi*, 1, 9–45.
- [25] Özdemir, E. (2016). Sosyo-kültürel bir müzik icra ortamı olarak âşık kahvehaneleri ve Bursa âşıklar kahvesi. *Rast Müzikoloji Dergisi*, 1, 1153–1165.
- [26] Sezgin, S., Binark, M., Demir, E. M., & Özsu, G. (2024). Platform ekonomisinde müzik endüstrisi ve Türkiye'de bağımsız sanatçıların konumsallıkları. *Ankara Üniversitesi İlefl Dergisi*, 11(2), 88–121. <https://doi.org/10.24955/ilef.1393896>
- [27] Dudu, S., Ögüt, E. H., & Denizci, Ö. Ç. (2022). *Türkiye'de müzik emeğinin durumu: Türkiye'deki müzik emekçilerinin çalışma koşulları ve gelir durumları üzerine araştırma raporu*. Avrupa Birliği Sivil Düşün Programı.
- [28] Soysal, F. (2012). Erken çocukluk döneminde müzik eğitimi. *International Journal of Social Science*, 5(3), 191–207.
- [29] Standing, G. (2011). *The precariat: The new dangerous class*. Bloomsbury Academic.
- [30] Strong, C., & Raine, S. (2018). Gender politics in the music industry. *Journal of the International Association for the Study of Popular Music*, 8(1). [https://doi.org/10.5429/2079-3871\(2018\)v8i1.2en](https://doi.org/10.5429/2079-3871(2018)v8i1.2en)
- [31] Şen, M. (2017). Kültürel üretimde güvencesizlik ve belirsizlik: Türkiye'de yaratıcı sınıf içinde bir inceleme. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 17(1), 108–125.

- [32] Umney, C., & Kretsos, L. (2014). Creative labour and collective interaction: The working lives of young jazz musicians in London. *Work, Employment and Society*, 28(4), 571–588.
<https://doi.org/10.1177/0950017013500117>

CARYL CHURCHILL'İN “*TOP GIRLS*” OYUNUNDA KADINLARIN VERDİKLERİ KRİTİK KARARLARIN HAYATLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Hanife ÖNAL

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,

hanifeonal.58@gmail.com - <https://orcid.org/0009-0004-0586-5529>

ÖZET

Bu çalışma, Caryl Churchill'in 1982 tarihli “Top Girls” (Zirvedeki Kızlar) adlı feminist oyununda, kadınların kritik kararlarında akıl ve duygu arasında yaşadıkları çatışmaların hayatları üzerindeki etkisini incelemektedir. Bu amaçla, oyundaki kadın karakterlerin (aralarında Marlene, Isabella, Leydi Nijo ve Papa Joan'un) deneyimledikleri akıl ve duygusal benlik arasındaki çatışma feminist bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Modern dünyada kadının güçlü ve bağımsız bir kadın olma arzusu ve erkeğe yetişme telaşıyla iş hayatında annelik, şefkat, sevgi, merhamet vb. kendi öz duygularını bastırarak kariyer hayatındaki yükselme çabası, modern kadın için ilk bakışta başarı gibi görünse de iç dünyasında kendi özüyle bir uçurum oluşturarak kadını kendi benliğine yabancılaştırmıştır. Bireysel anlamda küçük veya önemsiz gibi zannedilen bu kararlar, birbirini etkileyen domino taşları misali etkileşime girerek önce kadının bireysel hayatını sonra çocuklarının hayatını ve dolayısıyla tüm toplumu ve toplumun geleceğini etkileyip şekillendirmektedir. Aslına bakılırsa, kadının erkeğe eşitlenmesi gibi bir maske arkasında kadının ve dolayısıyla da toplumun yıkımı söz konusudur. Çünkü kadın, doğasını inkar ederek veya bastırarak esas başarıyı yakalamış olmaz, sadece kadın vücudunda erkek rolü gerçekleştirerek kendi özüyle ona hak ettiği değeri vermeyen rekabetçi iş dünyasında yer edinmeye çabalar. Bu çalışma, kadınların iş hayatında var olmaya çalışırken yaşadıkları zorlukları, var olma savaşı verirken aldıkları kararları ve bu kararların hayatlarını nasıl etkilediğini açıklamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler : Top Girls, Caryl Churchill, Feminizm, Kadın, Kritik Kararlar

THE INFLUENCE OF THE CRITICAL DECISIONS ON WOMEN'S LIVES IN CARYL CHURCHILL'S "*TOP GIRLS*"

Yüksek Lisans Öğrencisi, Hanife ÖNAL

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,

hanifeonal.58@gmail.com - <https://orcid.org/0009-0004-0586-5529>

ABSTRACT

This study examines the impact of the divergence between reason and emotion in women's critical decisions on their lives in Caryl Churchill's 1982 play *Top Girls*. To this end, the conflict between the rational mind and emotional self, experienced by the women characters in the play, (among them are Marlene, Isabella, Lady Nijo and Pope Joan), is explored from a feminist perspective. In the modern world, women's desire to be strong and independent, and their rush to catch up with men suppress their core emotions such as compassion, love, and maternal instincts. While striving for career advancement may seem like success for modern women at first glance, it gradually creates a deep rupture between her inner self and her social identity, ultimately leading to self-alienation. These decisions, perceived as minor or insignificant on an individual level, interact like dominoes, shaping first the woman's individual life, then the lives of her children, and ultimately affecting the future of society as a whole. In reality, the illusion of achieving equality with men conceals a more destructive truth: a form of societal collapse in which women are detached from their true nature. Women do not achieve true success by denying or suppressing their nature; they merely strive to gain a place in a competitive business world that fails to recognize their inherent value, adopting roles designed for and by men. This study aims to analyse how Churchill reflects in *Top Girls* the challenges faced by women while trying to exist in business life, their decisions they make in their struggle for existence, and their subsequent impacts on their lives through an exploration of characters such as Marlene, Isabella, Joyce, Angie, and others in the play.

Keywords : *Top Girls*, Caryl Churchill, Feminism, Woman, Critical Decisions

THE EFFECT OF THE CRITICAL DECISIONS BETWEEN REASON AND EMOTION ON THE LIVES OF WOMEN IN CARYL CHURCHILL'S "*TOP GIRLS*"

Caryl Churchill's renowned play "*Top Girls*," a significant piece of 20th-century English literature written in 1982, is widely regarded as a groundbreaking and highly influential work in contemporary feminist theatre (Churchill, 1982; Encyclopaedia Britannica, n.d.). The play *Top Girls* was first performed at the Royal Court Theatre in London on August 28, 1982 (Ognjenović, 2023; Top Girls Study Guide, 2025). This work, featuring female figures from different periods of history, offers a multi-layered critical narrative that reveals the historical, class-based, and gender-based position of women in society. Caryl Churchill's play "*Top Girls*" reflects the historical and cultural multiplicity of female experiences, dramatically presenting women's conflict between reason and emotion. Furthermore, the play was written during the neoliberal conservative era led by Margaret Thatcher. This period defined "success" through individual competition and systemic conformity, while collective solidarity and the structural problems women faced were relegated to the background (Bennett, 2024). In this context, Churchill is among the few writers who critically interrogated the female figure of the Thatcher era. Therefore, the play is a significant representative of modern British feminist theatre, both thematically and ideologically.

Top Girls begins with a promotion celebration for Marlene, a successful business woman. However, this celebration goes beyond the ordinary, offering the audience intriguing examples of the lives of female figures from different periods of history. The scene at the center of the play, which appears to be Marlene's promotion celebration, actually becomes a field of inquiry where different representations of femininity intertwine. Imaginary-historical female characters from different centuries and societies emerge as symbolic figures representing the costs, limitations, and internal conflicts of being a woman in modern society. With this play set in modern times, the author explores the lives of important female characters throughout history from a different perspective. The characters' lives and challenges offer intriguing stories filled with examples that illuminate the concept of contemporary women. While men thrive on success, these women become increasingly unhappy and suffer as they succeed. In other words, their success deepens their unhappiness and makes their lives tragic. In Caryl Churchill's play *Top Girls*, the author reveals the historical, cultural, and psychological layers of female identity through an ironic banquet scene. Five female characters from different centuries and cultures appear at the imaginary dinner hosted by Marlene to celebrate her new promotion. Figures such as Pope Joan, Lady Nijō, Griselda, Dull Gret, and Isabella represent women's struggles for knowledge, power, patience, rebellion, and freedom in different eras. Each of these characters symbolizes the conflict between women's reason and emotion through their strategies against gender norms. Therefore, the play not only presents the diversity of female experiences but also deeply questions how women have historically grappled with their oppressed identities. However, while these women can see and criticize the injustices inflicted upon others, they are blind to the injustices in their own lives and accept the injustices inflicted upon them as normal. Another striking aspect of the dinner is the women's inability to communicate empathically. Rather than engaging in healthy, reciprocal communication, the female characters instead engage in their own monologues, discussing the pain they have endured and the price they have

had to pay. The celebration of their promotions transforms into a mourning atmosphere as their suffering is revealed, but none of them realize this, as they are all blind to their own pain.

Marlene, the protagonist, is a woman who has climbed the career ladder in 1980s Thatcher-era England, working as a manager at a women's employment agency called "Top Girls." However, her success and acceptance within the patriarchal system depends on her adaptation to male-dominated values. Marlene represents the new model of individual success offered by the "iron lady" Margaret Thatcher. She is strong, hardworking, and has managed to exist in the male-dominated business world. However, this power represents an individualistic and neoliberal version of feminism, not one based on solidarity. Rather than elevating other women, she has supplanted them. In fact, Thatcher is clearly the figure Marlene admires in the play, and in her fight with her sister Joyce, she defends conservative right-wing policies: "*She's a tough lady. I'd give her a job.*" (Churchill, 1982, p. 67)

Marlene was created by Churchill not only as a character but also as a symbol. She is the prototype of the woman rewarded by the capitalist system and a critique of the neoliberal interpretation of feminism. She is the individual face of class conflict in England and, ironically, raises the question of what "women who reach the top" have truly lost, as she is known under the title "Top Girls." (Aston, 1997)

Marlene, shields by her rational intellect, climbs the ladder of success in a male-dominated society; however, she pays the price for this rise with suppressed motherhood, postponed femininity, and an incomplete self. She builds her life by choosing her intellect, but this construction leaves cracks in her emotional world. Marlene's story, which combines social advancement with personal loss, is an internal tragedy that demonstrates how every choice a woman makes between her mind and her heart in the modern age elevates one side while wounding the other. As a woman who has sacrificed her motherhood, compassion, and sense of belonging for the sake of success; as a woman who has experienced how power intertwines with loneliness, the choices she has made between reason and emotion bring neither happiness to herself nor to those around her. Marlene's character becomes a dramatic representation of the modern woman's existence, caught between reason and emotion. She chooses reason and pushes aside her emotions to advance her career. Her decision to leave her child in the care of her sister is not merely a personal choice for her, but a consequence of the masculinized standards of success imposed on women by the system. At this point, Marlene acts with reason, facing that brutal choice between "motherhood" and "ascension." She openly defends this decision by saying, "*I couldn't have kept her and still got where I am*" (Churchill, 1982).

In Elaine Aston's words, "Marlene represents the paradox of feminist success in a capitalist system: she has won the battle, but not for her gender—only for herself" (Methuen Drama, 1997, Aston, E. Caryl Churchill: *Feminism and performance*. Routledge). This interpretation reveals that the individual success Marlene achieves by sacrificing her emotions is actually a collective defeat. The scene of her encounter with her daughter Angie represents a momentary stirring of conscience, which she has ignored for years. Angie's words, "*I knew you'd come*" (Churchill, C. (1982). *Top girls*), reveal both Marlene's denied motherhood and the love she still carries deep within. But Marlene refuses to succumb to this emotional shock; she once again seeks refuge within the walls of her mind to contain the cracks that emotion will open.

Thus, Marlene's story demonstrates that every victory won by reason on the path to success turns into an internal tragedy in which emotions silently succumb. Marlene is strong but flawed; seemingly victorious, she is alone within. In this respect, Churchill's character reveals the contradictions of the modern woman's quest for liberation and the fractures within the system. Each female figure invited to this imaginary dinner enters the stage one by one, like a link in Marlene's spiritual lineage.

Isabella Bird: She is the first woman to arrive at the dinner and represents Marlene's ideological roots: a courageous, independent, well-travelled woman who has transcended social boundaries. As the first person on stage, she offers the audience a preview of female individuality, discovery, and "success." She represents reason: she built her life on logic, observation, writing, thought, and travel. She strayed from traditional female roles but is also filled with emotional ruptures: her health is poor, she is estranged from her family, she feels lonely, and she is deeply affected by the death of her sister. Isabella's life is both a geographical and spiritual quest. This aligns with the play's overall theme of "the search for a feminine identity." Churchill portrays Isabella not as a "heroic woman," but as a woman emotionally fragile yet guided by her intellect. In a world dominated by men, a woman charting her own course demonstrates her rational and strategic intelligence, but this freedom also entails an emotional detachment, a separation from family, society, and belonging. Isabella is, in fact, like a reflection of Marlene in the past: Both are independent, have chosen their own paths, and have established themselves in a male world. Both are women who have suppressed their emotions and built their success on reason, yet both share a shared loneliness, separation from family, and emotional emptiness. Isabella appears at the beginning of the play, whispering to us: "At the root of female success lies often a repressed emotion, a deferred commitment, and a journey condemned to solitude." As the first woman Caryl Churchill brings to the stage, Isabella Bird is not only a historical figure; she is also the spiritual prototype of all women who walk with reason but leave their emotions behind. She is Marlene's ideological mother, the historical projection of the modern woman. Her debut on stage is like the first page in this woman's centuries-long search for an answer to the question, "Who am I?" *"Isabella is the only character at the dinner party who never bore children, and the only character whose work was honored in her lifetime"* (LitCharts, 2025, para.1).

While Isabella, the first to appear, steps onto the stage with intellect, knowledge, and individual freedom, Lady Nijo, the second, enters the stage with obedience and emotional trauma through her body. This transition is made to demonstrate the multiple layers of the female experience. Lady Nijo's second position seems to suggest: "Unable to progress through reason, the woman was forced into submission through her body. Unable to choose freedom, the woman surrendered herself." Churchill presents the audience with the repressed face of femininity, both in terms of a historical transformation and the tone of the representation. Lady Nijo is a historical figure who became the concubine of the Japanese emperor and then a Buddhist nun. She shaped her femininity according to the whims of the ruling power. Submission to male power is the foundation of her identity. She experienced emotional repression and inner emptiness because she lost her children, gave away her body, and silenced her soul. Furthermore, she did not question her experiences, accepting them as fate, but this state of not

questioning them is, in fact, a silent trauma. Lady Nijo's story is a historical reflection of the systematic commodification of the female body and the loss of control over women's own bodies.

Her speeches are filled with both ornamentation and pain, lightness and heartbreak. In this respect, they appear on stage like a gilded tragedy. Although Lady Nijo has experienced profound emotional loss, she accepts it as fate rather than questioning it. This is her attempt to hold on to life by convincing herself to see her helplessness as an honor. Her words, "*It was an honor to be chosen*," (Churchill, C. (1982). *Top Girls* (p. 24). Methuen Drama) reveal this.

Marlene and Lady Nijō, though living in two different geographies and eras, are women standing on opposite shores of the same fate: one sculpts herself and forgets her femininity to achieve liberation, while the other forgets herself and her humanity to conform. Lady Nijō appears second on stage in Caryl Churchill's play *Top Girls*; this placement highlights the symbolic representation of the "submission of the body" and the obedience shaped by society in women's history. While Dere (2009) describes Nijō as "*a female figure expected to obey, whose emotions are shaped by the system*," Hayder and Al-Hilo (2021) interpret her trauma as "*an honorable surrender between sin and remorse*." Both sources reveal how the conflict between reason and emotion is quietly yet sharply woven into Nijō's stage presence. In this respect, it is possible to draw a deep parallel between Nijō and Marlene: Both have adapted to the system, constructing their own existences based on role rather than emotion, and have transformed emotional attachment through denial. (Dere, E. (2009), *Breaking the stereotype image of women in Caryl Churchill's Top Girls*.) (Hayder Gebreen, & Al-Hilo, M. (2021). *Feminist perspective of cross-gender power relations in Caryl Churchill's Top Girls*.) (*International Academic Journal of Education*, 2(5), 32–45.)

Pope Joan, appearing third in the first scene of *Top Girls*, represents the imperial mise-en-scene established by the female mind, ignoring gender. LitCharts (2025) states that she is "*a mind-based figure who shapes the female body as the system desires, only to reach a tragic end when the body is exposed*." Mahmoodi-Bakhtiari and Beiraghi (2016), on the other hand, read Joan's denial of pregnancy as "*the price of a feminist success alienated from her body*." Both characters—Marlene and Pope Joan—choose to rationalize the position of being a woman within the system, and the emotional and physical devastating effects of these choices translate into personal yet parallel tragedies. (LitCharts. (2025). *Pope Joan Character Analysis in Top Girls*. LitCharts.)

(Mahmoodi-Bakhtiari, B., & Beiraghi, T. (2016). *Brechtian epic elements in Caryl Churchill's Top Girls*. *OALib Journal*, 3, e2407).

Dull Gret is a figure inspired by Flemish painter Pieter Bruegel's famous painting (Dulle Griet). In the play, Caryl Churchill represents women's anger, resistance, and potential for rebellion among the various women present at Marlene's imaginary dinner. She is not a passive, insignificant, or victimized woman; on the contrary, despite being labeled "dull," she is a figure who struggles and clashes with the social order to change herself and the world. Dull Gret's actions can be interpreted as an emotional outburst and an expression of rage. Rather than a rational plan, they represent a powerful internal rage and reaction. In this context, they reflect

the "superiority of emotion" between reason and emotion, or a femininity driven by emotional impulses. Contrasting with Marlene's planned, rational, and systemic strategies, Dull Gret represents a spontaneous, non-systemic resistance. Bennett and Royle (2014) examine Marlene and Dull Gret through the contrast between "*rational intrasystemic success and emotional extrasystemic resistance: While Marlene navigates patriarchal structures through calculated rationality, Dull Gret represents the raw emotional power that underlies feminist resistance*" (Bennett & Royle, 2014). (Bennett, A., & Royle, N. (2014). *An Introduction to Literature, Criticism and Theory* (5th ed.). Routledge.)

Patient Griselda is a figure who embodies the classic "patient, submissive woman" archetype and has appeared in various stories, particularly since the Middle Ages. In Churchill's play *Top Girls*, Griselda appears to emphasize themes of submission to traditional female roles, patience, and self-sacrifice, in contrast to Marlene's quest for social success and individual freedom. Griselda symbolizes the woman who remains loyal to her husband despite his cruel demands and does not overstep her boundaries. She represents the pinnacle of the patriarchal social order's expectations of a submissive woman, subordinating her own desires. In contrast to Marlene's modern, independent womanhood, Griselda embodies the traditional, passive figure of femininity. Griselda's dilemma between reason and emotion is that she adopts patience and obedience as a "rational strategy." Reason guides her to "sacrifice herself and submit to her husband's wishes," while her emotions are patiently suppressed, creating an emotional silence and introversion. Therefore, Griselda is a figure who hides her emotions and forces herself into "controlled obedience" through reason. Smith (2015) *interprets Griselda's obedience as "strategic patience governed by reason."* "*Her obedience is not mere passivity but a strategic endurance, where reason governs emotional sacrifice*" (Smith, 2015). "*The juxtaposition of Marlene's assertive independence and Griselda's resigned patience exposes the historical tensions in female identity constructions*" (Bennett & Royle, 2014). Bennett and Royle (2014) state that the two characters reveal the tension between "*modernity and tradition*" over female identity. Patient Griselda appears in the play *Top Girls* as a symbol of patience and submission. While LitCharts (n.d.) sees her as "*an archetype of patience and emotional suppression expected in patriarchal societies,*" Smith (2015) emphasizes that Griselda's obedience is "*strategic patience governed by reason.*" This makes visible the historical tension between Marlene's independent and rational rise within the system and traditional femininity.

(Bennett & Royle, 2014). Smith, J. (2015). *Endurance and submission: Archetypes of women in literature. Journal of Gender Studies*, 22(4), 400–415. Bennett, A., & Royle, N. (2014). *An Introduction to Literature, Criticism, and Theory* (5th ed.). Routledge.

Griselda's balance between reason and emotion differs from Marlene's individual and rational rise. While Marlene outwardly prioritizes reason and suppresses her emotions, Griselda's reason is an inwardly directed protective mechanism (Bennett & Royle, 2014). In this respect, Griselda can be considered an example of a kind of emotional rationality that remains hidden within the depths of traditional femininity but ensures the continuity of the system. When considered alongside the other female characters in the play, Griselda represents a past understanding of femininity, while figures such as Marlene and Pope Joan reflect different aspects of modernity. This multilayered structure demonstrates that *Top Girls* offers a feminist

perspective that broadens and deepens the female experience within its historical and cultural context.

The character of Patient Griselda, featured in the imaginary dinner scene in Caryl Churchill's play *Top Girls*, is one of the figures who most severely represents a woman's identity shaped by gender roles. The figure of femininity Churchill portrays through Griselda is striking not because it depicts a conflict between reason and emotion, but rather because it demonstrates how the ability to survive within the system becomes a strategy within a woman's inner world. Griselda's story presents a model of a woman who suppresses her emotions, disregards her own desires, and demonstrates absolute obedience under the guise of "patience." However, this apparent passivity can actually be interpreted as a rational endurance strategy developed in the face of social pressure. In Smith's (2015) words, *Griselda's patience is "a strategic endurance guided by reason."* She is an internalized version of the submission expected of her by the patriarchal order, and instead of expressing her emotions, she chooses suppression and silence. This repression transforms her into a resilient figure, not a passive one. Instead of openly expressing her emotions, Griselda has learned to manage them, to "submit without harming herself." Griselda's narrative in the scene is interwoven with silent reactions of "gratitude" even when her husband separates her from her children: *"He took the baby. He told me I'd failed. He sent me away."* (Churchill, C. (1982). *Top Girls* (Act 1, Scene 1, lines 85–86). Methuen Drama.)

While these words may show acceptance on the surface, they also contain a deep suppression of emotion. Here, Griselda does not directly express her feelings, but her loyalty to her husband. Thus, instead of expressing her feelings, she chooses to survive with rational acceptance. In this respect, Griselda contrasts sharply with Marlene. While Marlene denies her feelings and tries to be strong "like a man," Griselda tries to survive by accepting her female identity as it is and suppressing her emotions. Bennett and Royle (2014) define this opposition as *"the tension established between modern and traditional representations of female identity."* While Marlene navigates the system rationally, Griselda chooses to integrate into it without questioning it. This conflict, when considered within the framework of feminist psychology, can also be associated with Carol Gilligan's "ethical theory of care." *Gilligan (1982) states that women generally develop a relational self and prioritize sacrifice, care, and adaptation.* Griselda's desire to remain connected to her family by erasing herself is a reflection of this relational self. Her patience is not merely a passive state; it is an existential choice, a practice of femininity. (Bennett, A., & Royle, N. (2014). *An Introduction to Literature, Criticism, and Theory* (5th ed.).

On the other hand, the character of Pope Joan reveals the radical costs women have had to pay throughout history to attain knowledge, authority, and high positions. Pope Joan is a symbol of the tragic relationship between the system and the female figure seeking knowledge; the rise of reason is made possible by the suppression of the female body, while the denial of emotion ultimately transforms this rise into a downfall. The story of Joan, who disguised herself as a man and became Pope, is not only a story of individual "success" but also a manifestation of the contradiction, denial, and tragedy that exists between the female body and the male systems. Pope Joan is forced to exclude her female identity from the system. If she is known to be a woman, she cannot learn, ascend, or be accepted. Therefore, she denies her physical reality. However, in Churchill's staging, Joan's story reveals the dramatic downfall she experiences as

a result of her ignoring the body while centering the mind in her pursuit of knowledge and power. *"I forgot I was a woman. I didn't think of myself as a woman. I thought of myself as a scholar."* (Churchill, C. (1982). *Top Girls* (Act 1, Scene 1). Methuen Drama.)

This line clearly reveals Joan's process of repressing her identity split and bodily awareness. Forgetting the female body is a prerequisite for attaining wisdom. While Joan's life may seem like a triumph of reason, at the heart of this victory lies the repression of emotions and bodily reality. This conflict is not only about gender but also about humanity: Forced into masculinity by the system, her mind identifies with knowledge, and she becomes the Pope. Her emotions and body are repressed, and all the characteristics that the female body brings (including pregnancy) are denied. When she becomes pregnant, her body becomes undeniable, and this denial results in her exposure and death. In this process, Pope Joan becomes a "female figure, enamored of reason but hostile to the body." She becomes alienated from her emotions and corporeality. *This resonates with feminist theorist Susan Bordo (1993) on the control of the female body: "The female body is often silenced, denied, and repressed in order to attain knowledge and power."* Marlene is the Pope Joan of the modern age; both advance within the male-dominated system by prioritizing reason. However, while Joan's body is punished, Marlene manages to exist within the system. *This difference underlines that despite the passage of time, women are still in conflict with the system* (Bennett & Royle, 2014). The story of Pope Joan can be interpreted as identity dissociation in modern psychology. Joan separates from her female identity by acting like a man; she carries her femininity like a burden. This can also be associated with Jung's concept of "persona"; the male identity Joan creates functions as a social mask. However, the repressed "female self" one day returns with the undeniability of the body.

Each character—Pope Joan, Patient Griselda, Dull Gret, Lady Nijō, and Isabella Bird—shows how women throughout history have been forced to survive through reason, exist by suppressing their emotions, or rebel through the overflow of emotion. Each of these figures dramatically demonstrates how reason and emotion form a line of tension in women's struggle for identity, and how choosing one sometimes means sacrificing the other. The character of Marlene is a modern reflection of the historical structure in which all these women operate. She was able to rise in the system by prioritizing reason; however, this rise came at the cost of sacrificing her emotional bonds with her sister Joyce and daughter Angie. Thus, the play becomes a critique of the system in which women are forced to suppress their emotional world, motherhood, and even femininity in the name of "success." Consequently, *Top Girls* does not only offer a feminist reading of history; It is also an existential questioning in which women are caught between their individual identity and the system, torn between reason and emotion. While placing women at the center of this questioning, Churchill leaves the audience with this fundamental question: *"How much of her emotions, body, and inner self must a woman give up in order to achieve social success?"* Churchill dramatizes the sacrifices women are expected to make in order to succeed in a male-dominated society, particularly the silencing of emotional truth and maternal identity. (Aston, 1997, p. 64)

In the play, Churchill reveals not only the tragedies of individual women but also the social dimension of the contradictory roles imposed on women by the system. As Aston (1997) notes, *Churchill portrays women forced to suppress their emotional reality and motherhood in order*

to succeed in a male-dominated society (p. 64). Churchill's text demonstrates that women are forced to navigate the labyrinth of reason and emotion, success and belonging, individual elevation and social responsibility, and in this labyrinth, each woman must either silence her voice or pay the price for speaking out.

REFERENCES

- Aston, E. (1995). *An introduction to feminism and theatre*. Routledge.
- Aston, E. (1997). *Caryl Churchill: Feminism and performance*. Routledge.
- Aston, E. (1997). *Caryl Churchill*. Northcote House Publishers.
- Bennett, S. L. (2024). The commodification of feminism — A critical analysis of neoliberal feminist discourse. *Studies in Social Science & Humanities*, 3(5), 47–63.
<https://doi.org/10.56397/SSSH.2024.05.04>
- Bennett, A., & Royle, N. (2014). *An introduction to literature, criticism and theory* (5th ed.). Routledge.
- Bennett, S. L. (2024). The commodification of feminism — A critical analysis of neoliberal feminist discourse. *Studies in Social Science & Humanities*, 3(5).
- Bennett, S. L. (2024). The commodification of feminism — A critical analysis of neoliberal feminist discourse. *Studies in Social Science & Humanities*, 3(5), 47–63.
<https://doi.org/10.56397/SSSH.2024.05.04>
- Bennett, S. L. (2024). The commodification of feminism — A critical analysis of neoliberal feminist discourse. *Studies in Social Science & Humanities*, 3(5), 47–57.
<https://doi.org/10.56397/SSSH.2024.05.04>
- Bordo, S. (1993). *Unbearable weight: Feminism, Western culture, and the body*. University of California Press.
- Churchill, C. (1982). *Top Girls*. Methuen Drama.
- Britannica. (n.d.). *Top Girls*. In Britannica.com. Retrieved July 29, 2025, from <https://www.britannica.com/topic/Top-Girls>
- Churchill, C. (1982). *Top Girls*. Methuen Drama.
- Churchill, C. (1982). *Top Girls* (Act 1, Scene 1). Methuen Drama.
- Churchill, C. (1982). *Top Girls* (Act 1, Scene 1, lines 85–86). Methuen Drama.
- Crenshaw, K. (1991). Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241–1299.
<https://doi.org/10.2307/1229039>
- Dere, E. (2009). Breaking the stereotype image of women in Caryl Churchill's *Top Girls*. *International Journal of Humanities and Social Science*, 3(5), 32–45.
- Dere, F. (2009). Breaking the stereotype image of women in Caryl Churchill's *Top Girls*. *International Journal of Humanities and Social Science*, 3(5), 32–45.

- Dere, F. (2009): ResearchGate - Breaking the Stereotype Image of Women in Caryl Churchill's Top Girls.
- Dolan, J. (1991). Caryl Churchill's Top Girls: Women a-gossiping. *Feminist Review*, 37, 7–26. <https://doi.org/10.1057/fr.1991.16>
- GradeSaver. (2025). Top Girls study guide. <https://www.gradesaver.com/top-girls>
- Gilligan, C. (1982). In a different voice: Psychological theory and women's development. Harvard University Press.
- Hayder, G., & Al-Hilo, M. (2021). Feminist perspective of cross-gender power relations in Caryl Churchill's Top Girls. *International Academic Journal of Education*, 2(5), 32–45.
- Hayder, A., & Al-Hilo, M. (2021): ResearchGate - Thatcherism in Caryl Churchill's Top Girls
- Hayder, A., & Al-Hilo, M. (2021). Thatcherism in Caryl Churchill's Top Girls. *International Academic Journal of Education & Literature*, 2(5), 32–45.
- hooks, b. (1984). *Feminist theory: From margin to center*. South End Press.
- LitCharts. (n.d.). Patient Griselda character analysis in Top Girls. Retrieved July 28, 2025, from <https://www.litcharts.com/lit/top-girls/characters/patient-griselda>
- LitCharts. (2025). Pope Joan character analysis in Top Girls. <https://www.litcharts.com/lit/top-girls/characters/pope-joan>
- LitCharts. (2025). Top Girls: Isabella Bird. <https://www.litcharts.com/lit/top-girls/characters/isabella-bird>
- Mahmoodi-Bakhtiari, B., & Beiraghi, T. (2016). Brechtian epic elements in Caryl Churchill's Top Girls. *OALib Journal*, 3, Article e2407. <https://doi.org/10.4236/oalib.1102407>
- Ognjenović, S. R. (2023). How do Top Girls turn into Hitlerinas?: A feminist-socialist analysis of Caryl Churchill's play Top Girls (1982). *Philologist – Journal of Language, Literary and Cultural Studies*, 14(28), 373–392. <https://doi.org/10.21618/fil2328373o>
- Smith, J. (2015). Endurance and submission: Archetypes of women in literature. *Journal of Gender Studies*, 22(4), 400–415.
- Smith, J. A. (2021). Neoliberal feminism and the figure of Marlene in Caryl Churchill's Top Girls. *Journal of Feminist Studies*, 15(3), 45–62.
- Wood, M. (2020). Neoliberal femininity in Top Girls. *Modern Drama*, 63(3), 410–430.

TÜRKİYE’DE ÖNCELİKLİ KALKINMA POLİTİKALARI PERSPEKTİFİNDE YEŞİL TEKNOLOJİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR TARIMA ETKİSİ

Bağımsız Araştırmacı, Dr. Meral ÇABAŞ

dogacabas@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3335-3297

Doç. Dr. Nazife Özge BEŞER

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, nokilic@agri.edu.tr, ORCID ID:0000-0002-6738-3638

ÖZET

Bu çalışma Türkiye Cumhuriyeti 12. Kalkınma Planı odağındaki yeşil ve dijital dönüşümü öncelikli kalkınma politikaları arasında olan tarım ve gıda ile birleştirmektedir. Yeşil teknolojilerin sürdürülebilir tarıma etkisinin ekonometrik olarak incelendiği çalışmada Türkiye’nin 1990-2022 dönemine ait yıllık verileri kullanılmıştır. Yeşil teknolojik dönüşümün yanı sıra sermaye oluşumu, ekonomik büyüme ve tarım işçilerinin de sürdürülebilir tarıma etkileri incelenmiştir. Analizler ekonomilerin yavaş gerçekleşen yapısal değişimlerini dikkate alan Fourier yaklaşımıyla gerçekleştirilmiştir. Birim kök sınamalarında FKPSS testi kullanılırken uzun dönem ilişkiler FADL testiyle test edilmiştir. Fark durağan I(1) oldukları tespit edilen değişkenler arasında uzun dönemli ilişki bulunmaktadır. Bu ilişkiye dair katsayı tahminlerinde FMOLS katsayı tahmincisi çalıştırılmıştır. Elde edilen bulgular; Türkiye’de tarıma entegre edilen yeşil teknolojilerin (GT) tarımsal katma değeri (APRD) önemli ölçüde artırdığını göstermektedir. Teknolojik dönüşüm ayrıca tarım işçilerinin (AEMP) de tarımsal büyümeye katkı sağlamasına neden olmaktadır. Dolayısıyla yeşil teknoloji entegrasyonu hem direkt tarımsal büyümeyi artırmakta hem de dolaylı olarak sürdürülebilir tarımı desteklemektedir. Sermaye oluşumu (CAP) ve ekonomik büyüme (GDP) artışı da tarımsal büyümeyi artırmaktadır. Fourier katsayı tahminleri tarımsal verimliliği artırmak için tarımsal üretimin her alanına yeşil teknolojiyi entegre etmenin kritik önemine vurgu yapmaktadır. Karar alıcılar yeşil teknolojik dönüşümü artırıcı Ar-Ge çalışmaları ve bu çalışmaların hayata geçirilmesi gibi tarım politikaları geliştirmelidir.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma Politikaları, Yeşil Teknolojiler, Tarımsal Büyüme, Fourier Yaklaşımı

THE IMPACT OF GREEN TECHNOLOGY ON SUSTAINABLE AGRICULTURE IN THE PERSPECTIVE OF PRIORITY DEVELOPMENT POLICIES IN TURKIYE

ABSTRACT

This study combines the green and digital transformation focused on the 12th Development Plan of the Republic of Türkiye with agriculture and food, which are among the priority development policies. In the study where the impact of green technologies on sustainable

agriculture was examined econometrically, Türkiye's annual data for the period 1990-2022 were used. In addition to green technological transformation, the effects of capital formation, economic growth and agricultural workers on sustainable agriculture were examined. The analyses were carried out using the Fourier approach, which takes into account the slow structural changes of economies. While the FKPSS test was used in unit root tests, long-term relationships were tested with the FADL test. There is a long-term relationship between variables found to be difference stationary I(1). The FMOLS coefficient estimator was used to estimate the coefficients for this relationship. The findings show that green technologies (GT) integrated into agriculture in Türkiye significantly increase agricultural value added (APRD). Technological transformation also causes agricultural workers (AEMP) to contribute to agricultural growth. Therefore, green technology integration both directly increases agricultural growth and indirectly supports sustainable agriculture. Increase in capital formation (CAP) and economic growth (GDP) also increases agricultural growth. Fourier coefficient estimates highlight the critical importance of integrating green technology into all aspects of agricultural production to increase agricultural productivity. Decision makers should develop agricultural policies such as R&D studies that will increase green technological transformation and the implementation of these studies.

Keywords: Development Policies, Green Technologies, Agricultural Growth, Fourier Approach.

1. GİRİŞ

Türkiye’de tarım sektörü, hem ekonomik hem de sosyal kalkınmanın temel taşlarından biri olarak görülmekte ve ülke genelinde çok yönlü katkılar sunmaktadır (SBB, 2022). Sanayiye hammadde temininden, kırsal istihdam yaratılmasına kadar birçok alanda etkili olan tarım, aynı zamanda gıda güvenliği ve dış ticaret açısından da stratejik öneme sahiptir (Yavuz, 2017). Ancak artan nüfus, kentleşme ve iklim değişikliği gibi küresel baskılar, mevcut tarımsal üretim sistemlerinin sürdürülebilirliğini tehdit eder hale gelmiştir (Demirkol, 2022; Grain Chain, 2023). Tarımda yoğun girdi kullanımına dayalı geleneksel üretim modelleri, çevre kirliliği, toprak erozyonu, su kaynaklarının tükenmesi ve biyolojik çeşitliliğin azalması gibi çok boyutlu sorunlara yol açmaktadır (Sargın & Dursun, 2024; EOS, 2024). Bu noktada sürdürülebilir tarım, çevresel ve ekonomik istikrarı birlikte gözetken bir üretim modeli olarak önem kazanmış, doğal kaynakların korunmasını esas alan ve gelecek kuşakların ihtiyaçlarını da gözetken bir kalkınma anlayışı olarak öne çıkmıştır (Kuşat, 2013).

1980 sonrası dönemde, Türkiye’de tarım politikalarında köklü bir dönüşüm yaşanmıştır. Devletin piyasadan çekilmesi, sübvansiyonların azaltılması ve kamuya ait tarımsal kuruluşların özelleştirilmesiyle birlikte sektör, serbest piyasa ekonomisine entegre edilmeye çalışılmıştır (Kazgan, 1999; Narin, 2008; Oral vd., 2013). Bu süreçte üretici gelirleri azalmış, iç ticaret hadleri tarım sektörü aleyhine gelişmiş ve birçok üründe dışa bağımlılık artmıştır (Şahinöz, 2010; 2011). 2000’li yıllardan itibaren ise Türkiye, uygulamaya konan kalkınma politikaları, reform programları ve uluslararası taahhütler (örneğin Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası’na uyum süreçleri) doğrultusunda tarım politikalarını yeniden şekillendirmeye başlamıştır (Oral

vd., 2013). Bu kapsamda üreticiye yönelik desteklerin kapsamı genişletilmiş, hayvancılıktan bitkisel üretime kadar farklı alanlarda yeni teşvik mekanizmaları geliştirilmiştir (Yavuz, 2019).

Aynı dönemde, küresel düzeyde yaşanan teknolojik ilerlemeler ve dijital dönüşüm süreci, Türkiye tarımını da etkilemiş ve üretim modelleri üzerinde yapısal değişimlere yol açmıştır. Özellikle yapay zeka, drone'lar, uydu görüntüleme sistemleri ve hassas tarım uygulamaları gibi yenilikçi teknolojiler sayesinde üretim süreçleri daha izlenebilir, verimli ve çevre dostu hale gelmiştir (Yürüdü, Kara & Arıbaş, 2010). Bu teknolojiler yalnızca üretim süreçlerini dönüştürmekle kalmamakta, aynı zamanda kimyasal girdi kullanımını ve karbon salımını azaltarak çevresel sürdürülebilirliğe de katkı sunmaktadır (Koç, 2022; Azizoglu & Karabörklü, 2021). Literatürde birçok çalışma, teknolojik gelişmelerin sürdürülebilir tarım uygulamalarını desteklediğini ve çevresel etkileri azaltarak verimliliği artırdığını ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, gelecekteki teknolojik ilerlemeler ve inovasyonlar da tarımın verimliliği ve istikrarı üzerinde önemli etkiler yaratacaktır. Hassas tarım, gelişmiş veri analitiği, uygun fiyatlı sensörler ve mobil uygulamalar gibi yenilikler, çiftçilerin karar alma süreçlerini geliştirmelerine olanak tanır. Bu teknolojiler, toprak sağlığı, hava durumu ve ürün gelişimi gibi verileri gerçek zamanlı sunarak israfı azaltıp verimliliği artırabilir (Wolfert vd., 2017). Özellikle dünya genelinde yaklaşık 475 milyon küçük ölçekli çiftlik için bu gelişmeler kritik öneme sahiptir. Yeni teknolojiler sayesinde bu çiftçiler operasyonlarını daha verimli yönetebilir, pazar bilgilerine ve tedarik zinciri araçlarına daha kolay erişebilir; dolayısıyla küresel pazarda daha rekabetçi hale gelebilirler (Lowder vd., 2016). Bu potansiyelin tam olarak gerçekleştirilmesi için tarımı sistemsel bir perspektifle ele almak önemlidir. Teknolojilerin entegre bir şekilde kullanımı, su yönetimi, kimyasal girdi azaltımı, biyolojik çeşitliliğin desteklenmesi gibi sürdürülebilirlik hedeflerine katkı sağlayabilir (van Delden vd., 2021). Tüm bu gelişmeler, sürdürülebilir kalkınmanın tarımsal boyutunun daha bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Günümüzde kalkınma politikaları ve planları belgelerinde tarım, sadece üretim artışıyla değil; aynı zamanda çevresel koruma, kırsal kalkınma, enerji kullanımı ve iklim uyumu gibi çok sayıda parametreyle birlikte değerlendirilmekte ve buna uygun kalkınma politikaları geliştirilmektedir (SBB, 2022). Bu çalışma, Türkiye'de tarımsal sürdürülebilirlik çabalarını kalkınma politikalarının yönlendirici etkisi çerçevesinde ekonometrik olarak değerlendirmektedir. Bu kapsamda, 1990–2022 yıllarına ait yıllık verilerle yeşil teknolojilerin sürdürülebilir tarıma katkısı ampirik olarak incelenmiştir. Çalışmada bağımlı değişken olarak tarım, ormancılık ve balıkçılık katma değeri kullanılırken; bağımsız değişkenler yeşil teknolojilere ek olarak sermaye oluşumu, ekonomik büyüme ve tarım işçileri olarak belirlenmiştir. Analizlerde yavaş gerçekleşen ekonomik değişimler Fourier fonksiyonlarıyla dikkate alınmış ve değişken arasındaki etkileşimlere derin iç görüler sağlanmıştır.

Çalışma giriş bölümünü takiben üç ana bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde çalışmanın veri seti ve ampirik analizine yer verilmiş; üçüncü bölümde analiz bulguları değerlendirilmiş ve tartışılmıştır. Sonuç bölümünde ise bazı politika önerileri sunulmuştur.

2. VERİ SETİ ve EKONOMETRİK MODEL

Çalışma Türkiye'de 1990-2022 yılları arası yıllık verilerle öncelikli kalkınma politikaları doğrultusunda yeşil teknolojiler (GT), sermaye (CAP), ekonomik büyüme (GDP) ve tarım

işçilerinin (AEMP) tarımsal katma değere (APRD) etkilerini ekonometrik olarak analiz etmektedir. Analizler değişkenlerin doğal logaritmik dönüşümleriyle gerçekleştirilmiştir. Değişkenlerin detaylı açıklamaları ve elde edilen kaynaklar Tablo 1’de sunulmuştur.

Çizelge 1. Değişkenlerin Açıklaması ve Kaynakları

Değişkenler	Açıklamaları	Değişkenlerin Tanımları	Kaynak
APRD	Tarımsal büyüme	Tarım, ormancılık ve balıkçılık katma değeri (sabit 2015 ABD\$)	Dünya Kalkınma Göstergeleri
GT	Yeşil teknolojiler	1.000.000 kişi başına icat sayısı	OECD data
CAP	Sermaye	Brüt sermaye oluşumu (% GSYİH)	Dünya Kalkınma Göstergeleri
GDP	Ekonomik büyüme	Gayri safi yurtiçi hasıla (sabit 2015\$)	Dünya Kalkınma Göstergeleri
AEMP	Tarım işçileri	Tarımda istihdam (toplam istihdamın %'si)	Dünya Kalkınma Göstergeleri

Çalışmanın ekonometrik modeli ve modelin fonksiyon formu Eşitlik 1-2 ‘de gösterilmektedir.

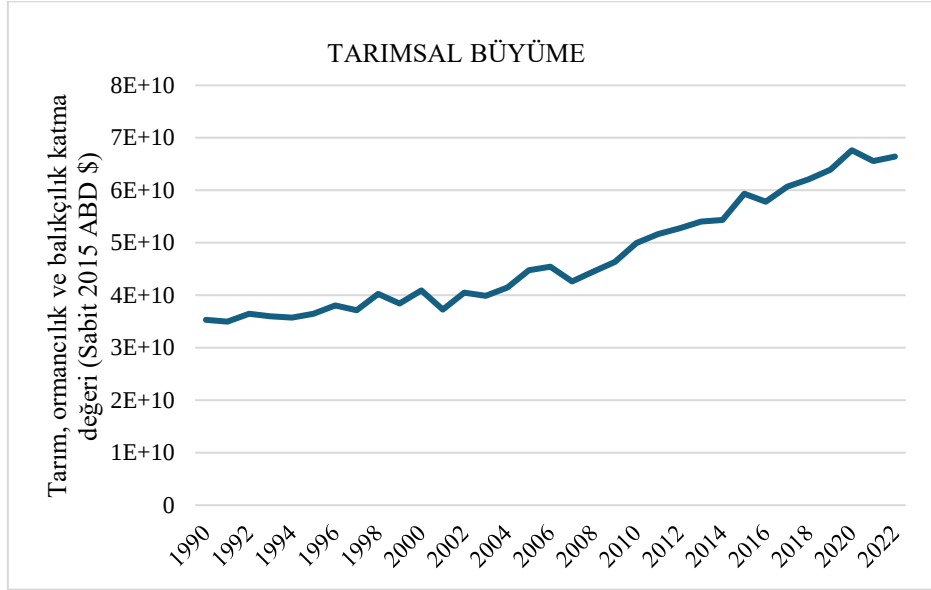
$$APRD_t = f(GT_t, CAP_t, GDP_t, AEMP_t)$$

(1)

$$\ln APRD_t = \beta_0 + \beta_1 \ln GT_t + \beta_2 \ln CAP_t + \beta_3 \ln GDP_t + \beta_4 \ln AEMP_t + \mu_t$$

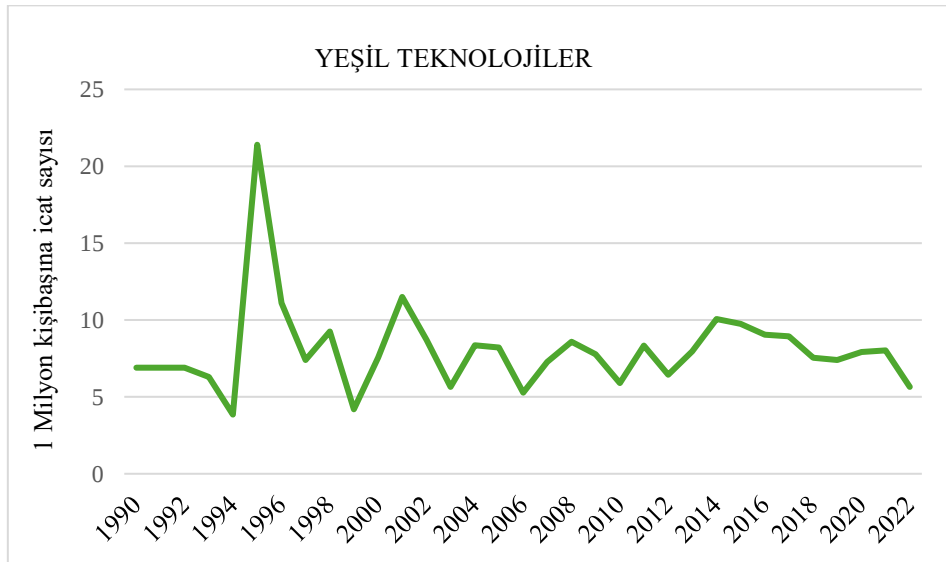
(2)

Eşitlik 2’de β_0 denklemin sabit terimini, $\beta_1 \dots \beta_4$, değişkenlerin eğim katsayılarını, μ_t hata terimini ve t yılları ifade eder. $\ln APRD$ modelin açıklanan değişkeninin logaritmasını, $\ln GT$, $\ln CAP$, $\ln GDP$ ve $\ln AEMP$ bağımsız değişkenlerin logaritmasını göstermektedir. Ekonometrik modelin bağımlı değişkeni tarımsal büyümedir. Tarımsal büyümeye etki eden faktörleri inceleme motivasyonu; Türkiye Cumhuriyeti 12. Kalkınma Planı (2024-2028) çerçevesindeki öncelikli kalkınma politikalarına dayanmaktadır. Görsel 1’de analiz dönemi boyunca tarımsal büyümenin seyri gösterilmiştir.

Görsel 1. Türkiye’de Tarımsal Büyüme, Kaynak: Dünya Bankası

Çalışmanın temel bağımsız değişkeni yeşil teknolojilerdir. Yeşil teknolojiler tarımsal üretime entegre edildiğinde, geleneksel tarımsal girdiyi aşamalı olarak dönüştürerek tarımsal üretimin verimliliğini artırdığı gibi aynı zamanda tarımsal emisyonları da düşürebilme kabiliyetine sahiptir (Guo ve Zhang, 2023). Düşük emisyon ve üretim verimliliği tarımsal üretimi sürdürülebilir kılmaktadır. Yeşil teknolojiler arazi, su ve gübre kullanımı gibi kaynak verimliliğini artırarak tarımdan kaynaklı karbon emisyonlarını düşürebilmekte ve ormansızlaşma, biyoçeşitlilik kaybı gibi çevre problemleriyle mücadele edebilmektedir. Görsel 2’de Türkiye’de yeşil teknolojilerin analiz dönemindeki seyri gösterilmiştir. Değişkenlerin niteliklerini anlamamıza yardımcı olan tanımlayıcı istatistikler Çizelge 2’de sunulmuştur.

Görsel 2. Türkiye’de Yeşil Teknolojiler, Kaynak: OECD

Çizelge 2. Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri

	APRD	GT	CAP	GDP	AEMP
Ortalama	4.72E+10	0.605758	26.32775	6.07E+11	29.99694
Maksimum	6.76E+10	1.890000	35.03994	1.19E+12	47.82125
Minimum	3.50E+10	0.030000	18.02543	2.89E+11	15.66831
Standart Sapma	1.06E+10	0.588287	3.737791	2.71E+11	10.63879
Çarpıklık	0.577382	0.693909	0.037189	0.632121	0.338845
Basıklık	1.933821	2.122310	2.616793	2.150990	1.557362
Jarque-Bera	3.396552	3.707520	0.209522	3.188800	3.493142
Olasılık	0.182999	0.156647	0.900540	0.203030	0.174371
Gözlem Sayısı	33	33	33	33	33

Tanımlayıcı istatistiklerden elde edilen sonuçlara göre; Türkiye’de 1990-2022 yılları arasında tarımsal katma değer ortalama 47.2 milyar \$ en yüksek 67.6 milyar \$ ve en düşük 35 milyar \$ olduğu anlaşılmaktadır. Bir milyon kişi başına icat sayısı ortalama 0.60 iken en yüksek 1.89 ve en düşük 0.03 değerini almıştır. Analiz dönemi boyunca ortalama brüt sermaye oluşumu GSYİH’ nın %26.32’si iken en yüksek sermaye oluşumu %35.03 ve en düşük sermaye oluşumu %18.02 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde Türkiye’nin GSYİH’ sı ortalama 607 milyar \$ en yüksek 1.19 trilyon \$ ve en düşük 289 milyar \$’dır. Tarım işçileri ortalama toplam işgücünün %29.99’unu en yüksek %47.82’sini ve en düşük %15.66’sını oluşturmuştur. Jarque-Bera testinin olasılık değerleri tüm değişkenler için anlamsız ($p>0.01$) hesaplandığından seriler normal dağılıma sahiptir. Çarpıklık ve basıklık değerleri de değişkenlerin normal dağılım gösterdiği sonucunu doğrulamaktadır. Veri setimiz tüm değişkenler için 33 gözlem değerinden oluşan zaman serisidir.

3. AMPİRİK BULGULAR ve TARTIŞMA

Bu bölümde ekonometrik analizlerden elde edilen bulgular raporlanmış ve tartışılmıştır. İlk olarak, bağımsız değişkenlerin açıklanan değişken ile ilişkilerine yönelik korelasyon matrisi Çizelge 3’te sunulmuştur.

Çizelge 3. Korelasyon Matrisi

	APRD	GT	CAP	GDP	AEMP
APRD	1				
GT	0.2898	1			
CAP	0.4235	0.1708	1		
GDP	0.3311	0.2250	0.7620	1	
AEMP	-0.2485	-0.1646	-0.3524	-0.3791	1

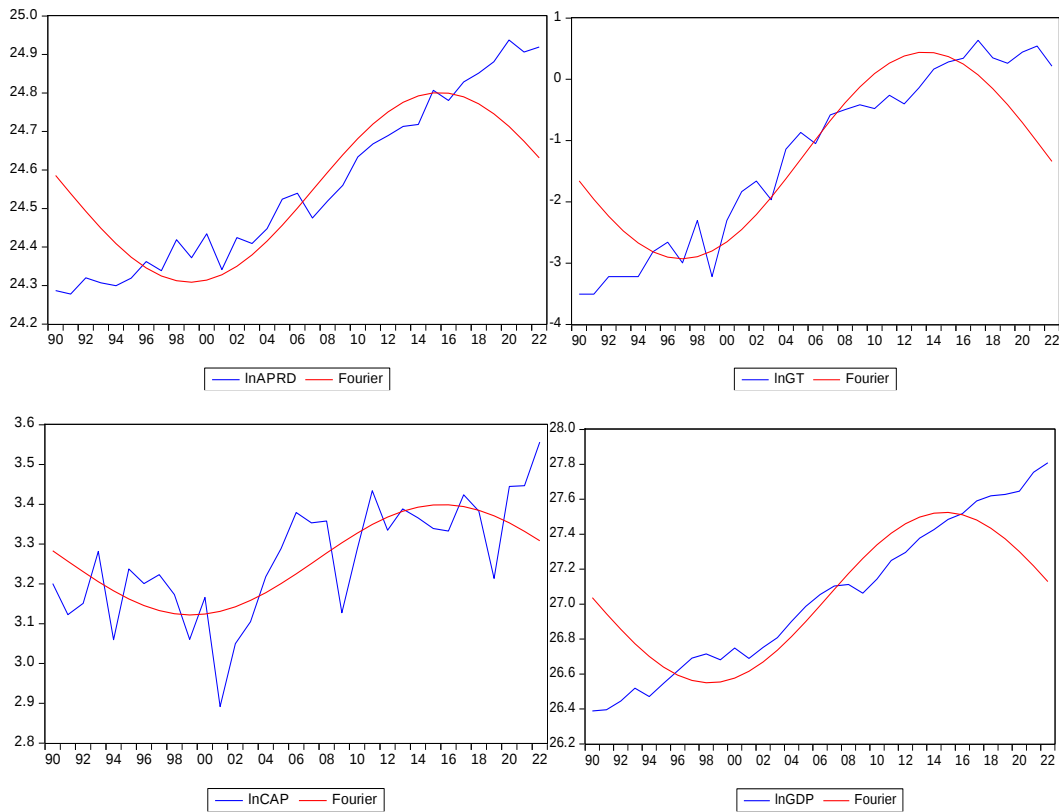
Korelasyon matrisini incelediğimizde; yeşil teknolojiler, sermaye ve ekonomik büyümenin tarımsal katma değerle pozitif korelasyonlu ve tarım işçilerinin ise tarımsal katma değerle negatif ilişkili olduğunu görmekteyiz. Bu sonuçlardan Türkiye’de yeşil teknoloji, sermaye oluşumu ve ekonomik büyüme arttıkça tarımsal katma değer de arttığını ve tarım işçileri arttıkça tarımsal katma değer azaldığını çıkarabiliriz. Ancak bu sonuçlar değişken ilişkileri hakkında yüzeysel bir değerlendirme olup daha derinlemesine sonuçlar analizlerden elde edilecektir. Değişkenlerin durağanlık incelemeleri yavaş gerçekleşen yapısal değişimlere duyarlı Becker vd. (2006) tarafından geliştirilen Fourier KPSS (FKPSS) birim kök testiyle gerçekleştirilmiş ve elde edilen ampirik sonuçlar Çizelge 4’te sunulmuştur.

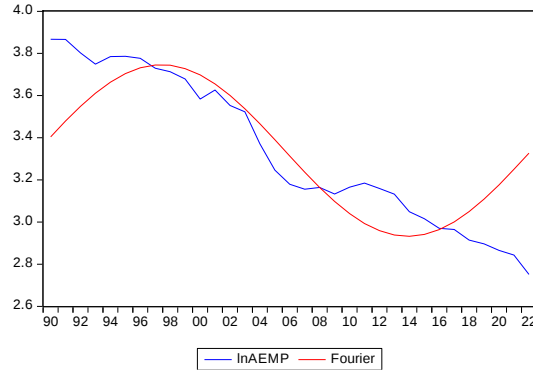
Çizelge 4. FKPSS Test Bulguları

Değişken	Frekans(k)	MinKKT	FKPSS	KPSS	F Test İst.
lnAPRD	1	0.5150	0.3599 (4)		29.1349
lnGT	1	0.1841	0.3571(4)		38.2588
lnCAP	1	0.3534	0.1505 (2)		13.4392
lnGDP	1	2.2808	0.3683 (4)		25.8150
lnAEMP	1	1.3550	0.3555(4)		30.2758
dAPRD	5	0.0562	0.5000(31)	0.5000(31)	0.9998
dGT	1	3.8889	0.2787(14)	0.1346(5)	0.6114
dCAP	4	0.4404	0.1282(7)	0.1440(4)	1.2094
dGDP	4	0.0468	0.2157(14)		4.1857
dAEMP	2	0.0502	0.2394(8)	0.0974(2)	2.9852

Not: () içleri Newey-West yöntemiyle otomatik hesaplanan bant genişliklerini gösterir. d notasyonu fark değerini ifade eder. F test istatistikleri için kritik değerler; 6.730(%1), 4.929(%5) ve 4.133(%10) şeklinde ve FKPSS testi için tablo değerleri (k=1, N=100); 0.269(%1), 0.172(%5) ve 0.131(%10) şeklindedir (Becker vd, 2006).

Çizelge 4'ü incelediğimizde; yapısal geçişleri hesaba katan trigonometrik terimleri test eden F test istatistikleri tüm değişkenler için kritik değerlerden büyüktür. Bu sonuç değişkenlerin doğrusal olmayan yapılarını doğrularken FKPSS testinin uygulanabilirliğini göstermektedir. Değişkenlerin frekansları 1 olarak hesaplanmış ve tüm FKPSS sonuçları tablo değerlerinden büyük olarak bulunmuştur. Düzeyde birim kök içeren değişkenler ilk fark değerinde durağanlaşmıştır. I(1) durağanlık derecesine sahip değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkinin varlığı yine yavaş gerçekleşen yapısal değişimlere duyarlı Banarjee vd. (2017) tarafından geliştirilen Fourier ADL (FADL) eş bütünleşme testiyle sınanmış ve bulgular Çizelge 5'te sunulmuştur. Görsel 3'te değişkenlerin yapısal değişimle birlikte evrimleri gösterilmektedir.

Görsel 3. Değişkenlerin Yapısal Değişimle Evrimi

Görsel 3'te tüm değişkenler analiz dönemi boyunca trigonometrik terimlerin yakaladığı yapısal değişimle birlikte hareket etmektedir. Daha önce belirttiğimiz F test istatistiklerinin sonuçlarına göre trigonometrik terimlerin anlamlılığını grafiklerden de görebilmekteyiz. Tarımsal büyüme (lnAPRD), yeşil teknoloji (lnGT), sermaye oluşumu (lnCAP) ve ekonomik büyüme (lnGDP) grafiklerinde ortak olan dip noktalar açıkça 2001 Türkiye Ekonomik Krizi, 2008 Küresel Ekonomik Krizi ve 2019'daki Covid-19 küresel salgınına atıf yapmaktadır. Dört değişken de belirtilen kriz ve salgın dönemlerinde aşağı yönlü kırılma yaşamıştır. Türkiye'de kriz dönemlerinde en çok etkilenen değişken sermaye oluşumudur. Kriz ve salgın dönemlerinde çok keskin düşüşler gerçekleşmiştir. Tarımsal büyüme, ekonomik büyüme ve yeşil teknolojiler analiz dönemi boyunca kriz dönemleri dışında sürekli artış trendindedir. Tarım işçileri ise (lnAEMP) 90'lı yıllardan itibaren sürekli aşağı yönlü bir trende sahiptir.

Çizelge 5. FADL Eşbütünleşme Test Bulguları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler	Frek(k)	Min-AIC	FADL Test İst.
lnAPRD(2)	lnGT(3) lnCAP(1) lnGDP(3) lnAEMP(2)	1	-4.7848	-5.6935

Not: FADL test istatistiğinin kritik değerleri (k=1, n=4); -5.383 (%1), -4.698(%5) ve -4.333(%10) şeklindedir.

Çizelge 5'teki FADL eş bütünleşme testinden elde edilen test istatistiği not kısmında belirtilen kritik değerlerden mutlak değerce büyük olduğu için sıfır hipotezi reddedilir. Türkiye'de yeşil teknoloji, sermaye, ekonomik büyüme ve tarım işçileri uzun dönemde tarımsal büyüme ile ilişkili olarak bulunmuştur. Bu ilişkiye yönelik değişkenlerin katsayı tahminleri Fourier eş bütünleşme eşitliğinden hareketle FMOLS katsayı tahmincisi ile tahmin edilmiş ve bulgular Çizelge 6'da sunulmuştur.

Çizelge 6. FMOLS Katsayı Tahminleri

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-İstatistiği	Olasılık Değeri
lnGT	0.1173	0.0213	5.4942	0.0000***
lnCAP	0.3612	0.2027	1.7814	0.0853*
lnGDP	0.6706	0.6975	9.6134	0.0000***
lnAEMP	0.2222	0.0859	2.5854	0.0150**
C	23.5403	0.6795	34.6411	0.0000***
CC	0.1007	0.0150	6.6832	0.0000***
SS	0.0327	0.0270	1.2077	0.2376

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5, %10 seviyede anlamlılığı gösterir.

Katsayı tahminleri incelendiğinde; ilk olarak kosinüs teriminin (CC) $p < 0.01$ seviyede anlamlı olduğunu görmekteyiz. Bu sonuç bize FADL eş bütünleşme eşitliği ile tahmin yapabileceğimizi göstermektedir. Tüm değişkenlerin katsayıları pozitif işaretli ve anlamlı olarak tahmin edilmiştir. Türkiye’de tarımsal üretime entegre edilen yeşil teknolojiler uzun dönemde tarımsal verimliliği yaklaşık % 0.12 oranında artırmaktadır. Aynı zamanda sermaye oluşumu, ekonomik büyüme ve tarım işçileri de tarımsal üretime önemli katkılar sağlamaktadır. Tarımsal büyümeye en büyük katkıyı ekonomik büyüme sağlarken (%0.67) sermaye oluşumu (%0.36) onu izlemektedir. Tarım işçilerinin zamanla azalmasına karşın tarımsal üretime önemli katkıları yeşil teknolojilere uyumlanmış oldukları ile açıklanabilmektedir.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Birleşmiş Milletler’in sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden ikincisi SKH-2 tüm dünya ekonomilerine açlıkla mücadele, gıda güvenliği ve sürdürülebilir tarım çağrısı yapmaktadır. Bu doğrultuda sürdürülebilir tarımsal üretim, toprak, arazi ve suyu koruyan akıllı tarım uygulamaları küresel bir vizyon haline gelmiştir. Türkiye de bu anlamda 12. Kalkınma Planı’nda tarım ve gıdayı öncelikli politikalar arasında belirlemiştir. Ayrıca kalkınma planının odak noktası yeşil ve dijital dönüşümdür. Bu hedefler çalışmanın motivasyonunu oluşturmaktadır. Çalışma Türkiye’de yeşil teknolojiler, sermaye birikimi, ekonomik büyüme ve tarım işçilerinin tarımsal büyümeye etkilerini öncelikli kalkınma politikaları çerçevesinde ekonometrik olarak incelemiştir. Analizlerde yavaş gerçekleşen ekonomik yapısal değişimler dikkate alınarak Fourier teknikleri tercih edilmiştir. Değişkenlerin durağanlık sınamaları FKPSS testiyle uzun dönem ilişkileri FADL eş bütünleşme testiyle gerçekleştirilmiştir. Uzun dönem ilişkili oldukları belirlenen değişkenlerin katsayı tahminlerinde FMOLS tekniği kullanılmıştır. Elde edilen Fourier katsayı tahminlerine göre; Türkiye’de yeşil teknolojiler tarımsal katma değeri önemli ölçüde iyileştirmektedir. Ek olarak, sermaye birikimi ve ekonomik büyüme arttıkça tarımsal büyüme de anlamlı olarak artmaktadır. Tarım işçileri de yeşil teknolojik dönüşümle birlikte tarımsal katma değeri artırmaktadır. Elde edilen ampirik bulgura göre; politika yapıcılarının tarımsal üretimde yeşil teknolojik dönüşümü artırıcı tarım politikaları geliştirmeleri Türkiye’de sürdürülebilir tarım için kritik önemlidir. Bu teknolojilerin geliştirilmesine yönelik Ar-Ge çalışmaları desteklenerek artırılmalıdır. Çalışmaların uygulamaya geçirilmesi titizlikle takip edilmelidir. Çiftçilerin yeşil teknolojiye erişimini kolaylaştırıcı finansman yaratılarak sübvansiyonlarla desteklenmelidir. Tarım işçilerinin dijital okuryazarlığını artırmak için eğitim fırsatları yaratılmalıdır.

KAYNAKÇA

Azizoglu, U. ve Karabörklü, S. (2021). *Role of recombinant DNA technology to improve the efficacy of microbial insecticides*. In *Microbes for Sustainable Insect Pest Management: Hydrolytic Enzyme & Secondary Metabolite—Volume 2* (pp. 159-182). Cham: Springer International Publishing.

Banerje, P., Arcabic, V. ve Lee, H. (2017). Fourier ADL cointegration test to approximate smooth breaks with new evidence from crude oil market. *Econometric Modelling*, 67, 114-124.

- Becker, R., Enders, W. ve Lee, J. (2006). A stationary test in the presence of an unknown number of smooth breaks. *Journal of Time Series Analysis*, 27(3), 381-409.
- Demirkol, E. C. (2022). Impacts of modern agriculture on environment and sustainable agriculture. *Journal of Life Economics*, 9(3), 171-182.
- EOS, (2024). Agricultural Technologies & Advanced Ways Of Farming. EOS Data Analytics. <https://eos.com/blog/agricultural-technology/> (Erişim Tarihi: 14.07.2025)
- Grain Chain, (2023). The Green Revolution and Sustainability in Agriculture. <https://grainchain.medium.com/the-green-revolution-and-sustainabilityin-agriculture-c19f9cf7f228> (Erişim Tarihi: 14.07.2025)
- Guo, Z. ve Zhang, X. (2023). Carbon reduction effect of agricultural green production technology: A new evidence from China. *Science of the Total Environment*, 874, 162483.
- Kazgan, G. (1999). *1980'lerde Türk Tarımında Yapısal Değişme*. In O. Baydar ed. 75. Yılda Köylerden Şehirlere. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Koç, Ö. F. (2022). Tarım 4.0, Akıllı Tarım, Hassas Tarım, AgTech gibi kavramlar nedir?. *Agricultural Artificial Intelligence & Autonomy / Tarımsal Yapay Zeka ve Otonomi*.
- Kuşat, N. (2013). Yeşil sürdürülebilirlik için yeşil ekonomi: avantaj ve dezavantajları-Türkiye incelemesi. *Journal of Yaşar University*, 29(8), 4896 – 4916.
- Lowder, S. K., Skoet, J. ve Raney, T. (2016). The number, size, and distribution of farms, smallholder farms, and family farms worldwide. *World development*, 87, 16-29.
- Narin, M. (2008). Türkiye’de Uygulanan Tarımsal Destekleme Politikalarında Değişim. *Ekonomik Yaklaşım*, 19(Special Issue),183-225.
- Oral, N., Sarıbal, O. ve Şengül, H. (2013). *Cumhuriyet Döneminde Uygulanan Tarım Politikaları*. In N. Oral ed. Türkiye’de Tarımın Ekonomi-Politiği 1923-2013. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Bursa Şubesi ve NotaBene Yayınları.
- SBB, (2022). <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Sekizinci-Bes-Yillik-Kalkinma-Plani-Tarimsal-Politikalar-ve-Yapisal-Duzenlemeler-OIK-Raporu.pdf>, (Erişim Tarihi: 17.07.2025).
- Sargın, S. ve Dursun, Y. (2024). The effect of environmental ethics awareness, ecological intelligence and the love of nature on sustainable consumption behavior. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(2), 290-313. <https://doi.org/10.30855/gjeb.2024.10.2.007>
- Şahinöz, A. (2010). Yeni Binyıl’da Yeni Tarım Politikaları. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (19) 2010: 331- 349.
- Şahinöz, A. (2011). Neolitik’ten Günümüze Tarım Ekonomi ve Politikaları: Turhan Kitabevi.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı 12. Kalkınma Planı, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Plani_2024-2028_11122023.pdf.

Van Delden, S. H., SharathKumar, M., Butturini, M., Graamans, L. J. A., Heuvelink, E., Kacira, M. ... ve Marcelis, L. F. M. (2021). Current status and future challenges in implementing and upscaling vertical farming systems. *Nature Food*, 2(12), 944-956.

Wolfert, S., Ge, L., Verdouw, C. ve Bogaardt, M. J. (2017). Big data in smart farming—a review. *Agricultural systems*, 153, 69-80.

Yavuz, F. (2017). Tarımsal Politikalar ve Destekler, Pusula, 23 Ağustos 2017.

Yavuz, F. ve Dilek, Ş. (2019). Türkiye Tarımına Yeniden Bakış. SETA Yayınları 131, İstanbul.

Yürüdü, E., Kara, H. ve Arıbaş, K. (2010). Türkiye'nin Organik (Ekolojik) Tarım Coğrafyası. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(32), 402-424.

KALKINMA POLİTİKALARI BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE TURİZMİN ÇEVRESEL ETKİLERİ

Doç. Dr. Nazife Özge BEŞER

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, nokilic@agri.edu.tr, ORCID ID:0000-0002-6738-3638

Bağımsız Araştırmacı, Dr. Meral ÇABAŞ

dogacabas@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3335-3297

ÖZET

Bu çalışma Türkiye özelinde öncelikli kalkınma alanı olarak belirlenen turizmin çevreye etkilerini ekonometrik olarak incelemektedir. Turizmi temsilen uluslararası gelen turist sayısına (TOU) ek olarak ekonomik büyüme (GDP) ve nüfusun (POP) çevresel etkilerinin de incelendiği çalışma 1995-2024 yılları arası yıllık verileri içermektedir. Çevre, kapsamlı ekolojik ayak izi (EFP) göstergesi ile temsil edilmekte ve analizler trigonometrik terimler yardımıyla Fourier yaklaşımını benimsemektedir. Birim kök sınaması FKPSS testiyle gerçekleştirilirken uzun dönem ilişkiler FADL eş bütünleşme testiyle test edilmiştir ve regresyon katsayıları FMOLS tekniği ile tahmin edilmiştir. Elde edilen ekonometrik bulgular ışığında tüm değişkenler uzun dönem ilişkiye sahiptir. Regresyon katsayı sonuçları, Türkiye’de turizmin ekolojik ayak izini önemli derecede artırarak çevreye zarar verdiğini göstermektedir. Ekonomik büyümenin de paralel olarak çevre tahribatı yapması turizmin ekonomik büyümeye katkı sağlayarak çevre tahribatını tetiklediğine işaret etmektedir. Nüfus değişkenine ait uzun dönem katsayısının negatif ve anlamlı çıkması ekolojik ayak izini azaltarak çevreyi iyileştirdiğini göstermektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda turizm sektörünün sürdürülebilirliği adına acilen yeşil dijital dönüşüme entegre edilmesi kaçınılmazdır. Tüm turizm sektörü paydaşlarının yeşil teknolojilere ulaşımını kolaylaştıran ve çevre dostu teknolojilere uyumlanmalarını sağlayan turizm politikaları geliştirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma Politikaları, Ekolojik Ayak İzi, Turizm, Fourier Yaklaşımı

ENVIRONMENTAL IMPACTS OF TOURISM IN TURKIYE IN THE CONTEXT OF DEVELOPMENT POLICIES

ABSTRACT

This study econometrically examines the environmental impacts of tourism, which has been determined as a priority development area in Türkiye. In addition to the number of international tourist arrivals (TOU) representing tourism, the study also examines the environmental impacts of economic growth (GDP) and population (POP). The study includes annual data between

1995 and 2024. The environment is represented by the comprehensive ecological footprint (EFP) indicator and the analyses adopt the Fourier approach with the help of trigonometric terms. While the unit root test was performed with the FKPSS test, long-term relationships were tested with the FADL cointegration test and regression coefficients were estimated with the FMOLS technique. In the light of the econometric findings, all variables have a long-term relationship. Regression coefficient results show that tourism in Türkiye damages the environment by significantly increasing its ecological footprint. The fact that economic growth also causes environmental destruction indicates that tourism contributes to economic growth and triggers environmental destruction. The negative and significant long-term coefficient of the population variable indicates that the environment is improved by reducing the ecological footprint. In line with these results, it is inevitable to urgently integrate the tourism sector into the green digital transformation for the sake of sustainability. Tourism policies should be developed that facilitate access to green technologies for all tourism sector stakeholders and enable them to adapt to environmentally friendly technologies.

Keywords: Development Policies, Ecological Footprint, Tourism, Fourier Approach

1. GİRİŞ

Küresel olarak turizm sektörü; konaklama, ulaştırma, inşaat ve hizmet gibi pek çok alt sektörü doğrudan etkileyerek çok yönlü bir büyüme dinamiğine dönüşmüştür. Bu büyüme yalnızca makroekonomik göstergeleri etkilemekle kalmamış, aynı zamanda sosyal yapıdan çevresel dengeye kadar pek çok alan üzerinde de etkili olmuştur (WTTC, 2020). Örneğin, 1950 yılında yalnızca 25 milyon olan uluslararası turist sayısının 2019 yılı itibarıyla 1,4 milyarı aşması, sektörün küresel ölçekte ulaştığı ekonomik hacmi açıkça ortaya koymaktadır (Freitas, 2017). Bu gelişme, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından döviz kazancı sağlama, ödemeler dengesi açıklarını kapatma, doğrudan yabancı yatırımı çekme ve istihdam yaratma gibi çok boyutlu faydalar üretmektedir (Brida vd., 2016).

Bu küresel eğilimden doğrudan etkilenen ülkelere biri olan Türkiye, sahip olduğu zengin tarihi ve kültürel mirası, doğal güzellikleri ve dört mevsimi bir arada sunan coğrafi yapısıyla, uzun yıllardır uluslararası turizmde öne çıkan önemli destinasyonlardan biridir. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte kalkınma hedefleri doğrultusunda turizm sektörü, hem döviz girdisi sağlama hem de istihdam yaratma potansiyeli nedeniyle devlet politikaları tarafından desteklenmiş, özellikle 1963 yılında başlayan planlı kalkınma döneminden itibaren turizme yönelik kalkınma politikaları daha sistematik ve çok boyutlu bir çerçevede yürütülmüştür (Büyükalvarcı vd., 2016). Bu süreçte turizm yalnızca ekonomik büyümenin bir aracı değil, aynı zamanda bölgesel kalkınma ve sosyal entegrasyonun destekleyicisi olarak da değerlendirilmiştir (Evcin, 2017).

Ancak turizmin bu olumlu ekonomik katkıları, beraberinde çevresel maliyetleri de getirmektedir. Turistik faaliyetlerin yoğunlaştığı destinasyonlarda enerji tüketimi, su kaynakları üzerindeki baskı, arazi kullanımı değişiklikleri ve atık üretiminde artış gibi çevresel sorunlar ortaya çıkmaktadır (Gössling & Peeters, 2015; Scott vd., 2010). Özellikle kıyı bölgelerinde ve doğal koruma alanlarında plansız yapılaşmaların artması, ormansızlaşmaya ve biyolojik

çeşitlilik kaybına yol açarak ekolojik dengeyi tehdit etmektedir (Kuvan, 2010; Anser vd., 2020). Bu nedenle turizm faaliyetlerinin sürdürülebilirliği, çevresel etkilerin çok boyutlu biçimde analiz edilmesini gerektirmektedir.

Turizmin çevresel etkilerini değerlendirmek için geleneksel olarak kullanılan karbon salımı gibi tekil göstergeler, sınırlı bir bakış sunmakta ve çevre üzerindeki bütünsel etkileri tam olarak yansıtamamaktadır. Bu noktada, ekolojik ayak izi (Ecological Footprint, EF) kavramı devreye girmekte ve insan faaliyetlerinin doğa üzerindeki genel baskısını ölçme olanağı tanımaktadır (Wackernagel & Rees, 1997; Sarkodie, 2021). EF yalnızca karbon salınımlarını değil, tarım arazisi, orman, balıkçılık ve yerleşim alanı gibi birçok bileşeni dikkate alarak çevresel etkiyi çok boyutlu biçimde ortaya koymaktadır (Ulucak & Bilgili, 2018).

Turizm ile ekolojik ayak izi arasındaki ilişki üzerine yapılan araştırmalar, bu ilişkinin ülkelerin gelişmişlik düzeyi, uygulanan çevre politikaları ve turizmin yapısal özelliklerine bağlı olarak farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Literatürde bazı çalışmalar turizm faaliyetlerinin çevresel baskıyı artırdığını savunurken, diğerleri turizmin yerel ekonomiye ve sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunduğunu savunmaktadır. Örneğin, Zikirya vd. (2021), artan turistik etkinliklerin ekolojik ayak izini yükselttiğini ifade ederken, Khan ve Hou (2021) turizm büyümesinin ekolojik ayak izini azalttığı sonucuna ulaşmıştır. Zhang ve Liu (2019), NSEA-10 ülkeleri üzerine gerçekleştirdikleri analizde turizm gelişiminin çevresel bozulmayı tetiklediğini ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Lv ve Xu (2023), 97 ülkeyi kapsayan çalışmada turizmin çevresel etkisinin belirli bir kalkınma düzeyi aşıldığında azalma eğilimine girdiğini belirtmiş; Li vd. (2022) ise popüler 10 turizm destinasyonu üzerinden yürüttükleri araştırmada, turizmin çevre üzerinde bir eşik etkisi oluşturduğunu ve bu etkinin belirli bir yoğunluk seviyesinden sonra daha belirgin hale geldiğini göstermiştir.

Buna karşılık, bazı araştırmalar turizm gelişiminin çevresel baskıları azaltabileceğine dikkat çekmektedir. Örneğin, Liu vd. (2022), Pakistan özelinde gerçekleştirdikleri çalışmada turizm ile çevresel fayda arasında uzun vadeli negatif bir ilişki tespit etmiş, Guo (2024) ise 28 Asya ülkesini kapsayan analizinde, turizmin ekonomik büyüme ile ilişkili olarak çevresel sürdürülebilirliğe katkı sunduğunu belirtmiştir. Bu bulgular, turizmin çevre üzerindeki etkisinin tek yönlü ve sabit olmadığını; aksine ülkeye, döneme ve uygulanan politikalara bağlı olarak değişkenlik gösterebileceğini ortaya koymaktadır.

Turizm, Türkiye’de 12. Kalkınma Planı (2024-2028) kapsamında öncelikli kalkınma alanlarına dâhil edilerek turizm sektörünün çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin minimum seviyeye indirilmesi ve çevreyi koruyucu yaklaşımda olmasına dair politika tedbirleri oluşturulmuştur. Bu kalkınma politikası çerçevesinde çalışma, Türkiye’de uluslararası gelen turist sayıları ile ekolojik ayak izi arasındaki uzun dönem ilişkiyi ekonometrik olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Ek olarak ekonomik büyüme ve nüfusun uzun dönem ekolojik ilişkilerinin de incelendiği çalışmanın hem literatüre hem de politika yapıcılara rehber olacağı düşünülmektedir.

Çalışma giriş bölümünü takiben üç ana bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde çalışmanın veri seti ve ampirik modele yer verilmiş; üçüncü bölümde analiz bulguları değerlendirilmiş ve

tartışılmıştır. Son bölümde ise, ulaşılan sonuçlar ışığında politika yapıcılara yönelik önerilere yer verilmiştir.

2. VERİ SETİ ve MODEL

Bu çalışma Türkiye'nin 12. Kalkınma Planı (2024-2028)' nda belirlenen öncelikli kalkınma alanları kapsamında turizm (TOU), ekonomik büyüme (GDP) ve nüfusun (POP) çevreye etkilerini ekonometrik olarak incelemektedir. Analizler 1995-2024 arası yıllık verilerle gerçekleştirilmiştir. Bağımlı değişken çevreyi temsilen kişi başı ekolojik ayak izi (EFP) olarak belirlenmiştir. Analizlerde değişkenlerin doğal logaritmik formları kullanılmıştır. Değişkenlere yönelik detaylı açıklamalar Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Değişken Açıklamaları

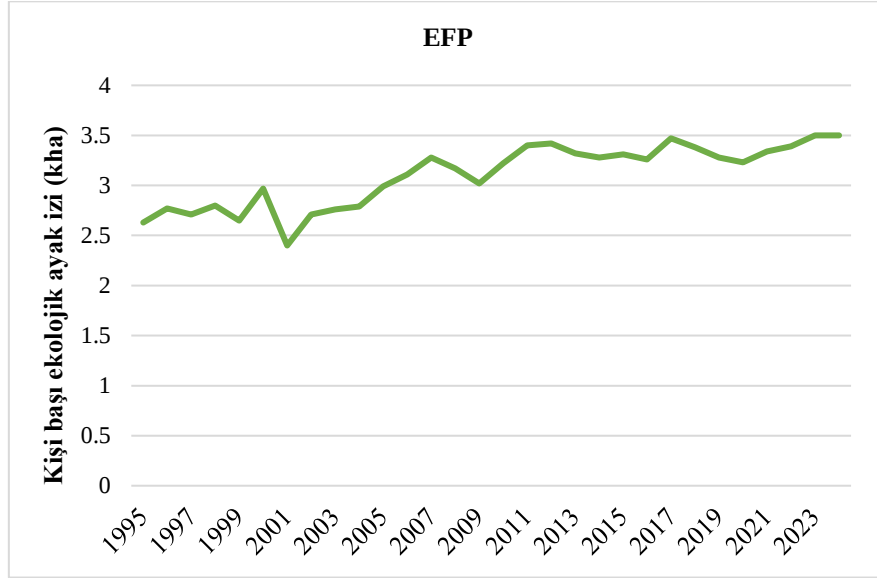
Değişkenler	Açıklamaları	Değişkenlerin Tanımları	Kaynak
EFP	Ekolojik ayak izi	Kişi başı ekolojik ayak izi (kha)	Küresel Ayak İzi Ağı
TOU	Turizm	Uluslararası turizm, gelenlerin sayısı	Dünya Kalkınma Göstergeleri
GDP	Ekonomik büyüme	Gayri safi yurtiçi hasıla (sabit 2015\$)	Dünya Kalkınma Göstergeleri
POP	Nüfus	Toplam nüfus	Dünya Kalkınma Göstergeleri

Turizm, ekonomik büyüme ve nüfusun ekolojik etkilerini belirlemek amacıyla uygulanacak ekonometrik modelin denklemi Eşitlik 1'de verilmiştir. Denklemin fonksiyon formu da Eşitlik 2'de gösterilmiştir.

$$EFP_t = f(TOU_t, GDP_t, POP_t) \quad (1)$$

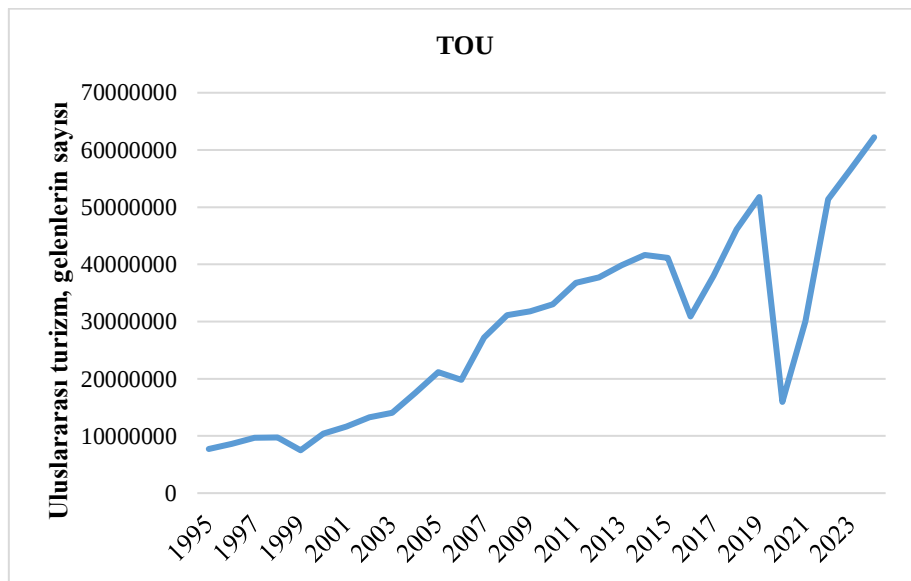
$$\ln EFP_t = \beta_0 + \beta_1 \ln TOU_t + \beta_2 \ln GDP_t + \beta_3 \ln POP_t + \mu_t \quad (2)$$

Regresyon denkleminde; β_0 sabit terim, β_1 , β_2 ve β_3 değişkenlerin eğim katsayıları, t yıllar ve μ_t hata terimidir. $\ln EFP$ bağımlı değişkenin doğal logaritması, $\ln TOU$, $\ln GDP$ ve $\ln POP$ bağımsız değişkenlerin doğal logaritmalarını temsil etmektedir. Bu çalışma, Türkiye'de turizmin sürdürülebilir olup olmadığını anlamaya odaklanmıştır. Turizmin çevresel tahribata neden olup olmadığını anlamak için bağımlı değişken olarak; yerleşim alanlarını, ekilebilir tarım arazilerini, ormanlık alanları, balıkçılık alanlarını ve otlak alanlarını dikkate alarak çevresel etkileri geniş yelpazeden değerlendiren ekolojik ayak izi göstergesi seçilmiştir (Çabaş, 2024; Çabaş vd., 2024). Görsel 1'de Türkiye'de ekolojik ayak izinin analiz dönemindeki seyri görülmektedir.

Görsel 1. Türkiye’de Ekolojik Ayak İzi, Kaynak: GFN

Modelin temel bağımsız değişkeni turizmi temsilen uluslararası gelen turist sayısı olarak seçilmiştir. Turizm su, hava, toprak ve gürültü kirliliğinin yanı sıra atık sorunları ile ekolojik tahribata neden olabilmektedir. Ayrıca arazinin ve kaynakların aşırı kullanımı nedeniyle bitki örtüsü, yaban hayatı, dağ, deniz ve sahil ortamları ile su kaynakları üzerindeki etkiler biyoçeşitlilik kaybına neden olabilmektedir (Camarda ve Grassini, 2003). Dolayısıyla tüm bu olumsuzluklar ekolojik ayak izini artırarak sürdürülebilir turizme engel teşkil edebilmektedir. Türkiye’ye uluslararası gelen turist sayısının analiz dönemindeki görünümü Görsel 2’de görülmektedir. Çizelge 2 değişkenlerin tanımlayıcı istatistiklerini göstermektedir.

Görsel 2. Türkiye’de Uluslararası Gelen Turist Sayısı, Kaynak: Dünya Bankası

Çizelge 2. Değişkenleri Tanımlayıcı İstatistikler

	EFP	GDP	POP	TOU
Ortalama	3.1020	7.02E+11	73431549	28477671
Maksimum	3.5000	1.30E+12	85518661	62210135
Minimum	2.4000	3.38E+11	61024503	7487000
Std. Sapma	0.3098	2.95E+11	7744723	16074226
Gözlem Sayısı	30	30	30	30

Tanımlayıcı istatistikleri incelediğimizde; Türkiye’de analiz dönemini boyunca kişi başı ekolojik ayak izi ortalama 3.1 kha en yüksek 3.5 kha ve en düşük 2.4 kha değerini almıştır. Ekonomik büyüme ortalama 702 milyar \$ hesaplanırken en yüksek 1.3 trilyon \$ ve en düşük 338 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde Türkiye’ye uluslararası gelen turist sayısı ortalama 28.4 milyon iken en düşük 7.4 milyon ve en yüksek 62.2 milyona ulaşmıştır. Nüfusun en düşük değeri 61.02 milyon, en yüksek değeri 85.51 milyon ve ortalama değeri 73.43 milyon olarak gözlenmiştir. Veri stimiz otuzar gözlem değerinden oluşan zaman serisidir.

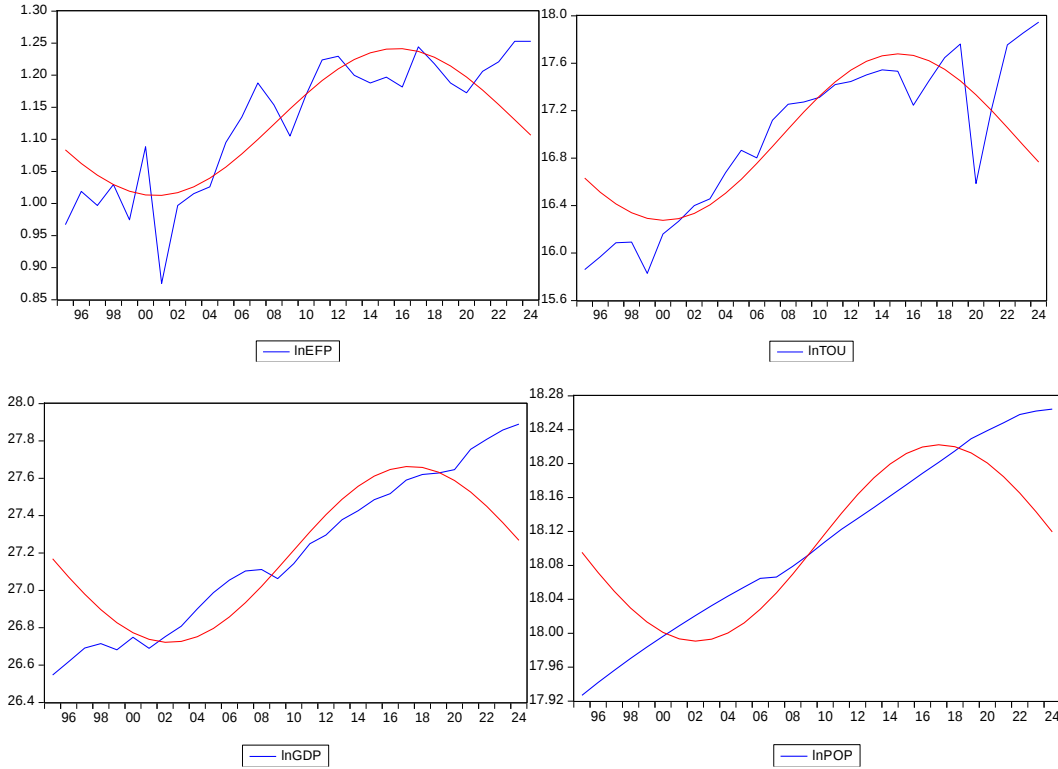
3. EKONOMETRİK BULGULAR ve TARTIŞMA

Bu bölümde ekonometrik analizlerden elde edilen sayısal bulgular raporlanarak sonuçlar tartışılmıştır. İlk olarak turizm, ekonomik büyüme ve nüfus değişkenlerinin ekolojik ayak iziyle korelasyonlarına bakılmış ve sonuçlar Çizelge 3’te gösterilmiştir. Analiz değişkenlerin birim kök incelemesi, aralarındaki uzun dönem ilişki testi ve son olarak uzun dönem ilişkiye ait katsayı tahminiyle devam etmiştir.

Çizelge 3. Değişkenler Arasındaki Korelasyon

	EFP	TOU	GDP	POP
EFP	1			
TOU	0.2252	1		
GDP	0.7224	0.3434	1	
POP	-0.1196	-0.1090	-0.0486	1

Korelasyon matrisinden Türkiye’de turizm ve ekonomik büyümenin ekolojik ayak iziyle pozitif ilişkili nüfusun ise negatif ilişkili oldukları anlaşılmaktadır. Buradan turizmin ve ekonomik büyümenin ekolojik ayak izini artırarak çevreye zarar verirken nüfusun ekolojik ayak izini azaltarak çevreyi iyileştirmeye katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar önsel tahminler olmakla beraber daha detaylı ve etkin sonuçlar analiz çıktılarından alınacaktır. Ekonometrik analizlerde Fourier fonksiyonları yardımıyla Türkiye ekonomisinin yavaş gerçekleşen yapısal değişimleri yakalanmaya çalışılmıştır. Görsel 3 değişkenlerin Fourier fonksiyonlarıyla birlikte seyrini göstermektedir.

Görsel 3. Değişkenlerin Yapısal Değişimle Evrimi

Ekolojik ayak izi, turizm ve ekonomik büyümeye ait grafiklerden 2001’de Türkiye’de yaşanan ekonomik krizin, 2008’de tüm dünyayı etkisi altına alan küresel ekonomik krizin ve 2019 yılında yine tüm dünyada etkileri ağır olarak hissedilen Kovid-19 salgınının ekonomik etkileri açıkça görülmektedir. Ekolojik ayak izinde en büyük iyileşme 2001 yılındaki krizle yaşanırken, turizm sektörü Kovid-19 salgınından sonra büyük zarara uğrayarak aşağı yönlü büyük bir kırılma yaşamıştır. Turizm sektörünün bir dip noktası da 2016 yılında Türkiye’de yaşanan 15 Temmuz darbe girişimine işaret etmektedir. Değişkenlerin durağanlık sınaması Fourier KPSS (Becker vd., 2006) testi ile gerçekleştirilmiş ve elde edilen bulgular Çizelge 4’te gösterilmiştir.

Çizelge 4. FKPSS Test Bulguları

Değişken	Frekans(k)	MinKKT	FKPSS	KPSS	F Test İst.
lnEFP	1	0.1128	0.3446 (2)		23.6040
lnTOU	1	5.1828	0.3791(3)		19.2299
lnGDP	1	1.7854	0.3562 (4)		25.1783
lnPOP	1	0.1225	0.3555(4)		22.1569
dEFP	5	0.1001	0.3191(16)	0.5000(28)	0.9277
dTOU	3	2.5086	0.3267(19)	0.4827(27)	0.3515
dGDP	3	0.0393	0.3370(20)	0.1688(6)	3.0668
dPOP	2	0.0002	0.1412(2)		6.5476

Not: () içleri Newey-West yöntemiyle otomatik hesaplanan bant genişliklerini gösterir. d notasyonu fark değerini ifade eder. F test istatistikleri için kritik değerler; 6.730(%1), 4.929(%5) ve 4.133(%10) şeklinde ve FKPSS testi için tablo değerleri (k=1, N=100); 0.269(%1), 0.172(%5) ve 0.131(%10) şeklindedir (Becker vd, 2006).

Çizelge 4’e göre; tüm değişkenlerin F test istatistiklerinin anlamlı olması trigonometrik terimlerin çalıştığını göstermektedir. Bir başka ifade ile “Doğrusal olmayan trend yoktur.”

temel hipotezi reddedilmektedir. Seriler doğrusal olmayan trend özelliğine sahiptir. Yine tüm FKPSS test istatistiklerinin tablo değerlerinden büyük çıkması “*Seri durağandır.*” temel hipotezini reddederek tüm serilerin düzeyde birim kök içerdiklerini göstermektedir. Serilerin ilk farklarına tekrar FKPSS testi uygulanmış ve dEFP, dTOU ve dGDP serileri için trigonometrik terimlerin çalışmadığı görülmüştür. Dolayısıyla bu serilere standart KPSS test uygulanmış ve durağanlaştıkları tespit edilmiştir. Nüfus (dPOP) değişkenine ait serinin trigonometrik terimi çalıştığı için FKPSS testine bakılmış ve durağan olduğu tespit edilmiştir. Tüm değişkenler ilk farkında durağanlaşmıştır. Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişki Banarjee vd. (2017)’nin geliştirdiği FADL eş bütünleşme testiyle incelenmiş ve sonuçlar Çizelge 5’te gösterilmiştir.

Çizelge 5. FADL Eşbütünleşme Test Bulguları

Açıklanan Değişken	Açıklayıcı Değişkenler	Frekans (k)	Min-AIC	FADL İst.
lnEFP(1)	lnTOU(1) lnGDP(1) lnPOP(2)	1	-3.2455	-4.1959

Not: FADL test istatistiğinin tablo değerleri (k=1, n=3, N=100); -5.17 (%1), -4.51(%5) ve -4.17(%10) şeklindedir.

Çizelge 5’e göre; FADL test istatistiğinin tablo değerinden mutlak değerce büyük olması “*Değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi yoktur.*” şeklindeki temel hipotezi reddetmektedir. Türkiye’de turizm, ekonomik büyüme ve nüfus değişkenleri ekolojik ayak izi ile uzun dönem ilişkiye sahiptir. Bu ilişkiye dair regresyon tahminleri FMOLS tekniği ile yapılmış olup FADL eş bütünleşme denkleminde yararlanılmıştır. Sonuçlar Çizelge 6’da gösterilmiştir.

Çizelge 6. FMOLS Tahmin Bulguları

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-İstatistiği	Olasılık
lnGDP	0.3775	0.1249	3.0218	0.0057***
lnPOP	-1.2485	0.4892	-2.5520	0.0172**
lnTOU	0.1066	0.0212	5.0224	0.0000***
C	11.652	5.6125	2.0762	0.0483**
CC	-0.0493	0.0104	-4.7127	0.0001***
SS	-0.0029	0.0126	-0.2326	0.8181

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5, %10 seviyede anlamlılığı gösterir.

Katsayı tahminlerini incelediğimizde; kosinüs (CC) teriminin anlamlı olması FADL denkleminin uygun olduğunu göstermiştir. Turizm değişkeninin katsayısı pozitif ve anlamlı bulunurken ekonomik büyümeye ait katsayı da paralel olarak pozitif ve anlamlı çıkmıştır. Bu sonuç Türkiye’de turizmin ekolojik ayak izini önemli derece artırdığını ayrıca ekonomik büyümeye katkı sağlayarak dolaylı yönden çevresel tahribata yol açtığını göstermektedir. Uzun dönemde uluslararası gelen turist sayısındaki 1 birimlik artış ekolojik ayak izini %0.10 düzeyinde artırırken ekonomik büyümede gerçekleşen 1 birimlik artış da ekolojik ayak izini %0.37 düzeyinde artırmaktadır. Turizmin çevresel hasara yol açtığı sonucu, Zhang ve Liu (2019) ile Zikirya vd. (2021) çalışmalarıyla uyumlu olarak bulunmuştur. Nüfus değişkeninin katsayısının negatif ve anlamlı olarak tahmin edilmesi nüfusun ekolojik ayak izini uzun

dönemde düşürerek çevreyi iyileştirici özellikte olduğuna işaret etmektedir. Bu sonuç toplumun çevresel farkındalığının oluştuğunu ve çevre dostu kararlara sahip olduğunu göstermektedir.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Türkiye'nin öncelikli kalkınma politikaları çerçevesinde bu çalışmada; turizm, ekonomik büyüme ve nüfusun çevreye etkileri ampirik olarak incelenmiştir. Ekonometrik yöntemler yavaş yapısal değişimleri yakalama yeteneğine sahip Fourier fonksiyonlarına dayanmaktadır. Değişkenlerin durağanlıkları FKPSS testi, uzun dönem ilişkileri FADL eş bütünleşme testi ile incelenmiş ve uzun dönem katsayıları FMOLS tahmincisi ile tahmin edilmiştir. Elde edilen sonuçlar tüm değişkenlerin uzun dönem ilişkili olduklarını doğrulamaktadır. Regresyon katsayıları, turizmin uzun dönemde ekolojik ayak izini önemli derecede artırdığını aynı zamanda ekonomik büyümeye katkı sağlama kanalıyla dolaylı olarak da çevre tahribatına neden olduğunu göstermiştir. Nüfus değişkene ait katsayının negatif ve anlamlı olarak tahmin edilmesi toplumun ekolojik ayak izini düşürerek çevreyi iyileştirmeye katkı sağladıklarına vurgu yapmaktadır.

Türkiye özelinde gerçekleştirilen bu çalışma, turizm ile ekolojik ayak izi arasındaki ilişkinin ülkeye özgü çevresel, ekonomik ve yapısal faktörlere bağlı olarak değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda politika yapıcılarının, turizm faaliyetlerini desteklerken çevresel sürdürülebilirliği göz ardı etmemesi gerekmektedir. Turizmin uzun vadede sürdürülebilir kalkınmaya katkı sunabilmesi için çevresel etkilerin bütüncül biçimde değerlendirilmesi ve ekolojik ayak izi göstergesi gibi çok boyutlu ölçütlerin karar süreçlerine entegre edilmesi önem arz etmektedir. Ayrıca, plansız yapılaşmaların önlenmesi, doğal kaynakların korunması ve çevre dostu turizm uygulamalarının yaygınlaştırılması yönünde politika geliştirilmesi, hem çevresel dengeyi koruyacak hem de turizmin ekonomik potansiyelinin sürdürülebilir şekilde kullanılmasını sağlayacaktır. Turizm sektörünün çevresel etkilerini azaltmak amacıyla çevreye duyarlı düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Enerji yoğun yapısı nedeniyle, sektörde yenilenebilir enerji kullanımının teşvik edilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, hükümet destekli temiz enerji uygulamaları çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasında kilit rol oynamaktadır. Turizm işletmelerinde yenilenebilir enerji, su arıtımı ve enerji verimliliği sağlayan teknolojilerin kullanımını yaygınlaştırmak amacıyla vergi indirimleri ve finansal teşvik mekanizmaları geliştirilmelidir. Yeşil sertifikalı işletmelerin desteklenmesi, enerji tasarruflu yapılar, su tasarrufu sistemleri ve atık geri dönüşüm altyapısına sahip tesislerin yaygınlaştırılması çevre dostu turizmin güçlenmesine katkı sağlayacaktır. Bunun yanı sıra, etkili atık yönetimi ve geri dönüşüm sistemleriyle doğal kaynakların tüketimi azaltılmalıdır.

KAYNAKÇA

Anser, M. K., Yousaf, Z., Nassani, A.A., Abro, M.M.Q., Zaman, K. ve Kabbani, A. (2021). Evaluating Ecological Footprints through Inbound Tourism, Population Density, and Global Trade. Polish Journal of Environmental Studies, 30(1), 555-560.

- Banerje, P., Arcabic, V. ve Lee, H. (2017). Fourier ADL cointegration test to approximate smooth breaks with new evidence from crude oil market. *Econometric Modelling*, 67, 114-124.
- Becker, R., Enders, W. ve Lee, J. (2006). A stationary test in the presence of an unknown number of smooth breaks. *Journal of Time Series Analysis*, 27(3), 381-409.
- Brida, J. G., Cortes-Jimenez, I. ve Pulina, M. (2016). Has the Tourism-Led Growth Hypothesis Been Validated? A Literature Review. *Current Issues in Tourism*, 19(5), 394-430.
- Büyüksalvarcı, A., Şapcılar, M. C. ve Bayrakcı, S. (2016). Kalkınma Planları Kapsamında Turizm Endüstrisinin Değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, (11), 186-201.
- Camarda, D. ve Grassini, L. (2003). Environmental impacts of tourism.
- Çabaş, M. (2024). Avustralya’da Yenilenebilir Enerji ve Yeşil teknolojiler ile Sürdürülebilir Çevre Arasındaki Fourier Tabanlı Bağlantı. *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal*, (53), 38-50.
- Çabaş, M., Beşer, N. Ö., Ayaydın, H., Barut, A. ve Magazzino, C. (2024). Greening the OECD: unravelling the complex relationship between natural resource efficiency, technological innovation and population density on ecological footprint. *Geological Journal*. <https://doi.org/10.1002/gj.5103>
- Evcin, E. (2017). Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Döneminde Turistik Tanıtım ve Propaganda Faaliyetleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 32: 95-160
- Freitas, C. R. (2017). Tourism Climatology Past and Present: A Review of the Role of the ISB Commission on Climate, Tourism and Recreation. *International Journal of Biometeorology*, 61, 107-114.
- Gössling, S. ve Peeters, P. (2015). Assessing Tourism’s Global Environmental Impact 1900-2050. *Journal of Sustainable Tourism*, 23(5), 639-659.
- Guo, B. (2024). Evaluating the mitigating potential of tourism on economic growth-induced ecological footprint: Insights from Asian countries. *Heliyon*, 10(21).
- Khan, I. ve Hou, F. (2021). The dynamic links among energy consumption, tourism growth, and the ecological footprint: the role of environmental quality in 38 IEA countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 28(5), 5049-5062.
- Kuvan, Y. (2010). Mass Tourism Development and Deforestation in Turkey. *Anatolia*, 21(1), 155-168.
- Li, X., Meo, M. S., Aziz, N., Arain, H. ve Ferraz, D. (2022). Effects of inbound tourism on the ecological footprint. An application of an innovative dynamic panel threshold model. *Frontiers in Environmental Science*, 10, 910999. <https://doi.org/10.3389/fenvs.2022.910999>
- Liu, Y., Sadiq, F., Ali, W. ve Kumail, T. (2022). Does tourism development, energy consumption, trade openness and economic growth matters for ecological footprint: Testing the

Environmental Kuznets Curve and pollution haven hypothesis for Pakistan. *Energy*, 245, 123208. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2022.123208>

Lv, Z. ve Xu, T. (2023). Tourism and environmental performance: New evidence using a threshold regression analysis. *Tourism Economics*, 29(1), 194-209. <https://doi.org/10.1177/13548166211042450>.

Scott, D., Peeters, P. ve Gössling, S. (2010). Can Tourism Deliver Its “Aspirational” Greenhouse Gas Emissions Reduction Targets?. *Journal of Sustainable Tourism*, 18, 393-408.

Wackernagel, M. ve Rees, W. (1996). *Our Ecological Footprint: Reducing Human Impact on the Earth*. Philadelphia, PA: New Society Publishers.

WTTC (World Travel & Tourism Council) (2018). *Travel & Tourism Economic Impact 2018*.

Zhang, S. ve Liu, X. (2019). The roles of international tourism and renewable energy in environment: new evidence from Asian countries. *Renewable energy*, 139, 385-394. <https://doi.org/10.1016/j.renene.2019.02.046>

Zikirya, B., Wang, J. ve Zhou, C. (2021). The relationship between CO2 emissions, air pollution, and tourism flows in China: A panel data analysis of Chinese Provinces. *Sustainability*, 13(20), 11408.

ZİHİNSEL SAĞLIK UYGAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİNDE KÜRESEL BULANIK ENTROPY-CODAS ENTEGRASYONU

Doç. Dr., Umut AYDIN

İstanbul Ticaret Üniversitesi, uaydin@ticaret.edu.tr - 0000-0003-4802-8793

ÖZET

Bu çalışmada, bireylerin psikolojik iyi oluşunu destekleyen zihinsel sağlık mobil uygulamaları, çok kriterli karar verme (ÇKKV) çerçevesinde küresel bulanık küme ortamda değerlendirilmiştir. Mindfulness, Calm, Headspace, Moodpath ve Sanvello uygulamaları; kullanıcı deneyimi, gizlilik ve veri güvenliği, entegrasyon kapasitesi, bilimsel geçerlilik, kişisel sağlık kaydı, teknik stabilite, freemium modeli ve mobil veri kullanımı olmak üzere sekiz kriter doğrultusunda analiz edilmiştir. Belirsizliğin ve öznel yargıların daha esnek şekilde modellenmesine olanak tanıyan küresel bulanık küme yaklaşımı, karar vericilerin değerlendirmelerini daha gerçekçi biçimde ifade etmelerine olanak sağlamıştır. Kriter ağırlıkları, bilgi içeriğine dayalı objektif bir yöntem olan ENTROPY (Information Entropy Method) ile hesaplanmış, alternatiflerin sıralanmasında ise ayırım gücü yüksek, çok kriterli karar analiz yöntemlerinden biri olan CODAS (Combinative Distance-Based Assessment) kullanılmıştır. ENTROPY yöntemi sonucunda en yüksek bilgi içeriğine sahip kriterin “kişisel sağlık kaydı” olduğu belirlenmiş, bu durum kullanıcıların uygulamalardan beklentisinin sadece anlık destek değil aynı zamanda düzenli sağlık verisi takibi olduğunu ortaya koymuştur. CODAS sıralamasında en yüksek performansı gösteren alternatif ise Moodpath olmuştur; özellikle duygu günlüğü, psikolojik tarama ve takip özellikleri sayesinde birçok kriterde üstün performans sergilemiştir. Elde edilen sonuçlar, zihinsel sağlık alanında geliştirilecek dijital çözümler için hem kullanıcı ihtiyaçlarını hem de karar destek mekanizmalarını esas alan çok boyutlu bir yaklaşım sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Çok Kriterli Karar Verme, Küresel Bulanık Küme, Zihinsel Sağlık Uygulamaları.

1. GİRİŞ

Son yıllarda, dijital sağlık teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla birlikte bireylerin yalnızca fiziksel değil, zihinsel iyi oluşlarını da destekleyen mobil uygulamaların sayısı hızla artmıştır. Zihinsel sağlık mobil uygulamaları, kullanıcılara stres yönetimi, farkındalık (mindfulness), duygu takibi ve psikolojik destek gibi çeşitli araçlar sunarak bireysel düzeyde psikolojik iyilik halinin korunmasına katkı sağlamaktadır. Ancak bu uygulamaların sayısal değerlendirmesi, sistemlerin çok boyutlu yapısını sayısal ve sistematik şekilde analiz etmeye imkân tanısa da, değerlendirme ortamlarındaki belirsizlik ve öznel yargılar karar sürecini karmaşıklıştırabilmektedir. Bu nedenle, klasik sayısal yöntemlerin ötesine geçerek belirsizlik ortamına uygun mantık tabanlı çok kriterli karar verme (ÇKKV) yaklaşımlarının kullanılması önem kazanmaktadır.

Bu kapsamda, çalışmanın karar ortamı küresel bulanık küme (KBK) teorisi üzerine inşa edilmiştir. Zadeh [1] tarafından önerilen klasik bulanık kümeler, tekil üyelik derecesine dayalı temel bir çerçeve sunarken; Atanassov [2] tarafından geliştirilen İntuitionistik Bulanık Kümeler (IFS), üyelik ve üyelik dışı dereceleri birlikte ele alarak modele ek bir ifade boyutu kazandırmıştır. Daha sonra Yager [3] tarafından sunulan Pisagor Bulanık Kümeler (PFS) bu yapıyı kareli toplama genelleyerek belirsizliğin temsilde daha esnek bir yaklaşım sağlamıştır. Ancak bu modellerin tümü, belirsizliği yalnızca iki boyutlu düzlemde temsil etmektedir. Buna karşın, küresel bulanık kümeler, üyelik (μ), üyelik dışı (ν) ve tereddüt (π) derecelerini eşzamanlı olarak tanımlayabilen ve bu derecelerin kareli toplamının 1'e eşit ya da daha küçük olmasını gerektiren yapısı sayesinde karar vericinin belirsizlik algısını çok daha gerçekçi biçimde ifade etmesine olanak tanımaktadır. Bu yaklaşım, özellikle çelişkili ve kararsız ifadelerin bulunduğu durumlarda karar vericilerin tereddütlerini doğrudan modele yansıtmakta ve karar kalitesini artırmaktadır [4].

Bu çalışmada, bireylerin zihinsel sağlıklarını desteklemeyi amaçlayan beş mobil uygulama—Mindfulness, Calm, Headspace, Moodpath ve Sanvella—sekiz temel kriter doğrultusunda değerlendirilmiştir: kullanıcı deneyimi, gizlilik ve veri güvenliği, entegrasyon kapasitesi, bilimsel geçerlilik, kişisel sağlık kaydı, teknik stabilite, freemium modeli ve mobil veri kullanımı. Kriterlerin ağırlıkları, bilgi içeriğine dayalı nesnel bir yöntem olan Entropy ile belirlenmiştir. Entropy yöntemi, Shannon [5] tarafından geliştirilen bilgi kuramına dayalı olup, her kriterin sağladığı bilgi çeşitliliğini ölçerek nesnel ağırlıkların hesaplanmasını sağlar. Alternatiflerin sıralanmasında ise Combinative Distance-Based Assessment (CODAS) yöntemi kullanılmıştır. CODAS, Ghorabae ve diğ. [6] tarafından literatüre kazandırılmış olup, alternatiflerin negatif-ideal çözüme olan hem Taxicab (L1) hem de Euclidean (L2) mesafelerine göre değerlendirilmesi sayesinde güçlü bir ayırım kapasitesi sunmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, küresel bulanık küme ortamında Entropy ve CODAS entegrasyonunu kullanarak zihinsel sağlık uygulamalarının kapsamlı bir değerlendirmesini sunmakta ve hem kullanıcı ihtiyaçlarını hem de sistemsel gereklilikleri esas alan çok boyutlu bir karar destek modeli önermektedir.

2. NÜMERİK UYGULAMALAR

Bu çalışmada, karar vericilerin belirsizliğe dayalı değerlendirmeleri küresel bulanık kümeler (Spherical Fuzzy Sets – SFS) yaklaşımıyla modellenmiştir. SFS yapısı, karar vericilerin

değerlendirmelerini üçlü bir yapı ile (üyelik – μ , üyelik dışılık – ν ve tereddüt – π) ifade etmesine olanak tanır. Bu üç değerın karelerinin toplamı 1'i geçmemelidir ($\mu^2 + \nu^2 + \pi^2 \leq 1$). Bu özellik sayesinde model, karar vericilerin belirsizlik ve bilgi eksikliğini daha esnek biçimde yansıtabilmektedir. Bu çalışmada kullanılan aritmetik işlemler, Kutlu Gündoğdu ve Kahraman (2019) tarafından tanımlanan küresel bulanık sayı teorisine dayanmaktadır.

Analiz sürecinde değerlendirmeye alınan alternatifler, bireysel psikolojik refahı artırmayı amaçlayan beş mobil zihinsel sağlık uygulamasından oluşmaktadır: Mindfulness (A1), Calm (A2), Headspace (A3), Moodpath (A4) ve Sanvello (A5). Bu uygulamalar, kullanıcıya duygusal destek, farkındalık egzersizleri ve psikolojik takibe yönelik çeşitli dijital hizmetler sunmaktadır. Karar verme sürecinde dikkate alınan kriterler şunlardır: K1 – Kullanıcı Deneyimi, K2 – Gizlilik ve Veri Güvenliği, K3 – Entegrasyon Kapasitesi, K4 – Bilimsel Geçerlilik, K5 – Kişisel Sağlık Kaydı, K6 – Performans ve Teknik Stabilitate, K7 – Freemium Modeli ve K8 – Mobil Veri Kullanımı. Bu kriterler, literatürde aynı kriterleri değerlendirmek için kullanılan diğer çalışmalar temel alınarak belirlenmiştir. Özellikle Baranseli ve Şafak [7], Uyanık ve Çelik [8], Değerli [9], İnal ve Çağıltay [10], Çiftçi Kıraç ve Göde [11] gibi çalışmalar, bu kriterlerin zihinsel sağlık uygulamaları bağlamında kullanılabilirliğini göstermektedir.

Her bir karar verici ($k = 1, 2, 3$), beş farklı uygulamayı ($i = 1, 2, \dots, 5$) sekiz kritere ($j = 1, 2, \dots, 8$) göre değerlendirmiştir. Bu değerlendirmeler, dilsel terimlerle ifade edilmiş ve ardından sayısal modele aktarılabilmesi için, önceden belirlenmiş karşılıklarına göre küresel bulanık sayılara dönüştürülmüştür. Bu terimlerin sayısal karşılıkları Çizelge 1'de sunulmaktadır.

Çizelge 1. Dilsel Terimler ve Küresel Bulanık Karşılıkları

Dilsel Değerler	Kısaltma	(μ, ν, π)
Kesinlikle Daha Önemli	KDO	(0.9, 0.1, 0.1)
Çok Yüksek Önemli	ÇYÖ	(0.8, 0.2, 0.2)
Yüksek Önemli	YÖ	(0.7, 0.3, 0.3)
Biraz Daha Önemli	BDÖ	(0.6, 0.4, 0.3)
Eşit Önemli	EÖ	(0.5, 0.5, 0.5)
Biraz Düşük Önemli	BDÜ	(0.4, 0.6, 0.5)
Düşük Önemli	DÖ	(0.3, 0.7, 0.3)
Çok Düşük Önemli	ÇDÖ	(0.2, 0.8, 0.2)
Kesinlikle Düşük Önemli	KDÖ	(0.1, 0.9, 0.1)

Her bir karar vericinin yaptığı dilsel değerlendirmeler sırasıyla aşağıdaki çizelgelerde detaylandırılmıştır. Bu değerlendirmeler uygulama–kriter kombinasyonları için yapılmıştır.

Çizelge 2. KV1'in Zihinsel Sağlık Uygulamaları İçin Dilsel Değerlendirmeleri

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
A1	YÖ	BDÜ	DÖ	BDÜ	BDÜ	EÖ	BDÜ	YÖ
A2	EÖ	YÖ	EÖ	BDÜ	EÖ	YÖ	DÖ	BDÜ
A3	ÇYÖ	BDÜ	BDÜ	YÖ	BDÜ	BDÜ	EÖ	EÖ
A4	YÖ	BDÜ	DÖ	DÖ	BDÜ	DÖ	BDÜ	DÖ
A5	KDO	EÖ	YÖ	BDÜ	KDO	BDÜ	YÖ	YÖ

Çizelge 3. KV2'nin Zihinsel Sağlık Uygulamaları İçin Dilsel Değerlendirmeleri

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
A1	BDÜ	BDÜ	BDÜ	DÖ	BDÜ	DÖ	BDÜ	BDÜ
A2	EÖ	YÖ	YÖ	BDÜ	DÖ	YÖ	DÖ	BDÜ
A3	YÖ	BDÜ	EÖ	BDÜ	BDÜ	EÖ	EÖ	EÖ
A4	BDÜ	BDÜ	DÖ	BDÜ	BDÜ	BDÜ	BDÜ	BDÜ
A5	ÇYÖ	KDO	YÖ	KDO	YÖ	DÖ	YÖ	YÖ

Çizelge 4. KV3'ün Zihinsel Sağlık Uygulamaları İçin Dilsel Değerlendirmeleri

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
A1	EÖ	EÖ	DÖ	BDÜ	BDÜ	DÖ	BDÜ	YÖ
A2	YÖ	YÖ	BDÜ	BDÜ	BDÜ	BDÜ	EÖ	BDÜ
A3	ÇYÖ	BDÜ	EÖ	BDÜ	EÖ	EÖ	DÖ	EÖ
A4	BDÜ	BDÜ	DÖ	DÖ	BDÜ	DÖ	BDÜ	BDÜ
A5	BDÜ	EÖ	EÖ	BDÜ	KDO	BDÜ	EÖ	YÖ

Yukarıdaki dilsel ifadeler, ilgili dilsel ölçek doğrultusunda sayısallaştırılarak (μ , ν , π) değerlerine dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm sonucunda her karar verici için küresel bulanık karar matrisi oluşturulmuş ve sonuçlar aşağıdaki çizelgelerde sunulmuştur:

Çizelge 5. KV1'in Küresel Bulanık Değerleri

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8
A1	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.4, 0.5, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)
A2	(0.8, 0.2, 0.2)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.5, 0.5, 0.3)	(0.5, 0.5, 0.3)
A3	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.4, 0.6, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.4, 0.6, 0.3)	(0.4, 0.6, 0.3)
A4	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.3, 0.7, 0.3)	(0.3, 0.7, 0.3)
A5	(0.9, 0.1, 0.1)	(0.8, 0.2, 0.2)	(0.9, 0.1, 0.1)	(0.8, 0.2, 0.2)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.4, 0.6, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.3)

Çizelge 6. KV2'nin Küresel Bulanık Değerleri

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8
A1	(0.4, 0.6, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.5, 0.5, 0.3)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.5, 0.5, 0.3)	(0.5, 0.5, 0.3)
A2	(0.5, 0.5, 0.3)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.5, 0.5, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.3)
A3	(0.8, 0.2, 0.2)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.5, 0.5, 0.3)	(0.5, 0.5, 0.3)
A4	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.5, 0.5, 0.3)	(0.5, 0.5, 0.3)	(0.5, 0.5, 0.3)	(0.5, 0.5, 0.3)
A5	(0.8, 0.2, 0.2)	(0.9, 0.1, 0.1)	(0.9, 0.1, 0.1)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.3, 0.7, 0.3)	(0.3, 0.7, 0.3)

Çizelge 7. KV3'ün Küresel Bulanık Değerleri

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8
A1	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.5, 0.5, 0.3)	(0.3, 0.7, 0.3)
A2	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.5, 0.5, 0.3)	(0.4, 0.6, 0.3)
A3	(0.8, 0.2, 0.2)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.5, 0.5, 0.3)	(0.5, 0.5, 0.3)
A4	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.5, 0.5, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.5, 0.5, 0.3)	(0.4, 0.6, 0.3)
A5	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.3)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.3)	(0.9, 0.1, 0.1)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.3, 0.7, 0.3)	(0.5, 0.5, 0.3)

Her karar vericinin değerlendirmesi eşit önemde kabul edilmiş ve eşit ağırlıklı toplulaştırma operatörü kullanılarak bu üç matris birleştirilmiştir. Ortaya çıkan birleşik karar matrisi, uygulamaların genel değerlendirmesine ilişkin daha bütüncül bir yapı sunmaktadır.

$$\tilde{A}_{ij} = \left(\frac{1}{n} \sum_{k=1}^n \mu_{ijk}, \frac{1}{n} \sum_{k=1}^n \nu_{ijk}, \frac{1}{n} \sum_{k=1}^n \pi_{ijk} \right) \quad (1)$$

Çizelge 8. Küresel Bulanık Bileşik Karar Matrisi (Toplulaştırılmış)

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8
A1	(0.6, 0.4, 0.4)	(0.4, 0.6, 0.3)	(0.7, 0.4, 0.4)	(0.6, 0.4, 0.4)	(0.5, 0.4, 0.6)	(0.4, 0.5, 0.6)	(0.4, 0.5, 0.5)	(0.6, 0.4, 0.4)
A2	(0.6, 0.4, 0.4)	(0.7, 0.3, 0.6)	(0.4, 0.4, 0.5)	(0.4, 0.6, 0.4)	(0.6, 0.4, 0.4)	(0.4, 0.4, 0.6)	(0.4, 0.5, 0.5)	(0.4, 0.5, 0.5)
A3	(0.7, 0.2, 0.2)	(0.6, 0.4, 0.5)	(0.4, 0.5, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.4, 0.5, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)
A4	(0.6, 0.5, 0.3)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.3, 0.7, 0.3)	(0.7, 0.4, 0.3)	(0.5, 0.3, 0.7)	(0.4, 0.4, 0.5)	(0.4, 0.5, 0.5)	(0.4, 0.6, 0.5)
A5	(0.8, 0.3, 0.2)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.5, 0.4, 0.3)	(0.8, 0.1, 0.4)	(0.6, 0.4, 0.5)	(0.5, 0.6, 0.4)	(0.4, 0.5, 0.5)	(0.7, 0.3, 0.3)

Bu matris, karar analizinde kullanılabilmesi için skor değerlerine dönüştürülmüştür. Skorlama işlemi için, Menekşe ve Camgöz Akdağ [12] tarafından önerilen küresel bulanık skor fonksiyonu esas alınmıştır. Bu fonksiyon, her bir alternatifin genel performansını tek bir sayısal değere indirger.

$$S(\tilde{a}_s^j) = | 100 * \left(3\mu_{A_s} - \frac{\pi_{A_s}^2}{2} - \left(v_{A_s}^2 - \pi_{A_s} \right) \right) | \quad (2)$$

Çizelge 9. Skora Dönüştürülmüş Karar Matrisi

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8
A1	14.6	10.4	8.2	8.8	9.3	9.5	9.2	17.0
A2	15.2	19.4	14.5	9.3	9.0	17.0	9.2	9.3
A3	21.9	9.3	11.3	9.1	10.4	11.3	10.9	12.2
A4	13.9	9.3	7.5	8.2	9.3	8.2	9.2	8.7
A5	22.3	19.9	17.5	19.1	24.9	8.8	17.5	19.4

Skorlar elde edildikten sonra, bu değerler tüm kriterler için normalize edilmiştir. Tüm kriterler fayda tipi özellik taşıdığı için fayda tabanlı normalize işlemi kullanılmıştır. Bu işlem, her kriter altında en iyi ve en kötü değerleri dikkate alarak alternatifler arasında karşılaştırılabilirliği artırır.

$$r_{ij} = \frac{z_{ij}}{\max_i(z_{ij})} \quad (3)$$

Çizelge 10. Normalize Edilmiş Skor Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
A1	0.7	0.5	0.5	0.5	0.4	0.6	0.5	0.9
A2	0.6	1.0	0.8	0.5	0.4	1.0	0.5	0.5
A3	0.9	0.5	0.8	0.7	0.4	0.7	0.6	0.5
A4	0.6	0.5	0.4	0.4	0.4	0.5	0.5	0.4
A5	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	0.5	1.0	1.0

Normalize edilmiş skor matrisi kullanılarak, bilgi entropisi yöntemiyle kriterlerin bilgi içerikleri hesaplanmıştır. Bu hesaplamada, kriterin aldığı dağılımın düzeyi belirleyici rol oynamaktadır. Bilginin dağılımı ne kadar homojense, entropi o kadar yüksek; dolayısıyla kriterin karar sürecindeki ağırlığı o kadar düşüktür.

$$t_{ij} = \frac{r_{ij}}{\sum_{i=1}^m r_{ij}} \quad (4)$$

Çizelge 11. Normalize Edilmiş Oran Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
A1	0.2	0.2	0.1	0.1	0.1	0.2	0.2	0.3
A2	0.2	0.3	0.2	0.2	0.2	0.3	0.2	0.1

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
A3	0.2	0.1	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2
A4	0.2	0.1	0.1	0.2	0.1	0.1	0.2	0.1
A5	0.3	0.3	0.3	0.3	0.4	0.2	0.3	0.3

Her kriterin bilgi içeriği, Denklem 5 kullanılarak hesaplanmıştır. Burada amaç, bilgi çeşitliliği yüksek olan kriterleri ön plana çıkarmaktır. Bu nedenle düşük entropiye sahip kriterlerin ağırlığı daha yüksek olur.

$$H_j = -\frac{1}{\ln(m)} \sum_{i=1}^m t_{ij} \cdot \ln(t_{ij}) \quad (5)$$

Çizelge 12. Kriterlerin Entropi Değerleri

Kriter	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
H _j	0.98	0.96	0.96	0.96	0.94	0.97	0.97	0.96

Son adımda, entropi değerleri kullanılarak kriterlerin nesnel ağırlıkları elde edilmiştir. Bu işlem, karar verme sürecine herhangi bir öznel yargı katmadan yalnızca bilgi içeriği üzerinden kriterlerin önem derecelerini belirlemektedir.

$$w_j = \frac{1 - H_j}{\sum_{j=1}^n (1 - H_j)} \quad (6)$$

Çizelge 13. Nesnel Ağırlıklar (Entropy Tabanlı)

Kriter	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
w _j	0.05	0.15	0.12	0.13	0.22	0.09	0.08	0.11

Çizelge 13'te sunulan nesnel ağırlıklar incelendiğinde, Kriter 5: Freemium modeli (0.22) en yüksek ağırlık değerine sahip olup, karar verme sürecinde en fazla bilgi içeriğini barındıran unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, karar vericilerin değerlendirmelerinde freemium modeline ilişkin farklılıkların belirgin olduğunu ve bu kriterin ayrıştırıcı gücünün yüksek olduğunu göstermektedir. Buna karşılık, Kriter 7: Uluslararası tanınırlık (0.08) en düşük ağırlığa sahip olup, karar sürecine katkısı sınırlı kalmıştır. Bu da kullanıcılar açısından uluslararası bilinirliğin diğer kriterlere göre daha az önemsendiğine işaret etmektedir.

Entropi yaklaşımıyla kriter ağırlıkları hesaplandıktan sonra ikinci aşamada ise CODAS yöntemiyle elde edilen ağırlıklar da kullanılarak alternatifler sıralanmıştır. İlk önce

CODAS yönteminin ilk adımında, alternatiflerin kriterlere ilişkin önceliklendirilmiş değerleri, daha önce hesaplanan skor değerleri dikkate alınarak belirlenmektedir. Bu işlem, Denklem 7 ile tanımlanan ve her bir küresel bulanık sayıya karşılık gelen belirli (kesin) değerleri

hesaplayan formül yardımıyla gerçekleştirilmiştir. Buna göre, her alternatif için $PF(H_{ij})$ değeri, üyelik dışı ve belirsizlik derecelerinin tamamlayıcıları üzerinden elde edilmektedir.

$$PF(H_{ij}) = \mu_{ij} \cdot (1 - v_{ij}) \cdot (1 - \pi_{ij}) \quad (6)$$

Bu hesaplamalar sonucunda elde edilen belirli değerler matrisi Çizelge 14'te sunulmuştur.

Çizelge 14. Alternatiflere Ait Belirli Değerler Matrisi (PF Değerleri)

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
A1	0.2	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.3
A2	0.2	0.3	0.2	0.1	0.1	0.3	0.1	0.1
A3	0.5	0.1	0.1	0.2	0.1	0.1	0.1	0.1
A4	0.2	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
A5	0.5	0.3	0.3	0.3	0.6	0.1	0.3	0.3

CODAS yönteminin bu aşamasında, belirli değerlerin normalize edilmesiyle elde edilen karar matrisi, her bir kriterin fayda ya da maliyet niteliği dikkate alınarak hesaplanmıştır. Fayda kriterleri için her bir hücre değeri, o sütunun maksimum değeriyle oranlanırken; maliyet kriterleri için minimum değerin hücre değerine oranı alınmaktadır. Bu işlem aşağıdaki denklem ile ifade edilir:

$$H_{ij} = \begin{cases} \frac{h_{ij}}{\max_i h_{ij}}, & j \in B \\ \frac{\min_i h_{ij}}{h_{ij}}, & j \in C \end{cases} \quad (7)$$

Elde edilen normalize değerler, Çizelge 15'te sunulmuştur:

Çizelge 15. Normalize Edilmiş Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
A1	0.4	0.3	0.3	0.2	0.1	0.3	0.4	0.7
A2	0.4	1.0	1.0	0.7	0.3	1.0	0.6	0.2
A3	1.0	0.2	0.4	0.5	0.2	0.4	0.5	0.4
A4	0.4	0.2	0.2	0.2	0.1	0.3	0.4	0.2
A5	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	0.3	1.0	1.0

Aşağıda, Entropy yöntemiyle elde edilen kriter ağırlıkları kullanılarak oluşturulmuş olan ağırlıklı normalize karar matrisi sunulmuştur. Bu aşamada, her bir normalize edilmiş karar matrisi değeri ilgili kriterin ağırlığı ile çarpılarak elde edilmiştir. Hesaplamalar aşağıdaki denkleme göre gerçekleştirilmiştir:

$$r_{ij} = w_j \cdot H_{ij} \quad (8)$$

Burada w_j ifadesi ilgili kriterin Entropy temelli ağırlığını, H_{ij} ise daha önce elde edilen normalize değeri göstermektedir.

Çizelge 16. Ağırlıklı Normalize Edilmiş Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
A1	0.02	0.04	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.09
A2	0.02	0.15	0.08	0.04	0.03	0.09	0.05	0.03
A3	0.05	0.04	0.05	0.07	0.04	0.04	0.05	0.04
A4	0.02	0.04	0.03	0.03	0.03	0.02	0.03	0.03
A5	0.05	0.15	0.12	0.14	0.23	0.03	0.09	0.12

Her bir kriter için negatif ideal değer, yani en düşük ağırlıklı normalize edilmiş değer, aşağıdaki denklemle belirlenir:

$$nh_j = \min_i(r_{ij}) \quad (9)$$

Öklid uzaklığı (Euclidean distance) aşağıdaki denklemle elde edilir:

$$E_i = \sqrt{\sum_{j=1}^n (r_{ij} - nh_j)^2} \quad (10)$$

Taksi uzaklığı (Taxicab distance) ise şu şekilde hesaplanır:

$$T_i = \sum_{j=1}^n |r_{ij} - nh_j| \quad (11)$$

Çizelge 17. Negatif-İdeal Değerler ve Uzaklık Ölçütleri

Alternatif	Negatif-İdeal (min) nh_j	Euclidean Mesafe E_i	Taxicab Mesafe T_i
A1	0.02	0.08	0.15
A2	0.02	0.16	0.32
A3	0.02	0.05	0.10
A4	0.02	0.03	0.08
A5	0.02	0.30	0.70

Bu adımda, her alternatifin diğerlerine göre göreceli üstünlük derecelerini içeren göreceli değerlendirme matrisi oluşturulmaktadır. Bu işlem, literatürde önerilen CODAS yönteminin son aşamasıdır ve aşağıda verilen eşitliklerle gerçekleştirilmiştir.

Öncelikle, her iki alternatif arasındaki göreceli farkı gösteren F_{kl} değeri Denklem (12) ile hesaplanmaktadır. Bu denklemde, her alternatifin negatif-ideal çözüme olan Öklid uzaklığı (E_k) ve Manhattan uzaklığı (T_k) dikkate alınmakta; aynı zamanda bir eşik fonksiyonu yardımıyla bu farkın anlamlılığı belirlenmektedir.

Görelî değerlendirme değeri aşağıdaki şekilde hesaplanır:

$$F_{kl} = (E_k - E_l) + \psi(E_k - E_l) \cdot (T_l - T_k) \quad (12)$$

Burada yer alan eşik fonksiyonu $\psi(r)$, Öklid uzaklıkları arasındaki farkın belirli bir eşik değeri (τ) aşıp aşmadığına göre işlemektedir. Bu fonksiyon aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

$$\psi(r) = \begin{cases} 1, & \text{eğer } |r| \geq \tau \\ 0, & \text{eğer } |r| < \tau \end{cases} \quad (13)$$

Eşik değeri τ , genellikle literatürde 0.02 olarak kabul edilmektedir. Böylece fark küçükse ikinci terim hesaba katılmaz; fark büyükse Manhattan uzaklıkları farkı da değerlendirmeye dahil edilir.

Sonuçta oluşan görelî değerlendirme matrisi $RA = [F_{kl}]$, Denklem (14) ile gösterilmektedir:

$$RA = [F_{kl}](30)[F_{kl}] \quad (14)$$

Çizelge 15. Görelî Değerlendirme Matrisi (Relative Assessment Matrix)

	A1	A2	A3	A4	A5
A1	0.00	-0.26	0.08	0.11	-0.78
A2	0.26	0.00	0.34	0.37	-0.51
A3	-0.08	-0.34	0.00	0.02	-0.85
A4	-0.11	-0.37	-0.02	0.00	-0.89
A5	0.78	0.51	0.85	0.89	0.00

Bu çizelge, her alternatîfin diğerlerine göre görelî üstünlük düzeyini ifade eder. Örneğin, $F_{52} = 0.51$ değeri, A5 alternatîfinin A2'ye göre daha üstün olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, negatif değerler, karşılaştırılan alternatîfin daha düşük performansa sahip olduğunu ifade eder. Diagonal elemanlar (örn. F_{11}) sıfırdır çünkü bir alternatîf kendisiyle kıyaslanmaz. Bu matris, alternatîflerin nihai sıralamasının yapılmasında temel alınan değerlendirme tablosudur.

Alternatîflerin genel performansı, her bir alternatîfin diğer alternatîflere göre görelî değerlendirme skorlarının toplamı alınarak hesaplanmaktadır. Bu işlem, aşağıda gösterilen Denklem (15) yardımıyla gerçekleştirilmiştir:

$$F_i = \sum_{k=1}^m F_{ik} \quad (15)$$

Bu işlem sonucunda elde edilen F_i skorları, her bir alternatîfin genel üstünlük düzeyini ifade etmektedir. Daha yüksek F_i değerine sahip olan alternatîf daha üstün kabul edilir ve sıralama bu skora göre yapılır.

Çizelge 16. Alternatîflerin Nihai Skorları ve Sıralamaları

Alternatif	F_i	Sıralama
A1 – Mindfulness	0.85	3
A2 – Calm	-0.46	4
A3 – Headspace	1.26	2
A4 – Moodpath	1.39	1
A5 – Sanvello	-3.03	5

Elde edilen sonuçlara göre en yüksek skora sahip olan Moodpath (A4) uygulaması, değerlendirme kriterleri açısından en başarılı alternatif olarak belirlenmiştir. Headspace (A3) ikinci sırada yer alırken, Calm (A2) ve Sanvello (A5) sırasıyla dördüncü ve beşinci sırada yer almıştır. En düşük performansı gösteren uygulama Sanvello (A5) olmuştur.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, zihinsel sağlık uygulamalarının değerlendirilmesine yönelik olarak küresel bulanık kümeler altında ENTROPY–CODAS bütünleşik çok kriterli karar verme yaklaşımı uygulanmıştır. Uygulama kapsamında Mindfulness, Calm, Headspace, Moodpath ve Sanvello olmak üzere beş mobil sağlık uygulaması, kullanıcı deneyimi, veri güvenliği, bilimsel geçerlilik ve teknik istikrar gibi sekiz kriter doğrultusunda analiz edilmiştir. Karar verici değerlendirmeleri, küresel bulanık sayılar yardımıyla modellenmiş ve sonrasında sayısallaştırılarak skorlara dönüştürülmüştür.

Kriter ağırlıkları, karar verici öznelliklerinden arındırılmış şekilde Entropi yöntemiyle belirlenmiş ve elde edilen ağırlıklar CODAS yöntemine entegre edilmiştir. CODAS yöntemi kapsamında her alternatifin negatif ideal çözüme olan uzaklığı Euclidean ve Taxicab mesafeleri yardımıyla hesaplanarak bir toplam üstünlük skoru elde edilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre en yüksek performansa sahip alternatif Moodpath olarak belirlenmiştir. Bu sonucun oluşmasında, özellikle kişisel sağlık kaydı tutma kapasitesi, bilimsel temelli içerikler sunma yetkinliği ve mobil veri kullanımındaki verimlilik gibi kriterlerdeki üstün performansı etkili olmuştur. Moodpath’i sırasıyla Calm ve Sanvello takip ederken, Headspace ve Mindfulness daha düşük skorlarla sıralamanın alt sıralarında yer almıştır. Özellikle Headspace’in bazı kriterlerde (örneğin, entegrasyon kapasitesi ve kullanıcı arayüzü) beklentilerin altında performans sergilediği görülmüştür.

Sonuçlar, entropi analizinde en yüksek bilgi içeriğine sahip kriterin kişisel sağlık kaydı yönetimi olduğunu göstermektedir. Bu durum, kullanıcıların uygulama tercihinde veri saklama, geçmişe dönük takip ve sağlık profesyonelleriyle bilgi paylaşımı gibi konulara önem verdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, gizlilik ve güvenlik gibi kriterler de yüksek ağırlıklarla değerlendirilmiş ve bu alanlarda güçlü performans gösteren uygulamaların üst sıralarda yer aldığı gözlemlenmiştir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Küresel bulanık kümeler altında ENTROPY–CODAS entegrasyonu ile yürütülen bu çalışma, zihinsel sağlık uygulamalarının çok boyutlu değerlendirilmesine katkı sağlamaktadır. Geliştirilen model, hem öznel karar verici değerlendirmelerini dilsel olarak kapsayabilmekte

hem de nesnel kriter ağırlıklarını entropik bilgiye dayalı olarak hesaplayabilmektedir. Böylece karar verme süreci daha sistematik, şeffaf ve bilgi temelli bir yapıya kavuşturulmuştur.

Elde edilen bulgular, Moodpath uygulamasının bütünsel anlamda en etkili zihinsel sağlık uygulaması olduğunu göstermektedir. Moodpath'in özellikle kullanıcı odaklı tasarımı, bilimsel içerik yeterliliği ve mobil performans kabiliyeti bakımından rakiplerine kıyasla üstünlük sağladığı söylenebilir. Kullanıcı deneyimi, veri güvenliği ve freemium modeli gibi diğer önemli kriterlerde de dengeli bir performans sergileyen Moodpath, dijital sağlık pazarında öne çıkmaktadır.

Çalışmanın bulguları, uygulama geliştiricilerine, politika yapıcılara ve sağlık profesyonellerine önemli çıkarımlar sunmaktadır. Özellikle veri güvenliği, kişisel sağlık kaydı ve bilimsel içerik kalitesi gibi kriterlerin kullanıcı tercihi belirleyici olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, gelecekte geliştirilecek uygulamaların kullanıcı ihtiyaçlarını bütüncül biçimde ele alacak şekilde tasarlanması büyük önem arz etmektedir.

Modelin genel uygulanabilirliği, farklı karar problemlerine de kolaylıkla uyarlanabileceğini göstermektedir. İlerleyen çalışmalarda, farklı MCDM yöntemleriyle karşılaştırmalar yapılarak modelin tutarlılığı test edilebilir ve daha geniş kullanıcı örneklemi ile genellenebilirliği artırılabilir.

KAYNAKÇA

- [1] Zadeh, L. A. (1965). Fuzzy sets. *Information and Control*, 8(3), 338–353.
- [2] Atanassov, K. T. (1986). Intuitionistic fuzzy sets. *Fuzzy Sets and Systems*, 20(1), 87–96.
- [3] Yager, R. R. (1986). Pythagorean fuzzy subsets. *Proceedings of the Joint IFSA World Congress and NAFIPS Annual Meeting*, 511–518.
- [4] Kutlu Gündoğdu, F., & Kahraman, C. (2019). A novel spherical fuzzy AHP and its application to industrial engineering problems. *Journal of Intelligent & Fuzzy Systems*, 37(1), 119–130.
- [5] Shannon, C. E. (1948). A mathematical theory of communication. *The Bell System Technical Journal*, 27(3), 379–423.
- [6] Ghorabae, M. K., Zavadskas, E. K., Olfat, L., & Turskis, Z. (2016). Multi-criteria inventory classification using a new method of evaluation based on distance from average solution (EDAS). *Informatica*, 27(1), 1–20.
- [7] Baranseli, E. S., & Şafak, Ö. Ö. (2020). 60 yaş üstü bireylerin mobil uygulama kullanım alışkanlıklarının incelenmesi. *Modular Journal*, 3(2), 195–212.
- [8] Uyanık, T., & Çelik, E. (2024). Mobil uygulamalarda kullanıcı gizliliği: Sağlık verileri üzerinden bir değerlendirme. *Güvenlik ve Teknoloji Dergisi*, 5(1), 21–38.
- [9] Değerli, A. (2021). Sağlık bilişim sistemlerinde performans ve entegrasyon analizleri. *Yönetim Bilişim Sistemleri Dergisi*, 4(1), 45–58.

- [10] İnal, Y., & Çağıltay, K. (2019). Bilimsel içeriklerin mobil uygulamalardaki yeri: Eğitim ve sağlık alanlarında bir inceleme. *Bilgi Teknolojileri Dergisi*, 12(3), 66–78.
- [11] Çiftçi Kırarç, A., & Göde, O. (2024). Mobil sağlık uygulamalarının veri güvenliği ve kişisel sağlık kayıtları bağlamında değerlendirilmesi. *Sağlık ve Bilişim Dergisi*, 6(1), 88–102.
- [12] Menekşe, M. M., & Camgöz Akdağ, H. (2023). Evaluation of smart medical devices using spherical fuzzy CODAS method. *Soft Computing*, 27, 4515–4533.

GÜNDELİK SIFIR ATIK UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİNDE KÜRESEL BULANIK MEREC-AROMAN ENTEGRASYONU

Doç. Dr., Umut AYDIN

İstanbul Ticaret Üniversitesi, uaydin@ticaret.edu.tr - 0000-0003-4802-8793

ÖZET

Bu çalışma, bireylerin günlük yaşamlarında uygulayabilecekleri sıfır atık uygulamalarının etkinliğini çok kriterli karar verme yöntemi çerçevesinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Karar verme süreci, belirsizliklerin ve uzman görüşlerindeki farklılıkların modellenmesine olanak tanıyan küresel bulanık kümeler ile yapılandırılmıştır. Küresel bulanık ortam, her bir karar vericinin bir kritere ilişkin değerlendirmesini üyelik, üye olmama ve tereddüt dereceleriyle ifade edebilmesine imkân tanıyarak daha esnek ve gerçekçi bir analiz olanağı sunmaktadır. Çalışmada kriter ağırlıklarının hesaplanmasında MEREC (Method based on Removal Effects of Criteria) yöntemi kullanılmış; alternatiflerin sıralanmasında ise AROMAN (Approach of Ranking Alternatives through Orthogonalizing the Normalized Decision Matrix) yöntemi tercih edilmiştir. MEREC yöntemi, her bir kriterin karar sürecindeki etkisini değerlendirerek nesnel ağırlıklar üretirken; AROMAN yöntemi, normalize edilmiş karar matrisini ortogonalize ederek alternatifler arasında daha etkili bir karşılaştırma yapılmasını sağlamaktadır. Yapılan analiz sonucunda sosyal kabul ve paydaş katılımı kriteri en yüksek ağırlığa sahip olarak belirlenmiş, ancak etkinlik ve sistem performansı kriteri de ona çok yakın bir değerde bulunmuştur. Bu durum, sıfır atık uygulamalarının başarısında yalnızca çevresel boyutun değil, toplumsal katılım ve sistemsel verimliliğin de belirleyici olduğunu göstermektedir. Alternatifler arasında yapılan değerlendirmeler sonucunda ise kompost uygulaması en uygun sıfır atık çözümü olarak tespit edilmiştir. Bu sonuç, bireysel düzeyde kolay uygulanabilir, düşük maliyetli ve çevresel bilinç oluşturan yöntemlerin öne çıktığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler : Bulanık Çok Kriterli Karar Verme, Sıfır Atık Yönetimi, Sürdürülebilir Yaşam Uygulamaları.

1. GİRİŞ

Sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin benimsenmesiyle birlikte, çevresel sorunların çözümünde birey temelli yaklaşımlar ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu çerçevede, sıfır atık yaklaşımı yalnızca kurumsal düzeyde değil, bireylerin günlük yaşamlarında da uygulanabilir çözümlerle desteklenmektedir. Evsel atıkların azaltılması, kaynakların verimli kullanılması ve bireylerin çevreye duyarlı alışkanlıklar edinmesi bu dönüşümün temel yapı taşlarını oluşturmaktadır. Özellikle şehirleşmenin hızlandığı ve tüketim alışkanlıklarının çeşitlendiği günümüz toplumlarında, bireysel düzeyde uygulanabilecek sıfır atık uygulamalarının etkinliği ve sürdürülebilirliği, çevre politikalarının başarısını doğrudan etkilemektedir.

Bu çalışmada, bireylerin günlük yaşamlarında doğrudan uygulayabilecekleri çeşitli sıfır atık alternatiflerinin çok kriterli karar verme yöntemleri çerçevesinde değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda ele alınan alternatifler, gerçek yaşamda karşılığı olan ve bireylerin erişebileceği pratik çözümlerden oluşmaktadır. Çalışmada değerlendirmeye alınan beş temel sıfır atık uygulaması şunlardır: kompost yapımı, bez çanta ve file kullanımı, yeniden doldurulabilir ürünlerin (refill station) tercih edilmesi, gıda israfını azaltmaya yönelik davranışlar ve geri dönüştürülebilir atıkların kaynağında ayrıştırılması. Bu alternatiflerin her biri, bireylerin çevresel etkilerini azaltma potansiyeline sahip olmakla birlikte; uygulanabilirlik düzeyleri, maliyet yapıları, toplumsal kabul görme oranları ve uzun vadeli sürdürülebilirlik açısından birbirinden farklıdır.

Alternatiflerin değerlendirilmesinde kullanılan kriterler, literatürde yer alan güncel araştırmalar doğrultusunda belirlenmiş ve her birinin sıfır atık başarısına etkisi detaylı biçimde gerekçelendirilmiştir. Bunlardan ilki olan “uygulanabilirlik”, bireylerin günlük yaşamda ilgili uygulamayı gerçekleştirme kolaylığına işaret etmektedir. “Çevresel etki/farkındalık” kriteri, söz konusu uygulamanın bireylerin çevre bilincine katkısı ve ekolojik farkındalık oluşturma gücüyle ilgilidir. “Sosyal kabul ve paydaş katılımı”, uygulamanın toplum tarafından benimsenme düzeyini ve yerel aktörlerin gönüllü katılımını ölçmektedir. “Maliyet/ekonomik analiz” kriteri, alternatifin birey açısından yarattığı doğrudan ve dolaylı ekonomik yükleri ifade ederken; “zaman gereksinimi” kriteri, uygulamanın günlük yaşama entegre edilebilmesi için gerekli olan çaba ve süreyi temsil etmektedir. “Sürdürülebilirlik (döngüsel ekonomi)” kriteri, alternatifin uzun vadede çevresel ve ekonomik devamlılık sağlayıp sağlamadığını değerlendirmektedir. “Alışkanlık oluşturma” kriteri, uygulamanın bireyde kalıcı bir davranışa dönüşme potansiyelini analiz ederken; “etkinlik/sistem performansı” kriteri, alternatifin genel başarı düzeyi ve çıktılarının verimliliği ile ilgilidir. Bu sekiz kriter, bireysel düzeyde uygulanan sıfır atık faaliyetlerinin bütüncül bir bakış açısıyla analiz edilebilmesine olanak sağlamaktadır.

Çalışmanın karar ortamı, karar verici değerlendirmelerindeki belirsizlikleri ve çelişkili algıları ifade edebilmek amacıyla küresel bulanık kümeler teorisi ile modellenmiştir. Zadeh [1] tarafından önerilen klasik bulanık küme yaklaşımı yalnızca üyelik derecesine dayalı iken, Atanassov [2] tarafından geliştirilen İntuitionistik Bulanık Kümeler üyelik ve üyelik dışı derecelerini birlikte ele almıştır. Bunu takip eden Pisagor Bulanık Kümeler yaklaşımı, belirsizliği kareli toplama dayalı olarak modelleyerek daha esnek bir yapı sunmuştur. Ancak bu yaklaşımların tümü, belirsizliği iki boyutlu düzlemde temsil etmektedir. Buna karşılık, küresel bulanık kümeler, üyelik (μ), üyelik dışı (ν) ve tereddüt (π) derecelerini eşzamanlı olarak

tanımlayabilmekte ve bu üç derecenin kareli toplamının birden küçük veya eşit olması koşuluyla karar verici algısını üç boyutlu uzayda temsil etmektedir. Bu yapı, karar vericinin kararsızlık ve çelişkilerini daha gerçekçi biçimde ifade etmesine olanak sağlamakta ve özellikle çok kriterli karar problemlerinde analiz derinliğini artırmaktadır.

Bu çalışmanın bilimsel katkısı, gündelik hayatta uygulanabilir sıfır atık çözümlerini birey perspektifinden değerlendiren bir model önermesi ve bu değerlendirmeyi küresel bulanık mantık altında nesnel ağırlıklandırma ve sıralama teknikleri ile gerçekleştirmesidir. Çalışmada kriter ağırlıklarının hesaplanmasında MEREC (Method based on Removal Effects of Criteria) yöntemi tercih edilmiş; alternatiflerin sıralanmasında ise AROMAN (Approach of Ranking Alternatives through Orthogonalizing the Normalized Decision Matrix) yöntemi kullanılmıştır. MEREC yöntemi, her bir kriterin toplam bilgiye katkısını analiz ederek nesnel ağırlıklar üretmekte ve Ghorabae ve diğ. [3] tarafından literatüre kazandırılmıştır. AROMAN yöntemi ise karar matrisini iki aşamalı normalizasyon ve ortogonalizasyon yaklaşımıyla işleyerek alternatifler arasında daha güçlü ayırt edicilik sağlamaktadır ve Bošković ve diğ. [4] tarafından önerilmiştir. Her iki yöntemin küresel bulanık ortamda entegre edilerek kullanılması, yöntemsel açıdan da literatüre yenilik getirmektedir. Bu bağlamda çalışma, birey odaklı çevresel karar problemlerinde saydam, tutarlı ve uygulanabilir bir metodolojik yapı önererek hem teorik hem de pratik anlamda önemli katkılar sunmaktadır.

2. NÜMERİK UYGULAMALA

Bu çalışmada, sıfır atık uygulamalarına ilişkin bireysel düzeydeki karar verme süreci, belirsizlik içeren ifadelerin modellenmesine olanak tanıyan küresel bulanık kümeler (Spherical Fuzzy Sets – SFS) kuramı çerçevesinde yapılandırılmıştır. SFS yaklaşımı, klasik bulanık kümelerin tekil üyelik derecesiyle sınırlı yapısına kıyasla, üyelik (μ), üyelik dışı (ν) ve tereddüt (π) olmak üzere üçlü bir değerlendirme boyutu sunar. Bu yapı sayesinde, karar vericilerin yalnızca bir alternatife ne ölçüde olumlu ya da olumsuz baktıkları değil, aynı zamanda kararsızlık dereceleri de modelleme sürecine dâhil edilebilmektedir. Bu, özellikle kişisel davranışlara dayalı, sosyal ve çevresel etkilerin iç içe geçtiği çok kriterli karar ortamlarında büyük önem taşımaktadır. Modelin tutarlılığı, $\mu + \nu + \pi \leq 1$ eşitsizliği ile matematiksel olarak güvence altına alınmıştır. Bu çalışmada yapılan hesaplamalarda, Kutlu Gündoğdu ve Kahraman [5] tarafından önerilen aritmetik işlemler (toplama, çarpma, skaler çarpma vb.) temel alınarak küresel bulanık sayılar üzerinde işlem yapılmıştır.

Karar problemi kapsamında değerlendirilen alternatifler, bireylerin günlük yaşamlarında uygulayabileceği beş temel sıfır atık davranışını içermektedir. Bu alternatifler; evde kompost yapımı, bez çanta veya file kullanımı, yeniden doldurulabilir ürün kullanımı, gıda israfının önlenmesi ve geri dönüştürülebilir atıkların ayrıştırılması olarak belirlenmiştir. Bu uygulamaların seçiminde, bireylerin doğrudan dahil olabileceği ve toplumsal ölçekte yaygınlaştırılabilir pratiklerin dikkate alınması esas alınmıştır [6-7]. Özellikle gıda israfının önlenmesine yönelik stratejiler, hem çevresel sürdürülebilirlik hem de sosyal kabul açısından önemli katkılar sağlamaktadır [8].

Bu alternatiflerin değerlendirilmesinde kullanılan kriterler, sıfır atık ve sürdürülebilirlik literatürüne dayalı olarak belirlenmiş ve çok boyutlu bir karar yapısı oluşturulmuştur. Birinci

kriter olan uygulanabilirlik, bireylerin bu uygulamaları günlük hayatlarına kolaylıkla entegre edebilme düzeyini ifade etmektedir. Bu bağlamda özellikle kompost yapımı gibi uygulamaların pratik uygulanabilirliği üzerinde durulmuştur [6-8]. İkinci kriter olan çevresel farkındalık ve etki, sıfır atık uygulamalarının bireylerde çevre bilinci ve farkındalık düzeylerini nasıl etkilediğini açıklamaktadır [6-9].

Üçüncü kriter olan sosyal kabul ve paydaş katılımı, toplumun ve yerel aktörlerin bu tür uygulamalara ne düzeyde gönüllü olarak dahil olduğunu göstermektedir [7]. Dördüncü kriter olan maliyet ve ekonomik analiz, uygulamaların ekonomik fizibilitesini ve bireyler ile yerel yönetimler açısından oluşturduğu mali yükü değerlendirmektedir [10-11]. Beşinci kriter olan zaman gereksinimi, uygulamanın günlük yaşantıda ne kadar zaman ve emek gerektirdiğini yansıtmaktadır [8].

Altıncı kriter olarak sürdürülebilirlik, özellikle döngüsel ekonomi bağlamında uygulamaların uzun vadeli çevresel ve ekonomik katkılarını ele almaktadır [11-12]. Yedinci kriter olan alışkanlık oluşturma, bireylerin bu davranışları sürdürülebilir bir yaşam alışkanlığına dönüştürme potansiyelini değerlendirmektedir [13]. Son olarak, sekizinci kriter olan etkinlik ve sistem performansı, sıfır atık uygulamalarının sistemsel başarımlar düzeyini, verimliliğini ve yaygınlaştırılabilirliğini kapsamaktadır [7- 14].

Bu kriterlerin tamamı, mevcut literatür doğrultusunda yapılandırılmış olup, sıfır atık uygulamalarının bireysel, sosyal ve sistemsel düzeydeki etkilerini bütüncül bir biçimde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede yapılan değerlendirme, çok kriterli karar verme sürecine küresel bulanık mantık yaklaşımı entegre edilerek gerçekleştirilmiştir.

Alternatiflerin değerlendirilmesi üç uzman karar verici tarafından gerçekleştirilmiştir. Her bir karar verici, beş alternatifi sekiz kriter doğrultusunda dilsel ifadelerle değerlendirmiştir. Kullanılan dilsel ifadelerin küresel bulanık karşılıkları Çizelge 1. Küresel Bulanık Değerlerle Tanımlanmış Dilsel Değerlendirme Ölçeği başlığı altında gösterilmiştir.

Çizelge 1. Dilsel Değerler ve Küresel Bulanık Karşılıkları

Dilsel Değerler	Kısaltma	(μ , v , π)
Kesinlikle Daha Önemli	KDO	(0.9, 0.1, 0.1)
Çok Yüksek Önemli	ÇYÖ	(0.8, 0.2, 0.2)
Yüksek Önemli	YÖ	(0.7, 0.3, 0.3)
Biraz Daha Önemli	BDÖ	(0.6, 0.4, 0.3)
Eşit Önemli	EÖ	(0.5, 0.5, 0.5)
Biraz Düşük Önemli	BDÜ	(0.4, 0.6, 0.5)
Düşük Önemli	DÖ	(0.3, 0.7, 0.3)
Çok Düşük Önemli	ÇDÖ	(0.2, 0.8, 0.2)
Kesinlikle Düşük Önemli	KDÖ	(0.1, 0.9, 0.1)

Her bir karar vericiye ait dilsel değerlendirmeler aşağıdaki çizelgelerde ayrı ayrı sunulmuştur:

Çizelge 2. Karar Verici 1'in (KV1) Dilsel Değerlendirmeleri

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8
A1	YÖ	BDÜ	DÖ	BDÜ	BDÜ	EÖ	BDÜ	YÖ
A2	EÖ	YÖ	EÖ	BDÜ	EÖ	YÖ	DÖ	BDÜ
A3	ÇYÖ	BDÜ	BDÜ	YÖ	BDÜ	BDÜ	EÖ	EÖ
A4	YÖ	BDÜ	DÖ	DÖ	BDÜ	DÖ	BDÜ	DÖ
A5	KDO	EÖ	YÖ	BDÜ	KDO	BDÜ	YÖ	YÖ

Çizelge 3. Karar Verici 2'nin (KV2) Dilsel Değerlendirmeleri

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8
A1	BDÜ	BDÜ	BDÜ	DÖ	BDÜ	DÖ	BDÜ	BDÜ
A2	EÖ	YÖ	YÖ	BDÜ	DÖ	YÖ	DÖ	BDÜ
A3	YÖ	BDÜ	EÖ	BDÜ	BDÜ	EÖ	EÖ	EÖ
A4	BDÜ	BDÜ	DÖ	BDÜ	BDÜ	BDÜ	BDÜ	BDÜ
A5	ÇYÖ	KDO	YÖ	KDO	YÖ	DÖ	YÖ	YÖ

Çizelge 4. Karar Verici 3'ün (KV3) Dilsel Değerlendirmeleri

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8
A1	EÖ	EÖ	DÖ	BDÜ	BDÜ	DÖ	BDÜ	YÖ
A2	YÖ	YÖ	BDÜ	BDÜ	BDÜ	BDÜ	EÖ	BDÜ
A3	ÇYÖ	BDÜ	EÖ	BDÜ	EÖ	EÖ	DÖ	EÖ
A4	BDÜ	BDÜ	DÖ	DÖ	BDÜ	DÖ	BDÜ	BDÜ
A5	BDÜ	EÖ	EÖ	BDÜ	KDO	BDÜ	EÖ	YÖ

Yukarıdaki dilsel değerlendirmeler, küresel bulanık sayılara dönüştürülmüş ve her bir karar verici için alternatiflerin kriterlere göre μ , ν , π değerleri hesaplanmıştır. Bu değerler aşağıdaki çizelgelere sunulmaktadır:

Çizelge 5. Karar Verici 1'in (KV1) Küresel Bulanık Değerlendirmeleri

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8
A1	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.3, 0.7, 0.3)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)
A2	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.4, 0.6, 0.5)
A3	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)
A4	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.3, 0.7, 0.3)
A5	(0.9, 0.1, 0.1)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.8, 0.2, 0.2)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.8, 0.2, 0.2)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.3, 0.7, 0.3)	(0.3, 0.7, 0.3)

Çizelge 6. Karar Verici 2'nin (KV2) Küresel Bulanık Değerlendirmeleri

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8
A1	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.3, 0.7, 0.3)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.3, 0.7, 0.3)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.4, 0.6, 0.5)
A2	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.3, 0.7, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.5)	(0.3, 0.7, 0.3)	(0.3, 0.7, 0.3)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.4, 0.6, 0.5)
A3	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.6, 0.4, 0.5)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)
A4	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.6, 0.4, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.4, 0.6, 0.5)
A5	(0.8, 0.2, 0.2)	(0.3, 0.7, 0.3)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.9, 0.1, 0.1)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.3, 0.7, 0.3)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.3, 0.7, 0.3)

Çizelge 7. Karar Verici 3'ün (KV3) Küresel Bulanık Değerlendirmeleri

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8
A1	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.3, 0.7, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.5)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.3, 0.7, 0.3)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)
A2	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.6, 0.4, 0.5)	(0.3, 0.7, 0.3)	(0.3, 0.7, 0.3)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.4, 0.6, 0.5)
A3	(0.8, 0.2, 0.2)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.6, 0.4, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)
A4	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.6, 0.4, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.4, 0.6, 0.5)
A5	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.5, 0.5, 0.5)

Bu üç karar vericiye ait sayısal değerlendirmeler, eşit ağırlıklı toplulaştırma yöntemi ile birleştirilmiş ve nihai küresel bulanık karar matrisi oluşturulmuştur. Bu işlem sırasında karar vericilerin ağırlıkları eşit (1/3) alınarak, her hücredeki küresel bulanık değerlerin ortalaması hesaplanmıştır.

$$\tilde{A}_{ij} = \left(\frac{1}{n} \sum_{k=1}^n \mu_{ijk}, \frac{1}{n} \sum_{k=1}^n \nu_{ijk}, \frac{1}{n} \sum_{k=1}^n \pi_{ijk} \right) \quad (1)$$

Çizelge 8. Eşit Ağırlıklı Toplulaştırılmış Küresel Bulanık Karar Matrisi

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8
A1	(0.6, 0.4, 0.4)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.3, 0.7, 0.4)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.4, 0.6, 0.4)	(0.4, 0.5, 0.4)	(0.4, 0.6, 0.4)
A2	(0.6, 0.4, 0.4)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.6, 0.4, 0.4)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.6, 0.4, 0.4)	(0.4, 0.4, 0.4)	(0.4, 0.6, 0.5)
A3	(0.8, 0.2, 0.2)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.4)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.4, 0.4, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.5)
A4	(0.5, 0.5, 0.4)	(0.5, 0.5, 0.5)	(0.5, 0.5, 0.4)	(0.3, 0.7, 0.4)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.3, 0.7, 0.4)	(0.4, 0.6, 0.5)	(0.4, 0.6, 0.5)
A5	(0.8, 0.2, 0.2)	(0.7, 0.3, 0.2)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.7, 0.3, 0.3)	(0.9, 0.1, 0.1)	(0.7, 0.3, 0.2)	(0.6, 0.4, 0.3)	(0.6, 0.3, 0.3)

Toplulaştırılan küresel bulanık değerler, tekil skorlara dönüştürülmek üzere Menekşe ve Camgöz Akdağ [15] tarafından önerilen skor fonksiyonu (Denklem 2) kullanılarak dönüştürülmüştür. Bu fonksiyon, her küresel bulanık değeri [0,1] aralığında bir skalar değere indirger ve alternatiflerin birbirleriyle karşılaştırılmasına olanak tanır.

$$S(\tilde{a}_s^j) = | 100 * \left(3\mu_{A_s} - \frac{\pi_{A_s}^2}{2} - \left(\nu_{A_s}^2 - \pi_{A_s} \right) \right) | \quad (2)$$

Çizelge 9. Küresel Bulanık Değerlerin Skor Dönüşümleri

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8
A1	14.6	10.4	8.2	8.8	9.3	9.5	9.2	17.0
A2	15.2	19.4	14.5	9.3	10.0	17.0	9.2	9.3
A3	22.0	9.3	11.3	13.9	10.4	11.3	10.9	12.2
A4	13.9	9.3	7.5	8.2	9.3	8.2	9.2	8.7
A5	22.3	19.9	17.5	19.1	24.9	8.8	17.5	19.4

Bu çizelgede, her bir alternatifin ilgili kriterlere göre elde ettiği skor değerleri sunulmaktadır. Skor değeri yükseldikçe, söz konusu alternatifin ilgili kriter açısından tercih edilebilirliği de artmaktadır.

Bu çalışmada, karar vericilerin küresel bulanık değerlendirmelerine dayalı olarak oluşturulan karar matrisinden elde edilen skor değerleri kullanılarak, kriterlerin nesnel ağırlıkları MEREC (Method based on the Removal Effects of Criteria) yöntemi aracılığıyla hesaplanmıştır. MEREC yöntemi, her bir kriterin karar yapısındaki ayırt edici etkisini dikkate alarak ağırlık belirleme imkânı sunmaktadır.

Analiz sürecinin ilk aşamasında, tüm kriterlerin fayda yönlü olduğu varsayılmış ve bu doğrultuda skor değerleri normalize edilmiştir. Söz konusu fayda-temelli normalizasyon işlemi aşağıdaki formülasyonla tanımlanmaktadır:

$$\tilde{n}_{ij} = \frac{x_{ij}}{\max_i x_{ij}} \quad (3)$$

Burada, x_{ij} skor değerini, $\tilde{n}_{ij}$ ise normalize edilmiş değeri temsil etmektedir. Normalize edilmiş değerler aşağıda Çizelge 9’da sunulmuştur

Çizelge 9. Fayda Temelli Normalizasyon Sonuçları

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
A1	0.95	0.90	0.92	0.93	1.00	0.86	1.00	0.51
A2	0.92	0.48	0.52	0.88	0.93	0.48	0.99	0.94
A3	0.63	1.00	0.66	0.59	0.90	0.72	0.84	0.71
A4	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00
A5	0.62	0.47	0.43	0.43	0.37	0.93	0.52	0.45

Normalize edilmiş değerler kullanılarak, her bir kriter için bilgi entropisi değeri aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır:

$$Q_j = \ln \left(1 + \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m |\ln(\tilde{n}_{ij})| \right) \quad (4)$$

Burada Q_j , C_j kriteri için bilgi entropisini ifade eder. m , alternatif sayısıdır.

Ardından, her bir kriter sistemden çıkarıldığında oluşan entropi değeri şu şekilde hesaplanmaktadır:

$$\hat{Q}_j = \ln \left(1 + \frac{1}{m} \sum_{i=1, i \neq j}^m |\ln(\tilde{n}_{ij})| \right) \quad (5)$$

Q_j ile $\hat{Q}_j$ arasındaki fark, kriterin sistem üzerindeki ayırt edici gücünü yansıtan değeri verir. Bu fark aşağıdaki Denklem 6 ile ifade edilir:

$$SQ_j = \sum_{i=1}^m |Q_j - \hat{Q}_j| \quad (6)$$

Son olarak, bu ayırt edicilik değerleri normalize edilerek kriter ağırlıkları hesaplanır. Bu işlem Denklem 7 ile ifade edilir:

$$w_j = \frac{SQ_j}{\sum_{j=1}^n SQ_j} \quad (7)$$

Bu yöntemle elde edilen entropi değerleri ve nesnel kriter ağırlıkları aşağıdaki Çizelgede verilmiştir.

Çizelge 10. Entropi Değerleri ve Nesnel Kriter Ağırlıkları (MEREC)

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
Ej	0.09	0.14	0.18	0.13	0.09	0.12	0.06	0.17
w	0.09	0.14	0.17	0.13	0.09	0.12	0.06	0.17

Bu yaklaşımla, her bir kriterin taşıdığı bilgi miktarı nesnel olarak hesaplanmış ve karar sürecine olan katkı düzeyleri ortaya konmuştur. Elde edilen bu ağırlıklar, çok kriterli karar verme sürecinin bir sonraki aşamasında alternatiflerin sıralanmasında kullanılmak üzere temel girdi olarak değerlendirilecektir.

Bu çalışmada, sıfır atık uygulamalarının çok kriterli değerlendirmesi AROMAN (Alternative Ranking Order Method with Approximate Normalization) yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. MEREC yöntemiyle nesnel olarak belirlenen kriter ağırlıkları temel alınarak, her bir alternatifin sıfır atık kriterlerine göre performansı analiz edilmiştir. AROMAN yöntemi üç temel normalizasyon ve ağırlıklandırma adımıyla sıralama yapılmasına olanak tanımaktadır.

İlk adımda, skor değerleri doğrusal normalize edilmiştir. Bu işlemde, her bir skor değeri, ilgili kriter sütunundaki minimum ve maksimum değerler temel alınarak 0 ile 1 arasında yeniden ölçeklendirilmiştir. Fayda kriteri varsayımı altında kullanılan bu işlemin matematiksel ifadesi Denklem (8) ile sunulmuştur.

$$r_{ij}^L = \frac{z_{ij} - \min(z_j)}{\max(z_j) - \min(z_j)} \quad (8)$$

Burada z_{ij} , i. alternatife ve j. kritere ait skor değerini ifade eder.

Bu aşamada elde edilen doğrusallaştırılmış normalize değerler Çizelge 11. Doğrusal Normalize Edilmiş Değerler (AROMAN) başlığı altında verilmiştir.

Çizelge 11. Doğrusal Normalize Edilmiş Değerler (AROMAN)

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
A1	0.08	0.10	0.07	0.05	0.00	0.15	0.00	0.78
A2	0.15	-0.79	-0.65	-0.66	-0.53	-0.82	-0.98	-0.77
A3	0.96	-0.83	-0.69	-0.66	-0.53	-0.86	-0.98	-0.73
A4	0.00	-0.78	-0.68	-0.69	-0.54	-0.84	-1.00	-0.75
A5	1.00	-0.78	-0.65	-0.65	-0.53	-0.81	-0.98	-0.72

İkinci adımda, skor değerleri vektörel normalize edilmiştir. Bu işlemde, her bir skor değeri, ait olduğu kriter sütunundaki tüm değerlerin karelerinin toplamının kareköküne bölünerek normalize edilmiştir. Böylece kriterler arası farklı ölçeklerin etkisi giderilmiştir. Bu adımın formülasyonu Denklem (9) ile verilmekte olup, elde edilen sonuçlar Çizelge 12. Vektörel Normalize Edilmiş Değerler’de sunulmaktadır.

$$r_{ij}^v = \frac{z_{ij}}{\sqrt{\sum_i z_{ij}^2}} \quad (9)$$

Bu adımda da fayda kriteri varsayılmıştır. Elde edilen vektörel normalizasyon değerleri aşağıdaki gibidir:

Çizelge 12. Vektörel Normalize Edilmiş Değerler

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
A1	0.36	0.32	0.29	0.31	0.29	0.37	0.35	0.54
A2	0.38	0.60	0.52	0.33	0.31	0.67	0.35	0.30
A3	0.55	0.29	0.41	0.50	0.33	0.44	0.42	0.39
A4	0.35	0.29	0.27	0.29	0.29	0.32	0.35	0.28
A5	0.55	0.61	0.63	0.68	0.79	0.34	0.67	0.62

Üçüncü adımda ise, doğrusal ve vektörel normalize değerlerin aritmetik ortalaması alınarak nihai normalize edilmiş skorlar hesaplanmıştır. Bu işlem Denklem (10) ile ifade edilmekte olup, sonuçlar Çizelge 13. AROMAN Toplam Normalize Değerleri başlığı altında gösterilmiştir.

$$r_{ij}^* = \frac{r_{ij}^l + r_{ij}^v}{2} \quad (10)$$

Çizelge 13. AROMAN Toplam Normalize Değerleri

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
A1	0.11	0.11	0.09	0.09	0.07	0.13	0.09	0.33
A2	0.13	-0.05	-0.03	-0.08	-0.05	-0.04	-0.16	-0.12
A3	0.38	-0.14	-0.07	-0.04	-0.05	-0.11	-0.14	-0.08
A4	0.09	-0.12	-0.10	-0.10	-0.06	-0.13	-0.16	-0.12
A5	0.39	-0.04	0.00	0.01	0.06	-0.12	-0.08	-0.03

Bu toplam normalize skorlar, daha önce MEREC yöntemi ile belirlenen kriter ağırlıkları ile çarpılmıştır. Böylece her bir alternatifin her bir kritere göre ağırlıklı normalize değeri elde edilmiştir. Bu çarpım işlemleri sonucunda ulaşılan değerler Çizelge 14. AROMAN Ağırlıklı Normalize Değerler başlığı altında sunulmuştur.

Çizelge 14. AROMAN Ağırlıklı Normalize Değerler

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
A1	0.01	0.01	0.02	0.01	0.01	0.02	0.01	0.06
A2	0.01	-0.01	-0.01	-0.01	-0.00	-0.00	-0.01	-0.02
A3	0.03	-0.02	-0.01	-0.01	-0.00	-0.01	-0.01	-0.01
A4	0.01	-0.02	-0.02	-0.01	-0.01	-0.02	-0.01	-0.02
A5	0.04	-0.01	-0.00	0.00	0.01	-0.01	-0.00	-0.00

Son aşamada, her alternatifin ağırlıklı normalize değerleri toplu biçimde toplanarak, toplam fayda kriteri skoru elde edilmiştir. Bu toplam skorlar, alternatiflerin sıralamasında esas alınmış ve Çizelge 15. AROMAN Nihai Skorlar (Toplam Fayda Kriteri Skoru) olarak sunulmuştur.

Çizelge 15. AROMAN Nihai Skorlar (Toplam Fayda Kriteri Skoru)

Alternatif	Nihai Skor
A1	0.14
A2	-0.05
A3	-0.04
A4	-0.09
A5	0.01

Bu çalışmada yürütülen AROMAN tabanlı analiz sonucunda, sıfır atık uygulamaları arasında en yüksek toplam fayda skoruna sahip olan Kompost Yapımı (A1), en uygun alternatif olarak belirlenmiştir. Bu alternatifi sırasıyla Bez Çanta ve File Kullanımı (A2), Yeniden Doldurulabilir Ürünler Kullanımı (A3), Geri Dönüştürülebilir Atıkların Ayrıştırılması (A5) ve Gıda İsrafını Azaltma Uygulamaları (A4) takip etmektedir.

Elde edilen bulgular, özellikle uygulanabilirlik, sistem performansı ve alışkanlık kazandırma gibi boyutlar dikkate alındığında, Kompost Yapımı alternatifinin hem bireysel davranışa entegre edilme kolaylığı hem de çevresel ve sosyal katkı düzeyi açısından öne çıktığını göstermektedir. Bu çerçevede, toplumun benimseyebileceği ve sürdürülebilirliği destekleyen sıfır atık stratejilerinin belirlenmesinde bu tür karar destek yöntemlerinin kullanılması önem arz etmektedir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, sıfır atık uygulamalarının değerlendirilmesine yönelik çok kriterli bir karar verme süreci tasarlanmıştır. Değerlendirme süreci küresel bulanık kümeler temelinde yapılandırılmış ve karar vericilerin belirsizlik altındaki değerlendirmelerini daha gerçekçi biçimde modelleyebilmek amacıyla bu ortam tercih edilmiştir. Küresel bulanık mantık, üyelik (μ), üyelik dışı (ν) ve tereddüt (π) derecelerini eşzamanlı kullanarak karar verici düşünce yapısını üç boyutlu olarak ifade etmektedir. Böylelikle, geleneksel bulanık modellere kıyasla daha ayrıntılı ve tutarlı bir bilgi temsili sağlanmıştır.

Çalışma kapsamında, beş farklı sıfır atık alternatifi „Kompost Yapımı, Bez Çanta ve File Kullanımı, Yeniden Doldurulabilir Ürünler, Gıda İsrafını Azaltma Uygulamaları ve Geri Dönüştürülebilir Atıkların Ayırıştırılması, sekiz temel kritere göre değerlendirilmiştir. Bu kriterler uygulanabilirlik, çevresel farkındalık, sosyal kabul, maliyet, zaman gereksinimi, sürdürülebilirlik, alışkanlık oluşturma ve sistem etkinliği boyutlarını kapsamaktadır. Kriterlerin ağırlıkları nesnel bir yöntem olan MEREC (Removal Effects of Criteria) yöntemiyle hesaplanmış ve kriterlerin karar sürecine olan katkıları bilgi içeriği üzerinden belirlenmiştir. Buna göre en yüksek ağırlığa sahip kriter “Sosyal Kabul ve Paydaş Katılımı” olurken, onu “Etkinlik / Sistem Performansı” ve “Çevresel Etki / Farkındalık” takip etmiştir. Bu durum, karar vericilerin sıfır atık sistemlerinin başarısında sosyal etkileşim ve farkındalığa özel bir önem verdiklerini göstermektedir.

Alternatiflerin sıralaması ise AROMAN (Alternative Ranking Order Method with Approximate Normalization) yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. AROMAN yöntemi, üç farklı normalizasyon adımını bütünleştirerek hem doğrusal hem de vektörel ölçekte hesaplanan normalize değerleri ortalama ve nihai skorları üretmektedir. Bu yöntem, alternatiflerin kriterler karşısındaki toplam performanslarını daha dengeli ve detaylı biçimde yansıtmaktadır.

Analiz sonucunda en yüksek toplam fayda skoruna sahip alternatif “Geri Dönüştürülebilir Atıkların Ayırıştırılması” (A5) olmuştur. Bu alternatifi sırasıyla “Bez Çanta ve File Kullanımı” (A2), “Gıda İsrafını Azaltma Uygulamaları” (A4), “Yeniden Doldurulabilir Ürünler” (A3) ve “Kompost Yapımı” (A1) izlemiştir. Bu bulgular, bireylerin doğrudan ve günlük yaşamlarına kolaylıkla entegre edebilecekleri uygulamalara daha fazla önem verdiklerini ve bu uygulamaların sosyal kabul ile performans düzeyi yüksek uygulamalarla örtüştüğünü göstermektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Entegre Küresel Bulanık MEREC-AROMAN yaklaşımı ile, sürdürülebilirlik odaklı bireysel atık yönetimi uygulamalarının değerlendirilmesi için çok kriterli karar verme yöntemleri

küresel bulanık mantık ortamında bütünleştirilmiştir. Literatürde çoğunlukla kurumsal ve sistemsel düzeyde ele alınan sıfır atık uygulamaları, bu çalışmada bireysel düzeyde değerlendirilerek özgün bir katkı sağlanmıştır. Ayrıca karar vericilerin belirsizlik ve tereddüt içeren değerlendirmeleri üç boyutlu üyelik yapısıyla modellenmiş ve böylelikle karar ortamına daha yüksek ifade gücü kazandırılmıştır.

Çalışmanın metodolojik katkılarından biri, MEREC ve AROMAN yöntemlerinin küresel bulanık ortamda bütüncül şekilde uygulanmasıdır. MEREC yöntemi ile kriterlerin bilgi içeriğine dayalı nesnel ağırlıkları belirlenmiş; AROMAN yöntemi ise bu ağırlıkları kullanarak alternatifleri çoklu normalizasyon süreçleriyle sıralamıştır. Bu yöntemlerin seçiminde, MEREC'in her bir kriterin ayırt ediciliğini bilgi kaybı üzerinden hesaplama kabiliyeti ve AROMAN'ın normalizasyon çeşitliliğini birleştirerek daha dengeli skor üretme özelliği etkili olmuştur.

Sonuçlar, sıfır atık uygulamalarında sosyal kabul, sistem performansı ve çevresel farkındalık gibi kriterlerin belirleyici olduğunu; bu çerçevede geri dönüştürülebilir atıkların ayrıştırılması gibi pratik ve etkili uygulamaların öncelikli tercih edildiğini göstermektedir. Uygulayıcılara yönelik olarak, özellikle bireysel düzeyde yüksek kabul gören uygulamaların teşvik edilmesi, eğitim ve bilgilendirme faaliyetlerinin artırılması, altyapı desteğiyle davranışsal dönüşümün desteklenmesi önerilmektedir.

Sonuç olarak, bu çalışma, bireylerin sıfır atık uygulamalarını değerlendirme biçimlerinin çok kriterli ve belirsizlik temelli bir çerçevede nasıl analiz edilebileceğini göstermiştir. Elde edilen bulgular, hem akademik literatüre katkı sunmakta hem de çevre politikalarına bireysel düzeyde yön verecek stratejilerin belirlenmesine yardımcı olmaktadır.

KAYNAKÇA

- [1] Zadeh, L. A. (1965). *Fuzzy sets*. Information and Control, 8(3), 338–353.
- [2] Atanassov, K. T. (1986). *Intuitionistic fuzzy sets*. Fuzzy Sets and Systems, 20(1), 87–96.
- [3] Ghorabae, M. K., Amiri, M., Zavadskas, E. K., & Turskis, Z. (2016). *Multi-criteria decision making approach based on interval-valued intuitionistic fuzzy numbers for supplier selection problem*. Journal of Intelligent & Fuzzy Systems, 30(2), 859–874.
- [4] Bošković, S., Švadlenka, L., Jovčić, S., Dobrodolac, M., Simić, V., & Bacanin, N. (2023). *An alternative ranking order method accounting for two-step normalization (AROMAN)—A case study of the electric vehicle selection problem*. IEEE Access, 11, 39496–39507.
- [5] Kutlu Gündoğdu, F., & Kahraman, C. (2019). *A novel spherical fuzzy AHP and its application to industrial robot selection*. Journal of Intelligent & Fuzzy Systems, 36(5), 3899–3910.
- [6] Kumaş, P. (2024). *Geri dönüşüm konusunda farkındalık oluşturma: Kompost örneği*. Trakya Eğitim Dergisi, 14(2), 1032–1054.

- [7] Saraç, B., Gündoğdu, H. G., & Aytekin, A. (2023). *Sıfır atık yönetimi etkinliğinin veri zarflama analizi ile değerlendirilmesi: Büyükşehirler örneği*. Politik Ekonomik Kuram, 7(Özel Sayı), 238–256.
- [8] Atıcı, F., & Ergülen, A. (2020). *Toplam kalite, çevre ve sıfır atık yönetimi; yaklaşımlar, kazanımlar ve eleştiriler*. Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24(2), 299–328.
- [9] Gül, M., & Yaman, K. (2021). *Türkiye’de atık yönetimi ve sıfır atık projesinin değerlendirilmesi: Ankara örneği*. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 35(4), 1267–1296.
- [10] Kök, F. (2021). *Organik atıkların yönetimi, geri dönüşümü ve uygulamaları*. Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi, 4(2), 99–108.
- [11] Budak, Y., & Keçeci, M. (2024). *Sıfır atık ile yeşil dönüşüm: Türkiye’nin geleceği için çevre dostu kozmetik ve temizlik ürünleri*. Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi, 13(3), 145–155.
- [12] Durmuş, M., & Kızılkaya, R. (2018). *Domates üretim atık ve artıklarından kompost eldesi*. Toprak Bilimi ve Bitki Besleme Dergisi, 6(2), 95–100.
- [13] Bulut, A., & Şengül, H. (2023). *Atık yönetimi ve sıfır atık projesinin değerlendirilmesi: İstanbul ili örneği*. Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi, 5(1), 85–97.
- [14] Eren, Z., & Taşarsu, N. (2023). *Katı atıkların geri dönüşümü için depozito iade sisteminin önemi: Kızılcahamam pilot uygulaması örneği*. Çevre İklim ve Sürdürülebilirlik, 24(2), 65–74.
- [15] Menekşe, G., & Camgöz Akdağ, H. (2023). *Zihinsel sağlık uygulamalarının değerlendirilmesinde küresel bulanık çok kriterli karar verme yöntemi: CODAS yaklaşımı ile uygulama*. Büyükşehirler ve Dönüşüm, 11(1), 33–52.

KOBİ YÖNETİCİLERİNİN YEŞİL PAZARLAMA SORUNLARI ÖLÇEĞİNE İLİŞKİN TUTUMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI¹

Dr. Candan ÖZGÜN AYAR

Ankara Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü OSTİM Hizmet Merkezi,
candan.ozgunayar@iskur.gov.tr, ORCID: 0000-0002-9913-5882

Prof. Dr. Murat Selim SELVİ

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü,
mssselvi@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9114-3183

ÖZET

Bu çalışma, KOBİ yöneticilerinin yeşil pazarlama uygulamalarında karşılaştıkları sorunlara yönelik tutumlarını, demografik ve kurumsal özellikler açısından karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Literatürde KOBİ'lerin bu süreçteki sorunlarının yeterince ölçülmemesi, bu araştırmanın önemini ve katkısını artırmaktadır. Betimsel tarama modelinde tasarlanan araştırma kapsamında, Ankara Ostim Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyet gösteren 387 KOBİ yöneticisinden anket tekniği ile veri toplanmıştır. Veriler, 'Tüketici Çevre Bilincindeki Yetersizlik' ve 'Yeşil Ürün Yüksek Maliyeti' olmak üzere iki boyuttan oluşan 'Yeşil Pazarlama Sorunları (YPS)' ölçeği ile elde edilmiştir. Araştırma bulguları, yeşil pazarlama sorunlarına yönelik tutumların cinsiyete göre farklılaşmadığını, ancak yaş, deneyim, eğitim düzeyi ve işletme büyüklüğü gibi değişkenlerin özellikle 'yeşil ürün maliyeti' algısı üzerinde anlamlı farklılıklar yarattığını ortaya koymuştur. Özellikle küçük ölçekli ve ihracat yapan işletmelerin maliyet sorununu daha yoğun hissettiği saptanmıştır. Çalışma, KOBİ'lerin yeşil dönüşümde karşılaştığı engelleri ampirik olarak ortaya koyarak, bu alanda geliştirilecek stratejilere bilimsel bir zemin sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: KOBİ, Yeşil Pazarlama, Tutum Ölçeği, Ankara OSTİM OSB

ABSTRACT

This study aims to compare the attitudes of SME managers towards the problems encountered in green marketing practices, based on demographic and corporate characteristics. The importance and contribution of this research are enhanced by the lack of sufficient measurement of these problems for SMEs in the literature. Designed in a descriptive survey model, the research collected data from 387 SME managers operating in the Ankara Ostim Organized Industrial Zone via a questionnaire. The data were obtained using the 'Green Marketing Problems (GMP)' scale, which consists of two dimensions: 'Insufficiency of Consumer Environmental Awareness' and 'High Cost of Green Products'. The findings revealed that attitudes towards green marketing problems do not differ by gender. However, it was determined that variables such as age, experience, education level, and firm size create significant differences, particularly in the perception of 'high green product cost'. It was found that small-scale and exporting enterprises, in particular, perceive the cost problem more

¹ Bu çalışma Candan ÖZGÜN AYAR'ın Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

intensely. The study provides a scientific basis for strategies to be developed in this field by empirically demonstrating the barriers that SMEs face in their green transformation.

Key words: SMSs, Green Marketing, Attitude Scale, Ankara OSTİM Organized industrial zone

1.GİRİŞ

Son yıllarda artan çevresel endişeler ve sürdürülebilirlik bilincinin yükselişi, yeşil pazarlamayı işletmeler için stratejik bir zorunluluk haline getirmiştir. Yeşil pazarlama, firmaların çevresel sürdürülebilirlik hedeflerini gerçekleştirmek ve insan isteklerini karşılarken çevre üzerindeki olumsuz etkileri azaltmak için kullandıkları bir dizi strateji ve faaliyeti ifade etmektedir (Kütahyalı ve Yıldız, 2024). Bu stratejilerin uygulanması, özellikle kaynakları sınırlı olan Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ’ler) için kendine özgü zorluklar ve engeller barındırmaktadır. Bu çalışmanın önemi, akademik literatürde var olan önemli bir boşluğu doldurma potansiyelinden kaynaklanmaktadır. Mevcut araştırmaların büyük bir çoğunluğu, sürdürülebilirlik stratejilerini genellikle büyük şirketler perspektifinden ele almış, KOBİ’lerin bu süreçte karşılaştığı özgün zorlukları, engelleri ve fırsatları gölgede bırakmıştır (Jenkins, 2009, akt. Holappa, 2024). KOBİ’lerin ekonomideki kritik rolü göz önüne alındığında, bu işletmelerin yeşil pazarlama uygulamalarını benimseme sürecinde yaşadıkları sorunların sistematik bir şekilde anlaşılması ve ölçülmesi hem akademik bilgi birikimine hem de merkezi idarelere ve KOBİ yöneticilerine pratik öneriler sunulmasına katkı sağlayabilir.

Araştırmanın temel problemi, Türkiye’deki KOBİ’lerin yeşil pazarlama uygulamalarını hayata geçirme sürecinde karşılaştıkları yapısal, finansal, bilgisel ve kültürel sorunların kapsamlı bir şekilde tespit edilip standart bir araçla ölçülmesindeki eksikliktir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, KOBİ yöneticilerinin “Yeşil Pazarlama Sorunları” ölçeğine yönelik tutumlarının, demografik ve işletmeye ait değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmektir. Bu çalışma, söz konusu sorunları iki temel boyutta ele almaktadır: Tüketici Çevre Bilincindeki Yetersizlik ve Yeşil Ürün Yüksek Maliyeti.

Literatür incelendiğinde bu iki boyutun, KOBİ’lerin yeşil pazarlama çabalarının önündeki en temel engeller olduğu görülmektedir. Yeşil Ürün Yüksek Maliyeti, KOBİ’lerin çevre dostu üretim ve pazarlama faaliyetlerine yatırım yapmasını zorlaştıran birincil faktördür. Yeşil ürünlerin normal ürünlere kıyasla daha pahalı olduğuna dair tüketici algısı, bu ürünlerin pazarda kabul görmesini zorlaştırmaktadır (Özçelik, 2017). Bu durum, KOBİ’leri bir ikilemde bırakmaktadır: Çevresel yatırımların getirdiği ek maliyetler ve bu maliyetlerin fiyata yansıtılmasının talep üzerinde yaratacağı olumsuz etki. İkinci boyut olan Tüketici Çevre Bilincindeki Yetersizlik ise bu maliyet sorununu daha da derinleştirmektedir. Tüketicilerin yeşil ürünlere karşı sergilediği duyarsızlık, güvensizlik, olumsuz algı ve yanlış tutumlar (Crane, 2000, akt. Özçelik, 2017), KOBİ’lerin pazarlama çabalarını sonuçsuz bırakabilmektedir. Ayrıca, “yeşil aklama (greenwashing)” endişesi, tüketicilerde bir şüphecilik yaratarak (Szabo ve Webster, 2021, akt. Holappa, 2024) yeşil ürünler için daha yüksek bir bedel ödeme konusundaki isteksizliklerini artırmaktadır (Holappa, 2024). Dolayısıyla bu araştırma, KOBİ yöneticilerinin tutumları üzerinden bu iki temel sorunun kesişim noktasını analiz ederek, alana önemli ve bütüncül bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir.

Bu araştırma, Türkiye’deki KOBİ’lerin yeşil pazarlama uygulamalarında karşılaştıkları güçlükleri merkezine almaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın temel amacı, KOBİ yöneticilerinin “Yeşil Pazarlama Sorunları” ölçeğine yönelik tutumlarının, demografik ve işletmeye ait değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmektir. Bu tür bir ölçeğin

geliştirilmesi ve uygulanması, KOBİ'lerin mevcut yeşil pazarlama faaliyetlerinin objektif bir şekilde değerlendirilmesine, karşılaştıkları engellerin saptanarak çözüm yolları geliştirilmesine, kendi stratejilerini oluşturmaları için veri sağlanmasına ve farklı bölgelerdeki firmalar arasında karşılaştırmalı analizler yapılmasına olanak tanınması açısından büyük önem taşımaktadır.

Araştırmanın kapsamı, yalnızca Ankara Ostim Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyet gösteren KOBİ'lerle sınırlıdır. Ayrıca, veri toplama sürecinin anket tekniğine dayanması ve katılımcı beyanlarını esas alması bir diğer sınırlılığı teşkil etmektedir. Çalışmanın temel varsayımları; seçilen örneklemin evreni temsil etme yeteneğine sahip olduğu, anket maddelerinin araştırmanın amacına hizmet ettiği ve katılımcıların sorulara bilinçli ve samimi yanıtlar verdiği üzerine kuruludur.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, birinci yazarın doktora tezinden esinlenmiş olup, aynı metodolojik temele dayanmaktadır. Ancak, metin özgünlüğünü korumak adına tezdeki anlatım ve cümle yapılarından farklı bir dil kullanılmasına özen gösterilmiştir.

Araştırmanın Modeli: Bu çalışma, KOBİ'lerin yeşil pazarlama konusundaki durumlarını herhangi bir müdahalede bulunmadan olduğu gibi ortaya koymayı hedefleyen betimsel bir araştırma niteliğindedir. Bu doğrultuda, alan yazında bu tür çalışmalar için sıklıkla önerilen (Karasar, 2014) tekil tarama modeli benimsenmiştir. Veriler, betimsel istatistik teknikleri kullanılarak analiz edilmek üzere tasarlanmıştır (Sönmez ve Alacapınar, 2013; Büyüköztürk, 2010).

Evren ve Örneklem: Araştırmanın evrenini, Ankara Ostim Organize Sanayi Bölgesi'nde (OSB) faaliyet gösteren yaklaşık 6.500 işletmenin (Ostim, 2024) yönetici ve yetkilileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklem büyüklüğü, evrenin genişliği göz önünde bulundurularak, Sekeran (1992), Israel (1992) ve Yazıcıoğlu ile Erdoğan (2014) tarafından sunulan hesaplama yöntemleri referans alınarak 387 katılımcı olarak belirlenmiş ve bu yöneticilerden veri toplanmıştır.

Veri Toplama Süreci: Araştırmanın birincil verileri, nicel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan anket tekniği ile toplanmıştır (Altunışık vd., 2010). Veri toplama süreci, kurumsal izinlerin ardından 22.02.2024-08.07.2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, ağırlıklı olarak yüz yüze olmak üzere çevrimiçi form ve bırak-topla teknikleriyle 387 geçerli anket elde edilmiştir.

Veri toplama stratejisi olarak, katılımın daha yüksek olduğu tespit edilen İş Pozitif Fuarı ve Sanayide Yeşil Dönüşüm Zirvesi gibi sektörel etkinlikler ile OSTİM İŞKUR platformu aktif olarak kullanılmıştır. Doğrudan ziyaretlerde ise daha düşük bir katılım oranı elde edilmiştir.

Verilerin Analizi: Elde edilen verilerin çözümlenmesinde SPSS 24.0 istatistik paket programından faydalanılmıştır. Analiz sürecinde ilk olarak, kullanılan ölçeğin yapı geçerliliği ve iç tutarlılığı (Cronbach's Alpha) test edilmiştir. Ardından, araştırmanın değişkenlerini ve örneklem profilini tanımlamak amacıyla frekans, yüzde, ortalama ve standart sapma gibi betimsel istatistikler hesaplanmıştır.

Yapılan analizler neticesinde YPS ölçeği iki boyut (faktör) altında toplam 11 ifadeden oluşmuştur (Ayar, 2024).

1.Boyut (faktör): "Tüketici Çevre Bilincindeki Yetersizlik" şeklinde isimlendirilmiştir. İsimlendirmede en yüksek faktör yüklerine sahip olan maddeler yanında

ortak kelimeleri içeren maddeler etkili olmuştur. Bu faktör beş ifadeden oluşmaktadır. Bu ifadeler aşağıda belirtilmektedir:

1. Müşteri bilincinin yeterli olmaması (faktör yük değeri=0,865).
- 2.Çevresel etkilere ilişkin farkındalığın az olması (faktör yük değeri=0,913).
3. Tüketiciler arasında çevreyi koruma konusunda isteksizlik olması (faktör yük değeri=0,768).
4. Tüketicilerin çevreci ürünleri çok pahalı bulması (faktör yük değeri=0,637).
- 5.Tüketicilerin daha pahalı çevreci ürünleri almak istememeleri (faktör yük değeri=0,583).

2.Boyut (faktör): “Yeşil Ürün Yüksek Maliyeti” şeklinde isimlendirilmiş olup; altı ifadeden oluşmaktadır. Bu ifadeler aşağıda belirtilmektedir:

1. Kullanılan ambalajları tedarikçilere geri göndermede sorun yaşıyoruz (faktör yük değeri=0,634).
2. Kullanılan parçaların yeniden satışında pek başarılı değiliz (faktör yük değeri=0,655).
3. Kalitesinde sorun olan ürünleri geri çağırıyoruz (faktör yük değeri=0,805).
4. Yeşil üretim yöntemleri ürün maliyetlerini artırdığı için rekabet edemiyoruz (faktör yük değeri=0,81).
5. Yeşil standart/sertifika alma süreci bizi zorlamaktadır (faktör yük değeri=0,819).
6. Yeşil pazarlamayı önceleyen büyük şirketler karşısında rekabet etme şansımız çok az. (Faktör yük değeri=0,775).

3. BULGULAR

Ayar’ın (2024) doktora tezinden alınan demografik özellikler ve işletmelere ait veriler aşağıda açıklanmaktadır:

3.1. Demografik Özellikler

Araştırmanın örneklemini oluşturan 387 katılımcıya, ön testte geliştirilen 12 maddelik YPS ölçeği uygulanmıştır. Katılımcıların %57,9’unun erkek, ağırlıklı olarak 40 yaş altı ve lisans mezunu oldukları saptanmıştır. Yönetsel deneyim olarak da örneklemin yarısına yakını 10 yıldan fazla tecrübeye sahip orta düzey yöneticilerdir.

3.2. KOBİ’lere İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan firmaların yaklaşık üçte birinin 10 yıl veya daha az, bir diğer üçte birinin ise 11-30 yıl arasında bir faaliyet geçmişine sahip olduğu görülmektedir. Ağırlıklı olarak makine (%30,20), gıda/ambalaj (%25) ve bilişim/teknoloji (%24,30) sektörlerinde yoğunlaşan bu işletmelerin yarısından fazlası (%56,10) 100’den az çalışana sahiptir. Ayrıca, firmaların yarısından fazlasının ihracat yaptığı ve büyük çoğunluğunun dijital pazarlama kanallarını bilinçli olarak kullandığı tespit edilmiştir.

Firmaların yeşil uygulamaları incelendiğinde; çoğunluğunun karbon telafi sistemi ve tersine lojistikten kaçındığı, buna karşın yarısından fazlasının ürünlerinde “Geri Dönüşüm”, “Çevre Dostu” ve “CE” gibi çevreci etiketler kullandığı saptanmıştır. Sınırdaki karbon düzenlemesine yönelik bilgi ve etki algısı “az-orta” düzeyde seyrederken, ISO 14001 sertifikasyon oranı %47’de kalmaktadır. Geleceğe yönelik ise firmaların çoğu, “çevre mühendisi” gibi yeni uzmanlık alanlarında istihdam yaratmayı hedeflemektedir.

3.3. Yeşil Pazarlama Sorunları (YPS) Ölçeğine İlişkin Fark Testleri

Araştırmanın bu kısmında, YPS ölçeği ve alt boyutlarına ilişkin katılımcı tutumlarının demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı ANOVA ve t-testleri kullanılarak incelenmektedir. Parametrik testlerin ön şartı olan varyans homojenliği Levene testi ile sınanmış ve $P < 0,05$ sonucuyla dağılımın homojen olduğu sonucuna varılarak analizlere devam edilmiştir (İslamoğlu ve Alınışık, 2019).

Çizelge 1. Yaşa göre ANOVA Testi

Ölçek	Yaş	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Fark
1.Faktör: Tüketici Çevre Bilincindeki Yetersizlik	≤ 30	94	3,843	0,837	0,230	0,876	
	31-40	166	3,842	0,876			
	41-50	92	3,852	0,876			
	≥ 51	35	3,971	0,861			
2.Faktör: Yeşil Ürünün Yüksek Maliyeti	≤ 30	94	2,986	0,867	6,260	0,000	1>3
	31-40	166	3,036	0,890			1>4
	41-50	92	3,382	0,846			2>3
	≥ 51	35	3,529	0,986			2>4
Genel Yeşil Pazarlama Uygulama Sorunu	≤ 30	94	3,375	0,605	3,812	0,010	1>4
	31-40	166	3,403	0,688			
	41-50	92	3,596	0,686			
	≥ 51	35	3,730	0,882			

Çizelge 1’de “Yaş” değişkenine göre sadece 1.boyut hariç bütün değişkenlerde anlamlı bir farklılık görülmektedir. Yaş arttıkça yeşil ürünün yüksek maliyetli olduğu görüşü de artmaktadır. Ayrıca YPS ölçeğinin geneline ilişkin tutum ortalamalarının yaşla birlikte artmaya başladığı anlaşılmaktadır.

Çizelge 2. Medeni Hal’e göre t testi

Medeni Durum		N	$\bar{x}$	Ss	t	p
1.Faktör: Tüketici Çevre Bilincindeki Yetersizlik	Evli	251	3,857	0,867	0,008	0,994
	Bekar	136	3,856	0,858		
2.Faktör: Yeşil Ürünün Yüksek Maliyeti	Evli	251	3,234	0,907	2,497	0,013
	Bekar	136	2,996	0,873		
Genel Yeşil Pazarlama Uygulama Sorunu	Evli	251	3,517	0,717	1,761	0,079
	Bekar	136	3,387	0,650		

Çizelge 2’de “Medeni Hal” değişkenine göre sadece 2.boyut hariç diğer değişkenlerde anlamlı bir farklılık yoktur. Evli katılımcıların yeşile yönelik bakış açısının daha etkin olduğu görülmektedir. Evli katılımcılar bekarlara göre yeşil ürünlerin yüksek maliyetli olduğunu daha fazla hissetmektedirler.

Çizelge 3.Eğitime göre ANOVA Testi

Ölçek	Eğitim	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Fark
1.Faktör: Tüketici Çevre Bilincindeki Yetersizlik	Lise ve altı	49	3,669	0,993	1,696	0,167	
	Önlisans	48	4,042	0,791			
	Lisans	203	3,882	0,814			
	Lisansüstü	87	3,800	0,923			
2.Faktör: Yeşil Ürünün Yüksek Maliyeti	Lise ve altı	49	3,415	0,929	3,262	0,022	1>3
	Önlisans	48	3,372	0,828			
	Lisans	203	3,055	0,897			
	Lisansüstü	87	3,103	0,902			
Genel Yeşil Pazarlama Uygulama Sorunu	Lise ve altı	49	3,531	0,826	1,904	0,128	
	Önlisans	48	3,676	0,585			
	Lisans	203	3,431	0,674			
	Lisansüstü	87	3,420	0,712			

Çizelge 3'te "Eğitim" seviyelerine göre sadece 2.boyutta anlamlı bir farklılık vardır. Lise ve daha az mezuniyete sahip olan grup, yeşil ürünlerin yüksek maliyetli olduğunu lisans mezunu gruba göre daha çok hissetmektedirler.

Çizelge 4. Görev Değişkenine göre ANOVA Testi

Ölçek	Görev	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Fark
1.Faktör: Tüketici Çevre Bilincindeki Yetersizlik	Alt kademe yöneticisi	84	3,848	0,829	0,586	0,625	
	Orta kademe yöneticisi	191	3,850	0,882			
	Üst kademe yöneticisi	81	3,807	0,849			
	Firma sahibi	31	4,045	0,888			
2.Faktör: Yeşil Ürünün Yüksek Maliyeti	Alt kademe yöneticisi	84	2,907	0,957	4,876	0,002	1>3 1>4
	Orta kademe yöneticisi	191	3,119	0,890			
	Üst kademe yöneticisi	81	3,381	0,833			
	Firma sahibi	31	3,409	0,820			
Genel Yeşil Pazarlama Uygulama Sorunu	Alt kademe yöneticisi	84	3,334	0,695	2,869	0,036	1>4
	Orta kademe yöneticisi	191	3,451	0,678			
	Üst kademe yöneticisi	81	3,575	0,691			
	Firma sahibi	31	3,698	0,761			

Çizelge 4'te "Görev" değişkenine göre 1.boyut hariç olmak üzere tutumlar arasında anlamlı bir farklılık vardır. İşletme sahibi ve üst düzey yöneticiler yeşil ürünün yüksek maliyete sahip olduğunu daha çok kabul etmektedir. Bu noktada üst yönetimin yeşil pazarlama karmasındaki sorunları ortadan kaldırıp karlılığı artırmak ve müşteri memnuniyetinin sağlanmasını ön plana çıkarmak istedikleri yorumu yapılabilir.

Çizelge 5'te "Deneyim" değişkenine göre sadece 2.boyutta anlamlı bir farklılık vardır. Bu farklılık deneyim süresi 1-5 yıl arasında olanlar ile 16 yıldan fazla deneyime sahip olanların daha duyarlı olmasından kaynaklanmaktadır. Deneyim süresi arttıkça yeşil ürünün maliyetli olduğuna ilişkin tutumların ortalamasının da arttığı görülmektedir.

Çizelge 5: Deneyim Değişkenine Göre ANOVA Testi

Ölçek	Deneyim Süresi (Yıl)	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Fark
1.Faktör: Tüketici Çevre Bilincindeki Yetersizlik	1-5	90	3,916	0,800	0,447	0,775	
	6-10	93	3,791	0,921			
	11-15	94	3,919	0,862			
	16-20	48	3,796	0,887			
	≥ 21	62	3,819	0,859			
2.Faktör: Yeşil Ürünün Yüksek Maliyeti	1-5	90	2,950	0,899	3,239	0,012	1>4 1>5
	6-10	93	3,111	0,833			
	11-15	94	3,105	0,905			
	16-20	48	3,427	0,882			
	≥ 21	62	3,358	0,948			
Genel Yeşil Pazarlama Uygulama Sorunu	1-5	90	3,389	0,619	1,115	0,349	
	6-10	93	3,420	0,649			
	11-15	94	3,475	0,687			
	16-20	48	3,595	0,780			
	≥ 21	62	3,567	0,804			

Çizelge 6'da "İşletme faaliyet süresi" değişkenine göre tutumlar 2.boyut hariç diğer iki boyutta farklılık göstermektedir. 11-20 yıllık işletmeler, 31-40 yıllık işletmelere göre tüketicileri çevre konusunda daha bilinçsiz görmekte ve YPS'ye karşı daha baskın görüşlere sahiptirler.

Çizelge 6. İşletme Faaliyet Süresine Göre ANOVA Testi

Ölçek	İşletme Faaliyet Süresi (yıl)	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Fark
1.Faktör: Tüketici Çevre Bilincindeki Yetersizlik	1-10	144	3,793	0,899	2,465	0,045	2>4
	11-20	80	4,045	0,691			
	21-30	77	3,956	0,868			
	31-40	27	3,548	1,010			
	41 yıl	59	3,766	0,863			
2.Faktör: Yeşil Ürünün Yüksek Maliyeti	1-10	144	3,145	0,902	2,009	0,093	
	11-20	80	3,235	0,966			
	21-30	77	3,262	0,865			
	31-40	27	3,235	0,849			
	41 yıl	59	2,867	0,846			
Genel Yeşil Pazarlama Uygulama Sorunu	1-10	144	3,439	0,666	2,572	0,038	2>4
	11-20	80	3,603	0,600			
	21-30	77	3,577	0,789			
	31-40	27	3,377	0,747			
	41 yıl	59	3,276	0,697			

Çizelge 7’de “İşletme çalışan sayısı” değişkenine göre 1. ve 2. boyutta anlamlı bir farklılık görülmektedir. 100 ve daha az kişiyi çalıştıran firmaların hem büyüklük hem de işlem hacmi nedeniyle yeşil pazarlama karmasını uygulama sürecinde maliyetler nedeniyle zorlandığını düşünmek mümkündür.

Çizelge 7. İşletme Çalışan Sayısı Değişkenine Göre ANOVA Testi

Ölçek	İşletme Çalışan Sayısı	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Fark
1.Faktör: Tüketici Çevre Bilincindeki Yetersizlik	≤ 100	217	3,841	0,893	0,141	0,967	
	101-200	54	3,915	0,773			
	201-300	35	3,897	0,781			
	301-400	28	3,893	0,832			
	≥401	53	3,815	0,917			
2.Faktör: Yeşil Ürünün Yüksek Maliyeti	≤ 100	217	3,337	0,841	7,330	0,000	1>3 1>5
	101-200	54	3,012	0,857			
	201-300	35	2,843	1,076			
	301-400	28	3,196	0,987			
	≥401	53	2,708	0,808			
Genel Yeşil Pazarlama Uygulama Sorunu	≤ 100	217	3,566	0,717	3,436	0,009	1>5
	101-200	54	3,423	0,539			
	201-300	35	3,322	0,771			
	301-400	28	3,513	0,775			
	≥401	53	3,211	0,584			

Çizelge 8. Dijital Pazarlama Kullanımına Göre t Testi

Dijital Pazarlama Kullanımı		N	$\bar{x}$	Ss	t	p
1.Faktör: Tüketici Çevre Bilincindeki Yetersizlik	Evet	295	3,873	0,852	0,661	0,509
	Hayır	92	3,804	0,900		
2.Faktör: Yeşil Ürünün Yüksek Maliyeti	Evet	295	3,086	0,929	-2,530	0,012
	Hayır	92	3,357	0,775		
Genel Yeşil Pazarlama Uygulama Sorunu	Evet	295	3,444	0,697	-1,404	0,161
	Hayır	92	3,560	0,690		

Çizelge 8’de “Dijital pazarlama kullanımı” değişkenine göre sadece 2.boyutta anlamlı bir farklılık görülmektedir. Dijital teknikleri uygulamayan firmaların daha fazla sorun ile karşılaşması ve yeşil ürünün maliyetini daha yüksek bulması olasıdır.

Çizelge 9. Dijital Pazarlamanın Önemi Değişkenine Göre ANOVA Testi

Ölçek	Dijital Pazarlamanın Önemi	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Fark
1.Faktör: Tüketici Çevre Bilincindeki Yetersizlik	Az önemlidir.	33	3,539	0,948	1,941	0,123	
	Orta derecede önemlidir.	89	3,811	0,805			
	Fazlaca önemlidir.	129	3,919	0,803			
	Çok Fazla önemlidir.	136	3,903	0,923			
2.Faktör: Yeşil Ürünün Yüksek Maliyeti	Az önemlidir.	33	3,227	0,822	2,154	0,093	
	Orta derecede önemlidir.	89	3,348	0,693			
	Fazlaca önemlidir.	129	3,068	0,954			
	Çok Fazla önemlidir.	136	3,081	0,974			
Genel Yeşil Pazarlama Uygulama Sorunu	Az önemlidir.	33	3,369	0,739	0,753	0,521	
	Orta derecede önemlidir.	89	3,559	0,578			
	Fazlaca önemlidir.	129	3,455	0,673			
	Çok Fazla önemlidir.	136	3,455	0,775			

Çizelge 9’da “Dijital pazarlamanın önemi” değişkenine göre bütün boyutlarda anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Verilen cevapların ortalamalarına bakıldığında dijital pazarlamaya olan ilginin bütün bireyler için eşit düzeyde olduğu görülmektedir. Kısacası sorun herkes için önemli ve geçerli bir unsurdur.

Çizelge 10: İhracata Göre T Testi

İhracat		N	$\bar{x}$	Ss	t	p
1.Faktör: Tüketici Çevre Bilincindeki Yetersizlik	Evet	232	3,882	0,855	0,713	0,477
	Hayır	155	3,818	0,876		
2.Faktör: Yeşil Ürünün Yüksek Maliyeti	Evet	232	3,061	0,923	-2,409	0,016
	Hayır	155	3,285	0,854		
Genel Yeşil Pazarlama Uygulama Sorunu	Evet	232	3,434	0,690	-1,291	0,198
	Hayır	155	3,527	0,703		

Çizelge 10’da “İhracat” uygulamalarına göre sadece 2.boyutta anlamlı bir farklılık görülmektedir. İhracat yapılacak ülkelerin mevzuatına uygun olarak veya bazı ülkelerde zorunlu olarak ürünlerin yeşil pazarlama karmasını içermesi gerekmektedir. Bu nedenle ihracat yapan işletmeler yeşil pazarlama karması konusunda daha hassas davranmaktadır.

Çizelge 11: Karbon Telifi Sistemi Uygulamasına Göre t Testi

Karbon Telifi Sistemi Uygulaması		N	$\bar{x}$	Ss	t	p
1.Faktör: Tüketici Çevre Bilincindeki Yetersizlik	Evet	149	3,788	0,913	-1,235	0,218
	Hayır	238	3,899	0,829		
2.Faktör: Yeşil Ürünün Yüksek Maliyeti	Evet	149	2,798	0,930	-6,407	0,000
	Hayır	238	3,372	0,810		
Genel Yeşil Pazarlama Uygulama Sorunu	Evet	149	3,248	0,698	-5,168	0,000
	Hayır	238	3,612	0,658		

Çizelge 11’de “Karbon telifi sistemi” değişkenine göre 1.boyut hariç bütün boyutlarda anlamlı bir farklılık görülmektedir. Karbon telifi sistemi uygulamayanlar diğer gruba göre yeşil ürün maliyetinin yüksek olmasını daha çok onaylamaktadırlar. Genelde ağaç dikmek ile ilişkilendirilen sistemin ülkemizde yapılan teşvikler ile daha sıklıkla uygulanmaya başladığı görülmektedir. Tarım ve Orman Bakanlığının “Geleceğe Nefes Ol” gibi projeleri de bu konuda etkinliği artırmaktadır.

Çizelge 12’de “Sınırdaki karbon düzenleme ile ilgili bilgi düzeyi” değişkenine göre 1.boyut hariç bütün boyutlarda anlamlı bir farklılık görülmektedir. Sınırdaki karbon düzenleme

ile ilgili bilgi düzeyi hiç ya da az olan KOBİ’ler yeşil ürünün yüksek maliyetli olduğunu daha çok kabul etmekte ve diğer pazarlama sorunları ile daha çok karşılaştıkları yorumu yapılabilir.

Çizelge 12. Sınırdaki Karbon Düzenleme İle İlgili Bilgi Düzeyine Göre ANOVA Testi

Ölçek	Sınırdaki Karbon Düzenleme ile İlgili Bilgi Düzeyi	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Fark
1.Faktör: Tüketici Çevre Bilincindeki Yetersizlik	Hiç	62	3,926	0,817	0,712	0,584	
	Az	104	3,883	0,794			
	Orta	142	3,877	0,910			
	Fazla	43	3,795	0,868			
	Çok Fazla	36	3,650	0,943			
2.Faktör: Yeşil Ürünün Yüksek Maliyeti	Hiç	62	3,379	0,757	9,490	0,000	1>4
	Az	104	3,410	0,759			1>5
	Orta	142	3,127	0,932			2>4
	Fazla	43	2,682	0,894			2>5
	Çok Fazla	36	2,662	0,998			3>4 3>5
Genel Yeşil Pazarlama Uygulama Sorunu	Hiç	62	3,628	0,644	6,603	0,000	1>4
	Az	104	3,625	0,558			1>5
	Orta	142	3,468	0,756			2>4
	Fazla	43	3,188	0,597			2>5
	Çok Fazla	36	3,111	0,791			3>5

Çizelge 13’te “Sınırdaki karbon düzenlemenin etkisi” değişkenine göre sadece 2.boyutta anlamlı bir farklılık görülmektedir. Özellikle “çok fazla etkileyecek” ile diğer seçeneklere ilişkin ortalamalar incelendiğinde düşük ortalama nedeniyle bu sonucun açıklanması mümkündür.

Çizelge 13. Sınırdaki Karbon Düzenlemesinin İşletmeye Etkisine Göre ANOVA Testi

Ölçek	Sınırdaki karbon düzenlemesinin işletmeye etkisi	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Fark
1.Faktör: Tüketici Çevre Bilincindeki Yetersizlik	Etkilemeyecektir.	58	3,807	0,971	1,923	0,106	
	Az etkileyecektir.	73	3,696	0,866			
	Orta düzeyde etkileyecektir.	140	3,833	0,848			
	Fazlaca etkileyecektir.	78	4,069	0,806			
	Çok Fazla etkileyecektir.	38	3,889	0,808			
2.Faktör: Yeşil Ürünün Yüksek Maliyeti	Etkilemeyecektir.	58	3,175	0,900	5,806	0,000	1>5
	Az etkileyecektir.	73	3,482	0,779			2>4
	Orta düzeyde etkileyecektir.	140	3,143	0,935			2>5
	Fazlaca etkileyecektir.	78	3,081	0,830			3>5
	Çok Fazla etkileyecektir.	38	2,649	0,919			
Genel Yeşil Pazarlama Uygulama Sorunu	Etkilemeyecektir.	58	3,462	0,774	1,924	0,106	
	Az etkileyecektir.	73	3,579	0,716			
	Orta düzeyde etkileyecektir.	140	3,456	0,664			
	Fazlaca etkileyecektir.	78	3,530	0,656			
	Çok Fazla etkileyecektir.	38	3,213	0,693			

Sınırdaki karbon düzenlemesi “yeşil ürünün yüksek maliyetli” oluşu nedeniyle en düşük ortalamaya sahip firmaları etkileyecektir. Kısacası hizmet sektöründe yer alan KOBİ’ler ile imalat sektöründeki KOBİ’lerin kaygılarının aynı düzeyde olmayacağı belirtilebilir.

Çizelge 14. Tersine Lojistik Uygulaması Değişkenine Göre T Testi

Tersine Lojistik Uygulaması		N	$\bar{x}$	Ss	t	p
1.Faktör: Tüketici Çevre	Evet	88	3,907	0,866	0,624	0,533
Bilincindeki Yetersizlik	Hayır	299	3,841	0,863		
2.Faktör: Yeşil Ürünün	Evet	88	2,703	1,025	-5,502	0,000
Yüksek Maliyeti	Hayır	299	3,283	0,818		
Genel Yeşil Pazarlama	Evet	88	3,250	0,762	-3,444	0,001
Uygulama Sorunu	Hayır	299	3,537	0,663		

Çizelge 14’te “Tersine lojistik uygulaması” değişkenine göre 1.boyut hariç bütün boyutlarda anlamlı bir farklılık görülmektedir. Tersine lojistik uygulayan işletmelerin yeşil eğilimlerinin daha fazla olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle sorulara verilen cevaplardaki ortalamalarda anlamlı bir farklılık oluşmaktadır. Tersine lojistik uygulayan KOBİ yetkililerinin sorunlara ilişkin olarak verdiği düşük cevap ortalamaları, sorunun daha az hissedildiğini göstermektedir.

Çizelge 15: Yeşil Dönüşüm İşaret ve Etiket Kullanımı Değişkenine Göre T Testi

Yeşil Dönüşüm İşaret ve Etiket Kullanımı		N	$\bar{x}$	Ss	t	p
1.Faktör: Tüketici Çevre	Evet	215	3,871	0,881	0,366	0,715
Bilincindeki Yetersizlik	Hayır	172	3,838	0,843		
2.Faktör: Yeşil Ürünün	Evet	215	3,016	0,969	-3,342	0,001
Yüksek Maliyeti	Hayır	172	3,320	0,780		
Genel Yeşil Pazarlama	Evet	215	3,404	0,719	-2,135	0,033
Uygulama Sorunu	Hayır	172	3,555	0,658		

Çizelge 15’te “Yeşil dönüşüm işaret ve etiket kullanımı” uygulamasına göre tutumlar 1.boyut hariç bütün boyutlarda anlamlı bir farklılık görülmektedir. İşaret ve etiketleri kullanan işletmelerin kullanmayanlara göre anlamlı derecede daha düşük değerler verdiği görülmektedir. İşaret ve etiket uygulamalarının yeşil pazarlama karması stratejilerinin benimsenmesini kolaylaştırdığı ve sorun yaşama oranını azalttığı söylenebilir.

Çizelge 16: Yeşil İşlerde İstihdam Edecek Personel Sayısındaki Artışa Göre T Testi.

Yeşil işler için istihdam edilecek personel sayısında artış		N	$\bar{x}$	Ss	t	p
1.Faktör: Tüketici Çevre	Evet	283	3,851	0,901	-0,205	0,838
Bilincindeki Yetersizlik	Hayır	104	3,871	0,754		
2.Faktör: Yeşil Ürünün	Evet	283	3,077	0,940	-2,691	0,007
Yüksek Maliyeti	Hayır	104	3,353	0,755		
Genel Yeşil Pazarlama	Evet	283	3,429	0,730	-2,010	0,045
Uygulama Sorunu	Hayır	104	3,588	0,580		

Çizelge 16’da “Yeşil işler için istihdam edilecek personel sayısında artış” değişkenine göre 1.boyut hariç bütün boyutlarda anlamlı bir farklılık görülmektedir. Artış bekleyen işletmelerin sayısının artış beklemeyenler göre 2 kattan daha fazla olduğu görülmektedir. Bu da endüstriyel olarak yeşil dönüşümün yaygınlaştığını göstermektedir.

Çizelge 17: ISO 14001 Belgesi Sahibi İşletme Değişkenine Göre T Testi.

ISO 14001 Belge Sahipliği		N	$\bar{x}$	Ss	t	p
1.Faktör: Tüketici Çevre Bilincindeki Yetersizlik	Evet	182	3,856	0,894	-0,006	0,995
	Hayır	205	3,857	0,837		
2.Faktör: Yeşil Ürünün Yüksek Maliyeti	Evet	182	2,964	0,944	-3,904	0,000
	Hayır	205	3,316	0,830		
Genel Yeşil Pazarlama Uygulama Sorunu	Evet	182	3,370	0,724	-2,735	0,007
	Hayır	205	3,562	0,659		

Çizelge 17’de “ISO 14001 belgesi sahibi işletme” değişkenine göre 1.boyut hariç bütün boyutlarda anlamlı bir farklılık görülmektedir. ISO 14001 belgesi sahibi işletmelerin sorulara daha düşük oranda cevap verirken diğer işletmelerin cevaplarının anlamlı oranda daha yüksek olduğu görülmektedir. Buradan hareket ile işletmelerin uyguladıkları çevreci uygulamaların dünya standartlarına ulaştırarak sorunlarını azaltmaya çalıştıklarını söylemek mümkündür.

Yukarıda ayrıntılı test istatistiklerinde de görüldüğü üzere YPS ölçeğinin alt boyutları olan “tüketici çevre bilincindeki yetersizlik” ve “yeşil ürünün yüksek maliyeti” yanında “ölçeğin geneline” ilişkin tutumlar arasında demografik özellik ve işletmeye ait bazı değişkenlere göre grup ortalamaları açısından fark olup-olmadığı t-testi ve ANOVA ile test edilmiştir. Sonuçlar daha özet bir şekilde aşağıdaki çizelgede gösterilmiştir.

Çizelge 18’e göre en çarpıcı olanlar şu şekilde belirtilebilir: YPS ölçeğinin “tüketici çevre bilincindeki yetersizlik” ve “yeşil ürünün yüksek maliyeti” alt boyutlarına ve ayrıca “ölçeğin geneline” ilişkin tutumlarının “cinsiyet” ve “dijital pazarlamanın önemi” değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği anlaşılmaktadır.

Çizelge 18: KOBİ’lerin Yeşil Pazarlama Uygulama Sorunu Ölçeğine (YPSÖ)

İlişkin Fark Test Sonuçları Özeti

KOBİ’lerin yeşil pazarlama uygulama sorunu ölçeğine ilişki hipotez test sonuçları özeti “fark yok=yok” fark var=var			
Değişkenler	Alt boyut 1: Tüketici Çevre Bilincindeki Yetersizlik	Alt boyut 2: Yeşil Ürünün Yüksek Maliyeti	Ölçeğin geneli
Cinsiyet	Yok	Yok	Yok
Yaş	Yok	Var	Var
Medeni hal	Yok	Var	Yok
Eğitim	Yok	Var	Yok
Görev türü	Yok	Var	Var
Deneyim	Yok	Var	Var
İşletme faaliyet süresi	Var	Yok	Var
Çalışan sayısı	Yok	Var	Var
Dijital pazarlama kullanımı	Yok	Var	Yok
Dijital pazarlamanın önemi	Yok	Yok	Yok
İhracat	Yok	Var	Yok
Karbon telafi sistemi uygulaması	Yok	Var	Var
Sınırdaki karbon düzenlemeyle ilgili bilgi düzeyi	Yok	Var	Var
Sınırdaki karbon düzenlemesinin işletmeye etkisi	Yok	Var	Yok
Tersine lojistik	Yok	Var	Var
Yeşil dönüşüm işaret ve etiket kullanımı	Yok	Var	Var
Yeşil işler için istihdam edilecek personel sayısında artış	Yok	Var	Var
ISO 14001 belgesi sahipliği	Yok	Var	Var

Yaş, cinsiyet, medeni hal, eğitim, görev türü ve deneyim gibi demografik özelliklere göre “tüketici çevre bilincindeki yetersizlik” alt boyutuna ilişkin tutumlar arasında grup ortalamalarına göre bir farklılık yoktur. Ancak aynı değişkenlere göre “yeşil ürünün yüksek maliyeti” alt boyutuna ilişkin tutumlarda farklılık vardır. Ölçeğin geneline ilişkin olarak ise şunu belirtmek mümkündür: Demografik değişkenler içinde cinsiyet, medeni hal ve eğitim hariç diğer değişkenlere göre YPS ölçeğine ilişkin tutumlar arasında farklılık mevcuttur.

İşletme ile ilgili değişkenlere gelince durum şu şekilde özetlenebilir: Faaliyet süresi hariç tüm değişkenlere göre “tüketici çevre bilincindeki yetersizlik” alt boyutuna ilişkin tutumlar arasında grup ortalamalarına göre bir farklılık yoktur. Ancak dijital pazarlamanın önemi değişkeni hariç diğer tüm değişkenlere göre “yeşil ürünün yüksek maliyeti” alt boyutuna ilişkin tutumlarda farklılık vardır. Ölçeğin geneline ilişkin olarak ise şunu belirtmek mümkündür: İşletmeye ilişkin değişkenler içinde dijital pazarlamanın kullanımı, dijital pazarlamanın önemi, ihracat ve sınırda karbon düzenlemesinin işletmeye etkisi hariç diğer değişkenlere göre YPS ölçeğine ilişkin tutumlar arasında farklılık vardır.

Farklılık Gösteren Değişkenler: Yaş, medeni hal, eğitim düzeyi, görev türü ve mesleki deneyim gibi demografik faktörler, özellikle "Yeşil Ürünün Yüksek Maliyeti" alt boyutunda ve ölçeğin genelinde anlamlı farklılıklara neden olmaktadır. Bu durum, farklı demografik grupların yeşil ürünlerin maliyetini bir sorun olarak algılama düzeylerinin değiştiğini göstermektedir.

İşletmenin faaliyet süresi, "Tüketici Çevre Bilincindeki Yetersizlik" algısı ve ölçeğin genelinde bir farklılık yaratırken, maliyet algısı üzerinde anlamlı bir etki göstermemiştir. Bu, daha köklü firmaların tüketici bilincini daha farklı bir sorun olarak algılayabileceğine işaret etmektedir.

Çalışan sayısı, dijital pazarlama kullanımı, ihracat durumu, karbon telafi ve düzenleme sistemlerine ilişkin bilgi düzeyi, tersine lojistik, yeşil etiket kullanımı ve ISO 14001 belgesi sahipliği gibi işletme özellikleri, neredeyse tamamı “Yeşil Ürünün Yüksek Maliyeti” alt boyutunda ve ölçeğin genelinde anlamlı farklılıklar ortaya koymuştur. Bu bulgu, belirli stratejileri ve sistemleri uygulayan firmaların yeşil pazarlamanın maliyet boyutunu bir sorun olarak daha farklı düzeylerde algıladığını göstermektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu araştırmanın temel hedefi, KOBİ’lerin yeşil pazarlama sorunlarını ölçmek amacıyla geliştirilen bir ölçeğe yönelik yönetici tutumlarını, demografik ve kurumsal faktörler açısından inceleyerek önemli çıkarımlar elde etmektir. Ankara Ostim OSB’den 387 yöneticinin katıldığı çalışmanın örnekleme, ağırlıklı olarak 40 yaş altı, lisans mezunu ve deneyimli orta kademe yöneticilerden oluşmaktadır. Katılımcı işletmeler ise genellikle 100’den az çalışana sahip olup, makine, gıda ve bilişim sektörlerinde yoğunlaşmaktadır.

Saha araştırması bulguları, KOBİ’lerin yarıdan fazlasının ihracat yaptığını ve dijital pazarlamayı benimsediğini göstermektedir. Ayrıca, işletmelerin önemli bir kısmı ürünlerinde çevreci etiketler kullanmaktadır. Bununla birlikte, çevresel uyum konusunda ciddi eksiklikler tespit edilmiştir. Firmaların çoğunluğunun karbon telifisi ve tersine lojistik gibi stratejik uygulamalardan uzak durduğu, sınırda karbon düzenlemesine ilişkin bilgi seviyelerinin ise yetersiz olduğu anlaşılmaktadır. Gelecekte firmaların büyük bölümü çevre alanında uzman personel istihdam etme niyetinde olsa da mevcut durumda ISO 14001 sertifikasyon oranının yalnızca %53 seviyesinde kalması, kurumsal yeşil dönüşümde kat edilmesi gereken önemli bir mesafe olduğunu göstermektedir.

KOBİ'lerin YPS ölçeğinin geneli ve alt boyutlarına ilişkin geliştirilen hipotezler test edildiğinde şu hususların dikkat çekici olduğu anlaşılmaktadır: Cinsiyet açısından bütün bireyler için yeşile olan ilginin aynı olduğu ve oldukça önemli görüldüğü anlaşılmaktadır. Yaş arttıkça katılımcıların yeşil pazarlama sorunlarına yönelik bakış açısının artarak daha etkin olduğu, yeşil ürün maliyetinin yüksekliğine ilişkin görüşlerin (tutumların) ortalamalarının yaşla birlikte arttığı görülmüştür. Evli katılımcılar bekarlara göre yeşil ürünlerin yüksek maliyetli olduğunu düşünmektedirler. Yeşil ürün maliyetinin yüksek olduğunu en çok hisseden grup ise lise ve daha az mezuniyete sahip kişilerdir. Üst düzey yöneticilerin yeşil ürün maliyetinin yüksek olması nedeniyle yeşil pazarlama karmasındaki sorunları ortadan kaldırıp, karlılığı artırmak ve müşteri memnuniyetinin sağlanmasını daha ön plana çıkarmaya çalıştıkları belirtilebilir. Deneyim süresi arttıkça yeşil ürünün maliyetli olduğuna ilişkin tutumların ortalamasının da arttığı görülmektedir. 11-20 yıllık işletmeler, 31-40 yıllık işletmelere göre tüketicileri çevre konusunda daha bilinçsiz görmekte ve yeşil pazarlama sorunlarına karşı daha baskın görüşlere sahiptir. 100 kişi ve daha az kişi çalıştıran firmaların yeşil ürünün yüksek maliyeti nedeniyle uygulamada zorlandıkları görülmektedir. Ayrıca bu firmaların yeşil pazarlama uygulamasıyla ilgili daha çok sorunlarla karşılaştıkları, hatta dijital teknikleri uygulamayan firmaların daha fazla sorun ile karşılaşması ve yeşil ürünün maliyetini daha yüksek bulması olasıdır. Dijital pazarlamaya olan ilgi tüm katılımcılar için dijital pazarlamanın önemi değişkeni boyutunda eşittir. İhracat yapan işletmeler yeşil ürünü yüksek maliyetli bulmakta ve daha hassas davranmaktadırlar. Karbon telafi sistemi uygulamayanlar yeşil ürün maliyetinin yüksek olmasını daha çok onaylamaktadırlar. Sınırdaki karbon düzenlemesi ile ilgili bilgisi hiç ya da az olan KOBİ'ler yeşil ürünün yüksek maliyetli olduğunu daha çok kabul etmekte ve diğer pazarlama sorunları ile daha çok karşılaşmaktadırlar. Sınırdaki karbon düzenlemesi yeşil ürünün yüksek maliyetli oluşu nedeniyle en düşük ortalamaya sahip “çok fazla etkileyecek” diyen firmaları etkileyecektir. Tersine lojistik uygulayan işletmelerin yeşil eğilimlerinin daha fazla olduğu ve sorunları daha az hissettiğini belirtmek mümkündür. İşaret ve etiket uygulamalarının yeşil pazarlama karması stratejilerinin benimsenmesini kolaylaştırdığı ve sorun yaşama oranını azalttığı söylenebilir. İşletmelerin uyguladıkları çevreci uygulamaların dünya standartlarına ulaştırarak sorunları çözmede yardımcı olduğu belirtilebilir.

KAYNAKÇA

- [1] Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2010). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri (SPSS Uygulamalı) (6. baskı)*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- [2] Ayar, C.Ö. (2024). *KOBİ'lerin Yeşil Pazarlama Uygulama Kültürü Ve Karşılaşılan Sorunlara İlişkin Ölçek Geliştirme Çalışması*, Yayımlanmamış Doktora Tezi,

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı.

- [3] Budak, F., ve Filiz, Z. (2023). Yeşil pazarlama ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(3), 633-649. <https://doi.org/10.32958/giid.1348398>
- [4] Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, 11. Baskı, Ankara: Pagem Akademi.
- [5] Crane, A. (2000). Marketing and the natural environment: What role for morality? *Journal of Macromarketing*, 20(2), 144-154.
- [6] Holappa, P. (2024). *Sustainable marketing in micro and small enterprises* [Master's Thesis, University of Oulu]. Oulu Business School.
- [7] Haws, K. L., Winterich, K. P., & Naylor, R. W. (2014). Seeing the world through GREEN-tinted glasses: Green consumption values and consumer perception. *Journal of Consumer Psychology*, 24(1), 70-85.
- [8] Israel, G.D. (1992) Determining sample size. University of Florida cooperative extension service, *Institute of Food and Agriculture Sciences*, EDIS, Florida.
- [9] İslamoğlu, H. A., ve Alınçık, Ü. (2019). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* (6.Baskı). Beta Yayıncılık.
- [10] Jenkins, H. (2009). A business opportunity model of corporate social responsibility for small- and medium-sized enterprises. *Business Ethics: A European Review*, 18(1), 21-36. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8608.2009.01546.x>
- [11] Karasar, N. (2014), *Bilimsel araştırma yöntemi*, 27. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- [12] Kotler, P., Kartajaya, H., & Setiwan, I. (2010). *Marketing 3.0: From products to customers to the human spirit*. John Wiley & Sons.
- [13] Kütahyalı, D. N., & Yıldız, B. (2024). Yeşil pazarlama stratejilerinin yeşil tedarikçi seçimi, yeşil inovasyon ve performans üzerindeki etkisi. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 17(2), 305-340.
- [14] Martin, D. M., & Schouten, J. W. (2012). *Sustainable marketing*. Pearson Prentice Hall.
- [15] Ostim (2024). Ostim hakkında, <https://www.ostim.org.tr/sizin-fabrikaniz-ostim>, erişim: 25.10.2024.
- [16] Özçelik, S. (2017). *Hazır giyim (örme) alt sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'lerde yeşil pazarlama uygulamaları* [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi].
- [17] Papadas, K. K., Avlonitis, G. J., & Carrigan, M. (2017). Green marketing orientation: Conceptualization, scale development and validation. *Journal of Business Research*, 80, 236-246.
- [18] Sarkar, A. N. (2012). Green branding and eco-innovations for evolving a sustainable green marketing strategy. *Asia-Pacific Journal of Management Research and Innovation*, 8(1), 39-58.
- [19] Sekeran, U. (1992). *Research methods for business: A skill-building approach*. 2nd Edition. New York: John Wiley.
- [20] Sönmez, V. ve Alacapınar, F. G. (2013). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*, Ankara, Anı Yayıncılık.

- [21] Sudi, D. M. (2024). Sustainable marketing strategies for SMEs: The impact of customer engagement on business growth in the context of environmental sustainability. *Journal of Contemporary Administration and Management (ADMAN)*, 2(1), 512-519. <https://doi.org/10.61100/adman.v2i1.216>
- [22] Szabo, S., & Webster, J. (2021). Perceived greenwashing: The effects of green marketing on environmental and product perceptions. *Journal of Business Ethics*, 171(4), 719-739. <https://doi.org/10.1007/s10551-020-04461-0>
- [23] Tariq, A., Badir, Y. F., Tariq, W., & Bhutta, U. S. (2017). Drivers and consequences of green product and process innovation: A systematic review, conceptual framework, and future outlook. *Technology in Society*, 51, 8-23.
- [24] Vilkaite-Vaitone, N., & Skackauskiene, I. (2022). Development and validation of a green-marketing scale. *Journal of Business Research*, 142, 827-837.
- [25] Yazıcıoğlu Y. ve Erdoğan S. (2014), *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*, Gözden Geçirilmiş 4. Baskı, Ankara, Detay Yayıncılık

KOBİ YÖNETİCİLERİNİN YEŞİL PAZARLAMA UYGULAMA KÜLTÜRÜ ÖLÇEĞİNE İLİŞKİN TUTUMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI¹

Dr. Candan ÖZGÜN AYAR

Ankara Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü OSTİM Hizmet Merkezi,
candan.ozgunayar@iskur.gov.tr, ORCID: 0000-0002-9913-5882

Prof. Dr. Murat Selim SELVİ

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü,
mssselvi@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9114-3183

ÖZET

Bu çalışma, artan çevresel duyarlılıkla birlikte işletmeler için stratejik bir zorunluluk haline gelen yeşil pazarlamanın KOBİ’lerdeki uygulama kültürünü incelemektedir. Araştırmanın temel problemi, KOBİ yöneticilerinin “Yeşil Pazarlama Uygulama Kültürü (YPUK)” ölçeğine yönelik tutumlarının demografik ve işletmeye ait özelliklere göre farklılık gösterip göstermediğini saptamaktır. Bu amaçla, betimsel tarama modelinde tasarlanan araştırmanın evrenini Ankara Ostim OSB’deki KOBİ’ler oluştururken, örnekleme ise 387 KOBİ yöneticisi teşkil etmektedir. Veriler; “Çevreci Tanıtım”, “Yeşil Paketleme” ve “Yeşil Dağıtım” alt boyutlarından oluşan 12 maddelik YPUK ölçeği ile toplanmış ve SPSS programında analiz edilmiştir. Araştırma bulguları, yöneticilerin tutumlarının cinsiyet, medeni durum, eğitim seviyesi, yöneticilik pozisyonu, firma yaşı, ihracat durumu ve karbon düzenlemeleri hakkındaki bilgi düzeyi gibi değişkenlere göre anlamlı şekilde farklılaştığını göstermektedir. Örneğin, kadın yöneticilerin yeşil paketlemeye, ihracat yapan firmaların ise yeşil pazarlama karmasına daha duyarlı olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak, Türkiye’deki KOBİ’lerin yeşil pazarlama kültürü oluşturma yolunda adımlar attığı ancak bu kültürün henüz olgunlaşmadığı ve uygulamaların belirli faktörlere bağlı olarak değişkenlik gösterdiği anlaşılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Yeşil Pazarlama, KOBİ, Tutum Ölçeği, Ankara OSTİM Organize Sanayi Bölgesi

ABSTRACT

This study examines the application culture of green marketing in SMEs, which has become a strategic imperative for businesses in line with growing environmental awareness. The primary problem of the research is to determine whether the attitudes of SME managers towards the “Green Marketing Application Culture (GMAC)” scale differ according to their demographic and firm-specific characteristics. For this purpose, the study was designed using a descriptive survey model. While the population consists of SMEs in Ankara Ostim Organized Industrial Zone, the sample comprises 387 SME managers. Data were collected using the 12-item GMAC scale, which consists of three sub-dimensions: “Environmental Promotion,” “Green Packaging,” and “Green Distribution,” and were analyzed with SPSS. The findings indicate that managers’ attitudes significantly differ based on variables such as gender, marital status, education level, managerial position, firm age, export status, and knowledge level about carbon regulations. For instance, it was found that female managers are more sensitive to green

¹ Bu çalışma Candan ÖZGÜN AYAR’ın Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

packaging, and exporting firms are more attentive to the green marketing mix. In conclusion, it is understood that SMEs in Turkey are taking steps towards establishing a green marketing culture, but this culture has not yet matured, and its implementation varies depending on specific factors.

Key words: Green Marketing, SMEs, Attitude Scale, Ankara OSTİM Organized Industrial Zone

1.GİRİŞ

İşletmelerin artan çevresel sorumlulukları, pazarlama stratejilerinin sürdürülebilirlik ekseninde yeniden şekillenmesini ve salt bir fonksiyondan öteye geçerek bütüncül bir “uygulama kültürü” haline gelmesini zorunlu kılmıştır. Özellikle ekonominin bel kemiği olan Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ’ler) için yeşil pazarlama kültürünün benimsenmesi, rekabet avantajı elde etme, kurumsal itibar kazanma ve uzun vadeli başarı sağlama açısından kritik bir önem taşımaktadır (Papadas vd., 2017). Ancak bu stratejik dönüşüm, KOBİ’ler için özgün dinamikler barındırmaktadır. Yeşil pazarlama alanında uluslararası (Vilkaite-Vaitone vd., 2022; Haws vd., 2014) ve ulusal (Budak ve Filiz, 2023) düzeyde ölçek geliştirme çalışmaları mevcut olsa da KOBİ yöneticilerinin bu ölçek maddelerine yönelik tutumlarını ve bu tutumları etkileyen faktörleri inceleyen araştırmalara duyulan ihtiyaç devam etmektedir.

Bu çalışma, “KOBİ yöneticilerinin Yeşil Pazarlama Uygulama Kültürü (YPUK) ölçeğindeki boyutlara yönelik tutumları, demografik ve işletmeye ait özelliklere göre farklılaşmakta mıdır?” temel problemine yanıt aramaktadır. Bu çerçevede araştırmanın amacı, belirtilen değişkenler bazında KOBİ yöneticilerinin tutumları arasındaki olası farklılıkları ortaya koymaktır. Araştırma, KOBİ’lerin yeşil pazarlama kültürünü üç temel boyutta ele almaktadır: Bunlar “Çevreci Tanıtım”, “Yeşil Paketleme” ve “Yeşil Dağıtım” alt boyutlarıdır.

İlgili literatüre göre bu boyutlar yeşil pazarlama uygulamalarının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Çevreci tanıtım, işletmelerin yeşil kimliklerini ve çevresel performanslarını paydaşlarına ilettiği en görünür alanlardan biridir; bu boyut, çevre dostu imajı vurgulayan reklamları ve eko-etiket kullanımını içerir (Kütahyalı ve Yıldız, 2024). Benzer şekilde yeşil paketleme, kaynak israfını önlemeye ve atık hacmini azaltmaya odaklanan kritik bir uygulama olup, minimalist ve ekolojik ambalaj kullanımı bu kültürün somut bir göstergesidir (Özçelik, 2017; Holappa, 2024). Son olarak yeşil dağıtım, enerji verimli araçların kullanımı ve tersine lojistik gibi uygulamalarla lojistik süreçlerden kaynaklanan çevresel ayak izini azaltmayı hedefler (Erbaşlar, 2010, akt. Özçelik, 2017). Dolayısıyla bu çalışma, söz konusu üç boyut üzerinden KOBİ yöneticilerinin tutumlarını ölçerek, yeşil pazarlama kültürünün yerleşmesinde hangi faktörlerin etkili olduğuna dair değerli içgörüler sunacaktır.

2.YÖNTEM

Bu araştırma birinci yazar Candan Özgün AYAR’ın doktora tez çalışmasından üretilmiştir. Dolayısıyla araştırma yöntemi benzerdir. Buna karşın tezde geçen ifadelerin aynısının kullanılmaması konusunda azami dikkat gösterilmiştir. Bu çalışma, nicel araştırma yaklaşımlarından betimsel tarama modelinde tasarlanmıştır. Araştırmanın amacı, Ankara Ostim Organize Sanayi Bölgesi’nde (OSB) faaliyet gösteren KOBİ yöneticilerinin yeşil pazarlama uygulama kültürüne ilişkin geliştirilen ölçeğin alt boyutları ve geneline ilişkin tutumlarını olduğu gibi betimlemektir. Araştırmanın evrenini, bu bölgede faaliyet gösteren 6.500’ün üzerindeki KOBİ’nin yöneticileri ve/veya yetkilileri oluşturmaktadır. Evrenin büyüklüğü

dikkate alınarak, ilgili literatürdeki örneklem hesaplama yaklaşımları temelinde (örn. Sekeran, 1992; Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2014; Israel, 1992) 387 KOBİ yöneticisinden veri toplanmış ve araştırmanın örnekleme bu katılımcılarla oluşturulmuştur.

Araştırmada birincil veriler, anket tekniği ile geliştirilen “Yeşil Pazarlama Uygulama Kültürü (YPUK)” ölçeği aracılığıyla toplanmıştır. Yapılan analizler neticesinde ölçeğin, toplam 12 ifadeden oluşan geçerli ve güvenilir üç faktörlü bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Bu faktörler ve içerikleri şu şekildedir (Ayar, 2024):

Çizelge 1. YPUK Ölçeği-Faktör ve Maddeleri

1.faktör: Çevreci Tanıtım	Tüketicileri şirketteki çevre yönetimi hakkında bilgilendiriyoruz
	Çevresel konularda sponsorluk faaliyetlerine katılırız
	Tedarikçilerimiz için belirli çevresel kriterler kullanırız
	Tutundurma faaliyetlerinde “çevreci işletme” imajını vurguluyoruz
	Ürünlerimizin yeşil olduğunu reklamlarımızda vurgularız
2.faktör: Yeşil Paketleme	Yeşil paketleme yaklaşımı ile malzemelerimiz daha az zarar (kırılma, bozulma gibi) görmektedir
	Yeşil paketleme yaklaşımı ambalaj atıklarımızı azaltıyor
	Yeşil paketleme uygulamaları ürünlerimizi daha da hafifletiyor
3.faktör: Yeşil Dağıtım	Dağıtım kanalında yeşil araçlardan faydalaniyoruz
	Yeşil taşıma sayesinde daha az yakıt kullanıyoruz
	Ürünün dağıtımından kaynaklanan emisyonları izleriz
	Daha temiz taşıma sistemleri seçiyoruz

Kurumsal izinlerin alınmasını takiben, 22.02.2024-08.07.2024 tarihleri arasında yürütülen veri toplama sürecinde, ağırlıklı olarak yüz yüze olmak üzere çevrimiçi ve bırak-topla anket teknikleriyle 387 geçerli veriye ulaşılmıştır.

Araştırma verilerinin toplanmasında, KOBİ’lerin bir araya geldiği fuarlar ve zirveler gibi sektörel organizasyonlar stratejik birer mecra olarak kullanılmıştır. Bu tercihin temel nedeni, söz konusu platformlarda KOBİ yöneticilerinin araştırmaya katılım eğiliminin belirgin şekilde daha yüksek olduğunun tespit edilmesidir.

Elde edilen verilerin analizi için SPSS 24.0 paket programı kullanılmıştır. Analiz sürecinin ilk aşamasında, ölçeğin geçerliliği ve iç tutarlılığı (Cronbach’s Alpha) test edilmiştir. Ardından, araştırmanın betimsel bulgularını sunmak amacıyla frekans, yüzde, ortalama ve standart sapma gibi istatistikler hesaplanmış, fark testleri de aynı program aracılığıyla uygulanmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgular çizelgeler aracılığıyla sunulmuştur.

3.1. Demografik Özellikler

YPUK’a ilişkin ön test sonucunda oluşan 3 faktörlü ve 12 maddeden oluşan ölçek 387 kişilik bir gruba tekrar yapılmıştır. Örneklemlere ait demografik özellikler Çizelge 2’de sunulmaktadır. Ankara Ostim OSB’de faaliyet gösteren 360 firmadan bu çalışmaya katılan 387 kişilik örneklem oluşturulan deneklerin 224’ünün (%57,90) erkek, 163’ünün ise (%42,10) kadın olduğu görülmektedir. Deneklerin yarıdan fazlası 40 ve daha az yaşa sahip olup ayrıca ağırlıklı olarak lisans mezunudur. Deneklerin neredeyse yarısı orta kademe yöneticisi ve 10 yıldan fazla deneyime sahiptir.

Çizelge 2. Demografik Değişkenler (n=387)

Demografik	Grup	n	%
Cinsiyet	Kadın	163	42.10
	Erkek	224	57.90
Yaş	≤ 30	94	24.30
	31-40	166	42.90
	41-50	92	23.80
	≥ 51	35	9.00
Medeni Hal	Evli	251	64.90
	Bekar	136	35.10
Eğitim Durumu	Lise ve daha az	49	12.60
	Ön lisans	48	12.40
	Lisans	203	52.50
	Lisansüstü	87	22.50
Görevi	Alt kademe yönetici	84	21.70
	Orta kademe yönetici	191	49.40
	Üst kademe yönetici	81	21.90
	İşletme Sahibi	31	8.00
Deneyim (yıl)	1-5	90	23.30
	6-10	93	24.00
	11-15	94	24.30
	16-20	48	12.40
	≥ 21	62	16.00

3.2. Firmalara İlişkin Bulgular

Bu çalışmada örneklem kapsamında ele alınan işletmelere ilişkin bilgiler Çizelge 3'te verilmektedir. Buna göre işletmelerin 1/3'ü 10 yıl ve daha az, 1/3'ü 11-30 yıl arası faaliyette bulunmaktadır. Firmaların %56,10'u 100 kişi ve daha az çalışana sahiptir. Firmaların %30,20'si makine ve yedek parçaları, %25'i gıda ve ambalaj ürünleri üretmekte, %24.30'u ise bilişim/teknoloji endüstrisinde faaliyet göstermektedir. Firmaların yarısından fazlası ihracat yapmakta, büyük çoğunluğu dijital pazarlamanın önemini farkında olup, bu kanalları kullanmaktadır.

Çizelge 3. İşletmeye Ait Bilgiler (n=387)

Değişken	Grup	n	%	Değişken	Grup	n	%
İşletme Faaliyet Süresi (yıl)	1-10 yıl	144	37.20	Ürünlerde çevre işaret/etiket kul.	Evet	215	56.60
	11-20	80	20.70		Hayır	172	44.40
	21-30	77	19.90		CE işareti	78	36.30
	31-40	27	7.00		Geri dönüşüm	119	55.30
	≥ 41	59	15.20		Yeşil Nokta	23	10.70
İşletme çalışan sayısı	≤100	217	56.10	Ürünlerde kul. İşaret/etiket (215 evet Top. 361 farklı etiket kullanımı)	Çevre dostu	108	50.20
	101-200	54	14.00		ÇEVKO	13	6.00
	201-300	35	9.00		Ozon dostu	5	2.30
	301-400	28	7.20		Ekolojik etiket	15	7.00
	≥ 401	53	13.70		Evet	283	73.10
İşletme faaliyet alanı	Bilişim/Teknoloji	94	24.30	Gelecekte çevreci işler için yeni personel istih.	Hayır	104	26.90
	Gıda ve ambalaj	100	25.80		Çevre mühendisi	175	61.80
	İnşaat Ürünleri	41	10.60		Alana ilişkin diğer mühendisler	134	47.30
	Mak.ve parçaları	117	30.20		İç Denetleyici	86	30.40
	Medikal, optik ve Gözlük imalatı	7	1.80		Çevre hukuku avukatlar	43	15.20
	Savunma Sanayi	2	0.50		Yönetici	43	15.20

	Tekstil ve deri	10	2.60		Atık yönetim uzmanı	9	3.20
	Lojistik	6	1.60	ISO 14001	Evet	182	47.00
	Yayınevi	10	2.60	Belgesi Sahipliği	Hayır	205	53.00
Dij. paz. kanal kul.	Evet	295	76.20	Sınırdaki karbon düzenlemesi bilgi düzeyi	Hiç	62	16.00
	Hayır	92	23.80		Az	104	26.90
Dijital paz.önemi	Az önemli.	33	8.50		Orta	142	36.70
	Orta der. önemli	89	23.00		Fazla	43	11.10
	Fazlaca önemli.	129	33.40	Sınırdaki karbon düzenlemesinin işletmeye etkisi	Çok fazla	36	9.30
	Çok fazla önemli	136	35.10		Etkilemeyecek	58	15.00
İhracat	Evet	232	59.90		Az etkileyecek	73	18.90
	Hayır	155	40.10		Orta düzeyde etkileyecek	140	36.10
Karbon telafi sis. kul.	Evet	149	38.50		Fazlaca etkileyecek	78	20.20
	Hayır	238	61.50		Çok fazla etkileyecek	38	9.80
Tersine lojistik sis kullanımı	Evet	88	22.70				
	Hayır	299	77.30				

Çizelge 3'e göre firmaların yarıdan fazlasının karbon telefı sistemi kullanmadığı, sınırdaki karbon düzenlemesiyle ilgili bilgi düzeylerinin "az-orta" seviyelerinde olduğu, bu düzenlemenin kendilerini "az-orta" düzeyde etkilediği görülmektedir. Firmaların çoğunluğunun tersine lojistik işlemlerinde bulunmadıkları, yarıdan fazlasının ürünlerinde çevreci işaret ya da etiketler kullandıkları, en çok kullanılan etiketlerin ise "Geri dönüşüm", "çevre dostu" ile "CE" olduğu görülmektedir. Firmaların çoğunluğunun gelecekte çevre ile ilgili yeni meslek elamanları istihdam edeceklerini, en çok "çevre mühendisi ve çevreyle alakalı personel alacaklarını" belirtmişlerdir. Son olarak firmaların sadece %47'sinin ISO 14001 belgesine sahip olduğu görülmektedir.

3.2. Yeşil Pazarlama Uygulama Kültürü (YPUK) Ölçeğine İlişkin Fark Testleri

YPUK ile alakalı geliştirilen ölçekte yer alan üç faktöre ve ayrıca ölçeğin geneline ilişkin katılımcıların verdikleri yanıtlar (tutumlar) katılımcıların demografik değişkenlerine göre gruplar arasında farklılık gösterip-göstermediği test edilmektedir. İkili gruplarda bağımsız örneklem t-testi, üç ve daha fazla gruplu karşılaştırmalarda ise varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Bu çerçevede test istatistikleri ayrı ayrı aşağıda belirtilmektedir. Örneklemi oluşturan veriler üzerinde ANOVA ve t-testi uygulamadan önce örneklemin homojen dağılıp-dağılmadığı incelenmiştir. Levene testine göre tüm boyutlar için $P < 0,05$ olduğu, dolayısıyla örneklemin homojen dağılım gösterdiği görülmüştür (İslamoğlu ve Alınacak, 2019).

Çizelge 4. Cinsiyete göre t testi

Cinsiyet		N	$\bar{x}$	Ss	t	p
1.faktör: Çevreci Tanıtım	Kadın	163	3,667	0,925	0,870	0,385
	Erkek	224	3,577	1,045		
2.faktör: Yeşil Paketleme	Kadın	163	3,457	0,941	2,003	0,046
	Erkek	224	3,257	0,993		
3.faktör: Yeşil Dağıtım	Kadın	163	3,534	0,943	1,175	0,241
	Erkek	224	3,416	0,993		
Genel Yeşil Pazarlama Uygulama Kültürü	Kadın	163	3,541	0,762	1,614	0,107
	Erkek	224	3,403	0,879		

Çizelge 4'te cinsiyete göre sadece 2.faktörde önemli düzeyde bir farkın olduğu göze çarpmaktadır. Yaşanan bu farklılığın sebebi kadınların yeşil paketleme konusunda daha hassas olduğu şeklinde belirtilebilir.

Çizelge 5'e göre "Medeni durum" değişkenine göre sadece 1.boyut hariç bütün değişkenlerde anlamlı bir farklılık görülmektedir. Bekâr katılımcıların yeşile yönelik bakış açısının daha etkin olduğu görülmektedir. Yani bekar katılımcılar yeşil paketleme, yeşil dağıtım ve genelde yeşil pazarlama kültürü ile alakalı konularda daha hassastırlar.

Çizelge 5. Medeni Hale Göre t testi

Medeni Hal	N	$\bar{x}$	Ss	t	p
1.faktör:					
Evli	251	3,559	1,056		
Çevreci Tanıtım	Bekar	136	3,718	0,868	-1,502
2.faktör:					
Evli	251	3,265	1,002		
Yeşil Paketleme	Bekâr	136	3,482	0,910	-2,096
3.faktör:					
Evli	251	3,383	1,002		
Yeşil Dağıtım	Bekâr	136	3,618	0,901	-2,275
Genel Yeşil Pazarlama	Evli	251	3,388	0,864	
Uygulama Kültürü	Bekâr	136	3,597	0,756	-2,377

Çizelge 6'da "Eğitim durumu" değişkenine göre sadece 2.boyut hariç bütün değişkenlerde anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Bu durum eğitim seviyesinin artışına bağlı olarak katılımcıların yeşile yönelik bakış açısının daha etkin olduğunu göstermektedir. Bu etkinlik lisans düzeyine kadar artış gösterirken lisansüstü düzeyinde bir miktar azalmaktadır.

Çizelge 6. Eğitime Göre ANOVA Testi

Ölçek	Eğitim	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Fark
1.faktör: Çevreci Tanıtım	Lise ve altı	49	3,224	1,233			
	Önlisans	48	3,507	1,067			
	Lisans	203	3,737	0,897	3,800	0,010	1>3
	Lisansüstü	87	3,609	0,981			
2.faktör: Yeşil Paketleme	Lise ve altı	49	3,117	1,074			
	Önlisans	48	3,245	1,013			
	Lisans	203	3,420	0,944	1,464	0,224	
	Lisansüstü	87	3,336	0,961			
3.faktör: Yeşil Dağıtım	Lise ve altı	49	3,139	1,056			
	Önlisans	48	3,288	0,918			
	Lisans	203	3,603	0,933	3,856	0,010	1>3
	Lisansüstü	87	3,428	0,998			
Genel Yeşil Pazarlama Uygulama Kültürü	Lise ve altı	49	3,153	1,018			
	Önlisans	48	3,328	0,838			
	Lisans	203	3,576	0,775	4,024	0,008	1>3
	Lisansüstü	87	3,443	0,804			

Çizelge 7'de "Görev" değişkenine göre 1.boyut dışında bütün değişkenlerde anlamlı bir farklılık belirlenmiştir. Aslında üst düzey yöneticilerin yeşil paketleme, yeşil dağıtım ve diğer pazarlama sorunlarına istenilen oranda ilgi göstermediği görülmektedir.

Çizelge 7. Görev Değişkenine Göre ANOVA Testi

Ölçek	Görev	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Fark
1.faktör: Çevreci Tanıtım	Alt kademe yönetici	84	3,702	0,957			
	Orta kademe yönetici	191	3,665	0,958			
	Üst kademe yönetici	81	3,580	1,047	2,584	0,053	
	Firma Sahibi	31	3,161	1,112			
2.faktör: Yeşil Paketleme	Alt kademe yönetici	84	3,512	1,016			
	Orta kademe yönetici	191	3,353	0,926			
	Üst kademe yönetici	81	3,287	1,037	2,705	0,045	1>4
	Firma Sahibi	31	2,944	0,914			
3.faktör: Yeşil Dağıtım	Alt kademe yönetici	84	3,652	1,028			
	Orta kademe yönetici	191	3,479	0,929			
	Üst kademe yönetici	81	3,420	0,975	3,538	0,015	1>4
	Firma Sahibi	31	3,000	0,965			

Genel Yeşil	Alt kademe yönetici	84	3,618	0,880			
Pazarlama	Orta kademe yönetici	191	3,483	0,761	4,093	0,007	1>3
Uygulama Kültürü	Üst kademe yönetici	81	3,416	0,894			1>4
	Firma Sahibi	31	3,022	0,847			

Çizelge 8’deki “Deneyim” değişkenine göre sadece 2.boyutta anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Yaşanan bu farklılığın sebebi 21 yıl ve üzerinde deneyime sahip olanların yeşil paketleme konusunda daha duysarsız olmasından kaynaklanmaktadır.

Çizelge 8. Deneyim Değişkenine Göre ANOVA Testi

Ölçek	Deneyim Süresi (yıl)	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Fark
1.faktör: Çevreci Tanıtım	1-5	90	3,563	0,928	0,885	0,473	
	6-10	93	3,699	0,990			
	11-15	94	3,684	1,009			
	16-20	48	3,403	1,102			
	≥ 21	62	3,624	0,998			
2.faktör: Yeşil Paketleme	1-5	90	3,433	0,940	3,367	0,010	1>5
	6-10	93	3,374	1,053			2>5
	11-15	94	3,420	0,856			3>5
	16-20	48	3,474	0,961			4>5
	≥ 21	62	2,935	1,012			
3.faktör: Yeşil Dağıtım	1-5	90	3,502	0,953	1,358	0,248	
	6-10	93	3,589	0,935			
	11-15	94	3,513	0,956			
	16-20	48	3,304	1,074			
	≥ 21	62	3,281	0,989			
Genel Yeşil Pazarlama Uygulama Kültürü	1-5	90	3,494	0,802	1,497	0,202	
	6-10	93	3,545	0,821			
	11-15	94	3,525	0,780			
	16-20	48	3,385	0,918			
	≥ 21	62	3,251	0,891			

Çizelge 9’deki “İşletme faaliyet süresi” değişkenine göre sadece 1.boyutta anlamlı bir farklılık görülmektedir. Buna göre 21-30 yıllık işletmeler 11-20 yıllık işletmelere göre “çevreci tanıtım” alt boyutuna ilişkin daha olumlu yaklaşım sergilemektedirler.

Çizelge 9. İşletme Faaliyet Süresine Göre ANOVA Testi

Ölçek	İşletme Faaliyet Süresi	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Fark
1.faktör: Çevreci Tanıtım	1-10	144	3,627	0,945	3,167	0,014	2>3
	11-20	80	3,317	1,101			
	21-30	77	3,861	0,876			
	31-40	27	3,556	1,046			
	≥ 41	59	3,695	1,021			
2.faktör: Yeşil Paketleme	1-10	144	3,342	0,924	1,276	0,279	
	11-20	80	3,334	0,949			
	21-30	77	3,448	1,035			
	31-40	27	2,963	0,950			
	≥ 41	59	3,381	1,051			
3.faktör: Yeşil Dağıtım	1-10	144	3,519	0,876	0,615	0,652	
	11-20	80	3,380	1,061			
	21-30	77	3,473	1,029			
	31-40	27	3,267	1,070			
	≥ 41	59	3,532	0,967			
Genel Yeşil Pazarlama Uygulama	1-10	144	3,487	0,774	1,248	0,290	
	11-20	80	3,349	0,889			
	21-30	77	3,562	0,895			
	31-40	27	3,238	0,892			

Kültürü ≥ 41 59 3,523 0,775

Çizelge 10'deki "Çalışan sayısı" değişkenine göre bütün boyutlarda anlamlı bir farklılık görülmektedir. Yaşanan bu farklılığın sebebinin 100 kişi ve daha az kişi istihdam eden işletmelerden kaynaklandığı belirlenmiştir. 100 ve daha az kişiyi istihdam eden işletmeler hem büyüklük hem de işlem hacmi nedeniyle yeşil pazarlama karmasını uygulamakta zorlandıklarını düşünmek mümkündür.

Çizelge 10: İşletme Çalışan Sayısı Değişkenine Göre ANOVA Testi

Ölçek	İşletme Çalışan Sayısı	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Fark
1.faktör: Çevreci Tanıtım	≤ 100	217	3,462	1,070	3,114	0,015	1>3
	101-200	54	3,728	0,857			
	201-300	35	3,876	0,750			
	301-400	28	3,857	0,783			
	≥ 401	53	3,824	0,971			
2.faktör: Yeşil Paketleme	≤ 100	217	3,189	1,014	4,501	0,001	1>5
	101-200	54	3,306	0,861			
	201-300	35	3,514	0,909			
	301-400	28	3,652	0,829			
	≥ 401	53	3,722	0,906			
3.faktör: Yeşil Dağıtım	≤ 100	217	3,335	1,002	3,196	0,013	1>5
	101-200	54	3,563	0,961			
	201-300	35	3,423	0,956			
	301-400	28	3,757	0,741			
	≥ 401	53	3,777	0,898			
Genel Yeşil Pazarlama Uygulama Kültürü	≤ 100	217	3,318	0,899	4,624	0,001	1>5
	101-200	54	3,519	0,778			
	201-300	35	3,567	0,775			
	301-400	28	3,747	0,598			
	≥ 401	53	3,770	0,600			

Çizelge 11'deki "Dijital pazarlama kullanımı" değişkenine göre bütün boyutlarda anlamlı bir farklılık görülmektedir. Yaşanan bu farklılığın sebebinin dijital pazarlamayı kullanan kitlenin talebinden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Dijital pazarlama uygulamalarını kullanan kişilerin eğitim düzeyinin yüksek olması beklendiğinden böyle bir sonucun oluştuğu düşünülmektedir.

Çizelge 11: Dijital Pazarlama Kullanımına Göre T Testi

Dijital Pazarlama Kullanımı	N	$\bar{x}$	Ss	t	p
1.faktör: Çevreci Tanıtım	Evet Hayır	295 92	3,728 3,254	0,929 1,116	4,065 0,000
2.faktör: Yeşil Paketleme	Evet Hayır	295 92	3,454 2,978	0,928 1,037	
3.faktör: Yeşil Dağıtım	Evet Hayır	295 92	3,589 3,070	0,904 1,081	4,587 0,000
Genel Yeşil Pazarlama Uygulama Kültürü	Evet Hayır	295 92	3,579 3,085	0,758 0,950	

Çizelge 12'deki "Dijital pazarlamanın önemi" değişkenine göre bütün boyutlarda anlamlı bir farklılık görülmektedir. Dijital pazarlamanın her geçen gün artan işlem hacminin bu konuda etkili olduğu düşünülmektedir.

Çizelge 12: Dijital Pazarlamanın Önemi Değişkenine Göre ANOVA Testi

Ölçek	Dijital Pazarlamanın Önemi	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Fark
1.faktör: Çevreci Tanıtım	Az önemlidir.	33	3,040	1,030	8,149	0,000	1>3
	Orta derecede önemlidir.	89	3,397	0,900			1>4
	Fazlaca önemlidir.	129	3,664	1,006			2>4
	Çok Fazla önemlidir.	136	3,850	0,963			
2.faktör: Yeşil Paketleme	Az önemlidir.	33	2,848	0,812	17,717	0,000	1>3
	Orta derecede önemlidir.	89	2,885	0,959			1>4
	Fazlaca önemlidir.	129	3,401	0,866			2>3
	Çok Fazla önemlidir.	136	3,702	0,960			2>4
3.faktör: Yeşil Dağıtım	Az önemlidir.	33	2,764	0,957	21,335	0,000	1>3
	Orta derecede önemlidir.	89	3,047	0,950			1>4
	Fazlaca önemlidir.	129	3,530	0,887			2>3
	Çok Fazla önemlidir.	136	3,849	0,876			2>4
Genel Yeşil Pazarlama Uygulama Kültürü	Az önemlidir.	33	2,861	0,796	22,980	0,000	1>3
	Orta derecede önemlidir.	89	3,081	0,811			1>4
	Fazlaca önemlidir.	129	3,521	0,763			2>3
	Çok Fazla önemlidir.	136	3,800	0,742			2>4

Çizelge 13'teki "İhracat" değişkenine göre 3.boyut hariç bütün boyutlarda anlamlı bir farklılık görülmektedir. İhracat yapılacak ülkelerin mevzuatına uygun olarak veya bazı ülkelerde zorunlu olarak ürünlerin yeşil pazarlama karmasını içermesi gerekmektedir. Bu nedenle ihracat yapan işletmeler yeşil pazarlama karması konusunda daha hassas davranmaktadır.

Çizelge 13: İhracata Göre t Testi

İhracat		N	$\bar{x}$	Ss	t	p
1.faktör:	Evet	232	3,761	0,904	3,594	0,000
Çevreci Tanıtım	Hayır	155	3,396	1,087		
2.faktör:	Evet	232	3,475	0,964	3,354	0,001
Yeşil Paketleme	Hayır	155	3,140	0,960		
3.faktör:	Evet	232	3,534	0,939	1,707	0,089
Yeşil Dağıtım	Hayır	155	3,363	1,016		
Genel Yeşil Pazarlama	Evet	232	3,571	0,771	3,217	0,001
Uygulama Kültürü	Hayır	155	3,297	0,896		

Çizelge 14'teki "Karbon telafi sistemi uygulaması" değişkenine göre bütün boyutlarda anlamlı bir farklılık vardır. Genelde ağaç dikmek ile ilişkilendirilen sistemin ülkemizde yapılan teşvikler ile daha sıklıkla uygulanmaya başladığı görülmektedir. Tarım ve Orman Bakanlığının "Geleceğe Nefes Ol" gibi projeleri de bu konuda etkinliği artırmaktadır.

Çizelge 14. Karbon Telafi Sistemi Uygulaması Değişkenine Göre t Testi

Karbon Telafi Sistemi Uygulaması		N	$\bar{x}$	Ss	t	p
1.faktör:	Evet	149	3,872	0,839	4,106	0,000
Çevreci Tanıtım	Hayır	238	3,454	1,053		
2.faktör:	Evet	149	3,740	0,891	6,720	0,000
Yeşil Paketleme	Hayır	238	3,091	0,944		
3.faktör:	Evet	149	3,764	0,880	4,910	0,000
Yeşil Dağıtım	Hayır	238	3,279	0,983		

Genel Yeşil Pazarlama	Evet	149	3,783	0,722	6,301	0,000
Uygulama Kültürü	Hayır	238	3,260	0,836		

Çizelge 15'teki "Sınırdaki karbon düzenlemeyle ilgili bilgi düzeyi" değişkenine göre bütün boyutlarda anlamlı bir farklılık mevcuttur. 2050 yılına kadar Sıfır Emisyon gibi uluslararası uygulamaların Türkiye'deki bir yansıması olarak karbon sınırlaması için çeşitli önlemler alınmaktadır.

Çizelge 15. Sınırdaki Karbon Düzenlemeyle İlgili Bilgi Düzeyi Değişkenine Göre ANOVA Testi

Ölçek	Sınırdaki karbon düzenleme bilgi düzeyi	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Fark
1.faktör: Çevreci Tanıtım	Hiç	62	3,280	0,862	7,156	0,000	
	Az	104	3,462	1,002			1>5
	Orta	142	3,667	1,044			2>5
	Fazla	43	3,736	0,925			3>5
	Çok Fazla	36	4,287	0,713			
2.faktör: Yeşil Paketleme	Hiç	62	2,855	0,953	11,134	0,000	1>3
	Az	104	3,130	0,947			1>4
	Orta	142	3,505	0,914			1>5
	Fazla	43	3,483	0,953			2>3
	Çok Fazla	36	3,972	0,847			2>5
3.faktör: Yeşil Dağıtım	Hiç	62	3,058	0,884	9,291	0,000	1>3
	Az	104	3,288	1,044			1>5
	Orta	142	3,599	0,852			2>5
	Fazla	43	3,479	1,079			3>5
	Çok Fazla	36	4,139	0,788			4>5
Genel Yeşil Pazarlama Uygulama Kültürü	Hiç	62	3,046	0,768	13,074	0,000	1>3
	Az	104	3,279	0,835			1>4
	Orta	142	3,585	0,798			1>5
	Fazla	43	3,545	0,691			2>3
	Çok Fazla	36	4,120	0,718			2>5 3>5 4>5

Çizelge 16. Sınırdaki Karbon Düzenlemesinin İşletmeye Etkisi Değişkenine Göre ANOVA Testi

Ölçek	Sınırdaki karbon düzenlemesinin işletmeye etkisi	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Fark
1.faktör: Çevreci Tanıtım	Etkilemeyecektir.	58	2,994	1,100	10,589	0,000	
	Az etkileyecektir.	73	3,447	1,023			1>3
	Orta düzeyde etkileyecektir.	140	3,700	0,916			1>4
	Fazlaca etkileyecektir.	78	3,850	0,869			1>5
	Çok Fazla etkileyecektir.	38	4,088	0,830			2>5
2.faktör: Yeşil Paketleme	Etkilemeyecektir.	58	2,767	1,109	15,347	0,000	1>3
	Az etkileyecektir.	73	2,983	0,946			1>4
	Orta düzeyde etkileyecektir.	140	3,413	0,847			1>5
	Fazlaca etkileyecektir.	78	3,718	0,755			2>3
	Çok Fazla etkileyecektir.	38	3,868	1,016			2>4 2>5
3.faktör: Yeşil Dağıtım	Etkilemeyecektir.	58	2,900	1,111	12,236	0,000	1>3
	Az etkileyecektir.	73	3,195	1,000			1>4
	Orta düzeyde etkileyecektir.	140	3,529	0,851			1>5
	Fazlaca etkileyecektir.	78	3,797	0,775			2>4
	Çok Fazla etkileyecektir.	38	3,937	0,968			2>5
Genel Yeşil Pazarlama Uygulama Kültürü	Etkilemeyecektir.	58	2,879	0,958	18,316	0,000	1>3
	Az etkileyecektir.	73	3,187	0,856			1>4
	Orta düzeyde etkileyecektir.	140	3,533	0,723			1>5
	Fazlaca etkileyecektir.	78	3,784	0,617			2>3
	Çok Fazla etkileyecektir.	38	3,952	0,694			2>4 2>5 3>5

Çizelge 16'daki "Sınırdaki karbon düzenlemesinin işletmeye etkisi" değişkenine göre bütün boyutlarda anlamlı bir farklılık görülmektedir. "Etkilemeyecek" ile "çok fazla etkileyecek" seçenekleri arasında yaşanan endüstriyel farklılıklar elde edilen sonucu açıklamaktadır.

Çizelge 17'deki "Tersine lojistik uygulamasına" göre bütün boyutlarda anlamlı bir farklılık mevcuttur. Tersine lojistik uygulayan işletmelerin yeşil eğilimlerinin daha fazla olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle sorulara verilen cevaplardaki ortalamalarda anlamlı bir farklılık oluşmaktadır.

Çizelge 17. Tersine Lojistik Uygulamasına Göre t Testi

Tersine Lojistik Uygulaması		N	$\bar{x}$	Ss	t	p
1.faktör: Çevreci Tanıtım	Evet	88	3,951	0,927	3,655	0,000
	Hayır	299	3,516	0,996		
2.faktör: Yeşil Paketleme	Evet	88	3,855	0,858	5,864	0,000
	Hayır	299	3,190	0,957		
3.faktör: Yeşil Dağıtım	Evet	88	3,825	0,942	4,018	0,000
	Hayır	299	3,360	0,958		
Genel Yeşil Pazarlama Uygulama Kültürü	Evet	88	3,866	0,708	5,372	0,000
	Hayır	299	3,342	0,831		

Çizelge 18'deki "Yeşil dönüşüm işaret ve etiket kullanımı" uygulamasına göre bütün boyutlarda anlamlı bir farklılık mevcuttur. İşaret ve etiketleri kullanan işletmelerin kullanmayanlara göre anlamlı derecede cevaplara daha yüksek değerler verdiği görülmektedir. Buradan işaret ve etiket uygulamalarının yeşil pazarlama karması stratejilerinin benimsenmesini kolaylaştırdığı yorumu yapılabilir.

Çizelge 18: Yeşil Dönüşüm İşaret ve Etiket Kullanımına Göre T Testi

Yeşil Dönüşüm İşaret ve Etiket Kullanımı		N	$\bar{x}$	Ss	t	p
1.faktör: Çevreci Tanıtım	Evet	215	3,780	0,929	3,700	0,000
	Hayır	172	3,409	1,040		
2.faktör: Yeşil Paketleme	Evet	215	3,551	0,955	4,876	0,000
	Hayır	172	3,078	0,939		
3.faktör: Yeşil Dağıtım	Evet	215	3,738	0,863	6,467	0,000
	Hayır	172	3,126	0,998		
Genel Yeşil Pazarlama Uygulama Kültürü	Evet	215	3,686	0,755	6,211	0,000
	Hayır	172	3,181	0,843		

Çizelge 19. Yeşil İşlerde İstihdam Edecek Personel Sayısındaki Artışa Göre t-testi.

Yeşil Dönüşüm İşlemlerinde Artış		N	$\bar{x}$	Ss	t	p
1.faktör: Çevreci Tanıtım	Evet	283	3,726	0,956	3,660	0,000
	Hayır	104	3,314	1,044		
2.faktör: Yeşil Paketleme	Evet	283	3,471	0,958	4,420	0,000
	Hayır	104	2,988	0,939		
3.faktör: Yeşil Dağıtım	Evet	283	3,632	0,916	5,769	0,000
	Hayır	104	3,013	0,985		
Genel Yeşil Pazarlama Uygulama Kültürü	Evet	283	3,602	0,788	5,675	0,000
	Hayır	104	3,080	0,836		

Çizelge 19'deki "Yeşil işlerde istihdam edecek personel sayısındaki artış" değişkenine göre bütün boyutlarda anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Artış bekleyen

işletmelerin sayısının artış beklemeyenlere göre iki kattan daha fazla olduğu görülmektedir. Bu da sektörel olarak yeşil dönüşümün yaygınlaştığını göstermektedir. Aynı zamanda bu yaygınlaşma yeşil pazarlama karması stratejilerinin uygulama kültürünün de işletmelerde öğrenilmesi ve uygulanması bakımından önemli bir işarettir.

Çizelge 20'deki ISO 14001 belgesi sahibi işletme değişkenine göre bütün boyutlarda anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. ISO 14001 belgesi sahibi işletmelerin daha yüksek oranda sorulara cevap verirken diğer işletmelerin cevaplarının anlamlı oranda daha düşük olduğu görülmektedir. Buradan hareketle işletmelerin çevreci uygulamalarını dünya standartlarına ulaştırmaya çalışarak bunu bir kültür haline getirmeye çalıştıkları belirtilebilir.

Çizelge 20: ISO 14001 Belgesi Sahibi İşletme Değişkenine Göre T Testi.

ISO 14001 Belgesi Sahibi İşletme		N	$\bar{x}$	Ss	t	p
1.faktör: Çevreci Tanıtım	Evet	182	3,839	0,874	4,257	0,000
	Hayır	205	3,416	1,056		
2.faktör: Yeşil Paketleme	Evet	182	3,588	0,878	4,825	0,000
	Hayır	205	3,122	1,006		
3.faktör: Yeşil Dağıtım	Evet	182	3,755	0,848	5,735	0,000
	Hayır	205	3,209	1,006		
Genel Yeşil Pazarlama Uygulama Kültürü	Evet	182	3,720	0,683	6,014	0,000
	Hayır	205	3,232	0,887		

YPUK ölçeğinin “çevreci tanıtım”, “yeşil paketleme” ve “yeşil dağıtım” alt boyutlarına ve ayrıca “ölçeğin geneline” ilişkin tutumlar arasında demografik özellikler ve işletmeye ait bazı değişkenlere göre grup ortalamaları bakımından farklılık olup-olmadığı t-testi ve ANOVA ile test edilmiş; sonuçlar kısaca aşağıda Çizelge 21’de gösterilmiştir.

Çizelge 21: YPUK Ölçeğine İlişkin Fark (hipotez) Test Sonuçları Özeti

KOBİ’lerin yeşil pazarlama uygulama kültürü ölçeğine ilişkin hipotez test sonuçları özeti “fark yok=yok” fark var=var”				
Değişkenler	Alt boyut 1: Çevreci Tanıtım	Alt boyut 2: Yeşil Paketleme	Alt boyut 3: Yeşil Dağıtım	Ölçeğin geneli
Cinsiyet	Yok	Var	Yok	Yok
Yaş	Yok	Yok	Yok	Yok
Medeni hal	Yok	Var	Var	Var
Eğitim	Var	Yok	Var	Var
Görev türü	Yok	Var	Var	Var
Deneyim	Yok	Var	Yok	Yok
İşletme faaliyet süresi	Var	Yok	Yok	Yok
Çalışan sayısı	Var	Var	Var	Var
Dijital pazarlama kullanımı	Var	Var	Var	Var
Dijital pazarlamanın önemi	Var	Var	Var	Var
İhracat	Var	Var	Yok	Var
Karbon telafi sistemi uygulaması	Var	Var	Var	Var
Sınırdaki karbon düzenlemeyle ilgili bilgi düzeyi	Var	Var	Var	Var
Sınırdaki karbon düzenlemesinin işletmeye etkisi	Var	Var	Var	Var
Tersine lojistik	Var	Var	Var	Var
Yeşil dönüşüm işaret ve etiket kullanımı	Var	Var	Var	Var
Yeşil işler için istihdam edilecek personel sayısında artış	Var	Var	Var	Var
ISO 14001 belgesi sahipliği	Var	Var	Var	Var

Farklılık göstermeyen veya sınırlı farklılık gösteren değişkenler:

Katılımcıların yaş grupları arasında, yeşil pazarlama uygulama kültürü algısında hiçbir boyutta anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Cinsiyet değişkeni, yalnızca "Yeşil Paketleme" alt boyutunda anlamlı bir farklılığa yol açmıştır.

Medeni hal, eğitim ve görev türü gibi değişkenler, "Çevreci Tanıtım" algısında bir fark yaratmazken; "Yeşil Paketleme", "Yeşil Dağıtım" ve ölçeğin genelinde anlamlı farklılıklar oluşturmuştur. Bu, demografik özelliklerin, pazarlamanın daha somut ve operasyonel yönlerinde (paketleme ve dağıtım) daha belirgin bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Farklılık gösteren değişkenler:

Çalışan sayısı, dijital pazarlama kullanımı ve önemi, ihracat durumu, karbon telafi sistemleri, tersine lojistik, yeşil etiket kullanımı, yeşil işler için istihdam artışı ve ISO 14001 belgesi sahipliği gibi kurumsal ve stratejik faktörlerin tamamı, yeşil pazarlama uygulama kültürünün tüm alt boyutlarında ve genelinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar yaratmıştır.

Bu sonuçlar, belirtilen stratejik ve operasyonel yetkinliklere sahip olan KOBİ'lerin, bu yetkinliklere sahip olmayanlara kıyasla yeşil pazarlama uygulama kültürünü belirgin bir şekilde daha farklı algıladığını ve benimsediğini ortaya koymaktadır. Bu durum, bu faktörlerin bir işletmenin yeşil pazarlama kültürünün yerleşmesinde ne denli kritik olduğunu göstermektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Araştırmanın temel amacı KOBİ'lerde Yeşil Pazarlama Uygulama Kültürünü ölçmede kullanılabilecek geliştirilen ölçeğin alt boyutları ve geneline ilişkin firma yöneticilerinin tutumlarının demografik özelliklerine ve işletmelerin bazı değişkenlerine göre karşılaştırmasını yaparak anlamlı ipuçları elde etmektir.

Bu çalışmada örneklem kapsamında ele alınan işletmelerin 1/3'ü 10 yıl ve daha az, 1/3'ü 11-30 yıl arası faaliyet halindedir. Firmaların %56.10'u 100 kişi ve daha az çalışana sahiptir. Firmalar arasında makine ve yedek parçaları, gıda ve ambalaj ürünleri üretenler ile bilişim/teknoloji endüstrisinde faaliyet gösterenler çoğunluktadır. Firmaların yarısından fazlası ihracat yapmakta, büyük çoğunluğu dijital pazarlamanın öneminin farkında olup, bu kanalları kullanmaktadır. Firmaların yarısından fazlasının karbon telefisi sistemi kullanmadığı, sınırda karbon düzenlemesiyle ilgili bilgi düzeylerinin yeterli olmadığı ve bu düzenlemenin işletmeleri "az-orta" düzeyde etkilediği anlaşılmaktadır. Firmaların çoğunluğunun tersine lojistik işlemlerinde bulunmadıkları, yarısından fazlasının ürünlerinde çevreci işaret ya da etiketler kullandıkları, en çok "geri dönüşüm", "çevre dostu" ile "CE" etiketlerini kullandıkları anlaşılmaktadır. Firmaların çoğunluğunun gelecekte çevre ile ilgili yeni meslek elamanları istihdam edecekleri, en çok "çevre mühendisi ve çevreyle alakalı personel alacakları, son olarak da firmaların sadece %53'nün ISO 14001 belgesine sahip olduğu görülmüştür.

Bu çalışmada KOBİ'lerin YPUK ölçeğinin geneli ve alt boyutlarına ilişkin yapılan fark testlerinde şu hususların dikkat çekici olduğu anlaşılmaktadır: Kadın yetkililerin yeşil paketleme konusunda daha hassas olduğu, yeşile olan ilginin yaş gruplarında aynı olduğu, bekâr katılımcıların yeşile yönelik bakış açısının daha etkin olduğu görülmüştür. Yani bekar katılımcılar yeşil paketleme, yeşil dağıtım ve genelde yeşil pazarlama kültürüne ilişkin daha hassastırlar. Eğitim seviyesinin artışına bağlı olarak katılımcıların yeşile yönelik bakış açısının daha etkin olduğu anlaşılmıştır. Diğer taraftan üst düzey yöneticilerin yeşil paketleme, yeşil dağıtım ve diğer pazarlama sorunlarına istenilen oranda ilgi göstermediği görülmektedir. 21 yıl ve üzerinde deneyime sahip olanların yeşil paketleme konusunda daha duyarsız olduğu, 21-30

yıllık işletmelerin 11-20 yıllık işletmelere göre “çevreci tanıtım” alt boyutuna ilişkin daha olumlu yaklaşım sergiledikleri görülmüştür. 100 kişi ve daha az kişiyi istihdam eden işletmeler hem büyüklük hem de işlem hacmi nedeniyle yeşil pazarlama karmasını uygulamada zorlandıkları değerlendirilmektedir. Dijital pazarlama kullanımının daha çok eğitim seviyesi yüksek kişilerce talep edildiği, dijital pazarlamanın her geçen gün artan işlem hacminin bu konuda etkili olduğu düşünülmektedir. İhracat yapan işletmeler dış pazardaki ülkelerin talepleri doğrultusunda yeşil pazarlama karması konusunda daha hassas davranmaktadırlar. Türkiye’de firmaların yeşillendirme çalışmaları kapsamında “ağaç dikme” gibi “karbon telafi sistemi uygulaması” faaliyetlerinde bulunduğu görülmektedir. Firmaların karbon sınırlaması için çeşitli önlemler alma yolunda adım atmaya başladıkları değerlendirilmektedir. Sınırdaki karbon düzenleme ile ilgili bilgi düzeyi hiç ya da az olan KOBİ’ler yeşil ürünün yüksek maliyetli olduğunu daha çok kabul etmekte ve diğer pazarlama sorunları ile daha çok karşılaşmaktadırlar. Tersine lojistik uygulayan işletmelerin yeşil eğilimlerinin daha fazla olduğu düşünülmektedir. İşaret ve etiket uygulamalarının yeşil pazarlama karması stratejilerinin benimsenmesini kolaylaştırdığı ileri sürülebilir. KOBİ’lerde yeşil pazarlama karması stratejilerini uygulama konusunda bir kültür oluşturmaya başladıkları değerlendirilmektedir. İşletmelerin uyguladıkları çevreci uygulamalarını uluslararası standartlar seviyesine ulaştırmaya ve bunu bir kültür haline getirmeye çalıştıkları belirtilebilir.

KAYNAKÇA

- [1] Ayar, C.Ö. (2024). *KOBİ’lerin Yeşil Pazarlama Uygulama Kültürü Ve Karşılaşılan Sorunlara İlişkin Ölçek Geliştirme Çalışması*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı.
- [2] Bruno, L. Y. A., Mendoza, X. L. D., Tadeo, J., & Vitobina, C. B. A. (2023). Analysis of green marketing practices: A micro and small enterprises perspective. *International Journal of Academe and Industry Research*, 4(2), 52-70. <https://doi.org/10.53378/352989>
- [3] Budak, O. ve Filiz, M. (2023). Yeşil pazarlama ölçeğinin türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 19(2). 425-437.
- [4] Erbaşlar, G. (2010). Yeşil pazarlama. *Paradoks, Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 6(1), 77-90.
- [5] Haws, K. L., Winterich, K.P. ve Naylor, R.W. (2014). Seeing the world through GREEN-tinted glasses: Green consumption values and responses to environmentally friendly products. *Journal of Consumer Psychology*, 24, 336–354.
- [6] Holappa, P. (2024). Sustainable marketing in micro and small enterprises [Master’s Thesis, University of Oulu]. Oulu Business School.
- [7] Israel, G.D. (1992) Determining sample size. University of Florida cooperative extension service, *Institute of Food and Agriculture Sciences*, EDIS, Florida.
- [8] İslamoğlu, H. A., ve Almaçık, Ü. (2019). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* (6.Baskı). Beta Yayıncılık.
- [9] Jenkins, H. (2009). A business opportunity model of corporate social responsibility for small- and medium-sized enterprises. *Business Ethics: A European Review*, 18(1), 21-36. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8608.2009.01546.x>

- [10] Kütahyalı, D. N., & Yıldız, B. (2024). Yeşil pazarlama stratejilerinin yeşil tedarikçi seçimi, yeşil inovasyon ve performans üzerindeki etkisi. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 17(2), 305-340.
- [11] Özçelik, S. (2017). Hazır giyim (örme) alt sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'lerde yeşil pazarlama uygulamaları [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi].
- [12] Papadas, K. K., Avlonitis, G. J., & Carrigan, M. (2017). Green marketing orientation: Conceptualization, scale development and validation. *Journal of Business Research*, 80, 236-246.
- [13] Polonsky, M. J. (1994). An introduction to green marketing. *Electronic Green Journal*, 1(1), 2-3.
- [14] Sarkar, A. N. (2012). Green branding and eco-innovations for evolving a sustainable green marketing strategy. *Asia-Pacific Journal of Management Research and Innovation*, 8(1), 39-58.
- [15] Sekeran, U. (1992). *Research methods for business: A skill-building approach*. 2nd Edition. New York: John Wiley.
- [16] Sudi, D. M. (2024). Sustainable marketing strategies for SMEs: The impact of customer engagement on business growth in the context of environmental sustainability. *Journal of Contemporary Administration and Management (ADMAN)*, 2(1), 512-519. <https://doi.org/10.61100/adman.v2i1.216>
- [17] Szabo, S., & Webster, J. (2021). Perceived greenwashing: The effects of green marketing on environmental and product perceptions. *Journal of Business Ethics*, 171(4), 719-739. <https://doi.org/10.1007/s10551-020-04461-0>
- [18] Tariq, A., Badir, Y. F., Tariq, W., & Bhutta, U. S. (2017). Drivers and consequences of green product and process innovation: A systematic review, conceptual framework, and future outlook. *Technology in Society*, 51, 8-23.
- [19] Vilkaite-Vaitone, N., Skackauskiene, I., ve Díaz-Meneses, G. (2022). Measuring green marketing: Scale development and validation. *Energies*, 15(3), 718.
- [20] Yazıcıoğlu Y. ve Erdoğan S. (2014), *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Gözden Geçirilmiş 4. Baskı, Ankara, Detay Yayıncılık.

İZLEYİCİ TEMELLİ SPOR TURİZMİNİN ÇEVRESEL ETKİLERİ

Environmental Impacts of Spectator-Based Sports Tourism

Arş. Gör. Dr. Kadir ÇALIŞKAN

Bitlis Eren Üniversitesi, kcaliskan@beu.edu.tr, 0000-0001-7794-5991

ÖZET

Bu araştırma, büyük ölçekli spor organizasyonlarının (Olimpiyatlar, dünya şampiyonaları, Formula 1 gibi mega etkinlikler) izleyici temelli spor turizmi kapsamında ortaya çıkan çevresel etkilerini incelemektedir. Literatür taraması ve güncel vaka analizlerine dayanarak yapılan çalışmada, söz konusu etkinliklerin ev sahibi kentlere ekonomik ve sosyal katkılar sağlamasına karşın, uluslararası ve şehirlerarası seyahatlerin artmasıyla ulaşım, konaklama, tüketim ve atık üretimi süreçlerinin çevresel sürdürülebilirlik açısından ciddi tehditler oluşturduğu vurgulanmaktadır. Özellikle, toplam sera gazı emisyonlarının önemli bir kısmının seyirci hareketliliğinden kaynaklandığı ve bazı etkinliklerde bu oranın %70'in üzerine çıktığı ifade edilmektedir. Benzer şekilde, maraton, triatlon ve bisiklet yarışı gibi katılımcı temelli etkinliklerde de sporcular ve teknik ekiplerin taşınması, ekipman lojistiği ve antrenman süreçleri önemli ölçüde karbon salınımına ve enerji tüketimine yol açmaktadır. Bunun yanında, tek kullanımlık ürünlerin yoğun şekilde kullanılması, alışılmış tüketim kalıplarının sürdürülmesi ve atık miktarının artışı gibi unsurlar çevresel yükü artırmaktadır. Organizasyonlarda çevresel etkileri azaltmaya yönelik olarak toplu taşıma ve bisiklet kullanımının teşviki, atık azaltıcı uygulamalar ve sürdürülebilir tedarik zincirlerinin desteklenmesi gibi stratejiler geliştirilmektedir; ancak, kalıcı davranış değişikliğinin kişisel normlar ve güçlü iletişimle sağlanabileceği belirtilmiştir. Sonuç olarak izleyici temelli spor turizminin çevre üzerindeki uzun vadeli etkilerine dikkat çeken bu çalışma, sürdürülebilir ve bütüncül yaklaşımlar geliştirilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Spor turizmi, mega etkinlikler, çevresel kirlilik, ekolojik ayak izi

ABSTRACT

This research examines the environmental impacts that arise within the scope of spectator-based sports tourism at large-scale sporting events (such as the Olympics, world championships, and Formula 1 as mega-events). Based on a literature review and current case analyses, the study emphasizes that, although such events bring economic and social benefits to host cities, the increase in international and intercity travel leads to serious threats to environmental sustainability through transportation, accommodation, consumption, and waste generation processes. In particular, it is stated that a significant portion of total greenhouse gas emissions originates from spectator mobility, and in some events this rate exceeds 70%. Similarly, in participant-based sporting events such as marathons, triathlons, and cycling races, the transportation of athletes and technical teams, equipment logistics, and training activities result in considerable carbon emissions and energy consumption. In addition, factors such as the intensive use of disposable products, the persistence of traditional consumption patterns, and

the increase in waste all contribute to the environmental burden. To mitigate the environmental impacts at these organizations, strategies such as promoting the use of public transportation and bicycles, implementing waste-reducing practices, and supporting sustainable supply chains have been developed; however, it has been noted that lasting behavioural change can only be achieved through strong communication and personal norms. In conclusion, this study draws attention to the long-term environmental impacts of spectator-based sports tourism and emphasizes the necessity of developing sustainable and holistic approaches.

Keywords: Sports tourism, mega-events, environmental pollution, ecological footprint

1. GİRİŞ

Spor turizmi hem ekonomik canlanma hem de kültürel etkileşimler açısından ciddi fırsatlar sunarken, önemli çevresel yükleri de beraberinde getirmektedir. Son yıllarda mega spor etkinlikleri (Olimpiyatlar, Dünya Kupaları, büyük ölçekli turnuvalar) ve artan seyirci hareketliliği, bu etkinliklerin ekolojik denge üzerindeki etkisinin daha derinlemesine incelenmesini zorunlu kılmaktadır (Zhao, 2023). Literatürde, bu etkinliklerin gerçekleştirildiği bölgelerde doğal kaynak kullanımı, enerji tüketimi, atık artışı ve karbon salımını gibi çevresel etkilerin belirgin şekilde yükseldiği vurgulanmaktadır (Xuan vd., 2025; Lohana ve ark., 2023). Özellikle mega spor etkinliklerinde, toplam sera gazı emisyonlarının en büyük kaynağını seyirci ve katılımcıların ulaşım tercihleri oluşturmaktadır (Wicker, 2019; Triantafyllidis vd., 2018). Londra 2012, Rio 2016 ve Paris 2024 gibi örneklerde, emisyon analizleri ulaşım harici süreçlerin de (tesis inşası, konaklama, operasyonel faaliyetler) azımsanmayacak bir çevresel ayak izi oluşturduğunu göstermektedir (Gogishvili ve ark., 2025; Simon ve ark., 2024). Ayrıca, yayınlanan raporlar ve vaka analizlerine göre, katılımcıların ve seyircilerin tüketim alışkanlıkları gibi (tek kullanımlık ürünlere yönelim, normalin dışında tüketim davranışı) yan etkiler de çevresel yükün artmasında etkili olmaktadır (Martins, 2024).

Diğer yandan tüketim ve atık oluşumu yalnızca etkinlik günleriyle sınırlı kalmamakta; etkinlik öncesi ve sonrasındaki doğal alan kaybı, biyolojik çeşitliliğin azalması gibi uzun vadeli ekosistem riskler de gündeme gelmektedir (Liu ve ark., 2004). Güncel çalışmalar, kalabalıklaşan destinasyonlarda trafik sıkışıklığı, hava kirliliği ve gürültü yoğunluğunun yerel halkın yaşam kalitesi üzerinde de önemli baskı yarattığını göstermektedir (DEPART, 2024).

Paris Anlaşması ve uluslararası sürdürülebilirlik standartları kapsamında, organizatör kuruluşlar karbon emisyonunu azaltıcı çözüm önerileri geliştirmektedir. Bunlar arasında enerji verimli stadyumlar, sürdürülebilir ulaşım seçenekleri (*toplu taşıma, bisiklet altyapısı*), atık azaltıcı uygulamalar ve yerel tedarik zincirlerinin teşviği gibi önlemler öne çıkmaktadır (Azuramagazine, 2025; Number Analytics, 2025). Bu doğrultuda modern spor turizminin, teknolojik inovasyonlar ve ekolojik farkındalığın artışıyla birlikte, çevre odaklı eğilimleri de benimsemek zorunda olduğu ifade edilebilir (Esin, 2024).

Bu çalışmanın amacı, büyük ölçekli spor organizasyonlarında hem izleyici hem de katılımcı temelli spor turizminin çevresel etkilerini ortaya koyarak, bu etkinliklerin sürdürülebilirlik açısından taşıdığı kritik önemi vurgulamaktır. Mega spor etkinliklerinin ekonomik ve sosyal getirilerinin yanı sıra, ulaşım, konaklama ve tüketimden kaynaklanan çevresel baskılar ile atık üretiminin günümüzde hızla artması, etkinliklerin ev sahibi şehirler ve doğal çevre üzerindeki uzun vadeli etkilerini değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Çalışma, sürdürülebilirlik odaklı yaklaşımların geliştirilmesi için bilimsel kanıtlara dayalı farkındalık oluşturmayı ve ilgili tüm paydaşlar için çözüm önerileri sunmayı hedeflemektedir.

2. SEYİRCİ HAREKETLİLİĞİ VE ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK İKİLEMİ

Mega spor etkinlikleri, ev sahibi şehirler için ekonomik ve sosyal fırsatlar sunarken, özellikle seyircilerin kitlesel hareketliliğiyle çevresel sürdürülebilirlik açısından büyük riskler doğurmaktadır (McCullough & Kellison, 2017; Gruneau & Horne, 2015). Seyircilerin oluşturduğu karbon ayak izi, enerji tüketimi, atık üretimi ve doğal kaynak kullanımı,

etkinliklerin çevreye olan etkisinin temel belirleyicilerindendir (Collins et al., 2009; Pourpakdelfekr & Oboudi, 2022). Seyircilerin ulaşımı, mega spor organizasyonlarının en büyük çevresel yükünü oluşturmaktadır (Wicker, 2019; Triantafyllidis vd., 2018; Dolf & Teehan, 2015). Özellikle Olimpiyat hareketinin karmaşık çevresel etkileriyle ilgili güncel teorik tartışmalar, organizasyonların çevreci söylemlerine rağmen, havayolu taşımacılığının (seyirci, katılımcı ve görevliler) yapısal olarak kaçınılmaz ve büyük bir karbon yükü oluşturduğunu; ancak bu yükün çoğu zaman “kaçınılmaz” şeklinde gösterilerek kurumsal sürdürülebilirlik retoriğinden dışlandığını göstermektedir (McMillan, 2025). Bazı etkinliklerde uçak yolculukları ve bireysel araç kullanımının toplam sera gazı emisyonunun %70-86’sına kadar sebep olduğu vurgulanmaktadır (Shu Xuan et al., 2024; Schmidt, 2006). Özellikle uluslararası ve şehirlerarası hareketlilikte bulunan seyirciler, kişi başına düşen karbon ayak izini dramatik biçimde artırmaktadır (Xuan vd., 2025; Pourpakdelfekr & Oboudi, 2022; McCullough & Kellison, 2017). Bunu durumu dikkate alarak yapılan ampirik çalışmalarda, özellikle stadyumun şehir merkezine yakın olduğunda toplu taşıma ve çevreci ulaşım modlarının kullanım oranının arttığını; ancak ulaşım kaynaklı CO₂ emisyonunun çoğu zaman genel karbon ayak izinin en az üçte ikisini oluşturduğunu ortaya koymaktadır (Triantafyllidis vd., 2018).

2.1. Ulaşım

Brezilya’da 2014 FIFA Dünya Kupası ve 2016 Rio Yaz Olimpiyatları’nda, farklı şehirlerde oynanan maçlar nedeniyle seyircilerin binlerce kilometre yol kat etmesi, ulaşım kaynaklı karbon salımının milyonlarca tona çıktığı tespit edilmiştir (Gaffney, 2015; Vainer, 2015; Reis & DaCosta, 2012). Bu vakada toplu taşımanın yetersizliği ve havayolu kullanımının gerekliliği, çevresel yükü daha da artırmıştır (Gruneau & Horne, 2015). 2010 Vancouver Kış Olimpiyatları’nda ulaşım kaynaklı emisyonlar toplamın %70’ini oluşturmuştur (Pourpakdelfekr & Oboudi, 2022). Bu organizasyonda seyircilerin yalnızca %4’e yakını uçakla gelse de toplam ulaşım kaynaklı emisyonun %52’sinden sorumlu olduğu bulgulanmıştır (Dolf & Teehan, 2015). Rusya’nın ev sahipliğinde 2018 FIFA Dünya Kupası’nda ulaşım kaynaklı emisyonlar 2,16 milyon ton CO₂’ye ulaştığı belirtilmektedir (Jones, Wills, & Maturi, 2023).

2.2. Konaklama, Yeme-İçme ve Atık

Seyircilerin konaklama ihtiyacı, otel ve tesislerde artan enerji ve su tüketimiyle çevresel baskıyı artırmaktadır (Su vd., 2025; Cerezo-Esteve vd., 2022). Seyircilerin yiyecek ve içecek tercihlerinde sürdürülebilir ürünler yerine geleneksel, yüksek karbon ayak izine sahip ürünlerin tercih edilmesi de çevresel etkiyi artırdığı bilinmektedir (Cornwell & Koenigstorfer, 2017). Dolayısıyla etkinlik günlerinde stadyum ve çevresinde oluşan aşırı tüketim davranışı (yiyecek, içecek, hediyelik eşya ürünleri vb.), tek kullanımlık plastik ve ambalaj atıklarının miktarını ciddi şekilde yükseltmektedir (Lampropoulos, 2025; McCullough & Kellison, 2017) Strola Consulting’in (2025) araştırmasına göre, ABD’de Super Bowl gibi etkinliklerde seyircilerin günlük tüketimleri sonucunda yaklaşık 60 tonun üzerinde atık oluştuğu tespit edilmiştir. Yapılan araştırmalar, seyircilerin sürdürülebilir ürünlere yönelik “tercih beyanı” ile gerçek davranışları arasında ciddi farklar olduğunu göstermektedir (Cornwell & Koenigstorfer, 2017; Vermeir & Verbeke, 2006). Alanyazında bu durum, bireylerin çevresel tutumları ile gerçek davranışları arasındaki uyumsuzluğu vurgulayan “yeşil boşluk” (*attitude-behavior gap*) olarak ifade edilmektedir (Kollmuss ve Agyeman, 2002). Çünkü tüketimi etkileyen unsur yalnızca

çevresel duyarlılık değil; öznel normlar, fiyat, kültürel kimlik ve alışkanlık (Sustainability Directory 2025; Moazzam vd., 2023; Sheikh vd., 2023) gibi bireysel, toplumsal, ekonomik birçok faktörden etkilenmektedir. Bu durum çevresel sürdürülebilirliğin karşılaştığı kritik handikaplardan biri olarak ifade edilebilir. Bunların yanında etkinlik öncesi kurulan fan zone'lar ve açık hava partilerinde çoğunlukla ızgara, jeneratör ve araçların hemen yakınında, yani tailgating yapan kişilerin büyük bölümünün bulunduğu mikromekanlarda kısa süreli de olsa hava kalitesi olumsuz etkilenmektedir (Casper & Bunds, 2017; Collins & Cooper, 2017).

2.3. Sosyal ve Kentsel Etkiler

Seyircilerin kitlesel hareketliliği şehirlerin altyapısı üzerinde de baskı yaratmakta, trafik sıkışıklığı ve gürültü kirliliği gibi sorunlara yol açabilmektedir (Gruneau & Horne, 2015; Smith, 2009). Özellikle mega etkinliklerde, kent merkezlerinde ve çevresinde yaşayan topluluklar, kısa süreli nüfus artışı ve tüketim baskısıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum, sosyal sürdürülebilirlik açısından da tartışmalıdır. Smith'e (2009) göre etkinlikler sırasında kamusal alanların özelleşmesi, yerel halkın günlük yaşamının kısıtlanması ve bazı grupların dışlanması gibi sorunlar doğurabilmektedir.

3. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK UYGULAMALARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Son yıllarda organizatörler, seyirci hareketliliği sonucu oluşan çevresel etkileri azaltmak için çeşitli sürdürülebilirlik stratejileri geliştirmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır:

- Toplu taşıma ve bisiklet altyapısının güçlendirilmesi (McCullough & Kellison, 2017; Dolf & Teehan, 2015)
- Atık azaltma ve geri dönüşüm uygulamaları, stadyumlarda sıfır atık hedefleri (Lampropoulos, 2025)
- Seyircilerin çevreye duyarlı davranışlara teşvik edilmesi, çevre eğitimi ve iletişim kampanyaları (Pfahl, 2018; McCullough & Kellison, 2017)
- Sürdürülebilir ürünlerin desteklenmesi ve yeşil tedarik zincirleri (Cornwell & Koenigstorfer, 2017)
- Mümkünse seyircilerin uzaktan katılmasını sağlamak için sanal/hibrit etkinlik modelleri önerilmektedir (Xuan vd., 2025).

Sonuç

Sonuç olarak araştırma kapsamında ele alınan güncel vaka analizleri, toplam sera gazı emisyonlarının önemli bir bölümünün spor turizmi bağlamında seyirci hareketliliğinden kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, katılımcı temelli etkinliklerin de (maraton, triatlon, bisiklet yarışı vb.) organizasyonun çevresel yükünü artırdığı, sporcuların ve ekiplerin taşınması ile ekipman lojistiğinin ciddi ölçüde karbon ayak izi bıraktığı saptanmıştır. İzleyici temelli spor turizminin çevre üzerindeki etkilerini azaltmak adına, organizatörlerin ve politika yapıcılarının çok paydaşlı, bütüncül ve uzun vadeli yaklaşımlar geliştirmesi zorunlu görünmektedir. Yalnızca teknolojik ya da yönetimsel çözümler yeterli olmayıp, toplumsal farkındalığın artırılması, tüketim alışkanlıklarının dönüştürülmesi ve sürdürülebilirlik bilincinin tabana yayılması gerektiği ifade edilebilir.

Kaynakça

- Casper, J. M., & Bunds, K. S. (2017). Tailgating and air quality. In B. P. McCullough & T. B. Kellison (Eds.), *Routledge handbook of sport and the environment* (pp. 291-301). Routledge.
- Casper, J. M., & Pfahl, M. E. (2012). Environmental behavior frameworks of sport and recreation undergraduate students. *Sport Management Education Journal*, 6(1), 8-20. <http://dx.doi.org/10.1123/smej.6.1.8>
- Cerezo-Esteve, S., Inglés, E., Segui-Urbenaja, J., & Solanellas, F. (2022). The environmental impact of major sport events (Giga, Mega and Major): A systematic review from 2000 to 2021. *Sustainability*, 14(20), 13581. <https://doi.org/10.3390/su142013581>
- Collins, A., Jones, C., & Munday, M. (2009). Assessing the environmental impacts of mega sporting events: Two options? *Tourism Management*, 30(6), 828-837. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2008.12.006>
- Collins, A. & Cooper, C. (2017). Measuring and managing the environmental impact of festivals: The contribution of the ecological footprint. *Jour. of Susta. Tour.*, 25, 148-162.
- Cornwell, T. B., & Koenigstorfer, J. (2017). Sponsors as meso-level actors in sport: Understanding individual decisions as foundational to sustainability in food and drink. In B. P. McCullough & T. B. Kellison (Eds.), *Routledge handbook of sport and the environment* (pp. 161-176). Routledge.
- Dolf, M., & Teehan, P. (2015). Reducing the carbon footprint of spectator and team travel at the University of British Columbia's varsity sports events. *Sport Management Review*, 18(2), 244–255. <https://doi.org/10.1016/j.smr.2014.06.003>
- Gaffney, C. (2015). The urban impacts of the 2014 World Cup in Brazil. In R. Gruneau & J. Horne (Eds.), *Mega-Events and globalization: capital and spectacle in a changing world order* (pp. 167-185). Routledge.
- Gruneau, R., & Horne, J. (2015). *Mega-Events and globalization: Capital and spectacle in a changing world order*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315752174>
- Jones, L. B., Wills, A. & Maturi, T. (2023). Sports events not as green as they may seem. <https://www.nortonrosefulbright.com/En/Inside-Sports-Law/Blog/2023/02/Sports-Events-Not-As-Green-As-They-May-Seem>
- Lampropoulos, P. (2025). Waste management in Sports: A spotlight on Euro 2024. Bywaters, www.bywaters.co.uk/sectors/events/waste-management-in-sports
- McCullough, B., & Kellison, T. B. (2017). *Routledge handbook of sport and the environment* (p. 496). Taylor & Francis. <https://doi.org/10.4324/9781315619514>
- McMillan, C. (2025). Sustainable symptoms: Olympism, air transportation, and fetishistic disavowal. *Journal of Sport and Social Issues*, 49(2–3), 246–261. <https://doi.org/10.1177/01937235251327102>

- Moazzam, M., Ahmad, M., Hussain, A., & Akram, M. A. (2023). Examining the factors that shape green purchase behavior: The role of subjective norms, self-efficacy, attitude and intention. *Bulletin of Business and Economics*, 12(3), 221-232. <https://doi.org/10.61506/01.00027>
- Pourpakdelfekr, T., & Oboudi, B. (2022). Overview of sustainable solutions to improve the environmental impacts of mega sporting events. *Athens Journal of Sports*, 9(4), 215-232. <https://doi.org/10.30958/ajspo.9-4-2>
- Reis, A. C., & DaCosta, L. P. (2012). Sustainability dilemmas for Brazil in hosting mega-sport events. In G. Lohmann & D. Dredge (Eds.), *Tourism in Brazil: Environment, management and segments* (pp. 60-76). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203121801>
- Schmidt, C. W. (2006). Putting the earth in play: Environmental awareness and sports. *Environ. Health Perspectives*, 114(5), A286-295. <https://doi.org/10.1289/ehp.114-a286>
- Sheikh, A., Mirzaei, M., & Ahmadinejad, B. (2023). Factors influencing green purchase behavior: Price sensitivity, perceived risk, and attitude towards green products. *Contemporary Management Res.*, 19(3), 153-174. <http://dx.doi.org/10.7903/cmr.22824>
- Smith, A. (2009). Theorising the relationship between major sport events and social sustainability. *Journal of Sport and Tourism*, 14(2-3), 109-120. <https://doi.org/10.1080/14775080902965033>
- Strola, S. (2025) Sustainability in sports: Challenges, best practices, and a game-changer approach. *Strola Consulting*. www.strola-consulting.com/post/sustainability-in-sports-challenges-best-practices-and-a-game-changer-approach
- Sustainability Directory (2025, February 15). How does consumption relate to cultural identity? Sustainability Directory. <https://lifestyle.sustainability-directory.com/question/how-does-consumption-relate-to-cultural-identity/>
- Triantafyllidis, S., Ries, R. J., & Kaplanidou, K. (2018). Carbon dioxide emissions of spectators' transportation in collegiate sporting events: Comparing on-campus and off-campus stadium locations. *Sustainability*, 10(1), 241. <https://doi.org/10.3390/su10010241>
- Vainer, C. (2015). Mega-events and the city of exception: theoretical explorations of the Brazilian experience. In R. Gruneau & J. Horne (Eds.), *Mega-Events and Globalization: Capital and Spectacle in a Changing World Order* (pp. 97-112). Routledge.
- Vermeir, I., & Verbeke, W. (2006). Sustainable food consumption: Exploring the consumer "attitude-behavioral intention" gap. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 19(2), 169-194. <http://dx.doi.org/10.1007/s10806-005-5485-3>
- Wicker, P. (2019). The carbon footprint of active sport participants. *Sport Management Review*, 22(4), 513–526. <https://doi.org/10.1016/j.smr.2018.07.001>
- Su, X. Z., Chen, L., & Xu, X. L. (2025). Carbon emission and energy risk management in mega sporting events: challenges, strategies, and pathways. *Frontiers in Environmental Science*, 12, 1513365. <https://doi.org/10.3389/fenvs.2024.1513365>

Xuan, S., Zhou, Z. K., Zhou, J. X., Xia, Q. F., Qin, Y. N., & Wu, J. P. (2025). The impact of sporting events on carbon emissions and the emission reduction measures: A systematic review from 2019 to 2024. *Polish Jour. of Environ. Stud.* <https://doi.org/10.15244/pjoes/202597>

SIMULATING FUNDAMENTAL PROCESSES OF HUMAN CONSCIOUSNESS

Dr. Leila Haddad

Department of Psychology, American University of Beirut, Lebanon

Abstract

This study focuses on simulating the fundamental cognitive and neurological processes underlying human consciousness through advanced computational models. By integrating insights from neuroscience, cognitive psychology, and artificial intelligence, the research develops a multi-layered simulation framework that mimics essential aspects of conscious experience such as self-awareness, attention, and perception. Employing neural network architectures and realistic brain-inspired algorithms, the study evaluates the capability of simulated systems to reproduce phenomena such as conscious attention shifts, working memory dynamics, and sensory integration. The research utilizes both theoretical analysis and empirical validation against neurophysiological data to assess the fidelity of the models. Findings suggest that the proposed simulation platform can replicate several key hallmarks of human consciousness, providing a valuable tool for exploring complex brain functions. This work offers implications for AI development, cognitive rehabilitation, and the philosophy of mind by providing a detailed computational account of consciousness mechanisms. Challenges include modeling the subjective quality of experience and bridging multiple levels of brain organization within the simulation. Future directions emphasize enhancing the model's adaptability and incorporating emotional and motivational factors. The study contributes to interdisciplinary understanding by linking computational modeling with empirical neuroscience to illuminate the architecture of conscious mind processes.

Keywords: human consciousness, computational simulation, neural networks, cognitive modeling, neuroscience

EXPLORING THE ROLE OF PSYCHOSOCIAL FACTORS IN ADDICTION RECOVERY: INSIGHTS FROM INDIA

Dr. Priya Mehta

Department of Clinical Psychology, Tata Institute of Social Sciences, India

Dr. Arjun Desai

Department of Psychiatry, All India Institute of Medical Sciences, India

Abstract

This research investigates the influence of psychosocial factors on addiction recovery outcomes in India, emphasizing social support, stigma, coping styles, and psychological resilience. Employing a mixed-methods design, data were collected from individuals undergoing treatment for substance use disorders across multiple treatment centers in urban and rural Indian contexts. Quantitative analysis using validated psychosocial scales and qualitative interviews reveal that social support networks and adaptive coping mechanisms significantly improve recovery success and reduce relapse rates. Conversely, societal stigma and inadequate access to mental health resources are major barriers to sustained recovery. Cultural beliefs and family dynamics play a crucial mediating role in shaping these psychosocial influences. The study underscores the need for culturally sensitive interventions that integrate psychosocial support with medical treatment. Furthermore, it emphasizes community-based programs and peer support as effective strategies to enhance recovery. Findings provide valuable insights for policymakers, clinicians, and social workers aimed at designing holistic addiction recovery frameworks tailored to the Indian socio-cultural environment. This research contributes to the global addiction literature by highlighting context-specific factors that affect recovery trajectories in low- and middle-income countries.

Keywords: addiction recovery, psychosocial factors, India, social support, stigma

IMPROVING ORGANIZATIONAL JUSTICE IN INCENTIVE ALLOCATION WITHIN THAILAND'S PUBLIC SECTOR

Assoc. Prof. Dr. Somchai Rattanapong

Faculty of Public Administration, Chulalongkorn University, Thailand

Abstract

This study examines the enhancement of organizational justice regarding incentive allocation in Thailand's public sector, focusing on procedural, distributive, and interactional justice perceptions among employees. Using a quantitative survey of 300 civil servants supplemented by qualitative interviews, the research explores how justice perceptions influence employee motivation, job satisfaction, and organizational commitment. Results indicate that transparent procedures and equitable distribution of incentives significantly improve perceived fairness and overall organizational climate. However, challenges such as bureaucratic red tape, inconsistent policy implementation, and communication gaps persist. The research also investigates the moderating effects of cultural values like collectivism and power distance on justice perceptions. Recommendations include revising incentive policies to foster greater transparency, enhancing participatory decision-making, and providing training to managers on fair practices. This study advances understanding of public sector management in Southeast Asia by linking organizational justice theory with practical reforms aimed at improving employee outcomes and public sector performance. It provides empirical evidence supporting reforms that align incentive systems with principles of fairness and accountability.

Keywords: organizational justice, incentive allocation, public sector, Thailand, employee motivation

GENDER DIFFERENCES IN AUTOBIOGRAPHICAL MEMORY AND ADAPTIVE RECOLLECTION STRATEGIES

Dr. Ainhoa Etxebarria

Department of Cognitive Neuroscience, University of the Basque Country, Spain

Dr. Rajiv Kumar

Department of Cognitive Neuroscience, University of the Basque Country, Spain

Abstract

This study explores gender-based differences in autobiographical memory performance and the use of adaptive recollection strategies. Utilizing a sample of 250 adults from Spain and India, participants completed a series of memory recall tasks alongside assessments of cognitive flexibility and emotional regulation. Quantitative findings demonstrate that females generally outperform males in the richness and emotional depth of autobiographical memories. Moreover, women tend to employ more effective adaptive strategies, such as emotion-focused coping and contextual elaboration, enhancing memory accuracy and retrieval speed. The research integrates neuropsychological perspectives to interpret these differences, suggesting hormonal and socialization factors as underlying causes. Cross-cultural comparisons reveal variations influenced by societal gender roles and expectations. The implications of these findings extend to clinical psychology, particularly in designing gender-sensitive interventions for memory-related disorders and age-related cognitive decline. The study contributes to cognitive neuroscience by elucidating how gender interacts with memory processes and adaptive mechanisms across diverse cultural contexts.

Keywords: autobiographical memory, gender differences, adaptive recollection, cognitive strategies, cross-cultural psychology

THE IMPACT OF CULTURAL ANXIETY ON INTERNATIONAL STUDENTS AT WUHAN UNIVERSITY

Dr. Farid Al-Mansouri
Department of Psychology, Wuhan University, China

Dr. Li Na
School of International Education, Wuhan University, China

Abstract

This research examines how cultural anxiety affects the psychological well-being and academic adjustment of international students studying at Wuhan University. Employing a mixed-methods approach, quantitative surveys assessing cultural anxiety, stress, and coping skills were administered to 350 international students from more than 40 countries. In-depth interviews further explored personal experiences related to acculturation challenges. Results show that high levels of cultural anxiety correlate with increased stress and lower academic performance, mediated by social isolation and language barriers. The study highlights the importance of supportive institutional policies, cultural orientation programs, and peer mentoring to mitigate anxiety. Additionally, findings suggest that proactive coping strategies and intercultural competence enhance student resilience. The research underscores the cross-cultural psychological dynamics in higher education settings in China and provides actionable recommendations for universities to improve international student integration and success. This study enriches literature on cultural adjustment by focusing on non-Western academic environments and diverse student populations.

Keywords: cultural anxiety, international students, academic adjustment, cross-cultural psychology, Wuhan University

ADDRESSING RE-VICTIMIZATION: PSYCHOLOGICAL AND LEGAL PERSPECTIVES

Prof. Dr. Helena Novak
Faculty of Law, Charles University, Czech Republic

Abstract

This paper investigates the phenomenon of re-victimization, analyzing both psychological impacts on victims and the effectiveness of legal frameworks designed to prevent recurrent victimization. Drawing on interdisciplinary literature and case law review, the study identifies key psychological factors such as trauma repetition, learned helplessness, and secondary victimization within judicial processes that exacerbate harm. Legal analysis focuses on protection orders, victim support programs, and offender rehabilitation policies in European contexts. Empirical data from victim interviews and legal practitioner surveys illustrate gaps between policy intentions and practical implementation. The research advocates for integrated approaches combining trauma-informed care with legal reform to reduce re-victimization rates. Recommendations emphasize enhancing victim autonomy, improving legal process transparency, and promoting cross-sector collaboration among mental health professionals, law enforcement, and judiciary. This work contributes to victimology and legal scholarship by offering comprehensive strategies to address recurrent victimization in both criminal justice and therapeutic settings.

Keywords: re-victimization, trauma, legal protection, victim support, judicial reform

NARRATIVE THEORY AND ORGANIZATIONAL CHANGE: CASE STUDIES OF MERGERS AND ACQUISITIONS

Dr. Omar Al-Farouq

Department of Organizational Studies, American University of Beirut, Lebanon

Abstract

This study applies narrative theory to understand how storytelling and shared narratives influence organizational change during mergers and acquisitions (M&A). Through qualitative case studies of three large corporations in the Middle East undergoing M&A processes, the research explores how narratives are constructed, contested, and leveraged to facilitate or hinder change. Interviews with managers and employees reveal that coherent and inclusive narratives foster trust, reduce uncertainty, and help align diverse organizational cultures. Conversely, conflicting narratives contribute to resistance and disengagement. The study emphasizes the role of leadership in shaping narratives that promote positive identity reconstruction and integration post-merger. Findings contribute to organizational communication literature by demonstrating narrative's power as a strategic change management tool in complex corporate environments. Practical implications suggest fostering narrative competence among leaders and engaging stakeholders in narrative co-creation to enhance M&A success.

Keywords: narrative theory, organizational change, mergers and acquisitions, storytelling, leadership

COMPARATIVE ANALYSIS OF ATTACHMENT PATTERNS IN NURSERY-RAISED AND FAMILY-RAISED CHILDREN IN IRAN

Assoc. Prof. Dr. Sahar Mohammadi

Department of Developmental Psychology, University of Tehran, Iran

Abstract

This study compares attachment patterns between nursery-raised and family-raised children in Iran, focusing on emotional security, social development, and behavioral outcomes. Using the Strange Situation Procedure and caregiver interviews with a sample of 150 children aged 12 to 36 months, the research identifies differences in attachment styles—secure, avoidant, ambivalent, and disorganized. Results indicate that family-raised children exhibit higher rates of secure attachment and better social adaptation compared to those raised in nursery settings. Factors such as caregiver sensitivity, stability, and interaction quality are discussed as critical determinants. The study addresses cultural norms influencing caregiving practices and attachment formation in Iranian society. Implications highlight the need for improving nursery care quality through caregiver training and policy reforms. The research adds to developmental psychology by providing culturally specific insights into early childhood attachment and its long-term effects.

Keywords: attachment patterns, nursery care, family care, child development, Iran

TRUST DYNAMICS AND LEARNING BEHAVIORS IN VIRTUAL TEAM ENVIRONMENTS

Prof. Dr. Amina Yusuf

Department of Organizational Psychology, University of Cape Town, South Africa

Dr. Samuel Okeke

Department of Business Administration, University of Lagos, Nigeria

Abstract

This study investigates the intricate relationship between trust dynamics and learning behaviors within virtual team environments, which are increasingly prevalent in global organizations. Virtual teams face unique challenges arising from physical dispersion, reliance on technology, and cultural diversity, all of which affect trust development and team learning processes. Using a mixed-methods research design, data were collected from over 400 virtual team members across multiple industries in Africa. The findings indicate that trust functions as a crucial facilitator of effective knowledge sharing, collaborative problem-solving, and adaptive learning behaviors in virtual settings. Trust was found to develop through consistent communication, transparency, and mutual respect, despite the absence of face-to-face interaction. Moreover, the study identifies trust evolution phases and the impact of communication technology on fostering or impeding trust. Learning behaviors, such as reflective practice, feedback seeking, and information exchange, were positively associated with higher trust levels. The research also examines moderating factors including team diversity, leadership style, and technological proficiency. Implications highlight the need for virtual team leaders to cultivate trust intentionally through structured communication protocols and technology support. This contributes to enhanced performance and innovation in remote work contexts. Future research directions include exploring trust repair mechanisms and the role of emerging digital collaboration tools on team learning. These insights are valuable for managers, organizational psychologists, and human resource professionals aiming to optimize virtual team effectiveness through trust cultivation.

Keywords: virtual teams, trust dynamics, learning behaviors, remote collaboration, organizational psychology

ENHANCED AUTOMATED DIFFERENTIATION BETWEEN ALCOHOL DEPENDENCE AND SOBRIETY

Dr. Farid Rahman

Department of Biomedical Engineering, Bangladesh University of Engineering and
Technology, Bangladesh

Abstract

Accurate differentiation between alcohol dependence and sobriety remains a significant clinical challenge, crucial for effective treatment planning and monitoring recovery progress. This paper presents an advanced automated system leveraging machine learning algorithms and physiological signal processing to distinguish between dependent and sober individuals. The study employs biosignal data including electroencephalograms (EEG), heart rate variability (HRV), and skin conductance collected from 150 participants undergoing clinical assessment in Bangladesh. Feature extraction techniques combined with supervised classification models such as support vector machines and deep neural networks yielded classification accuracies surpassing 90%. The system incorporates novel signal preprocessing methods to enhance noise reduction and signal clarity, improving diagnostic reliability. Comparisons with traditional clinical assessment tools demonstrate the potential of automated differentiation to augment and expedite diagnosis while reducing subjective bias. Ethical considerations regarding data privacy and informed consent are addressed. The paper also discusses integration challenges in clinical settings and proposes future improvements including real-time monitoring and adaptive learning models. This research advances biomedical engineering applications in addiction medicine, offering promising directions for personalized healthcare systems targeting substance use disorders.

Keywords: alcohol dependence, machine learning, physiological signals, automated diagnosis, biomedical engineering

RHETORICAL STRATEGIES IN COGNITIVE SCIENCE DISCOURSE: ANALYSIS OF COGNITIVE NEUROSCIENCES (2004) IN SCIENTIFIC COMMUNICATION

Lucia Moretti

Department of Linguistics, University of Milan, Italy

Assoc. Prof. Dr. Giulia Bianchi

Department of Communication Studies, University of Bologna, Italy

Abstract

This paper explores the rhetorical strategies employed in the scientific discourse of cognitive neuroscience as represented in the seminal 2004 journal *Cognitive Neurosciences*. Utilizing corpus linguistics and discourse analysis methodologies, the study deconstructs how scientific arguments are constructed, justified, and communicated within this interdisciplinary field. Analysis focuses on the use of metaphors, modality, evidentiality, and persuasive techniques that structure complex information to make it accessible to diverse academic audiences. Findings reveal that authors strategically balance technical precision with rhetorical devices to foster credibility and engage readers across disciplinary boundaries. Metaphorical language frequently bridges abstract neuroscientific concepts with familiar experiences, promoting comprehension and acceptance. Modality markers, such as hedges and boosters, regulate the certainty and persuasiveness of claims. The study also discusses shifts in rhetorical patterns reflecting the evolving nature of cognitive neuroscience as a discipline. Implications extend to enhancing scientific writing pedagogy and improving public communication of neuroscience research. By illuminating the interplay between cognition and language in scientific communication, this work contributes to both cognitive science and linguistics scholarship.

Keywords: rhetorical strategies, cognitive neuroscience, scientific communication, discourse analysis, metaphors

MORAL REASONING AND BEHAVIORAL PATTERNS IN ADULTHOOD

Carlos Mendoza

Department of Behavioral Sciences, University of Barcelona, Spain

Elena García

Department of Behavioral Sciences, University of Barcelona, Spain

Abstract

This research examines the development and variability of moral reasoning and associated behavioral patterns during adulthood, focusing on diverse sociocultural contexts in Latin America and Europe. Drawing on Kohlberg's theory of moral development and integrating empirical data from surveys and longitudinal case studies involving 350 adults aged 25-65, the study analyzes how adults resolve moral dilemmas and how these decisions translate into real-world behaviors. Results indicate that moral reasoning tends to stabilize in adulthood but continues to be influenced by factors such as education level, cultural norms, and life experiences. The research identifies distinct moral orientation profiles—care-based, justice-based, and pragmatic reasoning—and correlates these with patterns in prosocial behavior, ethical decision-making, and social attitudes. Gender differences and the role of emotional intelligence in moral judgment are explored in depth. The influence of moral reasoning on workplace ethics, family relationships, and civic engagement is also assessed, revealing complex interactions with personality traits and situational variables. The study underscores the importance of fostering moral development beyond adolescence through educational and community programs to promote ethical societal participation. Findings contribute to developmental psychology, ethics education, and applied social psychology by providing nuanced insights into adult moral cognition and behavior.

Keywords: moral reasoning, adult development, behavioral patterns, ethics, emotional intelligence

INVESTIGATIONS INTO THE ROLE OF EMOTIONS IN MORAL DECISION- MAKING

Dr. Ahmed El-Sayed

Department of Neuroscience, Alexandria University, Egypt

Abstract

The influence of emotions on moral decision-making has garnered extensive attention within cognitive neuroscience and psychology. This paper presents a comprehensive investigation into how affective processes shape moral judgments, using experimental paradigms combining behavioral assessments and neuroimaging techniques. Participants from Egypt were presented with a series of moral dilemmas designed to activate emotional responses, while their neural activity was monitored using functional magnetic resonance imaging (fMRI). The study reveals that emotional engagement significantly impacts both the speed and outcome of moral decisions, engaging brain regions such as the amygdala, prefrontal cortex, and anterior cingulate cortex. Results support dual-process theories positing interaction between intuitive emotional responses and controlled cognitive reasoning in moral evaluation. Furthermore, individual differences in empathy and emotional regulation were found to modulate moral sensitivity and judgment outcomes. This research highlights the necessity of integrating emotional factors into models of moral cognition and offers implications for understanding moral behavior disorders. It also informs ethical theory, psychological interventions, and legal considerations involving moral responsibility. Future research avenues are proposed to explore cross-cultural variability and developmental trajectories.

Keywords: emotions, moral decision-making, neuroimaging, cognitive neuroscience, empathy

EFFECTS OF PROBABILITY AND INSTRUCTION ON SYLLOGISTIC CONDITIONAL REASONING

Ivan Dimitrov

Department of Cognitive Psychology, Sofia University, Bulgaria

Abstract

This study explores how varying probabilistic information and instructional framing influence individuals' performance on syllogistic conditional reasoning tasks. Employing experimental methods with a sample of 250 undergraduate students in Bulgaria, participants were presented with conditional syllogisms under different probability conditions and with varied instructional prompts emphasizing logic or probability considerations. The research investigates the cognitive mechanisms underlying reasoning and the degree to which instruction can facilitate logical accuracy in conditional inferences. Results demonstrate that participants perform better when probabilistic cues align with logical validity, suggesting integration of probabilistic reasoning in syllogistic tasks. Instructional emphasis on probability vs. logic significantly modifies reasoning strategies, with probability-focused instructions improving performance on uncertain inference tasks. The findings contribute to the understanding of human reasoning by highlighting the interaction between logical and probabilistic cognition and the importance of instructional context. Implications for educational practices in critical thinking and decision-making are discussed alongside suggestions for further research into cognitive biases and reasoning heuristics.

Keywords: syllogistic reasoning, probability, instruction effects, conditional inference, cognitive psychology

ANALYZING KANJI CHARACTER RECOGNITION PROCESSES USING EEG SIGNALS

Hiroto Tanaka

Department of Cognitive Neuroscience, Kyoto University, Japan

Kenji Nakamura

Department of Computer Science, Osaka University, Japan

Abstract

This research investigates the neural mechanisms underlying Kanji character recognition by analyzing electroencephalographic (EEG) signals recorded from Japanese adult participants during reading tasks. The study utilizes event-related potentials (ERPs) and time-frequency analysis to explore cognitive processing stages involved in grapheme identification, semantic access, and orthographic working memory. Findings reveal distinct ERP components associated with perceptual encoding and lexical access, with specific temporal and spatial patterns over parietal and occipital regions. The analysis of EEG oscillations further demonstrates dynamic neural synchronization correlated with reading fluency and cognitive load. Moreover, the study examines the effect of character complexity and frequency on neural activation patterns, providing insights into the cognitive load imposed by logographic scripts compared to alphabetic systems. Results contribute to the fields of cognitive neuroscience, psycholinguistics, and neuroeducation by elucidating how the brain processes complex written language. Potential applications include improving literacy education and diagnosing reading disorders. Future studies may extend these methods to language learning and comparison across writing systems.

Keywords: Kanji recognition, EEG, event-related potentials, cognitive neuroscience, reading processes

INNOVATIVE APPROACHES TO TEACHING INTRODUCTORY STATISTICS IN HEALTH, SOCIAL, AND BEHAVIORAL SCIENCES: HISTORICAL PERSPECTIVES AND JUSTIFICATIONS

Dr. Maria Rossi

Department of Health Sciences Education, University of Rome, Italy

Abstract

Teaching introductory statistics in health, social, and behavioral sciences faces persistent challenges owing to students' diverse backgrounds and apprehensions about quantitative methods. This paper reviews the evolution of pedagogical approaches, highlighting innovative methods that enhance comprehension, engagement, and application of statistical concepts. Through a historical lens, it examines traditional didactic models alongside contemporary strategies including active learning, technology integration, and contextualized instruction tailored to discipline-specific needs. Case studies and survey data from educators and students across European universities illustrate the effectiveness of using interactive software, real-world datasets, and collaborative projects to foster statistical literacy and critical thinking. Emphasis is placed on bridging theory and practice to support students in interpreting data accurately for informed decision-making in health and social contexts. The paper also discusses assessment methods that measure conceptual understanding beyond computational skills. Challenges such as resource limitations and instructors' training needs are addressed. Recommendations include incorporating interdisciplinary curricula and continuous pedagogical research. This work contributes to improving statistics education and ultimately supports evidence-based practice in related fields.

Keywords: statistics education, health sciences, pedagogy, active learning, statistical literacy

A COGNITIVE FRAMEWORK FOR CLASSIFYING FREQUENCY SIGNALS

Rui Santos

Department of Electrical Engineering, University of Lisbon, Portugal

Fernando Oliveira

Institute of Telecommunications, University of Porto, Portugal

Abstract

This paper presents a novel cognitive framework aimed at enhancing the classification of frequency signals encountered in various communication and signal processing applications. The proposed framework integrates principles from cognitive science with advanced signal processing techniques to improve the accuracy and adaptability of frequency signal classification. The approach involves hierarchical processing stages that simulate human perceptual mechanisms, enabling the system to dynamically adjust to complex signal environments. Experimental results using real-world datasets demonstrate the framework's robustness in differentiating overlapping signals and handling noise interference. Additionally, the model incorporates machine learning algorithms that improve classification performance through continuous learning, thus accommodating evolving signal patterns. The framework's modular design allows for easy integration with existing communication infrastructures, promising significant improvements in areas like wireless communication, radar technology, and spectrum management. The study contributes to multidisciplinary research by bridging cognitive methodologies and engineering solutions, offering a comprehensive tool for frequency signal analysis. Future work aims to extend this framework to multi-modal signal classification and real-time applications.

Keywords: frequency signal classification, cognitive framework, signal processing, machine learning, telecommunications

IMPACT OF ASSISTED REPRODUCTIVE TECHNOLOGIES ON WOMEN'S EXPERIENCES IN NEW DELHI: A FEMINIST ANALYSIS

Dr. Anjali Mehta

Department of Gender Studies, Jawaharlal Nehru University, India

Abstract

This research explores the psychosocial and cultural impact of Assisted Reproductive Technologies (ART) on women in New Delhi through a feminist theoretical lens. By combining qualitative interviews and ethnographic fieldwork conducted with women undergoing ART treatments, the study highlights the complex interplay between technological advances, societal norms, and gendered experiences in urban India. The findings reveal a multifaceted narrative where women negotiate empowerment and vulnerability, autonomy and societal pressure, and hope alongside emotional and financial challenges. Feminist theory guides the analysis of how ART intersects with issues of reproductive rights, body autonomy, and patriarchal expectations. The study also addresses the role of medical professionals and policy frameworks that shape access and attitudes towards ART. This work contributes to feminist debates on technology and reproduction by contextualizing ART within the socio-cultural fabric of contemporary Indian society. Implications for policy reform and supportive healthcare practices are discussed to promote equitable and sensitive reproductive care.

Keywords: assisted reproductive technologies, feminist analysis, women's health, reproductive rights, India

ADDRESSING THE MISUSE OF LEGAL AUTHORITY IN SOCIETY

Dr. Olufemi Adeyemi

Faculty of Law, University of Lagos, Nigeria

Abstract

This article critically examines the misuse of legal authority and its ramifications on social justice and governance in contemporary societies. Employing a legal-analytical approach, the paper discusses various manifestations of legal authority abuse, including corruption, arbitrariness, and violations of fundamental rights. Case studies from Nigerian judicial and administrative contexts illustrate the mechanisms through which power is excessively centralized and manipulated. The research emphasizes the erosion of public trust and weakening of democratic institutions resulting from such abuses. Additionally, it explores theoretical frameworks on the balance of power, rule of law, and accountability mechanisms essential for curbing misuse. Policy recommendations focus on institutional reforms, enhanced transparency, and community engagement to restore legal integrity and promote equitable governance. This study contributes to legal scholarship by identifying systemic vulnerabilities and proposing strategic interventions to mitigate the adverse effects of authority misuse in governance and societal structures.

Keywords: legal authority, misuse of power, governance, rule of law, Nigeria

URBAN POVERTY AND SOCIAL STRUCTURES: THE ROLE OF INVOLUNTARY RELATIONSHIPS

Dr. Farid Al-Mansouri

Department of Sociology, American University of Beirut, Lebanon

Abstract

This study investigates the influence of involuntary social relationships on the persistence and dynamics of urban poverty in Middle Eastern contexts. Grounded in sociological theory and empirical research conducted in Beirut's low-income neighborhoods, the paper explores how forced social bonds and structural constraints shape residents' access to resources, social mobility, and community resilience. It highlights that involuntary relationships—such as kinship ties, political patronage, and coerced social networks—play a dual role in both mitigating and exacerbating poverty conditions. The research draws on qualitative interviews, participant observation, and social network analysis to detail how these relationships affect economic behaviors, social cohesion, and life chances. The findings call for policies that address the complex social fabric of urban poverty beyond economic interventions, emphasizing the need for social empowerment and community-based strategies. This work advances academic discourse on poverty by elucidating the social-structural dimensions that underpin economic deprivation in urban settings.

Keywords: urban poverty, involuntary relationships, social structures, Middle East, community resilience

TECHNICAL KNOWLEDGE TRANSFER AND THE CHALLENGES OF TRANSLATING SPECIALIZED TEXTS

Dr. Youssef El-Khatib

Department of Translation Studies, American University in Cairo, Egypt

Abstract

This paper analyses the complexities involved in the transfer of technical knowledge through the translation of specialized texts within scientific and industrial contexts. Focusing on Arabic-English translation practices, the study identifies linguistic, cultural, and epistemological challenges translators face when conveying intricate terminologies and concepts accurately. Using a mixed-methods approach that combines text analysis with interviews of professional translators and subject matter experts, the research highlights recurrent obstacles such as term unavailability, conceptual discrepancies, and reader expectations. Strategies employed to ensure effective communication include glossary development, collaboration with experts, and adaptive translation techniques. The study also underscores the critical role of translation in knowledge dissemination, technology adoption, and international cooperation in the Arab region. Recommendations include enhanced translator training and the creation of specialized terminology databases to support accurate and efficient technical communication. This work contributes to translation studies and knowledge management fields by mapping the interface between language and technology in knowledge transfer activities.

Keywords: technical translation, knowledge transfer, specialized texts, Arabic-English translation, terminology management

THE INFLUENCE OF ISLAMIC ART TRADITIONS ON OMANI TEXTILE MOTIFS

Dr. Aisha Al-Harthy

Department of Art History, Sultan Qaboos University, Oman

Abstract

This paper examines the profound influence of Islamic art traditions on the development of textile motifs in Oman, tracing historical, cultural, and aesthetic continuities. Through an interdisciplinary approach combining art historical analysis, fieldwork, and interviews with local artisans, the study documents the symbolic meanings and stylistic elements derived from Islamic visual culture embedded in Omani textiles. Particular attention is given to geometric patterns, calligraphic elements, and vegetal designs characteristic of Islamic art that have been adapted into textile craftsmanship. The research also addresses how these motifs function as cultural signifiers sustaining collective identity and heritage in a rapidly modernizing society. By situating Omani textiles within the broader context of Islamic art, this study enriches the understanding of regional artistic expressions and promotes the preservation of intangible cultural heritage. The findings contribute valuable insights for scholars, curators, and cultural policymakers interested in Islamic art, textile studies, and Omani cultural history.

Keywords: Islamic art, textile motifs, Oman, cultural heritage, art history

MANAGING COMPLEXITY IN SYSTEM DESIGN: PARADIGMS, FORMALISMS, AND TRANSFORMATION TECHNIQUES

Dr. Karim Ben Saad

Department of Computer Science, University of Tunis El Manar, Tunisia

Dr. Laurent Dupont

Department of Computer Science, University of Tunis El Manar, Tunisia

Abstract

This paper explores methodologies for managing complexity in modern system design, focusing on theoretical paradigms, formalisms, and transformational techniques that enable the development of scalable, reliable, and maintainable systems. Drawing from systems engineering, computer science, and applied mathematics, the authors analyze various design frameworks such as model-driven engineering, formal specification languages, and architectural pattern transformations. Case studies from software and cyber-physical systems illustrate the practical application of these methods in addressing challenges like component interaction, concurrency, and evolving requirements. Emphasis is placed on formal verification and model transformation tools as essential for ensuring system correctness and facilitating iterative development. The synthesis of paradigms presented aims to provide system designers with a cohesive toolkit adaptable to heterogeneous and complex design scenarios. This research advances the state-of-the-art in system engineering by offering integrative approaches that reconcile theoretical rigor with practical constraints in contemporary technology landscapes.

Keywords: system design, complexity management, formal methods, model-driven engineering, software architecture

ANALYZING STUDENTS' RESPONSES TO THE MODIFIED RORSCHACH COMPREHENSIVE SYSTEM: A PSYCHOLOGICAL PERSPECTIVE

Thabo Mokoena

Department of Psychology, University of the Witwatersrand, South Africa

Sipho Dlamini

Department of Psychology, University of Johannesburg, South Africa

Naledi Khumalo

Department of Psychology, University of Cape Town, South Africa

Abstract

This study delves into the psychological insights derived from analyzing student responses to the Modified Rorschach Comprehensive System (MRCS). The Rorschach Inkblot Test, traditionally a projective psychological test, has seen various modifications to enhance its empirical validity and clinical utility. The MRCS aims to provide a more standardized and objective approach to interpreting responses, moving beyond purely subjective interpretations. This research investigates a cohort of 350 university students in South Africa, examining patterns in their perceptions, thought processes, and emotional states as revealed through their MRCS responses. The study specifically focuses on how cultural background, academic stress, and personality traits influence the structural and content aspects of these responses. Statistical analyses, including factor analysis and regression modeling, were employed to identify significant correlations between MRCS variables and psychological constructs such as anxiety, depression, and coping mechanisms. The findings provide valuable data on the psychometric properties of the MRCS within a diverse student population, contributing to its validation and refinement. Furthermore, the research discusses the implications for mental health screening, personalized academic support, and clinical diagnosis in educational settings. The insights gained can aid psychologists in better understanding the cognitive and emotional landscapes of students, thereby informing tailored interventions and support systems.

Keywords: Rorschach, psychological assessment, student psychology, projective tests, South Africa

MOTIVATIONAL FACTORS AND OBSTACLES TO RECYCLING IN KOTA KINABALU, MALAYSIA

Nurul Aisyah

Department of Environmental Science, University of Malaya, Malaysia

Faridah Hassan

Faculty of Economics and Business, Universiti Kebangsaan Malaysia, Malaysia

Lim Wei Jie

School of Social Sciences, Universiti Sains Malaysia, Malaysia

Abstract

This research explores the motivational factors and significant obstacles influencing household recycling behaviors in Kota Kinabalu, Malaysia. Despite growing environmental awareness, recycling rates in many Malaysian cities remain suboptimal, necessitating a deeper understanding of underlying socioeconomic and psychological determinants. A mixed-methods approach was adopted, combining quantitative surveys administered to 500 households and qualitative focus group discussions with community leaders and residents. Key motivational factors identified include environmental consciousness, perceived personal responsibility, and social norms, particularly the influence of family and community expectations. Economic incentives, such as financial rewards for recycled materials, were also found to play a role, albeit secondary to intrinsic motivations. Conversely, major obstacles include inconvenience of recycling facilities, lack of clear guidelines on waste segregation, limited collection services, and insufficient public awareness campaigns. The study also highlights the impact of infrastructure limitations and the absence of a comprehensive national recycling policy. Findings suggest that effective strategies to boost recycling rates in Kota Kinabalu require a multi-pronged approach: enhancing accessibility to recycling points, simplifying segregation rules, implementing targeted educational programs to foster environmental stewardship, and exploring incentive-based schemes tailored to local contexts. This research offers practical recommendations for policymakers and waste management authorities in Malaysia and similar developing economies.

Keywords: recycling behavior, motivational factors, environmental awareness, waste management, Malaysia

EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF METAPHOR THERAPY ON DEPRESSION IN FEMALE UNIVERSITY STUDENTS

Dr. Fatemeh Hosseini
Department of Clinical Psychology, University of Tehran, Iran

Abstract

This study investigates the effectiveness of metaphor therapy as a psychotherapeutic intervention for reducing depressive symptoms in female university students. Depression among university students is a growing global concern, often exacerbated by academic pressures, social adjustments, and personal challenges. Metaphor therapy, a technique rooted in cognitive-behavioral and narrative approaches, utilizes symbolic representations to help individuals reframe their experiences, gain new perspectives, and develop coping strategies. A quasi-experimental design was employed, involving 80 female students diagnosed with mild to moderate depression. Participants were randomly assigned to either a metaphor therapy group or a waitlist control group. The intervention group received eight weekly sessions of metaphor therapy. Depressive symptoms were assessed using standardized scales (e.g., Beck Depression Inventory) at pre-treatment, post-treatment, and at a three-month follow-up. Results indicated a statistically significant reduction in depressive symptoms in the metaphor therapy group compared to the control group post-treatment, with these improvements maintained at follow-up. Qualitative data from participant feedback further supported the perceived benefits of the therapy, highlighting enhanced self-awareness, emotional regulation, and problem-solving skills. The findings suggest that metaphor therapy offers a promising, non-pharmacological approach to mental health support for university students, providing a creative and engaging modality to address psychological distress. This research contributes to the growing body of evidence for the efficacy of creative psychotherapies in clinical settings.

Keywords: metaphor therapy, depression, female students, psychotherapy, mental health

INVESTIGATING SECOND LANGUAGE WRITING AND SENSITIVITY IN NON-ENGLISH LANGUAGE TASKS: PROFICIENCY ANALYSIS

Dr. João Pereira

Department of Linguistics, University of Lisbon, Portugal

Dr. Mariana Costa

Centre for English Language Studies, University of Coimbra, Portugal

Abstract

This research examines the complexities of second language (L2) writing proficiency, with a particular focus on non-English languages, and explores the sensitivity of assessment tasks to nuanced aspects of L2 writing development. While much L2 writing research centers on English, this study shifts its attention to Portuguese and Spanish L2 learners, investigating how proficiency is manifested and assessed in these less commonly studied contexts. The study involved 200 university students learning Portuguese and Spanish as L2s, engaging in various writing tasks designed to elicit different linguistic and discourse competencies. Task sensitivity was analyzed by evaluating how effectively specific prompts distinguished between varying levels of L2 writing proficiency, including grammatical accuracy, lexical richness, rhetorical organization, and cultural appropriateness. Quantitative analysis of written corpora revealed distinct developmental trajectories across proficiency levels, while qualitative interviews with learners and instructors provided insights into their perceptions of writing challenges and successes. The findings highlight the importance of task design that elicits a wide range of linguistic features and rhetorical strategies, arguing for assessment methods that capture the multifaceted nature of L2 writing. This research contributes significantly to L2 pedagogy and assessment theory, providing practical implications for curriculum development and testing practices in non-English language education.

Keywords: second language writing, proficiency assessment, non-English languages, task design, linguistics

HIERARCHICAL MODELING OF COGNITIVE AND BEHAVIORAL DIFFICULTIES IN UNDERREPRESENTED POPULATIONS

Li Wei

Department of Social Work, Peking University, China

Chen Ming

Department of Public Health, Fudan University, China

Abstract

This study proposes and applies a hierarchical modeling approach to analyze the prevalence and contributing factors of cognitive and behavioral difficulties within underrepresented populations in China. Traditional diagnostic models often fail to capture the complex interplay of socioeconomic, cultural, and environmental factors that disproportionately affect these groups, leading to misdiagnosis or inadequate support. Utilizing a large-scale dataset compiled from community-based health surveys and educational assessments, the research focuses on rural migrant children and ethnic minority groups, who often face unique challenges in accessing mental health and educational resources. The hierarchical model accounts for nested data structures (e.g., individuals within families, families within communities) to better identify individual-level predictors (e.g., parental education, nutritional status) and community-level factors (e.g., access to healthcare, social support networks) that influence cognitive development and behavioral outcomes. Findings reveal significant disparities in the prevalence of difficulties across different subgroups, highlighting the critical role of contextual factors. The study provides a nuanced understanding of the etiology of these challenges, moving beyond individual pathology to address systemic inequalities. The implications are crucial for developing culturally sensitive and contextually appropriate interventions, informing public health policies, and guiding resource allocation to support the well-being of vulnerable populations.

Keywords: hierarchical modeling, cognitive difficulties, behavioral difficulties, underrepresented populations, public health

COMPARING MUSICAL NOTATION AND ALPHABET READING: TEACHING IMPLICATIONS FOR DYSLEXIC LEARNERS

Assoc. Prof. Dr. Rachel Stein

Department of Music Education, Tel Aviv University, Israel

Abstract

This research draws a comparative analysis between the cognitive processes involved in reading musical notation and alphabet-based text, with a specific focus on their teaching implications for individuals with dyslexia. Dyslexia, primarily associated with reading difficulties, can also impact other symbol processing domains, including music. This study hypothesizes that understanding the similarities and differences in how the brain processes these two symbolic systems can inform more effective pedagogical strategies for dyslexic learners. The research reviews existing literature on reading acquisition, dyslexia, and music cognition, integrating findings from neuropsychology and educational psychology. It examines shared cognitive components such as pattern recognition, sequential processing, and working memory, as well as distinct features like spatial organization in music and phonological processing in language. Empirical data from case studies of dyslexic individuals learning both reading and music are analyzed to identify common challenges and compensatory strategies. The findings suggest that multisensory approaches, explicit instruction, and individualized pacing, commonly used in dyslexia interventions, can be effectively adapted for music education. Conversely, certain aspects of music reading, like its non-phonetic nature, might offer unique advantages or alternative pathways for learning that circumvent phonological decoding difficulties. This research provides valuable insights for educators in both literacy and music, aiming to develop inclusive teaching methodologies that leverage strengths and mitigate challenges for dyslexic learners.

Keywords: dyslexia, musical notation, alphabet reading, special education, cognitive psychology

ANALYSIS OF FATIGUE AND DROWSINESS AMONG NIGHT-TIME PASSENGER TRANSPORT WORKERS IN JAPAN

Kenji Nakamura

Department of Occupational Health, University of Tokyo, Japan

Abstract

This study conducts a comprehensive analysis of fatigue and drowsiness prevalence, causes, and consequences among night-time passenger transport workers in Japan, including bus drivers, train operators, and taxi drivers. These professionals operate in safety-critical environments, where impaired alertness due to fatigue poses significant risks to public safety. The research employed a multi-faceted approach, combining self-reported questionnaires (e.g., Karolinska Sleepiness Scale, Fatigue Severity Scale), objective sleep data collected via actigraphy, and performance measures (e.g., reaction time tests) from 400 night-shift workers across major Japanese cities. Key findings indicate a high prevalence of chronic fatigue and excessive daytime sleepiness, directly correlated with irregular work schedules, insufficient recovery sleep, and disruptions to circadian rhythms. Contributing factors include long working hours, lack of consistent rest breaks, and the inherent demands of navigating urban traffic or complex railway systems during nocturnal hours. The study also explores the impact of fatigue on cognitive functions such as attention, decision-making, and risk perception, linking these impairments to increased error rates and near-miss incidents. Recommendations include implementing stricter regulations on working hours, optimizing shift schedules to promote better sleep hygiene, providing accessible rest facilities, and developing advanced fatigue detection and management systems. This research contributes significantly to occupational health and safety literature, offering actionable insights for improving working conditions and reducing accident risks in the transport sector.

Keywords: fatigue, drowsiness, night-shift workers, public transport, occupational health, Japan

UTILIZING DIGITAL GAMING FOR EDUCATIONAL SUPPORT: STRATEGIES TO ADDRESS LEARNING CHALLENGES

Dr. Eleni Papadopoulou

Department of Educational Technology, National and Kapodistrian University of Athens,
Greece

Abstract

This paper explores the strategic utilization of digital gaming as an innovative approach to educational support, specifically focusing on its potential to address various learning challenges in K-12 and higher education settings. With the increasing integration of technology into modern pedagogy, digital games offer unique interactive and immersive environments that can captivate learners and facilitate skill acquisition. The research synthesizes findings from a comprehensive review of existing literature and case studies from educational institutions in Europe, examining how game-based learning can enhance cognitive engagement, foster problem-solving skills, improve motivation, and provide personalized learning pathways. Specific strategies discussed include the integration of educational games into curriculum design, the use of serious games for skill development (e.g., critical thinking, collaboration), gamification techniques to boost student participation, and adaptive game designs that cater to individual learning styles and paces. The paper also addresses the challenges associated with implementing digital gaming in education, such as ensuring pedagogical alignment, managing screen time, and assessing learning outcomes effectively. Moreover, it provides practical recommendations for educators and developers on designing and integrating educational games that are not only engaging but also academically rigorous. This work contributes to the field of educational technology by offering a framework for leveraging the inherent power of digital games to transform learning experiences and overcome traditional educational hurdles.

Keywords: digital gaming, educational technology, learning challenges, game-based learning, pedagogy

THE INTERPLAY BETWEEN JOB SATISFACTION, MOTIVATION, AND ORGANIZATIONAL CITIZENSHIP BEHAVIOR

Dr. Faisal Ahmed

Department of Management Sciences, Lahore University of Management Sciences, Pakistan

Abstract

This study investigates the complex interplay among job satisfaction, motivation, and organizational citizenship behavior (OCB) within diverse organizational contexts in Pakistan. OCB, defined as discretionary individual behaviors that are not directly recognized by the formal reward system but promote the effective functioning of the organization, is crucial for organizational success. Utilizing a quantitative research design, data were collected from 600 employees across various sectors, including manufacturing, services, and public administration. Structural equation modeling was employed to analyze the relationships between these constructs. Findings reveal a significant positive correlation between job satisfaction and both intrinsic and extrinsic motivation. Furthermore, both job satisfaction and motivation were found to be strong predictors of OCB. The research differentiates between various dimensions of OCB, such as altruism, conscientiousness, sportsmanship, courtesy, and civic virtue, examining how each is influenced by the antecedent variables. The study also considers the moderating role of organizational culture and leadership styles, suggesting that supportive environments and transformational leadership enhance the positive effects of satisfaction and motivation on OCB. Implications for human resource management are discussed, emphasizing the importance of fostering a positive work environment, implementing effective motivational strategies, and recognizing discretionary efforts to cultivate a highly engaged and productive workforce. This research contributes to organizational psychology and human resource development, particularly within the context of South Asian economies.

Keywords: job satisfaction, motivation, organizational citizenship behavior, OCB, human resource management, Pakistan

CHALLENGES IN LEGAL REGULATION OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN INNOVATION ACTIVITIES: AN INSTITUTIONAL APPROACH IN RUSSIA

Wei Zhang

Faculty of Law, Lomonosov Moscow State University, Russia

Abstract

This study explores the multifaceted challenges faced in regulating intellectual property rights (IPR) within the context of innovation activities in Russia, using an institutional approach. Intellectual property protection is critical for fostering innovation; yet, the Russian legal framework struggles with enforcement inefficiencies, ambiguous regulations, and the rapid evolution of technology sectors. Through qualitative analysis of legislative documents, case law, and interviews with policymakers and innovators, this research examines institutional barriers and regulatory gaps that constrain the effective protection of IPR. Key issues identified include the slow adaptation of laws to emerging technologies, inconsistent judicial interpretations, and weak incentives for compliance. The study emphasizes the need for more robust institutional coordination and capacity-building measures to enhance the responsiveness of legal structures. Additionally, it investigates how informal institutions and cultural factors influence the perception and enforcement of IPR among stakeholders. The findings suggest recommendations for policy reform focusing on harmonization with international standards, enhanced transparency, and support for legal education in the innovation ecosystem. The research contributes to the broader understanding of how institutional dynamics shape legal regulation of intellectual property in transitional economies and offers practical insights for improving innovation policy frameworks.

Keywords: intellectual property rights, innovation, legal regulation, institutional approach, Russia

EXPLORING LEADERSHIP BEHAVIOR, SAFETY CULTURE, AND PERFORMANCE IN THE HEALTHCARE INDUSTRY: A COMPREHENSIVE STUDY

Liang Chen

School of Public Health, Fudan University, China

Mei Lin

Department of Healthcare Management, Shanghai Jiao Tong University, China

Abstract

This comprehensive study investigates the interplay between leadership behavior, safety culture, and organizational performance within the healthcare industry. Recognizing the critical importance of patient safety and staff well-being, the research evaluates how leadership styles impact the development and maintenance of a robust safety culture and, consequently, healthcare delivery outcomes. Using a mixed-methods approach, data were collected from frontline healthcare workers, managers, and administrators across multiple hospitals in China. Quantitative surveys assessed leadership dimensions (transformational, transactional), perceptions of safety culture, and performance indicators including patient satisfaction and incident rates. Qualitative interviews provided in-depth insights into leadership practices fostering safety awareness and employee engagement. Findings indicate transformational leadership correlates positively with enhanced safety culture and improved performance metrics, while transactional leadership demonstrates mixed effects. The study highlights organizational commitment, communication quality, and continuous training as mediating factors. It offers practical recommendations for healthcare institutions to cultivate effective leadership strategies that prioritize safety culture enhancement, thus promoting sustainable performance improvements. The paper contributes to leadership and healthcare management literature by providing empirical evidence on the mechanisms linking leadership behavior and safety outcomes.

Keywords: leadership behavior, safety culture, healthcare performance, transformational leadership, patient safety

COMPARATIVE ANALYSIS: ASSESSING TRAINED INSPECTORS' PERFORMANCE ACROSS VARIED WORKLOADS VIA FEEDFORWARD VS. FEEDBACK TRAINING APPROACHES

Assoc. Prof. Dr. Anan Phongchai

Faculty of Engineering, Chulalongkorn University, Thailand

Abstract

This research presents a comparative analysis of trained inspectors' performance under different workload conditions, contrasting feedforward and feedback training approaches. Performance quality by inspectors is critical for maintaining standards in various industries, yet the effectiveness of training models under workload pressure remains underexamined. A controlled experimental design was conducted involving 120 inspectors undergoing either predictive (feedforward) or corrective (feedback) training regimes. The study systematically manipulated workload intensity to appraise its impact on inspection accuracy, decision-making speed, and cognitive load. Results reveal that feedforward training substantially mitigates performance deterioration under high workloads compared to feedback training, which, while effective in low-load scenarios, showed susceptibility to overload effects. The findings underline the importance of proactive guidance in inspector training to enhance adaptive capacities in dynamic operational environments. This research contributes to occupational training methodologies and provides actionable insights for industries reliant on high-quality inspection processes. Future directions include exploring hybrid training models and incorporating technological aids to optimize inspector performance.

Keywords: inspector training, feedforward, feedback, workload effects, performance evaluation

ASSESSING OPERATIONAL RISKS IN MALAYSIAN HIGHWAY PROJECTS

Assoc. Prof. Dr. Ahmad Zulkifli

Department of Civil Engineering, University of Malaya, Malaysia

Dr. Nurul Huda

School of Engineering, Universiti Teknologi Malaysia, Malaysia

Abstract

Operational risks represent a significant challenge in the successful execution and sustainability of highway infrastructure projects. This study evaluates the scope and magnitude of operational risks encountered in Malaysian highway projects through a combination of literature review, expert surveys, and case study analysis. Emphasis is placed on identifying risk categories such as financial uncertainty, contractor performance, environmental impacts, and regulatory compliance. Data collected from project managers, engineers, and stakeholders highlight the prevalence of delays, cost overruns, and quality control failures linked to operational vulnerabilities. The research applies quantitative risk assessment techniques, including probability-impact matrices and failure mode effects analysis, to prioritize risk mitigation efforts. Findings stress the importance of comprehensive risk management frameworks incorporating early warning systems, stakeholder collaboration, and adaptive project planning to enhance resilience. Furthermore, the study advocates for policy enhancements to support risk allocation and accountability mechanisms in public-private partnership contexts. The insights contribute to improving the reliability and efficiency of infrastructure development in Malaysia and developing countries with similar operational challenges.

Keywords: operational risks, highway projects, risk assessment, Malaysia, infrastructure management

BEST PRACTICES FOR CRAFTING TENDERS IN MALAYSIA'S BUILDING CONSERVATION PROJECTS

Dr. Siti Aishah

Department of Architecture, Universiti Teknologi MARA, Malaysia

Abstract

This paper investigates best practices for formulating tenders in building conservation projects within Malaysia, focusing on promoting transparency, cost-effectiveness, and technical quality. Preservation of heritage buildings poses unique challenges due to their historical significance and regulatory constraints, making tender processes critical for project success. The study reviews existing tender frameworks, regulatory guidelines, and case studies from various Malaysian conservation projects. Data were gathered from interviews with architects, contractors, and officials involved in tender preparation and evaluation. Key findings identify the need for clear specification of conservation objectives, balanced risk allocation, and incorporation of specialized expertise criteria in tender documents. Emphasis is placed on enhancing competitiveness while safeguarding conservation standards. The paper proposes a refined tendering checklist and procedural recommendations to mitigate ambiguities and disputes. These insights aim to support practitioners and policymakers in improving procurement strategies that uphold heritage integrity while ensuring efficient resource utilization. The research provides practical guidelines to navigate the complex tendering landscape in Malaysia's conservation sector.

Keywords: tender processes, building conservation, procurement, Malaysia, heritage management

THE INDEX OF SUSTAINABLE FUNCTIONALITY: A TOOL FOR ASSESSING SUSTAINABILITY

Assoc. Prof. Dr. Tao Guang

Dr. Lucia Cirelli

Department of Environmental Engineering, Politecnico di Milano, Italy

Abstract

Sustainability assessment requires robust and multidimensional tools to evaluate the functional performance of systems across environmental, social, and economic domains. This paper introduces the Index of Sustainable Functionality (ISF), a novel integrative metric designed to quantitatively assess sustainability in complex systems. Developed through an interdisciplinary approach combining systems engineering, environmental science, and economics, the ISF aggregates indicators related to resource efficiency, ecological impact, social equity, and economic viability. The index is validated through application to urban infrastructure case studies in China and Italy, demonstrating its ability to identify functional trade-offs and opportunities for optimization. Sensitivity analyses confirm the robustness of the ISF in reflecting real-world sustainability dynamics. The index facilitates decision-making for policymakers, planners, and engineers by providing a standardized framework to benchmark progress and prioritize interventions. The paper discusses the theoretical foundation, computational methodology, and practical implications of adopting ISF in sustainability evaluations. This innovative tool advances sustainability science by bridging the gap between abstract concepts and actionable assessment metrics.

Keywords: sustainability assessment, index development, functional performance, environmental science, interdisciplinary approach

EXAMINING KNOWLEDGE SHARING BEHAVIOR IN E-COMMUNITIES THROUGH THE LENS OF TRANSACTION COST THEORY

Teresa Ju

Department of Information Systems, National Taiwan University, Taiwan

Chang Wu

School of Management, Tsinghua University, China

Abstract

This empirical study investigates knowledge sharing behaviors within electronic communities (e-communities) by applying transaction cost theory as a theoretical framework. Knowledge sharing is a critical factor for the success and sustainability of online collaborative environments, yet participants' willingness to share is often influenced by perceived costs and benefits. Using survey data from over 300 active members across multiple e-community platforms in East Asia, the research tests hypotheses related to the impact of transaction costs—such as search, negotiation, and enforcement costs—on knowledge exchange frequency and quality. Structural equation modeling reveals that lower perceived transaction costs correlate with increased knowledge sharing intentions and behaviors. Trust and social norms are found to mediate this relationship significantly. The study highlights the importance of designing e-community infrastructures that minimize transaction costs through user-friendly interfaces, clear governance, and incentive mechanisms. These findings contribute to the theoretical understanding of online collaboration and offer practical guidance for platform developers seeking to enhance knowledge flows in virtual communities.

Keywords: knowledge sharing, transaction cost theory, e-communities, online collaboration, trust

EXPLORING INTERNET GOVERNANCE THROUGH MULTIPLE STAKEHOLDERS: OPPORTUNITIES, CHALLENGES, AND ADVANCEMENTS

Prof. Dr. Lukas Meier

Department of Healthcare Management, University of Thessaly, Greece

Abstract

This paper explores the complex landscape of Internet governance by analyzing the roles, interactions, and influences of multiple stakeholders, including governments, private sector entities, civil society organizations, and technical communities. The research delineates the opportunities provided by multi-stakeholder governance models in promoting inclusivity, transparency, and innovative policy development, while also highlighting the challenges such as conflicting interests, power imbalances, and jurisdictional complexities. Utilizing a qualitative approach grounded in interviews with key actors and document analysis of international governance forums, this study presents an overview of recent advancements in the field—particularly in areas like cybersecurity, data privacy, and digital inclusion. Findings indicate that collaborative governance frameworks foster adaptive policymaking that better addresses the dynamic nature of the Internet, but require continuous negotiation to reconcile divergent priorities. The paper concludes with recommendations for enhancing stakeholder engagement mechanisms, building trust among participants, and developing capacity in emerging economies to partake effectively in governance dialogues. This work contributes to understanding governance models that balance technological innovation with social responsibility in the evolving digital ecosystem.

Keywords: internet governance, multi-stakeholder model, policy development, digital inclusion, cybersecurity

THE IMPACT OF HARDINESS AND ALIENATION ON BURNOUT AND DATA ENTRY ERRORS IN RURAL GREEK HOSPITAL LABORATORIES

Eleni Papadopoulou

Department of Psychology, National and Kapodistrian University of Athens, Greece

Aphrodite Koulouri

Department of Healthcare Management, University of Thessaly, Greece

Abstract

This study investigates how personality traits like hardiness and feelings of alienation affect the prevalence of burnout and data entry errors among laboratory staff in rural Greek hospitals. Recognizing the critical role of accurate data management in healthcare outcomes, the research aims to identify psychological and environmental factors contributing to human errors and occupational stress. A mixed-methods approach was employed, surveying 200 laboratory technicians and conducting follow-up interviews. Results show that individuals with higher levels of psychological hardiness display greater resilience to job-related stress and commit fewer errors, whereas alienation correlates positively with burnout symptoms and increased likelihood of data inaccuracies. The findings underscore the need for targeted interventions — including stress management programs and organizational support — to enhance staff well-being and patient safety. The study's implications extend to human resource policies and workplace design in healthcare environments, especially in under-resourced rural settings. Future research may focus on longitudinal assessments and intervention efficacy.

Keywords: burnout, hardiness, alienation, healthcare errors, rural hospitals

GUIDELINES AND REQUIREMENTS FOR DEVELOPING TEAM AWARENESS SYSTEMS

Dr. Henrik Larsen

Department of Healthcare Management, University of Thessaly, Greece

Abstract

This paper proposes a comprehensive set of guidelines and technical requirements for the development of effective team awareness systems aimed at improving collaboration and coordination in distributed workforces. Drawing upon theories of common ground and shared situational awareness, the research synthesizes current best practices, user needs, and technological capabilities through literature review and case study analyses. Critical elements for successful system design include real-time information sharing, intuitive user interfaces, context sensitivity, and adaptive notification mechanisms that minimize cognitive overload. The study evaluates existing prototypes and commercial tools to benchmark performance and identify prevailing challenges, such as privacy concerns and integration with diverse communication platforms. Recommendations emphasize modular system architectures and scalability to accommodate varying team sizes and workflows. This work supports organizations seeking to leverage awareness technologies to enhance productivity, reduce errors, and foster trust among remote collaborators in increasingly virtualized environments.

Keywords: team awareness, collaboration technology, distributed teams, human-computer interaction, system design

AN ANALYTICAL APPROACH TO THE ADOPTION OF WIRELESS AND INTERNET TECHNOLOGIES IN LOGISTICS

Assoc. Prof. Dr. Niran Chaiyaporn

Faculty of Engineering, Chulalongkorn University, Thailand

Abstract

This analytical study examines the factors influencing the adoption of wireless and Internet technologies within the logistics industry, considering technology acceptance models and sector-specific challenges. Utilizing survey data from logistics firms across Southeast Asia, the research identifies key motivators such as enhanced operational efficiency, real-time tracking capabilities, and cost reduction, alongside inhibitors like security concerns, infrastructure limitations, and workforce readiness. The paper applies a multivariate regression analysis to disclose how organizational size, management support, and perceived usefulness impact technology uptake. Case studies illustrate successful implementations and lessons learned, highlighting the transformational potential of digital tools in supply chain management. The findings offer strategic insights for industry stakeholders to design effective adoption policies and foster innovation. Furthermore, regulatory and environmental factors affecting technology integration are discussed, emphasizing the role of government incentives and standards harmonization.

Keywords: logistics, wireless technology adoption, Internet of Things, supply chain management, technology acceptance

GENDER DIFFERENCES IN SEXUAL PERCEPTION AND BEHAVIOR AMONG MARRIED ILOCANOS

Maricel Bautista

Department of Sociology, University of the Philippines, Philippines

Abstract

This sociological study explores gender differences in sexual perception and behavior among married Ilocano individuals, a prominent ethnolinguistic group in the Philippines. Using qualitative interviews and questionnaires conducted with 150 married couples, the research investigates cultural norms, gender roles, and communication patterns influencing sexual attitudes and practices. The findings reveal that men and women differ significantly in interpretations of sexual satisfaction, fidelity expectations, and expression of sexual needs. Patriarchal influences and traditional values shape perceptions, often leading to disparities in marital sexual dynamics and communication openness. The study also highlights coping mechanisms adopted to manage sexual dissatisfaction and uphold marital harmony. By contextualizing sexual behavior within socio-cultural frameworks, this work contributes to broader discourses on gender inequality, marital health, and sexual education in Southeast Asian societies. It underscores the importance of culturally responsive interventions to promote marital well-being and gender equity.

Keywords: gender differences, sexual perception, Ilocano culture, marital relationships, sexual behavior

EXAMINING INTERNET USER BEHAVIOR AND ITS INFLUENCE ON MARRIAGE TABOOS: A SURVEY OF UNDERGRADUATE STUDENTS IN MASHHAD, IRAN

Fatemeh Rahimi

Department of Sociology, Ferdowsi University of Mashhad, Iran

Leila Mohammadi

Department of Media Studies, University of Tehran, Iran

Saeid Khosravi

Department of Psychology, Allameh Tabataba'i University, Iran

Abstract

This quantitative study investigates how Internet usage patterns among undergraduate students in Mashhad influence attitudes toward marriage taboos prevalent in Iranian society. The research surveys 500 students, examining correlations between exposure to online content, frequency of Internet use, and shifts in perceptions regarding arranged marriages, inter-family relations, and premarital interactions. Results suggest that increased Internet engagement, especially through social media platforms, correlates with more liberal attitudes and questioning of traditional marital norms. However, the study also identifies generational tensions and cultural resistance, emphasizing the nuanced effects of digital culture dissemination within conservative contexts. Implications relate to sociocultural transformation, youth identity formation, and policy considerations for digital literacy and responsible media consumption. The research contributes to understanding the intersection of technology, culture, and social values in contemporary Iran.

Keywords: Internet user behavior, marriage taboos, youth attitudes, Iranian culture, social change

UTILIZING PERSUASIVE TECHNOLOGY TO ENHANCE IT SECURITY AWARENESS AND USER BEHAVIOR: A PILOT STUDY

Md. Hasanuzzaman

Faculty of Computer Science, University of Malaya, Malaysia

Dr. Tan Wei Ling

Faculty of Computer Science, University of Malaya, Malaysia

Ms. Siti Nurhaliza

Faculty of Computer Science, University of Malaya, Malaysia

Abstract

This pilot study evaluates the effectiveness of persuasive technology interventions designed to improve IT security awareness and influence user behavior in organizational contexts. By integrating theories from behavioral psychology and human-computer interaction, the research develops and tests prototype applications incorporating reminders, feedback, and gamification elements aimed at reducing risky security practices such as weak password use and phishing susceptibility. Conducted across a sample of 150 employees in multinational corporations in Southeast Asia, the study employs pre- and post-intervention assessments measuring knowledge, attitudes, and compliance behaviors. Findings demonstrate statistically significant improvements in both awareness and proactive security behaviors following exposure to the technology. The study discusses design considerations for persuasive systems, challenges in user engagement, and potential scalability. The results provide a foundation for developing more sophisticated tools to bolster cybersecurity initiatives through behavioral change, supporting organizational resilience against evolving digital threats.

Keywords: persuasive technology, IT security awareness, user behavior, cybersecurity, behavior change

CROSS-CULTURAL ANALYSIS OF ALCOHOL CONSUMPTION PATTERNS AMONG ETHNIC GROUPS IN RURAL BANGLADESH

Dr. Farhana Akter

Department of Public Health, Bangladesh University of Health Sciences, Dhaka, Bangladesh

Abstract

This study provides a comprehensive cross-cultural analysis of alcohol consumption patterns among diverse ethnic groups living in rural Bangladesh. Although alcohol consumption is generally low in Bangladesh due to cultural and religious influences, varying ethnic communities exhibit different behaviors, beliefs, and practices regarding alcohol use that have been largely understudied. Using mixed methods, including surveys, ethnographic interviews, and participant observation conducted with over 600 participants across three major ethnic communities, this research unpacks the sociocultural determinants influencing alcohol consumption. Factors such as traditional rituals, social norms, gender roles, and economic conditions are examined for their impact on drinking behaviors. Findings reveal significant intra- and inter-group variation, with some groups incorporating alcohol in ceremonial contexts while others strictly avoid it due to religious prescriptions. The study also explores the implications of these patterns for public health strategies, emphasizing culturally sensitive interventions aimed at reducing alcohol-related harm. The research further addresses the role of modernization and increased connectivity on shifting alcohol consumption trends among younger generations. Ultimately, this work contributes to a nuanced understanding of alcohol-related behavior in a predominantly Muslim rural setting and highlights the importance of culturally tailored health policies.

Keywords: alcohol consumption, ethnic groups, rural Bangladesh, cross-cultural analysis, public health

STAKEHOLDER MAPPING IN THE FORMATION AND GROWTH OF INDEPENDENT CONSUMER GROUPS IN THAILAND

Dr. Kanya Chaiyaporn

Faculty of Social Sciences, Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand

Abstract

This research investigates the role of multiple stakeholders in the emergence and development of independent consumer groups in Thailand. These groups represent alternative consumption networks that prioritize ethical sourcing, sustainability, and community empowerment. Using stakeholder mapping techniques combined with qualitative interviews and document analysis, the study identifies key actors including producers, consumers, non-governmental organizations, and government agencies, analyzing their interactions and influence in shaping consumer group dynamics. The research highlights how these stakeholder relationships facilitate trust building, resource sharing, and collective decision-making essential for the groups' sustainability and expansion. Challenges such as conflicting interests, regulatory barriers, and market pressures are also examined. Empirical findings from fieldwork in Bangkok and Chiang Mai underscore the varying capacities of stakeholders to contribute to independent consumer movements and the strategic alliances that enable these groups to thrive. This study offers valuable insights for policymakers, social entrepreneurs, and scholars interested in alternative consumer practices and sustainable economic development in Southeast Asia.

Keywords: stakeholder mapping, consumer groups, Thailand, sustainability, social entrepreneurship

THE IMPACT OF SOCIAL INTEGRATION ON PERFORMANCE IN THE AUTOMOTIVE INDUSTRY: A MULTI-COUNTRY STUDY

Carlos Mendes

Department of Industrial Engineering, University of São Paulo, Brazil

Abstract

This study explores the influence of social integration on organizational and employee performance within the automotive industry across multiple countries, including Brazil, Mexico, and South Africa. Social integration, defined as the extent of interpersonal cohesion, cooperation, and communication among employees, is posited as a critical driver of productivity, innovation, and workplace satisfaction. Employing a mixed-methods approach involving surveys with over 1,200 workers and in-depth case studies from automotive manufacturing plants, the research assesses how social integration varies across cultural and institutional contexts and its subsequent effect on key performance indicators. Results indicate that higher levels of social integration correlate with improved operational efficiency, reduced turnover, and enhanced adaptability to market changes. The study also discusses mediating factors such as leadership style, organizational culture, and national labor regulations. Recommendations include fostering inclusive management practices and designing team-building initiatives tailored to culturally diverse workforces. This research advances understanding of the social dimensions of industrial performance and offers practical implications for global automotive firms seeking competitive advantage through workforce optimization.

Keywords: social integration, automotive industry, organizational performance, cross-country study, workforce management

FRAMEWORK FOR DEVELOPING EDUCATIONAL GAMES BASED ON OUTCOME-ORIENTED LEARNING MODELS

Ratih Wulandari

Department of Educational Technology, Universitas Pendidikan Indonesia, Bandung,
Indonesia

Dewi Kartika

Faculty of Computer Science, Gadjah Mada University, Yogyakarta, Indonesia

Sari Putri

Department of Curriculum and Educational Technology, Universitas Negeri Malang, Malang,
Indonesia

Abstract

This paper develops a structured framework for designing educational games grounded in outcome-oriented learning models, aiming to enhance student engagement and learning effectiveness. The framework integrates instructional design principles, game mechanics, and learning outcomes to create digital learning environments that are both pedagogically sound and motivating. Through literature review, expert consultations, and pilot testing with Indonesian secondary schools, the study identifies core components including alignment with curriculum objectives, adaptive difficulty, feedback systems, and assessment integration. The authors demonstrate the application of the framework in producing prototype games for science and mathematics education, reporting positive feedback from teachers and students regarding usability and learning impact. Challenges related to technological infrastructure, teacher training, and cultural adaptation are also addressed. The proposed framework contributes to bridging the gap between educational theory and game development practice and serves as a guide for developers, educators, and policymakers seeking to harness gamification in education effectively.

Keywords: educational games, outcome-oriented learning, instructional design, gamification, Indonesia

EVALUATING PEDAGOGICAL QUALITY IN DIGITAL LIBRARY RESOURCES: A CASE STUDY OF SOLARSPELL

Assoc. Prof. Dr. Marcela López

Department of Industrial Engineering, University of São Paulo, Brazil

Abstract

This case study evaluates the pedagogical quality of digital library resources within SolarSpell, an initiative aimed at providing solar-powered digital libraries to underserved communities globally. The study employs qualitative content analysis and usability testing with educators and students to assess how well the digital materials support learning objectives, promote critical thinking, and accommodate diverse literacy levels. Findings reveal strengths in accessibility and adaptability of content, but also identify gaps in interactive elements and contextual relevance in certain regions. The research provides recommendations for enhancing resource design, including increased localization, incorporation of multimedia features, and alignment with formal curriculum standards. This work underscores the potential for digital libraries to serve as effective educational platforms while highlighting the ongoing need for pedagogical rigor in digital content development. The insights can inform developers, librarians, and educational planners engaged in digital resource provision for global learning equity.

Keywords: digital libraries, pedagogical quality, SolarSpell, educational resources, content evaluation

EXPLORING ALTERNATE REALITY GAMES FOR EDUCATIONAL PURPOSES: A STUDY AT UNIVERSITY OF CAPE TOWN

Thandiwe Ndlovu

Department of Education Innovation, University of Cape Town, South Africa

Abstract

This exploratory study investigates the potential of alternate reality games (ARGs) as tools for enhancing experiential learning in higher education. Conducted at the University of Cape Town, the research employs action research methodologies involving the design, implementation, and evaluation of ARGs within undergraduate courses in social sciences. Data collected through participant observation, surveys, and focus groups assesses student engagement, collaboration, and knowledge retention. The study finds that ARGs foster immersive learning experiences, promote problem-solving skills, and encourage peer interaction beyond traditional classroom settings. Challenges identified include technological limitations, varying levels of digital literacy, and curriculum integration constraints. The paper discusses strategic recommendations for educators and institutions interested in adopting ARGs, emphasizing the need for interdisciplinary collaboration between educators, game designers, and technologists. This work contributes to the growing body of literature on gamified learning and highlights the transformative potential of ARGs in campus-based education.

Keywords: alternate reality games, experiential learning, higher education, gamification, University of Cape Town

INNOVATIVE APPROACHES TO ENGINEERING EDUCATION REFORM IN URBAN PLANNING AT TSINGHUA UNIVERSITY, CHINA

Li Wei

School of Urban Planning and Design, Tsinghua University, Beijing, China

Zhang Feng

Department of Civil Engineering, Tsinghua University, Beijing, China

Abstract

This paper presents innovative strategies implemented in the reform of engineering education programs focused on urban planning at Tsinghua University. Responding to rapid urbanization and complex sustainability challenges in China, the university has introduced interdisciplinary curricula, project-based learning, and international collaboration to enhance students' practical skills and critical thinking. The study analyzes program design, pedagogical methods, and collaboration with industry partners through surveys and interviews with faculty, students, and urban planners. Results illustrate improvements in student competencies, increased engagement, and alignment with contemporary urban development needs. Challenges such as balancing theoretical foundations with practical application and integrating digital technologies are discussed. The research provides a model for engineering education reform adaptable to other institutions facing similar urban challenges, emphasizing the role of continuous curriculum innovation and stakeholder engagement in preparing future urban planners and engineers.

Keywords: engineering education, urban planning, curriculum reform, Tsinghua University, sustainability

